

114
1967/3

მეოთხედი

1967

8

მნათობი

საქართველოს
საბჭოთა კავშირის

უმჯობესებული ლიტერატურულ-მხატვრული
და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური შუარსები

წელიწადი 44-ე

№ 8

აგვისტო, 1967 წ.

საპარტველოს საბჭოთა მწერლების კავშირის ორგანო

შ ი ნ ა ა რ ს ი

გიორგი ლეონიძე — გამოუქვეყნებელი ლექსებიდან	3
ოტია იოსელიანი — შატა, მოთხრობა	6
ფრიდონ ხალვაში — ლექსები	12
ლადო ავალიანი — მოთხრობა პალატი, ნოველა	15
ნიკოლოზ ჩაჩავა — ლექსები	23
მიხეილ ქვლივიძე — ლექსები	24
ედუარდ ყიფიანი — წითელი ღრუბლები, რომანი, ნაწილი მეორე, დასასრული	25
სვანური ეპოსის ნიმუშები	60
რეი ბრედბერი — ორი მოთხრობა, ინგლისურიდან თარგმნეს ინგო კალაძემ და თენგიზ ბაღდასტაძის შვილმა	68
ელგუჯა მაღრაძე — ცხოვრება გრიგოლ ორბელიანისა, მხატვრულ-ისტორიული ნარკვევი, გაგრძელება	77

ღიაღი 50 წელი

კ. ქავთარაძე — დიდი ოქტომბრის მომზადების ყრილობა	99
--	----

კრიტიკა და ლიტერატურისმცოდნეობა

გიორგი კალანდაძე — გიორგი ლეონიძის პროზა	109
არჩილ ჩაჩიბაია — ქართული საბავშვო ლიტერატურის კრიტიკის ძირითადი პრობლემები	119
ოთარ ჭინორია — გაუგებრობა გოეთეს ერთი გაგების გამო	133

974.5.01

უწვრთმის კალტურის ღღევი

აღუქსანდრე ბარამიდე — უწვრთმის სიხალბო რესპუბლიკა 149

შაკბევი, შოგონეხანი

შიხაკო ორბეველიდე — ინდოეთში . . . . .
შიხეილ კვესელავე — ათასი ფუთი ბრალდებე, განედილი და გაგონილი. შირველი შიგ-
ნის შეორე ნაწილის დასასრული 158

წიგნების შიგონილვა

გიორგი ნატროშვილი — ოდიშური მოთხრობებე 184
გურამ კანკავა — „ქეთილი იმედის კონცხი“ 187

0126600

შთავარი რედაქტორი გრიგოლ აბაშიდე

სარედაქციო კოლეგია:

დ. ბენაშვილი, თ. ბუაჩიდე, დ. გამეზარდაშვილი, გ. შარგველაშვილი, ე. შალრა-
დე, ბ. უდენტი, ა. სულაკაური, ა. ქუთათელი, ე. ყიფიანი (პ/შგ. შდივანი), ს. შან-
შიაშვილი, ვ. წულუკიდე, გ. ჭიბლაძე.

ტიქრედაქტორი რ. ჩავეტაძე

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 25/VIII-67 წ. ქა-
ღაღდის ზოში 70x108. ანაწყობის ზოში
7 1/4 x 12 1/2. ფიზიკურ ფორშითა რაოდენობე 12.
პირობით ფორშითა რაოდენობე 16.
უე 05508. ტირაჟი 7.900. შეკე. № 2825.

რედაქციის შიხამართი: თბილსი,
რუსთაველბს პაროსექტი № 12.

ტელეფონები: რედაქტორის — 8-55-11,
პ/შგ. შდივანის — 8-55-13, განყოფილდე-
ბის — 8-55-15, 8-55-17, 8-55-20.

საჭ. კბ ცყ-ის გამომცემლობის პ/კომბინატი,
თბილსი, ლენინის ქ. № 14.

25.2.01

გამოუქვეყნებელი დამსახიდან

* * *

მე ერთი ძველი სახლი მიყურებს
მუნჯ მოხუცივით ჩუმად მღიმარი...
მისი ბუხარი გულს გამიხურებს
ქონავს სარკმელი ცრემლით მწვიმარი.
რას მანიშნებს და რას მომაგონებს
ან რად მაშინებს სიჩუმე მისი?
დამდნარ დღეების სვედით მალონებს
ძველი სიზმრების მეხვევა ნისლი.
გაჩუმებულა კაეშნიანი
ვით ჩვენი საყდრის შემწყდარი ზარი,
ალვის ხეს სვედით გააქვს შრიალი
წყლულად აჩნია ძველ კედლებს ბზარი..
მე მინდა ამ წყლულს ხელი შევახო,
მინდოდა ლექსი და ვთქვი უგულოდ,
დაბერებულხარ, ჰეი, ვენახო,
დაბერებულხარ, ვაი, ბულბულო.
შემომხუზუნებს შიშველი ტალა,
დაკრფილ ვაზებს ქარი აჭანებს,
გულის ძარღვებში ორქარი მჭვალავს,
კედლებს უბზარავს ჩემს მეაკვანებს.
მრავალ ოცნებამ გადიყვავილა,
ამოიოხრა მთვარემ მრავალჯერ
მწუხრს შემომძახა ირმის ყვირილმა,
მოგონებების ვიბჯენ ყავარჯენს.
არ მინდა ტიქა შევაჯანჯლარო,
არ მინდა დავძრა მოგონებანი,
შაემა ყორანმა სადღაც დამჩხავლოს
და ამიშალოს ძველი ვნებანი.
შეეყურებ ძველ სახლს... ვაჰ, მის ფანჯარას
არ უსლებიან ცელოქი მერცხლები,
ეზოში ბევრი ვარდი დამჭკნარა
და სინანულით ჩამოვეცლები...

საქართველო

მთაზე ირემი კვდებოდა...
 ბრუნავდა, რქაზე დგებოდა,
 ხარბად ქხედავდა ხეობებს,
 სიცოცხლე დამარცხებოდა...
 ირმის ყვირილის ნახშევი
 ხეობებს ეხეთქებოდა...
 მზე ჩადიოდა წითლურად,
 ამოსვლა ემკვებოდა...
 ჩამავალი მზის ნაბრწყენი
 თვალბზე ებეჭდებოდა,
 უძახდა ვაჟა-ფშაველას
 ბრუნავდა, რქაზე დგებოდა,
 მთაწმინდის ცრემლის ნახშევი
 ჩარგლის გორს ეხეთქებოდა
 მთაზე ირემი კვდებოდა...

შ ა ო რ ი

შორია შენი შაორი
 ლურჯ-ცისფერ ხარისთვალათი,
 დაგიგვიანე შაირი,
 ნუ გეგონება ღალატი.
 სხივი და ზვირთი შაორის
 შენს წამწამებში ჩამდგარა,
 დიღია დანაშაული, —
 სურვილი შემიდანდგარა.
 შორია შენი შაორი,
 ახლოს ხარ, გულის ბუდეში,
 გეძებ და გეძებ შაირით
 რაჭის კლდის ღელე-ღუღეში,
 ბუდეშურს მინდა მოვესწრო
 ზეპქემზრის აბლაბუდებში...

• • •

მამინ ვარსკვლავი შემოსულიყო
 სტუმრად ჩვენს სახლში ოქროს ქოშებით,
 გათენებამდის არ წასულიყო,
 კიდევ ემღერა შეზარსოშებულს, —

ასე მიაშებს მამიდებმა
 და დეიდებმაც დასცეს დასტური,
 ცხენი ჩვენს ფშატის ხეზე დაება,
 — თითონ ყოფილა ბედი ნასტუმრი! —

და უბედობას ვინ იჩივლებდა,
როდესაც ცეცხლი გულს მიხურებდა...
...და ვიზრდებოდი მე ყვინჩილებთან,
სოფლის ხბორებთან, მოლადურებთან...

რედაქციის ცენტრი

უძოზე ისევ მღერის ბუღბული,
ისევ მაისის ჩახჩახებს ღამე,
თქვენ კი, სადა ხართ გადაბუგულნი,
გადაფერფლილნი, ძმებო, ხმა გამეთ!

თქვენმა სიმორემ გული დასერა,
და უთქვენობა ვით არ მეძნელოს,
თუ ღვინომ ყანწი ვერ გაასველა,
ცრემლით აგავსებ თქვენ სადღეგრძელოს!

ნეტავ რა გქონდათ შესანდობარი,
და რად გაწვევებ მე ბურზე ღვინოს!
ჰეი, ტიცინან, სად ხარ მდუმარი,
ჰეი, პაოლო, რათ ხარ ულხინოდ!

მ ა ტ ა

მ ო თ ხ რ ო ბ ა

აბა, გოგოები თუ გვძულდა, ჩვენ გვძულდა: ჭიბილო-ჭილიანს, ეუკურია-ყურშას, ამბაკო-პირალიას და მე ბუ-ხუტია-თავგასიებულს.

ბავშვობაში ბიჭებს გოგოები არ უყვართ, მაგრამ თქვენ ჩვენი უნდა გენახათ. არ ვიცი, ეს ზედმეტი სახელები მართლაც შეგვეფეროდა, თავს დაჩაგრულად ვგრძნობდით, სხვებსაც ათვალწუნებული ვყავდით, თუ... ვერ გიტყვით, არ ვიცი...

არიან ბიჭები, გოგოებს უდიერად ექცევიან, ხელიდან წიგნებს გააგდებინებენ, ჩანთას დაუმალავენ, თავსაფარს მოსტაცებენ და ეზოში დააფრიალებენ. უფრო უხეშები თითებზე წამოცმული რეზინით დაღეჭილ ქაღალდსაც კი ესერიან, თუმცა ცდილობენ საბეში არ მოახვედროს.

ჩვენი ამბავი სულ სხვა იყო. ჩვენ გოგოები გვძულდა, როგორც მტერი. მათთან შეხვედრის შემთხვევას კი არ ვუცდიდით — ვეძებდით, ვდარაჯობდით. გვეჭკვრებოდა ისინი კარგი სწავლისათვის, კომუნიზმისათვის, დაუთოებული კაბისა და თეთრი ზაფთისათვის (ერთ გოგოს ზაფთა თმაში ჩაეწნა და, რომ ვერ წავაძვრეთ, ნაწნავი წავაჭერი). გვძულდა, რომ თავის მართლებისას კი არ დაიგინებდნენ, — დედას იფიცებდნენ. გვძულდა, რომ სამეღწეები თავისივე ხელით ნაქსოვ, თეთრ ბადეებში ედოთ და სკოლისკენ კოხტად მიბაკუნობდნენ. მშობლების დაძახილ-

ზე „ბატონო“-თი პასუხობდნენ, როცა ჩვენ სულ არ „გვესმოდა“, ან თუ გავაგონებდით, ეს იყო ამობლადელება: — რა გინდა, რა!

ერთი სიტყვით, ნამეტანი გულძვირად ვიყავით გოგოებთან.

ჭიბილო ჭილიანს (ორი კბილი პირიდან მართლაც გადმოვარდნილი ჰქონდა და ვერაფრით დამალვას ვერ ახერხებდა) ჭიბეში მუდამ ბლომად ეყარა მოკლედ დაჭრილი მოხრილი მავთულები. ხომ არ გინდოდათ მისი შურდულიდან გაფრენილი „ტყვიან“ ან გულდაგულ დაკუმშული სველი თოვლას გუნდა მიზანს აცდენოდა! ქვეა სროლაც ზუსტად იცოდა. ნამეტანი მაკვარანცხი და მწარე ხელი ჰქონდა. სოფელში ძაღლი არ იყო, მის დანახვაზე თავჭუდმოგლეჯილს არ მოეცოცხა.

მამა აბრამის ბატონები არც სხვები გახლდით, მაგრამ ჭიბილოსთან ზმა არ ამოგვეღებოდა.

ნამეტანი რომ გაწამდნენ გოგოები, გაეშმაკდნენ, და რა დროს საღ ვიყავით, წინასწარ იცოდნენ. გვემალეობდნენ, ხელში ასე იოლად არ გვივარდებოდნენ. თუ რომელიმეს საღმე მანაც წავესწრებდით, მაშინვე მახლობელ მოსახლის ეზოს შეაფარებდა თავს. კლასში, გავეთილზე თუ ვიყავით ერთად, თორემ შესვენებაზე ჭგუფად იღგნენ, ან საამასწავლებლოს წინ, ან დირექტორის კაბინეტთან, ან მორიგე მასწავლებლის ახლოს ტრიალებდნენ, და ჭიბილოს

შურდულს „შიოლა“. სკოლიდან წასულელები ვინმე უფროსს, ხანში შესულს დაემგზავრებოდნენ. მერე, რაკი თავს ეზოში დაიგულებდნენ, ხომ არ გინდოდათ გადმოღმა გადმოგეტყუებინათ?!

— ბუბუტია! — მითხრა ერთ დღეს გულშემოყრილმა ჯიბილომ.

— რა გინდა, ქილიანო? — ვკითხე მე, თუმცა კარგად ვიცოდი, რაც აწუხებდა.

— გლახადაა საქმე!

— არაფერი არ გამოდის.—დავეთანხმე მეც.

— მერე მავსისხო თავი ტყუილა გაქვს? გაანძრე!

— რა უნდა გავანძრიო, სახლს თუ დავეწვავთ, არ ვიცი და, ისე ხომ ხედავ, გარეთ არავინ იხედება.

— კუქურია, მეძებარი ძალღივით რომ გაგიშვია მაგ ყურები, რას იტყვი? თავგასიებული ამბობს, სახლები დავუწვავთ „ჭინკებსო“ (გოგოებს არასოდეს სხვა სახელით არ ახსენებდა).

— რა ვიცი, დინამიტი რომ გვაშოვნია, ეზოში გადავუგდებდით.

ამბაკო პირალიაც უკეთესს ვერაფერს იტყოდა. მართლა სოფელს ხომ არ გადაქვავდით, ან ავაფეთქებდით.

ჯიბილო როცა ასეთ თათბირს გვიმართავდა, ვიცოდი, თვითონ უკვე რაღაც ჰქონდა მოფიქრებული.

— ქილიანო, თუ რამე იცი, თქვი!

— რავე ტყუილა დაათრევ მაგხელა თავს! დაქარი ქვა, იქნება გაინძრეს...

— რა გაინძრევა, თუ შიგ არაფერია! ამბაკოც მიხვდა, ჯიბილოს რაღაც ჰქონდა სათქმელი, უნდოდა დროზე ამოეშაქრა და მისი გულის მოსაგებად ლარ დამზოგა.

მეორე დღეს ყველას დასანახად დავტოვეთ სკოლის ეზო და „შინდაკენ“ გავეშურეთ. ქილიანს ყოველთვის უკუღმართული აზრები მოსდიოდა და მისი ამოცნობა გოგოებს კი არა, ჩვენც გვიპირდა, სანამ გულდასმით არ აგვიხსნიდა. ამჯერად კარგად უნდა დაგვეზერა ეზოები და რა წამს დროს ვიხელთებდით, ჭინკის ალაგედან ფეხის ჩასაბიჯებელ-

თან მახეები უნდა დაგვეგო. მახეები გულდაგულ დაგრეხილი თოკის მარყუეები იქნებოდა, იქვე, სარზე გამოშლილ, მარყუეი რომ მიწაზე დაგვეგდო, შეიძლება სულაც არ წამოდებოდნენ. ამიტომ წინდაწინ დამზადებულ მტკაველა სიმაღლის მავთულის სამფეხზე თოკს ჩამოვდებდით. როგორც კი ალაგედან ვინმე ფეხს გადაადგამდა, წინ თუ არ დაიხედავდა, მეორე ნაბიჯზე მარყუეი გაინასკვებოდა და მესამე ნაბიჯზე კისრის მოტება არ აცდებოდა. იმ ეზოსთან ერთ-ერთ ჩვენგანს მიწა უნდა გაეთხარა და სადმე დამალულიყო. როგორც კი „ჭინკა“ თავის ჭინკარს მიუახლოვდებოდა, საფარიდან უნდა გამოსულიყო და შეშინებული გოგო ეცდებოდა თავისთვის ეშველა, სახლისკენ მოეცოცხა, ამ დროს მაგრად გაებმებოდა და მტკივნეულადაც დაენარცხებოდა მიწას.

ყოველ ჩვენგანს, საღაც უნდოდა, იქ შეეძლო გამოება თოკი, მაგრამ ვაი მისი ბრალი, ვინც უყურადღებოდ და წინდაუხედავად მოიქცეოდა. მას ჯიბილოს მუშტი არ აცდებოდა, რომ სამერმისოდ მაინც ჰქუა ესწავლა.

ვითომ ყველა ჭინკა ერთნაირად გვძულდა, მაგრამ იყო მაინც განსხვავება. ვინც მეტი ფრთხილი იყო და ბევრი ოინი ჩაგვიშალა, რაღა თქმა უნდა, ის უფრო უნდა გავგემწარებინა. მე ხომ, ღმერთმანი, შავი დღე მადგა ერთი გზაგადღმა მეზობლისაგან. მატა ჩვენთან სწავლობდა. სულ ჩაჭიკჭიკებული ხუთები ჰქონდა და წიფნს ხელიდან არ უშვებდა, მაგრამ ნამდვილი ჭინკა იყო, ვერაფერს გამოაპარებდი. სულ მოძრაობდა, ცმუჯავდა, რომ მოგენდომებინა, თოფით ვერ ამოიღებდი ნიშანში. რაც არ უნდა გავემწარებია, იმისთანა უტეხი იყო, სული რომ გაძრომოდა ტკივილით, ხომ არ გგონიათ, შეამჩნევდით. ერთხელ თვითონ ჯიბილომ ესროლა მოკაუჭებული მავთული მუხლის სახსარში. არაფერი... ავიღე და თავში ჩავაფარე — დააცილე-მეთქი. მეორე დღეს შევნიშნეთ, „ნატყვიარი“ ვალურჯებო-

და“ და ქილიანმა უკან ორმაგად დამიბრუნა წინა დღის დაუმსახურებელი სასჯელი.

მატა ზოგჯერ ხის წვერზე აძვრებოდა წიგნით, კითხულობდა და თან მითვალთვალუბდა. რამდენი საგულდაგულოდ მოფიქრებული ოინი გამიგო, გოგოები გააფრთხილა და რამდენი ცხელ-ცხელი სილაქები მომხვდა ჩემი ამქრებისაგან, ვინ მოთვლის, მისთვის, აბა, რას დაეიშურებდი და მახე ყაპოს ძაფისაგან დაეწანი, გავსანთლე და, როცა საგულდაგულოდ დავაგე, ტყავი არ დავზოგე და კიშკრის ბოგირქვეშ შეეძვერი. ღვარის გასასვლელი იმდენად ვიწრო იყო, ძლივს შევატიე თავი. ნამეტანი მიჭირდა ბოგირქვეშ ტლაპოსა და ნესტში, პირდაპირ დავიტანე, სანამ ფრთხილი და წინდახედული „ქინკები“ ექვით უყურებდნენ ყოველ ქვას და ბალახს, რაკი იმ დღეს ისინი ასე „უყურადღებოდ“ მივატოვეთ. ბოლოს სახლში ხომ უნდა მისულიყვნენ და ის იყო ჩემს თავზე ფეხის ხმა გაისმა, რომ ვიღარიალე:

— მაიტ, სად წახვალ, ასე! — და წვალებით გამოეფორთხა. მატამ იწივლა და ალაგეს მიაშურა, კი არ გადავიდა, გადაფრინდა, ერთი კი მომხედა და სახლისკენ უნდა მოეცოცა, რომ მოწყვეტით ისეთი ზღართან მიიღო, ხელიდან გაეარდნილი, თუთარ ბადეში ჩამსული სამელნე შუა ეზომდე მიგორდა. ამჯერად მაგრად გაება.

მეორე დღეს ოთხი გოგო კოჭლობდა და ჩვენს სიხარულს საზღვარი არ ჰქონდა.

უკვე საულვაშე ბუსუსებიც კი გაგვიჩნდა, მაგრამ იმდენად გათიშულად და მტრულად ვიყავით გოგოებთან, ჩვენს შორის ხიდი არ გამრთელდა. ბოლო დროს ტანი აიყარეს, ზოგიერთი ქალაქუნა ბიჭი იმასაც კი ამბობდა, ეს გოგოები ყოველდღე ლამაზდებიანო. ჩვენ ისინი, როგორც ყოველთვის, ახლაც უშნოდ აკანჭულ პრანჭია ჰინკებოდ მიგვანხნდა და, ღმერთო კი მომკალი, გვერდით ისე როგორ უნდა ჩაველოთ,

რომ შიშის კანკალი არ ჰქონოდათ. და არ ვიცი, ეს კიდევ რამდენ წინაშე გავტრძელდებოდა!

იმ ზაფხულს „მტრები“ ნამეტანი დაქვიანდნენ, თუ რა იყო, თვალის დასანახად გაგვინატრულდნენ. ეს მატაც, დილით კი შევინაზავდი და მერე სად გადაიკარგებოდა, კაცმა არ იცოდა.

ერთ დღეს მისი უმცროსი ძმა დაეიშარტოხელე. ამოვიძვრე სული, კბილ-ჩაუტეხავი ყვირთელი სავარცხელი, საათის ლითონის სამაჯური მივეცი და ჩინურ ჯიბის ფარანს დავბირდი, ოღონდ გამიგე მატა და მისი დობილები რას ამბობენ, ან სად დადიან-მეთქი. ამ ბოლო დროს ჯიბილოც დუმდა და მით უფრო მინდოდა ახლა რაიმე ისეთი... ერთი სიტყვით, ნაღდი რამ მომეწყო, მთელ ზაფხულს რომ არ დაეიწყებოდათ.

მატას ძმისგან მალე მივიღე შესანიშნავი ცნობა. მართლა მივეცი ჯიბის ფარანი და დავფატურდი.

მეორე დღეს, შუადღეზე ქინკები თურმე გალაღვს აპირებდნენ მდინარეზე საბანაოდ, მაგრამ ჩვენ რომ არ გადაგვეკოვდნენ. ყანა-ყანა აპირებდნენ წასვლას წიქვილის სათავის ზევით. ჩვენ იმ სიშორეზე არასოდეს არ ვყოფილვართ. მდინარე იქვე გვექონდა და, აბა, სათავის ზევით რა გვესაქმებოდა. ის ადგილი, სადაც მათ უნდა ებანავათ, მე მაინც ვიცოდი. იქ მდინარე უხვევდა, ამ გაზაფხულზე აღიღებულმა წყალმა ნაპირს ძირი გამოუთხარა და ორი ნახელავი ტირიფის ფესვებს ძლივს ეჭირა მორევეზე განწირულღვით გადაკიდებული ბექობი. ყველაფერი რომ კარგად აეწონ-დაეწონე, ვიშვირე ფეხი და ბაბუა სამსონის სამეზობლო ღობეს გადავევლე. ვიცოდი, სამსონი შეუძლოდ იყო და ახლა ბებია ნინუცას კიდევაც რომ დავენახე, ხმას არ გაიღებდა. ისინი თითქოს ქალაქიდან შვილიშვილის ჩამოსვლას ელოდნენ, მაგრამ მაშინ ამაზე არც კი მიფიქრია.

სამსონს კარგი ხეხილიანი ეზო აქვს მწვეანე კოინდრით მოფენილი. გზის პირას, ღობის შიგნით თხილებია გარგული

და ძველი ჭიშკარი მუხის სქელი ფიც-
რით მჭიდროდაა შეკედილი, ასე რომ,
გზიდან ვაგლახად ეზოში ვერაგის დაი-
ნახავ. დაბალი ოდის აივნის წინ ვარდ-
ების და ოლეანდრების ტყეა და სახლი-
დანაც ხეირიანად ეზოში არაფერი
ჩანს. მე პირდაპირ გადავირბენდი ამ მა-
ლალ კოინდარს, მერე ღობეს ქვევით
ჩაფუყვებოდი, მეორე მუზობლის ვენა-
ხებში გავეჭვრებოდი და იქედან ამბაკოს
ეზოში გადავხტებოდი...

სიტყვა გამიგრძელდა. ის იყო გადა-
ხტი, ხუთიოდე გაბუჩქული დაფნის ტო-
ტებს გაგცდი და გავქანდი. მინდორი
უნდა გადავირბინო, წინ არც კი ვიხე-
დები, ღობეს ვუყურებ, იქეთ გადასას-
ვლელს ვეძებ თვალით და უცებ მომიჩ-
ვენა, რომ ამ მწვანე, ხასხასა მოლზე
ერთგან თოვლი დაუყრიათ და კინაღამ
მიშველი ფეხი არ დავადგი?

— ვაი! — აღმომხდა უნებურად: ახ-
ლა ამ შუა ზაფხულში საიდან გააჩინეს-
მეთქი აქ ეს ქათქათა თოვლი!

არ ვიცი, ახლაც არ მახსოვს, ქვევით
მწვანე თუ ლურჯი რაღაც ეგო, ეს ვი-
ცი, რომ მაშინ ბალახის ფერისაგან ვერ
გავარჩიე; ამ ხშირ ხეხილის ტოტებიდან
ასე, ერთი ნაბდის გაშლა მზე ჩამოპა-
რულა და ეს ჩვენი მუზობლის სტუმარი,
ალბათ მზის აბაზანების მისაღებად არ
ვაწოლილა? რა ვითბრათ, ნაჩრდილავი
იყო, თუ ჩვენი გოგოები მახსოვდა გატ-
რუსულები, მართლა თოვლის ქალივით
არ მომჭრა თვალი! წევს, ღია ვარდის-
ფერი რაღაცნაირი პრიალა პერანგის
ამარა და თვალეზზე თხელი, ცისფერი
ხილაბანდი აქვს წაფარებული. უბეში
თეთრი, მკვახე ვაშლებივით ძუძუები
უჩანს. ზღაპრებს ჩვენც ვკითხულობ-
დით, მაგრამ ჩვენი გოგოები ქაჯებად
და ჭოჯოებად წარმოგვედგინა. ეს იყო
მზეთუნახავი, ახლა რომ პირველად გა-
მოსულყო სინათლეზე.

ქვად ვიქეცი. ვერც წინ წავდგი ნაბი-
ჯი, ვერც უკან, გამიშრა ნერწყვი, არ
ვსუნთქავ. ვუყურებ, ვუყურებ, არ ვი-
ცი რატომ: მომწონს? მიყვარს? მძულს?
არაფერი არ მესმის. ვარ ასე გაშუშებუ-

ლი. იღბალი ჩემი, ეძინა, თუ თავი/მო-
იმძინარა, ვერ გეტყვი, რამდენ ხანს
ვიდექი, ან რისთვის ვიდექი. მახსოვს
მხოლოდ, რომ შეინძრა, თუ სადმე ხე-
ზე ჩიტი გაფაჩუნდა, უეცრად უკან და-
ვიხიე. რაკი ერთი გავინძერი და ჯადოს-
ნური ხლართი გაწყდა, შევბრუნდი და
უკან მოუხედავად მოვესვი, კინაღამ
ღობის სარებს გადავეჩიე და დაღლილ-
დაქანცული ეზოში ხის ჩრდილში მი-
მეგდე.

მერე, სული რომ მოვითქვი, წამო-
დექი და ქუჩაში გავვარდი. მინდა ბიჭე-
ბი ენახო. გოგოები რომ საბანაოდ მი-
დიან და ჩვენ ნაპირი უნდა გადავჭრათ
და წყალში მოცურავე ჭინკებს ბექობი
თავზე დაეაქციოთ, ვილას ახსოვს, რა-
ღაც სხვა მინდა. ყოველთვის გვაკვირვე-
ბდა ქილიანი და გვჯობნიდა გოგოების
გამწარებაში, ახლა მე ვუპირებ გაკვირ-
ვებას, გაოცებას თუ გადარევას. მივდი-
ვარ თუ მივფრინავ, რაღაცას ბუმბუ-
ლივით მივყავარ, არც კი ვფიქრობ თუ
დავდივარ, ერთი სიტყვით, ამნაირი
ქვეყანა არ მინახავს.

ჭიბილოს რომ შევხვდი, ყველაზე
უფრო მაშინ ვიგრძენი, უკვე მასზე
რამდენად მაღლა მიმაჩნდა თავი. ნაწ-
ვიმარზე რომ ჰკაყვლას წააწყლები.
იმაღ არ მომეჩვენა?

— ბიჭებს დაუძახე, შე საცოდავო! —
გადავუგდე გაბრული ძვალავით.

— სად არიან?

ვიცოდი, გოგოებზე მეკითხებოდა.
რაკი დარწმუნებულნი იყო, რომ ამჯე-
რად მე მოვიფიქრე რაღაც სასწაული.

— ბიჭებს დაუძახე, რომ გელაპარა-
კებთან! — ვთქვი და თუთის ძირში ერ-
თი დაფეხვილი სკამლოგინი იდგა და
იქით გაეწიო.

— ამ შუაღლისას რომ შუა გზას დად-
გომიხარ, რაეა გგონია — ჭინკები...

— მაგას არ ვკითხავს შენ კაცი, რაც
ვითხარი, ის ჰქენი! — დავიღრინე ისევ
და სკამლოგინზე ხონთქარივით გავიჭი-
მე. თვითონაც არ ვიცი, რა ჯანდაბა მე-
მართება, რატომ მგონია ქვეყანა ჩემი.
არა, კი არ მგონია, მართლა ჩემია. და-

ფიქრება ვერ მოვასწარი, რომ თავზე ჯერ აქლუბული კუკური წამოშადგა, მერე ამბაკომ დამანათა არეული თვალები და ბოლოს ჩემს ფეხებთან ჯიბილოც ჩამოჭდა.

მე ნამყენი თუთის ფართო ფოთლებში სადღაც ვიწრო გასახედი მოვქებნე და ერთი ციდა ცის ნაჭერს ვუყურებ.

— ჩამოყაპე! — არ მოუთმინა გულმა ჯიბილოს.

— რას გამხვართულა? — გაიკვირვა კუკურიმაც.

— ჰე, ჰე!..

ბიჭებს ერთი სული ჰქონდათ... თანაც ისე თავდაჭერებული ვიყავი, ფარსაგი რაღაც ეგონათ...

მე კი იმ ერთ ციდა ცას ვუყურებ და ვუყურებ.

ჯიბილომ არც აცივა, არც აცხელა, წამავლო ფეხებში ხელი და ძირს გადამოგდება დამიპირა.

— არ გააწყალა გული!

— ვის უბედავთ! — ვიყვირე მე და წამოვჩვიქი.

— ჰე, ჰე!.. — მომამახა კუკურიმ და ამბაკომ და ერთი ამ გვერდიდან მომიჭდა, მეორე იმ გვერდიდან.

გადავხედე ყველას და მინდა დავიწყო. სათქმელის მეტი რა მაქვს, მგონია, რაც დავინახე საღამომდე ვერ მოეყვები, მაგრამ პირი რომ დავალე, მაშინ მივხვდი, რომ ვერაფერს ვერ ვამბობ.

— ბიჭებო!.. — ეს კი ამოვილაპარაკე.

მიცადეს ერთ ხანს. ენას ვერ ვაბრუნებ. რა ვთქვა არც ვიცი... ის, რომ ჭინკები საბანაოდ აპირებდნენ წასვლას — მომკალი და — არ მახსოვს. არა, გოგოს თავზე ვადექი, რაღაცამ ფეხები დამიბორკა, მერე უკან ძლივს გავიქეცი და ახლა ჩემია ქვეყანა-თქვა, ამას ჯერ რა გათქმევიანებს, მერე სად გინდა რომ თავი გამოყო, ან ცოცხალს გავიშვებენ?

— რას უყდი?

— თავგასიებული!

— ვაი შენს პატრონს უბედურს!

— რას უჯავს ცხვირ-პირი!

— რა თვალეში იხედება!

— ქოთი, ბიჭებო მაგას! — დაიძახა ჯიბილომ და ერთი მართლაც ლაზათიანად ჩამაფარა, მაინც რა შუარე ხელი ჰქონდა იმ ჩემი ცოდვით საცესს!.. მაშინვე ვიგრძენი კიდევ ორი წათაქება, მაგრამ ვიცოდი, ამას არავინ დამაჭერებდა და ვიყვირე.

— გაჩერდით, თქვენი... გაჩერდით!

— ვაცალოთ, ამოღერლოს. — შეაჩერა აწეული ხელი ქილიანმა. გაჩერდნენ სხვებიც.

— რა გინდათ ჩემგან?

— რატომ დავცივებ?

— გვითხარი!

— რა გითხრათ, არაფერსაც არ გეტყვით.

„არ გეტყვითო?!“ დამიშინეს ისევ. დამდევს სკამლოგინზე და ნამეტანი რომ გამიჭირდა, ისევ ვიყვირე: — გეტყვით, გამიშვით და გეტყვით!

მივიხედ-მოვიხედე. ჯიბილომ მაშინვე ხელი საყელოში ჩამავლო.

— გაქცევას აპირებს ეს დედალი.

— კაი, რახან მასეა, წამოდით ჩემთან!

— სად?

— სად და რისთვის — ვერ გეტყვით, რომ მომკლათ ვერ გეტყვით, წამოდით და თქვენი თვალით ნახეთ!

— ხომ იცი, გაქცევა რომ ვაბედო, ცოცხალი ვერ გადამიჩრები, ეს ისე, წაგეთამაშეთ...

— კარგი, კარგი, თქვე ქილიანებო, ყრუებო და პირადიებო, კარგი! — დავემუქრე გამწარებული, — მომყევით!

ვაბიჯდეს წინ, მივდივარ ჯერ ჭიშკარი-საკენ. თავში ხათქუნისაგან ტვინი დაბნეული მქონდა და მერე მომაგონდა, რომ გზას არ უნდა დავდგომოდი, მაგრამ ბოლოს მაინც შარაზე გადავედი. უცებ იმის შემეშინდა, არ მომასწროს გაღვიძება, იქ რომ ვერ მივუწყო, ხომ მომკლეს. მოვუსვი, რაც ძალი და ღონე მქონდა. რას ჩამომჩრებოდნენ? ჯიბილომ მაშინვე წინ გადამისწრო და ჩემს ჭიშკართან რომ შევუხვით, მერე შეჩერდა. შევედით ეზოში ფეხაკრეფით ხმას არავინ იღებს. რაღაც უჩვეულოს ელის ყველა.

გავეკარი ღობეს, აეტმასნენ ისინიც, დავავლე ორ სარს ხელი. ავიწიე ტანი და ისე გადავევლე. წნელოსათვის ფეხი არ დამიკარებია. სამივე ისე გაღმობილა, რომ არ დამენახა, ხმაური არ გამიგონია. ვიფარე დაფენები და წინ გავიხედე. გულს მომეშვა. მუქმწვანედ დაჩრდილულ მოღზე თეთრად ჩანს ერთი გობი თოვლი... გადავხედე ბიჭებს შურისგებით.

— თქვენი სინსილა არ იყოს! — გავცერი კბილებში, მინდორზე თითის წვერებზე გავიქეცი, მხარდამხარ მომდევნენ ისინიც. თავზე დავაყენე და უცებ შეეჩერდი, ხელები გაფშალე, რომ ფეხი არ დაედგათ.

ღროზე მიუღსწარიო. მზე საცაა გადავიღოდა და მძინარე აღმათ ისე თვალის მომპრელი აღარ იქნებოდა. სიცხეს ძალზე შეეწუხებინა, ფეხი-ფეხზე გადაედო, ისედაც მოკლე პერანგი კიდევ უფრო დამოკლებოდა და ცალი ძუძუ თითქმის მთლად უჩანდა. მაგრამ ახლა მკვახე თეთრი ვაშლივით კი არ იყო, მზის სხივებში ახლად შეთვალებული ატმის ფერი დამკრავდა.

იცოცხლე, გადმოუცვივდათ თვალები და მოენგრათ ყბები.

ამბაკო პირადიას კბილებში დარჩენოდა ენა და მძინარე რომ არ შენძრულყო და ჩვენ გონზე არ მოვსულიყავით, გადაიღეჭავდა. ისე თანდათან, მისდა შეუმჩნეველად, ეძაგრებოდა ყბის კუნთი.

სადამოს რაღაც შემიჩნდა (მგონი ის, შუადღისას მძინარესთან ფეხები რომ შემიკრა) არ დამაყენა და ბებია ნინუცა მოვიანახულე: შეშას დაგიკრი, წყალს მოგიტან, წისქვილში გაგეგზავნები.

მგონი სამსონ ბაბუა შეუძლოდა-მეთქი.

„მოგეცა დიდი დღეფხა... დამოღოცა მოხუცმა, — ფქვილი დაგვირჩა, შეშა... ახლა ზაფხულია და ფიჩხზე ვახურებ კეცებს... წყალი... მეც არ გამჭირვებია ჯერ ისე, მაგრამ აგერ არაა ჩემი ანაპოს გოგო?

— რომელი ანაპოს?!

— ჩემი მახლის.

— აგერ, ჩვენს წინ რომ ცხოვრობს?

— ჰო, შე კაცო, არ იცი, შენთან არ სწავლობს? ჩემი მატა...

— მატა!..

— იმე, რავე უცხოსავით მელაპარაკები!

— მატა ვიცი.

— ჰოდა, გადმოდის, მეხმარება. მარა რავე შეეაწუხებ. მაგისტანა, ხო იცი, ოთხი ჰყავს კიდევ ანაპოს, უშლიან ხელს, აქ ვინაა ხმის გამცემი, ზის და კითხვლობს ჩრდილში, დააცალა ღმერთმა, ნამეტანი მაცადინი ბავშვია.

— შენი შვილიშვილი არ ჩამოსულა?

— რავე, გაიგე რამე თუ? წერილი ხომ არაა, ან დებეშა? — ხელებში მომაჩერდა გახარებული ქალი.

— არა, ისე ვიკითხე, თუ ჩამოვიდა მეთქი.

— სადაა, შვილო, მერე, დედამისი ჩემთან გამოუშვებს? ზღვაზეო! ზღვა სადა მაქვს მე აქ...

— აბა, მატა?..

— მატა, მატას კირიმე, დაძინებოდა, წლისღონე დღეა ზაფხულის დღე, მიღგომოდა მზე და მთელი სხეული ეწვოდა. მე სასიკვდილეს, რავე მომივიდა, რომ ვერ მივაქციე ყურადღება...

მატა?!

ზვიონ ხალაში

გ გ ე ბ ი ღიღ ბუღაუჭუჭი

უცხო ქალაქში ყველაფერი მეუცხოვება,
გარდა მტრედისა,
ღამენათვეს რომ მომაფრინდა
განთიადისას.
ხოლო გვრიტების ღულუნით
და ჩუმი ხალისით
მწვანე ფოთლებზე მოაბიჯებს
თეთრი აისი.
მზეც მობრძანდება,
ჩემს ეზო-კარში ნამყოფი მზე
სნივებით ანცობს.
მალე შენს გვერდით
იგი მნახავს,
როგორც ძველ ნაცნობს.
ვპოულობ სიტყვებს,
მაგრამ ისევ სიტყვებს დავუძებ
სახლებზე, მთებზე,
ქალაქებზე და ნაცნობებზე.
სიტყვები გვანან
გონიოში ნაკრეფ ფორთოხლებს.
შენ მათ ესები,
ყნოსავ, იცი იმათი გემო.
ღე, იმათ მუდამ ჩემი მიწის
სურნელი მოკყვება.
და განთიადზე შენ შეეგებო.
რა ნაცნობია ყველაფერი
უცნობ ქალაქში,
როდესაც შენ ხარ წუთი,
ასე რომ მიიჩქარის,

რა ნაცნობია ყველაფერი
უცნობ ქალაქში,
როდესაც შენ ხარ მოედანც,
მტრედიც, ცისკარიც;
როდესაც შენ ხარ,
მწუხარება წარსული წლების
და სიყვარული დღევანდელი
ფერისცვალების.
როდესაც შენ ხარ,
მე ძილისთვის ვეღარ ვიშებ
ვერც ღამეს, ვერც დღეს
და მინდა ეს ხმა მიუწვდომელ
სიმაღლეს შეწვდეს.
და, როგორც გმირი გამარჯვების
ფერად აღღუმზე,
დგას ტრიბუნაზე, ამაყურად სამყაროს
უმზერს,
მეც ვზივარ ბაღში,
დაძველებულ, ფერწასულ სკამზე
და გაზაფხული შენი თბილი
ღიმილით მავსებს.
ხოლო ქალაქი უნაპიროდ
გაშლილი ცისქვეშ
უთვალავ ფიჭრებს ჩვენსას აერთებს
და, ვით კოსმოსურ ხომალდიდან,
მიწიდან ისე
მე ვესალმები ნაცნობსა და
უცნობ პლანეტებს.

მინათი კვირა

მგონია კვამლის მაღალი სვეტი
გაქვავდა-მუთქი,
ეგერში ისე ჩანს მინარეთი.

იმისი ჩრდილი მძიმე და სქელი,
როგორც ძახილი უკანასკნელი,
არავის ესმის, არავის ელის.

იქით კი, მაღალ ციხის ნანგრევში
ძვლებზე ნაღესი, ცეცხლში ნაგეში
ვიცანი ხმალი...

სწორედ იმ ხმალმა რამდენიმე წლის წინაა
შელება ჩემი წინაპრის სისხლით
აჭარისწყალი.

და მაინც მომწონს ეგერში მდგარი
გაქვავებული ძველი ხანძარი,
რომელსაც ხალხი ჯიუტად უვლის;
ამით ის ტკივილს გვახსენებს ყველას,
ამით ამაგრებს თავისუფლების
სურვილს და წყურვილს.

დუნის ბეთქვაებთან

ღვინოს გვასმევენ მაღიარები
მებადურებთან დუნაისპირას,
მოწყენილობა და იარები
რჩება,
სიმღერა მდინარეს მიაჭებს.

ღვინოს გვასმევენ მაღიარები,
იქვე დუნაი დუდუნით უბჯვებს,
მეც, ვითომ მტკვართან დავიარები,
იმის ლანქურში ვისველებ მუსლებს.

ღვინოს გვასმევენ მაღიარები,
რომ სიყვარული ვთქვათ და ვიტყვით.
და ღვინოსავით სუფთა თვალები
ერთიმეორის სულში ჩავძირთ.

ეს მიწა მტრებმა ვეღარ გათელეს
და დუნაიზე დადგა დარები,
დღეს აქ ძმებზეთ მოსულ ქართველებს
ღვინოს გვასმევენ მაღიარები.

ჩახეთის მინა

ლამაზი მიწა ჩხეთის
ვიცანით ერთი შეხედვით,
ტოტებს გვიქნევენ ხეები,
გვესალმებიან გლეხები.

კარებს გვიღებენ სახლები,
გვეხუტებიან ბავშვები,
გზისპირზე ალუბალები
დამდგარან თეთრი თავშლებით.

...რამდენ ქედზე და მინდორზე
საფლავებს უვლის მაისი,
და გულში ომის ტკივილი
იღვიძებს თავისთავისით.

ჩვენი ძმების თუ მამების
დაცემის მზემ რომ იმუხვა,
ეს ყვაფილები იმათი
ღია თვალებით გვიმზერენ.

აი, იმათმა ფეხისხმამ
და გამარჯვების ყიფინამ,
როგორც ნიაგმა, ყურებში
უცერად გაიშიშინა.

ისარე, ძმაო, ჩხეთო,
წყველოთ ომი და წვალება,
ერთმანეთს მშვიდად შეხედონ
ჩვენმა კეთილმა თვალებმა.

ქართულ საზღაპთან პიკადაში

შეჩერებულა შენი სიცოცხლე
შენი ცხოვრების ტკბილ გაზაფხულზე,
მიწა, რომელიც ტანკებმა მოხნეს;
აყვავებულა შენს მდუმარ გულზე.

საქართველოში აღარ გელიან,
მაგრამ აქა ხარ და ეს იციან,
ჭირისუფალი აქაც ბევრია,
მათი სანთლები შენთვის იწვიან.

საქართველოდან მოგვიტანია
სიტყვა დედურად განაცხელები,

გორში ატმები ისევ ჰყვავიან
და ჭიხვინებენ ხევში ცხენები.

უკვე დაკაცდნენ შენი შვილები,
ააჭრიალეს სახლში აკვნები.
იმათ კვლავ ხშირად შეეშველები
და ბუხარივით აღარ ჩაქრები.

შენი სახელი სინათლეს მატებს
საქართველოში დამდგარ ამინდებს
და, როგორც ჩები გოგონა სანთლებს,
თვალეზე შენთვის ცრემლებს ავინთებს.

„ფრიკა ოლომოუს“

ქ. ოლომოუცში ყვავილების მსოფლიო გამოფენა:
ვინაშეღეთ.

ვით ვერ გაიცნობ ადამიანს
ერთი შეხედვით,
ისე ქალაქსაც ვერ გაიცნობ
ერთი გამოვლით.
აქ შენ ქუჩების და ბალების
სულში შეხვედი
ოლომოუცელ გიდის წყალობით.

აქ ჩამოსულა დედამიწის
ყველა ყვავილი,
ლაპარაკია ულამაზეს
ფერთა ენაზე.
აჩახახებულ დარბაზებში კრძალვით
ჩაივლი;
აქ თათბირია, როგორც
ერთა ასამბლეაზე.

ოლომოუცში ყვავილთა ელჩებს
მოუტანიათ თავის სიტყვა,
თავის წადილი,
რომ ყველგან ყვავილს ყვავილობა
როგორმე შერჩეს,
რომ ყვავილს ყველგან
დაუტოვონ თავის ადგილი.
ოლომოუცო,

ყვავილების ამ მაღალ ფორუმს,
აფსუს, —
ყვავილი ვერ დაესწრო საქართველოდან,
ის — თანასწორი მოქალაქე
მსოფლიო ფლორის,
აქაც ერთ ლამაზ
სიტყვას იტყოდა.

პოტიკული კლასი

6 0 3 2 2

სუნჯის გამოღმა, ასტრახანის პოლკის ორი ასეული იყო დაბანაკებული. ისინი აღალს იცავდნენ.

ნაშუადღევს მდინარემ ჩამოატარა უბედურების პირველი მაცნე. პირველს მემორე, მესამე და მეათეც მოჰყვა. მალე სათვალავიც დაჰკარგეს ჯარისკაცებმა. ახლა მთავარი იყო არა დაჰკრილთა და გულჯახეთილთა თვლა. არამედ ვადარჩენა, თუ ყველასი არა, ზოგი მათგანისა მაინც. ხუთმა-ექვსმა თვითონ მოახერხა ნაპირამდე გამოცურვა. ზოგს ალაღის მცველი ასეულის ჯარისკაცები ჩაეშველნენ და გამოიყვანეს. ნაპირზე თხუთმეტიოდე ვადარჩენილს მოუყარეს თავი. მათ ჯერ კიდევ წურწურით ჩამოსდიოდნათ სისხლნარევი წყალი. სიკვდილს რაღაც სასწაულით თავდაღწეული ჯარისკაცების შესახედაობამ დამხვდურებზე საზარელი შთაბეჭდილება მოახდინა. სახეშეშლილ, ტანსაცმელ შემოფლეთილ აღამიანებს ჯერ ერთი სიტყვაც არ ეთქვათ, მაგრამ უთქმელადაც ცხადი იყო, რომ პოლკოვნიკ პიერის მხედრობას რაღაც დიდი უბედურება ეწია...

სწორედ ორი დღის წინ, ოთხ ივლისს, ნაშუადღევს ოთხ საათზე ნაურის ახლოს შეკრებილი ლაშქარი ჩაჩანთა აულ აღდისაკენ დაიძრა. ამ ლაშქრის — ასტრახანის ქვეითი პოლკის, ყაბარდოს ეგერთა ბატალიონის, ტომსკელ გრენადერთა ქვეითი პოლკის ერთი ასეული — და თერჯის მხედრობის კაზაკთა ერთი ასეულის მეთაურად გრაფი პოტიომ-

კინის განკარგულებით დაინიშნა გულადობითა და სიმკაცრით ერთნაირად განთქმული პოლკოვნიკი ნიკოლოზ იურის ძე პიერი. ეს კაცი, თავად ბერძნული წარმოშობისა, შეყვარებული იყო ბერძნულ ფალანგაზე და ოცნებად ჰქონდა გადაქცეული რუსი ჯარისკაცისათვის შთაებერა ბერძნული სული და თვითონაც ალექსანდრე მაკედონელს დამსგავსებოდა. პიერის ფუქმა ოცნებამ, მედიდურებამ და სიშმაგემ ნაყოფი მალე გამოიღო, მაგრამ არა ისეთი, როგორსაც მოელოდა ბერძნულ ფალანგასა და ალექსანდრე მაკედონელზე შეყვარებული პოლკოვნიკი.

პიერის თავისი მხედრობით უნდა დავემოშინებია ჩაჩანთა აული აღდი, სადაც კვლავ იჩინა თავი მთიელთა მღელვარებამ.

სულ რაღაც ორიოდე წლის წინ, 1783 წლის ზაფხულში ჩაჩნეთს ორგზის ლაშქრობამ თითქო სასურველი შედეგი გამოიღო. ჩაჩნებმა რუსის მხედრობის წინაშე ფიცი დასდეს — მათს წინააღმდეგ ხელნი იარაღს აღარ აიღებდნენ. ამ პირობას ისინი პირნათლად იცავდნენ კიდევ, სანამ აქაურობას მოძღვარი ვინმე უშურმა არ მოეველინა. აულ აღდის მცხოვრებმა ახალმა „მოძღვარმა“ ორიოდე თვეში ისეთი სახელი მოიხვეჭა, ისე მარჯვედ აუშალა ხალხს შფოთის საღერღელი, რომ მთელი აული მიიძხროდა რუსის მხედრობის წინაშე დადებული ფიცი გაატეხინა. ახალი მოციქული უშურმა დაუყოვნებლივ მოინათლა იპა-

მად და შეიხად, ამ მაღალ წოდებათა შესაფერისად ისახელნართაულა კიდევ — უშურმას მაგივრად მანსურად იწოდდა. არაბულად მანსური ძლევამოსილნიშნავს და, ჩაჩნებმაც ადვილად ირწმუნეს ახალი იმამის ძლევამოსილება.

მანსურის აღტკინებულმა მოწოდებამ ჯერ მხოლოდ ერთი აული ამხედრა და დარაზმა სარწმუნოებრივი ბრძოლის — პაზავათისათვის; 1785 წლის გაზაფხულზე კი უკვე მთელი ჩაჩნეთი აიშალა, მანსურის გავლენა უფრო სწრაფად იზრდებოდა, ვიდრე ეს მოსალოდნელი იყო. ამას ახლა რუსის მხედრობაც თვალნათლივ ხედავდა; და რაკი ხედავდა, უკვე შეუძლებელიც იყო ამ გარემოებისათვის გულგრილად ცქერა და მით უმეტეს — დაყოვნება.

***

ორმოცდაათიოდე კილომეტრის გავლის შემდეგ პოლკოვნიკ პიერის ლაშქარმა მხოლოდ მეორე დღის საღამოხანს მიადწია მდინარე სუნჯის მარჯვენა ნაპირს. აქედან აულ აღდიმდე ხუთიოდე კილომეტრი-ლა თუ იქნებოდა. პიერიმ ლაშქრის მთელი ალალი მდინარის გამოღმა დასტოვა ასტრახანის პოლკის ორი ასეულისა და მის მეთაურად მიჩენილ პოლკოვნიკ ტომარის ამარა. უაღალოდ, ტვირთშემსუბუქებული ლაშქრით პიერის ეწადა ჩაჩანთა აულს სწრაფად და უეცრად დასხმოდა თავს. მათი ხელახლა აშლისა და აფორიანების სულისჩამდგმელი მანსური შეეპყრო. თავადი პოტიომკინის აზრით ეს საკმარისი იქნებოდა აულში რომ კვლავ მშვიდობიანობა ჩამოეარდნილიყო, მაგრამ პოლკოვნიკ პიერის გულის სიღრმეში ვაცილებით მეტი ეწადა. მას არასოდეს არ აკმაყოფილებდა მშვიდობიანი მოგვარება ამგვარი საქმისა და უმსხვერპლოდ, უსისხლოდ მოგება ბრძოლისა.

მცირე შესვენების შემდეგ, საღამოხანს ლაშქარი ფონით მდინარეში გავიდა და მალე უღრან ტყეში გაუჩინარდა. ტყის ერთადერთი ბილიკი სწორედ აულ აღდისაკენ მიემართებოდა. ეს ბილიკი რუსის მხედრობას უკვე გატყეპნილი ჰქონდა და ამიტომაც ტყის გარემოცვა-

ში, ისიც ღამით ასე უშიშრად მიატყებდა. გზაყვალის არევისა, არეულობის, ჯარიკაცებს მხოლოდ ეს აწუხებდათ, რომ გზა ტყეში მეტისმეტად მიხვეულ-მოხვეული და ძნელად სავალი იყო. განსაკუთრებით დიდი ჯაფა დაადგათ იმ ორი მომცრო ქვეშების მომსახურეთ, რომლებიც ახლა ცხენების მაგივრობას სწევდნენ. ალბათ ესეც იყო მიზეზი, რომ სულ რაღაც ხუთიოდე კილომეტრის გავლას მთელი ღამე მოანდამეს. როდესაც დილაადრიან მხედრობა ტყიდან გავიდა, ყველამ შვეებით მოითქვა სული.

***

გურჯვეველ, აუტანელ მოლოდინსა და შიშისფეთებაში დაღამდა კიდევ მდინარის გამოღმა, ალალის მცველი ორი ასეული რახანია საომრად იყო განლაგებული. ირგვლივ მყუდროება სუფევდა, და ეს მყუდროება იმის შემდეგ, რაც მომხდარა, კიდევ უფრო აღიერებდა ავის მოლოდინსა და მოუთმენლობას.

ერთი მოსულიერებული ჯარისკაცი, როგორც იყო გონსაც მოვიდა, ლაპარაკის საღერღელიც აეშალა და ის უმალ პოლკოვნიკ ტომარის მიჰგვარეს. პოლკოვნიკი მდინარის გამოღმა ნაპირებიდან ას ორმოცდაათიოდე ნაბიჯის დაშორებით, ერთი გოლიათი ცაცხვის ძირას იჯდა გაშლილ ნაბაღზე. აქედან სუნჯის როგორც გამოღმა, ისე გაღმა ნაპირი კარგად ჩანდა. უკანაც გადასახედი ჰქონდა. დღისით ისე ვერაფერი გაიკჷპნებდა რომ ვერ შეგენიშნათ; მაგრამ ახლა, ღამით ამ ადგილსაც უთუოდ დაკარგული ჰქონდა თავისი სტრატეგიული მნიშვნელობა. უსაფრთხოების მხრივ პოლკოვნიკი მხოლოდ თავისი ჯარისკაცების იმედად იყო, რომლებიც სიღრმითაც და სიგრძითაც თითქმის მთელი კილომეტრის მანძილზე იცავდნენ აქაურობას.

უქულო, ნახევრად შიშველი, კრილობებშეხვეული ჯარისკაცი პოლკოვნიკს ხელუბნაშეხვეული წარუდგა, წესისამებრ მოახსენა ვინც იყო და რომელ ნაწილშიაც ირიცხებოდა. პოლკოვნიკი

მარჯვენა, მუხლში მოკეცილ ფეხს ნი-
დაყვით ისე გადმოიყრდნო, როგორც
მოაჯირზე სჩვევიათ და ჯარისკაცს დაა-
კვირდა. ისე ბნელდა, ორიოდე ნაბიჯ-
ზე მდგარი ადამიანის დანახვაც ჰქირდა.
პოლკოვნიკის ვანკარგულებით ბანაკში
აქრძალული იყო ცეცხლის დანთება.

— რა მოხდა? — მოულოდნელად
და მკაცრი კილოთი იკითხა პოლკოვნიკ-
მა.

— უბედურება, თქვენო ბრწყინვა-
ლებავ! თითქმის მთელი მხედრობა...
დაიღუპა. პოლკოვნიკი მიხეილ იუზის
ძე პიერი მოჰკლეს. მაიორი კომარსკიც
მძიმედ დაჰკრეს. ჩემს თვალწინ მოჰკლეს
უნტერ-ოფიცერი პეტრე ბაგრატიო-
ნიც...

მხედართუფროსის — პიერის სიკე-
დილმა პოლკოვნიკი შეაერთო და დაა-
ფიქრა, პეტრე ბაგრატიონის უდროო
დაღუპვამ კი გული როგორღაც ატყინა.

პოლკოვნიკ პიერის ამ ლაშქრობაში
ადიუტანტად ახლდა ოციოდე წლის
ჰაბუკი, მუშეკეტრთა პოლკის უნტერ-
ოფიცერი პეტრე ივანეს ძე ბაგრატიო-
ნი, ბაგრატიონმა ჩაჩნეთზე წინა ორ ლა-
შქრობაშიაც მიიღო მონაწილეობა. თუ
ჩაჩნებს სწყინდათ რომ ყიზლარში ჩა-
მოსახლებული ივანე ბაგრატიონის ვაჟი
პეტრე მათ წინააღმდეგ იბრძოდა, სამა-
გიეროდ ამ წყენას და მტრობას თითქ-
მის აბათილებდა ახალბედა უნტერ-ოფი-
ცრის ვაჟკაცური შემართება და მხედ-
რული ნიჭი. ვაჟკაცობას კი, თუნდაც
მტრისას, მთიელები ყოველთვის თავს
დაბლა უხრიათ.

პეტრე ბაგრატიონის სამხედრო ნიჭსა
და ვაჟკაცობაზე ნაკლებად არ ანცვიფ-
რებდა ჩაჩნებს მისი სამართლიანობა და
მართლაც, ერთადერთი რასაც ბაგრა-
ტიონი ვერასგზით ვერ ურიგდებოდა,
იყო უაზრო მსხვერპლი. ხანდახან თეი-
თონაც უყვირდა ბაგრატიონს ადამიანის
სიცოცხლე მის თვალში ცხარე ბრძო-
ლის დროსაც რომ ფასს არ კარგავდა
და მტერიც კი სასიკვდილოდ არ ემე-
ტებოდა, თუ მის დასამორჩილებლად
სხვა საშუალებასაც ხედავდა. ადამი-
ანის მოკვლა ბრძოლაშიაც კი მას არა-
2. „მნათობი“, 26 8.

სოდეს არ მიაჩნდა ვაჟკაცობის უმაღ-
ლეს გამოხატულებად, მეგრამ თავით
არასოდეს სიკვდილისა ვერ შეწყინებდა.

თანამებრძოლთა დაღუპვის შეტყობა-
ზე წამით მძიმედ ჩაფიქრებული პოლ-
კოვნიკი ტომარი უეცრად ზეზე წამოიჭ-
რა. თითქმის შეჰყვირა ჯარისკაცს.

— რას განუმებულხარ, მერე, მერე?
სთქვი, სთქვი, სთქვი... — უნებლოეთ
ხმლის ტარისათვის რომ უნდა ჩაეგლო.
ხელი ერთბაშად შუბლზე იტყიცა და ნა-
ბაღზე კი არ ჩამოვდა, კუნძივით დაეცა.

შეშინებული ჯარისკაცი კი ისევე და-
მუნჯდა; სანამ მუჯღუფენი არა ჰკრეს,
ენა ვერ ამოადგმევინეს.

— თქვენო ბრწყინვალელებავ... ის ულ-
რანი ტყე წუხელ როგორც იყო მშვა-
დობიანად გავიარეთ, ამ დილით ტყიდან
რომ გავედით, აულიც გამოჩნდა. უეც-
რად სროლა ატყდა. მერე შევიტყვეთ—
პიერის ადიუტანტს ბაგრატიონს სამი
ჩაჩანი შეუნიშნავს... ჩვენი ბიჭები გაქ-
ცეულუმს რომ ვერ დასწევინ, სროლა
აუტეხიათ. ორი მოუკლავთ, ერთი გაქ-
ცეულა. იმან აცნობა აულს ჩვენი მისე-
ლა... იმან დაგვღუპა...

სიბნელეში სრულებით არ აჩნდა მი-
წას ნაბდის სიშავე. გეგონებოდათ პოლ-
კოვნიკი მიწაზე ზისო. ის მოულოდნე-
ლად წამოიჭრა ზეზე, ერთი ნაბიჯი სწო-
რედ ჯარისკაცისაკენ წაღდა წინ. შეში-
ნებულ ჯარისკაცს კი სიტყვა კვლავ გაუ-
წყდა და რამდენიმე ნაბიჯით უკან დაი-
ხია. მას ეგონა, პოლკოვნიკი მუქარათ
ძე მიცქერისო, ტომარის კი მდინარის
გალმა მიეპყრო მხერა, სადაც ეს წუთია
უეცრად გამოჩნდა ანთებული კვარი და
კვარის სინათლეზე მოფუსფუსე რამ-
დენიმე მამაკაცი.

— ჭოგრი! — იყვირა პოლკოვნიკმა
და ხელი ისე მოაფათურა სიბნელეში,
წყალგალმა მობრიალე კვარის ალსა და
ლანდებივით ერთმანეთში არეული,
აფუსფუსებული ფიგურებისათვის თვა-
ლი არ მოუშორებია.

სიბნელეში გაწვდილ ხელში შეაჩე-
ჩეს თუ არა ჭოგრი, უმაღლ მარჯვენა
თვალზე მიიბჯინა იგი პოლკოვნიკმა და

მდინარის გაღმა იმ განათებულ ადგილს უსწორა.

რამდენიმე ფაფახიანი მამაკაცის სილუეტები კვარის შუქზე გარკვევით ჩანდა ჭოგრში. ისინი რაღაცას ბეჭობდნენ. მართალია, ლაპარაკი არ ისმოდა, მაგრამ ხელების მოძრაობა მხოლოდ ამას გაფიქრებინებდათ. ბოლოს ჯგუფს სამი მამაკაცი გამოეყო, როგორც კი კვარიანი მამაკაცი ჯგუფს წინ დაუდგა, პოლკოვნიკმა ჭოგრით ახლა ზოგი მათგანის სახეც შეაფიქრებდა. სინათლეზე, ის, ვისაც კვარი ეჭირა, თხუთმეტობდნენ წლის ყმაწვილი ჩანდა. გამხდარ ყბებზე და საუღვანოზე ჯერ დინდლიც კი არ აჩნდა. შედარებით მომცრო ფაფახი უკან ისე გადაეწია, გეგონებოდათ სადაცაა გადაუვარდებო, ვიწრო, ოთხკუთხედიანი მთლიანად უჩანდა. სწორა, გამოკვეთილი საწარბის ქვემოლ, სიღრმეში თვალების გარსს ფარავდა მეტად ხშირი და ალბათ გრძელი წამწამები. ყმაწვილს მოძრაობაზე ეტყობოდა, რომ ღვედვით იყო მოქნილი და ღონეც ეჩჩოდა. ტანთ ეცვა ჩაშვებული ხალათი უქამარხანჯლოდ, სწორ ტოტებიანი შარვალი, წვივებზე მუხლამდე აკარწახებული და, უყულო წაღები შიშველ ფეხზე. ჯგუფს გამოეყო ერთი მოხუცი, საემოლ წელგამართული, მაგრამ ბეჭებში შესაშინებელ მოხრილი. მოხუცს დიდი, ბოლოგაბრტყელებული ფაფახი ეხერა. თეთრი, მოკლედშეკრეპილი წვერის ჩარჩოში ჩასმულივით ჩანდა მისი ჩაშვებული, მზით დამწვარი სახე. ეს კოლორიტული მოხუცი პოლკოვნიკმა ჭოგრით თავით ფეხამდე შეათვალა. ბეჭებში მოხრილი ჩაჩანი სხვებზე თამამად იქცეოდა და ეტყობოდა, რომ ბრძანებლობდა კიდევ. ის მივიდა ყმაწვილთან, რომელსაც კვარი ეჭირა და ორივე ხელი დაუსვა ზემოდან ქვევით, ილიებიდან მუხლებამდე. შემდეგ ცალი ხელი შეკრდა და მუცელზე მოუფათურა. ვერ გაიგებდით — ეფერებოდა, ლოცავდა, თუ ჩხრეკდა. უცებ წინ წახრილი თეთრწვერა მოხუცის ხელის მოძრაობა შესწყდა. წამით გაჩინდებულ, მუცელზე ხელს არ აცილებდა ყმა-

წვილს. მერე დინჯად გასწორდა წელში, ყმაწვილს ერთი უცრადსაღწეა მარცხენა ხელით ყბაში, მარჯვენაში კი ჩაშვებული ხალათის კალთა აუწია და ხვანჯარში გარკობილი პატარა დამბანა წააძრო. დამბანა მოხუცმა უკანმოხუცდავად ზურგში მდგომ ჩაჩანს გადასცა, რომელსაც მეკრდზე აეხობოლავებინა ქამრებიანი ხანჯლები და პაქიჭები. ამას ყველაფერს დიდი ცნობისმოყვარეობით უცქეროდა ჭოგრმომარჯვებული პოლკოვნიკი, თუმცა ჯერ ვერ მიმხვდარიყო, რა ხდებოდა მდინარის გაღმა. ბოლოს, ჯგუფს კიდევ ორი მამაკაცი გამოეყო. მათ აქამდე ძნელად გასარჩევი საკაცე ასწიეს და სახელურებით მხრებზე გაიდეს. უკან რომელიც შესდგომოდა მხრებით საკაცეს, მან ფაფახი მოიხადა და საფენის მავიერ მარჯვენა მხარზე დაიდო საკაცის სახელურის ქვეშ. ღვედვით მოქნილი, სილანაჰამი ყმაწვილი პირველი შევიდა მდინარეში, კვარიანი მკლავი განზე და მალლა ეჭირა, რათა უკეთ გაენათებინა სავალი იმათთვის, რომელთაც საკაცე მოჰქონდათ. ყმაწვილი დროდადრო ჩერდებოდა წყალში, სანამ უფროსები წამოეწეოდნენ. საკაცეზე დაჭრილი იწვა, მაგრამ პოლკოვნიკი ტომარი მის სახეს ჭოგრშიაც ვერ არჩევდა. დაჭრილს სახეზე და მეკრდზე თივის ბულულის თხელი ფენა ეფარა.

პოლკოვნიკმა ერთი წუთით თვალი დაასვენა. აღიუტანტა უბრძანა — ჯარისკაცები გაეფრთხილებინათ, ჩაჩანთა ჯგუფისათვის სროლა არავის გაეხედა. მერე შემთხვევით იმ გადარჩენილი ჯარისკაცის სილუეტს მოკრა თვალი, წელან რამ პიურის ლაშქრის ამბავს ჰყვებოდა.

— მერე? განაგრძე...

— მერე... თქვენო ბრწყინვალეობა, მისმა კეთილშობილებამ, პოლკოვნიკმა პიურიმ მაიორ კომარსკის უბრძანა ყაბარლოს ეგერთა ბატალიონით აულისათვის მარცხენა მხრიდან, სწორედ ტყისპირის გაყოლებით, დაველო თავი. მარჯვნივ გაგზავნა ტომსკელ გრენადერთა ქვეითი პოლკის ერთი ასეული და თერგის ჯარის კახაკთა ერთი ასეული. თვი-

თონ კი ასტრახანის ქვეითი პოლკითურთ გადასწყვიტა ადგილზე დარჩენა და აულის მისადგომის ამ მხრიდან დაცვა. მეც იქ ვიყავი...

პოლკოვნიკმა ტომარიმ ისევე გახედა ჭოგრით ჩაჩნებს, რომელთაც უკვე გამოველოთ მდინარის მესამედი. ფონის გასწვრივ წყალი ღრმა არ ჩანდა, მხოლოდ მუხლამდე სწვდებოდა იმათ, რომელთაც საკაცე მოჰქონდათ, კვარიან ყმაწვილს კი ტალღა მუხლს ზემოთ სცემდა. წყალი ისეთი ჩქარი იყო, რომ დაბიჯებისთანავე ტერფტვეშ აცლიდა საკმაოდ მსხვილ ქვიშას და გლუვ, ბრტყელ ქვებსაც. მაგრამ ისინი, რომელთაც საკაცე ასე ფრთხილად მოჰქონდათ, ამ საქმეში გამოცდილი იყვნენ და ერთხელაც არ წაბორძიებულან. შეჩერებათ კი დროდადრო ჩერდებოდნენ. ეტყობოდა, სანამ ტერფს კარგად არ მოიმარებდნენ ფსკერზე, მანამდე ნაბიჯს წინ არა დგამდნენ. და თითქო ინსტინქტი უკარნახებსო, ფეხის ეს მომაგრება და ნაბიჯის გადადგმა ისე შეხმატბილებულად ხდებოდა იმ ორთა შორის, თითქო ერთი კაცი მიაბიჯებსო.

გადარჩენილი ჯარისკაცი სვენებ-სვენებით ლაპარაკობდა. პოლკოვნიკი თან ჭოგრით ათვალეირებდა უკვე ნაპირთან მოახლოებულებს, თან უსმენდა.

— ერთი საათის შემდეგ პოლკოვნიკი პიერის მოახსენეს, რომ აულის მთელი მოსახლეობა უკვე გაიხიზნულა, მანსურსაც მოუსწრია გაქცევაო.

ამის გაგონება და პოლკოვნიკის ცხენზე გაშეშება ერთი იყო. სახეგაფითრებულს თვალები დაეხუჭა. ამ წუთში დამანახავად ეჯავრებოდა ყველა და თვითონაც სირცხვილით იწვოდა. ამ მარცხის შემდეგ რა პირით უნდა სჩვენებოდა პოტიომკინს. ამგვარ შემთხვევებში პოლკოვნიკი, სამწუხაროდ, მთლიანად ჰკარგავდა წონასწორობას და ანგარიშმიუცემლად ისეთ რამეს ჩაიდენდა ხოლმე, რისი გამოსწორებაც არასგზით აღარ შეიძლებოდა.

პოლკოვნიკმა ადიუტანტი ბაგრატიონი იხმო და ბრძანა—ჩემი სახელით გა-

დაეცით მაიორ კომარსკის — გადასწვება მთელი აული!

ბაგრატიონმა ბრძანება კი მყის გაიქცორა, მაგრამ ცხენი ადგილიდან მაინც არ დაუძრავს. ბრძანებისთანავე პოლკოვნიკმა კვლავ დახუჭა თვალი და ცოტა არ იყოს, განცვიფრებულმა— აქამდე ცხენის ფლოქვეების სმა რომ არ მოესმა, კვლავ გაახილა. გაახილა და იქვე უძრავად მდგომი ადიუტანტი რომ დაინახა, კინაღამ ჰკუთ დაკარგა. ბაგრატიონმა იგრძნო, რომ ისედაც შმაგი ხასიათის პიერისთან ახლა ვერავითარი მუდარა და თხოვნა ვერ გასჭრიდა— შეუმსუბუქებინა თავისი სასტიკი და შეუფერებელი ბრძანება, დაკმაყოფილებულიყო მარტო მანსურის სასლკარის გადაწვით, აულის მცხოვრებთათვის კი საშუალება მიეცა, შინ მშვიდობიანად დაბრუნებულიყვნენ. ადიუტანტმა ერთხელ კიდევ მიიღო ხელი საფეთქელთან და გაქუსლა. ბაგრატიონის ცხენის ფლოქვით ანატყორცი ბლუჯა მიწა რაღაც ეშმაკად ზედ მკერდზე მოხვდა პოლკოვნიკს, რომელსაც აქ, კაცკასიის მთებში თავი უკვე აღექსანდრე მაკედონელად წარმოედგინა.

ამ შემთხვევამ პიერის საბაბი მისცა, შინდაბრუნებისთანავე ადიუტანტი ბაგრატიონი სამაგალითოდ დაესაჯა, თავისი ჯავრი მასზე ეყარა. საბაბად ისიც კმაროდა, რომ ბრძანების მიღებისთანავე ბაგრატიონმა არ გაქუსლა.

ადიუტანტ პეტრე ბაგრატიონის აზრით პოლკოვნიკი პიერის პირველი შეცდომა ის იყო, რომ არ დაელოდა მაშველ ძალას, როგორც ეს მითითებული ჰქონდა და ისე გაეშურა აულისაკენ. მეორე შეცდომა იყო, თავის ნადრეველ გამკლავება ტყიდან ერთბაშად გასვლით, რითაც მანსურს აულიდან გასწვრების საშუალება მისცა. მესამე შეცდომა კი ის იყო, რომ პიერიმ ბრძანა ოთხას კომლიანი აულის მთლიანად გადაწვა. რომ ეს უკანასკნელი საბედისწერო ნაბიჯი არა, მხედრობა შეიძლება უწინააღმდეგარს შეეპყროთ. მაგრამ აულის გადაწვამ ისე გააბოროტა უსახლკაროდ და

უსარჩოსადადებლოდ დარჩენილი ჩანებები, რომ მათ აღარაფერზე არ შეეძლოთ ფიქრი, ვარდა შურისძიებისა.

საკაციანი ჩანები მდინარის ნაპირს მოადგნენ. აქ წამით შეისვენეს. რაღაც წაითათბირ-წაიხურჩულეს და ისევ დაიძრნენ. ამ უკიდევანო წყვდიადში, მარტო ეს სამი ადამიანი ჩანდა და გვგონებოდათ ქვეყნიერება მარტო ამ სამი ადამიანისაგან შესდგებოდა. ჩანებმა გეზი ისე სწორად აიღეს პოლკოვნიკ ტომარის ადგილსამყოფელისაკენ, ვაგვიკვირდებოდათ, ამ უკუნ დამეში როგორ უნდა შეემჩნიათ, სად იჯდა მეთაური.

გადარჩენილი ჯარისკაცი კი განაგრძობდა.

— პირველად მანსურის სახლკაარს წაუყიდეს ცეცხლი. მერე მთელი აული აბოლდა. კვამლმა დაღარა მოპირდაპირე მთაც და ცაც... მერე აღმა იძალა და კვამლი გაიფანტა... ახლა ცეცხლის ალი სწვდებოდა ცას. ასეთი ხანძარი იშვიათად მინახავს... ცხელი ჰაერის ტალღა ჩვენამდის აღწევდა... მალე უკან გამოვეშურეთ... ერთ საათში მთელი მხედრობა ტყეში მიიშალა. სასიამოვნოდ გრილოდა. თან ეს ვებერთელა ტყე ისეთ ღუმელს მოეცვა, გაგვიკვირდებოდათ. ტყეში გზის ნახევარიც არ გვექნებოდა გავლილი, როცა ერთბაშად ასტყდა სროლა. ისროდნენ ყოველი მხრიდან, ზემოდანაც კი.. დენთის სუნსა და კვამლში უკვე სუნთქვაც ჭირდა. ეს გარინდებული ტყე ერთბაშად ჯოჯოხეთურად ახშიანდა... ერთსა და იმავე დროს ალბათ ასგან და უფრო მეტგანაც იელეებდა თოფის ალი და ტყვიასთან ერთად გვაცვიოდა დაქუწული ფოთოლი და ხის ქერქის ნაგლეჯები...

მაიორმა კომარსკიმ ურჩია პიერის იქვე ახლოს, ტაფობში გასულიყვნენ, სუნჯის გაღმა კი შიკრიკი ეფრინათ. პოლკოვნიკ პიერის კარგად არც კი უგვდია ყური კომარსკისათვის. ის დარწმუნებული იყო, მხედრობითურთ მალე გააღწევდა ტყიდან; მაგრამ სწორედ ამ დროს, სადღაც მალდა, ხეზე გასული და ფოთლებში კარგად შენიღბული ჩა-

ჩანის ტყვიამ სასიკვდილოდ დასჭრა პოლკოვნიკი პიერი. ის გულაღმე დაეცა ცხენის გავაზე. პიერის ცხენის გავაზე შემო მჭიდროდ შეგუფულმა ქვეითებმა იგი ცხენიდან ჩამოვიდეთ, მაგრამ აღარ ვიცოდით სად წავგველო. ერთ წუთს გამეშებული და დაბნეული ვიდექით, სანამ უნტერ-ოფიცერმა ბაგრატიონმა არ მიგვახვედრა ბილიკის გადაღმა, სადმე ხის ძირას დაგვესვენებინა მოკლული მხედართუფროსი. ერთი ჯარისკაცი იქ დარჩა. დანარჩენებმა ბრძოლა განვაგრძეთ. უხილავ მტერთან ბრძოლით გართულებმა კიდევ გავიარეთ ორასიოდე ნაბიჯი; თანაც ყოველ ნაბიჯზე ვკარგავდით თითო-ორ-ორ ჯარისკაცს. ტყე ალბათ დახოცილებით და დაჭრილებით აივსო. ატყდა თუ არა სროლა, ბრძანების უმაღ ბილიკის ახლო-მახლო მიმოვიფანტენით. ხეებს ვეფარებოდით, ბუჩქებსა და ჯავნარში მივძებრებოდით. ვინღა დაეძებდა ტანსაცმლის შემოხევისა და დაქაფვრა-დასისხლიანებმა, ოღონდ უხილავი მტრის ტყვისაგან დაგვეღწია თავი. ხმა გავრცელდა თუ არა, მაიორი კომარსკიც მიიმედ დასჭრესო, ჯარი სულ ერთიანად აირია... ბრძოლასა და წინააღმდეგობაზე უკვე აღარავინ ფიქრობდა. უმეთაუროდ დარჩენილი ხალხი პანიკამ შეიპყრო. გადაბუფული აღდის მცხოვრებლებს სხვა აულუბიდანაც რომ არ მიშველებოდნენ, იმოდენა მსხვერპლი მაინც არ მოგვივიდოდა... ჩემს თვალინ გაელიტა მტერმა ასტრახანის პოლკის ჯარისკაცთა ერთი ჯგუფი. მათ შორის იყო პეტრე ბაგრატიონიც. ის რახანია ჯარისკაცებთან ერთად ქვეითად იბრძოდა. ცხენი მაშინვე მიატოვა, რაწაპს პოლკოვნიკი პიერი მოჰკლეს. ჯარისკაცები იმანაც შეაშინა და დააფრთხო კიდევ, რომ მტერს ვერ ხედავდნენ. გვებრძოდა უღრანი ტყე. ყოველი ზე და ბუჩქი ჩვენთვის საბედისწერო და საიდუმლო შურისმაძიებლად იქცა. ტყეში გაისმოდა განუწყვეტელი სროლის ხმა და ცხენის ჭიხვისისებური ყიყინა უხილავი მტრისა. ასეთი ბრძოლა მე არ მახსოვს, თუმცა ოციოდე შეტა-

კებაში მიმიღია მონაწილეობა. დიდძალი ხალხი დაგვიხოცეს... ტყვედაც ბევრი ჩაუყარდებოდათ ხელში ჩაიჩნებს... შუაგულ ტყეში გამომწყვდეული სად გაექცეოდა. ასტრახანის პოლიტიდან ჩემთან ერთად ოციოდე კაცმა დააღწია თავი იმ ჭოჭოხეთს. ტყიდან გასულეები უმალ მდინარეში გადავცვივდით... დაჭრილთაგან ალბათ ბევრი დაიხრჩო. წყალი ჩქარია, მთის მდინარის ტალღები ნაფოტეით მიაქანებს აღმთიანს... ცხონებული პოლკოვნიკის — ნიკოლოზ იუროს ძე პიერის განკარგულებით რომ აული პირწმინდად არ გადაგვეწვა, ეს არ მოხდებოდა... ბუნტის თავი მართალია, ვერ შევიპყარით, მაგრამ ხალხი რა შუაში იყო, ხალხის ავლადიდებისთვის ხელი არ უნდა გვეხლო. მეთაური მეთაურია, ხალხს კი მშვიდობა უფრო მეტად უყვარს, ვიდრე მეთაური.

საკაცებზე მწოლარე დაჭრილითურთ, მდინარეში გამოსული ჩაჩნები პოლკოვნიკ ტომარისაგან ფერდობზე ოციოდე ნაბიჯზე შეჩერდნენ. ყმაწვილი ჩაჩანის კვარის შუჭზე მოჩვენებებივით ჩანდნენ გარს შემოსეული ჭარისკაცები. საკაცე ფრთხილად დადეს მიწაზე.

— პოლკოვნიკი პიერია? — შორიდანვე იკითხა ტომარიმ.

— აზ ვაც! — მიუგო ხნიერმა, მაღალმა ჩაჩანმა.

— მაიორი კომარსკი...

— აზ ვაც.

პოლკოვნიკი ნელი ნაბიჯით მიუახლოვდა იმ ადგილს, სადაც საკაცე იდო. საკაციდან ორ ნაბიჯზე კი საპი ჩაჩან იდგა. დაიხარა. საკაცებზე მწოლარეს მკერდსა და სახეზე დაფენილი თივის ბულული გადააცალა. ყმაწვილმა ჩაჩანმა საკაცეს კვარი უფრო ახლო დაანათა.

— უნტერ-ოფიცერი პეტრე ბაგრატიონი!!! — ხმადაბლა წამოიძახა ტომარიმ. ის გაოცა იმ ამბავმა, რომ ჩაჩნებს თავი გაუმეტებიათ არა რომელიმე დიდი ჩინის გულისთვის და, ასევე გაახარა იმან, რომ საკაცით ჩამოტანილი და-

ჭრილი პეტრე ბაგრატიონი აღმოჩნდა. თუმცა მიიმედა დაჭრილს სახე სწოტრად გაფითრებოდა, იერი შეცვლოდა, მაგრამ მაინც ადვილი საცნობი იყო კეხიანი ცხვირისა და ბაგრატიონთათვის დამახასიათებელი შავი, ზომამზედ მეტად გრძელი წარბების წყალობით. ჭარისკაცებმა შეიტყვეს თუ არა, რომ ბაგრატიონი ცოცხალია, ალაღის მცველ ასეულში ეს ხმა სწრაფად დაირხა და ახლოს თუ შორს მართო „ბაგრატიონი“ ისმოდა.

როდესაც ტყეში სროლის ხმა მისწყვდა, ჩაჩნები დაესიგნენ დაჭრილ-დახოცილებს და ვისაც როგორ სურდა, ისე იჭერა გული. გამკითხავი არავინ იყო. ერთგან დახოცილების დიდ გროვას რომ წააწყდნენ, მკვდრებიც, ცოცხალ-მკვდრებიც დაჩხრიკეს და აქეთ-იქით მიყარ-მოყარეს, მათ შორის უეცრად მოკერეს თვალი ნაცნობ სახეს... ზოგა ჩაჩანი პეტრე ბაგრატიონს ყიზლარიდან ბავშვობაშივე იცნობდა, ზოგს ბრძოლაში შეხვედროდა და სამუდამოდ ჩარჩენოდა მეხსიერებაში მისი იერი. ჭაბუკი პეტრეს ვაჟკაცობით და სამართლიანობით მოხიბლულმა ჩაჩნებმა გადასწყვიტეს ამ საბედისწერო შეხვედრის უამს სამაგიერო მიეზღოთ მისთვის. და თუ სხვებს — დაჭრილებსაც, დახოცილებსაც შურისძიების წყურვილით გაავებულნი განურჩევლად ფატრავდნენ ხანჭლით, პიერის ადიუტანტი, უნტერ-ოფიცერი პეტრე ბაგრატიონი იქვე სახელდახელოდ ვაკეთებულ საკაცებზე დააწვინეს, აქიმს მიპგვარეს, უწამლეს, ქრილობები შეუხვიეს და მიიმედა დაჭრილის რუსთა ბანაკში ჩაყვანა გადასწყვიტეს. ასეთი იყო როგორც უხუცესთა, ისე ჭაბუკ ჩაჩანთა ნება-სურვილი.

წინასწარი მოლაპარაკებისა და შეთანხმების გარეშე, ტყვეთა გამოსყიდვის თაობაზე, რუსთა ბანაკში გამოჩენას იმ ზოცვა-ქლუტის შემდეგ რა მოხვედებოდა არავინ იცოდა. ჩაჩნები მოსალოდნელ ხიფათში თავის ჩავდებასაც არ შეუშინდნენ ვაჟკაცის გულისთვის...

დაჭრილი ბაგრატიონი საკაცზე ოდნავ შეირხა. აქამდე პოლკოვნიკი ტომარი ისე დასცქეროდა უძრავად მწოლარე დაჭრილს, თითქო ეეჭვებოდა რომ ცოცხალი იყო. ახლა კი შვებით მოითქვა სული, წელში გასწორდა და ჩანებს გადახედა. გონს მოსულ ბაგრატიონს ის კი ახსოვდა პოლკოვნიკ პიერის გვერდით აულისაკენ ცხენით მიმავალმა, გზად თივის ზეინს ერთი ბლუჯა ხმელი ბალახი რომ გამოგლიჯა და მისი მძაფრი სურნელი იყნოსა, მაგრამ ახლა ვერ მიმხედარიყო, სად იმყოფებოდა და რატომ სცემდა მოთიბული ბალახის სუნს... რა იცოდა, რომ სახელდახელოდ გაკეთებულ საკაცზე სწორედ მოთიბული ბალახი ეფინა...

ჩანებმა თავი დაბლა დაუკრეს რუსთა პოლკოვნიკს და წავიდნენ. იმ ორ მამაკაცს ადევნებული ჩირაღდნიანი ყმაწვილი წამდაუწუმ უკან იცქირებოდა.

პოლკოვნიკმა ტომარიმ ადიუტანტს რაღაც გადაულაპარაყა. ადიუტანტი უმაღლ ჩანებს გამოუდგა, დაეწია და მათს ენაზე უთხრა.

— დუელებამ, ბაგრატიონა ჰოყიქ შუორთ ახჩა ლერ დარა ცაარა, იეშუშ დააცარა შუნი!

მაღალმა, ჩაჩანმა თავი ამაყად ასწია, ჯერ თავისიანებს გადახედა, მერე პოლკოვნიკის ადიუტანტს და ღიმილით სთქვა,

— ყუონახჩო ყუონახ ვუოხქურგ ვააც!¹

¹ რომ მიღიხართ, გამოსასული არ გინდათ? ბაგრატიონისათვის კარგ ფულს შიიღებთ.

² ვაყაყო ვაყაყოთ არ ვაჭრობს!

კიდევ ერთწამს უხერხულ დუმბილში, იდგნენ ისინი პირისპირ. მერე ჭიჭინებუმა გზა განავრდეს. ყმაწვილი, ჩირაღდნიანი ჩაჩანი კი ისევ უკან იცქირებოდა წამდაუწუმ. ბოლოს ის მხარში ამოუდგა მაღალ ჩაჩანს და აცახცახებულმა საკმაოდ ხმაშალა წამოიძახა.

— უერაშია ბილგვალ ხიისურმე თუეფაშ, ხიჩუ მა ბეაღჩა!

მაღალი ჩაჩანი ხმას არ იღებდა. ყურადღებას არ აქცევდა უმცროსის დაეინებულ წამოძახილებს.

— ხიისურმე თუეფაშ ცაარა, ხიჩუ მა ბეაღჩა, ხიისურბუ... ცა თიეშიი შუნ, მურცალ, სავარბექ?²

წყალში რომ შევიდნენ, მაღალმა, მოკლედწვერშეკრეკილმა ჩაჩანმა უმცროსს კვარი გამოართვა, ბეჭებზე ხელი მოხვია, გვერდში ისე ამოიყენა, რომ მთლიანად ფარავდა მას. დიდხანს მიბიჯებდნენ ხელიხელგადახვეულნი ჩქაო წყალში, თითქო ახლა, ხელცარიელებს უფრო უჭირდათ გასვლა, ვიდრე წელან, მძიმე ტვირთით რომ ეშურებოდნენ.

მდინარეში, გაღმა ნაპირამდე ერთი მესამედი კიდევ ჰქონდათ გასავლელი, რომ მაღალი ჩაჩანი უცებ შეჩერდა, რუსების ბანაკისაკენ შებრუნდა და აბრიალებული კვარი ღონიერად მოიქნია. ცეცხლის ალმა გადასერა ღამეული სივრცე და საკმაოდ შორს, მდინარის ზედაპირზე დაეცემის უმაღლ ჩაჭრა.

ყველაფერი ისევ ბნელში გაუჩინარდა.

¹ რუსები უსათუოდ გვესერაან, წყალში შევალთ თუ არა, გვესერაან.

² გვესერაან, წყალში შევალთ თუ არა გვესერაან მურცალ, სავარბექ, არა გვერათ?

ავტობიოგრაფიის ნაწყვეტი

მე ვგავდი ხიდან მოწყვეტილ ფოთოლს,
მასწავლებდა აშარი ქარი.

მე ვგავდი ახლად ფეხადგმულ თოთოს
ვიყავ უმწიკველოც და ნამეხარიც.

მე ახალგაზრდა უთუოდ მერქვა
და სივრცეების დაპყრობა ვცადე,
ცხოვრების ყოველ შტოსა თუ მერქანს,
მანც და მანც მივყავდი ცამდე.

რომ შევხებოდი უსაზღვრო ზეცას,
სიმაღლეები ამეულო დიდი,
მივკარებოდი მედიდურ მზესაც,
დიდ ოცნებებით და მოლოდინით.

მაგრამ მზემ ისე უცბად დამსუსხა,
ვერც მოვასწარი უკან დახვევა.
ბრძოლა მინდოდა სხვაგვარი, სულ სხვა,
და ამ ცხოვრებას შევრჩი ნახევრად.

ბ ა თ ე ნ ე ბ ა მ დ ე

მე გზაში ღამე წამომეწია,
უზარმაზარი შავი კაცივით.
გამოქვაბულებს ერთად ვეწვიეთ.
ღამურულ ტყესაც ერთად გავცილდით.

არ ვიცი როგორ დაგვარგე გზაში,
ალბათ შემორჩა ხეების შტოებს,
სადმე თუნდაც რომ დაიბნეს მთაში,
მზეს მანც ვეღარ დააუშნოებს.

უსნაური ცვალებადობა

როცა დღე არის
და მტბუნვარე
მზე არის როცა —
მე მაღალი ვარ,
ჩემი ლანდიც
მაღალი ხდება.

როცა ღამეა
და ჭვეყანას
სიბნელე მოსაეს,
პატარა ვხდები,
ჩემი ლანდიც
პატარავდება.

მიხილ ქვემოთ

აქვარიუმი

ზღვა — საბანივით გვეხურა ტანზე,
ღრუბლის ბალიშზე გვედო თავი
და არ გვეძინა...

ჩვენი ბრინჯაოს სხეულები — საბედისწეროდ
გადაჭდობილი ერთმანეთზე თავისი გრძელი
გაღმოკიდული კიდურებით, რაღაც უცნაურ
ცხოველსა ჰგავდნენ ან წყალმცენარეს,
რომლის უფოთლო, გველებივით დაკლაკნილ ტოტებს
ნელი დინება ნება-ნება აქანავებდა...

თევზების გუნდი გვეხვეოდა... გარკვევით ჩანდა,
როგორ დაჰქროდნენ პაწაწინა, მარდი თევზები
ჩვენს ჩალამებულ იღლიებსა და ლაჯებს შორის...

ყვითლად მზინავი ნიჟარები, როგორც ბეჭდები
პატარა ტერფებს გიმშვენებდნენ... ო, ამ ტერფების
დაუცხრომელი კოცნის ფინი (ვით უდაბნოში
მოსხტიალე კაცს — წყურვილი) მკლავდა და მწვავდა!...

ზღვა შრიალებდა, ტორტმანებდა, მსუბუქი ჭავლი
აზარნიშებდა გლუვ ზედაპირს... ხოლო სიღრმეში,
ფსკერზე — იქ, სადაც გატანჯული და ნაოშარი
ჩვენი დაღლილი სხეულები თვლემდნენ და სადაც,
ვით სისხლისმღვრელი ბრძოლის შემდეგ საომარ ველზე,
აწ მდუმარება სუფევდა სრული, —
უფალმა უწყის რა ხდებოდა!... იქნებ ახალი
ჯერ არნახული საოცრება იბადებოდა...

ჩვენ კი ვიცოდით, ყველაფერი რაც იყო ირგვლივ:
ზღვა და ხმელეთი, და ღრუბელი გაკარული ცაზე,
ყვითლად მზინავი ნიჟარები, მარდი თევზები,
მე და შენ ორნი — ერთი საბნით გადახურულნი,
მოწმე ჯიყავით მშოლოდ იმის, რაც სადღაც უწინ,
დიდი ხნის წინათ
უკვე მოხდა დედამიწაზე...

მე თბილისს ვუსმენ...

მე თბილისს ვუსმენ თვალდახუჭული...
დილის სიჩუმე საესეა ხმებით:
გამაყრუებლად სტვენენ ჩიტები...
მკაფიოდ ისმის, ვით ყაყანებენ
რიგში ჩამდგარი დედაკაცები
და მეფეზოვის ბეჯითი ცოცხი
რა გულმოდგინედ ფხაჭინს ფილაქანს...

ჩაიხრიგინა ავტომობილმა...
გაიბაკუნეს ქალის ქუსლებმა...
ვიღაცა დიდხანს და გამწარებით
აბველებს, მერე ნამთვრალევ ღიღინს
ნთქავეს უბილავი სარდაფის ხახა...

მე თბილისს ვუსმენ თვალდახუჭული...
მე ვგრძნობ ივლისის მზე როგორ იწვევს
მალლა, სულ მალლა... ნაცნობი ხმები
როგორ ქრებიან თანდათან დილის
მყუდროებასთან ერთად... მე ახლა
მესმის თბილისის ძლიერი ხუნთქვა.
გადვიებული ქალაქი ბორგავს,
ღმუის, გუგუნებს, კივის და მიანიც
ამ მოჯოხეთურ ორომტრიალში
არ მიძნელდება ცალკეულ ხმათა
გამოცნობა თუ დასახელება...

აი, შორეულ გარეუბანში
გაიჯახუნა კარმა. ხმამალლა
აყფფდა ძალი... მერე ჩექმები
აუჩქარებლად დაუყვნენ კიბეს...
რალაც დაეცა ასფალტზე... ალბათ
აკაცის ხეს მოწყდა ფოთოლი,
ან სკოლისაკენ მიმავალ გოგოს
მოერღვა ღილი... მე კარგად მესმის

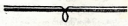
რას ჩურჩულებენ სანაპიროზე
შეყვარებულნი... როგორ ვერება
კუბოს სახურავს ხრიოკი მიწა
და ვით მოგორავს ჭირისუფალის
დამკვანარ ლოყაზე ობოლი ცრემლი...

მე თბილისს ვუსმენ თვალდახუჭული...
საბურთალოდან მონაბურ ნიავს
მოაქვს ოფლის და ბენზინის სუნი...
კვნესის ამწე და ესკავატორი
ღრღინს გაურჩებულ გრანიტის
ფერდობს...

ირგვლივ მტვერია... ისმის სიცილი,
შეძახილები... და დალოდავენ
რკინის ვეება ხოტოებივით
თვითმცლელები და ბულდოზერები...
და მშენებლობის დამეულ უბანს
რომანტიული დასცქერის მთვარე...

მე თბილისს ვუსმენ თვალდახუჭული...
ვუსმენ და თითქო თვალნათლივ ვხედავ,
შებინდებისას როგორ ბრუნდები
სახლში, შედიხარ ოთახში, იხდი...
როგორ დადიხარ — აქეთ და იქით,
აქეთ და იქით... საათის ტიკტიკს
ჭკავს შენი ფეხის ხმა... ჟრუნატელი
მივლის ტანში და თვალდახუჭული
გისმობ, გეძახი და ხელებს გიწვდი!...
შენ კი სინათლეს აქრობ და წვები,
იძინებ... მთელი ქალაქი ახლა
შენს გულისცემას უსმენს, შენს
სუნთქვას...

მე თბილისს ვუსმენ თვალდახუჭული...

საბჭოთა ლაშქარები

საბჭოთა

საბჭოთა

საბჭოთა

საბჭოთა

„ინტერნაციონალი“ კარის სპილენძის სა-
ხელური ჯაბამ თავისივე მოიზიდა. შეც-
და; კარი შიგნით იღებოდა. თვალბლა-
სიებულ, დაბალ კარისკაცს უნიფორმის
ქუდი მოეხადა და წვიპურტებით
მტვერს აცლიდა. კარის კრიალი შემო-
ესმა თუ არა, ქუდი დაიხურა, ჯაბას უხ-
მოდ თავი დაუკრა და ხელით გარდერ-
ობისკენ ანიშნა; მიბრძანდით, გაიხა-
დეთო. ვესტიბიულის მარჯვენა კუთხის-
კენ მიიხედა ჯაბამ, ჟურნალ-გაზეთების
ნახევრად წრიული დახლი შეათვალიე-
რა, და კარისკაცს ჯერ ისევ გარდერო-
ბისკენ ჰქონდა ხელი გაშვერილი, რომ
ჰკითხა:

— სად არის, სად წავიდა? — ჯაბა
ჟურნალ-გაზეთების დახლისაკენ უთი-
თებდა.

— შესვენებაზეა, მოვა მალე! — კა-
რისკაცს რატომღაც ხალისი ჩაუქრა,
მაგრამ კარის ხელახალმა კრიალმა ისევ
გამოაცოცხლა; მოკლედ, მაგრამ ენერ-
გიულად დაუქნია თავი სასტუმროში
შემომავალ სამ კაცს და ქუდი იატაკზე
დაუვარდა. ერთი ხელით ქუდს დასწვდა
და მეორე ხელით გარდერობისკენ მი-
ანიშნა შემოსულთ; მიბრძანდით, გაიხა-

დეთო. ქუდი ჩაფერთხა, მერე თვალბ-
თან ახლოს მიიტანა და წვიპურტი მო-
ზიდა.

ამის შემდეგ ჯაბას აღარ ახსოვს კა-
რისკაცი, ამის შემდეგ ყველაფერი გაქ-
რა და დამუწდა. რადგან გაზეთებით
საესე დახლს უკან, კედლის თაროზე,
თვალი მოჰკრა იმ ჟურნალს.

„Родная страна“, თეთრად ეწერა
ლურჯ-წითელ ყდაზე. ჯაბამ უნებურად
გაიხედა გვერდზე, მიხვდა, რომ თვალი
ვერ გაუსწორა ჟურნალს. თუმცა ძალი-
ან უნდოდა, ახლავე ხელთ ჰქონოდა, გა-
დაეშალა. და გაეგო, მართლა დაბეჭდეს
ის სურათი, თუ ყველაფერი სიცრუე
იყო.

გუშინ არ ყოფილა რედაქციაში, ბა-
ტონ ანგიის დაუბრუნებელი ტელე-
ფონიდან; მინდა რედაქტორს დავახ-
ვედრო „ინტერვიუ პროფესორ რუ-
რუასთან“ და, თუ შეიძლება არ მოვალ
სამსახურში. იმუშავე, ჩემო ჯაბა, —
დაუყვავა ბატონმა ანგიამ, — შენ ნი-
კიერი კაცი ხარ და კარგი ჟურნალის-
ტი უნდა გამოხვიდეო. საერთოდ, კარ-
გად უძღვები შენს საქმესო. ჯაბას
ლანძღვა ერჩივნა ამ შექებას.

ამ დღით ყველაზე ადრე მოვიდა
რედაქციაში. დასაბეჭდი სურათები და-

კროვებოდა და ფოტო-ლაბორატორიაში ჩაიკეტა (ახლა გაახსენდა, რომ ფოტო-ლაბორატორიისა და საკუთარი ბინის კარი გარეთ იღება). როცა სამუშაოს მორჩა და კმაყოფილმა, სტვენა-სტვენით შეაბიჯა განყოფილების ოთახში, მაგიდასთან მჯდომმა ვახტანგმა, როგორც ყოველთვის, თავი ასწია, მაგრამ „გამარჯობა, ჯაბას“ მაგივრად თქვა:

— მომილოცავს, ჯაბა! — ხელების თითები ერთმანეთში ჩახლართა და დააქნია.

— გმადლობთ, ვახტანგ!

ამ დროს შოთაც შემოვიდა, ყურნალის მომავალი ნომრის სვეტები მოჰქონდა საკორექტოროდ. ჯაბას დანახვაზე სახე გაებადრა და წამოიძახა:

— მომილოცავს, ძმაო, მალარიჩი შენზე!

— გმადლობთ, შოთა, აუცილებლად... მაგრამ შე არაფერს არ ვაპირებდი, შემთხვევით მოხდა.

— შემთხვევით არაფერი არ ხდება! „სწყინთ, დაბადების დღეზე რომ არ დაეპატიე, ალბათ, ლიანამ უამბო, — გაიფიქრა მაშინ ჯაბამ, — უნდა დამეპატიენა“.

ნასაუბრევი არ იყო და მესამე სართულზე ჩაიბრინა. კიბესთან საქდესის ფოტოკორესპონდენტი შეეჩეხა, თარხან სანაყოვეი, შვევერემანი, მორცხვი ქაბუკი. ჯაბას ეჩვენებოდა, რომ თარხანი რატომღაც დიდ პატივს სცემდა მას და საგანგებოდ ცდილობდა რაიმე სალაპარაკო გამოეძებნა ხოლმე. ახლაც შემობრუნდა ჯაბასკენ და მკლავებგაშლილი შეეგება:

— ყოჩაღ, ძმაო, მომილოცავს, ძმაო...

„ეს რაღას მილოცავს? ამანაც იცის ჩემი დაბადების დღე?“ — განკვივრდა ჯაბა.

— გმადლობთ, თარხან, შენ საიდან გაიგე, რომ...

— რა გაგება უნდა, ძმაო, ჩემი თვლით ვნახე... გახვედი, ძმაო, დიდ ასპარეზზე და ეგ არის, ძმაო!

— რა ასპარეზზე... შენ რაღაც გეშლება!

— ასპარეზი ქვია, ძმაო, ანა, როგორ, ძმაო?

— ჯაბა, ჯაბა! ჯაბა! — მოისმა მალდიდან.

მეთოზე სართულზე კიბის მოაჯირს ლიანა გადმოყრდნობოდა.

— ჩქარა, ვილაც გირეკავს, ჩქარა! ჯაბა სირბილით უკანვე აპყუა კიბეს. რატომღაც იფიქრა, დუღანა მირეკავსო. უეცრად თარხანი მოავონდა, შეუჩერებლივ გადმოსძახა:

— ვერ გავიგე რას მილოცავ... რა ასპარეზი? — და ხელიც გააქნ-გამოაქნია. თარხანმა ამოსძახა:

— ყურნალი! — და საჩვენებელი თითებით ჰაერში ოთხკუთხედი მოხაზა.

— არაფერი მესმის! — ეს სიტყვები უკვე ლიანას პირისპირ შეჩერებულმა თქვა, — ვინ მირეკავს? — და რედაქციისკენ გაემართა სწრაფი ნაბიჯით.

— ვილაც ქალია...

„დუღანა!“

— ამ დილითაც დაგირეკეს, — აღევნა ლიანა.

— ვინ იყო?

— არ ვიცი, აღმასკომიდან ვარო... შენ ლაბორატორიაში იჭექი.

— აღმასკომიდან?! — ჯაბა თითქოს უხილავ კედელს წააწყდაო, ნაბიჯი ველარ გადადგა წინ. თითქოს ახლა მოესმა თარხანის ამოძახილი და ახლა დაინახა მისი საჩვენებელი თითებით ჰაერში შემოხაზული ოთხკუთხედი. რაღაცას მიხვდა, შეუძლებლად მიჩნეული სინამდვილედ წარმოისახა და ნებისყოფის დაძაბვით სცადა მისი უკუგდება. ტალღებით აწყდებოდა გონებას ერთდარივით ჭიუტი ფიქრი და ჯაბაც შეუსვენებლად იხაპავდა თავიდან იმ ტალღებს, რომ არ დაღუპულიყო.

— ჩქარა, თორემ ამდენხანს არ დაგიცდიან... საით მიდიხარ? რედაქტორის ტელეფონზე გირეკავენ!

ჯაბა კანცელარიისკენ შეტრიალდა. „პირველად მირეკავს ვილაცა!“ ყურმილი აიღო.

— ვისმენთ!

— გამარჯობა, ჯაბა... მომილოცავს! — მოესმა ქალის სიფრიფანა ხმა. ბავშვური, სველი ბაგეები წარმოუდგა თვალწინ. — ჯაბა, მომილოცავს!

— რომელი ხარ? — და რადგან პასუხი დაუყოვნეს, შეშფოთებით დაუშობა, — რას მილოცავთ?

— მე თქვენს შესახებ ყველაფერი ვიცი, დღესაც კი შეგხვდით ქუჩაში! — და გაისმა შაშვის სტვენასავით სუფთა, წკრიალა სიცილი.

„თამილა?!“

— ეს ძველად იყო, ჯაბა, ახლა თქვენც ყველაფერი იცით ჩემს შესახებ... ხომ მიცანით? მე თამილა ვარ!

— გამარჯობა!

— ისე გამეხარდა, მოსკოვის ეურნალს რომ თქვენი ფოტო დაუბეჭდავს...

— გმადლობთ... — წაიჩურჩულა ჯაბამ და სადღაც, გონების უსასრულო წყვილიაღში გაიღვია ფიქრმა, რომ პასუხი შეუფერებელი იყო.

— ნახვამდის, ჯაბა!

— კარგად იყავი...

— ჯაბა, იცი რა? იცი რა უნდა გთხოვო? ხომ არა გაქვს ვაფა ფშაველას ან ვალაკტონის ლექსები?.. რამდენი ხანია ლექსი არ მისწავლია ზეპირად, სკოლის შემდეგ... ისე მინდა, რამე ახალი ლექსი ვიცოდე ზეპირად...

— მაქვს, გათხოვებ.

— ნახვამდის, ჯაბა!

ყურმილი ჩამოკიდა და პირველი სურვილი გარეთ გავარდნა იყო, რომ თავზე მოთ ცა ეგრძნო და ფეხქვეშ — მიწა.

— უი, მართლა, ჯაბა, სულ დამავიწყდა, — წინ გადაუდგა ლიანა, — მომილოცავს, ბიჭებმა მითხრეს...

— დამანებეთ თავი! — დაიყვირა ჯაბამ და ხელი აიჭნია.

ლიანას პირი ღია დარჩა.

მერე მთელ რუსთაველის პროსპექტი მოაირა ჯაბამ. ვერცერთ კიოსკში ვერ ნახა „როდნაია სტრანას“ მეთერთმეტე ნომერი. მზად იყო ქალაქის ყველა უბანი შემოეარა, ოღონდ არსად არ დახ-

ვედროდა ის ნომერი. ყოველი გამყიდველის უარი იმედს მატებდა. უნდოდა უსასრულოდ გაზრდილიყო ეს იმედი და სულ ახალ და ახალ კიოსკებს იხსენებდა.

— რა გნებავდათ? — მოესმა ჯაბას და შეერთა.

„ინტურისტის“ კიოსკის გამყიდველმა ქალმა დახლის ჰორიზონტალური კარი მაღლა ასწია, რატომღაც დაღუნთავი, შევიდა და ჯაბასკენ შემოტრიალდა.

— მომეცით ის ეურნალი... როდის მიიღეთ?

გადაფურცვლის ეშინოდა. ფასს დახედა მხოლოდ.

— ამ დილით!

— სხვაგან არა აქვთ! — ჯაბა დახლზე დაწყობილი უცხოური ეურნალების ყდებს ათვლიერებდა, ვითომ კიდევ არჩევდა რაიმეს საყიდლად. მერე უხმაუროდ გასცილდა დახლს.

— ხურდა, ბატონო! — დაუძახა ქალმა.

ჯაბა გველნაკებნივით შემოტრიალდა, რატომღაც მოეჩვენა, რომ ფული არ დაუტოვა გამყიდველს.

— მპატიეთ, ბოდიში...

— როგორ გეკადრებათ, ბოდიშს მე ვიბდი! — ქალმა გამოშვებულ ხელისგულზე დაუყარა ხურდა, — კაპიკი ჩემზე იქნება!

— კი, ბატონო, რა სათქმელია... მპატიეთ! — ჯაბა სასტუმროს კართან მივიდა და შედგა.

უნდოდა სადმე განმარტოებულყო. ჩაკეტილიყო, მხოლოდ მაშინ თუ გაბედავდა ეურნალის გადაშლას. ქუჩაშიც ეშინოდა ასე გასვლა; ვინმე ნაცნობი შეხვდებოდა, სალაზღანდაროდ მომართული, სასხვათაშორისოდ გამოართმევდა ეურნალს, გადაშლიდა და...

„გაზეთში გავახვევ, — გაიფიქრა, მაგრამ ადგილიდან არ დამჩრულა, — ეგონება, იმ კაპიკის დარღი მკლავს“.

„ბალი... ბალში შევალ, ქაშუეთის ეკლესიის უკან! — გაიფიქრა და მაშინვე პაერში გამხულებული ზუმბა მოელან-

და, იმ ქურდი ბიჭების სახეებმა გაურბინა თვალწინ, ჯაბა რომ სცემეს, შური რომ იძიეს თავიანთი სურათების ქურნალში გამოკვირვისათვის. — ეს დიდულოვანი ქურდია, ეს ხელეხსაც დამიკონის ამ ფოტოსთვის...”

უნდოდა დაეცინა საკუთარი თავისთვის, აბუჩად აეგდო.

გარეთ გავლას აპირებდა. ამ დროს რესტორნიდან ვიღაც ნაქიფარი გამოვიდა, კარი თან გამოიღანა და გამოეცალა. კარი ორივე მხარეს იღებოდა, და ჯაბამ რესტორნის სიღრმეში თვალი მოჰკრა მავიდასთან მჯდარ ბენედიქტეს კეფას. გული გაუჩერდა.

ზამბარებიანი კარი აქეთ-იქით გადიგამოდოდა, მაგრამ თანდათან ეკვეცებოდა სილალე და თანდათან ხერხავდა იმ მავიდას; მარტო ბენედიქტელა მოჩანს... ნახევარი ბენედიქტე... ცალი ხელი...

კი არ გადაშალა ქურნალი, გამწარებით წაართყა ხელი ყდას, კინალამ წაახია.

მეორე გვერდზე დაებეკდათ. მთელ სიგრძე-სიგანეზე გაეკიმათ ერთერთი იმ ფოტოთაგანი, ვიტალის რომ გაატანა. — უზარმაზარი ამწე-ონკანის ისარზე ორმაგი ბაგირით რკინის კაუჭი ეკიდა. კაუჭს წვერზე მზე წამოეგო და თითქოს მიწაზე ჩამოჰკონდა. ცისკენ მაცქერალი და მალა ხელეხაწეული მუშების ჯგუფი აძლიერებდა ამ ფოტო-მეტაფორას — მზის ჩამოსახლებას მიწაზე. წინა პლანზე ბენედიქტე იდგა, ისიც მალა იყურებოდა და იღიმებოდა. ქვემოთ ეწერა: «Еще 70.000 кв. м. жилой площади получают к новому году трудящиеся столицы солнечной Грузии. На снимке: Сотрудник райисполкома Б. Зибзибадзе (справа) на новостройках Тбилиси. Фото; Д. Алавидзе.

რა თვალთმაქცურად მოიტყუა მაშინ თავი, გონებამ წინასწარ გაიანგარიშა ყველა სვლა თვითნაგონებისა, რომ სინდისისათვის თვალი აეხვია, ღირსებისთვის ყველა სიმაღლე დაუთმობელი და შენარჩუნებული მოეჩვენებინა; ვითომ

ვიტალის ხატის ვერ უტებდა და ამიტომ ატანდა სურათებს, ვითომ გულში დარწმუნებული იყო, რომ ცუდად და ბეჭდილ ფოტოებს რედაქცია, სულერთია, მაინც არ მიიღებდა. იმიტომ უთხრა ცივი უარი ვიტალის, იმიტომ არ მისცა ფირი, რომ შეეშინდა, მართლაც არ გამოექვეყნებინათ ბენედიქტეს სურათი „როდნაია სტრანაში“ („ღმერთმა დამიფაროს!“ — ესეც კი გაიფიქრა მაშინ, ფიქრშიც გაეთვალთმაქცა საკუთარ თავს). ვითომ არ იცოდა, თუ დასკირდებოდა, ვიტალი უკეთეს რეპროდუქციას გააკეთებდა იმ ფოტოდან, გაადიდებდა, გაარეტუშებდა, ვითომ არც ის იცოდა, რომ სურათი ეფექტური იყო და შეიძლება ყველა რედაქტორი დახარბებოდა.

აი, ეს უნდოდა ჯაბას, რაც ხელთ ეპყრა ახლა, ეს უნდოდა და მიიღწია. ახლა გაუკირვებლად მიიღებს ახალ ბინას, მოსალოდნელზე უკეთესს, და მოიყვანს ღუდანას! აღარავის და აღარაფრის აღარ შერცხვება. ღუდანას ერთადერთი პატრონი, ბენედიქტე, ხმაამოუღებლივ დათანხმდება ამ ქორწინებაზე. და ჯაბას მალე დაავიწყდება, რომ ასიათასობით გამრავლებული სიყალბე დაურიგდა მკითხველებს, მექრთამე, მფლანგველი, ხალხის მყვლეფელი, ხალხის ბედნიერების მშენებლად გასაღდა.

უკვირდა, რომ ეს მისი გაკეთებული იყო, რომ მისმა სურვილმა გააჩინა ეს ფოტო ქურნალში, რომ არ დაბადებულ იყო ამ ქვეყნად, ცხოვრება მაინც თავისი გზით წავიდოდა, ყველაფერი ისევ ისეთი იქნებოდა, როგორც არის ახლა, მაგრამ ეს ფოტო-სურათი არ დაიბეჭდებოდა. ჯაბას ამ ქვეყნად ყოფნამ შექმნა ეს სიყალბე! ყველამ რომ თითო ასეთი პატარა სიყალბე შექმნას?!

რა სათუთად აკეთებდა ალბათ მხატვარი ამ ფოტოს რეტუშს. რა გულმოდგინედ ასუფთავებდნენ სტამბაში კლიშეს, ჩაფიქრებული, ხელეხსავილი მეტრანაპაეე მაჭით იწმენდდა შუბლიდან ოფლს.

თითქოსდა, არაფერი — დედამიწის

ერთი პატარა ქვეყნის პატარა ქუჩა-
ლის საწყალმა კორესპონდენტმა, პი-
რადი გამორჩენის მოლოდინში, საგან-
გებოდ გადაიღო და ქუჩა-ნალში გამო-
აქვეყნა ერთი თაღლითი მოქალაქის
ფოტო, რა მოხდა? მაგრამ ცოტა სხვა-
ნაირად თუ ვიტყვით; ერთმა ახალგა-
ზრდა ქუჩა-ნალისტმა განადიდა სახელმ-
წიფო დამნაშავე, ამათ კიდევ უფრო
შენიღბა მისი შენიღბული საქმიანობა,
უფრო ხელშეუხებელი გახდა კანონი-
სათვის, თითქოსდა, არაფერი...

უნდოდა ამ წუთშივე დაცლილიყო
ბოლოდან, სული რომ დაესივებინა და
აეშვორებინა. სურვილმა — ამ უჩინარ-
მა და უსხეულო არსებამ — თითქოს
დაითრია ჯაბა და თან წაიყოლა.

— მოითმინეთ, ახალგაზრდავ! — გა-
დაუდგა კარისკაცი, — მე ხომ გითხა-
რით, გაიხადეთ-მეთქი, ასე შესვლა არ
შეიძლება რესტორანში.

— ამ წუთში მოვბრუნდები. — გაი-
წია ჯაბამ, იქნებ შეეშინდა, არ გადა-
შიაროს გაანჩხლებამო. — დარჩენას არ
ვაპირებ.

ბენედიქტე ზურგმოშვერილი იდგა,
ხელში ქიქა აეღო, ალბათ სადღეგრძე-
ლოს ამბობდა.

მის გვერდით შეჩერდა ჯაბა. ბგერე-
ბის იმ საიდუმლო რეცეპტით, გონება
რომ გამოსწერს ხოლმე ყოველ შესა-
ფერის წუთს, მის ყელსა და ბაგეებს
უკვე მომზადებული ჰქონდათ გამომწ-
ვევი ირონიული „სალამი“, მაგრამ ას-
წია თუ არა თავი მაღლა, საბტად დარჩა.

— მახატით... შეცვლი... — ხმა ჩაუ-
წყდა და ნირწამხდარი გაეცალა მაგი-
დას.

— მობრძანდით, ბატონო, დაგვეწ-
ვიეთ! — ვითომ მასპინძლობაზე დასდო
თავი იმ უცხო კაცმა, ჯაბას რომ დღეს
ბენედიქტედ მოვლანდა. იმიტომ მოე-
ლანდა, რომ დღეს ბენედიქტე სამხი-
არულოდ უნდა ყოფილიყო განწყობი-
ლი. აღმასკომიდანაც დაურკეავს, ალ-
ბათ ჯაბას დაპატიება უნდოდა.

ისეთი უხერხულობა იგრძნო იმ უც-
ხო კაცთან, რომ გასასვლელისკენ კი არ

შებრუნებულა, დარბაზის საღრმისკენ
განაგრძო გზა, თითქოს მართლაც შეშინდა
ვინმეს.

„მივალ ბოლომდე და გამოვბრუნდე-
ბი, ვითომ ვერ ვიპოვე“.

რესტორანი გუფუნებდა. ისმოდა
ქიქების ქახუნის ხმა, გულწრფელ-გულ-
წრფელი სადღეგრძელოები და სა-
ანგარიშოს ქვების მიამიტური ტყაცა-
ტყუცი.

გრძელი დარბაზის ბოლოს, ჯაბა-ორ-
კესტრისათვის განკუთვნილი, პატარა,
წირული ესტრადის წინ, ზუთი თანაბა-
რი ზომის ცარიელი მაგიდა იდგა. გა-
ქათქათებულ თეთრ სუფრებს ყვევი-
ლებივით ამშვენებდა უცხო სახელმწი-
ფოების ბაწაწა ალმები.

ჯაბა გაშეშდა — ყოველ მაგიდაზე
ვილაცას თითქოს განგებ ჩამოერიგებინ-
ა „როდნია სტრანას“ თითო ნომერი.
ანგარიშმიუცემლად მაგიდებს შორი-
შელასლასდა. თითქოს ტყვედ ჩაეარ-
დაო, იგი გარშემორტყმული იყო უცხო
ქვეყნების სახელმწიფო ალმებით.
მარცხნივ, წითელჯვრიან ალამთან, ინგ-
ლისურ ენაზე დაბეჭდილი „როდნია
სტრანას“ ყდა ლაღლაკებდა, მარჯვნივ,
სამფეროვან ალმის გვერდზე, ქუჩა-
ნალის ფრანგული ეგზემპლარი იდო. მე-
სამე ქუჩა-ნალზე არაბული ასოების ორ-
ნამენტები დახლართულიყო. ალბათ
დღეს ამ ქვეყნების ტურისტები არიან
სტუმრად თბილისში. მალე დაბრუნდე-
ბიან ექსკურსიიდან და ამ მაგიდებს
მიუსხდებიან!

ჯაბას მოვლანდა: ჩქარი მატარებლე-
ბი, ღრუბლებში აჭრილი თვითმფრინა-
ვები, შუა ოკეანეში გასული შორეული
ცურვის გემები, ქუჩა-ნალის ათასობით
ეგზემპლარებით დატვირთულნი მიიჩ-
ქარიან სხვადასხვა ქვეყნებისაკენ ბენე-
დიქტეს ფოტოს შოფლითი გასავრცე-
ლებლად. უცხად ნათლად დაინახა რო-
მელიდაც უცხო სახელმწიფოს ქალაქი,
ისე ნათლად, თითქოს მართლაც ენახოს
ოდესმე. ოდონდ ველარ გიხსენა, რო-
მელი ქალაქი იყო ეს... აღამიანებით გა-
ქვდილიყო ქუჩა, ყოველ მათგანს ქუჩა-

ნალი გაეშალა, ბენედიქტეს სურათს დაპყრებდა და ილიმებოდა...

უჩვეულოდ გამოცოცხლებულიყვნენ რომელიღაც სათათბირო დარბაზში შეკრებილნი, ბენედიქტეს ფოტოს

ხელს უკუღმა უხატუნებდნენ და ყაყაყებდნენ: „ნახეთ, ბატონებო, ნახეთ, ვისი სურათი დაუბეჭდავთ! თქვენ კი, ეგვიპტეს რატომ ეკინკლავებითო, ასეთი თავხედობა გავიგონიათ?“

აღზვიების პირველი დღე

— ეს ვისი სურათი დაუბეჭდავთ, კაცო, ა? თუ ძმა ხარ, ბათუ, დააკვირდი ერთი, იქნებ გაიხსენო, რალაც მეც ნაურება ეს პიროვნება!

— აბა, მაჩვენეთ, ბატონო ბენო, — ჟურნალი უკვე მეთოდ გადადის ხელიდან ხელში, და მეთოდ იწყება გულის მამებელ-სალიტინებელი თამაში, — ოპ, მართლა, რა ვაქაცია, ა? რომ არ მოგატყუოთ, ვერ ვცნობ, მაგრამ რად უნდა ცნობა, ზედვე არ ეტყობა რაც არის? ეს აღამიანი ძველ მეგობარს არ გაწირავს, უკანასკნელ ლუქმას გაუყოფს. ა, ბატონო გენადი, დაუკვირდით სურათს, თუ არ ვარ მართალი... ნეტა ვიცნობდე, კაცო, ა? — სინანულით თავს აქნევს ბათუ, — იქნებ თქვენ იცნობთ, ბატონო გენადი?

ბათუ ორივე ხელს ჰკიდებს ჟურნალს და მაგიდის გადაღმა კერძივით აწოდებს გენადის.

გენადის ეს თამაში უკვე ყელში აქვს ამოტული, მაგრამ რა ქნას, ბენედიქტეს უსაზღვროდ სიამოვნებს, თეატრის მბრუნავი სცენასავით ჭრიალ-რახრახით ტრიალდება გენადისკენ და ყბაჩამოვარდნილი, ბავშვივით თვალბაცეცხლებული შეპყრება; აბა, რას იტყვისო, და გენადი მეთოდ იმეორებს ცხრაჯერ ნათქვამს:

— ეს კაცი? მოიცა, მოიცა, — თვალთან ახლოს მიაქვს ჟურნალი, და მერე თითქოს მოულოდნელი მიხვედრის შემთხვევით იპყრობს, — კაცო, რალაც მომიკრავს თვალი, კაცო, მგონი, ამ წუთში ვნახე, აქ გაიარა საღდაც, — ვითომ შემთხვევით გაიხედავს ბენედიქტესკენ და სახე ებადრება, — აა, აგერ არ ყოფილა? ეს თქვენა ხართ, პარტიციპიუ-

ლო? გვაპატიეთ, გვაპატიეთ, ასე ხმამალა ვლახლანდარობდით თქვენზე და თურმე...

— აა, ეს თქვენ ბრძანდებით?! — ფეხზე დგება ბათუც, — ბედნიერებივართ, რომ ჩვენს მაგიდასთან აღმოჩნდით შემთხვევით, ბოდიშს ვიხდით, თუ შეიძლება გავაცანით თქვენი თავი.

ბენედიქტე ვითომ მართლა არ იცნობდეს ბათუს, ცდილობს სერიოზული გამომეტყველება შეინარჩუნოს:

— მე... მე ბენედიქტეს მეძახიან... მე... — მერე აღარ ჰყოფნის ფანტაზია, იცინის და ბათუს საჯდომზე ხელს შემოჰკრავს, — შე ტუტუცო, შენა, ხა, ხა...

— ხე, ხე... — იცინის ბათუ.

— ჰუ, ჰუ... — გენადიც, რა თქმაუნდა.

და თამაში მთავრდება.

ქამას განაგრძობენ. სუფრის მამა-პაპური განრიგისათვის ახლა არა სცხელათ, ყველა სადღეგრძელო და ყველალოცვა ბენედიქტეს ეკუთვნის.

— ბენედიქტე ვარლამიჩ, — ქიქას იღებს გენადი, — კიდევ ერთხელ გავიმარჯოთ, ეს ამბავი ისე არ ჩაივლის.

— არ ჩაივლის. — უდასტურებს ბათუ.

— ამას უყურადღებოდ არ დატოვებენ, ხუმრობაა? მოსკოვის ჟურნალში... ვარლამიჩ, კი ბიჭი ყოფილა ის ბიჭი, უნდა გაატანოთ თქვენი ძმისშვილი.

— გავატან და ბინასაც მივცემ... მოვუხებრებ.

— მიხეც რა ძალა აქვს სიყვარულს!

— რა საქმეც გამოსულიყო, ახლა ბედნიერი ვიქნებოდი, — ნატვრით თავს აქნევს ბენედიქტე. — ვერ იმარჯვა გე-

ნადიმ, ხე, ხე... — და ბექზე ხელს არტყამს.

— მკვდარი თუ ვაცოცხლებოდა, არც თქვენ გეგონათ, ვარლამიჩ. — მხრებს იჩეჩავს გენადი.

— აბა, კაცო, რა ფულები ჩაეყარე იმ ბებერ ძელებს!

— არ გეწყინოთ და, თქვენი ძმისშვილი რომ არ ჩაგესახლებინათ, შეიძლება არც ვაცოცხლებულიყო.

— ვითომ რატომ? — იბღვირება ბენედიქტე.

— ამხანაგები მოდიოდნენ... იქვე არ ეცხოვრობ? მზიარულობდნენ, მღეროდნენ, ცეკვავდნენ, უკრავდნენ, ზომ მოგვხსენებათ ახალგაზრდობა... სიკვდილი არ აცალეს კაცს.

— შენ არ მიჩჩიე, მდგმურად ჩაასახლეო? შენ და ამ ეკებატინმა?

— მე რა შუაში ვარ, ვარლამიჩ! — იგერიებს ბათუ და შუშის თვალი უმრისხანდება.

ბენედიქტეს რატომღაც ჰგონია, რომ იმ ყურში, საითყენაც შუშის თვალი აქვს ბათუს, არაფერი არ ესმის, ამიტომ ხშირად ნიკაპზე ხელს ავლებს ხოლმე, თავს უგრეხს ბათუს და მარჯვენა ყურში ეუბნება სათქმელს.

ბათუ ნიკაპზე ხელს აშვებინებს. ბენედიქტე ოხრავს:

— ეჰ, რა მკვდარი... მკვდარი კარგად იყოს... რა ლუკმა გამომეცალა პირიდან! რა ფულები ჩაეკუქნე იმ ბებერს! ბინის ქირის ფულებს მე ვიხდიდი, იმ გოგოს, ჩემს ძმისშვილს, ჩვენში დარჩეს და, რა ჩემი ძმისშვილია, ის ჩემი ძმაც არ ყოფილა ჩემი ძმა... იმ გოგოს ჩემი ფულებით ვაცმევედი და ვახურავდი, ერთი-ორჯერ მის ამხანაგებსაც დავახარჯე ფულები, საფლავის ფულებიც ზომ წინასწარ გადავიხადე ჩერჩეტმა, ეჰ, ფულები, იმდენი ფულები, რომ... რას იზამ, ბედები არ მქონია და, ეგ არის!

— რა არ გქონიათ? — ეკითხება გენადი.

— ბედები-მეთქი... ბედი არ მქონია და ეგ არის!

— პირიქით, გქონიათ ბედი, — გენადის სურს ბენედიქტეს გულოდან დარდი ვადაუყაროს, — პირიქით, თქვენ არ იცით, რა მახეს მიგებდნენ ჩვენი შეზობლები. ის დედაკაცი ვახსოვთ? ლოლა? ყოველდღე დადიოდა იურიდიულ კონსულტაციაზე. ვეკინოს უთქვამს, თუ სასამართლო-სამედიცინო ექსპერტი დაასკვნის, რომ დანაშაული მოხდა დამხარალებულის ლეტარგიული ძილის დროს, ბრალდება ათქვად მძიმდებაო!

— რას ამბობ! — ერთი წამით შიშს ტყვედ ბარდება ბენედიქტე, თვალები უუცვდება, თითქოს არ იცის, რომელი მხრიდან ჩაარტყამენ თავში.

ბენედიქტე ხენეშა-ხენეშით დგება, თითქოს საკუთარ კუნთებს იქოქავს, რესტორნის შუშის კედელთან მიდის და ცდილობს, კუთხისკენ შეკეცილი სქელი ფარდა გამოსწიოს, მაგრამ არ ემორჩილება ფარდა, ბათუ სასწრაფოდ ეშველება, ახლა ორივენი ექაჩებიან.

— არ ჩამოავდოთ! — აფრთხილებს გენადი.

რესტორნის მინის კედელში კინობანორამასავით მოძრაობს სანაპირო ქუჩა და ამღვრეული მტკვარი. ნარიყალას ციხის ქონგურები თითქოს თვალს ველარ უწვდნენ ქალაქის შორს გაქცეულ მისაღვამებს და ფეხისწვერებზე შემდგარან.

ვინც კი ფილაქანზე ჩაივლის მინის კედლის გასწვრივ, უნებურად იჭვრიტება რესტორანში, ამიტომ უნდოდა ბენედიქტეს ფარდის გამოწევა.

მოულოდნელად თვითმფრინავის გუგუნი ფარავს რესტორნის ხმაურს.

— „ტუ“ არის, „ტუ“! — ყვირის ბათუ და მინის მიღმა ცას აპყურებს. ოფიციატებიც იქვე გროვდებიან: ორი თვეა, რაც „ტუ-104“ მოსკოვსა და თბილისს შორის დაფრინავს.

ბენედიქტე ხელებს ღურბინდვიით იმრგვალებს თვალებთან და თვითმფრინავს უმიზნებს, მერე თავს აქნევს:

— რა გამოგონებაა, ეს ოხერი!

— აბა, კაცო, ორ საათში ჩადის მოსკოვში! — უყვირს ბათუს.

— რა ჩადის, ბიჭო, ორ საათში, — უყვირს ბენედიქტსაც, — ღურბინდი?! მაგიდას უბრუნდებიან. ჟურნალში დაბეჭდილი საკუთარი ფოტო წუთით დავიწყებოდა ბენედიქტს. თვალს მოჰკარავს თუ არა, ერთხელ კიდევ საამოდ უტოვდება გული. ამბობენ, ჭაღავაძის ერთერთ მდივანს აწინაურებენო, მის ადგილზე რაიკომის მდივანს ნიშნავენო, რაიკომის მდივანს პოსტს აღმასკომის თავმჯდომარე დაიკავებსო, აღმასკომის თავმჯდომარის საერაძელი რომ... ა? ვითომ ვერ ჩაეტევა ბენედიქტე?... გააფართოვებინებს!

სვამენ. მესამე ბოთლი „ენისელიც“ ცარიელდება. აქ სათათბიროდ მოიწვია ბენედიქტზე შეგობრები. ახალმა ამბავმა ახალი იმედები ჩაუსახა. ამიტომ უხმო მრჩევლებს. ისინი კი სდუმან. ალბათ არც ისე ადვილია წინასწარ განსკვირვო, რომელ კაბინეტს გაანათებს ბენედიქტს საკავშირო ჟურნალში ამობრწყინება.

უბრალო ფოტო ჟურნალში! და უკვე ყველა მორიდებით გუბყრობა. იმიტომ, რომ იციან: შენ მთავრობამ გამოგარჩია, დაგაფასა, და შენი უპატივეცემულობა, მთავრობის უპატივეცემულობა იქნება!

აღმასკომის თავმჯდომარეობა! მეტს არაფერს არ თხოვს ცხოვრებას. მერე, თუ გინდა, ყველას უფულოდ მისცემს ბინას, სულ ტყუილად მისცემს. ო, ადგილი, ადგილი, რა ძალა აქვს თანამდებობას!

„მერე რომ გაიგონ კიდევ, ასე და ასე შევბოდაო, იღებდაო და რაღაცეებიო... ვინ გაზედავს თქმას, რომ გაზედოს, ვინ დაუჭერებს, და რომ დაუჭერონ, ვინ გაამხელს? თვითონ მოერიდებათ ამის გახმაურება, მათი კაცი ვიქნები და იმიტომ, მათი დანაშაულიც იქნება ეს!“

მინის კედელს ქუჩიდან ვიდაც მოხუცი კაცი მოდგომია და რესტორანში იჭვრიტება მოურიდებლად. მისი თავ-

ხედობა ბენედიქტს ტყბილი ფიჭვების მადას ართმევს.

— ვინაა ეს მათხოვარი? — კიდევ ერთხელ დგება ბენედიქტე და ფარდასთან მიდის, რომ იმ თავხედს ცხვირში ჩამოუფაროს, მაგრამ ფარდა აინუნში არ აფდებს ბენედიქტს გაანჩხლებას.

ის მოხუცი კი — წვერგაუპარსავი, კისერდანაოჭებული, — დგას გარეთ, ფილაქანზე, და მათი მაგიდისკენ იყურება. ბენედიქტე თითქოს არც არსებობს. ისეთი სახე აქვს მოხუცს, თითქოს რაღაც ტყევა და ამ ტყევილს თავგანწირულად ითმენს, მარცხენა მკლავი ხის ყუთის ვრძელ სახელურში გაუყრია, ოდნავ მარჯვნივაა გადაზნექილი, ეტყობა, ყუთი მძიმეა.

— რა გინდა, ეე! — ყვირის ბენედიქტე და მოხუცს თვალწინ ხელებს უქნევს.

მოხუცი თავს ხრის, მძიმედ ბრუნდება და ფილაქანს მიჰყვება. სწორედ ამ დროს ესმის ბენედიქტს გენადის ხმა.

— მამაა, მგონი, მამაჩემია! — მინის კედელთან მირბის გენადი და ხუთივე თითის ფრჩხილებს ზედ აწკარუნებს.

მოხუცი ჩერდება. გენადის აშტერდება. ის ტყევილი თითქოს კიდევ უფრო გაძლიერებია.

— კაცო, მართლა მამაშენია? — იძახის ბენედიქტე, — ვადღეგრძელოთ მაინც! — და ბათუს ანიშნებს, ტიქები მოიტანეო.

სამივეს ხელთ უპყრიათ კონიაკით საესე ტიქები და მუნჯურად თავებს აქნევენ.

— მამაშენს გაუმარჯოს, გენადი! — იწყებს ბენედიქტე, და მერე ქუჩაში იხედება, ტიქას მალლა სწევს, — გაგიმარჯოთ, ბატონო... რა ჰქვია?

— ალექსი, — იკრივება გენადი, — ალექსი-დურგალი არ გაგიგონიათ? მაგისთანა ხელოსანი ტყუილია... კარგად იყოს მამაჩემი!

სამივენი მალლა სწევენ ტიქებს და მინის კედელს უქაზუნებენ.

— სახელოვანი მამა გყოლია...

მთელი რესტორანი მათ უყურებს. ქუჩაშიც იკრიბება ხალხი.

მოხუცი ნელ-ნელა ამორებს მზერას შეილს, ფილაქანს დასცქერის, მერე თავს აქნევს უარის ნიშნად, რაღაც ფიქრს თუ სურვილს ებრძვის. მერე უფრო ენერგიულად აქნევს თავს, მძიმე ტვირთს სწრაფად უნაცვლებს ხელს, ტრიალდება და მიდის.

— დარბაისელი კაცი ჩანს, — ამბობს ბათუ.

— რატომ შენთან არ ცხოვრობს? — ეკითხება ბენედიქტე.

— რა ვიცი... ხომ იცი... მოხუცების ახირება, ამ უბანში დაიბადა და ვეღარ ელევია... მუშტარიც იცნობს და...

— ვადღეგრძელებთ, მაღლი ვქენით, — კმაყოფილია ბენედიქტე.

გვიან ღამემდე სვამენ, გაღწეილები გადიან ქუჩაში. ერთმანეთს ლოწინიან, მეგობრობას ეფიცებიან. ბენედიქტეს სახლამდე აცილებენ.

თავისი კაბინეტის კარი ღია ხდება სახლის პატრონს. ენა მუცელში უვარდება შიშისაგან. ხელში რევოლვერი უკანკალებს. თავისი ფულებით ჯიბეებდატენილი ქურდი ელანდება. მთელი საუკუნე დგას გაშეშებული... და უცრად ასხენდება, რომ შეიძლება დილით თვითონ დარჩა კარი ჩაუკეტავი; ძალიან ეჩქარებოდა.

შედის და მაშინვე კარადას აღებს. სინჯავს ბალზაკის პირველ, მეექვსე, მეათე მთეტე და ბოლო ტომებს. ყველაფერი როგზეა, პატიოსანი მწერალია ბალზაკი, მაღლობა ღმერთს. მაგრამ მაინც ექვი ეპარება, ყველა დანარჩენ ტომსაც სინჯავს, ფურცელ-ფურცელ ამოწმებს. კი, ნამდვილად პატიოსანი მწერალი ყოფილა ბალზაკი! ახლა დიკენსი ვნახოთ... ესეც კარგი ბიჭი ჩანს, პირველ ტომში მესამე გვერდამდე ჰქონდა ჩაწყობილი ხუთთუთმნიანები, ხელუხლებელი დაახვედრა. მეორე ტომში მანეთიც არ ჩაუდვია, რას დაახვედრებდა?

როგორც ყოველთვის, ფურცლების თვისას, ახლაც კითხვამ გაიტაცა.

«Глава XII

Повествующая о весьма важном поступке Мистера Пиквика: значение в его жизни не менее важное, чем в этом повествовании».

„აბა, ვნახოთ, რისი დამახსოვრება შეიძლება“, — გაიფიქრა ბენედიქტემ.

«Помещение, занимаемое мистером Пиквиком...»

„ეს არ გამოდგება“.

«Всякому, кто был знаком с этими правилами...»

„არც ეს — გრძელია!“

«— Вы совершенно правы, — сказал мистер...»

„ეს ხომ ბალზაკსაც აქვს! ახლა ვაიგე, ვინ ვის მოპარა“.

«— Вы избавитесь от многих хлопот, не так ли? — продолжал...»

„ეს კარგია! ეს ნამდვილად კარგია... ესე იგი, როგორ იქნება? „თქვენ თავს დააღწევთ ბევრ ხათაბალას...“ კი, ასე იქნება.“

„როგორც დიკენსი ამბობს ერთ აღგილზე, მეგობრებო, თქვენ თავს დააღწევთ ბევრ ხათაბალას... ხე, ხე...“

წიგნებს ისეც კარადის ქვედა თაროზე აწყობს, კარადას კეტავს. მერე ამოწმებს: ნაჭაბით თუ დაჩეხავენ, თორემ ისე ვერავინ გააღებს:

„ერთ აღგილზე დიკენსი წერს, ჩემო ბათუ: „თქვენ თავს დააღწევთ ბევრ ხათაბალას“. ხომ ხედები, რას ვგულისხმობ? ხე, ხე...“

ქურნალს იღებს, თავის ფოტოს დასცქერის, უცხად ერთი ოთხბაზურა ფიქრი ღიმილს გვრის ტუჩებზე. ფეხაკრეფით გადის კაბინეტიდან. ფრთხილად, რაც შეუძლია ფრთხილად შედის საწოლ ოთახში. სამზარეულოსთან დამაკავშირებელ სარკმელიდან ელექტრო შუქი აღწევს და მკრთალად ანათებს მარგოს მსხვილსა და თეთრ მკლავს. კედლისკენ გადაბრუნებულია ცოლი და ფშვინავს. ბენედიქტემ იცის; გაღვიძებამდე გვერდს არ მოიცვლის მარგო. გაშლილ ქურნალს საწოლის კიდეზე დებს და კედელზე აყუდებს; როგორც კი თვალს გაახელს მარგო, პირდაპირ ბენედიქტეს სურათს შეეფეთება. სიხა-

რული ალბათ ისე ააქოვლებს, იქნებ დილის ძილიც დაუფრთხოს ქმარს.

კაბინეტში ბრუნდება და კარს საგულდაგულოდ კეტავს, ღია ფანჯარასთან მიდის, ნახევრადდაცლილ ბორჯომის ბოთლს საცობს აძრობს და პირზე იყუდება, თანდათან ეგრძობება სქელი კისერი, თანდათან მალა იწვევს ბოთლის ძრო, და უეცრად სასულეში წყალი სცდება. წიწკის თესლივით ეჩხირება ყელში ზველება. ახველებს, თან ქუთუთოებით ცრემლებს წნებავს და თვალებიდან იწურავს, რომ უფრო კარგად დაინახოს საპაერო-საბაგირო გზის ვაგონი.

საქმე ისაა, რომ ამ ღამით ვაგონი ბენედიქტეს სახლის თავზე არ გაუჩერებიათ, ცოტა ქვემოთ დგას, სადგურთან. რას ნიშნავს ეს? იქნებ გაიგვს ყველაფერი და მოერიდათ? იქნებ ნახეს ძურნალი?

უზომოდ კმაყოფილი და ბედნიერი წვება ბენედიქტე. ძილი მალე უხუტავს თვალებს და ამ ბრძოლებით სავსე, ბედკრული ცხოვრების ნაცვლად, ფეერიულ სიზმარს სთავაზობს.

... უზარმაზარი ღერბინდის მილში მიჭრის თვითმფრინავი. თვითმფრინავში ბენედიქტე ზის. მალა ვიწრო, მრგვალი ცა მოჩანს, ეს ცა ყველაფერს აპატარავეებს — მთვარეს, ისედაც პაწაწინტელა ვარსკვლავებს. სამაგიეროდ, ქვემოთ, მრგვალი, გამჭვირვალე ზღვა დიდია და ყველაფერს აღიდებს; კენჭები ლოდებივით მოჩანს ფსკერზე, ლიფიტები — ვეშაპებივით, ნიჟარები მთებივით ამომართულან...

ნიჟარა! მარგალიტის ნიჟარა!

გახარებული ბენედიქტე ფეხს იშვრის და თვითმფრინავიდან ხტება, ჯერ თავდაყირა მოფრინავს, მერე ქვედა ტანი ასწრებს ზედას და სწორდება. ყურებში ქარი უზუზუნებს, სუნთქვა ეკვრის, გული სადაცაა ამოხტება საგულედან და ცალკე გაფრინდება. ბენედიქტეს ხელებით უჭირავს გული, პირს დიდზე აღებს, რომ ჰაერი ეყოს. აჰა, იმ წრიულ ზღვამიც ეშვება, ფსკერამდე უწვდენს

ფეხს. შლამი ფეთქდება, ამღვრევს ზღვას, თვალებს უბრმავეებს¹⁾ ბენედიქტეს, კბილებში სილას აყრის. ნელნელა ილექება შლამი, მაგრამ ჯერ კიდევ არ არის დაწმენილი, ჯერ კიდევ მღვრიე ბურუსი დგას ირგვლივ, როცა ბენედიქტე უზარმაზარ ნიჟარას ამჩნევს. აუწერელი სიხარული და შიში იხყრობს ერთდროულად. მალა იხედება, ღერბინდის შეუულ ჯამი; ღრუბლებამდე ასულა თვითმფრინავი, კიდევ კარგი, ვერ შეამჩნიეს რომ გადმოხტა...

ვითომ ვერ ხედავს ნიჟარას, სხვა მხარეს მიტივტივებს, მაგრამ რაღაცანიერად მაინც უახლოვდება. ეშინია არ დააფრთხოს. ნიჟარას ვეება პირი დაუღია და გატყრენილა. ალბათ ისვენებს სადილის შემდეგ. ნიჟარა უკადრისაა, არავის და არაფერს არ ჰგელობს ამ ქვეყნად, თუ პირში უცხო რამ სხეული ჩაუყარდა, მაშინვე თავისი ძვირფასი ლორწოთი დაფარავს, ფენა-ფენა შემოახვევს. ბენედიქტეს ძრუანტელი უვლის ტანში, იცის, რომ ეს ლორწო მერე მარგალიტად იქცევა...

რა ჩაუფლოს პირში? კენჭი? ზემოდან ჩანდა დიდი, თორემ აქ სულ პატარაა. თევზი რომ დაიჭიროს? არა, პატარაა, ესეც რომ არ იყოს, იქცევა მარგალიტად და მერე გასრიალდება, წავა. უცხად მოულოდნელი ფიჭვი საამოდ უშფოთებს სულს: ამ ზღვაში ყველაზე დიდი თვითონ ბენედიქტეა! საოცარია. მაგრამ ასეა!

ფეხაკრეფით უახლოვდება ნიჟარას. ჩერდება. მარჯვენა ხელის საჩვენებელ თითს მუჭში იქცევს და, რაც ძალა და ღონე აქვს, ჭიმავს. ისმის ხრტილის ტაკცანი. ცოტა ხომ მაინც წავრძელდა თითი? ესეც კარგია... თითს ფრთხილად აპარებს და პირში უდებს ნიჟარას, შამფურივით ატრიალებს; აღიზიანებს, თან ეშინია; თვალისმომჭრელი სინათლე აბრმავეებს და ხედება, რაც მოხდა — საჩვენებელი თითი მარგალიტად იქცა!

ბენედიქტეს ირგვლივ სწრაფად იკრიბებიან მისი მტრები, შურით შეჰყურებენ, გაუბედავად, მაგრამ თანდათანო-

ბით უახლოვდებიან, ალყას არტყამენ, ყველას ხუნდი უჭირავს ხელში, რომ ბენედიქტე შებორკონ, ყველას უნდა პირველი დაესხას თავს. მთელი ქალაქი აქ არის... უეცრად ბენედიქტე მარგალიტად ქცეულ საჩვენებელ თითს უჭნევს მათ და ყველა მტერი, ამ სასწაულოთ თავზარდაცემული და თვალბგადაბრეცილი, სადღაც ქრება.

ბენედიქტეს ელიმება, ნიჟარაც კმაყოფილია მისი გვირობით, თავს უქნევს, მოდიო. გახარებული ბენედიქტე მამადე უყოფს პირში ხელს და მარგალიტის ხელთათმანი იქაურობას აკაშკაშებს. მოთმინება აღარ ჰყოფნის გულაჩუყებულ ბენედიქტეს, თავს ღუნავს და ნიჟარაში ხტება. განცხრომით წევს ბენედიქტე, დაუსრულებლად ხვრებს ბორჯომივით სასიამოვნო ზღვის წყალს და გრძნობს, როგორ იფარება მთელი მისი სხეული მარგალიტის შრეებით. ღმერთო, 117 კილოგრამიანი მარგალიტი, ამით ხომ მთელ საქართველოს იყიდის!

მარგალიტის წინდები ნელნელა მოიწვეს მუხლებსაყენ, მარგალიტის შარვალი წელამდე ამოდის. აი, ფენა-ფენად გადაეგლისა ყურებზე ძვირფასი ლორწო და ბენედიქტეს აღარაფერი

ესმის, აღარც ზღვის ხმაური, აღარც თვითმფრინავის შორეული გუგუნის ღურბინდის მიღში, დაყრტყუნა! ჯანდაბას, ოღონდ...

ახლა თვალბგე ეფარება მარგალიტი, ქუთუთოებს უმძიმებს, ირგვლივ წყვდიადი მეფდება, ველარაფერს ხედავს ბენედიქტე, დაბრმავდა, ნამდვილად დაბრმავდა, ჯანდაბას, ოღონდ...

ბოლოს ნესტოებს მისწვდა ნიჟარა, ტუჩებიც ამოუწება, ველარ სუნთქავს ბენედიქტე, ბორგავს, იკლავება, აჰა, უკანასკნელი ამოხრიალება, უკანასკნელი ამოხრიალება და ბენედიქტეს უჰაერობისაგან გული უსკდება. კვდება ბენედიქტე. და მშვიდდება. უზომოდ ბედნიერია, რომ გაუძლო ამ ტანჯვას, რომ არ მოიხრკა ტუჩებიდან და ნესტოებიდან ძვირფასი მარგალიტი...

და უეცრად ეღვიძება. გაოგნებული ათვლიერებს ოთახის კედლებს და თანდათანობით ყველაფერს ხვდება. ხვდება, რომ ეს სიზმარი იყო. თვალბები ცრემლით ევსება, ტირის, რომ ცოცხალია!

ღმერთო, რა დაგაკლდებოდა ბენედიქტე რომ მართლა მომკვდარიყო. შენ რა დაგაკლდებოდა?

— არაფერი!

ათასი კილოგრამის იქით

— გამათავისუფლეთ სამსახურიდან! — ჯაბა წამოდგა. მაგრამ ნაბიჯი არ მოუცვლია. თითის სიგრძე ფერფლი წატყდა მის სიგარეტს და იატაკზე ჩაიბნა.

ბატონი გიორგი იდაყვებით დაყრდნობოდა მაგიდას, სათვალის ყავისფერ ჩხებს ერთმანეთზე უტაკუნებდა. ზღვის მზე მოჰკიდებოდა სახეზე და სულ უცხო კაცის იერი მისცემოდა მის გამომეტყველებას, ბრინჯაოსფერს უფრო ამოედიდებინა და გაეშუქებინა მისი თვალბები. და ჯაბას ეჩვენებოდა; იმიტომ შეიცვალა ბატონი გიორგი, რომ, საერთოდ, ყველაფერი შეიცვალა

ჯაბას ცხოვრებაში, თითქოს შეუძლებელი იყო, ეს აღსარება იმ ძველ გიორგის მოესმინა მიზან.

ჯაბამ ველარ გაუძლო სიჩუმეს.

— გამათავისუფლეთ, ბატონო გიორგი, დეწერ განცხადებას...

რედაქტორმა თავი ასწია. ტუჩების გარშემო ნათლად გამოყვეთოდა გაფითრებული წრე.

— სამსახურიდან განთავისუფლებათუ გიშველის, მაშინ... — თითქოს უნებურად წამოსცდა გიორგის და ის დიმილი გამოეხატა სახეზე, მწარე სიმართლეს რომ არბილებს ზოლმე, — შენ სულ

სხვაგვარი გათავისუფლება გინდა, და-
ჯექი...

ჯაბა მაშინვე დაემორჩილა. კაბინე-
ტის კარისკენ გაექცა შურა. მაგრამ
გაახსენდა, რომ ჩაკეტილი იყო, ლიანას
უნებართვოდ ვერაინ შემოვიდოდა.

— კიდევ ვის მოუყვიე ეგ ამბავი?

— არავის...

— მე რატომ მიამბე?

— აბა, ვისთვის მემბნა? — გულ-
წრფელად გაუყვირა ჯაბას.

— ეგ ერთი მიზეზი; მეგობარი არ
გყავს, — გიორგი სავარძლის ზურგზე
გადაესვენა, — შენ რომ მეგობარი გყო-
ლოდა, იფიქრებდი: რას იტყვის, ეს
რომ გაიგოსო, შეგრცხვებოდა და აღარ
გააკეთებდი.

— მეგობარი არაფერ შუაშია, ბატონო
გიორგი, მყავს, როგორ არა მყავს...
მე თვითონ არ ვიცი როგორ მოხდა,
თითქოს ცნობისმოყვარეობას ვიკმა-
ყოფილებდი, მაინტერესებდა, მართლა
ასე ხდება-მეთქი თუ არა ცხოვრებაში.

— შენ გინდოდა გაგეგო, მართლა
იკბინებოდა თუ არა მგელი?

— ბატონო გიორგი...

— მე არ დაგცინი, — გიორგიმ საჩეე-
ნებელი თითი გააქნია, — თითქოს არა-
ფერი, რა მოხდა?! — ვილაც არამზადა
პატიოსან კაცად გაასაღე. ამით სახელმ-
წიფო არ დაინგრევა... დღეს არ დაინგ-
რევა! — გიორგიმ კვლავ გააქნია საჩეე-
ნებელი თითი, — მაგრამ მოდი, შუბლი
მოვიჩრდილოთ და ცოტა შორს გავიხე-
ლოთ, შენ შენმა უღორსმა საქციელმა,
ვთქვათ, რაღაც პირადი სარგებლობა
მოგიტანა, თითქმის გაურჯელად, ხე-
ლისგაუნძრევლად მოგაკეთენეს პატა-
რა ბედნიერება, სამაგიეროდ, შენც
გააბედნიერე შენი გამბედნიერებელი,
და სახელმწიფოში, შენ არ გეწყინოს
და, გაჩნდა მეორე ცუდლუტიც... შენმა
კოლეგამ დაინახა, რა იოლად მოიხვეჭე
მოსახვეჭელი, მოგბაძა შენ და სახელმ-
წიფოს კიდევ ერთი ცუდლუტი შეემა-
ტა. ბანა ხელმა ხელი, ხელმა ხელი და
ასი, ათასი არამზადისაგან შემდგარი
არმია გაჩნდა. არამზადებისგან-მეთქი,

მაგრამ ქვეყანას იგი თავის გვარში
მიჩნია, ამაყობს, მისი იმედი ექვს გა-
დამწყვეტ ბრძოლებში, რას იტყვი,
მოიგებს იმ ბრძოლას სახელმწიფო? —
გიორგი შეეყოვნა, — კარგი, დაეან-
ბოთ მაღალ-მაღალ გამოთქმებს თავი.
იმ შენს ბენედიქტეს, როგორც თქვი,
მილიონები უწყვია სახლში, ხალხისა-
გან წინაგლუჯი... რასაც სახელმწიფო,
სამშობლო, უსასყიდლოდ აძლევს თა-
ვის მოქალაქეებს და თავის შეილებს,
ბენედიქტე ყიდის! და შეილები გაოგ-
ნებულნი არიან. ქვეყნად გაჩენისათ-
ვის დედამ ფული გამოართვა, სიცოცხ-
ლე მიყიდა, აი, ამის გამო. და მათ გუ-
ლი უტარებდებოთ ასეთ სამშობლოზე
და ასეთ სახელმწიფოზე, ბენედიქტე-
ბის გამო, — გიორგი კვლავ შეეყოვნ-
და, — და შენისთანების გამოც!.. დაწ-
ყნარდი, მომისმინე კარგად! სხვას, შენს
ადგილზე, არაფერს ვეტყვოდი, ყურებს
ავაგლუჯდი და კინწისკვრით გავაგდე-
დი... შენ გეუბნები, მწამს, ამოდ არ
ვიხარჯები. მინდა შეგაგნებინო დღეს-
ვე, ამ წუთში, რა გააკეთე შენ. წააწყ-
დები ცხოვრებაში შენსავეთ ფეხგადაბ-
რუნებულს და გეცოდინება, რა უთხრა
და როგორ მოექცე. იმედია, ისევე შე-
შფოთლები და გაანჩხლდები, როგორც
მე შემაშფოთა და გამაანჩხლა შენმა
საქციელმა. ახლა თვალბში ვერ მიყუ-
რებ, ოფლად იწურები, მიხარია, რომ
ასეა. მინდა დავიჯერო, რომ არ თვალთ-
მაქცობ. რადგან ადვილი შესაძლებე-
ლია, სხვა შენს ადგილზე თვალთმაქ-
ცობდეს; აღამიანს გაწვალებს სინდი-
სის ქენჯნა, ტკივილივით გაწუხებს, მა-
გრამ ხანდახან მისი დაქმყოფილება
უბრალო ეგოისტური ინსტიქტია:
გრძნობ, მოინანიებ თუ არა, ტკივილი
გაგიქრება, შენც სხვა არაფერი გინ-
დოდა.

იმ დღეს, მთავრობის განცხადებას
რომ ვუსმენდით, — გიორგიმ რადიო-
მიმღებისაკენ ანიშნა, — შენ ვაფიორ-
დი, შეგეშინდა, შემფოთების შესანიღ-
ბავად ვითომ გაიხუმრე კიდევაც საყუ-
თარ თავზე: „იგი სულ ახალგაზრდა, 25

წლისა დაიღუპა სუეცის არხისთვის გაჩაღებულ ბრძოლებში“. ახლა გელიშება, მაგრამ მაშინ შეძრწუნებული იყავი. იმიტომ, ჯაბა, რომ ქვეშეცნულად იგრძენი: საქმე რომ საქმეზე მიმდგარიყო, შენ შეიძლება გაპყლოდი სხვა მოხალისეებს გვევბტის დასახმარებლად. ასეთი ხარ, ასე ხარ ჩაფიჭრებული ბუნების მიერ... იმიტომ შეგეშინდა, მე ეს შეგატყვე და არ მიწყენია; ვინც არ აპირებს ომში წასვლას, ის ღიღინ-ღიღინით მოისმენდა იმ განცხადებას, ქუდს დაიხურავდა და შინ წავიდოდა. შენ კი შეგეშინდა. შენ მოქალაქე ხარ. მე მკერა, საზოგადოებაში ყოფნა და ცხოვრება ადამიანის თანდაყოლილი მისწრაფებაა. შენ ეს თვისება ჯერ არ გავცვეთია. იმიტომ გენდობი. გენდობიან სხვებიც. უცნობებიც კი — იმიტომ, რომ შენი წერილები და ფოტოები ჩვენს პრესაში ქვეყნდება. ჩვენთან ერთი იდეაა გაბატონებული, ბუნებრივია, მთელი პრესა ამ ერთი იდეის მისწრაფებებს ემსახურებოდეს. იმიტომ უნდა ვიყოთ ძალიან ფრთხილნი; ყოველი წერტილი თუ მძიმე უნდა ავწონ-დავწონოთ. უნდა გვახსოვდეს, რომ ყოველი ჩვენი სიტყვისა სჯერათ, რომ ყოველი ჩვენი ნათქვამით შეიძლება შეუმოწმებლად იხელმძღვანელონ ათასობით კილომეტრის იქით მცხოვრებმა ადამიანებმა, რომლებსაც იქნებ ვერასოდეს შევხვდეთ ჩვენს სიცოცხლეში.

ჯაბას თავი ჩაელუნა. ხელში გატრეცილი ქალაღი ეპირა, ხან შლიდა ამ ქალაღს, ხან კეცავდა. გიორგის ხმა ხანდახან მიქრებოდა ხოლმე, ალბათ იმ დროს ფანჯრისკენ აბრუნებდა თავს და ისე განაგრძობდა ლაპარაკს.

ქალაღი, ჯაბას რომ ხელში ეპირა, პიჯაკის ჯიბეში ღრმად ჩაქმუქნულიყო და ამ დილით შემთხვევით ამოჰყვა თითებს. სანამ შუამდე არ წაიკითხა, ვერ გაიხსენა რა იყო. ბენედიქტეს კაბინეტში დაეწერა, „ინტერვიუს“ ადების დროს. ახლა ხელში აწვალავდა; უნდოდა ყურადღება მიექცია გიორგის და

ეკითხა, რა არის ეგო. იქნებ ოდნე/მინც გაემართლებინა ამ ნაწერს ჯაბა.

რედაქციის ბლოკნოტიდან ამხუჯულ ფურცელზე ეწერა: „დაე ამ ქალაღმა გამახსენოს, თუ პირადი გამორჩენისათვის როგორ გავილაშქრე ჩემი სინდისის წინააღმდეგ და როგორ მოვიდომე ეურნალისტური ქრთამის ვაცემა, მერე როგორ გავბრახდი ჩემს თავზე და როგორ დაერწმუნდი, რომ უკვე...“

— ჯაბა, არ მისმენ?

— გისმენთ, ბატონო გიორგი, — შეცბა და რედაქტორს თვალბში მიაშტერდა.

— რა არის ეგ? — გიორგიმ ქალაღზე ანიშნა.

— არაფერი... — ჯაბამ ქალაღი პიჯაკის უბეში შემალა.

— თუ მოსაწყენად გეჩვენება ჩემი ლაპარაკი...

— რას ამბობთ, ბატონო გიორგი! — ჯაბა წამოდგა და ისევ დაჯდა.

-- ახლა ხმაილა ვეფიქრობ და მინდა, შენც გაგიზიარო, შენთან ერთად ვეფიქრო შენზე. გაქვს საკუთარი მორცხვი შეხედულებები, ეს ეტყობა შენს ნაწერებს; არავინ არ გეკამათება შენი თავის გარდა და, ქალაღთან მართო დარჩენილი, თავისუფლად გამოთქვამ სათქმელს. მაგრამ როგორც კი მოკამათე გამოგიჩნდება, ფარხმალს ყრი, თითქოს გეშინია, არ გამტყუნდეს, თითქოს გაძბუნებს, ღონეს გაცლის საწინააღმდეგო აზრი და სულმოსწრაფებულად ემონები. მე ვიცი ეს რისა ბრალიცაა, ჯაბა. სულ შენი ბრალი არ არის! შენთვის არავის არ უსწავლებია, როგორ დაიცვა საკუთარი აზრი, არავის არ მოუცია მაგალითი, რომ შეიძლება უარყო თუნდაც საყოველთაოდ გაბატონებული შეხედულება, თუ ის ყალბად მიგანჩია. სამაგიეროდ, მშვენიერად შეისწავლე, როგორ მიემხრო და დაუჩოქო სხვის აზრს. შეუვნებლად, ანგარიშმიუცემლად დაუფლვე ამ ხელოვნებას...

გარემოსთან შეგუების უნარი... ეს ჯერ კიდევ სკოლაში გეცოდინებოდა...

ბუნების უდიდესი მადლია. სიცოცხლის შენარჩუნებისათვის მისცა ეს უნარი ბუნებამ ადამიანს. მაგრამ, სამწუხაროდ, გარჩევა არ სცოდნია ამ თვისებას; ადამიანს ერთნაირად აგუებს სასტიკ ყინვასთანაც და საზოგადოებრივ ბოროტებასთანაც. თითქოს ბუნებას საბოლოო მიზნად ჰქონდა, შეექმნა გონება, ამ საოცარ მოვლენამდე აქმადლებინა სიცოცხლე, და მერე დაესვენა ამდენი ჯაფისაგან. იმედოვნებდა, მოაზროვნე არსება თვითონ მოუვლიდა თავის თავს, თვითონ იზრუნებდა დედამიწაზე სიცოცხლის უკვდავებისათვის. მაგრამ რაღაც შეცდომა დაუშვა ბუნებამ, ეს არ შემცდარა ამ ქვეყანაზე... — გიორგის გაეღიმა, რადგან შეამჩნია, რომ ჯაბამ ეს შენიშვნაც თავისთავზე მიიღო, — ...ყველა ადამიანი მაღალი გონებითა და მაღალი სულით არ დააჩილდოვა ბუნებამ, ზოგიერთებს პირველყოფილი, ცხოველური ინსტიქტები გამოაყოლა. ამ შეცდომის გამოსწორებისათვის საუკუნეების მანძილზე იბრძოდნენ მისი საუკეთესო შვილები, ახლაც იბრძვიან... შენც უნდა იბრძოლო! ჯაბას ძია ნიკალა ედგა თვალწინ. ვერ მიმხედარყო, რატომ მოელანდა ახლა. რამდენი ხანია არ გახსენებია მოხუცი სუფლიორი. იდგა ძია ნიკალა თავის ნახევრადბნელ საწყობში და ჯაბას, გურამს და ნოდარს ელაპარაკებოდა. მაგრამ ახლა მისი სიტყვები არ ესმოდა ჯაბას, არ ახსენდებოდა. ის კი ახსოვს, რომ ძალიან მოეწონა მამინ ძია ნიკალას ნათქვამი, მაგრამ თითქოს იმ საწყობშივე დატოვა, ზემოთ აღარ ამოკყოლია.

— შენ ჯერ ახალგაზრდა ხარ, — განაგრძობდა გიორგი, — ჯერ წინ ველოდება ის შედეგები, რაც შენს გუშინდელ სხვადასხვა საქციელს მოჰყვება მომავალში, ჯერ ნაყოფი მწიფდება, კედარაფრით შეცვლი იმ შედეგებს, უკვე შენზე აღარ არის დამოკიდებული, უკვე დათესილია... შენზე დღეიდან იქნება დამოკიდებული...

კაბინეტის კარი ლიანამ შემოაღო.

— ბატონო გიორგი, — მხრებზე აჩიხა ლიანამ, თითქოს ამბობდა, სხვა გზა არ მქონდა, უნდა შემოვსულიყავით, უშიშროების მინისტრის მოადგილე!

ჯაბა ფეხზე წამოიჭრა.

გიორგიმ ტელეფონთან მიიბრინა.

— არა, ბატონო გიორგი, აქ არის! — ხელი ყურთუქულმა გაიშვირა ლიანამ. გიორგიმ გრძელი ნაბიჯები გადადგა და კარი ფართოდ გააღო.

— მობრძანდით, ბატონო ლევან!

ჯაბას მოესმა მტკიცე სამხედრო ნაბიჯის ხმა. გიორგიმ უკან დაიხია და ოთახში ფორმაში გამოწყობილი მაღალი კაცი შემოვიდა. ქუდი დაუყოვნებლივ მოიხადა და რედაქტორს ხელი ჩამოართვა.

— მაპატიეთ, შეგაწუხეთ, — თქვა მან, — მაპატიეთ, — გაიმეორა, როგორც კი ჯაბა შენიშნა, და ხელი გაუწოდა ჩამოსართმევად, — ქებურია!

— ალავეძე! — წაიჩურჩულა ჯაბამ.

— ეს ჩვენი თანამშრომელია, — ჩაუერთო გიორგიმ, — დაბრძანდით, ბატონო ლევან!

მინისტრის მოადგილე დაჯდა. შეფერფლილ თმაზე ხელი გადაისხვა და ოთახი მოათვალიერა. მერე ჯაბას გამოხედა და სკამი შეაბრუნა.

— როგორ ბრძანდებით, ბატონო ლევან, ხომ მშვიდობაა ქალაქში. — გაიღიმა გიორგიმ და თითქოს შეცდომა დაუშვაო, სწრაფად და გამოკვეთილად დაუმატა, — რესპუბლიკაში!

— სწორედ ამისთვის მოვედი. არ არის სულ სამშვიდობოდ საქმე, — ქებურიამ კიტელის შუათანა ღილი შეიხსნა და ხელი უბეში შეიყო, — კიდევ ბევრი ბოროტება ხდება, — უბიძან კაცილი ქალაქის ფურცელი ამოიღო. გაშალა, ნაკეცი ბირუკუ გადალუნა, — სწორედ ამისთვის მოვედი. ეს უნდა დაბეჭდოთ. წაიკითხეთ და თუ წინააღმდეგი არ იქნებით, ფოტო-დოკუმენტებსაც გამოგზავნიოთ. უფოტოდ არი არ ექნება გამოქვეყნებას,

მიტომ ამოვარჩიე თქვენი „განთიადი“.

— თქვენ რატომ შეწუხდით, ბატონო ლევან, დაგერეკათ, ვინმეს გამოვიგზავნიდით!

— ჩემს საქმეზე მე უნდა შევეწუხდე! ტელეფონის ნომერს დაგატოვებთ, — მინისტრის მოადგილემ თავი სტატიის ბოლო გვერდი გადმოაბრუნა, ავტოკალამი ამოიღო, მაგრამ კალამმა მხოლოდ გაჩახახა ქაღალდი, მელანი გათავებულიყო.

ჯაბამ თავისი ავტოკალამი დადო მა-

გიდაზე. მინისტრის მოადგილემ ამოხედა, წამით შეაჩერა მჭერის თითებს გადაიღო ჯაბას სახე. **სიზღვირობა**

— გმადლობთ! — ქებურიამ ტელეფონის ნომერი დაწერა, კალამი დაუბრუნა ჯაბას, — გმადლობთ!.. თუ დაგჭირდით, დამირეკეთ, — სთხოვა გიორგის, — ძალიან მადლობელი ვიქნები.

ჯაბა ქებურიას ზურგს უკან იდგა. ძალაუვნებურად მის ყურადღებას იქცევდა უჩვეულოდ დიდი ციფრებით დაწერილი ტელეფონის ნომერი.

მხალისი ორბელის სიკვდილი

საბურავების კრილის ხმა თითქოს ჩაეხრახნა ყურში ჯაბას. შოფერმა ძლივს დაამუხრუჭა მანქანა, კარი გამოაღო და, მგონი ილანძღება. ილანძლოს რამდენიც უნდა. ჭერ ჯაბა გაივლის, მერე გაიაროს თვითონ... აი, ასე, რა მოხდა! მიბრძანდით ახლა, ბატონო, და გახსოვდეთ, რომ ადამიანს ორი თვალი აქვს, მანქანას კი ოთხი... ჰმ, როგორ უვლიან გვერდს ქალები, ვითომ ასე მთვრალია? უვლიან გვერდს და უფრო მეტად იპყრობენ ჯაბას ყურადღებას... რა საოცრებაა ეს კაბა, არ მთავრდება, სადღაც წყდება.. და სულ ასე დაუმთავრებელია... ჯაბას ფეხიც არ ეშლებოდა. აი, თუ გნებავთ, ამ ხაზს გაყვება, როგორც ჯამბაზი — თოკს, აბა, უყურეთ.. აჰა... გაივლის ვინმე ასე? თქვენ კი ფრთხილად, რადგან გინდათ მანქანაში მთვრალი ვიყო, ვიქნები... თქვენს თავს დააბრალებთ ყველაფერი... აი, უკვე მთვრალი ვარ.

ჯაბამ თვალი ვეღარ მოაცილა მხალის ქალს, ავტობუსის გაჩერებასთან რომ იდგა. ქუჩაში გაბნეულ ელექტრონათურების მკრთალ შუქზე ფოსფორით ციციკიმბდა მისი სახის კანი.

არ უნდა შეეშალოს, ეს ქალღმერთია.. არ უნდა შეეშალოს, არც ნაცნობს უნდა შეეფეთოს ამ დამით.

განათებულ ფილაქანს ჯაბა ფეხაკრებით გაეპარა და აიენის ჩრდილს შეაფარა თავი, რომ ვინმე ნაცნობს არ შეენიშნა.

აიენის ჩრდილი ქანაობდა. მადლა, მოედნის თავზე გადაფრენილ მავთულზე, ქარი არხევდა დიდ ელექტროფარანს და მთელი ქუჩა ირწყვოდა. ჯაბა კედელს მიეყრდნო და თვალები მოხუჭა... და გაქრა ყველაფერი, ყველაფერი დაავიწყდა. აღარც ქუჩა იყო, აღარც სუსხიანი ქარი, აღარც სიმთვრალე, იყო მხოლოდ ფიქრი: იხსენებდა ერთ ძალიან ახლობელ ადამიანს და ვერ გაეხსენებინა. ოდესღაც, მგონი, უნდა ჰყოლოდა მეგობარი, ნამდვილად ჰყავდა, იმიტომ რომ ხედავდა სივრცეს ქუჩაში, ოთახში, ცაზე, სადაც ის მეგობარი იდგა ხოლმე. იქ ახლა აღარავინ იყო. დაცარიელებულიყო სივრცე და ჯაბა წვალობდა, შეესება უნდოდა მისი... რა კარგი იყო ის მეგობარი, ჯაბას სულ მასთან უნდოდა ყოფნა, ვინ იყო? როდის გაქრა...

მოსახვევში, ალაპლაპებულ ღიანდაგზე, ტრამვაის ბორბალი გაბმულად აწკაწკავდა და ჯაბას ისევ დაუბრუნა ქუჩა და სიმთვრალე.

ტაქსები არ უჩერდებოდნენ. ხანგამოშვებით ისმოდა გამკვლელობა შემფოთე-

ბული წამოძახილები, როცა ჯაბა მანქანას გადაუდგებოდა წინ.

— Молодой человек, садитесь, а то милиция Вас заберет!

თითქოს ციდან ჩამოესმა ჯაბას ქალის ხმა. შემოტრიალდა. მის ზურგს უკან ტაქსი გარინდებულყო, სადღაც შორიდან მოისმოდა მორტორის გუგუნი. საკვსთან ხანშიშესული ქალი იჯდა, მოკლე, ხელოვნური ტყავის პალტო ეცვა, ლურჯად შეღებილი. იგი სხარტად გადასწვდა სახელურს და უკანა კარი გაუღო ჯაბას.

ჯაბა დაჯდა. ტაქსი დაიძრა.

— Видите, милиция, — მოუთითა ქალმა სარკმელში, — Я избавила Вас от холодного душа.

ტაქსი რატომღაც ვაკისკენ გაემართა.

„სადაც უნდა, წავიდეს“ — გაიფიქრა ჯაბამ.

— У Вас дверь не закрыта. — ქალმა მანქანა შეაჩერა, ხელმეორედ გადაიხარა და კარი მანქანას შემოასხლიტა, — Скажите адрес, пока заснет!

ჯაბას შეეშინდა, მართლა არ ჩამეძინოსო. უფრო მეტად ჯი იმისი შეეშინდა, ჩემს სახლთან არ მიმიყვანოს ამ ქალმაო, ახლა არ უნდოდა შინ დაბრუნება. თვითონაც არ იცოდა, რა უნდოდა, და უეცრად გურამი გაახსენდა:

— Площадь Марджанишвили! — ჩააბოხა მან. და ესაიპოვნა, რომ ასე ადვილად ატყუებდა მძღოლს:

— ки, батони!

მანქანის რწყვამ წამით თვალები მიუღულა. და ჯაბას დაესიხმრა, რომ საკვსთან დედა იჯდა. მთელი ღამე ეძებდა ჯაბას, ძლივს წააწყდა ქუჩაში და ახლა სახეს არიდებდა შვილს, არ მიცნოსო. გულში ეღიმებოდა, ჯაბამ რომ სხვა მისამართი დაუსახელა.

თვალეები გაახილა. ნელნელა წინ გადაიხარა. ახლა რატომღაც მოუნდა ამ ქალარა ქალის დამახსოვრება. თითქოს აუცილებლად უნდა სცოდნოდა, ვინ იყო ის, საკუთარ დედად რომ მოეჩვენა.

ტაქსი ვერის ხიდზე შეეარდა. მსუსხავ ქარს აქ სულ აეშვა დევი. ვაკის სებულები და აღარ იცოდნენ, რა მელი ჭუჭრუტანიდან და სარკმლიდან შემოებერა ჯაბასათვის.

— Ну вот, приехали!

ტაქსი მოედანი თავისკენ დაითრია და გადაღმა, მაღალი სახლი თავზე გადამოიხზო.

ჯაბა ჩამოვიდა. ჯიბეები მოიჩხრია.

— Спасибо сынок... только не вздумай куда-нибудь завернуть!

თითქოს ვიღაც ამოუდგა მხარში და მუხლი გაუმართა. ეს კიბის სახელური იყო. სხეულის მთელი სიმძიმე მიაგლო ზედ. სახელური არ ეშვებოდა, შეებოქა ჯაბა და ნელნელა აპყავდა მაღლა. გურამის დედა მოსკოვშია... მამაც. გურამი მარტოა. გააღვიძებს... დიდი ამბავი თუ გააღვიძა.

„ან შეიძლება, სულაც არ გახლავთ შინ, მით უკეთესი, დაგბრუნდები... და მეძებოს თვითონ, თუ ძალიან უნდა... ავახვე ყურებს. ერთი გემრიელად გამოგილანძღავთ თქვენს გურამს! ყველაფერი დაეიწყება, ყველაფერი; ბავშვობა, სკოლა...“

და ისევ გაახსენდა, ოდესღაც მეგობარი რომ ჰყავდა, გურამი არ იყო ის, არც — ნოდარი, ვიღაც სხვა იყო, უფრო ახლობელი, ყოველთვის მასთან მიდიოდა ჯაბა, წუხილსაც და სიხარულსაც მას უზიარებდა, იცოდა, რომ ჯაბასთან ერთად გაიხარებდა და ბედნიერებას გაუორმაგებდა ან ჯაბასავით მოიწყენდა ხოლმე. რა საინტერესო აღამიანი იყო. ვინ იყო? იქნებ მოკვდა და აღარ ახსოვს, რომ მოკვდა.

ამ ფიქრმა გამოაფხიზლა. ქვემოთ; საფეხურებს ჩახედა. კიბის სახელურს. გურამის ბინისთვის გვერდი აევლო და უფრო მაღლა აეტყუებინა ჯაბა. ზევივით ჩამოშვავდა, მკონი წაიქცა და მუხლი მიარტყა რაღაცას.

კარი არ ჩაეკეტათ. შევიდა.

— გურამ! — დაიძახა და ოთახისკენ წაღასლა.

ოთახის კარიც გამოღებულ იყო.

შინგით ბნელოდა. თქვით შევად შე-
ვლებათ კარი. და ამ სიშავეზე უეცრად
შეშფოთებული გურამი დაიხატა. მი-
სურისა და ტრუსის ამარა ვამოხტა ღე-
რეთანში.

— ღია იყო? საიდან გაჩნდი! — ღე-
რეთნის კარი ჩაეკეტა, — ვერ დააკა-
ქენ? — უკანვე გამოიბრინა ფეხშიშ-
ველამ და ოთახის კარიც სასწრაფოდ
მიხურა, ხელი მკლავში წაავლო ჯაბას
და სამზარეულოსკენ შეატრიალა.

— ჩა-ჩამოვიდნენ? — ოთახისკენ
ანიშნა ჯაბამ, გურამის მშობლებს გუ-
ლისხმობდა.

— ჰო.

გურამმა ჯაბა სამზარეულოში შეიყ-
ვანა. სინათლე აანთო. კარი მიხურა.
ჯაბა სკამს წამოედო, დაჯდა. თვალებს
ვერ ახელდა ნათურის შუქზე.

— მაპატიე, რომ გა-გაგაღვიძე... მგო-
ნი, შენც და-დაგიღვიფა.

— მაგას თუ მატყობ, არ ყოფილ-
ხარ მაინცდამაინც მთვრალი.

— ჰო, არა ვარ... შენ კი გაბრაზებუ-
ლი ხარ, რომ გაგაღვიძე. მაგრამ არ... არ
შეუბნები... წაველ ახლა...

იგრძნო; გურამი არ იყო მისი წასე-
ლის წინააღმდეგი და ეწყინა. გული
აუჩვილდა, თითქოს თავისი თავი შე-
ეცოდა, ამხანაგისაგან ასე იოლად გამე-
ტებული.

— როგორც ვინდა. — თვალბში
შეხედა გურამს, — მხოლოდ ერთს გე-
ტყვი... შენ პასუხი არ მოგიცია... პასუ-
ხი შე-შენზე დარჩა, იქ, ჩემთან...
დუღანა არ არის შენი ღირსიო, გაბ-
სოვს? პასუხი არ მო-მოგიცია, ხხლა
მითხარი, რას... რას გულისხმობდი...
და წაველ.

— სად უნდა წახვიდე!

— თუ არ მიპასუხე... თუ არ დამაყ-
მაცოფილე, მე არ გა-გაპატიებ დუღა-
ნას აუგად ხსენებას... ჰო, აუგად! ჩვენს
შორის ყველაფერი გათავადება.

— სიმთვრალეში გაგახსენდა? —
გურამი შეცივებულ მკლავებზე ხელებს
ისვამდა.

— ჰო, სიმთვრალეში.. მერე რა მოხ-

და? გგონია, ვერ ვახროვებ?... უფრო
კარგად!

— აქ იყავი! — თქვა გურამმა და
ახლავე მოვალ, — და გავიდა.

უხეში, მბრძანებლური მოეჩვენა მი-
სი ხმა ჯაბას, კიდეც უფრო ეტკინა გუ-
ლი.

„დაეკარგეთ ერთმანეთი... შორჩა!“

მაგიდაზე კონიაკის სამი ბოთლი ვამ-
წყრივებულებო, პირველში წვეთებიდა
ჩაეტოვებინათ, მეორე ნახევრად დაე-
ლილი იყო, მესამე — ხელუხლებელი.
ვამლის შექანებული ნაფტქვენიები ეყა-
რა თედვზე, იატაკზე შოკოლადის ნა-
ტები ეგლო, და — ქალის ფეხსაცმე-
ლები, ცხვირ-წვეტიანი.

გურამი შემოვიდა. ტანთ ჩაეცვა, ფე-
ხები ჩუსტებში გაეყარა. ორი ჭიქა გა-
მოიღო კარადიდან და კონიაკი ჩამოას-
ხა.

— დავლიოთ, მაინც მთვრალეში
ვართ!

ჯაბას გამოფხიზლებული ეჩვენა.

— მე აქ იმიტომ მოვედი, — თქვა
ჯაბამ და ჭიქა აიღო, — რომ ხვალ ვე-
ღარ მოვიდოდი.

— რატომ?!

— ამ სახლს ხომ ანგრევენ...

— ჰო, — წამიერი შეცბუნება გაუქრა
გურამს.

— ხომ მი-მითხარი, ანგრევენო... ჰო-
და, მინდოდა ერთხელ კიდეც მენახა...
სადაც ჩვენ გაცვეთილებს ვამზადებ-
დით... გამოსამეგები გამოცდები გაბ-
სოვს? ჭიქიას აქ ვსუთხავდით...

— ამ სკამებზე ვისხედით! — უხალი-
სოდ გამოელაპარაკა გურამი და სკამის
ფეხზე თითები ააკაკუნა.

— მომეცი ეს სკამი... სა-სახსოვრად
მომეცი!

— წაილე! — გაეცინა გურამს.

— არ ვსუმრობ, მართლა გეუბნები.

— მართლა წაილე!

— გმადლობთ. რო-როცა წაველ, წა-
ვიღებ... გაუმარჯოს ამ სკამებს! — ჭი-
ქა გადაჰკრა.

— გაუმარჯოს! — გურამმა ოღნავ
მოსვა.

— ახლა მიპასუხე, რატომ არ არის ჩემი ღირსი დედანა! — მაგიდაზე მუშტი დაარტყა ჯაბამ, მერე უკან მიიხედა და ჩუმად, თავისთვის ჩაილაპარაკა, — ბოდიში, დეიდა ელზა!

— ხვალ გეტყვი!

— ახლა მითხარი!

— ჯაბა, გეფიცები ყველაფერს, ხვალ გეტყვი!

— ახლა მთვრალი ვარ? — ა-არა ვარ მთვრალი. ხომ იცი, რომ მე დედანა მიყვარს... ისე მიყვარს, რომ... შენ არ უნდა გითხრა ეს? აბა, ვის ვუთხრა? რომ... მე ხვალვე წავიყვან დე-დედანას ჩემს სხვენზე, შენ იქნები ხელის-რომკიდე...

— ჯაბა!

— შენ იქნები! — დაიყვირა ჯაბამ. — მერე ისევ უკან მიიხედა და ტუჩებზე თითი აიფარა. — მამატიეთ, დეიდა ელზა! — ცოტახნის შემდეგ განაგრძო, — იცი, მე რა ვქენი?... მთელი მსოფლიო მოვატყუე...

— როგორ მოახერხე? — ჩაიციხა გურამმა.

— იცინე, იცინე... მე კი მო-მოვატყუე. ახლა მსოფლიოს ჰგონია, რომ ორი თბილისელი კეთილშობილი ადამიანი გაიციო, მაგრამ ვერ მიფართვი... მე უნდა წავიყვანო დედანა... მოატყუებ მთელ მსოფლიოს? მეც კი ვერ მომატყუებ. ქურნალისტი უნდა იყო, უნდა გენდონ, მაშინ ყველაფერი რიგზე იქნება... თუმცა შენც დიდი მომავალი გელის.. რე-რეჟისორი ხარ... ჯერ გადაიღე რამე და მერე ვნახოთ... დედანა ხვალღან ჩემთან იცხოვრებს, მე და შენ წავალთ და წამოვიყვანთ.

ჯაბას აზროვნების თანმიმდევრობა არაფერს არ ემორჩილებოდა. მხოლოდ ლაპარაკის დროს ახსოვდა სათქმელი. მერე შეიძლება გახსენებოდა, შეიძლება სულ ამოვარდნოდა გონებიდან.

— მოდი, ხვალ ვილაპარაკოთ. ახლა არც შენი მესმის რამე და ვერც ჩემსას ვაიგებ, აიღე ეგ ჭიჭა, დავლიოთ. კარგად იყავი! — გურამმა ჭიჭა დასცავლა.

— როგორ ვიყო კარგად, როცა ასეთი გა-გათახსირებული ხარ?! — დაიყვირა მოულოდნელად ჯაბამ და თვალებში წამოუწითოდა.

გურამი ფეხზე წამოიჭრა.

— ეი, ამხანაგო, ცოტა დააკვირდი, რაეხს როშავ!

— მე უკვე დიდიხანია ვაკვირდები, — ისევ აჩურჩულდა ჯაბა, — ნოდარი არაფერ შუაშია. ნოდარის წერილს არც დავუჭერე. მე ისე ვიცი... ვიცი, ყველაფერი ვიცი... და შენც კარგად იცოდი, რომ დედანა მიყვარს, მაგრამ არაფრად ჩააგდე...

— აა, ნოდარის დამსახურება გავლავთ ეგ?

— არაფრად ჩააგდე... ჩემი კი არა... შენ არა ხარ დედანას ღირსი, დედანა შენ ზედაც არ შემოგაფურთხებს, და შენ ამას ვერ გრძნობ.

— არ შემომაფურთხებს?! — გურამს მკვდრის ფერი დაედო.

ჯაბას უნდოდა რაღაც ძალიან მწარე ეთქვა, ტყვიანავით მიეხალა სიტყვა და იმ სიტყვას მოეკლა გურამი.

— გურამ, შენ გარყვნილი ხარ... ჰო, და მთელი ქვე-ქვეყანა შენნაირი გგონია.

— არ შემომაფურთხებს?! —

— არა! დედანა სულ სხვაა. სულ სხვა.

— წამოდი! — გურამმა კისერში იმოსდო ხელი, ყინულის ლოლუებივით ცივი თითები ჰქონდა. — წამოდი!

— დამანებე თავი! — დაიყვირა ჯაბამ, მაგრამ წამოდგა.

გურამმა საშურეულოს კარი ღია და ტოვა, ღერეფანი გაიარა, ოთახის კარი შეაღო და სიბნელეში შეიმაღა ნახევრად.

— მოდი აქ! — და მუშტმოღერებულმა დაუმატა, — მოდი, შე ბრმა!

თავზარდამცემმა წინათგრძნობამ ჯაბა დააძაბუნა. თვალმგადიდებელი მილასლასდა კარამდე და გურამის უზრდელ ხელს ჩაწყვდიადებულ ოთახში შეაყვანიხა თავი. ჩახმასის სასტლეთით განჩაყუნდა ელექტროჩამრთველ

და ოთახი თეთრად ააფეთქა მაგიდის ნათურამ.

ჯაბა კედელს წაებოტინა, რომ არ წაქცეულიყო. იგრძნო, როგორ შედგა გული, შეყვინდა, თითქოს მერყეობდა; სამუდამოდ დადუმებულები, თუ კიდევ განეგრძო ფეთქვა. ბოლოს მძლავრად შეფართქალდა და ტალღასავით ააგდო სისხლი ტვინში. ნამდვილად სისხლი ჩაექცა ჯაბას. ხედავდა — როგორ წვეთავდა გამსკდარი ძარღვიდან, და ყოველ წვეთში შიშველი დუღანა ირეკლებოდა.

ტანტზე გულადმა ეძინა დუღანას, საბანი გადახდოდა. ცალი ფეხი მოელუნა, თითქოს კიბეზე ადიოდა. თავი უკან გადაეგდო, მთელი სხეული სადღაც, ზემოთ მილივლივებდა ენით აუწერელი ნეტარების შესასრუტავად. ძუძუების ცხელი ჩრდილი კედელზე მძიმედ აღი-ჩადიოდა.

თითქოს დაეხურათ ათასი სარკმელი, გადაერახათ ათასი კარი, გამოეთიშათ ყველა ფიჭრი და მარტო ერთი განათებული წერტილი დაეტოვებინათ გვირაბის შორეული გასასვლელივით მოქიატე. და ჯაბას შეეძლო მხოლოდ უმარტივესი სიტყვებით გამოხატული უმარტივესი აზრის გამოთქმა, რაც იმ მოქიატე წერტილში გაეტეოდა.

— არ შეცივდება? — ენავლივით მოესმა საკუთარი ხმა, — არ შეცივდეს...

თითქოს სიკვდილი მიუსაჯეს. ახლა მხოლოდ იმის უფლება ჰქონდა, ეკითხა, როგორ მოკლავდნენ; ჩამოახრჩობდნენ თუ დახვრეტდნენ. და იკითხა:

— რატომ არ ეღვიძება? — იგრძნო, რომ ცრემლი ჩამოუგორდა ლოყაზე.

— დათვრა ცოტა... — მოესმა გურამის ხმა.

ამ მიწიერმა სიტყვებმა ოდნავ გამოაფხიზლა, თვალები ფართოდ გააღო.

— როდის მოხდა ეს, — თითქოს ტანტისკენ გაიშვირა, — როდის გა-გათხოვდა... — თითქოს იმ ქვეყნიდან ლაპარაკობდა.

— არ გათხოვილა...

ახლა ნათლად დაინახა გურამი. იქვე იდგა, მის წინ. გურამი, ~~დღესაც~~ და სინათლე ჩაქრო. *გეზული მოთქმა*

— ჯერ არ მოგიწერიათ ხელი?

— ჯერ არც ვაპირებ... — გურამი დერეფანში გავიდა, — არც დუღანა აპირებს მოფურთხებას, გახსოვდეს!

ჯაბა კარებში გაეჩხირა, გურამი მისკენ შემობრუნებულიყო, თვალები უკვესავდა, ტუჩები გულსამრეცად დაბრეცოდა.

უცხად რალაცამ დაანგრია წერტილივით მოქიატე გვირაბის შორეული გასასვლელი გაფართოვდა, გაგანიერდა ის წერტილი, გამოედევნა მთელ გვირაბს, დახეთქა კედლები, ჩამოაქცია თალი, და ერთბაშად წითელი ღრუბლებით მოქედელი ცა გადაიხსნა ჯაბას თავზემით.

ერთდროულად შეკუმშული ათასი მუშტი ქვევით დაუშინა მოშხამულ სახეს, მხოლოდ სახეს... უნდა გაეჭრო ახლა ის გამომეტყველება, უნდა წაეშალა, კუთაზე შეიშლებოდა კიდევ ერთხელ რომ დაენახა გურამის მოლორწოვებული ღიმილი. ალბათ ჯაბას გაცოფებულმა თვალებმა დააძაბუნა გურამი; სამზარეულოში შევარდა და კარი მიიხურა. ჯაბამ წიხლი ჩასცხო მიწას. ალბათ შუშა მოხვდა გურამს და კარს ხელი უშვა.

ჯაბა შევარდა და უროსავით დაქვრა მუშტი თავში. გურამი ყელში სწვდა, ორივე ხელის თითები წაუტყირა.

ფერონა ლოყები დამისკდაო, ისე მოაწვა სისხლი, სუნთქვა შეეკრა, მაგრამ ტკივილი არ უგრძნია. გურამის სახე კუდიდან შლიდა — იმ გამომეტყველების მჭონეს კიდევ შეეძლო ბილწი სიტყვების თქმა.

თავი გაითავისუფლა და კვლავ გამოუჩნდა ათასი მუშტი.

სახე!

სახე!

— არ შეცივდეს-მეთქი, ხომ გეუბნებოდი... არ შეცივდეს-მეთქი, ხომ გეუბნებოდი... ხომ გეუბნებოდი... ხომ... ხომ...

ქალის ციგმა კვიღმა ხელები ძირს ჩამოაყრევინა. მიხვდა, ვინც იკვილებდა. ზურგშექცეული იდგა სამზარეულოს ჩამტვრეულ კარისკენ, მაგრამ არ შებრუნებულა. მხოლოდ ყური მიუგდო, მგონი ქვეთინი შემოესმა საიდანღაც, შორიდან.

უეცრად გურამის მუშტი მოხვდა მკერდზე. დიდად არ აღელვებულა, ხელისგულები ერთდროულად ამოარტყა ნიკაპში, როგორც ფრენბურთში არტყამენ ბურთს. გურამი რადიატორს მიასკდა. მერე იატაკზე ჩაიფშვნა, ჩაიშალა.

ჯაბა მძიმედ სუნთქავდა. უკან ვერ იხედებოდა, ეგონა იატაკზე დუდანა ეგდო და ტიროდა. აღარ იცოდა როგორ მოქცეულიყო. მერე მიხვდა, რომ ეჩვენებოდა. მძიმედ შეტრიალდა. შინის ნამტვრევები ახრამუნდა ფეხსაცმელების ქვეშ. სამზარეულოდან გავიდა. მოჰკრა თუ არა თვალი ჩაბნელებული ოთახის ღია კარს, ხელმეორედ ამოასკდა ბოლმა ყელიდან. გააღმასებული ისევ შეგარდა სამზარეულოში... გურამი სისხლს იწმენდდა გამსკდარი ლაწვიდან და მერე თითებზე იყურებოდა... ამან დაუოკა სიწმინა. ცარიელ სკამს წამოედო, ჩაავლო ხელი.

— ეს ჩემია! — ჩაიბურტყუნა გულმოსულად.

მძიმედ ჩადიოდა კიბეზე. სკამი საფეხურებზე მირახრახებდა, მაგრამ ჯაბას არ ესმოდა. არც ის ახსოვდა, სკამი თუ გვირა ხელში. ქუჩაში რომ გა-

ვიდა, მხოლოდ მაშინ შეამჩნია; უკანვე, სადარბაზო შესასვლელში შეიტანა და კარს უკან მიშალა.

მოედანი თვლემდა. მთელი დღის აურზაური და ორომტრიალით მოქანცული ავტომატური შეჭფარანი თითქოს ძილში ბოდავდა... ყვეთელი... წითელი... ყვითელი... მწვანე... ყვითელი... წითელი...

როცა მოედანი გადაჰკრა, შეტრიალდა. შენობას გახვდა, გურამის ბინის ფანჯრებს ვეღარ მოსწყვიტა თვალი.

უეცრად ტირილი წასკდა. მალაზიის ვიტრინისკენ შეტრიალდა, თითქოს ვინმე დაინახავდა ცარიელ, ჩაბნელებულ მოედანზე. ბავშვივით მუშტებით იწმენდდა ცრემლებს. ეჩვენებოდა, რომ ყველაფერი დაიღუპა, დაიღუპა მთელი კაცობრიობა, ქვეყნად აღარ იქნებოდა სიცოცხლე, ვეღარ გაიგონებდა სიცილს, აღარასოდეს გაახელდა თვალს ეს მძინარე ქალაქი. მალე ამოვიდოდა მზე, მაგრამ დედამიწა მკვდარი დახვდებოდა. ჯაბას კი ძალიან უნდოდა, ო, როგორ უნდოდა კიდევ ყოფილიყო სიცოცხლე ქვეყნად.

მოულოდნელად გაახსენდა ის მეგობარი, ოდესღაც რომ ჰყავდა, სულ მისკენ რომ მიილტვოდა, ყოველ სიხარულსა და სევდას რომ უზიარებდა... შეივსო ცარიელი სივრცე, და დაინახა, რომ ის გულთბილი მეგობარი, ოდესღაც რომ ჰყავდა, თვითონ იყო — სიცოცხლისმოყვარული, შეუპოვარი ჯაბა.

დაბადება

დილის ცხრა საათზე, მესხტეების სახლთან, ჯაბა ქუჩას ჰრის და ტელეფონის ჩიხურში შედის. კარს მჭიდროდ ხურავს, პროსპექტს თითქოს პირი აეკრაო; ხმაური აღარ ისმის. რედაქციაში რეკავს. ელოდება.

— ბატონ ანგიას თხოვეთ! — ხმას იცვლის, ამით მღელვარებასაც ნიღბავს.

— ჯერ არ მოსულა, დარეკეთ ერთი საათის შემდეგ.

ეს ლიანაა.
„ესე იგი, შინ არის, კეთილი და პატიოსანი“.

სამი ათკაციანი გამოართვა პაპიროსის გამყიდველს. ახლა მეორეს იღებს ჩიბიდან. რეკავს. გრძნობს, თანდათან როგორ ეძალეზა მღელვარება. ჟუნ-

თებს იხაგრავს, თითქოს ერთხელ კიდევ ამოწმებს, რა საშინელი ძალა თვლემს მის სხეულში. ყრუ ჩხაკუნს ისმის. ათკაპიკიანი სადღაც გადაეშვა.

— გისმენთ!

მაშინვე ცნობს; ბატონი ანგიაა. ნაბახუსევი ხმა აქვს, ღვინით დატბორილი.

— გამარჯობა! — ჯაბა განგებ არ მიმართავს თქვენობით.

— გამარჯობა... — ბატონი ანგია ღუმდება, ალბათ ფიქრობს, ვინ უნდა იყოსო, — რომელი ხართ?

— ხომ კარგად გრძნობ თავს? — ჯაბას უნდა, რომ ვაღიზიანოს.

— რომელი ხარ-მეთქი?

— ძველი ამხანაგი ვარ, მოწაფეობის-დროინდელი! — რატომღაც ეს სიცრუე მოსდის თავში ჯაბას — აბა, თუ მიცნობ!

— მოწაფეობის? სვიმონი ხარ?... თუ ანდრია?

— არა!

— მაშინ იოანე იქნები შენ... ანდა იაკობი!

— არც იოანე ვარ და არც იაკობი! — იცინის ჯაბა.

დიდხანს ფიქრობს ბატონი ანგია. ბოლოს დარწმუნებული ხმით ამბობს:

— თომა, გამარჯობა შენი... — იცინის, აქაოდა, როგორ ვერ გამოვიცანო, — ხომ კარგად ხარ, თომა?

— ვითომ მიცანი?

— გიცანი, რა თქმა უნდა,

— არ მჭერა!

— თომაც იმიტომ გქვია...

— არა ვარ თომა, მომკალი თუ გინდა...

ბატონი ანგია კვლავ ღუმდება. ეტყობა, საბჭად დარჩა. დიდხანს ფიქრობს, ბოლოს გაუბედავად ეკითხება:

— ფილიპე, შენ ხომ არა ხარ?

— არა.

— მაშინ ბართლომე იქნები, ან თადეოზი.

— არა!

— პეტრე?

— არა, არა და არა! — სკამზე უკან ყოფს ჯაბა.

— მაშინ მათე ყოფილხარ და, ეგ არის.

— არც მათე ვარ.

— აბა, მეტი ამხანაგი მე არ მყოლია მოწაფეობის დროს.

— მასწავლებელი? — ეკითხება ჯაბა.

— მასწავლებელი... — ხმა უწყდება ანგიას, ნერწყვს ძლივს ყლაპავს, — ...მყავდა.

— მე ჯაბა ვარ!

— ჯაბა ალაუიძე??

— დიახ, — ავღუბულად იცინის ჯაბა.

— მერე რა შენი ამხანაგი ვარ მე, ბიჭო?! რა მოწაფეობა აგიტყდა ამ დილაადრიან?

— რატომღაც გამახსენდა, მამატიეთ.

— მთვრალი ხარ შენ, თორემ მაგ მასხარობას არ გაპატიებდი.

— ვერც ახლა გამოიცანით; ისე ფხიზელი ვარ, როგორც არასდროს!

— გეტყობა, გლახა ფეხზე ამდგარ-ხარ დღეს.

— არც ისე...

— რა მოგეჩვენა მაინც, ამ გამთენიისას რომ მირეკავ, მოხდა რამე?

— მოხდა, ბატონო ანგია. ძალიან სასიხარულო ამბავი უნდა გაცნობოთ!

— რა? რა?

— მამაჩემის წერილი მივიღეთ! ყურმილი ღუმდება. ჯაბას ტუჩებზე დამცინავი, შემტევი ღმილი უკრთის. ჯიუტად ელოდება პასუხს.

— საიდან მიიღეთ? — ძმის ბოლოს გამოცდელი, შემპარავი ხმა.

— არ ვიცი კარგად, გალიიდან არის თუ ალბიონიდან!

— აჰა...

„ახლა შემავინებს... აუცილებლად“.

— ეს მითხარი... რას იწერება?

— მკვლრებით აღჭაღექიაო.

— რას იწერება-მეთქი?

„საოცარია — არ მავინებს, ალბათ“.

ანტერესებს, როგორ დაეხმობოდა ამ თამაშს“.

— მწერს, რაიკომში მიდიო!

— რაიკომში?!

— დიახ... მიდი და უთხარი, შენი სიმხდალის წყალობით როგორ აირჩიეს ბატონი ანგია ბიუროს შემადგენლობაში... და კიდევ სხვა ამბებიცო.

ყურმილი კვლავ ღუმდება. ყურმილი ცდილობს მიხედეს, რა მოხდა, რამ შეცვალა ჯაბა. მაგრამ ეს მისთვის ძნელი ამოსაცნობია. ბოლოს გაქაქული რიხით ამბობს:

— მერე გამოვა მაქედან რამე? — ქირკილებს.

— გამოვაო, ბატონო ანგია!

— შეილსაც რომ კარგა გასილაქებენ, ამაზე არ ფიქრობს?!

— ფიქრობს, ბატონო ანგია, ყველფერზე ფიქრობს...

— უცხოეთში როგორ აღმოვჩნდით, არ იწერება?

— ანგიამ ვადამხვეწაო...

— ანგიამო, ხომ?

ჯაბა თითქოს ხედავს მას, ნაცნობი, გესლიანი გამოხედვა ელანდება და უნდა რომ შეაერთოს ეს მოლანდება, დააძაბუნოს. მაგრამ ისევ ანგია ასწრებს შეკითხვას:

— რატომ აქამდე არ იწერებოდა ამას, რა მოხდა ასეთით?

— რა ვიცი, მოხდა...

რალაცას ფიქრობს ყურმილი, დიდხანს ფიქრობს.

— კარგი, ჯაბა, — ამბობს ბოლოს, — წადი ახლა შინ, გამოიძინე, ხვალ შენ გამოფხიზლდები და დაბევ მაგ წერო!

— არასოდეს!

— დახვე!

— არასოდეს!

ჯიხურის კარს ადებს. შიგ შემოჭრილი ქუჩის გუგუნი თითქოს ატივტივებს და გარეთ იტაცებს ჯაბას.

სწრაფად მიაბიჯებს. გარშემო ვერაფერს ხედავს, ვერაფერს გრძნობს. სამაგიეროდ, ნაცნობი პროსპექტი ზრუნავს მისთვის — „გადასასვლელზე“

გადაპყავს, შუა ქუჩაში აყუნებს, სანამ ავტომობილების ქარავანი ქუჩაფლოდეს, გაჩერებასთან აღმოჩნდება მერე სწორედ იმ ავტობუსში სვამს, ჯაბას რომ სჭირდებოდა.

ათი საათია. ჯაბა რაიადმასკომს კიბეზე აღის. ჯიბიდან ფოტოაპარატი ამოუღია, როგორც კორესპონდენტი, იქნებ ურიგოდ გაატარონ საბინაო განყოფილების გამგესთან.

ბენედიქტეს კაბინეტთან არავინ არ იცნის. „მიღება 2-დან 5 ს-მდე“. კითხულობს ჯაბა. კარს აწევბა, დაკტილია.

— ზიბზიბაძეს თავმჯდომარის კაბინეტში მიაკითხეთ! — ესმის ზურგს უკან.

ვილაც ქალია, მოპირდაპირე ოთახისა ღია კარებში დგას.

— თავ... თავმჯდომარის?!

— დიახ, მეხუთე სართულზე! — თითს და წარბებს ერთდროულად მალა სწევს ქალი.

— დანიშნეს?!

— ჯერ არა, მაგრამ... — ელიმება ქალს, — თავმჯდომარე სხვაგან გადაიყვანეს... ჰოდა, ზის იქ. — ისევ ერთდროულად სწევს თითს და წარბებს მალა.

ჯაბას ლიფტი აღარ ახსენდება, კიბეზე არბის.

მოსაცდელ ოთახში, პატარა უუჯრო მაგიდას ახალგაზრდა, გამზდარი კაცი უზის. იგი სწრაფად დგება და ზედ კაბინეტის კართან წინ ელოდება ჯაბას.

— მოითმინეთ, ვინ გნებავთ?

— ამხანაგი ზიბზიბაძე!

— რა გნებავთ?

— ამას თვითონ ზიბზიბაძეს ვეტყვი.

— მაინც, რა გნებავთ? — ახალგაზრდას მუჭი მოხალული წიწიბოთი აქვს. საესე, მარჯვენა ხელით თითო-თითოს იღებს და შეუჩერებლივ აბრაშუნებს.

— უთხარით, ეურნალ „განთიადიდან“ არის-თქო.

— კეთილი, — ამბობს ახალგაზრდა და დამშვიდებული ისევ მაგიდასთან

ჯდება, — ახლა თათბირი აქვს, მოუცადეთ!

— ძალიან მეჩქარება!

— მოუცადეთ, — სკამზე ანიშნებს.

ჯაბა ნერვიულობს, სიგარეტს სიგარეტზე სწევს, რძისფერად ამღვრეულა მთელი ოთახი. ახალგაზრდა კაცს, ტექნიკურ მდივანს, დიდი, ლურჯი ფანქარი უჭირავს ხელში და, ეტყობა, უნდა სატავდეს რაღაცას. ნიკაზე წიწიბოს ლუნჯო მიწებებია, ჯაბას ეს აღიზიანებს, მაგრამ არც იმის თქმა უნდა, მოიშორეო.

ბოლოს ახალგაზრდა დგება და იქვე, კედელზე, სარკებით აკრავს ქაღალდს: „თამბაქოს მოწევა სასტიკად აკრძალულია!“

გულმოდგინედ გამოყვანილი ასობეი თითქოს მაშინვე ჯაბასკენ ტრიალდებიან, გაჩენისთანავე იწყებენ მოვალეობის შესრულებას.

ჯაბა ახალ სიგარეტს იღებს კოლოფიდან, მაგრამ ცეცხლს აღარ უჭიდებს; არ ღირს ახლა ამასთან ჯიბრი.

ტექნიკური მდივანი ისევ ზის და ისევ ფანქარი უჭირავს, ალბათ, ახალ აბრას ამზადებს: „უსაქმოდ ნუ გაჩერდებით“, „ვთხოვთ კარი მიხუროთ“.

„რაო, ჯაბა, შენი სახლის კარი თვითონ იხურება?“ — ეს მასწავლებელმა უთხრა ჯაბას პირველ კლასში, პირველ დღეს. ყველა მერხი კისკისებდა.

უცებ ახალგაზრდა მდივანი ფეხზე დგება, ეტყობა, გრძნობს, რომ კაბინეტის კარს შიგნიდან ვიღაც მოადგა, თუმცა ჯაბას არც ნაბიჯის ხმა გაუგონია, არც სხვა რამ ხმაურია.

ჯაბაც დგება, აღელვება აღუნებს, დიდხნის ნაეადამყოფარივით სუსტად გრძნობს თავს. იქნებ მართლა დიდი ხანია, რაც ავადაა.

კაბინეტიდან ჭოკივით მაღალი კაცი გამოდის, ისე შემოხედავს, თითქოს ჯაბას მსგავსი ადამიანი თავის დღეში არ ენახოს, ცალი თვალი შუშისა უნდა ჰქონდეს. მეორე დაბალია, უკან გადაზნექილი — ალბათ ღიბი რომ იატაკზე არ ათრია. შუაში ვიღაც გამოუმწყვ-

დევიათ, ჯიბეების განუწყვეტილი ქაჩვით დაავადებული კაცი, და თან მიყუაფთ.

ტექნიკური მდივანი კაბინეტისაკენ ეპატივება.

ბენედიქტეს დანახვა ამზვიდებს ჯაბას, ახლა მთავარია, არ გააქიანუროს.

— ოო, ამხანაგ ალავიძეს ვახლავარ, სასიძოს სალაში, სასიძოს! — ხელგამშლილი შორდება გრძელ მაგიდას ბენედიქტე და ჯაბასკენ მოილტვის. — კაცო, სად ხარ, გელოდი. გირეკავდი მოსკოვში იყავი ალბათ, ხომ? როდის ჩამოხვედი? მეც კაი საჩუქარი დავახვედრე, ჩემო ჯაბა, მეც... იქა მაქვს, ჩემს კაბინეტში. — იატაკს უსწორებს საჩვენებელ თითს.

— ძველ კაბინეტში?

— ხე, ხე... რა ვიცი, ვნახოთ, უნდა დავაძველოთ, სხვა გზა არ არის, მეგობრების, ახლობლების წყალობით! ახლავე მოვატანიებთ ორდერის ბლანკს, გაჩვენებ. თქვენი გვარი და, მორჩენილი ამზავია!

ბენედიქტე ზარის დარეკვას აპირებს. ჯაბა ხელს აღებინებს ღილაკიდან. და რატომღაც რაიღმასკომის თავმჯდომარის სავარძელში ჯდება. ბენედიქტე ცდილობს, არ შეიმჩნიოს მისი ასეთი თავხედობა.

— თქვენთან პატარა სათხოვარი მაქვს, ბატონო ბენედიქტე!

— ბრძანე, გენაცვალე, შენ ისეთი საქმე გამიკეთე, რომ... რა უნდა იყოს. არ შეგიხრულო!

ჯაბა სიგარეტს უჭიდებს და კვამლს ჭურისკენ უშვებს.

— ასი ათასი მანეთი უნდა მასესხოთ!

ბენედიქტე გულზე იკიდებს ორივე ხელს, ნელნელა ეშვება სკამზე.

— სად მაქვს, ბიჭო, ასი ათასი, თვლა არ ვიცი მაგდენი!

— უნდა მასესხოთ!

— ხომ არ ვაგივდი შენ?

— მაშინ ორასი იყოს!

— ორასი მანეთი? — ფერი უბრუნდება ბენედიქტეს.

— ორასი ათასი... შენ მაინც ბლომად დაგჩრება.

— მასხრად მივღებ, თუ როგორაა შენი საქმე? — ყვირის ბენედიქტე.

— აქ რომ დამნიშნონ, მაშინ? — თავმჯდომარის სავარძელზე თითს აკაჭუნებს ჯაბა.

ბენედიქტეს სახე ებრძობა, ქვედა ყბა ციებინივით უთახთახებს, რალაციის თქმას ცდილობს, მაგრამ ვერ ამბობს.

„ეყოფა, ახლა საქმეს მივხედოთ,“ ფიქრობს ჯაბა. ტელეფონის ყურმილს სწვდება და რეკავს. თან ბენედიქტეს ეუბნება:

— რადგან სესხება არ გინდა, იძულებული ვარ...

როგორც კი ამ კაბინეტში შემოვიდა და მაგიდაზე ტელეფონის ლაპლაბა აპარატს მოაკრა თვალი, რატომღაც უშიშროების მინისტრის მოადგილე გაახსენდა, მისი ტელეფონის ნომერი მოაგონდა — ჯაბას კალმით დაწერილი დიდი ციფრები.

— სამინისტროა? ამხანაგ ქებურიას სთხოვეთ... ეურნალ „განთიადიდან“... ალავეიძე... რაზე? წერილს ბეჭდავს ჩვენთან, თვითონ გვთხოვა, რომ დაგვერეკა... — ჯაბა თავს მალლა სწევს, ბენედიქტე შეუმჩნეველად იხევეს კარებისკენ, ისე შეუმჩნეველად, რომ ჯაბას ეჩვენება: ბენედიქტე დგას და კარები მოდის მისკენ... ყურმილში ვილაციას უღიმის ჯაბა, — გამარჯობათ, ბატონო ლევან. მე ჯაბა ალავეიძე ვარ, „განთიადის“ თანამშრომელი... დიახ, კარგად. გმადლობთ... მივიღეთ თქვენი ფოტო-დოკუმენტები, ყველაფერი რიგზეა... არაფრის, დიახ, დეკემბრის ნომერიში... მეორე ნახევარიში... კი ბატონო, გადავცემ... ბატონო ლევან, — ჯაბა ღრმად სუნთქავს, ჰაერი აღარ ყოფნის, თუმცა არავის არ ურეკავს; უკანასკნელ წამს სხვა ნომერი აკრიბა — არავინ პასუხობს... ახლა ბენედიქტეს საქციელი აინტერესებს ჯაბას — უნდა დარწმუნდეს, მართალია ყველაფერი,

რასაც მასზე ლაპარაკობენ, თუ არა.

— პატივცემულო ლევან, ერთი სასწრაფო საქმე მაქვს თქვენთან, ძალიან გთხოვთ, ჩაიწეროთ. მისმენთ? ჩალაურის ქუჩის 57 ნომერში, — დამარცვლით ამბობს ჯაბა, ბენედიქტე კარებს აკვრია, რომელიღაც ცხოველის ფიტულს დამსგავსებია, — ჩაიწერეთ?... კი, ბატონო, ახლავე მოგახსენებთ რა საქმეცაა; 57 ნომერში ცხოვრობს ვინმე ბენედიქტე ზიბზიბაძე... მექრთამე... — ჯაბა გრძნობს, როგორ ცოცხლდება ფიტული და მისკენ მორბის გაავებული. — გთხოვთ, ახლავე გაჩრიკოთ მისი ბინა... — ჯაბა ხედავს, ბენედიქტე თავს დადგომია, ხელში რევოლვერი უჭირავს, ლურჯლულიანი. თითქოს ალი შეუვარდა პირშიო, ერთბაშად უშრება ნერწყვი, — ბატონო ლევან, შეიარაღებულია! წიგნების კარადა ნახეთ, ბალზაყის ტომები... — რალაც შინაგანი სიჯიუტე თუ აღმფოთების ინერცია ღიმილს გვრის ჯაბას, სიცოცხლის დაცვის ინსტინქტი უკარნახებს, რომ თავის გადარჩენა ახლა ხუმრობის მოშველიებით თუ შეიძლება, — ფრთხილად იყავით, ბატონო ლევან, შეიარაღებულია! აი, უსმინეთ, თუ არ გჯერათ! — შიშის ღიმილი ჯაბას სახეს უსიცოცხლო ნიღბს ამსგავსებს, ყურმილს მალლა სწევს და წერტილაძეცულ რევოლვერის ტუნს ფარავს, — უსმინეთ, ბატონო ლევან!

ალბათ ეს შეცდომა იყო, გამალიზინებელი, წამაქეზებელი ბიჭვი. ტყვია ამსხვრევს შავი პლასტიკის ყურმილს. ჯაბა თავზე ივლებს ორივე ხელს და სავარძლის ზურგს ეხეთქება. უკანასკნელად კარებისკენ გაქცეულ ბენედიქტეს ხედავს, მაგიდაზე თავის ფოტო-აპარატს ეპოტივება, გადაღება უნდა... უკანასკნელი ფიქრი, რომ ოდესღაც ეს ამბავი ერთხელ უკვე მოხდა, წვეთივით წყდება გონებას და არარაობად ორთქლდება.

მლაშე წყვილი — უზარმაზარი, უფსკერო ოკეანე — ბორჯავს, ნაპი-

რებს კბენს. მილიარდი წელი გავიდა, ვერ შეგუებია კალაპოტს და ალბათ ვერასოდეს შეეგუება. ოკეანის სიღრმეში ჯაბა მიცურავს. ისე პატარაა, ვერ ხედავს თავის თავს.

„ეს მონერაა, ერთუჯრედოვანი ცხოველი, — ამბობს ცაბო მასწავლებელი, — თვითონვე იყოფა ორად და ასე მრავლდება.“

ძლივს ამოცურდა ოკეანის ზედაპირზე, გაიხედ-გამოიხედა ჯაბამ.

— დედა! — დაიძახა გახარებულმა.

დედა ნაპირზე დგას. მწვანე ნაწნავები კოჭებამდე სცემს. სახე მზესავით უბრწყინავს, კაბის კალთებს დაბურული ტყეები ასდევს, მკერდიდან თეთრი ჩანჩქერი მოქუხს.

— მერე? — ჰკითხა ჯაბამ.

დედა იხრება, წყალში ჰყოფს ხელებს, ეფერება შვილს. ჯაბა ნელ-ნელა იხრდება. თავისთავს ათვალეურებს გაკვირვებული. რაღაც მილივით სხეული გაუჩნდა. ისრუტავს წყალს იმ მილით, მერე კუნთებს კუმშავს და ყურ-ყუმალავდება.

„ეს ჰიდრაა, ბავშვებო, დაბალი საფეხურის მრავალუჯრედოვანი ცხოველი“, — ისმის საკლასო ოთახში ცაბო მასწავლებლის ხმა.

— მერე, დედა, მერე?

ჯაბას ტალღები არწყევს, ხან უახლოვდება დედას, ხან შორდება. ისევ იხრება დედა, წყალთან ერთად პეშვით იჭერს ჯაბას, ეალერსება. და ჯაბას ფარფლები ეხრდება, ლაყუნები უჩნდება, იქნევს ძლიერ კუდს და ზვირთებში უჩინარდება. ლაღად მისრიალებს, მთელ ოკეანეს სერავს, ყველა კუნძულს მოინახულებს, მაგრამ მალე ბეზრდება და ისევ ზედაპირისკენ მიილტვის.

— მერე, დედა, მერე რაღაა?

დედა ფიჭრობს, დიდხანს ფიჭრობს. მისი მწვანე ნაწნავები აღარ ირხევა. კაბის კალთებზე შეფენილი ტყე გასუ-

ღრულა. მერყეობს დედა, ვერ ვადა-უწყვეტია როგორ მოიქცეს თავისი ემინია, არ შეეცდეთ. ბოლოს იხრება, ოკეანიდან ამოჰყავს ჯაბა და მიწაზე სვამს...

„აღდექი და მიამბე გაკვეთილი!“ — ცაბო მასწავლებელი ფანჯარასთან დგას. კედელზე კრთის მისი სათვალის ანარეკლი.

„— ამფიბია, — იწყებს გაკვეთილის მოყოლას ჯაბა, — ამფიბია გარდამავალი საფეხურია წყლისა და მიწის ცხოველებს შორის...“

— მერე, დედა, მერე?

ჯაბა ტოტიდან ტოტზე ხტება, შრიანებს ნედლი ფოთლები. ქვემოთ, მიწისკენ მიფარფატებენ ჩამოგლეჯილი წითელი და თეთრი ყვავილები. ხე და ხე გადაირბინა მთელი ტყე ჯაბამ, მგონი, აღარავინ მოსდევს...

— მერე??

...ჯაბა ცეცხლის აღზე ითბობს ხელებს, მისი უზარმაზარი ლანდი გამოქვაბულის კედელს ეთამაშება.

— მერე? მერე რაღაა, დედა? არის კიდევ რაა?

დედა ახლოს მიდის, ჯდება, თავზე ხელს უსვამს ჯაბას.

— შენ უკვე დიდი ხარ, შვილო, ფეხი აიდგი, ლაპარაკი ისწავლე, კეკა გაქვს და გონება. აწი ყველაფერი შენზეა დამოკიდებული, მხოლოდ შენზე. მე არაფერი არ დამიშურებია. როგორიც იქნები შენ, ისეთი იქნებიან შენი შვილებიც...

...ჯაბას ჰაერი გადასცდა სასულეში და ტირილი მოართო. ტირის გაბმულად, მთელი ოთახი გააყრუა.

— ისევ ისეთი დაიბადა?! — გაოგნებულია ბებია-ქალი, დამნაშავესავით უყურებს დედას.

დედამ საწოლიდან წამოიწია. გაელი-მა.

— ჰო, ისევ ისეთია. სამაგიეროდ, მეზობელს აღარ დავუტოვებ, როცა ბაზარში წავალ!

— ეგ სხვა საქმეა! — მშვიდდება ბებია-ქალი.

ოთახი დიდია. კერი ცასავით მალალი. ჯაბა წამოხტა, დედას გაეპარა მეორე ოთახში. აქ სამხედროები ფუსფუსებენ.

— თქვენც მოხალისედ მიდიხართ? — ეკითხება ოფიცერი.

— დიახ!

— მაშინ გაიცანით ერთმანეთი! — მკაცრად ამბობს ოფიცერი, თითქოს საბრძოლო დავალებას აძლევდეს, და ჯაბა ლამაზ ქალთან მიჰყავს.

ჯაბა ხელს ართმევს ქალს და უცრად გული ეკუმშება; ცალი ლოყა სულ დამწვარი და დამახინჯებული ჰქონია ქალს.

ქალი ხედება, რომ ჯაბამ შეამჩნია ეს, და ტირის.

ჯაბა მეზობელ ოთახში გადის. „დედა მეძებს ახლა. რა ვქნა? დავბრუნდე?“

შუა ოთახში ბატონი ანგია დგას. რაღაც საქმიანაა გართული. ჯაბა კარს უკან იმალება და ქუჩურუტანიდან ადევნებს თვალს. ბატონი ანგია მაგიდაზე სადურგლო ხელსაწყოებს ალაგებს. იხრება და იატაკზე სვამს პატარა ბენედიქტეს.

— იტირე! — დაჰყვირის მადლიდან ბენედიქტე ტირის.

— იცინე!

ბენედიქტე იცინის.

— მოკვდი!

ბენედიქტე კვდება.

— გატოცხლდი!

ბენედიქტე ცოცხლდება.

ბატონი ანგია დიდად კმაყოფილია. იხრება. ბენედიქტეს მუკში მალავს, მოპირდაპირე კარს აღებს და ქუჩაში იყურება. როცა რწმუნდება, რომ არავინ ადევნებს თვალ-ყურს, სწრაფად ჰყოფს ხელს და ბენედიქტეს უშვებს. ბენედიქტე უკანმოუხედავად გარბის და შორს, მოედანზე, ხალხში ითქვიფე-

ბა. ბატონი ანგია ისევ იღებს ხელსაწყოებს და მეორე ბენედიქტეს კვდებოდა იწყებს...

ბენედიქტე

— მარცხნისაა-ეენ!

— უღაბნოს მტვერი თვალეში ეყრება-ჯაბა, მაგრამ წარბსაც არ იხრის; ახლა მწყობრის დარღვევა არ შეიძლება.

მხედართუფროსი ცხენზე ზის, ხმალი ამოუღია.

— გულადო მამელუკებო! — მიმართავს იგი ჯარს, — მტერი ჩვენ მიწა-წყალს შემოესია... სისხლი სისხლისა წილ!

სახედამწვარი ქალი საკლასო ეურნალს იღებს, ჯარის წინ დგება და სიას კითხულობს:

— სიყვარული!

— ვარი! — იძახის ჯაბა.

— სიმამაცე!

— ვარი! — იმეორებს ჯაბა.

— შიში!

— არ არის! — ჯაბა ამაყად შეჰყურებს მხედართმთავარს.

ქალი უახლოვდება და კოცნის ჯაბას.

პირამიდებს გამოსცდა მტერი. ტანკებს მოჰყვებიან უკან. ჯაბა რადიორებროდუქტორს ავტომატივით იმარჯვებს და ტანკებს ანადგურებს. მტერი მიინც არ დრკება, ჯიუტად მოიწევს წინ. ახლოვდებიან, ჯაბა გაოცებულია — სუყველა ბენედიქტეა! პირველ მწკრივში, მეორეში, მესამეში, პირველ რაზმში, მეორეში, მესამეში. ბენედიქტეები, სულ ბენედიქტეები, ოღონდ სამხედრო ფორმა აცვიათ. ყველა ერთდროულად უმიზნებს რევოლვერს ჯაბას და ყველა ერთდროულად ესვრია...

თვალეში ეხილება, კერიდან დიდ თანჯრებზე გადააქვს მზერა. გატიტვლებულ ხის ტოტებს ათვალიერებს. მერე თეთრად გადაპენტლი საწოლები იპყრობს მის ყურადღებას. და ერთბაშად ყველაფერს ხედება.

დედა სკამზე ზის, ზურგმეტყვევით. მოხუც კაცს ელაპარაკება. მოხუცს ბალიში აუმაღლებია და საწოლის თავს.

მიყრდნობია ზურგით. ჯაბა საბნიდან ზელს აცოცებს და დედას თეთრ ხალათზე ეპოტინება.

ელდანაცემივით ტრიალდება დედაკეთის. მუხლებზე ვარდება და ჯაბას ზელს უკოცნის.

— შეილო, ჯაბა, შეილო, ჯაბა! — მეტს ვერაფერს ვერ ამბობს. თვალები უსველდება. ცრემლი უფრო ამკაფიოებს მის სიხარულს.

— შეატყობინეთ რურუას! — ყვირის ვილაცა დერეფანში.

— ღმერთო, გადარჩა, გადარჩა. როგორ გაუხარდება პროფესორს, არც დაიჯერებს, — ეს აღბათ მომვლელი ქალია, ლოყებზე ხელები აუფარებია და უკან-უკან მიიწევს, კარისკენ.

„რურუა? რურუამ გამიყენა თურბაცია?“

ჯაბას რატომღაც სირცხვილი სწევს, ავადმყოფები საწოლიდან წამოწეულან. ზოგი ამდგარა კიდეც და დედას ამოსდგომია გვერდში, ჯაბას თავბრუ ესხმის, მხოლოდ ახლა ხედება, რომ კისერი გაკავებული აქვს.

— აბა, საწოლებში, პროფესორი მოდის!

როცა კარებში მიხეილ რურუას დაძაბულობისა, თუ პროფესორისა ცნობის მოყვარეობისაგან ჩამოგრძელებულ სახეს მოჰკრავს თვალს, ჯაბას ელიპება და გრძნობს, რომ გონებას კარგავს.

სინთაქსის პირველი დედა

17 დეკემბერი

უკვე ერთი კვირაა, დედა აღარ მითევს ღამებს. ძლივს დავიყოლიე. მეჩვენებოდა, რომ მისი შეწუხება მიხანგრძლივებდა გამოჯანმრთლებას. ჩემს გვერდით საწოლმა უკვე მესამე ავადმყოფი გამოიცვალა. მე კი, აღბათ, მოვბეზრდი საწოლსაც, პალატასაც და ექიმებსაც. ახლა ერთი აზერბაიჯანელი წევს მეზობლად. მოუჩივებლად კვნისის, ოხრავს, და როგორც კი ტკივილი გადაუვლის, ჭამს გაუთავებლად. მერე ათი წლის წინანდელ ანეგდოტებს მიამბობს, უკბილოებს. მაგრამ მისი აქცენტი სულ ახალ ელფერს აძლევს ნაცნობ ანეგდოტებს, და სიამოვნებით ვუსმენ, ვიცინი. ბაქოში ოპერაცია გაუქვეთბიათ, მაგრამ ნაწლავები ჩაუწყვიტოთ ცუდად, როცა მოიყვანეს, მუკელი გვერდზე ჰქონდა მოგდებული. აქ ხელახლა გაჭრეს. ჰალარა შემამჩნია და დამპირდა; ისეთ საღებავს გასწავლო, შენს შეილებსაც აღარ გაუთეთრდებათო.

გუშინ ნოდარმა ასეთი „თერია“

განავითარა: a, b და c-ს წილად ზედათ ერთიდაიმავე დროს ცხოვრება. მისი ვერასოდეს ნახავენ და ვერასოდეს გაიცნობენ d, e და f-ს, რომლებიც ასი წლის შემდეგ დაიბადებიან, ვერასოდეს შეიყვარებენ მათ და ვერც ვერასოდეს უმტრობენ. მთელი თავიანთი სიცოცხლის მანძილზე, a, b და c-ს, რომელთაც ერთად მოუწია დედა-მინაზე ცხოვრებამ, შეუძლიათ მხოლოდ ერთმანეთს შორის ურთიერთობა, სხვა ადამიანებთან (მომავალ ადამიანებთან — d, e და f-თან) ურთიერთობის შესაძლებლობა გამორიცხულია. ამიტომ ადამიანმა მხოლოდ სიყვარულისთვის უნდა გამოიყენოს თავისი ცხოვრება, უნდა უყვარდეს თავისი ახლობელი, თავისი „თანამესაუკუნე“. თუ სიძულვილი შეიპყრობს, ამ ქვეყნიდან წავა იმ დიდი ბედნიერების განუცდელად, რაც სიყვარულს მოაქვს. იცხოვრე — ეს იგივეა, რომ გიყვარდა, გაძულდა — ესე იგი არ გიცხოვრია.

მე ვუთხარი სისულელეა-მეთქი ეგ: თუ არ გაძულს ის, ვინც საძულველია,

მაშინ ალბათ არ გიყვარს ის, ვინც გგონია, რომ გიყვარს.

28 დეკემბერი

ჰომეოსტატი! ოთხკაბინიანი შხაბი. ძველი სამკურნალო აბანოს ნაშთი. ახლა უნდათ გამოიყენონ კოსმიური ეკიპაჟის წევრების კოლექტივთან შეგუების უნარის გამოსარკვევად. ორი მილიციისა და ცხელ წყალს აწვდის ოთხივე კაბინას. ცხელი წყალი, ოთხივე კაბინაში თანაბრად განაწილებული, არცერთ მობანავებს არ აკმაყოფილებს. თუმცა ტანის ბანა გაჭირვებით მიიწვებიან. მაგრამ თუ რომელიმე მობანავე მოისურვებს თავისთვის საუკეთესო პირობების შექმნას, ონკანს ხვავიანად მოუშვებს და თავისკენ „მოთლის“ ცხელ წყალს, დანარჩენ სამს გაუცივდება წყალი. ბუნებრივია, თავთან ონკანებს მივარდებიან, დაუწყებენ აქეთ-იქით ტრიალს, და ბოლოსდაბოლოს, აირევა ყველაფერი, მხოლოდ ცივი წყალი შერჩება ოთხივეს. აი, იმ კოსმონავტს, თავის ამხანაგებზე უკეთესი პირობები რომ მოისურვა, კოსმოსში აღარ გაუშვებენ.

(ეურნალი „მეცნიერება და ტექნიკა“)

უნდა შეიძლებოდეს მილიონკაბინიანი ჰომეოსტატის მოწყობა, ერთ დღეში გამოამკვლავნებდი ყველა თაღლითს!

ბენედიქტეს მცხეთასთან კი არა, დიღომთან მოსვლია ავირია. არც სატყეპნ მანქანას შეჭახებია, როგორც ამბობდნენ. პირდაპირ ავტონსპექტის ჯიხურს შესკდომია მისი ავტომობილი. ასე დასცინა ბედისწერამ; მილიციას გაურბოდა და მილიციასთან მიავორა მისმა ბორბალმა. რთული ოპერაცია გაუკეთებიათ, თავის ქალა აუხდიათ. რომ დაღუპულიყო, არ დამენანებოდა, ახლა რატომღაც მეცოდება — მესხიერება დაკარგვია, თურმე ველარავის ცნობს. საგნების სახელებიც აღარ ახსოვს. ერთი სიტყვით, ვერ ლაპარაკობს. ორი წლის ბაღლის ქვეა შერჩაო, თავი-

დან ასწავლიან ანბანსო. — შითხრა პროფესორმა რურუამ. — ანბანსო რად დაიწყებული აქვს ველებსო, წლებსო რა ჰამა კი არა, სიტყვა „ჰამაც“ აღარ ახსოვსო.

— აუცილებლად გააფრთხილეთ თქვენი კოლეგები, ნუ ასწავლიან მაგ სიტყვას! — ვთხოვე პროფესორს.

— რატომ? — ვერ მიმიხვდა და ბავშვით გაიოცა.

— საშიში სიტყვაა; „ჰამის“ სანაცვლოდ, „ვეება“ ასწავლონ, რაკი თავიდან აღზრდაა.

რურუას გაეღიმა. მე კი გავამასბრე, მაგრამ მაინც მეცოდება ბენედიქტე, ალბათ იმიტომ. რომ ამ დილით მითხრეს; მგონი თავისი უმცროსი ბიჭი უცვნიანო, კონცა დაუწყია, თან ცრემლები სცვივოდაო.

უფროსი ვაჟი კი დაკარგულია, ორი კვირაა ეძებენ თურმე. ალბათ რომელიმე თავისი ქალაქს აშენება გადაწყვიტა.

სანამ ბენედიქტეს გონება არ დაუბრუნდება, ვერ გაასამართლებენ, გონება კი შეიძლება აღაასოდეს დაუბრუნდეს.

29 დეკემბერი

თამილა! თამილა! თამილამ მინახულია! სულ დავიწყებული მყავდა. სულ არ მოველოდი. რატომღაც მინდოდა. ხელები დამეკონცა. იქდა და მექლურტულეზოდა. ცის ნიჟარას ჰგავდა, ციური ხმები დაემასსოვრებინა და ყურებში სასიამოვნოდ მიწკრიალებდა ყოველი ბგერა.

28 დეკემბერი

წავიციოთხე დღიური და გამახსენდა: როგორ ვებრძოდი თავს, რომ დუღანას სახელი არ ჩამეწერა. ახლა მაინც დაწერილი გამომივიდა. დუღანამაც ავადმყოფი მნახა ერთხელ, შინ ლოგინად მწოლარე.

ჩემი სისხლი ჩქეფს, ბრუნავს და, როგორც მაგნიტოფონის ფირზე, იწერება თამილას სიმღერა. იწერება და თან გზადაგზა შლის დუღანას ძველ სიმღერას.

მეჩვენება, თუ მართლა ასეა?

მომვლელი ქალი ჩემს ტემპერატურას იწერდა საწოლის თავზე ჩამოკიდებულ ფირფიტაში. ვთხოვე, მაჩვენე-მეთქი. ამ უკანასკნელი თვის მანძილზე ტემპერატურის გრაფიკი ერთ-მანეთზე გადაბმულ მთების ჯაჭვს დამსგავსებია, უკანასკნელი მთის ფერდობს კი გაუვსენია. ალბათ, მალე გამისტუმრებენ.

29 დეკემბერი

პროფესორმა რურუამ მიამბო:

შინ ყოფილა, მიღების საათები ჰქონია. ზარის ხმა გაუგონია და თვითონ გაუღია კარი. ვილაც პოლკოვნიკი იყო, დაბალი, ჯმუხა კაცი. რატომღაც ილიმებოდაო. მე პაციენტი მეგონაო.

კაბინეტისკენ წაძლოია. შეპყროია კაბინეტში პოლკოვნიკი.

— დაბრძანდით!

პოლკოვნიკი თვალეში უყურებს და მრავალმნიშვნელოვნად ილიმება.

— რას უჩივით?

— ვერ მიცანით, ბატონო მიხეილ?.. აკი დღეისათვის დამიბარეთ!

ის შოფერი აღმოჩენილა!

1 იანვარი

დედა გვიანობამდე დარჩა. თორმეტს საათი რომ შესრულდა, გადამოცუნა, გოზინაყი მაჭამა და წავიდა.

აღარ დამეძინა. გავთენე ახალი წლის ღამე. ფანჯარაში მთვარე მოჩან-

და. ვუყურებდი და გულში ველაპარაკებოდი.

ასე ვუთხარი: „1957 წლის 1 იანვრის მთვარე, გეფიცები შენ, რომ ერთი ან ორი წლის შემდეგ შეგვხვდები ისევ ახლოს... სულ სხვანაირი ვიქნები და ბევრი რამ მექნება საამაყო, გეფიცები!“

მერე ძალად მოვიწოდებ ჩაძინება, არაფერი არ გამომივიდა. გულაღმა დავწეკი და სულ მოვდუნდი. ეტყობა, უკვე ვთვლებდი, რომ უეცრად რაღაც ხმაურმა გამომაფხიზლა. უფრო მივუგდე. ლითონის წკრიალს ჰგავდა. სულ ახლოს ისმოდა. ყველას ეძინა პალატაში. ვერაფრით ვერ მივხვდი, რა უნდა ყოფილიყო. ლოგინზე წამოვკეკი. ხმაური გაქრა, ისევ დავწეკი. განახლდა წკრიალი! დღეხანა ვიყავი გაოგნებული და მხოლოდ მაშინ, როცა შემთხვევით მარცხენა ხელი დავიდე მკერდზე, ყველაფერს მივხვდი; მძიმედ, მაგრამ ღონიერად მიცემდა გული. ყელში მირტყამდა ჩაქუჩივით, ზურგში ატანდა და, ჩემდა გასაკვირველად, თურმე საწოლზეც გადადიოდა ეს პულსაცია. საწოლის თავზე კი ოდესღაც ჩაბრაზნილი, მონიკელებული ლითონის პატარა ბურთულა დროთა განმავლობაში მოფამფალელებულიყო, და ის წკრიალებდა, თითქოს გულისცემას მითვლიდა.

საწოლიდან ალბათ იატაკზეც გადადიოდა ჩემი გულისცემა, იატაკიდან სახლზე, სახლიდან კი მიწაზე ვრცელდებოდა. თუ ვაშლი იზიდავს დედამიწას, როგორც დედამიწა — ვაშლს, და ამის გამოანგარიშება ფიზიკოსებს არ უძნელდებათ, მაშინ ხომ შეიძლება, გამოიგონო მგრძნობიარე ხელსაწყო და გაიგო, რა გავლენას ახდენს ადამიანის გული, თუნდაც ჩემი გული, მთელს დედამიწაზე?

თამილას ისამინის აყვავებული ტოტი ეჭირა ხელში, როცა დაყნოსავდა. ჯაბასაც მიუახლოებდა სახესთან. ჯაბა მამინვე გვერდზე სწევდა თავს, ირიდებდა. მერე რატომღაც გამვლელებს აცქერდებოდა.

— თითქოს ჰინჯარი იყოს! — უსაყვედურა თამილამ.

— მე რომ მეჭიროს, დაყნოსავდი. ეგრე არ მესიამოვნება.

თამილას ჩელესკინელების ხიდიცკენ უნდოდა წასვლა. მაგრამ ჯაბამ დაიყოლია; პლეხანოვზე გავიაროთ და ვერის ხიდით გავიდეთ გაღმაო. მთაწმინდის პლატოზე აპირებდნენ ასვლას.

ქუჩები და სახლები მაისის მზით იყო აელვარებული. ოდნავ თვალბმობურტულნი მიმოდრიოდნენ გამვლელები, ზამთრის ნისლიანი ამინდების შემდეგ, თითქოს ხელახლა აჩვევდნენ თვალს კაშკაშა სინათლეს. ფილაქანიდან ქუჩისკენ წაგრძელებული ადამიანთა მუქი ჩრდილები ხანდახან აფრთხობდა სწრაფად ჩაქროლილ მანქანებს, სიჩქარეს ანელებინებდა შოფრებს.

შენობის კედელზე მიმაგრებულ ტელეფონ-ავტომატზე ყვითელი პეპელა იჯდა.

— აი, ნახე, თუ არ გადმოფრინდეს! თქვა თამილამ და ისამინის ტოტი ახლოს მიიტანა.

პეპელა ვაფრინდა.

— მიხვდა, ყვავილი ასე სწრაფად რომ არ ამოვიდოდა მიწიდან! — თქვა ჯაბამ.

— ანდა, მაგასაც ჰინჯარი ეგონა!

— ნუ იკინჯრები!

თამილას გაეცინა.

— მე ხომ შენი მამა ვარ, ვახსოვს?

— კი.

— ჰოდა, ჰკვიანად იყავი.

ჯაბას უცხო სურვილი გასჩენოდა — უნდოდა არასოდეს არ შემოცლოდა ხელში წინააღმდეგობა. მუდამ ჰქონოდა. თუმცა იცოდა; მისი სურვილის გარეშეც მოხდებოდა ეს, ცხოვრება ასე

იყო მოწყობილი, მაგრამ თვითონ ეძებდა. ის უნდა ყოფილიყო ნამდვილი წინააღმდეგობა, ნამდვილი სიძნელე, რომლის გადალახვა ღირდა. ეშინოდა, რომ ეს სიძნელე გვერდზე ჩაუვლიდა, სხვას შეეყრებოდა, სხვას გამოაწრობდა და ის სხვა იცხოვრებდა ნამდვილი ცხოვრებით.

არ მოსწონდა, ასე იოლად რომ ეთვისებოდა თამილა, ასე სწრაფად. გადამწყვეტილი ჰქონდა, ხელი არ შეეწყო თავისი გრძობისათვის, არ აპყლოდა მას და არ გაეზვიადებინა, თვითონ სიყვარულისთვის დაეთმო თავსონობა, ვნახოთ, რას იზამდა ადამიანების დაუხმარებლად. ამით იქნებ გამოერკვია თამილას სიყვარულის სიღაღე თუ სიმცირე...

ჯაბამ თავზე მოივლო ხელი და თითი გაისვა ნაქროლობეზე, ყოველწუთში ისინჯავდა; ნუთუ მართლა აღარ ამოვა ამ ადგილზე თამაო.

თამილამ ჯაბას ხელს ააყოლა თვალი.

— ჯაბა, რომ დალუბულიყავი, ჯაბა?!

ჯაბას ჩაეცინა.

— მაგ შიშმა ველარ მომისწრო ავ ქვეყნად, გონება დავკარგე.

თამილა იყო მომხიზველი, ისამინით სურნელოვანი და აყვავებული. ჯაბა არასოდეს იფიქრებდა, სიარულს თუ შეეძლო ქალის კიდევ უფრო გამწვენიერება. ყოველ ნაბიჯზე თამილა თითქოს აპირებდა მიწიდან მოწყვეტას და ჰაერში აქრას, და იმავე ნაბიჯით თავისთავს ისევ უბრუნებდა წუთით შემერთალ მიწას. მიდიოდა ჯაბას წინ თეთრი ქანდაკება, თითქოს განგებ ბოლომდე დაუმუშავებელი, რომ მის მნახველს შემოქმედის ფანტაზია აღძვროდა. თითქოს მოქანდაკე თვალები დახუჭა, ხელები თრთოლვით ჩამოქსევა უსულო ქვას და მის შიგნით გააჩინა ცოცხალი სხეული, ვერავინ რომ ვერასოდეს იხილავდა ქანდაკების დაუმსხვრევლად.

— ჯაბა, გქირდება ვაჟა?

უეცრად ვერ მიხვდა, რას ეკითხებოდა თამილა. ძლივს გაახსენდა.

— არა, გქონდეს ჯერ. დაიზებირე რამე?

— კი, ჯაბა, იცი, გუშინ ვკითხულობდი პუშკინის წერილებს. ღმერთო, რა კაცი ყოფილა, რა ადამიანი. როგორ უყვარდა თურმე ნატალია... რატომ ახლა არ სწერენ წერილებს?

— იმიტომ, რომ ერთ ქალაქში ვცხოვრობთ!

— ვინდა, მე წაგეჩხუბები, მერე წავალ სადმე და მომწერე. ზომ მომწერ?

— არა. მე თვითონ ჩამოვალ.

— მაშინ წერილიც მომიტანე!

ჯაბამ სიცილი ვერ შეიკავა.

— ჯაბა, იცი, კითხვა რომ დავამთავრე, უეცრად მომეჩვენა, რომ ვიცნობდი პუშკინს, ძალიან ახლოს ვიცნობდი.. და სულ ორი დღის წინათ დავასაფლავეთ! ისე მეტყინა გული!

— მეც ვიყავი დასაფლავებზე!

— ვიცი, დაგინახე შორიდან. ჩემვან მესამე მარხილში იჯექი...

— მართლა? ჩვენი ცხენი რომ წაიქცა, დანახე?

— ჰო, ისე შემეშინდა, რომ... ღმერთო, როგორ მომწონს ის გოგო!

— ვინ? — ჯაბამ მიიხედა.

— აი, აი, მოედანზე, გაჩერებასთან! — თითი გაიშვირა თამილამ.

ჯაბას მუხლები მოეკვთა. შეჩერდა და თამილაც შეაჩერა. ავტობუსების გაჩერებასთან დუდანა იდგა. სადღაც, მოედნის გაღმა იყურებოდა, თითქოს მარტოდმარტო იყო ტრიალ მინდორზე და რაღაც თავზარდამცემ საკვირველებას შეეჩერებინა.

„არ გაიტანოს რამემ!“

— წამო, ახლოს გაუვაროთ, იცი, რა ლამაზი გოგოა! — მოესმა ჯაბას თამილას ხმა.

„ავტობუსს არ ელოდება, არც სხვას არავის... რას უყურებს?“

თვალი გააყოლა დუდანას მზერას და ელდა ეცა. გურამის სახლი აღარ იყო, დაენგრიათ. მხოლოდ უკანა კედელი

დარჩენილიყო და ნანგრევებს გადმოჰყურებდა. ჯაბამ იცნო შინდისფერყვავილებიანი შპალერი, ნიშნა, სადაც წიგნები ეწყო გურამს, სამხარეულოს კარის ჩარჩო, ის ოთახი.. იქ იდგა ის ტახტი, იმ სივრცეში, სადაც ახლა მტვერი ირევია.. შეიყვანა გურამმა და ტახტისკენ გაახედა... იქ ენთო მაგდის ნათურა, ახლა მავთული ქანობს ჰაერში.. დუდანა ამან გააჩერა: ამ მავთულმა, ამ შპალერმა, ამ ცარიელმა სივრცემ, სადაც შიშველი იწვა მაშინ... ახლა კი მთელი ქალაქი უყურებდა.

დუდანამ სწრაფად მიიხედ-მოიხედა. თითქოს თავზარი დასცა ამდენმა ხალხმა, ჯაბას მისი შეკვირება მოელანდა, მოელანდა, რომ დუდანამ ხელები აიფარა მკერდზე, გაიქცა და „ტანსაცმლის“ მაღაზიის კარებში გაუჩინარდა.

— რა დაემართა?! — ჯაბასკენ შეტრიალდა თამილა, ეკვს დაენისლა მისი თვალები, როგორღაც ეგარძნო, რომ ჯაბას შეეძლო ამ კითხვაზე პასუხის გაცემა. მაგრამ უპასუხოდ დარჩა. ჯაბა გაქვავებულივით იდგა. თამილას სახემ გააშლავანა; როგორ დაეფანტა გონებაში ათასი შეკითხვა და მის ნაცვლად პასუხის მსგავსი ერთი დიდი შეკითხვა გაუჩნდა.

მიდიოდნენ ჩუმად. გადაიარეს ხიდი. ელბაქიძის აღმართს შეუდგნენ.

„რას ფიქრობს ახლა თამილა?... ოდესმე ყველაფერს ვეტყვი“.

თითქოს მანქანით ჩაქროლილმა მოჰკრა თვალი დუდანას და ბევრი რამ ვერ შეამჩნია. ახლა უნდოდა უფრო ჩაძიებით გაეხსენებინა წუთის წინ ნანახი; დუდანას სახე, მისი ყოველი ნაკვთი. დანგრეული სახლის შიშველი კედელი, მოედანი, როგორ ირეოდა ხალხი გაჩერებასთან, როგორ გაიარა ლურჯმა ავტობუსმა ჯაბასა და დუდანას შორის. ვილაც მიესალმა ამ დროს ჯაბას, ახლა აღარ ანსოვს ვინ იყო. დუდანა იდგა ჩრდილში, მისი ფეხსაცმლის წვერთან გადიოდა მზის საზღვარი, თეთრი ფეხსაცმელები ეცვა. ფილაქანზე მოხუცი გენერალი მიაბიჯებდა, რას აკეთებდა

ამ დროს თამილა?.. დუდანა შებრუნდა და გაიქცა, მალაზიაში შევარდა. მალაზიის წინ ნაყინის გამყიდველი იდგა... გაჩერებასთან შეჩქეფულ ხალხს ვილაც გამოეყო... ნოდარი? ახლა იცნო. ის ნოდარი იყო! მალაზიის წინ ჩაიარა, ვიტრინის დიდ შუშაში იცქირებოდა, მერე შემობრუნდა... მერე გაქრა. ჯაბამ ვერ შეამჩნია საითკენ წავიდა. მალაზიაში ხომ არ შევიდა ისიც?

გამორკვეა. იდგა და გაღმა იყურებოდა. თამილაც შეჩერებულიყო.

გამოუტყდა თავის-თავს, — პლენხანოვის პროსპექტით წამოსვლა იმიტომ შესთავაზა თამილას, რომ თვალი მოეკრა სახლისთვის, სადაც უკანასკნელად ნახა დუდანა. იქნებ ახლა ძალიან უბედურია დუდანა? იქნებ არც იცოდა, რა ხდებოდა მის თავს, და არც ახლა იცის, როგორ მოხდა ყველაფერი? იქნებ ფიქრობს; ასეთია ცხოვრება, ადამიანები, შეცდები. და მერე ყველა მიგატოვებს, აღარავისთვის აღარ არსებობ. თითქოს მარტო დადინარ ამხელა ქალაქში, ქუჩებში კი გამქრალ ადამიანთა ლანდები ვხვდება, რომ ყოველ ნაბიჯზე ფაფიახლდეს ოდესღაც მათგან მიყენებული ტკივილი.

იქნებ ახლა ძალიან უბედურია დუდანა? და იქნებ ნოდარი მიხვდა ამას!

ვერ იგრძნო, როგორ შებრუნდა ხილისკენ და ნაბიჯი როგორ გადადგა.

— ჯაბა!
შეჩერდა. თამილა მიუახლოვდა და მისი პიჯაკის საყელოში თითები შემალა.

— ჯაბა, მაშინვე უნდა მისულიყავი, რატომ არ მიხვედი...

ველარაფერი თქვა მეტი, მკლავები ძირს ჩამოუცივდა, მიწასდაშტერებულმა, თავი დააქნია მხოლოდ გამომშვიდობების ნიშნად, შებრუნდა, წაფარფატდა. ცისკენ აღარ მიიღტვოდა მისი სხეული. ამ ქვეყნის მთელი საცოდაობა, მთელი უმწეობა მის მხრებში და კისერში შებუდებულიყო.

— თამილა!

ორი გრძელი კამარით დაეწია. დიდხანს იდგნენ ჩუმად, ყოველი ახალი წამი თითქოს სასწრაფოდ მხატვრულბდა განვლილ წამებს. ბოლოს დათბა.

— წავიდეთ! — თქვა ჯაბამ.

საპაერო-საბაგირო გზის საღაროსთან არავინ არ იდგა. ჯაბამ ბილეთები აიღო და თამილას ანიშნა, წავიდეთო. თამილა მოშორებით შეჩერებულიყო, ნაძვის ქვეშ. ცხვირსახოცს ისევამდა ხელზე. ალბათ ხეს მოავლო და ქერქმა გაუწება. მაგრამ ჯაბამ იგრძნო, გადაჭარბებული ფულმოდგინებით აკეთებდა ამას თამილა, იმიზეზებდა; ვითომდა, აი, ამ დღეში ვარ და იმიტომ ვერ ვიცვლი ფეხს ადგილიდანო. ნამდვილად კი სხვა რამ აწუხებდა.

— რა იყო, თამილა? — სულ ახლოს ნივიდა, უნდოდა მოფერებოდა. ორივე ხელი გადაუსვა ლოყებზე, მერე — თმაზე.

— ჯაბა... — უფრო აჩქარდა ცხვირსახოცი, მაგრამ ახლა თამილა, ეტყობა, ვერც ხელებს ხედავდა საკუთარს, ვერც სხვას ვერაფერს, — ჯაბა... როცა შენ აღარ მოვინდება ჩემთან ყოფნა, როცა...

— თამილა...

— როცა შენ გადაწყვეტ, რომ აღარასოდეს შევხვდებით ერთმანეთს, როცა ასე ახლოს აღარ ვიქნებით...

— თამილა, რატომ ამბობ მაგას.

— და როცა შენ მე აღარ... სულ აღარ... ერთი ბეწოთიეც კი აღარ... ხომ მეტყვი მაშინ, როგორ მოვიქცე? როგორ მოვიქცე მერე, შენ რომ ჩემთან აღარ იქნები, ხომ მეტყვი? იმიტომ, რომ მე არ ვიცი...

— თამილა! — ჯაბას მოეჩვენა, რომ დაჩოქება უნდოდა, თამილამ მკლავებზე წაუჭირა საამოდ სუსტი ხელები.

სულ სხვა გოგო იდგა მის წინ, საოცარი. თვალწინ გაუელვა უნივერსიტეტის ეზომ, თამილასთან შეხვედრამ და მიხვდა, რომ მაშინაც საოცარი იყო ეს გოგო, ოღონდ ვერ შეამჩნია.

თითქოს მოულოდნელად ძვირფასი საჩუქრით დააჭილდოეს. და ასეთი სიმდიდრის გამო სულ სხვანაირად უნდა ეცხოვრა. თითქოს ერთბაშად მსოფლიოში სახელგანთქმული ადამიანი გახდა და, ამევე დროს, ეს არავინ არ იცოდა მის გარდა.

საბავირო გზის ვაგონი ახალაფრენილ ბარტყევით ხეების კენწეროების თავზე მისრიალებდა. ვაგონის შუაში მხოლოდ გამყოლი იდგა. მგზავრებს ხურგები შეექციათ მისთვის, ოვალურ შემაბანდს შემორტყმოდნენ გარშემო და ქვემოთ იცქირებოდნენ. ქალაქი ნელნელა იძირებოდა.

ჯაბას მხარზე ხელი დაედო თამილასთვის. უყვირდა, რომ სწორედ ახლა ვერ ახერხებდა თამილაზე ფიქრს, ახსენდებოდა ახლობელი ნაცნობები, თითქოს უნდოდა გამოეხმო ყოველი მათგანი და ახალი ამბავი გაეზიარებინა. მარჯანიშვილის თეატრის წინ დღეს ისე გამოიარა, ძია ნიკალა არც მოგონებია. ვინ იცის, ძია ნიკალას ის კოსტუმი ახლა სხვამ გამოართვა, ახლა სხვას ესაყვედურება; დაბრუნება დაავიანეო. უცბად მოელანდა, რომ ძია ნიკალა მოკვდა, თითქოს იცოდა ეს და დავიწყებული ჰქონდა... ალბათ დაესიზმრა... მართლა ხომ არ მოკვდა? ზმირ-ზმირად უნდა ნახო ადამიანი და არასოდეს მოკვდება. მერე გაახსენდა მოხუცი, მკვდრეთით აღმდგარი სამსონი, და რატომღაც გაიფიქრა, რომ სამსონი აუცილებლად მოინახულებდა საავადმყოფოში ბენედიქტეს, მოვლისა და მზრუნველობისათვის მადლობის სათქმელად მივიდოდა, რა ელდა ეცემოდა ბენედიქტეს, ცნობაზე. რომ იყოს! სიკვდილივით გამოეცხადებოდა მოხუცი. ჯაბამ ვაგონიდან გადაიხედა და ბენედიქტეს სახლს დაუწყო ძებნა.

„ალბათ გადავუარეთ უკვე თავზე“.

პარკის მთავარ ხეივანს აპყვნენ. გასცდნენ ნაგებიან საქანელას, ტირს, კარუსელს.

— დავიდალე! — გაილიმა თამილამ, თავი მალა ასწია და პირი გააღო. — რა ჰაერია! პირდაპირ ცრდან ჩამოდის.

ისინი იდგნენ მრგვალ მოედანზე. ნიდავაგი თეთრი იყო, თიხანარევი, და მათი გრძელი ჩრდილები თხრილებივით აჩნდა მიწას. ცა იყო სუფთა და ლურჯი, ჩვილი ბავშვის გუგასავით, და ამ უზარმაზარ თვალში პირველი აზრის გამოკრთომასავით ბრწყინავდა მზე.

— ჯაბა! — დაუძახა თამილამ. — შეხედე შენს ჩრდილს და მერე მალა აიხედე.

— რა მოხდება?

— შენს ლანდს დაინახე ცაზე.

ჯაბამ დახედა თავის ჩრდილს და მერე მალა აიხედა.

— ვერაფერს ვერ ვხედავ.

— ეგრე არა... დიდხანს უნდა უყურო, აბა, გაშალე ფეხები. კიდევ, ახლა — ხელებიც. ასე. არ გაინძრე. უყურე ჩრდილს და სანამ მე არ გეტყვი, არ აიხედო.

თამილამაც გაშალა ხელები. დიდხანს იყვნენ გარინდებულები. ჯაბას ეშინოდა, არ გაეინძრეო. ცალი თვალთ თამილას ჩრდილსაც ხედავდა. ის იყო, უნდა ეთქვა, გვეყოფა, დავიდალეო, რომ თამილას ბრძანება მოესმა:

— აიხედე!

აიხედა ჯაბამ და მოეჩვენა, რომ გაფრინდა, რომ მიწა გამოეცალა ფეხქვეშ, ოდნავ წაბარბაცდა კიდევ. ცის გუმბათზე ვართხმულიყო მისი ვეება ლანდი, ხელუბამილი, მოუხეშავი. მარცხნივ მერე ლანდს ხედავდა, უფრო მკრთალსა და გამჭვირვალეს, პატარასა და კოხტას. ეს თამილას ლანდი იყო.

— მეგონა, მეხუმრებოდი, — თავის-მოუბრუნებლად თქვა ჯაბამ, — რა იცოდი, რომ გამოჩნდებოდა?

— მამამ მასწავლა.

— დიდხანს იქნება კიდევ?

— არც ისე...

— შენ ხედავ ჩემს ლანდს?

— მკრთალად, შენ?

— მეც.

მალა თავაწეულები თითქოს ვას ებაასებოდნენ. ჯაბას დაძაბულობისაგან თვალები უჭრელდებოდა, და მისი ლანდი და თამილას ლანდი წითელ ღრუბლებს ემსგავსებოდა.

„ახლა ჩვენს ლანდებში მოქცეულია უამრავი ვარსკვლავი, — ფიქრობდა ჯაბა, — ერთმანეთისგან მილიონი კი-

ლომეტრით დაცილებულ სამყაროებს ვფარავთ ახლა... ჩვენი ლანდებში მკრთოიანებს ამ სამყაროებს...“

ჯაბამ ბრმად მოაფათურა განზე გაშლილი ხელი ჰაერში და თამილას თითები იბოვნა, ხელისგულში მოიჭტია. თამილა მისკენ ვადმოიხარა.

ცაზე კი ლანდები გაუნძრევლად იდგნენ, თითქოს რალაც ნიშანს ელოდებოდნენ დედამიწიდან.

0 8 9 9 0
იანვარი 1958

სვანური ეპოსის ნიმუშები

ვისაც სვანური სიმღერები მოუსმენია, იგრძნობდა მათ მონუმენტურ სიდიადეს. მაგრამ ბევრმა როდი იცის, რომ ამ სიმღერების მიღმა იმალება მრავალი საიდუმლოებით მოცული ამბავი, სადაც ჩვენი ხალხის შორეული წარსულის საინტერესო მომენტებია ასახული, თითოეულ სიმღერას თან ახლავს რიტუალი, რაც ფერხულისა და შუშპარის ნაირსახეობით გამოიხატება.

სვანური სიმღერები სრულდებოდა საერო და საკულტო დღესასწაულებზე დათქმულ ადგილას: „სუფში“, „ჭვიშში“, „ულიშში“, „ლაგურკასა“, და „ლამარიაზე“...

ბევრი სვანური სიმღერის მხოლოდ ჰანგები დარჩა და შინაარსი თანდათან მივიწყებას მიეცა, ანდა, პირიქით, ამის გამო ხშირად შეეხვედებით სვანურ სიმღერებში სრულიად გაუგებარ სიტყვებს და ფრაზებს, რომლებმაც რიტმულად თავისი ადგილი დაიმკვიდრა, მაგრამ მისი მნიშვნელობა უცნობია. ასეთი სიტყვები და ფრაზები ხელფეს მომსხვერველ ქანდაკებებს მოგვაგონებს, რომლებიც გვხიბლავენ იმ მშვენიერი ელემენტების ძალით, რაც ნიკეს და მილოსელის ქმნილებებს შემორჩენია.

უძველესი სვანური სიმღერები თავისუფალი ლექსით არის გადმოცემული, ამ სიმღერების თვითმყოფადი წყობის გართიმვა, ანდა საგუნდო გადაკეთება დიდ სიფრთხილეს მოითხოვს, ამიტომ სვანური სიმღერები უნდა აღდგეს პირვანდელი ფორმით და დარჩეს ისე, როგორც გამოქვაბულთა კედლებზე პირველი მხატვრის დახატული მამონტები და ირმები.

სვანურ სიმღერებში გამოირჩევა ისეთი ძლიერი სიმღერები, როგორიც არის „ლილეი“, „კვირია“, „ზარი“, „ელერიდიეო“, და სხვ. როცა სვანები ამ სიმღერებს მღერიან ამჟამობნ, რომ განგებამ მათ მისცა უბერებელი ჰანგი, რომელიც შორეული წარსულიდან გასძახის მომავალ საუკუნეებს, მზის დიდებას, ადამიანის გმირობას, მოსაყლის სიუბვეს, ნადირობის ალაფს და სიყვარულს; ამ ლექსებს თან ახლავს მსუბუქი იუმორი, უთქმელი სევდა, რწმენა და ამტანობა, რაც ბუნების სიმკაცრემ მიანიჭა სვან კაცს, როგორც გაუმხელელი სიყვარული და ამჟამო მოკრძალება.

ჭვემით დაბეჭდილი სიმღერებიდან: „ლილეის“, „კვირიას“ და „მეჩი ყარას“ ტექსტი სხვადასხვა ვარიანტების საფუძველზე აღადგინა და დაამუშავა ვ ა ხ ტ ა ნ გ ი ნ ი ა მ შ ა. „მანგურ“, „დუდა“, „წუხელ სად იყავ?“, „დინოლ“, „მოტიშური მოვიარე“, „ყანსავ ყიფიანი“, „ირინოლა“ და „სიზმარი“, ლიტერატურულად დაამუშავა დ ა ვ ი თ წ ე რ ე დ ი ა ნ შ ა.

ღ ი ლ ე ი

მზის კიხნი

პოი, ლილეი!
შენი დიდებით საესვა
ყველა სულდგმული ჭვესკენლ,
ზესკენელის.

დიდება თაარიგზელარს
შევევედროთ შეველა კაცთა;
ჩვენი შემწეის ბრძანდება;
შეგვეწიოს თავის ძალით.

დალოცვილი იყოს ვედრება ჩვენი

ჰოი, ლილეი!

ადგილი დათქმული გქონია.
სასახლე გიდგას შიდ-შეფიშ,
ოქროს სვეტები უდგია,
ზღუდე გარტყია ოქროსი
ოქროს სამკალით სავსეა.
ჩხრიალა ოქროს თაყები
განძ — აბჯრეულით სავსეა.

ჰოი, ლილეი!

შენ ყერს დიდება მოსვლოდეს.
კოშკი გიდგას ბროლით მოჭიქული.
შედუს ჯაურდენი ევლება.
სადირკველთან წყანან ილეები.
მათი რქები ცას აწვდენია.
ირგვილივ საძოფარი მთები,
არჩვით და ჯიხვით სავსეა.
ძირში ჩაგიდის მდინარე,
სარკე სასედავს ჯობია.

ჰოი, ლილეი!

ვედრება გიდგას მლოცველთა
შენი შესაწირი ხარები,
რქები ადგიათ ოქროს ნაჭედი,
ბლავილით დარბიან ქედიდან ქედზე.
შენი შესაწირი ვერძები,
რქები ადგიათ დაგრებილი.
დასტიან ქედიდან ქედზე.
ქვემთ სალოცავი სუფის მინდორი.
გადატყულია ხართა ნაჩლიჭართ,
შეღებილია უსხების სისხლით.

ჰოი, ლილეი!

შენ დალოცე კაცნი ყოველი!
ზღვაში თევზი, ცაში ფრინველი.
შენ დიდებას არაფერი ჯობია,
ჩვენი შეულა შენ გერჩიოს.
ასე მარჯვნივ, ირგვლივ.

დიდება შენ ლილეი დიდება,
ამინ!

ლილეი — პირდაპირი მნიშვნელობით გათენებას,
მზის ამოსვლას — სინათლეს ნიშნავს.
ამ შემთხვევაში საკაცობრიო იმედს, სიცოცხ-
ლის მოთვარ არსს — მზეს, რომელსაც შეუძ-
ლია სიკეთე მოუტანოს ყოველ საკანს და
არსებას ქვეყანაზე.
თააროჯულარ — მოავარ ანგელოსი (ეს ქრის-
ტიანულ ხანაშია შეტანილი ზიმღერაში).
შიდშეფიშ — კარგი ნახელაუი — ხეთუქმული.
სამკალი — სამკაული.
ყერ — ღვთის ფრინველი. ამ შემთხვევაში ღვთის
ძლიერება — ძალა.

შედულ — ხეანური კოშკის თაღოვანი ქონგური.
ჯაურდენ — შავი მერცხალი. კოშკების ქონგურებ-
ში ბუდობენ, თეორ გულა მერცხალზე დი-
და, ლაშეში მუჭიშხოლს ეძახიან,
რაც მზის ფრინველს ნიშნავს მუჭ-მზე არის.
ილე — სეანურა ლევენდების ფანტასტიური ცხო-
ველი.
სუფ — შესაწირი წმინდა მინდორი.
უსზე — შესაწირავად დათქმული მოზვერი არანაკ-
ლებ სანი წლისა.

ქ ვ ი რ ი ა

ოი, კვირია ოი!...
 მზე ცისა კვირია...
 მიწა წყლისა კვირია...
 წილი გაქვს ცისა კვირია...
 წილი გაქვს მიწისა კვირია...
 ოი, კვირია!..
 გვიმარჯვე წინ!..

მ ე რ ი ყ ა რ ა

ო საბრალო მეჩი ყარა,
 სანაჭებო მეჩი ყარა,
 საჭნარ-უჭნარი ყველაფერი გაგიკეთებია.
 სიბერეს ვერ მორევიხარ,
 სიკვდილს ვერ მორევიხარ.
 სიბერე მწარე გჭონია,
 სიკვდილიც მწარე გჭონია...

მეჩი ყარას წიგნი მოუვიდა,
 წიგნი მოუვიდა ჭაშაგეთიდან;
 ყარა ლაირს წაიკითხავს,
 გულზე დარდი მოედება.
 წვერი ხელით მოისრისა.
 შეევედრა იქ მყოფთ ყველას:
 — მაღლი ჭენით, ჩემ შვილს ნუ ვტყვით.
 ჭაშაგები შეჯიბრზე მიხმობენ.
 შეჯიბრზე მიხმობენ,
 სანჯახს მართავენ.

მაშინ მოსულა სულემა.
 მამისათვის თავი დაუხრია,
 თავი დაუხრია და უკითხია:
 — მამაჩემო, რას მიმალავ?
 — არაფერს, არაფერს — ეუბნება ყარა.
 — რასაც მიმალავ ეს კარგად ვიცი,
 ჭაშაგეთში მე მივდივარ.
 — ვერ გაგიშვებ ჩემო შვილო,
 სანჯახის ალება გაგიჭირდება.

ორი სანჯახი ამიღია,
 მესამეს სიბერეში ავიღებ.
 — სიბერის დღე სახლში გაატარე
 სანჯახის ალება მისწავლია,
 ძალაც გამომიცდია ჩემი მკლავისა.
 — შვიდი პირობა იქ გექნება...
 — შვიდ პირობას შევასრულებ,
 შენი შვილი ვარ.
 შენი სისხლი მიდგია,
 სანჯახს ავიღებ
 დარდი ნუ გექნება...

ალარ უსმენს მოხუც ყარას,
 დარბაზში ასულა.
 აბჯარი ჩაუცვამს,
 ჩაჩქანი დაუხურავს,
 ჩექმები მოურგია.
 ფანჯვანი შემოურტყამს.
 თეთრი ნაბადი მოუსხამს,
 თეთრ საღარაზე შემუდარა.
 ეზოში უცდიან ყაბარდოელები.
 ყაბარდოელებს წინ გაძლოლია.
 ასე დაუწყიათ ასვლა-ჩასვლა.
 ასე ჩასულან ჭაშაგეთში.

ჭაშაგები შეკრებილან
 კარგი თავადები აქ არიან

ქ ვ ი რ ი ა — ყმალი — ერთერთი უძველესი სვანური სიმღერაა, მელის ტიტვისა, რომელიც სრულდება თებერვალში. რიტუალი მღერის მოქმედების მიზანს წარმოადგენს: სხვადასხვა სოფლებიდან წამოსული „მგლები“ (ჟ. ი. რჩელი მამაკაცები) ერთმანეთს ახერხებდნენ დანიშნულ ადგილისაკენ, პირველ-

ნი უჭილ — სიმღერით ხედვებდნენ მისი ამოსვლას და ლაშხეთის სოფლებს მოუხმობდნენ კვირიას დღესასწაულზე. (ტფთაშის თავზე ამჟამად „ლაგვრელ“ გოლას ვახან. დარჩენილია გომეხისა და ნიშის ნაშთი, რომელიც ქრისტიანულ ხანაში ქრისტიანულ სალოცავად იქცა, მაგრამ სახელი და მნიშვნელობა ძველი შეინარჩუნა).

სუფის ბოლოში ცხენები უბიათ.
სუფის თავში სუფრა გაუშლიათ.
ირგვლივ დამდგარა ქაშაგთა ლაშქარი,
მათი შუბები ცას აწვდენია.

აქ მოსულა სულემანი,
ხელში ტარხან აუღია,
ერთი კარი ქვემოთ მოუქცია...
ზემოთ გაუსვრია...
მეორე კარი ზემოთ მოუქცია.
მესამეთ თურმე ქვემოთ მოაბრუნა.
ყველის მთვარე დაუდვიათ,
ტყვიათ ცაში აუგდია.
ქაშგის ვანგირს დაეჭიდა,
დაეჭიდა წააქცია.
ხელში მუჯრა აიტაცა
სუფის ბოლოს ჩაურჭვია.
იქ რომ დიდი გურნა იდო,
კოშკის თავზე გადუგდია.
თასს ისარი დაუმიზნა
ოქროს თასი წაუღია.
ფისიმც დასხმია ერთ ქაშაგს
ჩემად უთხრა თავის ბატონს:
— ამას სანჯახს ვერ გავატანთ...
— სულემანს აბჯარი ეცმევა,
აბჯრის წკარუნს ვერ გავიგებთ.
აბჯარს ტყვია ვერ გაატანს.
— თეთრ გალაგანს დაუმიზნეთ.
ეს ქაშაგთა ბატონს უთქვამს.

წამომხტარან ქაშაგები,
წინ დახვედრიან სულემანს.
თეთრ გალაგანს დაუმიზნეს,
თოფებმა დაიგრიალეს.
შუბლი სისხლათ შეუღებეს.

— აბა, ჩემო კარგო საღარო.
უადგილო ადგილზე არ დამტოვო.
მუსლის ძარღვი არ მომიკვეთო!..

ამის თქმა ძლივს მოუსწრია.
სულემანი მოჰყვდარა,
მკვდარი ცხენიდან ჩამოუღიათ.
უნაგირი მოუხსნიათ.
სართავებიც წაუღიათ.
მაშინ საღარამ დასტოხვინა,
ტორი დაჰკრა ბედაურმა,
ბორკილები დაიწყოტა

გალაგანზე გადაფრინდა.
დიდხანს სდიეს ქაშაგებმა.
სალარას ვერ დაწვეიან.
ქაშაგები შერცხვენილან.

მეჩი ყარას არ სძინებია.
დაძინებია — სიზმარი უნახავს.
სიზმარი უნახავს — გაღვიძებია.
წითელი ვაშლები დასიზმრებია —
ესეც ცუდად დაუცდია.
ახალი მთვარე გულალმა იწვა —
ესეც ცუდად დაუცდია.
წითელი თოვლი მოსულა —
ესეც ცუდად დაუცდია
წყალი წითელი ყოფილა —
ესეც ცუდად დაუცდია.
კარს საღარა მოსდგომია —
ესეც ცუდად დაუცდია.
წითელი ფაფარი ქქონია.
ესეც ცუდად დაუცდია.
— საღარა, მარტო რად მომიხვედი?
სულემანი სად დაგიტოვებია?
საღარას ჭიხვინი დაუწყია,
ესეც ცუდად დაუცდია,
— შავი დილა მითენდება! —
ასე უთქვამს მეჩი ყარას.

ყაბარდოელები დაღრეჯით მოდიან;
დაღრეჯით მოდიან შერცხვენილები.
— არ მივიღეთ სირცხვილს სად წაუღოთ,
მივიღეთ სიკვდილს სად წაუღოთ?
— სიპართლეს ეტყვი — მიწა გავისკვლება
ტყვილს ეტყვი — მეჩი დაგვეცემა.
ასე მიდგომიან ყარას სახლს.
თვალს ვერ უსწორებენ მეჩი ყარას.
— ვაი დედათქვენს, ყაბარდოელებო!
ჩემი შვილი სად არის,
რა ერთგულება გაუწიეთ?
— სულემანი უკან მოდის, — ატყუებენ
ძმად ნაფიცები.
— უკან მოსვლა არ ქონდა ჩვეულებად,
ყოველთვის წინ მოდიოდა,
ალბათ, მოკლეს რჯულძაღლებმა;
თორემ ვიცი ჩემი შვილი.
ის პირველი მოვიდოდა.
ახლავე გაბრუნდით,
ახლავე მომიყვანეთ!
ერთი სანთელი სასთუმალთან ენთება,

მეორე სანთელი ფეხთან ენთება,
ამით იცნობთ, მომიყვანეთ!

ყაბარდოელები გაბრუნებულან.
სულემანის საფლავს მიაგნეს.
ერთი სანთელი სასთუმალთან ენთო,
მეორე სანთელი ფეხთან ენთო.
ამით იცნეს სულემანი.
ამოთხარეს სულემანი,
გრძელი საკაციო მოიყვანეს,
გრძელ დარბაზში დაახვეწეს.

ყარას წინ ყაბარდოელები იჩოქებენ,
იჩოქებენ და შესთხოვენ:

— ნება მოგვეცით შური ვიძიოთ,
ქაშაგების სისხლით მდინარეს

შეველებავთ...

— როცა დრო იყო სიმბდალე მოგერიათ,
ახლა იკვებნით სისხლის აღებას.

არც თქვენი მჯერა,

არც სისხლის აღება მინდა.

ამდენი წელი მიცხოვრია,

ჯაფრი არავისთვის შემირჩენია.

არც ამას შეგარჩენ —

ჩემი შვილის სისხლი აუღებელი იქნება.

რა სისხლი შეცვლის შვილის სიყვარულს,

რათ მინდა მათი ბინძური სისხლი,

შვილის წმინდა სისხლს გაურიო...

გამშორდით ყაბარდოელებო,

მარტო დამტოვეთ ჩემ შვილთან.

ყაბარდოელები წასულან.

მეჩი ყარა შვილთან დაჯდა,

ნატყვიარზე გამბორა.

მოთქმა დაიწყო,

მოთქმა დაიწყო, ქვას გული გაუღობო:

— შვილო ჩემო სულემან,

ცუდი სიბერე მომასწარი მოხუც მამას.

ვაი შენი თეთრი შუბლი სისხლით...

ვაი შენი გიშრის თვალებში დამე

ჩამდგარა,

ვაი შენი ლამაზი ტუჩებილი

დადუშებულა,

ვაი შენი ღონიერი მკლავები მკერდზე

დაგიყრია...

ვაი ჩემო მამაცო სულემან. ჩემო შვილო.

ვაი აღარ ფეთქავს შენი გული...

უქმად დაყრილი შენი იარაღი...

არ მინდა სიცოცხლე,

რისთვის ვათრიო მოხუცი ძელები.

ჩემ შვილს დიდი ხნით არ დაგვიღებდი.

დავასვენებ ჩემ სახლში,

ჩემ სიკვდილამდე არ დავმარხავ.

მაშინ ერთად დავიმარხებით...

სამი გვირა თავთან უჯდა, —

ავათ გახდა მეჩი ყარა...

ოი, ყარა მომკვდარა,

სანთელი გამჭრალა...

შემოსულან ნათესავები

მეჩი ყარა გაუწყვიათ.

გვერდით ნანატრი შვილი მოუწვენიათ.

მზის ჩასვლამდე დაუმარხავთ.

გულზე მიწა დაუყრიათ.

ყარას სიტყვა აუსრულეს.

ოი, საბრალო მამაშვილო,

სევანეთის სანაქებო მეჩი ყარა,

სიბერე მწარე გქონია,

სიკვდილი მწარე გქონია.

შენდობა შენ სულს,

ამინ!

ლაირ — წიფი.

სანჯახ — ასპარეზი — შეჯიბრი.

სულემა — სოლომონ.

ფანგვან — ფრანგული ხმალი.

ტარხან — საბრძოლო ხის კომპალი.

ვანგარ — ფალავანს ნიშნავს, ვმირი.

მუჯრა — რკინის წვერიანი თოკაპი ჯიბი.

გურნა — საჯილდო ქვა. სატყორცნი, პატარა ზომის.

ვაწყობა — მკვდრის ვაპატისონება.

საღარა — ამ შემთხვევაში ცხენის სახელაა, საერთოდ, საღარა ღურჯა ცხენს ნიშნავს, მაგრამ ამ სახელს სხვაფერის ცხენსაც არქმევენ.

მ ა ნ გ უ რ

მე გხლავარ შავი მანგურ,
შინ მოედივარ შორი გზიდან,
მოვდივარ და მოვიმღერი,
არ მოველი ხიფათს არსად,
რა ვიცოდი, ცენის ხევი
იქნებოდა მტრებით სახეს;
რომ მივედი, სეტყვასავით
დამაყარეს ცხელი ტყვია,
შიშის ზარი უნდათ დამცენ,
არ გცნობიათ შავი მანგურ!
ქვიდან ქვაზე, კლდიდან კლდეზე
ვბტივარ როგორც შავი ეშმა.
— მე გასწავლით, ნაბიჭურებო,
როგორ უნდა თოფის სროლა!

როცა შეწყდა თოფის ჩქამი
ტყვიის კვამლი გაიფანტა,

ხვევი ვნახე: მღვრიე იყო, **კონსულნი**
წითლად იყო ხვევი მღვრიე **ლიონისა**

თქვენი თეთრი თავისქალა
გველებს მიაქვთ საბუღარად,
თქვენი თმები თავგებს მიაქვთ
სოროებში ჩასაფენად,
თქვენი ძვლები ორბებს მიაქვთ,
ორბებს მიაქვთ ცხრა მთას იქით,
ცხრა მთას იქით, ჰილიბ ქალაქს.
ვაჰ, რამდენი თეთრი ქალი
ტანთ ჩაიცვამს გლოვის სამოსს,
ვაჰ, რამდენი თეთრი ქალი
დაიხოკავს მკერდს და სახეს,
ცხარე ცრემლით ატირდება,
შეღებილი წითელ-შავად.
ეგ ასე მაქვს მანგურს წესად.

ღ უ ღ ა

- დუდავ, ქე, დუდავ, საით მიხვალ?
- საით მივალ და ტყეში მივალ.
- დუდავ, დუდავ, ტყეში რა გინდა?
- რა მინდა და წნელი იფნისა.
- დუდავ, დუდავ, წნელი რად გინდა?
- რად მინდა და ცოლის საწოლად.
- დუდავ, ცოლი ორსულადა გყავს.
- მაშ არადა ბერწად იქნება.
- დუდავ, შენს ცოლს ქალი ვყოლა.
- აბა, უშვილოდ რა უნდოდა?
- დუდავ, შენს ცოლს ვატიც ვყოლა.
- დას, აბა, უძმოდ რა უნდოდა?
- დუდავ, ბიჭი უკვე მომკვდარა.
- ორს, აბა, მოვლა არ უნდოდა?
- დუდავ, გოგოც უკვე მომკვდარა.
- დას, აბა, უძმოდ რა უნდოდა?
- ცოლიც მუცელს გადაჰყოლია.
- აბა, უშვილოდ რა უნდოდა?
- დუდავ, რას დაჰკლავ სააღებოდ?
- სააღებოდ დავკლავ წიქარას.
- ის ორი კვირის ხბო იქნება.
- ორი კვირის ხბო რად იქნება.

- მისი ტყავი საყდარს დახურავს.
- ის პატარა ნიში იქნება.
- პატარა ნიში რად იქნება,
- მისი გალაუნის შემორბენას
მწვეარი სამ წველს მოუნდება.
- ის პატარა ლეკვი იქნება.
- პატარა ლეკვი რად იქნება
სამ ნახტომზე ირემს ეწვევა.
- ის პატარა ნუკრი იქნება.
- პატარა ნუკრი რად იქნება,
ნაძვის ხეს თავზე გადაეყვება.
- ის პატარა ნაძვი იქნება.
- პატარა ნაძვი რად იქნება
ჭოკად გასდო, ზღვას გადასწვდება.
- ის პატარა გუბე იქნება.
- პატარა გუბე რად იქნება,
მზე გაღმა მხრიდან ამოსული
გამოღმა შუქს ვერ გამოაწვდენს.
- ის პაწაწინა მზე იქნება.
- პაწაწინა მზე რად იქნება
ზეცა არ ყოფნის საბრძანებლად
შუქთა საფრქვევად — დუდამიწა.

5. „მანთობი“, 26 მ.

წესებ სად იყავ?

- წუხელ სად იყავ?
- აჭარბაქეთსა.
- რას აკეთებდი?
- ფეტვი ჩამოფეჭვი.
- რას გამოაცხობ?
- კვერს გამოვაცხობ.
- კვერი რად გინდა?
- ყასაბს მივუტან.
- რას გამოართმევ?
- სამწვადე ხორცსა.

- ხორცი რად გინდა? ეროვნული
ცენტრი
- მჭედელს მივუტან.
- რას გამოართმევ?
- მჭრელსა დანასა.
- დანა რად გინდა?
- ვერძისთვის მინდა.
- ვერძი რად გინდა?
- ღმერთისთვის მინდა.
- ღმერთი რად გინდა?
- მფარველად მინდა.

ღ ი ნ ო ღ

- სად იქნება ჩემი დინოლ?
- თუნგით წყალზე წავიდოდა.
- ვეძებუ და არსად იყო.

- სად იქნება ჩემი დინოლ?
- წისქვილებში წავიდოდა.
- ვეძებუ და არსად იყო.

- სად იქნება ჩემი დინოლ?
- დობილებთან წავიდოდა.
- ვეძებუ და არსად იყო.

- სად იქნება ჩემი დინოლ?
- დედულეთში წავიდოდა.
- ვეძებუ და არსად იყო.

მოტიჟური მოჟიანა

მოტიჟური მოჟიანე,
სხვაგან ყოფნა აღარ მინდა,
ვეძა მისვამს ელვაშური,
სხვა სასმელი აღარ მინდა,
მთის სამყურა მიჭამია,
სხვა საჭმელი აღარ მინდა.

ელვას ერთი ალვის ხეა,
სწორზე უფრო მრუდე არი,

ალვის ხეზე ტოტი არი,
ტოტზე მტრედის ბუდე არი,

იმ მტრედს ისე ჩამოვადებ,
მშვილდის დაუხმარებლადა,
იმ მტრედის ხორცს ისე შევწვავ,
ცეცხლის გაუნადებლადა
დავჯდები და გეახლები
პირის დაუკარებლადა.

ყანსავ ყიჟიანი

ყანსავ ყიჟიანე,
ყანსავ ყიჟიანე,
შენთან რა ხელი აქვს
სიკვდილ-სიბერეს,
ფიცხი აზავერი
მტერს ეღირები.

სალაშქროდ გროვდება
ლატალ-ლენჯერი,
მესტია-სეტი და
მულახ-მუქალი,
წვირმი-იფარი და
კალა-უშგული.

საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკა

საოსრად მიდიან
რჩეული ვაფები,
მხარზე გაუდევიათ
კუთხვა თოფები.

ჯაბანი ვაფები
დაყრილან ხვეში,
მხარზე გაუდევიათ
მუხის კეტები.

ი რ ი ნ ო ღ ა

— ირინოლა, შვილო ჩემო,
წაგიყვანეს ქმართან ძალით.
— დამეხსენი, დედაჩემო,
ჩემი ნებით წაველ ქმართან.
— ირინოლა, შვილო ჩემო,
ფეხშიშველი წახველ ქმართან.
— ფეხშიშველი რისთვის წაველ,
ოქროს ქოში ფეხზე მეცვა.
— ირინოლა, შვილო ჩემო,
ტანშიშველი წახველ ქმართან.
— ტანშიშველი რისთვის წაველ,
ატლასები ტანზე მეცვა.
— ირინოლა, შვილო ჩემო,
ულეჩაქოდ წახველ ქმართან.
— ულეჩაქოდ რისთვის წაველ,

აბრეშუმის რიდე მესხა.
— ირინოლა, შვილო ჩემო,
რა ბეჩავი შეგხვდა ქმარი!
— განა მართლა ბეჩავია,
მთავარია ხავეთისა.¹
— ირინოლა, შვილო ჩემო,
ჭინჭარია გული შენი,
სიძულვილით მოხარშული,
სიძულვილით შენი ქმრისა.
ამგვარ ყოფას, შვილო, გიჯობს
დაიციმდე გულში დანას.
— მესხენ, დედავ, ჩემი ქმარი
მიყვარდა და მიყვარს კვლავაც.
დედას შვილის შურდეს ბედი,
სად სმენილა, რომელ მხარეს.

ს ი ზ მ ა რ ი

— წუბელ სიზმარი მესიზმრა,
რა უნდა იყოს, დედავ,
მთაში ირემი ყვიროდა,
რა უნდა იყოს, დედავ,
კერაზე კატა კიოდა,
რა უნდა იყოს, დედავ,
ბუმბულს იცლიდნენ ყორნები,
რა უნდა იყოს, დედავ,
ალვისხე დაცემულიყო,
რა უნდა იყოს, დედავ,
წითლად ეყარა ფოთოლი,
რა უნდა იყოს, დედავ?

— მთაში ირემი ყვიროდა—
მამაშენია, შვილო,
კერაზე კატა კიოდა—
დედაშენია, შვილო,
ბუმბულს იცლიდნენ ყორნები—
შენი დებია, შვილო,
ალვისხე დაცემულიყო—
შენი ტანია, შვილო,
წითლად ეყარა ფოთოლი—
შენი სისხლია, შვილო.

¹ ზრდ. კავკასია.

ო რ ი მ ო თ ს რ ო ბ ა

სარსაკარელის სუნი

ცოლიდან „მელანქოლიის წამალი“

სამი დღე, დილიდან ნაშუადღევამდე. მისტერ უილიამ ფინჩი გაუნძრევლად იდგა ბნელ და ფარღალალა სხვეწზე. გვიანი ნოემბრის სამი დღის მანძილზე ის მარტო იდგა და გრძნობდა მხოლოდ დროის რბილ, თეთრ ფიფქებს, რომლებიც უსასრულო, ფოლადისფერი ცივი ციდან ჩუმად ცვივოდა და სახურავებს ეფინებოდა. იგი თვალდახუჭული იდგა. ხანგრძლივ უმზეო დღეებში ქარის ტალღებისაგან დარწმუნული სხვეწის ყველა ფიციარი ჭრიალებდა და მოჭანავე ძელებიდან, თავხეებიდან და ნივნივებიდან სცვივოდა დიდი ხნის მტვერი. ოხვრისა და გმინვის ნარევი ტკივილს აყენებდა ყველაფერს ირგვლივ, უილიამს კი იდგა და ხარბად ყნოსავდა სხვეწის ძველთაძველი მემკვიდრეობის საამო მშრალ სუნს:

— აჰ! აჰ!

კორას არ გაუგონია მისი ნაბიჯების ხმა, არც ნივთების გადატან-გადმოტანის ხმაური. ქალს მოეჩვენა, რომ ქმრის სუნთქვა უსმოდა მხოლოდ — საბერველივით ნელი ჩასუნთქვა და ამოსუნთქვა, იქ ზევით, ქარნაკრავი სახლის თავზე, სხვეწის სიმარტოვეში.

— უცნაურია! — ჩაილაპარაკა მან.

როდესაც მესამე დღეს უილიამი საუზმისთვის ქვევით ჩავიდა, მან გაუღიმა გახუნებულ კედლებს, ნაპირებმომტვრეულ თეფშებს, დაკაწრულ ვერცხლეულს და თავის ცოლსაც კი.

— რატომა ხარ ასე აგზნებული? — ჩააცვივდა ცოლი.

— ისე, კარგ ხასიათზე ვარ, მშვენიერ ხასიათზე! — გაიცინა მან.

უილიამი სიხარულისაგან აცეტებულს ჰგავდა. მას რაღაც დიდი გრძნობა აღუღვებდა და ამის დაფარვა აშკარად უჭირდა. ცოლმა წარბი შეიკრა.

— ეს რა სუნია?

— სუნი... სუნი... სუნი?

— სარსაკარელი. — ქალმა დატყვევებით შეიყნოსა პაერი. — აი, რისი სუნია!

— შეუძლებელია! — უილიამის ისტერიული ბედნიერება ისე სწრაფად შეწყდა, თითქოს ქალს ძაფივით გაეწყვიტოს იგი. კაცი შეცბუნებული ჩანდა, უეცრად დამფრთხალს და ცოტა ავადმყოფსაც წაავაგადა.

— სად იყავი ამ დილით? — ჰკითხა ქალმა.

— სხვეწს ვალაგებდი, განა არ იცო?

— თუ — ნაგვის გროვასე ოცნებობდი? სხვეწიდან ჩამი-ჩუმი არ ისმოდა; მეგონა, არც კი იყავი იქ. ეს რაღაა? — შენიშნა მან.

— მართლაც, საიდან გაჩნდა ეს აქ? — გაუკვირდა უილიამს.

ფეხებზე დაიხედა. ველოსიპედისტიც შავი ზამბარის სალტებს შარვლის ტოტები კოჭის ძელებზე მიეტმანა.

— სხვეწზე ვიპოვე, — თავისთავს უბასუხა მან. — გახსოვს, ამ თრმოცი წლის წინ, დილაადრიან რომ გავედით მოკირწ-

ფეთქდებოდა და აღმოდებული თოვლივით იღვრებოდა მდუმარე მიწაზე. მას სციოდა, სციოდა, სციოდა... და საჭირო იყო მრავალი უსასრულო საფხული თავისი მწვანე ჩირაღდნებით და ოქროსფერი მზეცხვებით, რომ ზამთრის საბურავისგან გაეთავისუფლებინა მისი სხეული. ის იყო მყიფე ყინულის უზარმაზარი, უგემური ნატეხი, თოვლის კაცი, რომელსაც ათასგვარი ზმანებებით, კრისტალთა ქაოსითა და ქარტეხილებით საესე ლოგინში აწვევდნენ ყოველ ღამით. გარეთ კი სამუდამოდ დადგა ზამთარი — ტყვიის უზარმაზარი წნეხი, რომელიც ცის უფერულ სარტყელს ქვევით უშვებდა და ყურძენით სრესდა ყველაფერს — გრძნობას, ფერს, ყოფას. მხოლოდ ბავშვები ახერხებდნენ მისგან გაქცევას — თხილამურებით და ციგებია ეშვებოდნენ მოსარკულ ბორცვებზე, რომლებშიც ირგებებოდა ძირსამოწილი რკინის მძიმე ფარი, უცვლელად რომ გვიდა ქალაქზე ყოველ დღე და ყოველ უსასრულო ღამეს.

მისტერ ფინჩმა სხვენზე ასასვლელი კარი ასწია — მხოლოდ აქ, აქ! საფხულის მტვერი ადგა მის გარშემო. მტვერი ბორილობდა სხვენზე სხვა წლებიდან დარჩენილ სითბოში. მან ფრთხილად დაუშვა კარი.

სახზე ღიმილი აუთამამდა. სხვენი დუმდა, როგორც საადრო ღრუბელი ქარიშხლის წინ. დროდადრო კორა ფინჩს ესმოდა, როგორ ბუტბუტებდა, ბუტბუტებდა მისი ქმარი იქ, ზვეთი.

დღის ხუთ საათზე მისტერ ფინჩმა ახალთახალი ჭრილა კილის ქუდი სამზარეულოს კარს მიახეთქა — ბუუა! „ჩემი კუნძულო, ოქროსფერი ოცნებით სავსე...“ — ღიღინებდა ის.

— შენ რა, მთელი დღე გეძინა? — შეუღრინა ცოლმა. -- ოთხჯერ დაგიძახე, ხმა მაინც გაგეცა.

— მეძინა? — ის დაფიქრდა და გაიღიმა. შემდეგ სწრაფად დაიფარა პირზე ხელი. — კი, შეიძლება მეძინა.

კორამ ახლად შეხედა ქმარს.

— ღმერთო ჩემო! — შეიცხადა ქალმა, — საიდან მოიტანე ეს კოსტუმი?

მას ნაყინისფერი შარვალი ეცვა და კა-

რამელივით დახაზული წითელი პიჯაკი. მაღალი, თეთრი საყულო კისერზე უჭერდა. ჭილის ქუდს პაერში მოშრილ ნედლი ქულის სუნი ასდიოდა.

— ერთ ძველ სვივრში ვიპოვე.

კორამ პაერი შეიყნოსა.

— ნაფტალინის სუნი არ ანდის, სულ-მთლად ახალს ჰგავს.

— ოჰ, არა! — ნაჩქარევად თქვა უილიამმა. ის დაბნულად და უხერხულად იშუმუნებოდა, როცა ცოლი მის კოსტიუმს ათვალთვებდა.

— საზაფხულო საქონლის ფირმა არ გახლავს აქ! — თქვა ქალმა...

— არ შეიძლება ადამიანი ცოტათი გაერთოს?

— შენ მხოლოდ გართობა გახსოვდა ყოველთვის! — მან ღუმელის კარი მიჯახუნა. — ღმერთმა ხომ იცის, როცა მე სახლში ვიჯექი და ვქსოვდი, შენ ქვევით, მაღაზიაში ბრძანდებოდი ხოლმე და იდაყვზე სელს უჭერდი ქალებს შესვლა-გამოსვლისას.

უილიამი არ შედავებია.

— კორა, — მან ღრმად ჩაიხედა ჭილის ჭრილა ქუდს. — კარგი არ იქნება, გვირადღეს რომ გავისეირნებდეთ იმ ადგილებში, სადაც წინათ დავდიოდით ხოლმე? — შენი ამრეშუმის ქოლგით ღა შრილა გრძელი კაბით; ჩამოვჯდეთ მკეთულისფეხა სკამებზე სოდიანი წყლის სახმელ დარბაზში და ვიფნოსოთ აფთიაქის სუნი, რატომ აღარ დგას აფთიაქებში ასეთი სუნი? შევეკეთოთ ჩვენთვის ორი სარსაპარელი, შემდეგ „პანაპანუს ფირში“ წავიდეთ ჩვენი ცხრაას ათი წლის „ფორდით“, იქ ცალკე ნომერში ვივასშოთ და ორკესტრსაც მოვუსმინოთ, რას იტყვო?

— ვასშამი მზადაა. გაიძვრე ეგ საფრთხობელა!

— შენ რომ გინდოდეს სოფლის მუწარა გზებზე გასეირნება — ისეთ გზებზე, ავტომანქანების გაჩენამდე რომ იყვნენ წაზვიდოდი?

— ძალიან ტუჭყიანი იყო ის ძველი გზები. აფრიკულეს ვგავდით, უკან რომ ვბრუნდებოდით. სხვათაშორის, — მან შაქრის ქილა ასწია და შენჯღრია, — ამ

დღით აქ ორმოცი დოლარი მქონდა, ახლა აღარ არის. არ მითხრა, რომ ატელიეში არ დაგვიკვთავს ვე ტანსაცმელი — ისეთი ახალია, ვერცერთი სკივრიდან ვერ ამოიღებდი!

— მე...

ნახევარ საათს კიდევ ბობოქრობდა ქალი, მაგრამ უილაიმმა კეარაფრით აიძულა თავისი თავი, რაიმე ეთქვა. ნოემბრის ქარი სასლს აზანზარებდა და, ვიდრე კორა ლაპარაკობდა, ფოლადისფერი ციკო ციდან ისევ თოვლი წამოვიდა.

— მითხარი ერთი, — ყვიროდა ცოლი, — გიცი ხარ თუ რა ზარ?! ჩარჯავ ჩვენს ფულს და შერე რაზე? ისეთ ტანსაცმელზე, რომელსაც ვერც კი ჩაიცვამ!

— სხვენი... — წამოიწყო ქმარი.

კორა გავიდა და სასტუმრო ოთახში დაჯდა.

ახლა უფრო მსხვილად ბარდნიდა; ნოემბრის ცივი, მოჭუფრული საღამო იდგა. ქალმა გაიგონა, როგორ ნელ-ნელა აპყვა ქმარი კბეხს სხვენისაკენ — გარდასულ წელთა ამ მტვრიანი სადგომისაკენ, კოსტუმების, რევიზიტისა და დროის ბნელი სუანისაკენ, იმ სამყაროსკენ, ქვევით დარჩენილ ქვეყანასთან რომ არაფერი ჰქონდა საერთო.

მან სხვენის კარი დაუშვა. ანთებული ჯიბის ფანარი სავესებით ემაროდა თანამგზავრად. აქ მთელი დრო იყო, ჩაწინებული იაპონურ ქალღალდის ყვავილში. როგორც კი მოგონებას შეეხებო, მესხიერების ანკარა წყალში მყისვე ამოტივტივდებდა ყველაფერი — წარმტაცად აყვავებული, გაზაფხულის ნიავის ქროლვით — უკეთესად, ვიდრე ცხოვრებამია. ყოველი გამოწვეული უკრა შეიძლება შეიცავდეს მტერის ფიფქო ქურჭებში გახვეულ ბიცოლებს, ბიძაშვილებსა და დიდებებს. დიას, აქ იყო დრო. შეიძლებოდა მოგვემინათ მისი სუნთქვა, ცოცხალი გულისცემა, — საათის, მქვანიკური წიკწიკის ნაცვლად.

ახლა ქვევით დარჩენილი სახლი ისეთივე შორეული იყო მისთვის, როგორც წარსულის დანარჩენი დღეები. მან ნახევრად მოხუცა თვალები და აკვირდებოდა, აკვირ-

დებოდა რაღაცის მომლოდინე სხვენის ყრველ კუთხეს.

აქ, ჭალის წახანაგოვან მიწებში, ციხისა ტყელები, ნათელი დილები და შუადღეები ირეკლებოდა — ისეთივე ელვარენი, როგორც ის უხილავი მდინარეები, უსასრულოდ რომ მიედინებოდა უკანვე, დროში. ფარნის მუქმა წამით გააცოცხლა ისინი; სიბნელეს რკალად გადაველო ცისარტყელები — გაჭრილი ლიწონის, ქლიავის, მარწყვის, ყურძნის ფერებით, ლაქვარდის ფერით, ქარიშხლის შემდეგ ღრუბელგადაყრდილ ცას რომ გადაეკვრება ხოლმე. სხვენის მტვერი საკმეველივით იწვოდა, იწვოდა გამოუღმებით. თქვენ მხოლოდ ეცეხლი-სათვის უნდა გეცქირათ. მართლაც, დროის უდიდესი მანქანა იყო ეს სხვენი — უილაიმმა ეს იცოდა, გრძობდა, დარწმუნებული იყო ამასში; და თუ აქ ჭალს შეეხებოდი, იქ კარის სახელურს, ფუნჯს გამოსწევდით, კრისტალებს გააწკარუნებდით, მტვერს ააბორიალებდით, ჩემოდნის საკეტს ხელს შეახებდით, კაცივით მქვინავი საბურველის ხმით დატკბებოდით მანამდე, ვიდრე ათასი გარდასული ცეცხლის კვამლი თვალეში არ შემოგაბოლებდათ... თუ დაუკრავდით ამ ინსტრუმენტზე — უამრავი წერილმანისაგან აწყობილ თბილ მანქანაზე, მოეფერებოდით მის ყოველ ნაწილს — სახელურებს, სინჯარებს, ძრავებს — მაშინ, მაშინ, მაშინ...

მან საღირიფოროდ გაშალა ხელები. მუსიკა ქლერდა თავში, აწვებოდა მოკუმულ ტურებს. ის უკრავდა უდიდეს მანქანაზე, მრავალხმიან მღუმარე ორდანზე, — ბასს, ტემორს, სობრანოს — მაღალ, დაბალ ნოტებს... და ბოლოს, ბოლოს გაისმა აკორდი, რომელმაც ისე შეხძრა, რომ თვალები დაახუჭინა.

საღამოს, დაახლოებით ცხრა საათზე, ქალს ქმრის ძახილი მოესმა:

— კორა!

ქალი ზედა სართულზე ავიდა. მაღლიდან ქმარი დაპყრებდა და უდიმოდა. შემდეგ ქუდი დაუქნია.

— ნახვამდის, კორა.

— რას ნიშნავს ეს? — იყვირა ქალმა.

— სამ დღეს ვფიქრობდი ანაზე, ახლა — ნახვამდის!

— ძირს ჩამოდი, ტუტუტო!

— გუშინ ხუთასი დოლარი გამოვიტანე ბანკიდან. ბევრი ვიფიქრე, მაგრამ ახლა, როცა ეს მოხდა... პო... კორა, — მან მოუთმენლად ჩაუწოდა ხელი, — უკანასკნელად გვეითხები — მოდიხარ ჩემთან?

— სად, სხვენზე? ძირს ჩამოუშვი ეგ კიბე, უილიამ ფინჩ! ამოვალ და კინწისკერით ჩამოგადგებ მაგ სანაგვიდან.

— შე „ჰანაჰანა“ ფირმი“ მივდივარ თვე-ზის საჭმელად და ორკესტრს ვთხოვ „მთვარიანი ყურე“ და უკრას, ო, წამო, კორა... — მან გაწვდილი ხელით მიიხმო ცოლი.

ქალი უაზროდ მიაჩერდა მის ალერსიან, მუდართ ხავეს ხავეს.

— ნახვამდის! — სტვა უილიამმა.

ნაზად, ნაზად დაუქნია ხელი; შემდეგ გაქრა მისი სახე, გაუჩინარდა ჭილის ქუდი.

— უილიამ! — შესძახა ქალმა.

ბნელი სხვენი დუმდა.

ქალი კივილით გაიქცა, სკამს ხელი დაავლო, ზედ შედგა, სხვენზე აფორთხდა და ფანარი აანთო.

— უილიამ, უილიამ!

ბნელი სივრცე ცარიელი იყო. წამორის ქარი სახლს არყევდა.

შემდეგ ქალმა შენიშნა, რომ დასავლეთის ფანჯარა სხვენზე გადებული იყო.

იგი ფანჯრისკენ წაფათურდა, ერთბაშად შეყოყმანდა სუნთქვაშეკრული, შემდეგ ფართოდ გააღო. კიბე ფანჯარას გარედან ჰქონდა მიდგმული და შესასვლელის სახურავზე ეშვებოდა.

კორამ უკან დაიხია.

ღია ფანჯრის იქით მწვანედ ბიზინებდა ვაშლის ხეები, იელისის თბილი საღამოს ბინდი ეშვებოდა. ქალს შუშხუნების სკდომა, სიცილი და შორეული ხმები მოესმა. თბილ ჰაერში მსუბუქად ინთებოდა და ქრებოდა რაკეტები — წითელი, თეთრი, ცისფერი...

კორამ ფანჯარა მიაზღერთა და შეტორტმანდა.

— უილიამ!

მის უკან, სხვენზე ასასვლელი კარის ჭრილიდან, ნოემბრის მკრთალი შუქი ციკებდა. ქალი კარისკენ დაიხარა. თოვლი აწყვდებოდა ფანჯრის ცივ მინებს ქვევით. ნოემბრის სამყაროში, სადაც მას დარჩენილი ოცდაათი წელი უნდა გაეტარებინა.

კორა აღარ მიახლოვებია ფანჯარას — მართლ იდგა ბნელ სხვენზე და იყნოსავდა ერთადერთ სუნს, შეგუბავით რომ იდგა ჰაერში და აღარ ქრებოდა.

ქალმა ღრმად, ხანგრძლივად ჩაისუნთქა სააფთიაქო სარსაპარელის დიდი ხნის ნაცნობი, დაუფიწყარი სუნია.

ინგლისურიდან თარგმნა ივანე ჯავახიშვილი

შპარობის ქამს

ერთ ზაფხულს, შუადღისას, ჯორჯ და ელის სმითები მატარებლით ჩავიდნენ ბიარიცში. უცებ მოეწყვენენ სასტუმროში, შემდეგ ზღვის ნაპირს ეცნენ, იბანავეს ზღვაში და ერთ საათსაც არ გაეელო, რომ უკვე ქვიშაზე იწვნენ და იხუხებოდნენ მზეზე.

ერთი შეხედვით, მზეზე გამხლართული ჯორჯ სმითი, კაცს ჩვეულებრივი ტურისტის ვგონებოდა, რომელიც თითქო გაყინული სალათიან თვითმფრინავით ჩამოკვავთ ვეროპაში და მალე ისევ შინ გაის-

ტუმრებენ ხოლმე გემით. სინამდვილეში კი, ამ კაცს სიცოცხლეზე მეტად უყვარდა ხელოვნება.

— ჰოდა... — ამოიოხრა ჯორჯ სმითმა. ოფლის კიდევ ერთი წვეთი ჩამოუგორდა მკერდზე. — ამოიშრიტე ოპიუმის წყალსადენის წყალი — გაიფიქრა მან-და შემდეგ სულმოუთქმელად სვი საუცხოო ბორდო; აღივხე სისხლი დიდებული ფრანგულის არსით და მაშინ აქაურის თვალით იხილავ ყველაფერს.

რატომ? რატომ უნდა ჭამო, ისუნთქო, სვა ყველაფერი ფრანგული? იმიტომ, რომ იქნებ ის სწორედ ასლა იწყებს ნამდვილად ერთი კაცის გენიალობის შეცნობას.

მისი ბაგეები შეირხა, თითქოს ვიღაცის სასულს ამბობსო.

— ჯორჯ? — ელისი წამოიწია. — ვიცი რასაც ფიქრობ. შენს ტურებზე ვკითხულობ.

ჯორჯი განაბული იწვა და ელოდა.

— მერე?

— პიკასო. — თქვა ქალმა.

ჯორჯს გააფრთხლა. — იქნებ ოდესმე მაინც ისწავლოს ელისმა ამ სახელის სწორი წარმოთქმა.

— გეთაყვა, — უთხრა ცოლმა, — და-შოშმინდი. ვიცი, ამ დილას ყური მოჰქარ რაღაც ხმებს, მაგრამ, შენს თვალსაც ზომ უნდა მიხედვა — ხედავ, კვლავ გითამაშებს. კეთილი, პიკასო სადღაც აქვდა, ხანა-პირიოზე; რამდენიმე მილის მოშორებით მეთევზეთა პატარა ქალაქში, სტუმრად მეგობრებთან. მაგრამ შენ თუ არ დაიფიქრე ეს ამბავი, წახდა ჩვენი შვებულება.

— ნეტავი სულაც არ მომეკრა ყური, — თქვა ჯორჯმა გულწრფელად.

— ოღონდაც! შენ ხომ სხვა მსატყრებივ გიყვარდა.

სხვები? ჰო, როგორ არა, იყენენ სხვებიც. იგი დიდი სიამოვნებით ისაუბრებდა კარავაჯოს შემოდგომის ატმებისა და ღამესავეთ შავი ქლიავების ნატურმორტებით; სადილად: ვან-გოგის ცეცხლივით კაშკაშა, სქელფოთლიანი მუხესუმირები; ის ყვავილები, რომელთაც ბრმა კაციც კი იგრძნობს გიზგიზა ტილოზე აღდაკრული თითების ერთი ჩამოსმით. მაგრამ, განა რამე შეედრება იმ უდიდეს მეჯლისს, იმ სურათებს, რომელთათვისაც ასე იზოგავდა მადას? ვინ შეედრება მას, ვინც შექმნა ტილოები: „გოგონა სარკის წინ“ და „გერნიკე“? აი, ნებტუნივით რომ წამოწეულა და აესებს მთელს პორიზონტს; თავზე წყალმცენარეები, თაბამირი და მარჯანი რომ აქვს გვირგვინად; კაუჭა-ფრჩხილებიან მუჭტში ყალმები რომ ჩაუბლუჯავს სამკაპივით და იმოდენა თევზის კუდით მთელს გიბრალტარს რომ დაიფარავს ზაფხულის თავსმებისაგან.

— ელის, — თქვა მან თვინიერად — აბა, როგორ ავიხსნა? მატარებლით რომ მოვდიოდით, სულ იმას ვფიქრობდით, ღმერთო ჩემო, ეს ხომ სულ პიკასოს ქვეყანაა!

მართლა თუა ნეტავ? გაიფიქრა მან. ეს ცა, მიწა, ხალხი, ეს ვარდისფრად ანთებული აგური, ის მოლურჯო-ცისფერი აივანი რკინის გრებილი რიკულებით, მანდოლინა, მწიფე მსხალს რომ ჰგავს კაცის ხელში, აფიშის ნაგლეჯები, ღამის ნიავი ქონვეთივით რომ დააფრიალებს. — ნურუ ეს ყველაფერი პიკასოა და რამდენად! რამდენადაა თავად ჯორჯ სმითი? ნუთუ ირგვლივ ყველაფერი, ჯორჯ სმითი რომ პიკასოს დაუოკებელი თვალით დაეინებით ათვლიერებს, პიკასოა და რამდენად? მას უკვე იმედი გადაუწყვდა პასუხის. ამ ბერიკაცმა წვეთ-წვეთად ისე საგულდაგულოდ გაეღინთა ჯორჯ სმითი ბელგონითა და სელის ზეთით, რომ მათ საბოლოოდ ჩამოაყალიბეს მისი არსება; მთელი „ცისფერი პერიოდი“ ბინდისას, მთელი „ვარდისფერი პერიოდი“ გარიტრაჟზე.

— სულ ერთი ფიქრი მიტრიალებს თავში. — თქვა ჯორჯმა ხმამაღლა. — ჩვენ რომ ფული გამოგვეზოგა...

— თავის დღეში არ გვექნება ხუთი ათასი დოლარი.

— ვიცი, — მიუგო ჯორჯმა წყნარად — მაგრამ, მართო ოცნებაც კი საამოა. იქნებ ოდესმე თავი მოგვება ამისათვის. განა დიდებული არ იქნება, ისე, მოურიდებლად მიხვიდე მასთან და უთხრა: „პაბლო, აი ხუთი ათასი! მოგვეცი ზღვა, ქვიშა, ცა, ან რაიმე სხვა, ძველებიდან, რომელიც გინდა. ჩვენივეს ეს მართლა დიდი ბედნიერება იქნება“...

ცოტა ხნის შემდეგ ცოლმა ხელი შეასო მკლავზე.

— მეგონა, ყველაფერს აჯობებს, წყალში გადაეშვა ახლა.

— ჰო, მართლა ასე აჯობებს.

ტალღები ცეცხლის თეთრი ენებივით აიჭორჩა მის გარშემო.

ნაშუადღევს ჯორჯი კვლავ გამოვიდა სასტუმროდან და ზღვისკენ გაემართა. იგი ხან აგზნებული და ხანაც მშვიდი ადამიანისათვის დამახასიათებელი ნაბიჯით მი-

ტორტიმანებდა; ისეთისა, რომელიც ბოლოს, დაბინდებისას, მზისგან ერთიანად კიბოს-ფრად შეპრაწული მიღონდილდება ხოლმე საქორწილო ტორტივით მოკაზმულ კობ-წია სასტუმროში.

რამდენიმე მილის მანძილზე ორი კაციც მეტი არაეინ ჩანდა უკაცრიელ ნაპირზე. ერთი, თითქოს უკანასკნელი ხარკის მოსახდელად გამოსული, მხარზე პირსახოც-გადაგდებული ჯორჯ სმითი იყო.

ამ წყნარ ამინდში, შორს, ნაპირის გასწვრივ, მასზე უფრო დაბალი, ჩასკვნილი კაცი მოაბიჯებდა მარტო. ის უფრო მეტად იყო მზით შერუჯული; მის გადაპარსულ თავს თითქოს ურთხელის ფერი დაჰკრავდა მზეზე, თვალები კი წყალივით ნათელი და ცოცხალი ჰქონდა.

აი ასეთ სცენას წარმოადგენდა სანაპიროს ზოლი და ეს ორი კაცი რამდენიმე წუთში უნდა შეხვედროდა ურთიერთს. ბედისწერამ კიდევ ერთხელ გააწონასწორა სასწორის თვალი განსაცვიფრებელი შესხვედრისა და გულისმომწყვლელი განშორებისათვის. ეს ორი, განმარტოებით მოსეირნე კაცი, ერთხელაც არ დაფიქრებულა გარემოებათა უნებლიე დამთხვევაზე; იმ გამოუცნობ ნაკადზე, რომელიც ყოველ კაცს თან ახლავს ყოველ ქალაქში. მათ არც იმ ამბავზე უფიქრიათ, რომ თუ კაცი უფრო ღრმად შეხედავდა ამ ნაკადში, თითოეულის ხელში საოცრებას წააწყდებოდა. ამგვარ ახირებაზე ისინი, უმრავლესობის მსგავსად, მხრებს აიჩივებდნენ და ყვდებოდნენ, უფრო კარგად მოეკიდათ ფეხი ნაპირზე, რომ ბედისწერას შიგ არ ჩაეთრია ისინიც.

უცნობი მარტო იდგა. მან ირგვლივ მიმოიხედა და ისილა თავისი სიმარტოვე, იხილა ტალღები წარშტაც ყურეში, იხილა, როგორ ცვლიდა მზე ნაკვიანვეი დღის ფერებს, და შემდეგ ნახევრად შემობრუნებული დაექვერდა ხის პატარა საგანს ქვიშაზე. ეს ნაყინის თხელი ჯოხი იყო, რომელსაც ნაყინის კვალიც კი აღარ ეტყობოდა. მანაკაცმა გაიღიმა და აიღო ჯოხი. შემდეგ კვლავ მიმოიხედა, რომ თავის სიმარტოვეში დარწმუნებულიყო; შემდეგ და-

იხარა და ხელის მსუბუქი მოძრაობით შეუდგა ერთ საქმეს; საქმეს, რომელიც მან ყველაზე უკეთ უწყობდა ქვეყნაზე.

მან ზღაპრული ფიგურების სატვა დაიწყო ქვიშაზე.

დახატავდა ერთს, შემდეგ გადაინაცვლებდა, დახედავდა თავისი შრომით ერთიანად გატაცებული, დახატავდა მეორეს, მესამეს, შემდეგ მეოთხეს, მეხუთეს და მეექვსეს.

მარტო მოსეირნე ჯორჯ სმითმა ყურადღებით მიმოიხედა ირგვლივ და შენიშნა კაცი მოშორებით. იგი მიუახლოვდა და გაარჩია, რომ ეს მზემოკიდებული კაცი ქვიშაზე იყო დახრილი; ცოტაც და ნათლად დაინახა, რას აკეთებდა ეს კაცი. ჯორჯს სახეზე ნეტარი ღიმილი აუთამამდა. ჰო, რა თქმა უნდა, რა თქმა უნდა... ზღვის პირას... მარტოკა — რა ხნის იქნება ნეტა? სამოცდახუთის? სამოცდაათის? — დაუდევრად ხატავს, ბლაჯნის რალაცას თავისთვის. როგორ ფარფარებს ქვიშა! რა უცნაურად გამოტყვრებიან ხოლმე ეს თავნება სურათები ამ სილიან ნაპირზე! როგორ...

ჯორჯ სმითმა კიდევ ერთი ნაბიჯი გადადგა და ადგილზე გაქვავდა.

უცნობი კი ხატავდა და ხატავდა. ეტყობა, ვერც კი გრძნობდა, თუ იდგა ვინმე უშუალოდ მასა და მის მიერ ქვიშაზე დახატული სამეფოს უკან. ამ დროს იგი იმდენად იყო თავისი შრომით მოჯადოებული, რომ ყურებში სიღრმისეული ყუმბარების აფეთქებაც კი ვერ შეაყოვნებდა მისი ფთიანი ხელის მსუბუქ მოძრაობას და ვერც მას მიასხედებდა გვერდზე.

ჯორჯ სმითმა დახედა ქვიშას. კარგა ხნის ცქერის შემდეგ მას თრთოლა დააწყებინა. რადგან აი აქ, ამ დაბალ ნაპირზე ესაბა ბერძნული ლომები და ხმელთაშუა ზღვის თხები; ქალწულები ოქროს ნაქლიბისდარი სხეულით და სატირები, რომლებიც ხელით ნახარატებ ნაღარას უკრავდნენ; ნაპირის გასწვრივ ყვავილებს აბნეოდნენ მოცეკვავე ბავშვები, რომელთაც კრავები ასდევნებოდნენ კუნტრუშით; მუსიკოსები როკავდნენ და დაბტოდნენ თა-

ვიანთი ჩანებებისა და ქნარების ხმას აყო-
ლილნი; მარტორქები შორეული მდგლო-
ებისა, ტაძართა ნანგრევებისა და ვულკანე-
ბისაკენ მიაქროლებდნენ ჭაბუკებს. ნაპირის
გაუტეხელი ნაზის დაყოლებზე ამ ხელს,
ამ ქვიშაზე დახრილი, გატაცებული კაცის
ხის სტილეტს გამოჰყავდა სახეები და ნა-
ხატები. ქვიშას ოფლი აწვიმდა, ის კი, აქ
შტრისს გაავლებდა, გადაბაჯბაჯდებოდა
იქით, იქ რაღაცას მოაგვირისტებდა, თან
რაღაცას ბუტბუტებდა, შეწერდებოდა, შემ-
დგვ ისევ დაემურებოდა ხატვას; თითქოს
ეს მოვარდნილი ბაკქანალია აუცილებლად
ბოლომდე უნდა გადმოშლილიყო ქვიშაზე
მზის ჩასვლამდე. ნიშნები, ტყის ფერიები
და ზაფხულის შადრევნები ამოცნობილი
იეროგლიფებივით იბადებოდნენ ამ ოცი-
ოცდაათი იარდის სიგრძეზე. ჩამავალ მზეს
გამდნარი სხილენძის ფერად შეეფერა ქვი-
შა, რომელზედაც ახლა ისეთი რამ ეწერა,
ყოველი კაცი რომ იოლად ამოიკითხავს ყო-
ველთვის და, რომლის სიტკბოს წლობით
გაიყოლებს თან. ნახატის თითოეული ხე-
ული ლაღად და ხალისიანად ბრუნავდა
და ნაეარდობდა. აი, მეღვინეს მოცეკვავე
ასულელები ყურძნით სისხლისფრად შეღები-
ლი ფეხებით წურავენ სახე მტვენებს, აი,
ზღვის აქაფებულ ტალღებში ქვადაქცეული
ურჩხული იბადება, ხოლო ყვავილწუნულე-
ბით დახუნძლული ფრანები სურნელვებს
ჰვენენ მიმოფანტულ დრუბლის ფთილებს..
აი... აი... აი...

მხატვარი შეწერდა.

ჯორჯ სმითმა უკან დაიხია და განზე
გადგა.

მხატვარმა თავი ასწია და გაოცდა, ასე
ასლოს რომ იწილა ვიღაც. შემდგვ გაიმარ-
თა და ხან ჯორჯ სმითს შეხედავდა, ხან
საკუთარ ნამოქმედარს, რომელიც უსაქმოდ
მოსხეტილ კაცის ფეხის ნაკვალევივით მი-
მობნეულიყო ძირს, ქვიშაზე. ბოლოს გაიდი-
მა და ისე აიწილა მხრები, თითქოს ბოდიშობ-
სო, შეხედე ერთი, რა გავაკეთო; სიბავშვება,
არა? ალბათ მომიტყვევებ? ერთი-ორჯერ
ყოველი ჩვენთაგანი სჩადის რაიმე სიბრიყ-
ვეს... თქვენც — ალბათ? ასე რომ მაპატი-

ებთ ამ სისულელეს ჩერჩეტ ბერიკაცს? ემ,
რას იზამ? რას იზამ?

ჯორჯ სმითი კი მხოლოდ შეპყრობდა
ამ პატარა მზემოკიდებულ ბერიკაცს; მის
ნათელსა და გამჭვირავ თვალებს და მხო-
ლოდ ერთხელ, თავისთვის წაირურჩულა
მისი სახელი. ჯორჯ სმითს სხვა აღაარაფრის
თავი არ ჰქონდა.

ისინი ალბათ კიდევ ერთი ხუთი წამის
განმავლობაში იდგნენ ასე. ჯორჯ სმითი
ამ ქვიშაზე დახატულ ფრესკას მიშტერე-
ბოდა, ხოლო მხატვარი ნათნევი ცნობის-
მოყვარეობით ათვალეიერებდა ჯორჯ სმითს.
ჯორჯ სმითმა პირი გააღო, მოკემა, ხელი
გაიწოდა, ისევ ჩაუშვა. ნახატებისკენ წარს-
დგა ნაბიჯი; შემდგვ ფიგურების მწკრივს
ისე ჩაუარა, თითქოს რომელიმე ანტიკური
ნანგრევებიდან ნაპირზე გადმოფანტული
იშვიათი მარმარილოს წყებას ათვალეიერებ-
სო. იგი თვალის დაუხამამებლად დაჰყუ-
რებდა ნახატებს; მის ხელს სურდა შეხებო-
და მათ და ვერ შეეებდნა შეხება. უნდოდა
გაქცეულიყო და არ გარბოდა.

უცებ სასტუმროსაკენ გაიქცეა. გაიქცეა!
ჰო, გაიქცეა! რა? ხელი სტაცე ნიჩაბს,
ამოთხარე, ამოიღე. იქნებ ერთი ნაჭერი
მანც გადაარჩინო ამ სურათისა, რომელიც
ერთომ სწრაფად იშლებოდა? რაიმე რესტაუ-
რატორი იპოვნე და აქ მოარბენინე თაბა-
შირთან ერთად; იქნებ ამ უხანო, ფშენი-
ტი ნახატის პატარა ნაწილის ფორმა მანც
ჩამოსხა? არა, არა. სულელო, სულელო...
თუ?... მან თვალეი ქეიდა სასტუმროს ფან-
ჯარას. ფოტოაპარატი! გაიქცე, ხელი და-
ტაცე, მოარბენინე, და დაეშურე სანაპიროს;
ჩააჩხაკუნე, შეცვალე ფირი, ჩააჩხაკუნე,
ვიდრე..

ჯორჯ სმითი უცებ შებრუნდა და მზეს
შეხედა. მზემ სუსტად შეანათა სახეში;
თვალეები ნაკვერჩხლებივით აუკაფდა მი-
მკრთალ შუქზე. მზე უკვე ნახევრად ჩაძი-
რულიყო ზღვაში და რამდენიმე წამში სულ
ჩავიდოდა.

მხატვარი მიუახლოვდა და უაღრესის
თანაგრძნობით შეხედა სახეში; თითქოს
მხედებო მის თითოეულ აზრს. აი თავი
დაუკრა ოდნავ. აი, ნაყინის ჯოხი დაეცა

ძირს. აი, დამე ნებისა უსურვა, დამე ნებისა, და წავიდა კიდევ, ნაპირს გაჰყვა, სამხრეთისაკენ.

ჯორჯ სმითმა თვალი გააყოლა. ერთი წუთის შემდეგ კი დაიწყო ის ერთად-ერთი რამ, რაც მას იმჟამად ძალუძდა. იგი ამ სატირებისა და ფანების, ღვინოში ჩაძირული ასულებისა და მოჯირითე მარტორქების ფანტასტიკური ფრიზისაკენ გაეშურა. ნელა მიაბიჯებდა ნაპირის გასწვრივ. დიდხანს მიდიოდა ასე და დაჰყურებდა აბობოქრებულ ბაკჰანალიას. როცა ნახატის ბოლოს გავიდა, შემობრუნდა, უკან გამოეშართა და ისევ ისეთივე დაფინებით დაჰყურებდა ქვიშას; თითქოს დაჰკარგვიაო რამე, და დანამდვილებით არ იცის, სად ეძებოს. ამნაირად დადიოდა აღმა-დაღმა, ვიდრე ისე არ დაბნელდა, რომ ველარაფერს არჩევდა ქვიშაზე.

ჯორჯ სმითი მაგიდას მიუჯდა სავახშმოდ.

— დაგაგვიანდა — უთხრა ცოლმა — ისე მომშივდა, რომ ველარ დაგელოდე და მარტო ჩამოვედი.

— არა უშავს.

— რაიმე სინტერესოს ხომ არ გადააწყვდი სეირნობისას?

— არა, — უპასუხა ჯორჯ სმითმა.

— სასაცილოდ გამოიყურები; მეტისმეტად შორს ხომ არ შესცურე, ჯორჯ? მგონია კი, და ალბათ კინაღამ დაიღრჩვი, ხომ ასეა? სახეზე გეტყობა, რომ ასეა. მითხარი, მართლა ძალიან შორს შესცურე? არა?

— ჰო.

— არა უშავს. — ცოლმა ყურადღებით შეხედა. — ოღონდ მეტად აღარ გაიმეორა. ასლა — აბა, რას მიირთმევ?

ჯორჯ სმითმა მენიუ აიღო, დახედა და უცებ გაინაბა.

— რა მოხდა? — ჰკითხა ცოლმა.

ჯორჯმა თავი მოიბრუნა და თვალები მილულა წამით.

— ყური დაუგდე.

ქალმა მიაყურა.

— არაფერი მესმის. თქვა ქალმა.

— არაფერი?

— არა. რა არის?

— მოქცევა იწყება მხოლოდ, — თქვა ჯორჯმა ცოტა ხნის შემდეგ. — იგი წყნარად იჯდა და თვალები მილულული ჰქონდა. — ზღვის მოქცევა იწყება მხოლოდ.

ინგლისურიდან თარგმნა

თინიზი ზალდასტანიშვილი

სომეხთა პრიმორე რეპლიკისა

მხატვრულ-ისტორიული ნახაზები

სომეხი პრიმორე

მოხდენილად და მართებულად წერდა ი. მუხარ-აკია: „მოელი წვენი საუკუნე სასება გრ. თრბელიანის სახელით... მის პიროვნებას უხედავთ წვენი სამშობ-ლის ისტორიის ყოველს ფურცელზე“.¹

1871 წელს საქართველომ შეიძინა აღნიშნა რე-სეთის იმპერიის დიდი ადმინისტრატორისა და სარ-დლის მოღვაწეობის 50 წლისთავი. ამით „რუსის დიდმა სარდალმა ერთხელ კიდევ სძლია ქართველი მეოსანი“, როგორც შენიშნა ს. ხუნდაძემ. მაგრამ სასტიკმა გამოსვლელმა დრომ დაამტკიცა, რომ ეს ძლევა მხოლოდ დროებითი და მოწვევებითი იყო. ქართველი ხალხისათვის გრ. თრბელიანი იყო და არის შემოქმედი. მისი სარდლობა და მთავარმარ-თებლობა მხოლოდ საისტორიო ანალებსათვის თუ გამოდგება. ის, რაც გ. თრბელიანს ერისათვის შე-უქმნია, ისევე აღმატება მის სამხედრო სამახურს, როგორც მისი ერთგული სამახური და თავანწირ-ვა აღმატებოდა „დიდსულთვანი მონარქის მოწყა-ლებას“.

შემახვევით არ იყო, რომ „დიდთა და მცირეთა“ ერთნაირად დაიტირეს ღრმად მოხუცი პოეტი, „ლექს-თა მეფე“, „ქართული ენის დიდი მყარობელი“, „კავკასიის გმირთა პატრიარქი“.

მისი მთავარი გმირობა საქმებელია არა დაღის-ტნის აულებში, არამედ იმ პატარა წიგნში, რომელ-საც „გრ. თრბელიანის ლექსები“ ეწოდება.

გრ. თრბელიანის პოეტურ შემოქმედებას ქართ-ველი მკვლევარები, ჩვეულებრივ, სამ პერიოდად ყო-ფენ. ხანა — პირველი ცნობილი ლექსის დაწერისა და შემოქმედების დამარცხებამდე (1824-1832) პირ-ველ პერიოდად არის ცნობილი; 1838-1858 წლებს შორის გრძელდება მეორე პერიოდი, რაც დაკავშირე-ბულია პოეტის მოღვაწეობასთან კავკასიის ომებში. მესამე პერიოდი გრძელდება 1860 წლიდან მის სიყ-ველამდე (1883 წ.).

რომანტიზმის რაობასა და ისტორიაზე შეჩერება აქ შეტისმეტად მახლონურ ლირიკულ წიაღსვლად მივიჩნია, მით უმეტეს, რომ გრ. თრბელიანის შემოქ-მედება „სპეციფიკური ქართული სინამდვილითა ნაკვები და ამავე დროს „სადღვერძელს“ ავტორის პოეტური მეთოდი ჩინებულად ითვისებს რეალიზმის ელემენტებს“.¹

გრ. თრბელიანის თხზულებებში ჩანასახის სახით მოიპოვება რეალიზმის ელემენტები, თუმცა ავტორი თავის შემოქმედებაში არსად არ საცნაურყოფს, ფიქ-რობდა თუ არა იგი ამ იარღვევზე. იქნებ აზრადაც არ მოსდიოდა იმაზე თავის ტება, რომანტიკოსი ვარ თუ რეალისტიკოსი, მაგრამ, თავისდა უნებურად, წმინ-და რომანტიკულ ლექსებში ნამდვილი რეალისტიკური შეხედულებანი აქვს გამოთქმული.

თუ რომანტიზმი მართლაც არის „ადამიანის სუ-ლის შინაგანი სამყარო, მისი გულის საიდუმლო ცხოვრება“, როგორც ბელინსკიმ განსაზღვრა, ამ „რადაც მშფოთვარე“, „რადაც უკმაყოფილება აწ-მყოფი“, როგორც გრაფორივემა თქვა, გრ. თრბელი-ანიც ზედამიწეებით თავსდება ამ შინაგანი სამყაროს პოეტურ ჩარჩოებში.

რომანტიზმის ბუნება, მისი აღმოცენება, სერთოდ, და, კერძოდ ქართულ სინამდვილეში, ქართული რო-მანტიზმის საწყისები და განვითარების ძირითადი სახეები ამოწერაგად აქვს დასაბამებული პროფ. დ. გამყარადამივლს თავის ცნობილ შრომაში „ალ-ტაგებაგატე და ქართული რომანტიზმი“, და მათ ჩვენ აღარ გავიმეორებთ, მით უმეტეს, რომ გრ. თრ-ბელიანი არ არის ჩვენი ბრწყინვალე რომანტიკული სამეულის პირველი წარმომადგენელი.

ჟერ კიდევ „პატრიონივლიების პოეზია წარმოად-გენს საუკეთესო გამოსატყულებას საქართველოს რე-სეთთან შეერთებით გამოწვეული მალალი არისტოკ-

გავრტელება. „იბ. მნათობი“, № 7.
1 „დრაიება“, 1883, № 61.

1. ავ. გამყარელია, თხზულებათა სრული კრე-ბული, „საბჭოთა მწერალი“, 1959, გვ. 011.

რატის სედა-მწუხარებისა", მაგრამ ბატონიშვილები არ წარმოადგენდნენ იმდენად მნიშვნელოვან პოეტურ პაროქიებს, რომ მათთვის პრინციპული ანთარმის გაწვევა შეიძლებოდა.

ნამდვილი ლიტერატურული მნიშვნელობა და წონა რომანტიზმში მიიღო ჩვენი სახელოვანი სამუელის შემოქმედებაში.

მისი პირველი წარმომადგენელი ალ. ჭავჭავაძე ჯერ კიდევ ხარკს უდრის აღმოსავლეთს.

გრ. ორბელიანმა ქართული რომანტიზმი ასალ უფრო მაღალ საფეხურზე აიყვანა. ეს უფრო მყარი, დამდგარი, აღმოსავლური მოტივებისაგან განთავისუფლებული, დაბეჭდილი რომანტიზმი.

გრეგორი ორბელიანის მატერიალი შემეცოდინება არაა ისე ვრცელი, როგორც მისი ცხოვრების ქრონიკა, სამავიეროდ უფრო ღრმაა და უკეთეს ძველთა რიტებს მიეკუთვნება, მისი ცხოვრებას ქრონიკა კი იმიტომ რჩება ისტორიის საკუთრებად, რომ ესაა პოეტ გრეგორი ორბელიანის ცხოვრება.

არას ისეთი წლები, როცა გრეგორის თითქოს თვითონაც ავიწყდება, რომ პოეტია.

1833 წლიდან 1851 წლამდე, თითქმის მთელი ოცე წლის განმავლობაში, მხოლოდ 14 ლექსი დაუწერია, თუმცა მათ შორის ისეთი მარგალიტები ვხვდებით, როგორცაა „არავისთვის მე დღეს არა მისაქალაქი“, „ჩემს დას ეფემიას“, „საღამო გამოსალმებისა“...

„შუშა ბოქულისა“ ავტორს ი. ჭავჭავაძის ზეგავლენა დასწამებს. მაგრამ, როგორც ჩვენს კრიტიკაში აღინიშნა (ვ. კოტეტიშვილი), ჯერ ერთი, ილიას მიმატება საძირკვითი საქმე არ იყო, და მეორეც, გრ. ორბელიანი თვითონაც შეეძლო მისივე ტერორქვეშ მოხრილი შუშა შეენიშნა. „შუშა ბოქულისა“ 1877 წელსაა დაწერილი, მისი ავტორი კი ჯერ კიდევ 1861 წელს წერდა:

ჩემ დადებესა ვინ იწაღელის, ვინ არის?
ვის რად უნდა, ლოპიანა ვინ არის?

გრ. ორბელიანის ვ. წ. „ეპიკურული“ ლირიკა გვხვობდას თავისი ლაღი, დარდიმანდული, კოლორიტული კალთით, სასიმღერო ხსიათითა და სიმსუბუქით. როგორც ბუფანს ჰქონია, ეს არაა მარტო ჩვენი პოეტისათვის დამახასიათებელი. მსგავსი ლექსები უწერია მრავალ გენიოსს. ეს არას ერთგვარი ლაღი ლირიკული წიაღსულა იმ დიდი ენობრივი გზაზე, რაც აღსატყვა ძიებთა, ტაფუთა და სიახით.

ვ. კოტეტიშვილი გრ. ორბელიანს უფრო ეპიკურულ პოეტად თვლის, ვიდრე ალ. ჭავჭავაძეს. მართლაც, გრ. ორბელიანი უფრო უღარდელი, ცხოვრების სიახითა მოყვარული და მდიარებელია, ოღონდ უკმაყოფილოა იმ სინამდვილთა, რომელსაც ხედავს, და მას ოზვრას, მის „ველეურ ამოძახილს“ ზოგჯერ ისეთი დანიშნულება ეძლევა, თითქოს უნდა დაფაროს, დახმოს ასეთი სინამდვილის ხმა, თრობამ და

თუნდაც დროებითა თავდავიწყებამ უნდა აგვიონ უწყნარებო ნეტარება, რაც ამშვენებებს ამა სოფელს. ამ დროს მის ხელს მოქმედი წვეტი-ქვეშაი.

წინააღმდეგობა პატრიზმულს უწინააღმდეგობა წლების მანძილზე ამ ფაქტის ლირიკოსისა და მრისხანე მეომრის ისედაც აფორიაქებული გული. ამ პატრიზმულსა და დიდი ზუსტად აღიწერებზე მდგარი პოეტი გვიხვობდას და გვაოცებს თავისი დუფარავი პირდაპირობით, გულახდილობით, ხალასი ბუნებით. არც იმას ფარავს, რომ კახეთის სისხლი აიღო და უამალებს ნელ-ნელა აყრდენებს თავებს, და არც იმიაშნია ურეველოდ, რომ მასაც უყვარდა, თვითონაც ტირილდა და იღვინდა.

კაცი იფიქრებს, ამ კაცში ორა არსება დამკვიდრებულია. ამ ერთი მხარე ლაპარაკობს მოსაჩვენებლად. ან მეორეც, მაგრამ არა, ორბელიანის პოეტურ თუ პაროქიულ სამყაროში ყველაფერი ბუნებრივი და შეუღამაზებელია, როგორც მის პირად ცხოვრებაში. ესაა თვით პაროქიებას, მისი ბუნების გაირებინ, შინაგანი წინააღმდეგობის გამოვლინება უფრო რელიგიურად, ვიდრე სხვაგან ხდება, სადაც საკუთარ პოეტრადეთა თვითონვე ქმნიან ხოლმე ხელეწინარდა.

გრეგორი ორბელიანის მთელი დიქციონარისა ცხოვრების ვა თითქოს ერთიანი ფერულია ამოგონისა, მისი „ხანობისა“ და „ღამატებულობისა“, გენერალ-ადიუტანტობისა და მეფისსაცვლობისა... ამოგონისა ამ ფერულში ზეგ ვხვდებით დაფარულ ნაწერ-წალებს, ცეხილას ღველვებს — მისი პოეტური შემოქმედების მარგალიტებს. ეს უკანატრეცებს, როგორც უფრო არსებითი რამ, და მისი ცხოვრების ფერცლებიც უფრო იმისათვის გადავმალეთ, რომ ამ დიდი პატრიზმის პოეტური ბუნებისათვის მიე-ველვია.

გრ. ორბელიანს ღრმად ესმოდა თავისი დიდი წინამორბედის, შ. რუსთაველის პოემის უდიდესი ისტორიული და მატერული მნიშვნელობა, გარდა ცხოველი მონაწილეობისა ეფუხისტყაოსნის ტექსტის დადგენის საქმეში, იგი ყოველმხარე პოპულარიზაციას უწევდა ამ უკვდავ ქმნილებას, თავიანს სცემდა დიდ შემოქმედს, ვისი ოსურლებაც ძველი დროიდანვე „ეპი მარგალიტი, დავემთა საუნჯეო“.

ვერ დავეთხმებოთ პატრიზმულ მველევარს ვახტანგ კოტეტიშვილს, რომელსაც მაინცა, რომ „ტროგორ ორბელიანი მართლაც ლეგენდამ ბრძოლაში „კახეთის სისხლს იღებდა“, მაგრამ ამ პრიციპში იგი ვხმარებოდა იმ ძალას, რომლის წინააღმდეგაც თვითვე იყო რამდენიმე წლით ადრე აღმართული. იგი შურს იძიებდა იმაზე, რაც იყო ოდესღაც და მკაცრ სინამდვილეს კი ვეღარა ხედავდა. შთა თავისუფლებას არა სთმობდა. მეფის რუსეთის დამპყრობლური პოლიტიკა კი ამ თავისუფლების ვერ დიშენდა. ვის მხარეზე უნდა ყოფილიყო პატრიოტი გრ. ორბელიანის სიმამათები? რასაკვირველია, მთიელების მხარეზე, მაგრამ არა. გრეგორი ორბელიანი მხოლოდ პოეტრად იქცებობდა იმ გმირზე, რომლის ძლიერი ხმაც „პედს დამინებულს“ აღადგენდა.

1 დ. გამეზარდაშვილი, „ალ. ჭავჭავაძე და ქართული რომანტიზმი“ 1948, გვ. 225.

რომელიც „მარჯვენის ერთი დაკრები უსულოდ დას-
ცემდა ვეშაპს“, პროზაულად კი იმ სახარულ „პრაქ-
ტიკაში იყო ჩაბმული, რომელსაც „კაცების და-
ყრობა ჰქვია სახელად“!

ღიბს, ვერ დავეთანხმებით, რადგან პოეტა იმ
გმირზე, რომლის ძლიერი ხმაც „ზედს დაძინებულს“
აღადგურდა და რომელიც „მარჯვენის ერთი დაკრები“
უსულოდ დასცემდა ვეშაპს“, სინამდვილეში ოცნე-
ბობდა და არა მარტო ოცნებობდა, არამედ ყოველი-
ვეს აკეთებდა იმისათვის, რომ ეს ასე ყოფილიყო,
მაგრამ პოეტმა ეს ბულწირველი ბტრიკონები დას-
წერა 1832 წლის შეთქმულების ჩაყარდნამდე და,
აღსკანარზე ქაფქაფაძას არ იყენ: „მე ერთმან ერთ-
გზის ერთს ვუძღვეთ თავი, მასვე ვმორჩებე მტაცოდ
და მყარად“, გრიგოლ ორბელიანიც მზად იყო სა-
კუთარი სისხლი დაეხიხა მამულისათვის „დაწატ-
რა დროთა, რომ აქნდათ ტრფობა მამულისადმი
გულს აღებდითად“... წერდა იგი და დანატრია
მათ, „ვინც თავისი სიციქლე თვისა და მამულა შე-
სწირა მსხვერპლად“. მაგრამ შეთქმულება დამარ-
ცხდა, მამულის გამოსხნის იმედი, რომელიც ტყვედ
ჰყავდა ვეშაპს, გაჩქარდა, და იმე ვეშაპსა, ვისაც
პოეტის სატრფო ჰყავდა ტყვედ, სამკვერო-სასიყო-
ცლო ბრძოლა გამოუცხადა მათ, ვისი უშუალო მი-
ზეხთიაც ვაჟიარა პოეტის სამშობლო. ვის მხარეზე
უნდა დამდარიყო პატრიოტი ორბელიანი? ეს ადგია,
არა იმ ძალის მხარეზე, ვინც მისი სამშობლოს და-
მონების მიზეზთა-მიზეზი გახლდათ და ვინც მისი
სამშობლოს პოლიტიკური სიყველი დააქარა. გრი-
გოლ ორბელიანმა, როგორც განათლებულმა კაცმა
და ოფიცერმა. ამ ბრძოლაში პროგრესულ ძალას—
რუსეთს დაუჭირა მხარი, ეჩინიდან ეს ძალა დაუბი-
როსპარდა საუკუნეთა მანძილზე საქართველოს და-
მარბველ, ამწიოკებელ, გამანადგებელ და მისი
სიყველის მოხურწეი და არა მარტო მათ, არამედ
დაუბნინიპირდა მთელ მამუადიანურ აღმოსავლელს,
საქართველოს დაუძინებელ მტრებს, რომლებიც ყოველ
ხელსაყრელ წამს საქართველოს ვადავლავებს და-
მობდნენ. არ უნდა დაევიწყეთ ისიც, რომ სწორედ
გრიგოლ, ორბელიანის პაპმა, რომელმაც ლეკებთან,
თურქებთან და სპარსელებთან ბრძოლას შეაღია სიცოცხ-
ლის დღეი, მეფე ერეკლემ აიჩნია საქართველოს ხსნის
ასეთი გზა და, რაღა თქმა უნდა, ასეთი შერვის ნა-
მიერს, ზადიშა და ჩამომავალს, თუ არჩევანზე
მიდგებოდა საქმე, სავალად იგივე გზა უნდა აერჩია
და აიჩნია კიდევც.

დრომან, შემუსერის მან მოვლერამენ,
ვერა შემუსრა მის თხზულებანი.
ლაშქა ხნელთა, ვით მოთვარემან,
ბრწყინეთი გამოვლო საუკუნეთი.

გრ. ორბელიანი მუდამ აღიარებს, რომ რუსთავე-
ლი — ერის დიდება და ნუფეია. მის მიერ ჩანეთ

1. ვ. კობტეტიშვილი. ქართული ლიტერატურ-
ის ისტორია, XIX საუკუნე წიგნი პირველი,
1965, გვ. 83.

დაკრული ენა ექვსს საუკუნესა“ და ექვსსავე სუ-
ვემად ექმნა.

გრ. ორბელიანი ქართველ რომანტიკოსთა შორის
შეიძლება ყველაზე უფრო კლასიციკელი ფიგურა
იყოსო, წერდა ვერონტი ქიქოძე!

მართლაც, როგორც გიორგებელი პირიგნება, რი-
გორც ძველი საქართველოს თავგამოღებული ტრფი-
ანი, მღელვარე, უკომპრომისო პატრიოტი და პოეტა.
ის სრულიად გამოყვეთილია რომანტიკულ სამე-
ფოში.

როგორც ცნობილია, ქართველი რომანტიკოსები
არასოდეს არ განდგომიან რეალურ სინამდვილეს,
არ მიწყვეტილან მშობელი ნიადაგიდან და მისი აე-
ვარე. ჭირ-ვარამი მუდამ გულის ფიქარზე სწერე-
ბიათ.

გრ. ორბელიანსაც სამშობლო ქვედნის დარდა
უღავადა გულს და უმფოთება გინებას.

ყოველმხრივ დახვეწილი არისტოკრატი, ზვიადი,
თანაც უღარცად ქუმანური, ზრდილი პოეტა მე-
ფური სიღრმისაღლით დაამიჯება საყვარელ სამ-
შობლოში და ოხრავდა თუ ქიფობდა, მუდამ ერ-
თნაირად უყვარდა მშობელი ქვეყანა. მან დაიარა
რალაც დიდი, აუნაზღურებელი, და ამ დანაკარგს
მასტირის დაბადებიდან სიყველიამდე, მაგრამ წუთ-
საც არ კარგავს წუწუნში, მოქმედების კაცია და მოჭ-
მედებს კიდევ, როგორც მეომარი, პოეტა, პატრიოტი.
ქვედნის ბურჯთავანი, ზარდალი, „ავარის ხანი“,
მთავარმართებელი თუ ინდოეთის დაღამეკარზე მე-
ოცნებე გმირი. ესაა მარად უკმაყოფილო, ამაყი,
გვაროვნული დაქვეითებით დაღდასმული დიდი მეო-
სანი.

ორბელიანს მუდამ შეეძებელი ჰქონდა თავისი,
როგორც პოეტისა და მამულიშვილის მალაღი ვალი.
ამას მიწმობს თუნდაც ის მტკიცე მიჯნა, რაც ბუ-
ნებრივად გაგვლი მის ოფიკიალურ წერილებსა და
პოეტურ მეგვიდრეობას შორის. აქ მხედველობაში
გვაქმნა პატრიოტული პოემა „ტოლუმამი“ („სად-
ღვერს ხილ“).

მისი სიტყვაც ისე მოყვეთილი და მონილითურია,
რომ ჩვენს გამორწინელ პოეტებს ნება-უნებურად
გადაულით სხვადასხვა დროს მისი ცალკეული ოქმე-
ბი და ელრადობა, სხვა ხანაღლე და თავისთავადობა
მუნიციპალით მათთვის. ცნობილია, რამდენი რამით-
არის დავალბებელი ნიკოლოზ ბარათაშვილი თავი-
სი პოეტა ბიძისთვის. აკავი წერეთლის ცნობილი
სტრიკონი: „ის აღარა ვარ, რაც ვიყავ“ თითქოს
ნაკვეთია გრ. ორბელიანის „ტოლუმამის“ ეპილო-
გისაგან: „რაც ვიყავ, ფე აღარ ვარ“.

გრ. ორბელიანის ლიტერატურულ თუ იღვეურ ზე-
გავლენას ნ. ბარათაშვილზე მრავალი ფაქტი მიწ-
მობს. ბარათაშვილი „კომნაზისი ვევილიში“ შეიტანა
პოეტა ბიძის აგრძალული ლექსი „იარალის“, გად-
მიიღო მისი შებრძოლი, კრიტიკული განწყობი-
ლება, რაც ასე მალე ჩაინაგლა თვით გრ. ორბელი-

1. ვ. ქიქოძე, რჩეული თხზულებანი, „საბ-
კოთა საქართველო“, 1963, ტ. 1, გვ. 85.

ანში, მაგრამ გაღრმავდა, გაღვივდა და ამართლდა მისი გენიალური დისწულის გულსა და გონებაში.

თით „ფსალმუნში“ გრიგოლი ზნეობის სიმწინდესა და სიმაართეს ჰადავებს: ვინ ავა მისაა წმინდასა, სადაც ანგელოზები გალობენ ღვთისა დიდებას? პატრონანი, წრფელი აღამიანი, ჳის არ შეეჭო ზაკვას გესლი“, ვინც ამ სოფლის დიდებას მონასხვით არ მისდევს. ვინც ძლიერებას ვაბედულად ამტოვ სიმაართე“ და მასა დაცემულს მისცა ხელი და აღადგინა“. აქ რელიგიურ საფარველშია ვახვეული საიყეთის კრეფი, რაც თავისი პოეტურობითა და შინაარსით დიდად სცილდება რელიგიურ ჩარჩოებს, კერძოდ, ძლიერთა წინაშე სიმაართისათვის ხმის ამაღლება ჩათვლილია უზუნაეს სიყეთედ, და ეს ამ შემოსევებში მემამოზურ სულისკვეთებას უფრო ჰგავს, ვიდრე ქრისტიანულ მოძღვრებას.

„ფსალმუნს“ პროფ. ავ. გაწერელია „პოეტის ზნეობრივი იდეალების გამომავტყლ ნაწარმოებად“ მიიჩნევს“ და ეს მით უფრო უსვამს ხაზს პოეტის მისწრაფებას საიყეთის ხამაზურთაყენ .

გრ. ორბელიანის შემოქმედება შეიძლება შევადართო განთიადის წინ ჩამოწოლილ ბუნდოვან იაღ-კიადს.

ოღეს ვარსკვლავი დილის წინ მსარბოლი
მკრთოლუკარებს ზეცას ლავერდოვანსა
და მოსწავებს დღესა ნათელსა.

ჩვენი დროის ლიტერატურულმა კრიტიკამ სავსებით სწორად მიაჩნია გრ. ორბელიანის და მისი შემოქმედების ილიანული დახასიათება, რაც გრ. ორბელიანის აღამიანური ლირსების, აღამიანის ნიჭისა და უნარის აღიარების პრინციპს უწყობდა. ამ პრინციპს ამართლებს გრ. ორბელიანისავე ადრინდელი აფორიზმი, რაც ილიამ „ოთარაათ ქვრივი“ შეიტანა: „მივით ნიჭსა გზა ფართო, თავანისიყენა დღეებებს, ნიჭს აძლევს ზენა მხოლოდ კაცს და არა ვეარნიყელობს“.

ამალი დროის კვირამალზე გრიგოლ ორბელიანმა ძველი დიდებას გახსენებს ისეთი ოხერა ამოყოლა, რომ ლამის ძარღვეში სიხელი გააყენა, მაგრამ ცხოვრება მინც უღმობელი დაფინებით მიდიდა თავისი გზით, და პოეტმაც ძალაუნებურად მიიღო ბერი რამ კარგი, რაც დროს მოჰქონდა.

გრ. ორბელიანმა რამდენიმე პროზაული და პოეტური ნაწარმოების თარგმანიც დაგვატოვა. მათგან „ნალიგაიკოს აღსარებას“ განსაკუთრებული ისტორიული მნიშვნელობა ენიჭება. ლერმონტოვის „მთაწი მალაღნი“, გოეთეს ცნობალი მოყლე ლექსის თარგმანი ქართულად ძლიერ ვაკანაურებული და სუსტია. შედარებით კარგადაა გადმოქართულებული კრილოვის, ვუკოვსკისა და პუშკინის ზოგიერთი ლექსი, თუმცა ასეც რომ არ იყოს, ყოველივე ეს ბერს

ვერსფერს შემატებად გრ. ორბელიანის პოეტურ დიდებას.

გრ. ორბელიანი თავისუფლად ეყიდება პოეტურ თარგმანს, ის ან გადმოიყეთებს, ან თავისუფლად თარგმნის იმ ნაწარმოებებს, რომელთა შინაარსი და განწყობილებაც მისთვის აბლობელია. ასე თარგმნა ვუკოვსკი, ლერმონტოვი, კრილოვი, რილევი. ის იტყვია, როგორც მტკოვე, მოაზროვნე პოეტი, რომელიც თარგმნილ ნაწარმოებს ორიენინალური თხზულების ელფერს აძლევს.

ჩვენი მამანდელი პოეზიის სარბიელი — პირველ ხანებში მინც — ოჯახური და მეგობრული წრეები გასლდათ და იწვე ვრცელდებოდა, ჩვეულებრივ, ხელნაწერებისა და ზეპირი სიმღერების სახით. ამის მიუხედავად, ჩვენი რომანტიკოსების შემოქმედება განსტვალულია არა საალბოში სულითა — და მინასტელოზითი მოტივებით, არამედ ტუმსარიტი მოქალაქობრივი, ვრონულ-პატრიოტული, სოციალური სულისკვეთებითაც კი, და ეს ანიჭებს მათს შემკვიდრობას მრავალმხრივ მნიშვნელობას.

გრ. ორბელიანი, ისევე როგორც ჩვენი სხვა რომანტიკოსები, კარგად იყნობდა ვეროპულსა და რუსულ მწერლობას, მაგრამ არ იყო შებოქილი ვეროპის რომანტიკოსთა თეორიებითა და პრინციპული მოთხოვნებით.

გრ. ორბელიანი, ლალი და თავისუფალი შემოქმედი, სიამოვნებით გაიმეორებდა ვ. პიუტოს ცნობილ საპროგნაში სიტყვებს, „კრომველის“ წინასიტყვაობაში რომ თქვა: „არ არსებობს სხვა წესები და ნიმუშები, გარდა ხუნების ზოგადი კანონებისა, რომელნიც მოიყავენ მთელს ხელოვნებას...“

ამიტომ სრულიად გასაგები ხდება დიდ საბჭოთა ენციკლოპედიაში ჩაწერილი სიტყვები: „მინი (გრ. ორბელიანის, ე. მ.) ნაწარმოებები გამსტვალული არიან სამყაროს ნათელი, ოპტიმისტური აღქმით“...

დღეს გრ. ორბელიანის სახელი ცნობილია რუსეთსა-და მის საზღვრებს გარეთაც, უკვე როგორც გამოჩენილი პოეტისა და არა როგორც გენერლინა. გრ. ორბელიანის ლექსები შესანიშნავად თარგმნეს რუსულად სამჭოთა პოეტებმა, ეს. როვდესტერნსკიმ ვ. უსპენსკიმ, ს. შერვინსკიმ, ა. ოსტროვსკიმ, ს. სპასკიმ, ვ. რიმსკი-კორსაკოვმა და სხვებმა. საგულისხმოა, რომ „მუშა ბოქულად“ ვართმმა მთარგმნელმა ს. სპასკიმ, და ლექსს შეუნარჩუნა ის მომიზილათა, რაც ქართულად ურითომდაც აქვს.

გრ. ორბელიანის პოეტური სამყარო ფართო და ამაღლებულია. მისი დიდი მასტაბით აღიარება და პოპულარზაციაც დროის საკითხია. მხოლოდ სამჭოთა სინამდვილეში იღებს სასურველ დასაბამს ჩვენი სახელოვანი მწერლების თარგმნის საკითხი სხვა საღმთა ვნებზე და უფრ კიდევ ბევრი რამ არის გასაკეთებელი.

1 ავ. გაწერელია, რჩეული. „ლიტერატურა და ხელოვნება“, 1965; გვ. 89.

ზრივითი მრავალმხრივი კრიტიკისათვის

წლების მანძილზე, ათეული წლების მანძილზე ყოფილა ცხარე მსჯელობა და აზრთა სხვადასხვაობა ჩვენს სასოქოლო პოეტზე.

სასებნით გასაგებია პროფ. შ. რაღინის განცხადება, რომ „გრ. ორბელიანი ლიტერატურის ისტორიაში დღემდე რჩება „სადისკუსიო“ პოეტად“. მკვლევარებს ვერ შეუთანხმებიათ ერთმანეთსათვის მისი ცხოვრება და შემოქმედება, ბიოგრაფია და ლექსები.¹

აქ პირველ რიგში ვასახსნებელია კ. ამაშიძის თავისებური შეხედულებანი, აგრეთვე კეკელიძის, დი-ნარაიის, ე. იოსელიანის, სიმ. ხუნდაძის, კ. მეძველისა და სხვათა ზოგიერთი სადავო თვალსაზრისი.

ჩვენს მიზანს არ შეაფერხს აქ ვრ. ორბელიანზე არსებული მთელი კრიტიკული ლიტერატურის აღწერება, მით უმეტეს, რომ ამაზე საკმაოდ ბევრი ითქვა პოეტის ბიოგრაფიაში. შევეცდებით მხოლოდ ძირითადად იმის აღდგენას, რაც თავიდან უკანასკნელ დრომდე ამ მიმართულებით თქმულა, ავტორიტეტული და მნიშვნელოვანი.

ხშირად ძველია თანამედროვეებზე ისეთი უტყუარი მსჯავრის გამოტანა, რასაც ისტორია მიიღებს. ბევრი დუმიანბურებად განდიდებული ავტორი მიუცია ისტორიას დაეწივებისათვის, ბევრს სიცოცხლეში არაფრის გავრეხებურება, მაგრამ შთამომავლობას დიდების შარავილდებით შეუმოსავს. დაბოლოს, არიან ისეთი მწერლები, რომელნიც სიცოცხლეშივე აღიარა კრიტიკამ და განსაკუთრებული დანიშნულება მათი შემოქმედებისა სადავოდ არასოდეს გამხდარა.

გრ. ორბელიანის პოეტური დიდებაც მის თანამედროვეთა სიტყვაშივე იღებს დასაბამს. ადრევე იტყვნეს მისი ძლიერება, როგორც ქართული სიტყვის ერთ-ერთი მუდუისა. იყო დავა მის ზოგიერთ ნაწარმოებზე, მის ზოგიერთ პირიველ მხარეზე, ენაზე, შეხედულებებზე, მაგრამ ვრ. ორბელიანის პოეტურ ძლიერებაზე კი არაფერს დავობდა — ჩვენი კრიტიკოსებისათვის ვრ. ორბელიანი იმთავითვე იყო ზეგარდმო სადღით მიჩინებული პოეტა, რომლის მსაგისნიც იმეოთად, საუკუნეში ერთხელ იმადღებინ და იმთავითვე გამოირჩევიან „ერე მოღვემეების თაბუნებდან“.²

პროფ. ა. მახარაძის მართებულად აქვს შენიშნული ცნობილი ფეხალი: „მეფის ხელისუფლება ვრ. ორბელიანს აფასებდა, როგორც „შესანიშნავ მმართველს“, სამეფალით ოფიცურსა და სამხედრო მოღვაწეს, ხოლო ქართული ინტელიგენცია — როგორც შესანიშნავ პოეტს.“ როცა ვრ. ორბელიანს

ოფიცრად შესვლის დღიდან 50 წლის იუბილე გადაუხადეს და იმპერატორმა ალექსანდრემ პირადად დაქიდა ანდრია პირველწოდებულის ორდენი, ქართული პროგრესული პრესა ამ ამბავს თითქმის დუმილით შეხვდა, სამეფართოდ იმავე პრესამ ეროვნულ მოღვწეად აქცია ვრ. ორბელიანის გარდაცვალება, როგორც ჩვენი სასოქოლო პოეტისა.

ქვეყნად ყველა და ყველაფერი ვქვეყნა რაიმე გვარში, აჯუღში, მთლიანობაში, და ლიტერატურაშიც ყველა რაიმე განსა თუ მიმართულებას გუფიანს. ქართულ კრიტიკას არ გაუჭირდა ვრ. ორბელიანის მიკუთვნება რომანტიკოსებისათვის, რადგან მისი პოეზიისა და პირიველებისათვის უფრო ბუნებრივი ადვილის პირა შეუძლებელი იყო.

საყურადღებო წიგრილი უძველესი ლავერენტი არდა-ზიანმა (ბიძია დონიკემ) მატრიაროზიანის სტამბაში დაბეჭდილ „სადღევრქელის“ გამოქვლის.¹

რეცენზენტი ზოგადად ლაპარაკობს ერის სახელოვან შეულოა შესახებ, რომ ასე იმეოთად იმადღებინ რუსთაველისა და შექსპირის, პუშკინისა და ლერმონტოვის მსგავსი პოეტები, სხვა დროს კი არის ერე პოეტების ხსაური, „ლექსების ბრასა-ბრუნბი, რომლით მხოლოდ ამტკიცებენ ენის უეოდიწარობას“, ამ დროს უცებ ყუთხოვლობს სანიშნეო ლექსებს ვრ. ორბელიანისას“ — ამბობს კრიტიკოსი ეკაოფილეობით.

სტატისი ავტორი, ჩვენი ცნობილი მწერალი, საყუბით კანონიერად ლაპარაკობს, რომ „სადღევრქელის“ შემოქმედს ადიდებს არა იმისათვის, რომ ის დიდი კაცია. „არასოდეს! ჩვენ ამ შემოხვეყნაში გრე-გოლ ორბელიანს ვუყურებთ, როგორც დიდ პოეტს, როგორც საკართელობის პოეზიის გვიარეინს, ჩვენს სასიხადელობს, ქემმარტიად რომ უნდა საყუვურა-და გვეჩინდეს, რომ ქართელებს ამისთანა პოეტს ვუყავ“.²

შემდეგ სტატისი ავტორი ცდილობს დამტკიცოს თავისი განცხადების სისწორე, სანიშნეოლ იოწმებს „ლოძიანას დარდებს“ და სხვა წერილ-წერილ ლექსებს, რომლებიც ყოველმა ქართელოდ იცის, და გადადის „სადღევრქელის“ განილოვაზე, ადარებს მას პუშკინს „პოლტავის ბრძოლას“ და იმაზე დაბლა არ აყენებს. აღტაკეობით ლაპარაკობს, უპირე-ღებს ყოფილია, პოეტურ დირსებაზე, რითაც ვრ. ორბელიანი ადიდებს წარსული დროის გმირებს, სე-ვარულს, მეგობრობას და ა. შ. ბუნების აღწერაში კი ადარებს „გამორჩინილს მხატვარს“.

საერთოდ, „ბიძია დონიკეს“ ეს პოემა მიაჩნია „ოქროვანის კალმით გამოჩინეოქ ნაწარმოებად“, რომლის ავტორსაც რუსთაველი მამაკით გადაეხვე-და, რომ ცოცხალი ყოფილიყო.

¹ შ. რაღინი, ახალი ქართული ლიტერატურა, წ. I., 1949, გვ. 68.

² ბიძია დონიკეს გამოთქმა ვრ. ორბელიანის „სადღევრქელის“ მიმოხილვაში, „ცისკარი“, 1871, № 2.

¹ „ცისკარი“, 1871, № 2 (ს. ხუციშვილი, ქართული სალიტერატურო კრიტიკის ისტორია, 1956, გვ. 114-120).

² „ცისკარი“, 1871, № 2.

მიმოხილვას ავტორი ამთავრებს მიმართული პოეტისადმი, რომელსაც იხარით წარმოუთქვამს „ან რაღას ველი სოფლისაგან, რა მიზანი, რა მიზანა?“ „ჩვენი სასიკეთო პოეტო, როგორ თუ რა მიზანა?“ ჩვენ გვინდა შენი ძვირფასი სიყვარული... შენ ხარ ჩვენი იმედი ჩვენი საწვლადი მწიგნობრობისა. შენ ისეთი საუნჯე მოგვცე ბოლოს დროს, რომ ჩვენი ლიტერატურა დაგვირგინდა“. ეს მხატვარი — ქართული კრიტიკული და საზოგადოებრივი აზრის გამომხატველია.

საგულსხმთა „ბიძია დონიკეს“ რევენზიანთან ერთად ნიკო ყიფიანის (დონიკტრის ძის) მომდევნო მიმოხილვაც მიძღვნილი „კრებულის“ პირველი და მეორე წიგნებისადმი.

ამ წიგნშიაც განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება „სადღვრძელის“. საუნჯედღობა აზრია გამოთქმული აქ კერძოდ ამ პოემის მიზანების საკითხზე. ნ. ყიფიანი იმ შესუფილებას, რომ „სადღვრძელი“ მხატვრული ღირებვით მაღლა დგას ვუკოფსკის პოეზიაზე, რომლის მიზანდასაც ის თვით ვრ. ორბელიანმა გამოაცხადა.

ამ შესუფილებას ასე ასახულებს: ვუკოფსკის პოეზია ითვლება რუსულ ლიტერატურაში ძალიან სუსტ თხზულებად... ამ გაყრდნულულ პოემაში აზრი ნაკლებად სუფივს. „სადღვრძელი თ. გრიგოლ ორბელიანისა სუფია აზრით და გრძობით, ზოგიერთი სურათი ამ თხზულებების უღვივებს მყიფისვლად ვრის უმაღლესთაგანს გრძობას და მოყვას მოძრაობასი ვოველი ჯერ არ გავიწივდი გულის პატრონი... ზოგნი კი იძახიან, რომ ეს პოემა არის მიზანდას რუსის პოეტის ვუკოფსკის პოემისა! არა, ეს თხზულება მხოლოდ ფორმით ვმთავრება ვუკოფსკის პოემას, მინაარსი კე არის განსაკუთრებით ქართული.“¹

მართლაც, მიზანდასე ლამაზაკი შეიძლება აქ მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ადამიანი ზერეულდ შეხედავს და არ მასწავლებს სხვაობას ფორმასა და მინაარსს შორის.

თავის ენობილ სტატიაში², რაც ვრ. ორბელიანს უძღვნა, ნ. ნიკოლაძე (სყანდელი) ვრ. ორბელიანის ლექსების, „ამ ჩინებულ ვიწის“ გამოცემისათვის მაღლობს უძღვინს პეტრე უმიკაშვილს, თავისი ნიჭით და ჯაფით რომ ფსანდავებულ საქმეს ვმსახურება და ვრთვარად შეუმწივველ, უმადურ, მგარამ სამვილინიკოლ საქმეს ავთებს. ამ საქმეთა შორის ყველაზე დიდ ღვაწლად ვრ. ორბელიანის ნაწერების გამოცემას უთვლის. თავისი ჩვეული ვოველმზრითობით, ნიჭითა და სიღრმით მსჯელობს ნ. ნიკოლაძე ჩვენი მწერლობის საერთო მდგომარეობაზე, იმასზე, რომ გვეყავს სახელოვანი პოეტები, რომლებიც არც ერთი ვრის ავგავებულ მწერლობას არ შეარსებენდნენ, მგარამ უენონინა და შეუფსებულნი არიან, რადგან ორი-სამი ლექსი დაბჭობილა აქა-იქ გამზნულად

და საერთო კრებულები არ გამოსულან, არც ვეროვანი შეფსება მიუღიათ.

ამ შედარებით უენონ საერთოს მიაკუთვნებს ნ. ნიკოლაძე ვრ. ორბელიანის პოეტურ მწიკრდობისას. ყველამ იცის, რომ ნიჭიერი პოეტია, მგარამ განა ეს კმარა? რა ხსიათისაა მისი ნიჭი, რა მიზანობლება, ადგილი და გაბანება აქვს, რა ურდევ ვემოქმედებით ჯაჭვს ქმნის, ეს საკითხი მოითხოვდა დაზუსტება-დადგენას, და ამ საქმეს თავი დააღდა ჩვენმა გამოჩენილმა მოაზროვნემ. დროც იყო. ორი-მოცი წელი ვმსახურა ვრ. ორბელიანი ქართულ მწერლობას, და ჯერ კიდევ „ფარდა-ფარებული“ რჩებოდა. „მწერლობის სიღრმასაც ამასზე უარესი იქნება?“ — კითხვობდა ნ. ნიკოლაძე.

ნ. ნიკოლაძის თვალსაზრისით, საერთოდ, პოეტს აქვს ადამიანის გულისა და ტვინის უღრმეს საიდუმლოებათა ჩაწვდომის უნარი, დიდი გრძობა და მახვილი ვინება, რომ ეს გრძობა ღირსეულად გამოთქვას, პოეტი უბრალო მახვილსიტყვიანის ნაცვლად ქეშმარტიად ამაღლებულ, ხსარტ, მოყვე სიტყვით გამოთქმის ხელოვნებასა დაუფლებული. მისი აზრით, ამიტომ ასე იშვიათია ნამდვილი პოეტი, კარგი მოსაუბრე კი მრავალზე მრავალია. აი, ამ იშვიათ პოეტთა შორის ათავსებს ნ. ნიკოლაძე ვ. ორბელიანს.

ნ. ნიკოლაძე ვრ. ორბელიანის პირველ ლექსებში ძველ პოეტთა ზეგავლენის კვალს ხედავს, ამასთანავე არსად არ უარყოფს მის თავისთავადობასა და გვიანდელი დროის პოეტურ სიწიფეს. ეს ასედაც არის, არც ვრ. ორბელიანი გამოჩენილა მეტეორივით და მისი პოეზიის საფუძველი ქართული კლასიკური მწერლობის ნოყერი ნიადაგშია საძიებელი. ისევე როგორც მემდგობა თაობის ბევრმა პოეტმა ვრ. ორბელიანის ძარღვიან პოეზიაში ქათვა ახალი-სულიერი საზრდო და იგი თავისი ვემოქმედების საბირკვლად აქვია.

„იარაღის“ ავტორი, ნ. ნიკოლაძის თქმით, მყარი პოეტური ძალა, მის ლექსს უკვე „უფრო მაღალი გრძობა, უფრო ხელოვნური გამომხატულება და ტანსაცმელი აქვს.“

სწორად შენიშნა, დასასრულ, ახალი დროის მე-სიტყვით: სიზრვის დროს ვრ. ორბელიანმა არაფრად ჩათვალა თავისი დიდება, ორდენები, გენერლობა, და ის ხალასი გრძობა, ამაღლებული მიზნები დაიტირა, რომელთაც ამაღლებლობის უკეთესი წლები შესწირაო. ნ. ნიკოლაძეს მხედველობაში აქვს მისი თხზვა: „ან რაღას ველი სოფლისაგან... და ვიწვევლი ვუჭად წარხლასა“.

ა. ქ. ძის (არისტო ქუთათელაძის) აზრით, წარხლასა საუნჯემ წარათვა საქართველოს საუკეთესობა, მგარამ დაუტოვა იმედები, რომელთაც შეესაძლებოდა, ვრ. ორბელიანი, ნ. ბარათაშვილი.

¹ „დროება“, 1871, № 8 (იხ. ს. ხუციშვილის მიერ შედგენილ ქრესტომათიაში, გვ. 121).

² კრებული, 1873, № 3 (დაბეჭდილია ს. ხუციშვილის ქრესტომათიის II წიგნში, გვ. 204-221).

თუმცა ხალხი მაინც შორს იყო, არ ესმოდა მათი ხმა.¹

1877 წელს გამოქვეყნებულ ლიტერატურულ ნაწარმოებთან ჩვენი შეთხვეული საზოგადოებისა და კრიტიკის ვერადლებს ეწერაში დადგა „მუშა ბოქვლადა“. „ქანის-ხეველის“ ფსევდონიმით „ივერისი“ შემოვედ ნომრში გამოქვეყნებულ ამ შესანიშნავ ლექსს თავის მიზნობრივად ვერადებ ვება გიორგი თუმანიშვილი.²

მიმოხილველი თავის შეხედულებას გამოთქვამს სხვა პოეტების ასევე თემაზე დაწერილი ლექსების გამო, რომელთა ავტორებსაც „რიგინად ანც კი უნახავთ ჩვენებურა მუშა და უსოილთა ნაწარმობიდან ამოღებულ სიტყვებს ათქმევინებთ“. მართლაც, როცა ვკითხვართ ოქრუაშვილის „მუშის სიმღერის“ ამ ადგილს, დამოწმებულ თუმანიშვილის მიერ: „მე არ ვთხოვლობ არავისგან მოწყალებასა და ამითი არ დავიმყრებ ჩემს ღირსებასა“, აშკარა ხდება ძალა პოეტური ნიჭისა და ინტუციისა, რომელიც ორბელიანს ოქრუაშვილზე უკეთ გაიყო მუშის ნამდვილი გულისთქმა. მუშა ბოქვლადა ამავედ კი არ ითხოვს თავის უფლებას, წელში მოხარა, დახემა-ვერულა და იმედი აქვს ტერათის მოხსნისა მხოლოდ საიეთში, სადაც ისა და ნებურად გაზრდილები თანაწარმა იქნებინა. ეს უფრო სწორი სურათი იყო ჩვენი მაშინდელი სინამდვილისა და ამიტომაც უწოდებს თუმანიშვილი „მუშა ბოქვლადა“ იხვთსავე სახალხო ლექსს, როგორცა „იარაღისადმი“, „დიმიონიკოვის დარღები“, ალ ჭავჭავაძის „ლითებო, წეტევი ჩვენა“, ოღონდ მათზე მადლა აყენებს, რადგან მასში იმატება „ჩვენი საზოგადოებრივი წესი“. ეს ნიშნავს, რომ ჩვენი მოწინავე კრიტიკა, ასე თუ ისე, მაშინვე ხედავდა სოციალურა შინაარსის საკითხის დასმას, მის შემოჭრას თვით ისეთი რომანტიკისი პოეტის შემოქმედებაში, როგორც იყო ხანდაზმული გრ. ორბელიანი.

უთვალავი საბუთი ვვაქვს იმის დასამტკიცებლად, რომ ჩვენი კრიტიკაც და მკითხველი საზოგადოებაც საყვარელ მწერალთა სახელებს შორის იმთავითვე მოკრძალებს წარმოთქვამდა გრ. ორბელიანის სახელსაც. ანთიმოზ ჯუღელის ლექსების კრიტიკასთან დაკავშირებით ალ. სარაჯიშვილი „დროებაში“ წერდა: „სხვა არა იყოს რა, დიდი შეურაცხყოფის მიყენება მწერლებისგან აშკარა ნაჯღამის მიზნოვდა კარათულს საზოგადოებისათვის, რომელიც შ. რუსთაველის, ალ. ჭავჭავაძისა და გრ. ორბელიანის პოეზიით არას გაზრდილი“. ³ ამ დეტალითაც იგრძნობა, რომ გრ. ორბელიანს მაშინდელი საზოგადოება უფრომოდ თვლიდა ზეგარდმო ნიჭით მიმადლებულ პოეტად.

ალ. სარაჯიშვილი „ლომინას“, „მეგრულ მეგნას“ და გრ. ორბელიანის სხვა ლექსებს სიკვდილით მხატვრულ ნაწარმოებათა შინაშეაქვს „რომელთა ავტორსაც უნარი აქვს „სხვის გულში ჩაძვრეს“ და მისი განცდები ისე გადმოეცეს, თითქმის ის სხვა კაცი ლაპარაკობს თავის თავზე და არა მწერალი! ქართულმა ლიტერატურულმა კრიტიკამ თავის დროში, რომ მწერლები ერთ მიწვევტილი ვარსკვლავები კი არ არიან, არამედ ერის ევლტურული წარსულის კანონიერი შემკვიდრებები და გამგრძელებელი, რომელია შემოქმედება საყვებს ისევე ვროვნულ მწერლობასა და ხალხის კიარ-გარამში პოულობს.

ჩვენი სახელოანი „ივერია“ წერდა იმ მნიშვნელობაზეც, რაც გრ. ორბელიანის შემოქმედებას სქონია ნ. ბარათაშვილისათვის. „ჩვენს ლიტერატურაში ბევრს ნიკ. ბარათაშვილი მარტოდ მარტო კეთონია. ბევრსა ბგონია, რომ ეს პოეტი რაღაც უცნაური მოვლენა და რაც სხვის ლექსებში გრანობა და აზრია გამოითქმული, სიამაყებით ნიადგაზედ არა აღმოცენებული. ვინც ამას ამბობს, წაიკითხოს გრ. ორბელიანის, მიხელო თუმანიშვილის, ვახტანგ ორბელიანის ლექსები და ამ ყოვლად შემცდარს აზრს აღარ იტყვის. არა, მეოვდათ და მტომოვე წლებში რაღაცა აწუხებდა ჩვენს საზოგადოებას, გული რაღაცას ვუბნებდა...“⁴

ესადა, საზოგადოებას მუდამ „რაღაც აწუხებდა“, მაგრამ საქმე ამ წუხილას, აზრთა დუღილის მომწიფება და სათანადო ძალით ასახეზია. ამ ასახეზს შემოქმედთა ვჯუფის, თაობის ერთიანი ბრძოლა და სრულყოფის ისეთი შიღალი ხარისხი ესატიროება, როგორც ადგოდა პოულობს ჩვენი რომანტიკოსების შემოქმედებაში.

პოეტის 50 წლისთავის თებილეს სილოვან ხუნდაძემ უძღვნა ვრცელი წერილი, რომლის საგანი იყო „ისტორიული კილი“ გრ. ორბელიანის ლექსებისა. ჩვენი ცნობილი მოღვაწე სწორად შენიშნავდა, რომ „ისტორიულ ნაწილს ე. ვრთილყო ორბელიანის ლექსებში უწერია თვალსაჩინო ადგილი თვით აღვას სიდიდითაც და მტებდრე თავის შინაგან და გარეგან სიმშვენიერით“.⁵

ხილ. ხუნდაძის თქმით, ისტორიული ხმა პირველად მოისმის ლექსში „იარაღის“. იქნებ იკითხოს ვინმემ, რა არის აქ ისტორიული? — ამბობს მკვლევარი და თვითონვე პასუხობს: „აქ ისტორიულია ის, რაც შეგება წარსულს და ვეხიხვრს ჩვენს წინაპართა ცხოვრებას. „მართლაც, აწმყო სინამდვილის საწინააღმდეგო პრეტესტს აქ პოეტი გამოხატავს წარსული დიდების წარმტაცე სურათით და ამტკიცებს, რომ შეილება უკან წახულარ, უწვევმო მდგომარეობაში ჩაუვდათ მამული, რომელსაც ასე გვირუღად იცავდნენ „ჰაბუენი გრანობით აღტაცებდნენ“.

¹ „დროება“, 1876, № 32-34 (იხ. ს. ხუციშვილის „ქართული სალიტერატურო კრიტიკის ისტორია“, გვ. 266).
² ს. ხუციშვილი, „ქართ. ლიტ. კრიტ. ისტ. კრესტ“, II, გვ. 302-304.
³ „დროება“, 1878, № 255.

¹ „დროება“, 1879, № 29 (ალ. სარაჯიშვილის რეცენზია გიორგი თუმანიშვილის „ლომინასზე“).
² „ივერია“, 1881, № 7.
³ „ივერია“, 1882, № 12.

კრიტიკული აზრი ადრევე გამოჩნეულ ადგილს უთმობდა ჩვენ მიერ მრავალჯერ სხეულულ „სადღევრბელის“.

სიღ. ხუნდაძის გავებით, ბარათშვილის შემდეგ თ. გრ. ორბელიანმა მისგანვე დაწყებული კილო დაგვარავინა თავის მშვენიერ „სადღევრბელში“, შემდეგ კი ისტორიული თანრი გაამდიდრეს გრ. ჩრეულიშვილმა, აკაკი წერეთელმა, ილია ჭავჭავაძემ, რაფ. ერისთავმა.

სიღ. ხუნდაძე „სადღევრბელს“ თვლიდა „მშვენიერ ნაწარმოებად“, მისი აზრითაც პოეტს აქ „საკუთარი ორიგინალური ფორმა გამოუჩინებია, უფრო ჟღერით და დამტვეი, ვიდრე ჩვეულებრივი... ეს ფორმა ასალია მწერლობაში, მაგრამ ჩვენი ხალხის ცხოვრებაში კი ძველთაგან ძველია, პოეტი დაკვირვებია ამ ცხოვრებას და თავის მოთხრობის ფორმაც მტკიცედ დაუმყარებია ხალხის ხასიათზე! მკვლევარი აქ გულისხმობს ერთი ან ორი გმირის ნაცვლად მასობრივ სურათის ჩვენებას. „ჩვენს პოეტ-თუბილარს არ უყვარს ზოგიერთობისათვის უწინმეტყველო ფრაზები და გაკონსერვებული ლაპარაკი. მოკლე და მასკილი, მოსწრებელი სიტყვა არის ვთვლითეს კარგეს პოეტის თვისება... ჩვენი პოეტი არ გადაადის სამზღვარს გამოსვანილი გმირების აღწერაში.“

თავის მიმოხილვას სიღ. ხუნდაძე ამთავრებს ისტორიულ თემაზე დაწერილი მერე ცნობილი ნაწარმოების „თამარ მეფის ხასის“ გარჩევით და იმედდაკარგულ პოეტს ამხნევებს: „არა, ძვირფასო პოეტ! დაუვირდებ კარგად შენს სავერულ სამშობლოს, გარდახვე შენს მშვენიერ წალკოებს და დაინახავ, რომ იმის ვაზი ჯერ კიდევ ნედლია... მამ გაისწორე შუბლის დარბები და კვლავ გაუღიმი შენს სატრფო მამულს... შესახვე შენვე ვე შენი განმაცოცხლებელი სიტყვები: „იღვ მხვე, იღვ მღერალი“. ეს ისე იმის, როგორც შევლთა გამამხნევებელი ძაბილი მამე-ბასიანე.“

გრ. ორბელიანს უკვდავთა ბედი ერთი. მის შესახებ კრიტიკამ და საზოგადოებამ განსაკუთრებით მისი გარდაცვალების შემდეგ ამოიღო ხმა.

ქართული ინტელექციის განწყობილებას გამოხატავდა დღით კვხელის წერილი „დროებაში“. „გრიგოლ ორბელიანი იყო შემთავინებით განწყობილი მეფე ქართული სიტყვებისა და პოეზიისა. გრიგოლ ორბელიანს რომ თავისი გარცვანი ხარისხით, თანამდებობით ათათასჯერ უფრო მომეტებული ალავიცა სტეროდა, ჩვენ ხმასაც არ ამოვიღებდით, მაგრამ დღეს ვთვლით, როგორც დამკარგველნი დიდებულნი პოეტისა, რომელიც თავისი ძლიერი ხმით აღუაქმებდა და ამხნევებდა და დაინებულს და უიშვდობით დამამერალ ქართველებს.“²

ი. მუნარგია თავის წერეთელში „საკვირველ კაცს“ ეძახის გრ. ორბელიანს და უდიდეს ეროვნულ დანაკლისად თვლის მის გარდაცვალებას. „თხზილი წლის საღმობას რომ ვერ დაეღლია და დროთა

მოქმედებას ვერ მოედრია, ყოველგვარ ზომარობას რომ მიაკვლია თავისი გვარი“¹. სპირიტუელში და ადამიანთა გულში დაიდვა ტაძარი.

იონა მუნარგია, დაკვირვებულმა ბიოგრაფმა, „ქართული ლიტერატურის მწვერლოდან“, „ფაქტების მომქუჩებელმა“, როგორც თავის თავს ეძახდა, ფასდაუდებელი ამაგი დაგვლო, განსაკუთრებით გრ. ორბელიანის ცხოვრების ქრონიკის შედგენით.

იონა მუნარგიას ღვაწლი და თვალსაზრისი დღესაც ანგარიშსასაქვია. მის ხელთ იყო აწელი ამოკუნა — პირველს მოვებინა ფაქტებისა და ლიტერატურული მოვლენების ანალიზი, დაკვირვებინა იმინი ეპოქის ვითარებასთან, გამოგტანა მწავარი, შეფასებინა და ყოველივე ეს მამინ, როცა ამ მხრივ ყამბრი ჯერ კიდევ არ იყო გატებილი. თუმცა თვითონ ბიოგრაფმა ურთვარად გააზვიდა გრ. ორბელიანის ლიტერატურული ფოჯრა, მინამბა მას ისეთი მნიშვნელობა, როგორც თვითონ სურდა და არა ისეთი, როგორსაც ობექტურთა მოითხოვდა: თვით ილიამ და აკაკიმ ჯეროვნად ვერ შეაფასეს მისი ღვაწლი, ამბობდა იგი და პოეტის დაკრძალვის დღეს წარმოთქმული არც ერთის სიტყვა, მისი აზრით, „არ იყო შესაფერა სამწესარო შემთხვევა-სა“² რა თქმა უნდა, ყოველივე ეს მიუწვდომელია ჭიდილის შთაბეჭდილებას ტოვებს, მაგრამ, რასაც გრ. ორბელიანის თავგამოვებული ბიოგრაფი მამწვდა, ისიც ფასდაუდებელი ამაგი ქართული კულტურის წინამე.

ი. მუნარგიას სიტყვა არ ჰყოფინდა ცოერი ნიჭით მომადლებული გრ. ორბელიანის, შესანიშნავი პოეტის, პატრიოტის, ადამიანის, ბრძენი ქართველის დასახასიათებლად როგორც თავის წიგნში, ასევე მას ცნობილ ლექციებში, და ლამარტინის სიტყვებს იმორწმუნდა: „ყოველივე, რაც კარგი არის გულში, გულიდან არ ამოიღის და გულშივე რჩებაო“³

გენ. იოსელიანი თავის მიმოხილვას — „ქართული ლიტერატურის“ პირველ წერაღს ახლად გარდაცვლილ გრ. ორბელიანს მიუბღვინს. შემთხვევითი არაა, რომ ის სწორედ მამულის სავეარულიდან იწყებს: „ძველს ქართულ საზოგადოებაში გავრცელებული იყო აზრი, ვისაც არ შეუვინა, რა არის მამულისათვის თავის განწირვა, მას არ ვუგვია, რა არის კაცის ცხოვრება! ამ მარტომა აზრმა ბევრჯერ გამოიყოფა საქართველო გამარჯვებული ფიხელი ომებიდან...“⁴

შემდეგ კრიტიკოსი სამართლიანად ლაპარაკობს ჩვენს ურთ სამრამ ჩვეულებას — „ვერბო ბირთა შუა შფითზე“, არეულობაზე, სამშობლოს დაღატვე, ფლიდობაზე, გაუტანლობაზე, რაც ცალკეულ პირებს ახასიათებდათ, და რასაც ყოველი ღმრსეული ქარ-

¹ „დროება“, 1883, № 61, გვ. 7.

² „მოამბე“, 1905, № 3.

³ „ივერია“, 1888 № 75.

⁴ „ივერია“, 1883, № 4 (ს. ზღუციშვილი, ქრესტომათია... გვ. 531).

¹ „ივერია“, 1882, № 12.

² „დროება“, 1883, № 65.

თელი გზებითა, როგორც სწეულებას. ამ შეზღობულ-
თა შორის ასახელებს გრ. ორბელიანსაც.

გენ. იოსელიანი სულაც არ ანიჭებს დიდ ქართ-
ველ პოეტს გადაშტეტულ მნიშვნელობას, მაინა-
ნის ერთ-ერთ გამორჩეულ ადამიანად, მაგრამ არა
ისეთად, რომ მისმა დაკარგვამ „ერს უკან სისხლზე
მოაჭინოს“ და წელში ვეღარ გაიშარათის. „ორიასას
წლოვან ერის ისტორიის წამოკიდება კოტა მძიმე
ტვირთი უნდა იყოს, თუ დამუთანაშებთან უდროოდ
გამორჩენილი რატორიტეტი“. ცხადია, პოლემიკური
ხასიათის ასეთი მსჯელობა გულისხმობს არა პოე-
ტის დამკვირვებას, არამედ სამშობლოს განდიდებას,
და ეს განსაზღვრებაა. რუსთაველისა და გურამიშვილის
მნიშვნელოვანი წიგნები არ დარჩებოდა თავისი
თუნდაც ათასწილის სახელოვანი შვილის გარდაცვალებ-
ის გამო, რადგან ერთ ადამიანს, რაოდენ დიდზე
არ უნდა იყოს მისი ღვაწლი, შეუძლია შეტყუების
გროვებული ხაზიდრის მხოლოდ ნაწილი. საერთოდ,
ეს, ერთი შეხედვით, უნაური პოლემიკური გადახვე-
ვა გამოიყურება „ზოგიერთების“ გაბატონებულ
ხას განსვენებულის ღვაწლისა და ადამიანობის შე-
სახებ, რაც დაკარგა დროს მოუქმებდა. კრიტიკ-
კობი სარგებლობს შემთხვევით და ამბობს, რომ
„უნდა ხალხს შიარში არ უღვია, არა შევლის, არ
უქარავებს შეზარებას, მას ეწვიაღ შეუძლიან და-
ბეჭდოს ხალხის გონებაში თავისი ხახელი“. ეს თა-
ვისთავად საფურადღებო, თუმცა ამ შემთხვევაში
ტენდენციური აზრი დაუპირისპირა მან ზოგიერთი
ორატორის განცხადებას. „ჩვენი მზე, ჩვენი დიდუ-
ბა სასულაგენი წაუხვევინო“. ამხელ დროს კრიტიკო-
კობი ვერ ზედმეტს საჭირო მასალებს გრ. ორბელია-
ნის ღირსების დასაფასებლად და ამ საქმეს მომ-
ვალს ანდობს, თუმცა მასზე ადრე სხვებმა უკვე გა-
მოთქვეს თავიანთი მოხაზრებანი, რაც მომავალმა და-
დასტურა კიდევ.

გენ. იოსელიანი გრ. ორბელიანს დამახაზრებულად
უთვლის იმას, რომ, თავისი მაღალი მღვდმარების
მარეულებით, ზოგიერთივეთ მიწაში არ ჩაიტანა თა-
ვისი ნიჭი და „თამამად ჩასდგა ლიტერატურის
წრეში“. მაგრამ ცოტრი ნიჭით დაჯილდოებულნი
ადამიანი, მუფყე რომ იყოს, ვერ უარყოფს თავის
მოწოდებას, ვერ ჩაიტანს მიწაში იმას, რაც ყოველ-
გვარ მიწიერ დიდებას და სიზიდრეს ალემიტება.
ამისა მაგალითები არიან ჩვენი მუუ-პოეტები.

საერთოდ კი გენატე იოსელიანი საქმეს დინჯად,
დაკვირვებულად უდგება, გინიერული შეფასებებს
მარეგობს და სამართლიანად გადაკარებს „დროე-
ბის“ შორსმხედველ თვალს“ და ამეორებს საყოველ-
თაო ტუმარიტებას, რომ რუსთაველის ღვაწლის სი-
დიადზე ხიდრზე, რითმა საფუძვლად დაედო ყვე-
ლა პოეტის და, კერძოდ, გრ. ორბელიანის შემოქ-
მედებასაც — უფრო მეტად, ვიდრე სხვას.

„გრ. ორბელიანი მთლად გატბა წარსულში“, ყვე-
დრებით ამბობს კრატკობს. იმასვე საყვედურობს
„სადღვრდებლის ავტორს“ მოვლიანებით ევსტათე
მეხედობს: „ზოგი სულ წარსულში მხარკს მასალა-

სი.“¹ საესებით სწორია გენ. იოსელიანი, როცა
წერს, რომ „ნამდვილი პოეტი არტ ღროს უღაბრო-
ში არ ღაღაღებს, იგი დასყვერს ხალხი ენულა და
იქიდამ იღებს ძალას, მასალას თავის ქმარებლისათ-
ვისთ. რაც უფრო ღრმად ჩაიხედავს კაცის მღელე-
გი გულში, მით უფრო ძალა და მნიშვნელობა ემა-
ტება პოეტის ხმას“. მაგრამ მეტიმეტ სიმკაცრება
და უსამართლობის იქნის, როცა აესადებს: „კრი-
გოლ ორბელიანის ღვაწებში ჩვენ ვერა ეპოვებთ კა-
კის გამამხვევებლ პოეზიასაო“. მართალია, გრ.
ორბელიანი, შემოქმედების მეორე პერიოდში უკვე აღარ
არის ისეთი შეზობილი, არ არის ხალხის ისეთი გუ-
ლის მესაიდუმლუ, და მისი ნამდვილი ტკივილების
გამეგები, მაგრამ მგზნებაზე პოეტური ხმა, მრავალი
გულწრფელი სტრიქონი სივარულზე, საყოველ-
სამშობლოსათვის თვდადებზე, კეთილი საქმის მნი-
შვნელობაზე და ა. შ., დაბოლოს მისი კიშნი, პა-
ტიოსან მუხა პოეტობებს რომ უძღვნა. არ შეიძლე-
ბა ხალხისათვის სასარგებლო სამსახურის სფეროს
გარეშ დაეყენით. ამას თვითონ გენ. იოსელიანიც
აღიარებს ახალი თაობის პოზიციებიდან: „გაუგებ-
ლობად ჩაეთვლება კაცსა, რომ პოეტის ამ წყნდა
სიყვარულს სამშობლოსათვის პატრო არა სწედა“.

გენატე იოსელიანი ესება მამათა და შოლთა ბრძო-
ლასა და ამ ბრძოლაში გრ. ორბელიანის როლის
საკითხს. მამათა და შოლთა შეტაკების მიხეზნად
პოეტის არისტოკრატული აღზრდა და „ის გარემოე-
ბა მაინა, რაც წინათ სუფყდა“. მამებმა ბრძოლა-
ში ვერაფერი გააწყვეს და ისეე შოლთებს სწავლა-
დაზრდილ სიყვარულს ქვეყნის გაბედნიერება. მაგრამ მა-
ნებმა ვერ გაიგეს ახალი სწავლის მნიშვნელობა, ვერ
გაიგეს, რომ ახალი მიმდინარეობის საფუძველი იყო
ძველი წესების, მით შორის ბაღონეშური სიმამინჯის
გადაფდების ქადაგება, ცხოვრების სხვაგვარად მოწყო-
ბა. არ შეიძლეობდა ეს ვერ გავყო გრ. ორბელიანს,
მაგრამ „პოეტი პოლემიკის ძალამ გაიტაკა“, შეზრბა-
ლებლად დაესება თავს ახალ თაობას, რომელსაც „რა
დაუშავებია რა არც სამშობლოს და არც პოეტის წი-
ნამყო“. მართლაც, გრ. ორბელიანის პოლემიკაში უფრო
პირადი წყენით გამოიყვეული აღეღება იგრძინობა.

გენ. იოსელიანი თავს არიდებს გრ. ორბელიანის
შემოქმედების განმკვას ენობტკურნი თვალსაზრისით
და ამიერბულ დაცხადებას აკეთებს. „ესთეტკური
აერიბა ჩვენს მწერლებს არ უღგებათო.“ ამისათვის
დავით კეხელმა (სოსლანმა) მწარე პასუხი გასცა
გენ. იოსელიანს „დროებაში“² უკაცრავად. ბ. კრი-
ტიკოსმა და ჩვენ სულ წინააღმდეგი გვერია“, გენ.
იოსელიანმა მეტად ძნელი როლი იცინა და თუმცა
კოლნა არ აეღლი, მაგრამ როგორც მოქიდავისათვის
ღონე არ ქმარა, სხვა ძარღვიც არის საჭირო, ასევე
ლიტერატურობას კოლნა არ მყოფნის, საჭირო ძარღ-
ვი კი იოსელიანის წერილში ვერ ვნახეთო, აესადებს
პირთუნელი კრატკობსი. ეს ერთი ნიმუშია ამ პო-
ლემიკისა, რაც ჩვენი გამოჩენილი მწერლებს გარმე-

¹ „შრომა“, 1883, № 18.
² „დროება“, 1883, № 119.

მო აღრიხანვე წარმოებს და რაც ჭეშმარიტების დაღვენაში დიდ როლს თამაშობს მუდამ.

ახალი, პრიორიტული ქართული კრიტიკა მწერლის უბირველეს მოვალეობად რაცხვად ცხოვრების გულში ჩახვედრა, რეალური ცხოვრებიდან ტიპების გამოყოფანას და მათს დამაჯერებლად დახატვას. ვინც ამას არ ცდილობდა ან ვერ ასწავებდა, მის შემოქმედებას ერთგვარი ვეჭვის ქვეშ აყენებდა.

ამ მხრივ საინიუმოდ ვასახელებთ ვებტათე მჭედლიძის (მუსუველის) „კრიტიკულ მიმოხილვას“ რაც „განდევლის“ ეძღვნა.¹

ჭ. მჭედლიძე გრ. ორბელიანსაც და ილიასაც თვლის ბუნების შესანიშნავ მხატვრებად, ოღონდ იჭ. სადაც ორბელიანი კალმის ერთი გაქნევით „ჩამოსხმას დიად სურათს“, ილია ორჯერ და სამჯერ გაჰკრავს იმავე კალამს. რაც შეეხება ტიპების გამოყოფას, აქ ილია უფრო მატყვარებელი ოსტატია და მისი გმირებიც უფრო რეალისტურნი, სინამდვილეად აღებულნი არიან. მაგრამ თუ ერთგვარ საყვედურს ვერ ასცდა თვით ილია ჭეჭვაჰაძე, მით უფრო გასაგებია საყვედური გრ. ორბელიანისადმი, რომელსაც „ხედავ ადარ სწამს, ვით ღამეში მაცდური სხივი“, და „სწევსელია ფუჭად წარსულსა“.

გრ. ორბელიანზე არსებული აზრთა სხვადასხვაობა მიიწვევს შეიძლება ორ ჯგუფად გაიფოს; ერთი უკიდურესობის წარმომადგენელია კ. აბაშიძე, მეორისა — სიმ. ბუნდაძე. პირველის აზრით, სწორად „მწერლის შინაგან არსებასა და მის გარეგან ცხოვრებას შორის ხილია წატეხილი და გააღწეული უფსკურლია დამკვიდრებული“. სიმ. ბუნდაძე კი პოეზიას თაქმის განზე ტოვებს და მთავარ მნიშვნელობას აძლევს პოეტის ბიოგრაფიას, ზედავდა მასში „ყფლანინათა დიდი გეარის უკანასკნელ მოკიანს“, რომელმაც თავისი იმაზე ჯერ სამედიო სარბიელზე სცადა. მისი დახასიათებით, „სოყის“ „სიტყვის მუეუე“ მოსწონდა გრ. ორბელიანში, ნაწილ — დიდი მეომარი და სარდალი, დანარჩენებს კი — ჩინოვინი და ყფლანინათა გებრიშვილობა. საერთოდ კი, მამინდელს, ჯერ ვანუჯითარებელ სოციალურ ურთიერთობაში მოქული საზოგადოება ეპოქის გმირს ზედავდა, „წევს დიადებას“, „ჩვენს შრეს სხივთა მფრქვევლი“ აღმერთებად... მაგრამ დრომ თავისი ქმნას შემდგომმა ეპოქამ გრ. ორბელიანს ეს დიადებას „მუეუეობის გვირგვინი“ ჩამოაცალა... ნათელი გახდა, რომ ამ დიად ნიჭიერი პიროვნების სამოღვაწეო სარბიელი „ორბელიანთა სისხლის სიღარიბისა“ და ამ „სამინდად დასჯად გვარის აღდგენისაკენ იყო მიმართული. კრიტიკულად მოაზროვნე თაობამ ნათლად დაინახა, რომ გრ. ორბელიანისათვის „პოეზიის სამეუფო“ და ლიტერატურული ტანტი სხვათაშორის საქმე იყო, რომ მას თავისი ლიტერატურული მოღვაწეობით მნიშვნელოვანი კვალი არ დაუმნივეია ზეგნს მწერლობაში... ნათელი შეიქმნა აგრეთვე, რომ „მნე მეომარი“ და „დიდი სარდალი“ რუხეთის თვითმკვრიბელობის

ხმისცემთა და ზარბაზნებით გზას უკავუვდა ამავე თვითმკვრიბელობის იმპერიულიტურ-კოლონიკურ პოლიტიკას კავკასიაში, ხოლო „განმარტული მხარ-თველი“ სისხლით, საზარბიელათი და ცინებებით ანტიკიებდა პიუროკრატულ-პოლიტიურ წყობილებას ჩვენში.¹

ჩვენ ვრცელად გავისწენთ ს. ხუნდაძის ეს ცნობილი აზრი, ერთგვარი ცივი, „გამომწვეული სიმართლე“, რაც გამოიხატება ერთი ორბელიანის თანადროული ეპოქისა და თვით პოეტის მაღალნიჭიერი შემოქმედების სწორ გაგებას.

კ. აბაშიძემ გრ. ორბელიანს მდინერი მწერალი უწოდა: პირადადაც უფრო დამკაყოფილებული იყო და ერის სიყვარულიც მოიპოვა. მისი გარდაცვალებით გამოწვეულ საყოველთაო გამოცდილებასა და პატივისცემას იმით ხშიდა, რომ ხანგრძლივი ტანჯვისა და მძიმე ძილის შემდეგ ხალხსა გამოიჩინება და „დაანსაჟა ყველას თავისი გაერთიანება. ამით ქართველს ერს უნდოდა ერთი აზრი გამოეთქვა, ის, რომ თავის მოღვაწეს ვრა პატონა სცემს, ერის ძალის მამყვანებელს ღირსეულად აფასებს, თავისი თავის პატიონობისა და თავისი შინაური საქმეების მოწყობიებით უნარს აქვს² ამ ვითარულ დასკვნებს მოსდევს კ. აბაშიძის ცნობით ტენდენციურად განსრუებული მსჯელობა გრ. ორბელიანის ადგილზე ქართული ლიტერატურის ისტორიაში: მედი ქქონდა, რომ ახეთ დროს მოკვდა, რომ პრესამ და კრიტიკამ მას გააღებებული მნიშვნელობა მისცა და რუსთაველს ათუქვანა გვერდით, თორემ ნ. ბარათაშვილის თანამედროვე ასეთ ადგილს ვერ დაეჭურდა.

კ. აბაშიძე უაღრესად მაღალ შეფასებას აძლევს საერთოდ გრ. ორბელიანის ღირიკას, აღიარებს მის პოეტურ ძალას, რაც უმოაგრესად სიყვარულის, მეგობრობის, ბუნების აღმწერის ოსტატობაში გამოიხატა, მაგრამ ვერ ამნივეს მის შემოქმედებაში საზოგადოებრივ პათოსს, ერის ტკივილების ჭეშმარიტ გამოხატვას, ფილოსოფიური ღირიკის მნიშვნელოვან მოტივებს, და ამას საერთოდ პართველთა ბუნებრივი უდარდელიობით ხსნის.

„მუშა ბოქულაძე“, რაც 14 წლით გვიან დაიწერა ილიას „მუშაზე“, კ. აბაშიძეს მიანიჩა სუსტ მიზაძეად, ვრძელ ტირიადად.³

კ. აბაშიძემ „მუშა ბოქულაძე“ გრ. ორბელიანის შემოქმედებისთვის უეცო, შეუსაბამო, განზე მდგომ, შემთხვევით ნაწარმოებად მიიჩნია, ზეცაღვნიებით დაწერა ღაღა ილია ჭეჭვაჰაძემ, პირიქით, სწორად გვიფო ეს ლექსი: „ახლ მიმართულების ტალღებისაკენ გატაცებულმა გრ. ორბელიანსაც მიაგნო ამ ღრმად გულში დამალულს სიმართით ოხვრას მუშაკიებისა, ამ მალული მომწმენდელს თვალში მორველ ყრმისა“.⁴

1 ს. ხუნდაძე, ნარკვევები, 1941, გვ. 8.

2 „მოიამბე“, 1898, პიისი, № 5, გვ. 42.

3 „ღროება“, 1898, № 5, გვ. 67.

4 ი. ჭეჭვაჰაძე, თხზულებანი ტ. II, 1941, გვ. 94.

1 „მრომა“, 1883, № 18, (ს. ხუციშვილი, ქრესტომათია, გვ. 519-528).

კ. აბაშიძე ყარაილური ციკლის ლექსებად უკრიტიკებს გრ. ორბელიანს: თითქოს უბრალო ადამიანებს არ ქონდეთ უნარი ახალგაზრდა სიყვარულსაო მყოფე მხრივ, ხორციელი სიყვარულისა ამ ძუღლებში კრიტიკოსი ხედავს ახალი, რეალისტური: მიმართულების დაშვადრების ცდას.

საერთოდ, კ. აბაშიძე ქართული მწერლობის ევოლუციაში გრ. ორბელიანის დიდ დამსახურებად იმას თვლის, რომ „პირველად მან შემოიტანა ჩვენს სალიტერატო პოეზიაში ბუნების აღწერილობა, ბუნების სურათთა განცხადება, ამ სურათთაათვის სულის შედგმა... მან შეიტანა ახალი აზრი სიყვარულზე, შიშველია უკრადღება იდეალურ მხარეს ამ გრძობისას, მან შიშველია უკრადღება ალ. ჭავჭავაძეზე ქართულის ერის დარღვა და მწუხარებას... და ბოლოს მან მისცა სათავე ჩვენს რეალურ ლიტერატურას...“¹

როგორც ამ მოკლე მიმოხილვიდან ვხედავთ, მუქ ფერებში გვიხატავს გრ. ორბელიანის პიროვნებას მისი ნიჭის საერთოდ დიდი შემთხვევითი კ. აბაშიძის „მისი ბიოგრაფია არავითარ ნათესა არ ჰქონდა მის მწერლობას... რა უნდა იყოს საერთო იმ გრ. ორბელიანს მორის, რომელსაც დედამიწაზედ ერთადერთ წერტილად თავისი ოჯახობრივი ინტერესი მაჩნდა და უბრალოდ გვარეულობის დაცემის და საქართველოს დიდებულებს ერთმანეთს უკავშირებდა... რომელიც სხვადასხვა მხარეთა მმართველობის დრის დრკონის კანონებს ამკვიდრებდა“²

ერთგვარად სხვა ეუბით, მაგრამ პრინციპულად იმავე პოზიციებიდან ვსხმის თავს პოეტს დიზრავლი. დიზრავლის სტატია „ქვენი მწერლები და მწერლობა“ გამოქვეყნდა „მოგზაურში“ ქვეყნის დაცემული მფლობელების აღდგენა ითხოვდა მწერლობისაგან დიზრავლი და ამ საქმეში ვერ ხედავდა ვერც გრ. ორბელიანის, ვერც თვით ნ. მარათაშვილისა და ა. პუშკინის ნამდვილ ღვაწლს. პუშკინსა და მისი ლექსების მთარგმნელს გრ. ორბელიანს იმას საყვედურობდა, რომ ვერ გაგვიტოვებდა დანიშნულება, როცა ამბობდნენ: „სიციცხლვე ფუჭო, უბრალო ნიჭო, რად მოუცხბა ჩემთვის ზნასა?“ „ზოდი და უწოდე ამგვარს პოეტებს ხალხის წინამძღოლი“ — ამბობს კრიტიკოსი. იგი გმობს პოეტს აგრეთვე „ხალხთა ამომკვლევების“ ქებისა და „შთამომავლობის წაქეზებისათვის ბარბაროსულ მოქმედებაზე“, ამასთან იხსენიებს მის სიტყვებს:

განელეს არეზი, თავარიზი, ყაფლანქე გაღაიარეს და მტვერი გაოხრებოხა. ღვთის რისხვად ყაზმინს თავს დასკეცს.

პოეტი, რომელიც ხალხზე მადლა უნდა იდგეს, ახელი სიყვა გელტისათვის ადიდებს გმირებს! — წერდა დიზრავლი.

არც ის მშვენიერი სიტყვები მიაჩნია საქმით გამართლებულად, რომელიც გრ. ორბელიანი იმავე

„სადღერძელში“ ამბობს: „ქე, მამულო საბურველო, ვინ ვახსენის, რომ მის გულში...“

გამჭინვარებული კრიტიკოსი თავს ვახსენებს პოეტს, დიდი სისასტიკით ვყვრება მის შემოქმედებას, მის ყოველ ფრაზას ცხრილავს, ვებებს წინამძღვრობებს მის „ლიტან ბატყავში“ და, საერთოდ, უაზრობად თვლის მის გამოხატებას ხალხის წინამძღოლად, ზოლო პოეტის ურვა-გოდება წარსულზე საზიანოდად მიაჩნია და არ ფარავს, რომ „დიდი და დიდი ენება მოაქვს“ მისი ხალხისათვის, რომელიც „თაყვანს სცემს მის ნაწერსა და ნაბეჭდსა, როგორც წმიდათა-წმიდას“. ამგვარი სისასტიკე პოეტის მიმართ ნაკარნახევი იმდროინდელი ვითარებითა და საზოგადოებრივი განწყობილებით. უფრო განიტკიცებოდა კრიტიკოსის აღბარება, რომ ხალხი გრ. ორბელიანის ნაწერებს იხე კითხულობდა, როგორც წმიდათა-წმიდას. ხალხი კი არასოდეს არ ცდებდა!

საყურადღებო აზრი გამოთქვა „მუშა ბოქვლადეზე“ დიზრავლი: „მეტათ შემთხვევით ლექსით აღწერს პოეტი მუშის ყოფა-ცხოვრებას, მაგრამ იხვე ძველი უხედავრება: პოეტი ერთს სიტყვასაც არ ეუბნება მკითხველსა იმ დასაძამოთს მიხეზუბზე, რომლებსკანაც მოთავსდნილა მუშა უხედურს ყოფაში და არც იმ საშუალებებზე, რომლებსაც სწრაფად შეძლო გამოყვანა იგი ამ უხედურ მდგომარეობიდან“³

მთელი თავისი მოყვანების მიუხედავად თვით ი. შეუნარგია ხმას იმდღეს და მრავალი საჭირობროტო თემის უკრადღებოდ გამოტოვებას საყვედურობს საყვარელ პოეტს: „მაგრამ, ღმერთო, შედგოდე, და, ნუთუ ამ საყოფლად თემის გარდა, ჩვენმა დიდებულმა პოეტმა სხვა ვერა კიოვა რა ჩვენს ცხოვრებაში?.. სხვა უბრალო მწერალზე რომ ყოფილიყო სხვა, ჩვენ კმაყოფილი ვაქნებოდით იმითაც, რაც მოგვცა იმან, მაგრამ როდესაც სხვა ისეთ კაცზეა, რომელიც, ჩემის ფტრით, განხორციელდება ჩვენი ნაციონალური გენიისა, ჩვენი ერის სიყვარული ნებას არ მძღვებს, გულნაკულად და ნაღვლიანად არ ვევიძობ: ნუ თუ ყველაფერი, რასაც ქართული სახელი ჰქვია, ასე ნაკლები უნდა იყოს, ნუთუ არ შეიძლება ამ საუკუნო თემის გარდა სხვა თემსზედ ვერა ქართველთა პოეტს? სად არის მისი ლექსში სხვა გრძობა, სხვა სულიერი ზრუნვა, გარდა სიყვარულისა — ქალის სიყვარულისა და მამულის სიყვარულისა? სად არის მშენება, კავშირი, ოხვრა გულისა, ოცნება, იმედი, სასოება, სასოწარკვეთილება, საინოცება და სხვა ფართოდ-ფართოდ მიზღვავებული საკაცობრივი კითხვები, სულ ყველაფერი, რაც შეიქმნა დიდ პოეტსა, რაც ჩვენ გვიანაჲს ვიოტებს, ბაირონის, მილერის, პუშკინის და სხვათა ხსენებებში? მორის ჩვენთან აზრი, გავლენით პოეტი, რატომ არ შეგებო იგი პრაქტიკულ კითხვებს?“⁴

საერთოდ უდავოდ სწორსა და საჭირობოტო ამ

¹ კ. აბაშიძე. ეტიოდები, გვ. 69.
² იქვე, გვ. 37.

³ „მოგზაური“, 1904, № 7-8. გვ. 593.
⁴ ი. შეუნარგია, ქართული მწერლები, 1954, გვ. 184 — 185.

კითხვაში მხოლოდ ის საგნები არაა დასაბუთებული სწორად, რომელიც ფართოდ ასახეც ნამდვილად მოეთხოვებოდა გვიან დიდ პოეტურ ფიქსას. სახელდობრ: კუმეხა, დარად, კავშირი და მითანება ზედმიწევნით უხედაა მიყვებული იმში, რაც გრ. ორბელიანმა დაწერა. დაყვალა უფრო ფართო სოციალური პრობლემების დასა და გადაწყვიტა. უფრო მეტი და მრავალფეროვანი ლიტერატურული შემოქმედების დატოვება, რასაც უთუოდ გააქვებდნენ კიდევ ჩვენი მწერლები, რომ ვეროპის პოლიტიკური და კულტურული ცხოვრების შევსებში ვტრიალი ამ ჩამოთვლილი მწერლების მსგავსად, — იქ, სადაც მწერლობა პროფესიაც იყო და მოქმედებაც და არა მხოლოდ ტვირთი და თავისუფალი დროის საქმე, როგორც ჩვენს სინამდვილეში ვახლდათ, ამ პირობებში ისეც უნდა გვხებოდნენ, რაც მოგვეცა ადამიანებმა, რომელთაც სძლიეს დროისა და ადგილის ასეთ — შეზღუდულობაში და მინიმალურ სიღრმეში ადგილებამდე ამაღლდნენ.

პოეტისაგან მოითხოვდნენ მეტ ცხოვრებისეულობას, მეტ კონკრეტულობას, ეს გასაგებია. მაგრამ დეკლარაციული შეთხრობით აქვეყნებდნენ მის ყოველ სიტყვას. პოეზია მათგანაც არაა, რომ ვფიქრობთ და ყოველთვის პრაქტიკულ, კონკრეტულ ვითარებას ასახავდნენ. ბუნების სიდიადე, სიყვარული თუ პატრიოტიზმი, პოეზიის მარადიული თემები, ზოგადად ისმებოდა და წყვეტოდა ხოლმე ყველა დროისა და ხალხის დიდ პოეზიაში, და თუ საქმე პოლიტიკურ სატრანსპორტს არა გვაქვს, პოეტს ვერ ვაძლავებთ შეტრიალებად „დაკონკრეტებას“ ლირიკული სიტუაციებისას.

გრ. ორბელიანის — პოეტისა და მეომრის — გეორგია ადრევე ქველდა ჩვენი კრიტიკის მკაცრობის საგნად.

კიტა აბაშიძე ულმობელია: „მა მიზანსეთ ვრთი, რა არის საერთო იმ პოეტის შორის, რომლის ქნარიც ნახობა და მომხიბლავის მულოდინებით ადსავსე ბანებებს ვეასმენს, და იმ სასტიკ, გამეცხვულ შეთმარს შორის, რომელსაც სხვადასხვა მხარის მმართველობის დროს „დრაკონის კანონში“ შემოიღო?“ არც ქველდა არბილებს ტონში ჩვენი კრიტიკისა, რისხვას ატებს „მადლ ვრძნობიერ“ მფისანასა და „სისხლისმამულ მკობარს, რომელსაც თავისი სიმშვეით თავი მოსწონს“.¹

სწორად შეინშავენ პროფ. აბ. მასაძაც და სხვა მკვლევარები, რომ გ. აბაშიძე დიდი პოეტის მიმართ მთლად სწორი არ არის, რომ, მთელი უსწორ-მასწორი ცხოვრების ხაზის მიუხედავად, ის, სავრთოდ, გრძნობიერი პოეტი უფროა, ვიდრე „ვამინაგებელი სისხლისმამული“.

სწორედ ტენდენციური იგნორაცია ან დიდი აზი-რება უნდა იყოს, რომ მდარე, უსუსტკი, მანკიერი ნაწარმოები უწოდონ ერთეულებმა ისეთ თხზულებას, რომლის ყოველი სტრიქონი გონებასმბევილობის, სიყვარულის, აზრისა და გრძნობის სხივითაა გამთბარი,

რაც ხალხმა მიიღო და შეიყვარა. ასეთი თავდასხმა მრავალ ქმნილებას განუვლია კრიტიკაშიც და მას ვერც „სადღევრებელი“ ასეც. გ. აბაშიძე კიტა აბაშიძე „სადღევრებლის“ ღირსებას მხოლოდ მის ცალკეულ ადგილებში ხედავს. „საზოგადოდ უნდა მოგახსენოთ, რომ ეს „სადღევრებელი“, დღემდის ჩვენი ლიტერატურის საუკეთესო ღელსად აღსაზრებული, უნდა მივიჩნიოთ უსუსტკად... ორ-სამი ადგილი კარგია, მაგრამ ეს ვერ გამოისყვადის ამ თხზულების საეულოვანებას. უგრძობელია ფორმით, უსწრულია მხატვრულს მმრით, არ არის პოემა, რადგან არაა აქვს; არ არის სალირიკული ლექსი, რადგან ამ გვარის თემაება არის სიმარტივე. მოკლე თქმულება და მკვეთრად გამოხატული აზრი, ეს კი ნეტად გააბიანურებულია“.

ორბელიანის „სადღევრებლის“ გაბიანრება რომ კიტა აბაშიძისათვის შეუფერებელი გამოსული იყო, ამაზე დღეს არავინ ვაპირებს. რიტორიკა თუ მათეტიკა მხატვრული სიტყვის სრულიად ორგანული თვი-სებაა და მას მეტ-ნაკლებად მიმართავდნენ ისეთი ვიდანტები, როგორც იუნენ ოვიდოსი, პორციუსი, რუსთველი, დანტე, შექსპირი, სერვანტესი... მთავარი „სადღევრებლობა“ ნაწარმოების იდეა და მხატვრული ღირსებაა. „სადღევრებლის“ რიტორიკულ სტრაქონებში კი მამოკიდელია იმეთი აზრები, რომლებიც მხოლოდ დიდ შემოქმედს თუ დასცდებდა. „თამარის დროსა გამაღვს, შეგრაბა დიდებებს ღამქარი... სად არის აქ მშრალი რიტორიკა?“ ხაგვებით სწორად შე-ნიშნავდა გვიან ვ. კობეტაშვილი, რომ ამ სტრიქონების წაკითხვასათი ვის თვალწინ პომეროსის გმირები წარმოვიდგებინა, ოლამის მთაზე თავ-მოყრილინი.

შეენ განვიხილოთ ორი ძირითადი საპირისპირო აზ-რი გრ. ორბელიანისა, როგორც პოეტისა და მოქალაქის შესახებ.

ეს ორი შეხედულება — ორივე უკიდურესობაა. არც ბიოგრაფიის უარყოფის უფლება გვაქვს და არც იმ პოეტური შემოქმედების ღირებულებისა, რაც ამ ბიო-გრაფიის შედგლია, იმ პოეტური შემოქმედებისა, რა-საც „პოეზიის მეუფის“ საბედი მოუხდის ხალხის საყვარელ მფისანს, დაპოლოს, მათი შინაგანი კავში-რის გათვალისწინებლად ვერც პოეტის შემოქმედ-ბასა და ვერც ბიოგრაფიის შევადინობთ სწორად.

გრ. ორბელიანს ნამდვილი, ღირსეული და დამ-სახურებელი ადგილი მიუჩინებს ჩვენი მწერლობაში „შელოთა“ ბანასი მეთაურებმა, რომელთაც ვრთი დროს „ხარბუზა ღუნწავალი“ ასე დაუნდობლად ვიმშავდა.

ილიამ გრ. ორბელიანს ქანაული პოეზიის მეუფე უწოდა და ეს მადალი შეფასება დიდო საბოლოოდ საფუძვლად მზის ადგილის განსაზღვრას ჩვენს მწერ-ლობაში. თავისი ღრმასწორიანი და მშვენიერი ლექ-სებით ის მართლაც ჩვენი პოეზიის ერთ-ერთი სხი-ვითანი მწვერვალი, მუფუფავია.

დიდმა ილიამ მთლად შეფასება მისცა „შემა მო-ქულაქა“, ჩათვალა ის „უხიზელ პოეტურ აღდოს“ ნაყოფად, „ამ ხანაში მოღაწეებმა, მიაგნეს, რომ ამ მდამითა ცხოვრებამაიც არის ადამიანური გულის-

თქმა, რომ ამ მდამითა გული იგივე ზღვას, სადაც თუ არ მეტა, ნაკლები მარჯვლიტება არ არის გლოვისა და სისხარულისა, ჭირისა და ლხინისა, ძუღუ-ბისა და სიყვარულისა".¹

ნუკ. ბანანაშვილიან ვრთად „აღმობრწყინებულად“ და „ჩვენი თანამედროვე ქართული სიტყვიერების მედროშად“ რაქება გრ. ორბელიანს ნუკ. ყიფიანივ.²

ქართველი ზალხის მეგობრებს, ლახისტა და ზოდენ-შტედტსაც თავისი საუკუნის ერთ გამორჩენილ პოეტად მიანდათ იგი.

აკაკი, დაუნდობელი მეზობიტება, თავის ღრთზე შეუბრალეობად ესმობდა თავს „სამინლად დასჯილი გვარის მადროშებს“, რომელსაც „იმდენად სწამდა და საქართველო, რამდენადაც საჭირო და გამოსადეგი იყო მისთვის და მისიანებისათვის“. მართლაც, გადაჭარბების მიუხედავად, აქ არის ზამართლის მეორე ნაწილი: საქართველო და ჯამაყურიატები, ასე თუ ისე, ჩვენი პოეტი-სარდლისათვის ხანინიმებს წარმოადგენდა და მათი დაცემა ერთნაირად სამწუხარო, გულსაკლავი და საგოდებელი შეიქმნა მისთვის.

აკ. წერეთელმა თავის ცნობილ სიტყვაში ჯეროვანი შეფასება მისცა განმეგნებულ პოეტს. მისი თქმით, „გრ. ორბელიანის ბრწყინვალე სახელს თვის სიკვდილიც გაუდღებია, გაურჩავადვეგებია და გადაუტყვევია რაღაც უჩვეულო მიფლანტად“. მისი ნიჭისა და ფართო საქმიანობის გამოსატყულებად ჩათვალა ეს ამბავი, რომ ცხედარს მთელი საქართველო დასტიროდა. თანაც მისსა და გრ. ორბელიანის ცნარე ლიტერატურულ პატივობას მისთვის დამსახავათებელი მოსწრებულობით მოუტებნა გამართლება რუსთაველის აფორიზმის დამოწმებით. „მეიცე რამე სამდურავი მოყვარება წესაო“. სერთოდ კი, იმავე სერთო ხაქმის ერთველ გუშავად თვლიდა, რისთვისაც თვითონ იღწოდა. „გრ. ორბელიანი იყო კეთილი ძველისა და ახალი თათბის შორის, სხვადასხვა დგმის შემერთებელი ხადი.“ რომელსაც ყოველი ქართველი გულში ვაღვდა სამარე.

1910 წელს საყმაწვილო გერნალ „ნაკადულს“ მუაოე ნომერში აღ. ზანანაშვილი თავისებს სტიტიას „ცხოვრება და მოღვაწეობა გრ. ორბელიანისა“. მოკლედ და ნათლად დაწერილ ამ წერილში ზანანაშვილი ხაზს უსვამს გრ. ორბელიანის დიდ მამულებეობობას, მის მაღალ ნიჭს. და ადამიანური განცდების, პატრიოტული სულისკვეთებისა და ბუნების სურათების გადმოცემისას განსაკურობებით აღნიშნავს პოეტის მაღალ მხატვრულ გემოვნებასა და ობტიკობას.

ა. ზანანაშვილის დასასიათებით, „გრ. ორბელიანის ლექსებში ნაწწელია როგორც დამწერის კრძიო ცხოვრების ჩარისს ტრილი, აგრეთვე საზოგადოებრივის ცხოვრების მიმდინარეობა. ახალგაზრდობაში პოეტი დაშურის უფრო თავის გულისცემას, რომანტიულის ფერებით შეხვეწულს, შემდეგ ნაწრმოებაში კი სჭარ-

ბობს საერთო პატრიოტული მიდრეკილება“³ დიდ მნიშვნელობას აძლევს პროფესორი გრ. ორბელიანის ობტიკობის ბუნების სურათების დახატებას, მის შემუდარებულ ტალანტს ამ ხელოვნებაში.

„უფრო მეტი სამსახური გაუწია გრ. ორბელიანს ჩვენს მწერლობას მით, რომ ბუნების მართე აღბრული-შობაქმედილება შემოსა სულის მობრახობის ბეჭედიო, დაასპლოვა იგინი და დაამედიტრა მხატვრობითი დასურათება ჩვენის კვლეუციის ქვეყნისა“⁴

აღ. ზანანაშვილის აზრით, „მეშა მოქუდაც“ გრ. ორბელიანს ილიას „მეშის“ უშუალო შეგავლენიო დაწერი.

აღ. ზანანაშვილი „სადღერტელს“ თვლიდა პოეტის „საკუეთის ნაწერად“⁵

ჩვენს დროში გრ. ორბელიანის შემოქმედებას ასალი შეეი მოაფინა სამეოთხა ლიტერატურულმა კნობტიკამ. ილის და აკაკის კარდინალურ შესეღულეზაობა საუდველზე შემეშავდა საბოლოო, სწორი და სადი მავაერი პოეტის შემოქმედებასა და პაროვნებასე ვ. კოტეტიშვილი, მიზ. ზანდუკელი, პ. ინგოროყვა, აკ. გაწერელი, სოლ. ზუციშვილი, სოლ. ცაიშვილი, ა. მასარაძე, დ. გამეზარდაშვილი, ჯ. ქემუშაიძე და სხვა ცნობილი მეღვლეარება გვაძლევენ დიდი რომანტიკისა მის შემოქმედების ყოველმორე ანალიზს.

განსტანე კოტეტიშვილი გრ. ორბელიანს ჩრდილოეთისა და დასავლეთის გამორჩენილ პოეტებს ადარებს და წერს:

„გრ. ორბელიანი ისეთი პესიმისტეცი კი არ არის, როგორც ბაირონი თუ გეტე. ჰეინე თუ შელი, ლამარტინი თუ ლეოპარდი, იბსენი თუ ტოლსტოი, რომელი „ინტიციური პესიმისმიც“ მოკლებულია ფალოსოფიურ მათფლმხედველობის ხასიას და წარმოადგენს მხოლოდ სუბიექტური უმამყოფილების გრძნობას“⁶

გრ. ორბელიანის მუხამაზების კოლორიტულიანზე ვ. კოტეტიშვილი ამომწურავად შეინიშნავდა: „აქ აზიის ფერების ზეინით, მთელი აღმისავლეეთის პანპროლოფირობა, ყოველი შედარება სპარსული მინიატურის მუხავებია და ქართული სისხარული—გამლილი და ხედალებითი“⁷

აღ. ზანანაშვილი, აკ. გაწერელი და სოცი სხვა მეღვლეარი, ემყარებიან რა ჩვეულებრივ, აეტორიან განცხადებას, „სადღერტელს“ ძეგოტეს მობაძეად თვლიან. ვ. კოტეტიშვილის აზრით კი, აქ „მობაძეაზე ლამარადი შეუძლებელია“, რადგან აქ ადგილი აქვს მხოლოდ ფორმალურ მავაყებებს, ათეი წყობა ლქისისა მრავალწმის გამოუყენებიაო ინგლისურ, ფრანგულ თუ ესპანურ ლიტერატურაში. მართლაც, მობაძეაქ მხოლოდ ფორმის მავაყებით განისაზღვრება, რაც

1 „ნაკადული“, 1910, № 10, გვ. 45-46.
2 იქვე, გვ. 47.
3 იქვე, გვ. 48.
4 ვ. კოტეტიშვილი, ქართული ლიტერატურის ისტორია მე-19 საუკ., წიგნი პირველი, 1965, გვ. 89.
5 იქვე, გვ. 104.

1 ი. ქავთავაძე, თხზულებანი, ტ. 4, გვ. 256.
2 „ღაროება“, 1883, № 87.

არ გვაძლევს უფლებას, რაიმე შევადგინოთ ვილაპარაკოთ.

3 კონტრეპილიონ აზრით, „დაკარგულ პოეზიის წარმომადგენლის სახელი გრ. ორბელიანის შემოქმედებს უფრო შევფერება, ვიდრე ალექსანდრე ჭავჭავაძისას, მართალია, გრ. ორბელიანიც ერთგვარად სკვდის წარმომადგენელია, მაგრამ ალ. ჭავჭავაძისთან შედარებით, მას მეტი აქვს უდარდელი სიმოწხების ოაზისები“.¹

გრ. ორბელიანის ნაწარმოებთა აღმოჩენასა და პოეტის ღვაწლის შეფასების საქმეში დიდი ამაგი მიუღწევს ცნობილ მკვლევარს პ. ინგოროვს.

გრ. ორბელიანის მრავალი მნიშვნელოვანი ნაწარმოები აღმოჩენილია კარგ მოგვიანებით—1928 წელს, გ. გოხალაშვილისა და პ. ინგოროვსა მიერ, 1832 წლის შეთქმულებისათვის დაკავშირებულ იმ საარტიკო მასალებში, რომლებიც შეადგენენ 29 ტომს და გადმოგზავნილი იყო ლენინგრადიდან თბილისში² ეს მასალები ვინმე სუბსაბოტის მიერ საცემოდ მიჩნეული, გენერალ-მაიორ ვოლსოვსკის პქონია ხელი, როცა პოეტი დაკითხა.

1928 წლის აღმოჩენილ ხელნაწერებში გამოიწვევრებულ იქნა პოეტის ლექსები: „იარაღისაღმი“, „მისი სახელი კიდევია“, „ზამირისა ქარი ვრიალებს“, „ან...დში“, „პე. ივერია“, „გულნი ივერია“ და სხვ., აგრეთვე „გუზარობა ჩემი“, ნაწევრები დღიურიდან, ფრაგმენტები, თარგმანები, სულ ოცდაათამდე ნაწარმოები. ამ აღმოჩენის მთავარი მნიშვნელობა ის იყო, რომ პ. ინგოროვს თქმით, „ამ ახალი მასალების ფონზე გრ. ორბელიანის მთელი შემოქმედება სრულიად ახალს გამოუჭება ღებულის“.³

გრ. ორბელიანის შემოქმედების შესწავლის, მეტად-ფრ მისი ნაწერების კატალოგიზაციის, პუბლიკაციის, ა. მუხარბიას ზიოგრაფიულ-კრიტიკული შრომების გამოქვეყნის საქმეში დიდი წვლილი შეიტანა მკვლევარმა სოლ. ცაიშვილმა (ხუჯღლიძის მუხრანის ხელნაწერების შესწავლა-გამოცემა და სხვ.).

ს. ცაიშვილის აზრით, გრ. ორბელიანის დაყენება უნის საკითხში პლ. იოსელიანის გვერდით „ყოვლად შევსდებელია“.⁴ ამ საკითხში ის ეკამათება ავ. გაწურავისას, რომელიც თავისი გამოცემის წინასიტყვაობაში მითითებდა პ. იოსელიანისა და გ. ორბელიანის თეორიულ დებულებათა კავშირზე 60-70-იან წლებში და სამართლიანად თვლიდა გრ. ორბელიანს არქაული პოზიციის დაწყველად.

მართლაც, გრ. ორბელიანს არასოდეს არ დაუბინა თავისი პოზიცია ვინის საკითხში და გამარჯობდა პლ. იოსელიანის „გრამატიკას“. მართალია, ერთგან ილია ჭავჭავაძის „კაცია-ადამიანის“ ენასაც აქვს, ის-

ვევ როგორც პლ. იოსელიანიც აქვს გ. ორბელიანის კომედიების უბრალო ენას, მაგრამ რა ამრსხავე არ უნდა ყოფილიყვნენ, თეორიულად „პრაქტიკული მოღვაწეობით და მართალია თეორიულ-პრინციპული ხანაითაც არც ერთს და არც მეორეს არ უღალატინოს არქაული პოზიციებისათვის. პირიქით, საყურადღებო ბოლო წლებში გრ. ორბელიანი კიდევ უფრო ათულებს ენას, მეტადრე კერძო წერილებში. თავის ცნობილ კრიტიკულ სტატიებში, გ. წერეთლის „კიკილიკს“ რომ უძღვნა, ავი ვადაჭრით ვუბნება მკითხველს: „პლატონს რომ არ დაეწერა ღრამატკია, არც ეს ჩემი სტატია დაიბეჭდებოდა თქვენს შესაწყებულად“.

დ. გამეზარდაშვილი გრ. ორბელიანის ამ რეცენზიას „მამათა“ და „შვილთა“ ბრძოლას ბუნებრივ გავრცელებლად თვლის, და ენის საკითხი არც მიაჩნია აქ მოვად საკითხად.¹

ავ. გაწურავიამ პირველად აღნიშნა გრ. ორბელიანისა და ნიკ. ბარათაშვილის პოეტის საერთო ნიშნები, საზომების, ლექსიკონის, სახეთა სისტემის მსგავსება, აგრეთვე მათი მთავარადის მრავალი საგულისხმო დეტალი და პოეტის შემოქმედების ამოწურავი დახასიათებაც მოცეცა.

გ. ქიქოძემ პოეტური საღებავებით წარმოვიხანა გრ. ორბელიანის თავისებური პოეტრიტი—არისტოკრატი პოეტისა, რომელიც უბრალო ადამიანების განცდებზე დაპარაკობს არა გულდასმული არისტოკრატისა და ბიუროკრატის ქედბილობით, არამედ იმ მსატერის ენით, რომლისთვისაც ვეცა ამქვეყნიურ სამეფოებზე მალა მინც პოეტების რესპუბლიკა დგას, სადაც ღვინით ან უღვინით მთვრალ ლომიანას, ბეგონას და მირსაჯანას მეტი სამოქალაქო უფლებები აქვთ, ვიდრე ვეცა გეოგეგონის მეფეს და მათ ნიკრისის ქარბანს კანასკაცებს.² გრ. ორბელიანის თვლის უაღრესად კოლორიტულ რომანტიკოსად, რომელიც სიკვდილამდე დიდ ბავშვად დარჩა, ბრძენ ბარათაშვილთან შედარებით.

თავის მიზნადილ სტატიებში, რაც მოხსენებად წავიკითხა, პ. მოქელი აცხადებს, რომ „დღემდე გრ. ორბელიანის შესახებ ჩვენს კრიტიკაში მინც ზოგიერთი მცდარი მოსაზრებაა გაბატონებული“ და პოეტის ნაშეფილი სახე სრული სიყვადით კიდევ არაა წარმოდგენილი.

პირველ საკითხად აქ მიაჩნია გრ. ორბელიანის მონაწილეობა „მამათა“ და „შვილთა“ ბრძოლაში, და გაუმართლებელ დამწველობად თვლის იმ ამბავს რომ მას „მამათა“ ბანაკის მეთაურადაც კი აცხადებდნენ“. სათანადო აღვლზეც ენადეყოფთ, რომ ეს შეხედულება არ შეეფერება ზომართლეს.

კ. მუქველია ენერგიულად ცდილობს გრ. ორბელიანის ნაშეფილის განათვისუფლებას ყოველგვარი ჩრდი-

1 იქვე, გვ. 88.
2 პ. ინგოროვია, „გრ. ორბელიანის ახლად აღმოჩენილი ნაწერები“, „ქართ. მწერლობა“, 1928, № 6-7, გვ. 228-267.
3 იქვე, გვ. 243.
4 ნ. მუხარბია, „ქართველი მწერლები“, 1954, ნენიშენი.

1 დ. გამეზარდაშვილი. ქართული კრიტიკა და ქართული კრიტიკოსები. 1965, გვ. 150.
2 გ. ქიქოძე, თბილუბანი. I ტ. გვ. 89. 1946, VI, გვ. 19-48.
3 ქეთისის სახ. პედ. ინსტიტუტის შრომები, 1946, VI, გვ. 19-48.

ლსაფან, რაც, მისი აზრით, აკაკი წერეთლის თაოსნობითა და ზეგავლენით მიადგა წლების მანძილზე. ისე, რომ დაღესტნელთა სისხლის დღევრასაც კი უპოვნა ერთგვარი მორალური თუ ისტორიული გამართლება: რომ ლეკების დაუპრულებელი თარეში არ შეწყვეტილა პოეტის დროსაც, XIX ს-ში, და აქ ხოფრომ მგალობლიშვილის ცნობას იმორჩებეს. ცხადია, ეს სოფრომი შეგალობლიშვილის დაუმორჩებელად ცნობილია, თუნდაც წინააღმდეგის აბრეშობა, და ერთ ლექსში ნ. ბარათაშვილიც აღტაცებით მიესალმება „დასამხობელი ჩერქეზის“ მძღველ გმირებს, მაგრამ პოეტის წერალების ცნობილი ადგილების გამართლება ამით ნაკლებად დამაყრებელია. ნაკლებ სარწმუნოა ისიც, რომ „ეს მამინდელ საქართველოში საუფრო საქმედ არ იყო მიჩნეული“. რომ „მამის სხვაანირად ფიქრობდნენ ქართველი მამულიშვილები“. შევეცილი ვთქვათ მხოლოდ: ეს იყო ისტორიული სიტუაციითა და პოეტ-სარდლის სამსახურებრივი მოვალეობით გაპირობებული აზრები, რასაც თან პირადული ძველი, გუაროვანი და პატრიოტული გაბოროტებაც ერთობდა.

დღეს, საერთოდ, მოქმედებულად უნდა მივიჩნიოთ პროფ. კ. შეძველიას დასკვნები, რომ გრ. ორბელიანი არ იყო „მამითა“ პანაქის მეთური; არ ებრძოდა ახალ თაობას ენის საკითხში თუ საერთოდ რომ გქონდა მადგობა გლეხობას, „გამოღის მშრომელი ხალხის დამცველად“, „სასტიკად ილაშქრებს ცარიზმის ბუერკრატული რეჟიმის წინააღმდეგ“.1 და ა. შ. გრ. ორბელიანს ვყოფა ის, რაც აქვს. დაუმსახურებელი პატივი არც პოეტს არ ესაუბრება.

ცხადია, საქმის ნამდვილ ვითარებას წარმოვიდგენს. პროფ. დ. გამეზარდაშვილი,1 არსებებს წერს, ი. ქავჭავაძესა და გრ. ორბელიანს შორის! ენაშიღნა პოლემიკაც ფართო ხასიათი მიიღო. ილიამ დაინახა, რომ გრ. ორბელიანი მის ევამთავრება ყველა იმ პირთა სახელით, რომლებიც თავიანთი აზროვნებითა და მოქმედებით „თერგდალეულებს“ ებრძოდნენ, ამიტომ ისინი ერთმანეთს დაუპირისპირდნენ, როგორც მეთაური—მეთაურს“.1 ცხადია, ისიც, რომ გრ. ორბელიანი მამათა პანაქის მეთური ვერ გახდებოდა ერთბაშად. 1871 წელს, როცა ილიას „გამოცანები“ წაიკითხა. არა, ის უკვე თავიდანვე იყო იმ შეტყველებათა მატარებელი და მითავე, რომელითაც მამათა პანაქი დაუპირისპირდა ახალი თაობის ენასა და თვალსაზრისს.

ცხადია, გრ. ორბელიანი, როგორც პოეტური სამუშაოს ერთ-ერთი ბუმბერაზი, ჩინიკვლევა კალმონიებით ვერ დაწერილმანდებოდა და ხელალებით ვერ უარყოფდა „შვილითა“ ყველა საქმეს.

საქმე ის არის, რომ გრ. ორბელიანი იმავე მანძილით დაუახლოვდა ახალ თაობას, რა მანძილითაც დაშორდა ძველი თაობის ამკარად გონიერგატორულ პანაქს“.2 ანტიკონს უყოფა ილიამ ძველისა და ახლის შემავრთებელი ხელი.

ეს გაცემა დედოქ ქვაკუთხედად გრ. ორბელიანის შესახებას. რაც არ უნდა თქვლიყო და რაც არ უნდა ითქვას, გრ. ორბელიანი იყო და რჩება ქართული პოეზიის ერთ-ერთ ბუმბერაზად.

გრ. ორბელიანის სოციალურ-პოლიტიკარი შესაფუძნებანი.

გრ. ორბელიანის პოლიტიკური გრადო, მისი სოციალური მათოდმედულოთა თითქმის სადავო არ უნდა ყოფილიყო. ძველი, დღევანდელი არისტოკრატის უკანასკნელი მოიკანა არასოდეს არ შერიგებია უაზროთა და გლეხთა ახალბებას, ეტრფოდა ძველ საქართველოს რომანტიკულ არბილს, „თამარის დღთა, დიდების დღთა“ აღდგენაზე იცნებოდა და პირად ცხოვრებაში ქედმაღლურად დაქურება იმას, რაც პოეზიაში კიდევ აღიარა, როგორც ჰუმანურად მოაზროვნე პოეტმა. ახალგაზრდობის დროის შემამოხური სულიც დაცხრა და შეგდეს შერიგებული მისველ მხოლოდ დღევანდელ მათ დრტინადეა იმ უსამართლობაზე, რასი აღმოფხვრის იმედოვ დიდი ხანია დაკარგა. ხედავს პატრიოსან მშრომელთა სიტინაყესაც, მაგრამ მხოლოდ ლიცვას ურჩევს და ბუნდოვნად ანიშნებს იმ სამუფოზე, სადაც ყველა თანასწორი იქნება — საიტიო-ზე.

ასეთია ზოგადად საქმის ვითარება გრ. ორბელიანის სოციალ-პოლიტიკურ აზრთა სამყაროში. მაგრამ ყველა ადამიანი ერთი გარკვეული საზოგადოებრივ გა-

ზომება. დიდი ადამიანების შემოქმედებით შემოვიდრებობაში მაინც აღმოჩნდება ხოლმე ბევრი სადავო და ძნელად გადასაჭრელი წერილიანი, რაც გარესამყაროდან მათს ცნობიერებაში საცნებია და მოვლენების ობიექტურ ასახვას სდევს ხოლმე თან. არც გრაფოლ ორბელიანის პოლიტიკურა მრწამსი დაარწინილა დავისა და აზრთა სხვადასხვაობის გარეშე.

გრ. ორბელიანი 1832 წლის შექმულების ერთ-ერთი იდეური მამორჩვეულია, მისი სული და გული. ისე მცვეთრად მატერული სიტყვის არც ერთი ოსტატის ნაწერებში არ ასახულა მამინდელი მებრძოლი სულისკვეთება. მეამბოხური სული, რაც მის მამინდელ საკუთარ ნაწერებსა და თარგმანებში ტრიალებს სცილდება, თვით ამ, შედარებით ვიწრო, შეთქმულების ფარგლებს და დიდი ეროვნული ტავილეების გამომატველ მოვლენად იქცევა. ამ მებრძოლი სულისკვეთებით გამორჩევა პოეტის შემდეგი ნაწარმოებნი: „ისხელი სახელი კაცებთა“.

1 დ. გამეზარდაშვილი, ქართული კრიტიკა და ქართველი კრიტიკოსები, 1965, გვ. 148.

2 დ. გამეზარდაშვილი, ქართული კრიტიკა და ქართველი კრიტიკოსები, გვ. 153.

1 ქუთაისის სსხ. პედ. ინსტიტუტის შრომები, 1946, 6, გვ. 30.

„იარაღის“, „მე. იფრავ“, „მეზავრობა ჩემი“, „სადღევრძელის“ პირველი ვარიანტის ზოგი ადგილი.

იგი დრო, როცა „იარაღის“ ავტორი რესპუბლიკაზე ოცნებობდა.

ნოვეტორდში პოეტა ფიქრებმა არ დააძინა. „გონებაში წარმომიდგება რესპუბლიკური უწინდელი ამათი მშართველობა“, — ასებადებს ვულგარულიად და სულს უფორიატებს ოცნება რესპუბლიკაზე. ძველია „დღიურის“ ავტორია ცნობა გვიანდელ ინფანტრიანს გენერალსა და მეფისინაცვალში.

ცნობილია, რომ შეთქმულების დღეებში წამოჭრილი მუხრძოლი-კრიტიკული იდეები არც შეთქმულების დამარცხების შემდეგ მისცემიან დაიფრეხებს, და ამა მოწივობს ისეთი უკუდავი ქმნილება, როგორცაა ნ. ბარათაშვილის „ბედი ქართლისა“, სადაც პოეტმა სლოთონ მანაშელის პირით შეიფხვ ავფედრის. ვინ მოცეკვა უფლება ერთ კაცს, რომ განავლი სხვათა. მრავალია ზედი და შენი სურვილით ატრიალო, დაუთრეწოთ თავისუფლებათ ასეთი მუხრძოლი კალი ორბელიანის შემოქმედებაში 1832 წლის შემდეგ აღარ გვხვდება.

ჩვენი უმათრძოლოდ მივანინა პროფ. კ. მეტეულიას კატეგორიული განცხადება იმის თაობაზე, რომ გრ. ორბელიანი „მშრომელი გლეხობის თანამგრძნობი და 1861 წლის ისტორიული რეფორმის თანამოაზრე იყო“.¹ გადაჭრით შეიძლება ითქვას, რომ ფაქტები და გრიგოლ ორბელიანის ცხოვრება სხვა რამეს ამტკიცებენ. ჩვენი აზრით, უფრო სწორია პროფ. ს. ხუნდაძის დასკვნა, რომ პოეტისათვის „პატარაყმობის ინსტიტუტი წოდებათა ურთიერთობის ნორმალური ფორმა იყო“ და „გლეხი მემაშულის საცქარალოატიოთ იბიექტს წარმოადგენდა“.²

უნდა გავიხსნაროთ, რა თქმა უნდა, პროფ. კ. მეტეულიას ეს აზრი, „რომ გრ. ორბელიანი ახალი ცხოვრების მიმდინარეობის მორველ მსყურებლად არ დარჩენილა“ და „ცხოვრების ტალღათა ქროლოვამ მისი პოეტური პანთეი შეარხება“, მაგრამ საყვოვა, რომ „დემოკრატიზმის პრინციპების კარნახობა“ და „გვიარაშვილობაზე შალა ადამიანის ინტერესების დაყენების“ უდავო შედეგებით დაუწერა „მუშა ბოქულაძე“. „მიეციით ნიჭსა გზა ფართო“ დიდებული ნათქვამია, მაგრამ ცალკეული გამოთქმებისა და თუნდაც დიდი პოეტური ბუნების, შინაგანი მოწოდების კარნახით თქმული აფორიზმებით ხშირად არ ხერხდება შემოქმედის ნამდვილი მრწამსის დადგენა. ასეთვე გრ გამოდგება გრ. ორბელიანის „დემოკრატიზმის“ საბუთად მისი ერთი კერძი წერილის სიტყვები: „უბედურნი ჩვენი გლეხები როგორ მახოვრობენ ამ საშინელს სიშინელში და რა ღონისძიება უპოვნეს მისთა ბატონებმა“³, ვერც გრ. ორბელიანის სიტყვები სხვა წერილიდან: „ამ

დღით საქართველო მიიღებს ახალს სახეს... ასი ათასი სული გამოდის საშინელეს მდგომარეობიდან“. ცხადია, ჩვენი სასიქადული კოტეტი⁴ არც ყოფილა არც კაცთმოძულე და არც მწველთის მოციქული. გლეხებიც ქართველი ხალხის ნაწილად მიანდა და მათი ყოველი სიყვოვე ერთგვარად გულს უხარებდა, მაგრამ არა იმდენად, რომ თავისი კლასის აგონია, თუნდაც თავისი ვალები დავეიწებინა და უმსხვერპლოდ დათანხმებულიყო იმაზე, რასაც დრო ითხოვდა. კეთილშობილური მისწრაფებებისა და მამაშვილურა სიტყვების უკან მივდამ იფარებოდა მაინც დიდი მოხელე და ფეოდალი, რომელიც ქვეყნის დემოკრატიზაციავზე ნაკლებად ფაქრობდა და სულაც არ აპირებდა, რომ თავზე დაეწეა არა თუ ყმა გლეხები, არამედ წყრეთლის ფოფილი ქვეშევრდობი, „უკაში აზნაურა“ დიპტირი ყოფიანი.

პოეტის ცხოვრების ქრონიკიდან ცნობილია, როგორ გვიჩა თავი ვრ. ორბელიანს დიმ. ყოფიანის მარშლად არჩევის დროს. თვითონ ვიფიანის მოწინობით, ის „უნალოდ და პატრონანა სულის პატრონად ითვლებოდა“, მაგრამ მასავით გაგლეწიან ლევან მელიქიშვილს უთხრა, პირდაპირ მიეფხვი წინადადება, „არ გაბედოს კენებს ყრათ“. ამან ყოფიანი ისე გააღვიანა, რომ თავისი პრინციპის გატანა გადაწყვიტა, თუმცა სულაც არ უფიქრია მარშლობაზე.

ცხადია, ვრ. ორბელიანი ვერ იქნებოდა გლეხთა განთავისუფლების მომხრე და, რაკი იძულებული გახდა დათანხმებულიყო იმაზე, 1863 წელს დაწერა და წარმოიტეკა თავისი „მაზრია ბატონყმობის საქმეზე“¹.

გრ. ორბელიანი ამ დოკუმენტშიაც ვრთავარი სიმამთით დაპარაკობს გლეხებზე, თითქმის გული შესტივა კიდევ მათს ბედზე, მაგრამ ეს უფრო დიპლომატიურა მანევრია, ვიდრე ნამდვილი ქონიკობა. და საერთოდ გლეხობა ამ დიდ მუხატონეს გმრალემა ისევე, როგორც გლეხს გმრალემა თავისი ხარი, მაგრამ უღელს კი არ ხსნის. ორბელიანის დამახაბურება ხალხის წინაშე სხვაგან არის საძიებელი და არა გლეხებისა „შებარალემაში“.

თავისი „მაზრის“ ყველა მუხლათი პოეტი იმასვე ამტკიცებს და მოითხოვს, რასაც ქართველი ფეოდალები: რომ გლეხები უშიწოდ უნდა იქნან განთავისუფლებული და ჭველებურად დარჩნენ ხისხებად მებატონესთან, ბედის ამათა, ისე რომ, მოავრობ: არც კი ჩავრობს საქმეში, „ვიდრემამის სამიჯარო არ ვამოწმებეს ერთის მხრიდან“. ამ ღონისძიებას კიდევაც ასახულებს: გლეხებს რომ ნახევარი მიწა მიუღვრათ მჭობროდ დასახლებულ ქართველ სოფლებში, ეს მიწა არც გლეხს ფყოფა, არც ბატონი ჩავარდება კარგ დღეშიო.

1 ქუთათისის საბ. პედ. ინსტ. შრომები, VI, 1946, გვ. 44.
2 „მნათობი“, 1934, №3, გვ. 128.
3 გრ. ორბელიანი, წერილები, ტ. II, გვ. 164.

1 სიტყვა წარმოთქმული 1863 წელს თბილისის გუბერნიის თავად-აზნაურთა კრებაზე. გრ. ორბელიანის თხზულებათა სრული კრებული, „საბჭოთა მწერალი“, თბილისი, 1959 წ., გვ. 304-308.

ამრიგად, პოეზიაში და ხშირად პირად ცხოვრებაშიც საერთოდ ქუმანური, დიდსულოვანი პოეტი, მეგობრობის, საყვარულისა და ნიჭის თავისუფლების მქადაგებელი შემოქმედი თავისი პოლიტიკურ-სოციალური მრწამსით ბოლომდე რჩება ამავე ფეოდალად, ბატონყმობის მომხრედ და მეფის მოხელედ.

პროფ. გ. შექველია თავის სტატიაში ამტკიცებს, რომ გრ. ორბელიანი, თუმცა თერგდალეულებივით აქტიური მებრძოლი არ ყოფილა ბატონყმობის წინააღმდეგ, მაგრამ „მშრომელი გლეხების თანამებრძოლი და 1861 წლის ისტორიული რევოლუციის გატარების თანამოზარე ეყო... ხშირად გამოდიხ მშრომელი ხალხის დამცველის როლში და სასტიკად ილაშქრებს ცარიზმის ბიუროკრატიული, უხეში აპარატის წინააღმდეგ და გლეხობას ექონივება.¹ გ. შექველია მეტიმეტ გულმოდგინებას იჩენს და მიაწერს გრ. ორბელიანს იმას, რაც დიდ პოეტს არც ესაძიარება. პირიქით, გრ. ორბელიანი 1858 წლის 28 ივნისს, ბ. ჯორჯაძეს სწერდა, რომ ბატონყმობის გაუქმება რუსეთსა და საქართველოში, „დიხს, მისივე დიხს, დიდ, დიხს, თავში საცემ-საქმედ“² მიაჩნდა, და უზარბოესად თვლიდა, დამწინდელიყვენ, რაც შეიძლება დიდხანს, ასე, „ჩვენთვის, ჩვენს ძველ-ბურის წესდებულებით...“³ ასევე ხედება ყმების განთავსულებებს პოეტ-გენერალი, მონაწილე გურიის გლეხთა და თბილისელ ხელოსანთა „პუნჯის“ ჩაქრობისა, აჭარელთა დამშვიდობის და სხვა ღონისძიებთა, ხოლო როცა, ისტორიამ თავისი ვატიანა — სამაზრო კომიტეტების წაცვლად თავად-ანზაურთა სამაზრო კომიტეტების მოწვევა მოათხოვა, მან როგორც მეფისნაცვალმა, განაცხადა: „თუთი სიტყვა კომიტეტი ყველას აიძონიანებს, რადგან თავადანზაურობის დაღუპვას ნიშნავს“.

გრ. ორბელიანის როლზე თბილისის ამქართა ამბობების ჩაქრობაში აზრთა სხვადასხვაობა იყო. ი. მუხარაგიას დიდ ცოდეად არ მიაჩნდა პოეტის საქციელი, რომ მისი ბრძანებით „ხალხს თთუი ესროლვდ, და უფრო ის არ მოეწინა, რომ „სიტყვით მივოდა ამიოხებულ ხალხთან“. მისი „მეორე მე-ხოტბე“ კი (იგულისხმება ვახტანგ კოტეტიშვილი), როგორც ხამ. ხუნდაძე მითითებს, არ ცნობს გრ. ორბელიანის გარდაქმნას, და ამტკიცებს, რომ პოეტს აწუებდა ამქართა სისხლის დაღერა, ხინდლის ქენჯნას გრძნობდა, „დაძინებული ბედის გამიღებებეს კვლავ ელოდა“. ამიოხებებზე ოცე-ხოზდა ისე.³

ხამ. ხუნდაძე სულ სხვა აზრისაა: „ეს ძირითადი ისტორიული შეცდომა არის. შეიძლება პოეტი მართლა სწუბდა ტფილისში დაღერილი სისხლის გამო, — ამის არც ერთი დამამტკიცებელი დოკუმენტი არ არსებობს, მაგრამ ეს როდი ნიშნავს, რომ იგი ამ აჯანყებას თანაურწამობდა. მეორე გრ. ორბელიანი რომ „გარდაიქმნა“, ეს „დამამტკიცებელი“ ნიშნავს მარტო მისი (1865 წ.) ჩაღრობის სისხლში მუხამბოთი? განა მისი ბრძანებითა და მეთაურობით არ ავიდებნენ ხვევსა და მინდერებს აჯანყებულთა დაღერება სხეულებით, მოჭრილი თავებით, სისხლით — აფარისა, ლევეთა, საქათლოსა და გურიანი? ეს ხომ ისტორიული ფაქტებია?... მუხამბო: რა საერთო ქმნდა 1865 წ. აჯანყებას 1830-32 წლების შეთქმულებასთან? პირველში ქალაქის წყრილი ბურჟუაზია იბრძოდა საგანდასახლო კანონის წინააღმდეგ, რომლის თანააგრობიც და დამცველიც გრ. ორბელიანი იყო; მეორეში — საქართველო მსხვილი ფეოდალური არისტოკრატია რუსეთის ბატონობის მოსასპობად... ერთს აჯანყებას მეორესთან არავითარი იდეურ-პოლიტიკური, სოციალური ნათქააბა არა აქვს“.¹

მართლაც, ზოგადად აჯანყებულ ლაზარაკი, მისი არსის გაუთვალისწინებლად და მის მომხრედ გამოყვანა პირთებისა უოველდგარ პირობებში — ისტორიული სინამდვილის დამახინჯება იქნებოდა.

ნ. ნიკოლაძე (რიონელი) „სოლოკოლიში“ წერდა, რომ ამბობებს დღევანდელ „ქართულში უტრასსიტ-მენტალისებსა პოეტში და ზომიერად „მომეწინაო“ რუსთა მეფისნაცვალმა ორბელიანმა წაიბურტყუნა: ქალაქის საზოგადოება... გადასახადებზე უარი არ უნდა თქვასო“.²

უდაყო, თავიდან თავისუფლების ცისკარს ემბედა პოეტს, ვერ შეუძებოდა იმ წყობილებას, სადაც ტლანქი „ძალი მსაჯულოებობა“, ხანჯლით ჭრიდნენ სამაზრობას... მაგრამ თავისუფლების ცისკარი ვერ იხილა, ამის წაცვლად გამოეფა „ლოთობა და ცემა-ტყემა ჩინოფიციებას“, კომისიონერები, ოციერებისა და სალდათებისგან შეურაცხყოფა ცოლ-შვილებისა სოფლებში, ერმოლოვი და მისგან დაჩაგრვა თავადებისა...³

ამ ტლანქ სინამდვილესთან ბრძოლით აღარაფერი გაეწყობოდა და ისევე დუმოლი ამქობინა, მაგრამ პოეტის ბიოგრაფიაში საკმაოდ ბევრი მასალა დავიშოქმედი იმის საილუსტრაციად, რომ გულის სიღრმეში პოეტი გრძნობდა იმ ძალადობის ნაყოფის სიმწარეს, რასაც ახალგაზრდობის წლებში ათსატყიო ბრძოლა გამოუცხადა თავის მეგობრებთან, თანამებრძოლებთან და თანამოკალმებთან ერთად.

არა, პოეტს არ შეარეებოდა უსამართლობა, რაც ახალი უბედურების საშით დაატყდა მის ხალხს, მაგრამ მხოლოდ იდუმალი დრტყენით თუ გამოამყდუნებს უმყოფილებას მისდამი, ვითაც ასე ერთგულად ემსახურება. შეწინააღმდეგ მხოლოდ იმას, რომ მისი უმყოფილება უფრო რელიეფურად ჩანს შეთქმულების ჩაგაზღნამდე დაწერულ თხზულებებში,

1 ს. ხუნდაძე, ნარკვევები, 1941, გვ. 15.
2 ნ. ნიკოლაძე, რჩეული ნაწერები, I, გვ. 200.
3 გრ. ორბელიანი, „საქართველო ჩემის დროისა“.

1 ქუთაისის სახ. პედ. ინსტიტუტის შრომები, 1946, № 6. გვ. 18-48.

2 გრ. ორბელიანი, წერილები, 1937, ტ. II, გვ. 244.

3 გრ. ორბელიანი, ლექსები, 1928, გვ. XVII-XIX.

პროზასა და პოეზიაში, თარგმანებსა და საკუთარში, ლექსებში და პოეზიაში.

მართალია, გრ. ორბელიანი ზოგჯერ სიბერეშიაც ილაშქრის მფეხი მოხელეების უკიდურესობათა წინააღმდეგ — უფრო პირად წერებში ან საუბარში — და თითქმის დამატრულ ხალხს ეტომაგება კადეც, ანელს მჭერთაშუაგებს, გმობს ბოროტკრატულ წყებს, მაგრამ ესაა ცალკეული ამოხაზვები ანუ კარგად უკლებლიანაზე, დადი პოეტური ბუნების ურ პროტეკტი ცარიზმის ბრმა თვინობის შედეგების წინააღმდეგ, და გულბრწყილობა იქნებოდა ამის მიღება პოეტის სოციალ-პოლიტიკურ შეხედულებათა ამოსავალ წერტილად. ქუჩანიზმი თითქმის ყველა დროსა და ყველა კლასის წარმომადგენლების დიდი შემოქმედებისთვისაა დამსახურებული, ასევე ოგანონია ეს გრ. ორბელიანის შემოქმედებებში. ეს საკლებით განიზოზიერი მოვლენა. ოღონდ პოეტი აქაც არასოდეს არ სცოდნება თავის კლასობრივ ჩარჩოებს.

გრ. ორბელიანი არც თავადებია და გლუბების ერთგულებიანობის მკურველია და არც თავადებისა და აზნაურების წოდებრივი გათანაბრებისა. სოციალ-პოლიტიკურ სფეროში ის რჩება დიდ ფეოდალად და მოხელედ. ქალაქის „ამოვებით საცემ“ ცხოვრების ფერხულში ჩაბმული არისტოკრატის პოეტი ძმობა, სუფააულსა და საყუთეს ქადაგებს პოეზიაში, მაგრამ რაღაც ამის საპირისპიროს ემსახურება ადმინისტრაციულ სარბილზე. ეს წინააღმდეგობაც არაერთხელ გამხდარა, ალბათ, პოეტის ამაო ოხვრის საგნად.

***

შუამე პერიოდში გრ. ორბელიანის პოეტურ შემოქმედებებში მძლავრად იჭრება ქუჩანიზმი და მასთან ერთად სოციალური მოტივები, ადრე შეტარებით მართალია გამოსატყლი მთელი მისი შემოქმედებითი ცხოვრების მანძილზე.

მისი შუამე ბოქვლამე პირაა დგას პროტესტის გამოსატყვის ცდისაგან, რაც ისტორიულად არაა სწორი, XIX საუკუნეში ნახევრის მშრომელი ხალხის გამწყობილებას წარმოსახვის თვალსაზრისით, მაგრამ მისი ადამიანური ბუნება და ტანჯვა კი რეალისტურ ფერხებშია წარმოადგენილი.

განც გრ. ორბელიანის წმინდა რომანტიკულ ლირიკას გვეყნობა, მის ზოგად, განყენებულ ენაზეებსა და ბუნებისა თუ სიყვარულის ამოთოვის, მას ერთი შეხედვით ურყველოდ მოქმედება ისეთ თემებზე შექმნილი ნაწარმოებები, როგორცაა „მუშა ბოქვლამე“ და ყარაიღლებზე დაწერილი ლექსები.

რას მიუძღვრება აგრე გაკვირვებითა, ნუთუ სახე არ ვინახავს მუშისა? მკერდი ღია, ოფლით გასვრილ, მტკრიანი, ფერით რკინა, კისერადაცანგებელი...

დიდი ფეოდალისაგან ვერც მოვათხოვდით, რომ ამაზე გულთბილად დაეხატა უბრალო მუშა, ვინ

სიცოცხლე ტანჯვად გადაქცევია მოწინასწარის შიშით ღუგამ-პურისა. მისი მუშა უდრთოდ დაკარგულა, წვერულეა კი, ნიშნად გულბრყვი მოწინასწარისა ტკივალისა, უდრთოდ გამთიერებისა.

კრიტიკამ ამ ლექსში ადრევე შენიშნა მოწინასწარის სხელოვნობა: მუშა ბოქვლამე ატყაფებს: „სოფლის გარეთ უწყალოდ განდევნილსა, დამავწყდა, რაცა ვიყავ ოდემდე“ ცხადია, მუშის ეს განცხადება არ არის დამატრუბელი: ასე იტყოდა რომელიმე აგანტირისტი ან ოდესღაც დიდ პატრეში მყოფი ადამიანი, რომელსაც მედი გაწეროდა, მუშა კი მუშაა იყო. მუშა, ტანჯული, ერთთავად შრომის უფლები გაბმული და სიწრაფი ცხოვრებაში დაღდასმული. აგითითონვე ამბობს: რა მატყს მოსაგონებელი „თუ არ ჩემი ვაჭათა ცხოვრება!“ არც ისაა მუშისთვის ახალი ამბავი, რომ „სიღარიბე შეტად მწელი ყოფილა“, არც საიათიოვას სიტყვებით აგრე ვატყვება, თუმცა აშუღთა სინდერებს, ცხადია, მუშაც სიამოვნებით მიისმენდა ზოლზე სანუგეზოდ და ნაღლის გასატყრებლად.

უდრთოდ გათორება ნიშნია „ფელში ღრმითა ტკივლითა, დიდთა შრომით, ღრმად ფიტყებთა მწარეთა, უამედოდ, უნუგეზოდ ყოფიანა“.

„ეს, ვის ესმის, თუ სადღაც მუშა ქვენებსა“ — ამ მწარე წამოხაზილი ბატყეს პოეტი უფ კრულს მრავალკრულთა და ჩაგრულთა შორის, „კაცთა შორის კაცად არ მიწვეული“ მუშა ვერ ხედავს ნუგეშს აწყყობი და იმედს — მიმავალი.

„მუშა ბოქვლამე“ 1877 წელს დაიწერა. ამის შემდეგ ორი-სამი მცირე ლირიკული ლექსის გარდა პოეტს საგულისხმოდ აღარაფერა დაუწერია. თითქმის ეს იყო უკანასკნელი ხარკი დროის წინაშე.

გ. აბაშიძე „მუშა ბოქვლამეს“ თვლის გამონაკლისად, თანაც ყალბ ნაწარმოებად, რომელშიც არ ჩანს ნამდვილი მუშის განცდები. მისა ახრით, „ეს ვერ არის სინამდვილე დაყუღი: მთელი ეს ტრადია გრ. ორბელიანის ნაქვამია და არა მუშის, მუშის იშვი-ათად წარმოსცემდა ვერეთი ახრი...“

გამოდის, რომ „მუშა ბოქვლამე“ შემთხვევით დაწერილია, ანტირეალური მიხედვის გარეშე და „შეუცნობლად“. ასეთა რამ კი არასოდეს ხდება გრ. ორბელიანის შემოქმედებაში. ეს ლექსი ნამდვილად არის გარკვეული ზედაღების შედეგი, ოღონდ არა მწიფობის, არამედ ისტორიულ სინამდვილის, ცხოვრების მათხვემისა. ზვენი თვალსაზრისის სახარებლოდ ლაპარაკობს ის ფაქტი, რომ მწელია დავადებით ამ ლექსის უშუალო გვერტიკური კავშირი რომელიმე მხატვრულ ნაწარმოებთან. გრ. ორბელიანის მუშა ხელიერად უფრო იტანება, თუმცა მძიმე ტვირთის ქვეშ მოდრეკა, ოფლით გასვრილ-მტკრიანი და კისერადაცანგებელი მუშის ფიზიკური ტანჯავი აშკარაა, და ზოგჯერ მისი ფიზიკური მომენტი ვერ შლის მამურალი, დაღდასმული მუშის მდგომარეობის ძირითადად რეალისტური, მართალი-სურათის ქოვალს. „მუშა ბოქვლამეს“ ილია ტყეპავამ მოუტანა ის ისტორიული გამართლება, რაცა სწორად ხნის „ახალი მიმართულებისაგან ატა-

ცხრილი" პოეტის მიერ ამ ხანათის ნაწარმოების შექმნას.

შუშა დაბეჭდვული აღმანიანი, მკვრამ ის არ იბრძვის, ვერ ხედავს პურსაქტობას. ვრ. ორბელიანის კლასობრივი ტენდენცია ამით აშკარად იჩინს თავს „შუშა ბოქვლაძევიც“ და სხვა რამ არც იყო მოსალოდნელი.

შუშა ბოქვლაძე თავს ესმის განცხრომის ძეგ, ნებეირად ვარზდილ მრავერვლს, ვისთვისაც არის შექმნილი ეს ქვეყანა. სწორედ დიდი საკაცობრივი იდეალებით ამორჩეული პოეტური ბუნება იყო საჭირო იმისათვის, რომ ასეთი რამ დაეწერა არისტოკრატ გენერალს, ზვიად ფეოდალს, რომელსაც არაერთხელ დაუმოწინებია ამხედრებული ჩაგრულები. მიხუცმა პოეტმა ცხოველმყოფელი სხევი შექმნა თავის სახელს ამ ღვქების დაწერით, და მოაპოვა სრული სიმართა ხალხის უმრავლესი ნაწილისა.

საერთოდ, ვრ. ორბელიანი ურუგვეთი შუშის შავი ზედის მართლაც ამაღლებულ სურათს ხატავს. საქმე ისე წარმოვიდგება, თითქოს შუშა კაცადაც კი არ მიაჩნდეთ, ადამიანად, მისი გრძობა-გონებისაც საცქობე ეჩვენებოდეთ.

რათ მიყურებ ავრე ვაოცებული?

ნუთო მართლა კაციც არა გვინივარ, რადფანაც ვარ სიღარიბის სამოსლით, არა მქონდეს კეთილისა გრძნობაცა?

ამის შემდეგ შუშა გულუბრყვილო საბუთებით ამტკიცებს, რომ ისიც ადამიანია, იფონებს მავწყობას, თავის წარმავლ სიხარულს, რაც მხოლოდ სიზმარში ვვლინება.

ბოლოს შუშა თავს ესმის დიდგაცხ, რომელიც ასეთი ცქვითა თუ სიხარულთი დასცქვრის წყლში მოცველი:

ვანცხრომის ძეგ, ნებეირად ვარზდილო, ეს ქვეყანა შენთვის არის შექმნილი!

დაზაც, მრავერვლს უღიშის ვახუშტული, მისთვის რონინებენ ღამისი ქალები, მისთვის მამოქრთან ზღვამი ზომალდები, მისთვისაა ხელოუნება, ვანძი, ისაა მეფე, და თვით მუწყც მისთვისაა შექმნილი, რომ ვმახუროს...

ეს არის და ეს! მთელი ეს დიდებული, ვარცელი ღვქაი შეიცავს ზედმავი, დაღდასმული შუშის სუფდო- ის მონოლოგს, მერე ისევე იკადებს მძიმე ტვირთს; რათა იქ მოიხსნას, „სად მე და შენ ვიქმნებთ? თანესწორნი!“ სხვაგვარად რომ ვოქვათ, შუშის გზა სანქიითმი მიდის, მიღმაქვენიური ნუგემის ამარა რწება. არავითარი აღმუთებელი ღრტკინება, არავითარი ბრძოლის სტიმული და სამართლო ვანწყობინებამ! არც იყო ეს მოსალოდნელი, რადგან, ვიმეორებთ, პოეტის ქუშანიხში არ შეუძლია გადღახოს კლასობრივი ჩაჩროები. ვრ. ორბელიანისაგან ისიც საკმარისია, რომ ასე გულწრფელად შენიშნა და დაახსიათა შუშა ბოქვლაძე, თანაც ასეთა თავისებური თბილი საღვებებით, რომ ჩაგრული ხალხის სიმპათია დამიანურა და გარდაცვალების შემდეგ მათგან აჯი გვირგვინიც მიიღო ასეთი წარწერით: „შენ იყოდა, რომ არიან ღარიბნიც, არის საღვმე სიმწარათა ცხოვრება“.

სოლ. ციმიელი უდავოდ სწორი იყო, რაც წერდა: „შუშა ბოქვლაძის“ ავტორმა უკვევლად განიცადა ჩვენი მესამოციანელების გაყენება. „მამათა“ ლიტერატურულ-პოლიტიკური მიმართულების შეთაურმა „შელოთა“ შემოტყვის შემდეგ ბევრი რამ დათმო... ჯანაბა, რომ სიამართლე „შეაღებისაგან“ იყო, 1 და მათივე ზეგავლენით დაწერათ „შუშა ბოქვლაძე“, დასქმნს მველვერია.

ჩვენ კი ყოველივე ამას დაეუმატებთ, რომ ვრ. ორბელიანმა ბოლოს ბევრი რამ დათმო, მკვრამ უმთავრები მათნე არ დაუთმია. „შუშა ბოქვლაძე“ საბოლოოდ მანცე მოთმინებთაქენ, მონობისაგან მომწოდებლად რწება. ვრ. ორბელიანი, რომელმაც მებრძოლი ღვქებით დაიწყო, იხვრით ამთავრება და სასულავში ვოჯებით ჩადბა, რადგან ვერ აძუნა გზა ნამჯგალი თავისუფლებისა და ხნისა, რაც მისთვის მტად ზოგად და მტად ბუნდოვან ცნებებად დარჩა ბოლომდე.

მკვრამ ასეა თუ ისე, უნდა ვაღიაროთ, რომ „ილია ტავჯავაძის, აჯავი წერეთლისა და რაფიელ ერისთავის ღვქებით ვრთად, „შუშა ბოქვლაძე“ შვითხელომი აღვივებდა ზიზღას და სიძულვილს ქუღმართი ცხოვრებისადმი. ამ ღვქების სახით ვრ. ორბელიანის პოეტური სახელს ახალი სხევი შეემატა.“²

ბრიტოლ ორბელიანი — პატრიოტი და თავისუფლების ბრძოლში

სიყვამით ჩემითვან გულს ცეცხლი თაქისტფლებან აღმენთო, რა შესმა ძველთ ღრთთ ღიღინი, ცეცხლი ცეცხლზედა დამერთო! „ნაღვლითი ალსარება“.

უკვირებდა თავისუფლების ცნებას, და როგორც

1 „ლიტერატურის მატიანე“, 1940, გვ. 296; ი. მუქნარავია, ქართული მწერალუბი, 1954, გვ. 4.
2 ახალი ქართული ლიტერატურის ისტორია, I, 1956 წ., გვ. 160.

სამშობლო და თავისუფლება იმდენად ორგანულად და შეწყვეტულ-შედუღებული პოეტის შემოქმედებაში, რომ მათი ცალ-ცალკე განხილვა შეუძლებელი ხდება. ეს ვასაგებია. რიცხვებიც, მკვრამ საქმით ქებული ხალხი, რომელსაც საუკუნეების მანძილზე გარეშე მტერთაგან მუდამ ფიციური განადგურების საფრთხე ემუქრებოდა, მამულის სიყვარულს მუდამ

ერთ დროს ტრიტიანიბა იყო მისი დროსა, ისე ახლა დამოუკიდებლობას დაუკავშირა უოტონ-არყოფინის საკითხი.

ცესტიდინ რჩება ფერფლი, ადამიანს რჩება სახელი, და ვისაც კეთილი სახელი არ რჩება, მისი ხსენება აღიკვეთს ამ სიფლით, როგორც ჰარმა ატავებელი ფერფლი გაშლილ ველზე. კეთილ სახელში კი თრბელიანი გულბ.ბმონს, შირვერეს ყოვლისა, მამულისათვის თავდადებას, მისი დიდებისათვის თავის განწირვას, ჰევენის სამაბურს. მისთვის ადამიანობის იდეალია „კნარი, მამულს მადიდი“.

„მამულიანყოფილობას გრ. ორბელიანსაც შთაბეჭდა იგი ღონიერი სული, რომელმაც ჩვენს პოეზიას განსაკუთრებული მიმართულება დაუნიშნა.“ — წერდა ილია.1

პატრიოტიზმს ჩვენში ეროვნულ სიჭაბუკე ემსახურება და მას კაცობრიობის წარმატების საფუძვლად თვლიდნენ. პატრიოტიზმის, — ერთს, მშობლიური ენის, წყარობის, ხელოვნების იტორიულად გათმუნებულა ზნე-ჩვეულებათა, წარსულისა და აწმყოს სიყვარულს ვარგულ არც საერთო-საკაცობრიო იდეალების სამსახური და წარმატება შესაძლებელი. ამიტომაც ამ ნათელი გრძნობის ამოთავისი გრ. ორბელიანის შემოქმედებაში მართლაც ეროვნული სიჭაბუკე ხასიათს ატარებს.

პოეტის პირველადი ლექსი ჩანს, რომ ავტორი დიდ იმედს ამყარებდა ცხოვრებაზე, მერე შიშობის შეგება-ალეგორიის წილ ვაებას შეხვდა, გაუტრუდა ყველა იმედი, უბედობის ვრიგაღმა დაქროლა, უმწიერად დარჩა, „ხეაღე არღა სწამა“, სამარეს ნატარობს... მოსულედ, ხედავ იგივე დრამატული ამბავი, რაც E. მარათაშვილი ასე გვიჩაღურად გამოხატა ლექსში — „სული ბირტობა“.

გრ. ორბელიანის შემოქმედებითი გაზაფხულის თავისებური მდღეაზე, შემოხორცი სულსკვეთება ახანა პოეზიაში „ტოლუმპანი“ („სადღევრძელის“ პირველი ვარიანტი), ლექსებში — „აღსარება“ (მიხატვა დიდივესა) „ქეა, ივერიაე“, „მისი სახელი კიციხეთა“ და „იარალის“, სამზავრო მანაწერებში „მეზავრობა ზემი ტფილისიხამ პეტერბურღამდის“.

ამ თხზულებებს მიხედვით რომ ვამსჯლოთ, ჩვენს წინამე დეას მზნებაზე პატრიოტი პოეტი, რომელიც მზადა თავა დასაბო მამულიან და მისი თავისუფლებებისათვის. რომანტიკულ სიყვარულს და წარსულს მწარე მოგონებებს შორის დაქრის რაღაც ბუნტარული სული, რომელიც გამოსავალს ვაებას — ეს გამოსავალი იყო 1832 წლის შექმნილება.

შემთხვევით არაა ახალგაზრდა გრ. ორბელიანის მიერ სათარგმნელად ისეთი ნაწარმოების არჩევა, როგორცა კონდრატის რილევის ლექსი „ნაღვიაციის აღსარება“. ისე 1831 წელს, შექმნილების მზადების დროს, „ყოჯახეთი მტარჯს მამინ მე, ვაქედე რა ტვედ ქმნილს მამულსა!“ — ამ წამოძახილშია მოთლი ლექსის გასაღები. ამითა ნაკარანბევი ლექსი და თარგმანე, გულიანმა მტარჯმა შედღა დათესეს, გააზრებურის ქვეყანა, შეწყდა მებრა

კავშირი საქართველოს სხვადასხვა კუთხის შეიღობა და მასთან ივერთა კეთილდღეობა, ქედმორჯული უღლებევი გინავს ხალხი, ლეგი, რსხლო და ხპარისი კიჯვიან მას და ასეთ მტარს წუგუნად წარსულისა დარჩენია პოეტს: „რა ზღას ძველთ დროთ ღიღინი, ცესტილი ცესტლზედა დაწერთა“. ამ დღიდან პოეტს თავისუფლებისათვის სული მარჯვის უკენების, თავისუფლებისათვის თავგანთმებული თავის სიუფლილს „ადრე სიამით აკურთხება“.

ლექსი აღბასეა ვახუშტის გამოთქმებით: „ერი ღაღაღებს ვაებას და ვერარ აღედა მფარველად“, ავტორმა იცის, რომ „მინი, სიმდაბლე სულისა, შერი, მფლობელინი აწ ჩენი არიან მარად მონობის ნყოფენი ესე სამაგნი“. იცის, რომ ამ ბორბტებათა წინააღმდეგ საჭიროა აჯანყება, და ისეც აჯანყებისაყენ მოუწოდებს მამულიანყოფილთ.

ასეთი ლექსის თარგმანა იმ დროს, როცა დამონებულია სულიერი დუდილი შეთქმულებაში ვებება განისავალს, თარიღისაღერი, მუაკეხი ლექსის დაწერის თანამარი მოვლენა იყო, და მას ღიღი იტორიული მნიშვნელობა ეძლედა, როგორც რუსული საზოგადოებრივი აზრის, ისე უკამოცილო ქართული თავდაზნაურობის, კერძოდ კი გრ. ორბელიანის იმდროინდელი განწყობილების შესაწავლად.

„ნაღვიაციის აღსარება“ ამზობებას სულისკვეთებას ნერვაგად რუს ხალხში. ლექსის საშემქმნელი არც განწერობა იყო ქართული თარგმანი, რაც გრ. ორბელიანმა შეგარულა. რაღა თქმა უნდა, ეს სავიზო პოლიტიკური თამაში გახლდათ, პოეტურ საფარველში გახვეული. ნაღვიაციის აღსარება იყო იგი თუ გვიცი ახილავრისა, როგორც შექმნილ ბიორგი ვრისთავს უწოდებია ამ ლექსის თარგმანისათვის, აღსარება რუსის, უკრაინელის, თუ ქართველისა ეს არჩეობად სულერიანა. ქართველი პოეტე, ისევე როგორც რუსი მუამბოცე პოეტე, ვბრძობა ტირანიას და ეს მებრძოლი სული გამოვლიანდა არც თუ ძნელად გაასახნულ ალგორიფში.

პოეტი საკმაოდ თავისუფლად მოიხერხე დედანს ვარგების ნაცვლად მცხეთა მარწერა, „ურისი, უნიატის, ღიცივლისა და პოლონელს“ ნაცვლად ქართულთა მტრებად გამოვყვანი „ლეგი, ისმალი და სპარსი“, თანაც არ ფარავს თავი უოჯახეთურ ტანჯვას, როცა ხედავს, რომ მისი ხალხი თავის დევეებს წყვლობა „ქედმორჯვილი უღელს ქვემ“, და თვენობის იმ დღეზე, როს მისის თავსუფლებას...

„ნაღვიაციის აღსარების“ ქართული ვარიანტი მოგვაგონებს ახალგაზრდა ვაკოში ლიპარდის უკვადე პიმს „იტალიისადში“ (პრინციული წინაშენლობა არა აქვს იმას, რომ „აღსარება“ თარგმანია). მტარამ ლიპარდი გლოვასაყენ მოუწოდებს უიმედოდ დაყემულ სამშობლოს:

შენ ბორცილში ხარ! — რა სევდილი, დამოლა ნაწნაით. შე-ტოსა-ი, შენ თაუდებროლა ზიანა მ-წიხე, მებტლებში მალე თ-ს-ოა ქიითინი-იტორე, ჩემო იტალია!

1 ი. ჭავჭავაძე, ტ. IV, გვ. 254.

უნდა ითქვას, რომ ასეთ ფატალურ სასოწარკვე-
თილებამდე ქართველი რომანტიკოსები არასოდეს არ
მისულან. კერძოდ, გრ. ორბელიანი სულ ივერის
აღორძინებაზე, მტრის სისხლის დათხევასზე, „სარცხ-
ვანო შიშის“ დაძლევაზე, ვეშაპის უხელოდ დაეფე-
მაზე ლაპარაკობს და თუნდაც პარადად იმედი გარ-
დაეწყებოდა, მაშინ მაინც აღორძინება უწინასწარ-
მეტყველებს, თუცა ეს სულაც არ ზღვას მუხუჭად,
უმეტყველოდ, ფუჭი პოეტური დეკლამაციის სახით.
„აღსარება“ არც ფუჭი პოეტური ნაგარჯიშევაა,
არც ვეშაპხვეთი ამბავი. პოეტს ცხოვრების ორმო-
ტრიალში წარვების მებრძოლი განწყობილება დაუფა-
რავად გამოუთქვამს ორიენტილურ ლექსებშიც. „ქე,
ივერია! — იცავე პოეტური მღვდლარება და მოქა-
ლეთობრივი დრტიენვა კედმოადრეული მამულის
ბედზე“

ქე, ივერია! ვიდრე იყო ქედმოადრეული,
ვიდრე მამულის სხვათა ყუადრებითა გვაორვიდურს
ქალი,
რად არა ვახსოვს ძეთა შენთა ბრძალთა
ქრიალი,
ძლევათა მთვან, რას დიდებით იყავ
მოსილი!
წინაართ სისხლი აწ ჩვენს შორის არღა
მდინარებს,
თავისუფლება ვანქრა ჩვენთვის, რადღა
ფეხბარებსს
შორით მოსული ჩემს მამულში მყვედრის
ცხოვრებას,
მოყვრულად გვეტერობს, გეტაცებს
ყოველს, ვეიქმს აღორბობას...

„უდი მოწების“ შიშე განედით ნაკარნახევი ეს
ლექსი მოვგაგონებს მილერის უკადვ სიტყვებს, და-
მონებელი ქვეყნის ხალხს რომ აიქციენებას, „ჩვენ-
სავე სახელი მონები ვართ!“

ამ ლექსის ავტორი იმდეს მაინც არ კარგავს: „ბე-
დო! ნუ გინახს, ვანილებე, ისმენდ ვაქას!“

რა განსხვავებაა? „აღსარებამა“! მთარგმნელი პოე-
ტი ამბობდა: „კაფიჩი შექსპირად და მასთან ივერთა
კეთილდღობაო“, აქ კი საკუთარ ლექსში ერთი წლის
შემდეგ (1832) იმასვე ქადაგებს: „შორით მოსული
ჩემს მამულში მყვედრის ცხოვრებას... ესე ნაყოფი
აქვს მარადის ცუდსა გონებასო!“

ამივე წელს დაწერილ ზეირე შევანიშნავ ლექს-
ში — „მისი სახელი გიცხვითა“ კადვე უფრო რე-
ლიეფურად ჩანს მებრძოლი სულისკვეთება, რაც პო-
ეტისათვის ჩაუნერგავს „ქვენით უღელქვემ დამწარე-
ბული“ ქვეყნის განაჭირს.

პოეტი არ ინდობს ცრუ პატრიოტებს, რომელთაც
სამშობლოს სიყვარული ცარიელ ფრანსად უქვეყიათ,
მრისხანე მოწოდებავა და გაბედული გამოწვევაც
სხეთა ლექსი იმ დროისათვის, როცა ისმალბებისა და
სპარსების ბატონობის საკითხი უკვე დიდო ხნის მოხ-
სნილი იყო სამშობლოს ისტორიიდან:

7. „მნათობი“, პე 8.

მისი სახელი გიცხვითა მარადის იხსენებოდეს,
ვიცა საღმრთოსა სიყვარულს მამულისადმი
არ ქვეყნისუფროს
და ვიცა მისა ტყვეობას გულსაწერილობს
მედაედეს...
მეტრსა ხანჯალზედ აგებულს ვიცა სიამით
არ სსკვერეტდეს...

„აღსარება“ მზნებარე პიშია თავისუფლებისათ-
ვის მებრძოლი პოეტისა. მეფის თვითმყრობელობის
ფასს ასე ამკარად გრ. ორბელიანზე ადრე არც ერთ
პოეტს არ ამოუღია ხმა დესპოტიზმის წინააღმდეგ,
და ამ მოწოდებას მინიშნელობას სულაც არ ამკი-
რებს ის, რომ „აღსარება“ თარგმანია. მეტიც, ამით
თავისუფლებისათვის ბრძოლის იდეას უფრო ზოგადი
მნიშვნელობა ეწეოდა.

„აღსარების“ დასასრულს ლაპარაკია იმაზე, რომ
თავისუფლება უმსხვერპლოდ არავს მოუპოვებია, და
პოეტი თავისი ლირიული გმირის პირით აცხადებს:
მზადა ვარ, ვიყო, ვგრძნობ, ვაღიარებ, მამულისათვის
დავღუდუბები.

ეს არც სასოწარკვეთილებაა, არც რეალური სინამ-
დვილიდან გაქცევა, თვით ქართველი ხალხის გაუტე-
ხელი ხული შეტყვევლებს ამ სტრაიჯონებში.

შემოსვენეთი ანაა, რომ 1832 წლის მღვდლავრე
დღეებში შექმნილი „იარაღის“ ის გამოსაურებული
ნაწარმოებია, რომლის დაწერილანაც გამოითვალეს
გრ. ორბელიანის პოეტური მოღვაწეობის დასაწყისა,
ამის მსხვედეთი გადაუხადეს პოეტს 50 წლისთავის
ზეგში 1882 წელს. მართლაც, ეს მებრძოლი ხასია-
თის ლექსია გრ. ორბელიანის პირველი პერიოდის
შემოქმედებია.

კ. ახაშიძეს ვრწენებოდა, რომ „იარაღის“ კარგი
ლექსია, მაგრამ შეტად გადატვირთულია მოთალოთ,
თვეზით, შევანილით... „ცხენთა თქრიალით“, შუბ-
თა ტრიალით და ა. შ. მაგრამ ეს იცავე იქნება, რომ
რომელიმე დაღისტატის მხატვრულ ნამუშევარზე
შეგნიშნით: კარგი კომპოზიციაა, რომ პეიზაჟით არ
იყოს გადატვირთული. დიას, ამ ლექსში ღზინი და
ბრძოლის სურათი სწორედ იმავე როლს ასრულებს,
რასაც პეიზაჟი — ფუნჯით შესრულებულ მხატვრულ
ტილოზე.

„იარაღის“ პოეტური სინატივისა და ისტატური
წეობის ნიშნებია. მისი შიშართვა, ოცნება, მოკრება
ნატვრა, რასხვა, გატაცება და ბოლოს სასოწარკვეთი-
ლი — „მაგრამ ამაოდ, ჩემო იარაღი...“ გესიბლავს
ნამდელით გლასიყური, სრულყოფილი დასვეწილო-
ბით.

შეოქმედების ერთ სულის ჩამდგმელითაგანს, ფარ-
ნაოხ ბატონიშვილის მხლებელს, პეტრბურგს გა-
დასახლებულ იარაღი შანშაშვილს უღღნა „ჩრდი-
ლოს — წყვილიად გარდახვეწილმა“ პოეტმა ეს ლექსი
და თვითონ ამ გარემოებასაც ლექსის შინაარსზე
საკლები მნიშვნელობა როდ აქვს. რაზე ისაუბრებ-
დენე პოეტი და იარაღი? რისთვის გაუწავნა ავ-
ტორმა ლექსის პირველივე ცალები იარაღის და
ფარნაოხის ასულს სალომე ბატონიშვილს? რამ
აღუძრა განდარბებს ვეჭვი? ცხადია, სურფა და კოჯ-

რის ნიაგი აქ მხოლოდ პოეტური ფონა, ლექსის მი-
ნარსი უფრო მნიშვნელოვან მოვლენებს შეეხება.
მთხეი იარაღი ახალგაზრდა პოეტს მოუთხრობდა,

„თუ ვით ივერნი, ლამგულნი, გვირნი
ბრძოლდნენ, ცხოვრობდნენ დროსა წარსულსა“.
დაუნატრი მათ, ვინც თვისი სიციოცხლე
თვისისა მამულსა შეაწირა მსხვერპლად,
დაუნატრი დროთა, რის აქენდათ ტრფობა
მამულისადმი გულს აღბეჭდილად,

ამბობს პოეტი. მაგრამ მის მხოლოდ წარსული არ
აინტერესებს. ჯერ ერთი, აწუხებს აწმყო, უფრო ცის
ქვეშ ყოფნა და ოხვრით გვერტა წმინდა სამართა,
შემდეგ კი ის, რაც მოხარია, რისთვისაც ლექსი
დაიწერა — თანამგლის თავსატეხი პრობლემა, ძლი-
ერი გმირის ძიება, ერის თავისუფლების საქითხა:

ვინ აღზნდეს გმირი,
რომ მის ძლიერი
ბედს დაძინებულს ხმა აღადგინდეს?
რომელ მარჯვენით,
ერთოსა დაეკრიბოთ,
უსულოდ ვეშაპს მიწად დასაცემდეს?

ესაა ლექსის აპოგე. ისევ ის ძიება, ისევ ბედის
გაღვიძების, გმირთა პოვნის უღლის გადაგდების
ცდა! მუდამ ამ გზით რომ ვყოფი, ჩვენ გვეყოლება
და დიდი ბუნტარი-პოეტად მაგრამ ვერ ორბულიანი,
პირველ ყოვლისა, დიდი ფეოდალი იყო, რომელმაც
საქართველოს სამეფოს დამოუკიდებლობისათვის
ბრძოლის დროით შესანიშნავი პატრიოტულ-რო-
მანტიკული ლირიკის ნაიმუშები მოგვცა, ხოლო ამ
დღეების მიღმა იგი შემდეგში იღვრება თაქმის გა-
ნიარაღებული აღმორჩადა, და თუ მასში კვლავ
ყოფილობდა პატრიოტულ-ქუმანური იდეები, ეს
ნიშნობს, რომ იგი თავის შემოქმედებაში სტატიური
პოეტური ინტელიტით მუდამ მიდიოდა იმ გზით, რა
გზითაც უღლით ხალხის რჩევლებს, პროტესტან-
ტული სულისკვეთებით გულანთებულ ადამიანებს,
რა გზითაც მიდიოდნენ, თვით პოეტის გამოთქმა
რომ ვინმარით, „ქუმმარტინი ტენი მამულსაინა“.

ამ ლექსების ავტორი რომ საიმედო აღიბის მიუ-
ხედავად, შეთქმულების აღმოჩენისთანავე დააპატიმ-
რეს ეს სულაც არა გასაოცარი, როგორც ის გაერ-
მოება, რომ ასეთი თავგამოდებით ნალოლიაკები იმუ-
დის სრული გაქარწყლების შემდეგ პოეტი მუდლით
კედელს არ შესაგდა, რუსეთთან შერიგების გზა ირ-

ჩია, ისტორიულ გარდევლობას შეურყევად, სრქამუ-
კის მამობური ნაღვერდალი იფიქრე, როგორც შენ: ცხენ-
ლი გულში ძალით ჩაინაგულე [ქვემოთაქვს] [თავისუფალი
დაცხრა, დადგა, დადინჯდა.

გრ. ორბელიანის და გენერალ ივანე აფხაზის
საუბარში ერთხელ კიდევ იმეო თუქს საქართველოს
ბედის საციონში არსებული ორი კარდინალური შე-
ხედულება. საქართველო გასაჭირშია, დაძაბლებულ-
დამონებულაა, შედამემა ბრძოლებმა დატანცა, და-
ასუსტა და საჭიროებს დასვენებას, აღორძინებას,
საამხიოდ კი ესაჭიროება სიმშვიდე, ეროვნული ჭა-
რი, სწავლა-განათლების საქმის მოვარება. ყოველი-
ვე ამაში გენერალი და ახალგაზრდა ოფიცერი
ოოლად შეთანხმდნენ, მაგრამ მამულის აღორძინების
გზები კი სხვადასხვანაირად ესახებათ. თავადი აფ-
ხაზი გამოსავლს რუსეთთან ურთიერთობის განმ-
ტყუებაში ხედავს და ნატრობს: „დებრით, ნუ მი-
თუვან რუსთა ესრეთსა განწირულებასა შინა, რომელ
იმულებულ იყვენ დატყუებულ საქართველოსა“,
ტრიოლი კი, პირიქით, ფიქრობს, რომ „საქართვე-
ლო, შემდგომად რუსთავან დატყუებისა, ვგონებ
თუის ესრეთ ძლიერი, რომელ შეიძლოს დაცვა მტერ-
თთან სახურებას თვისისა“.

აფხაზის აზრით, საქართველოს „არ ძალუქს“ თა-
ვის დაცვა საკუთარი ძალებით და ამაზე იმლება
მათი შემდგომი საუბარი. ტრიოლის იმედი აქვს, რომ
ყიზილბაშებმა უწინდებურად აღარ ვადმოლახნენ
საქართველოს სასურებას, რადგან რუსეთის ემინიით
და დღემდე „სწყვეენ აღა-შახმედ ხანა ტფილისის
წახდენისათვის, რაიეა იყო მიწხუად რუსების გად-
მოსვლისა“. ცხადია, ეს მხოლოდ ვარაუდია. რე-
სეთის შიში ადრევე ჰქონდათ შეპქებსა და სულთნებს,
მაგრამ ამას ვერ შეუცავებია მათი ურდოები, რომ
ჩვენა ქვეყანა აეობრებინათ. ამ და შევება ვარა-
უდებით ახალგაზრდა პოეტი ახლავებს მებრძოლ
სულისკვეთებას ქართველი თავდაზნაურობისას,
შეთქმულებას რომ ამზადებდა.

აფხაზი სწორად მიუთითებს საქართველოს მო-
სახლეობის სიმცირეზე, მის დაქვემდებარებაზე, შინაურ
შუღლზე, მტერთა გარემოცვაზე, ანგარებაზე, ყოვე-
ლიე იმაზე, რაც ხელს უშლიდა საქართველოს
აღორძინებას და რაც მისი აზრით, არ მოსაბოზო-
და, თუ საქართველო ერთმორწმუნე რუსეთის კალ-
თას არ ამოეფარებოდა, ჩვენი მხვა დრო, დრომ
უნდა გავცანათლოს და ავევაბლოსო, ასეთია გე-
ნერალ აფხაზის დასკვნა. ბრძნულია და ანგარიშგა-
საწვეი აფხაზის მსჯელობა. პოეტიც ანგარიშს
უწევს მას, მაგრამ საკუთარ აზრს არ იცვლის.

□ ზაზარძეშვილი იმინაბა □

დიდი ოქტომბრის მომზადების ყრილობა

ბოლშევიკური პარტიის VI ყრილობა, რომელიც პარტიას ვეზი მისცა შეიარაღებული აჯანყებისათვის, ჩვენი პარტიის ისტორიაში შევიდა როგორც დიდი ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის საბრძოლო მომზადების ყრილობა. ზღვამდვანელობდა რა VI ყრილობის ისტორიული გადაწყვეტილებებით ბოლშევიკურმა პარტიამ ჩვენი ქვეყნის მშრომელები მიიყვანა ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვებამდე, ამ გამარჯვებით დაიწყო ახალი ერა კაცობრიობის ისტორიაში — კაპიტალიზმის მსხვერვისა და სოციალიზმის გამარჯვების ერა.

პარტიის VI ყრილობა შეიკრიბა მეტად რთულ ისტორიულ პირობებში. როგორც ცნობილია თებერვლის ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული რევოლუციის გამარჯვების შედეგად რუსეთში შეიქმნა ორბელისუფლებიანობა. ერთი მხრით იყო ოფიციალური დროებითი მთავრობა, რომელიც შემამულეებისა და კაპიტალისტების წარმომადგენლებისაგან შედგებოდა, ხოლო მეორე მხრით ხალხის მიერ შექმნილი რევოლუციური ხელისუფლება მუშათა და ჭარბსაყვამეობის საბჭოების სახეობის სახით. მიუთითებდა რა რუსეთის რევოლუციის ამ თავისებურებაზე, ვ. ი. ლენინი პარტიის მთავარ ამოცანად სახვდა, რათა გაეჩაღებინათ ბრძოლა მთელი ძალაუფლების საბჭოების ხელში გადასვლისათვის. ის ხაზგასმით აღნიშნავდა, რომ ორი ხელისუფლება ერთმანეთის ვეერდით დიდხანს ვერ იარსებებდა. ბოლოსდაბოლოს ან ბურჟუაზიული მთავრობა აიღებდა მთლიანად თავის ხელში სახელმწიფო ძალაუფლებას და მამინ საბჭოები გარკვეული იჭნებოდნენ კონტრრევოლუციური გენერლების მიერ, ან საბჭოები აიღებდნენ მთლიანად ძალაუფლებას და შექმნიდნენ მტკიცე ხელისუფლებას, რომელიც ბოლოს მოუღებდა ომსა და გაჭირვებას.

როცა ვ. ი. ლენინი იცავდა საბჭოების ხელში ძალაუფლების გადასვლის ღონისძიებას, მან კარგად იცოდა, რომ იმ უმარადესობას მენშევიკები და ესერები შეადგენდნენ, მაგრამ ლენინს ეს გარკვევა სრულუბიანად არ ამინებდა, რადგან დარწმუნებული იყო, რომ ერთხელისუფლებიანობის დამყარების შემდეგ ბრძოლა გა-

ნაღებოდა პარტიათა შორის თვით საბჭოების შიგნით. ამ ბრძოლაში უეჭველად გამოვლინდებოდა წერილობტრუაზიული პარტიების შერეულობა. ისინი ვერ დააკმაყოფილებდნენ ხალხის მოთხოვნილებას, ვერ მისცემდნენ ხალხს ვერც ზავს, ვერც პერს და ვერც თავისუფლებას. ასეთ ვითარებაში პროლეტარიატისა და გლეხობის რევოლუციურ-დემოკრატიული დიქტატურა, რომლის განსახიერებასაც საბჭოები წარმოადგენდა, გაღებრდებოდა პროლეტარიატის სოციალისტური დიქტატურაში. რევოლუციის ასეთი მშვიდობიანი განვითარება ვ. ი. ლენინს მიანდა მეტად იშვიათ და მეტად დასაფასებელ მოვლენად. ის პარტიასაგან მოითხოვდა, რათა საესებთ გამოყენებული ყოფილიყო ეს შესაძლებლობა, მაგრამ ამ შესაძლებლობის გამოყენება ხელს უშლიდნენ მენშევიკები და ესერები, რომლებსაც უმრავლესობა ყავდათ საბჭოებში და ვერ კლდევ სერიოზულ გავლენით სარგებლობდნენ მოსახლეობის წერილობტრუაზიულ ფენებში. მენშევიკებისა და ესერების ლიდერები მხოლოდ სიტყვით ემზრობოდნენ სოციალიზმს, ნამდვილად კი ანთორცილებდნენ ბურჟუაზიასთან შემთანხმებლობის პოლიტიკას. ამის საუკეთესო დადასტურება იყო მათი წარმომადგენლების შესვლა კოალიციურ მთავრობაში. მთავრობის საქმიანობაში სოციალისტების მონაწილეობა უარესად სარგებლო იყო რუსეთის ბურჟუაზიისათვის. ბურჟუაზია მათ იყენებდა, როგორც ერთგვარსაფარს თავისი იმპერიალისტური გეგმების განხორციელების საქმეში. ბურჟუაზიამ კარგად იცოდა, რომ გერჩოვისა და მილიუოვის მტკიცეობით შეუძლებელი იყო მასების გაყოლებე უსამართლო იმპერიალისტურ ომში. ესერებისა და მენშევიკების დახმარებით კი ეს შესაძლებელი ხდებოდა.

მენშევიკებმა და ესერებმა ბურჟუაზიასთან აქტიური თანამშრომლობა იწყეს სწორედ მაშინ, როდესაც უკვე შეიქმნა საბჭოების ხელში ძალაუფლების გადასვლის რეალური შესაძლებლობა. ისინი თვლიდნენ, რომ რუსეთში არ არსებობდა რეალური პირობები სოციალისტური რევოლუციის განხორციელებისათვის. ერთ-

დერთ შესაძლებელ გზად მათ მიანიღათ რუსეთისათვის ბერძენულად პარლამენტური განვითარების გზა. საბჭოებში პირველ ყოვლისა, რომელიც 1917 წლის ივნისში ჩატარდა, მენშევიკებმა და ესერებმა მიადებინეს რევოლუციას, რომელიც იწონებდა ბერძენულთან კალიბრს და სრულ ნდობას უცხადებდა დროებით მთავრობას.

მაგრამ მოვლენების განვითარება ხდებოდა არა ისე, როგორც ეს სურდათ წვრილბერძენული პარტიების ლიდერებს, არამედ სრულიად საწინააღმდეგო მიმართულებით. მთელ ქვეყანას მძლავრ ტალღად ედინებოდა მუშათა მოძრაობა. დროებითი მთავრობის რეაქციულ პოლიტიკას რუსეთის პარლემენტარიატი უპასუხებდა მასობრივი დემონსტრაციებით და საპროტესტო მიტინგებით.

დროებითი მთავრობა ყოველმხრივ აკიანუბნებდა მიწის საკითხის გადაჭრას. მენშევიკები და ესერები გულხეხს პირდებოდნენ, რომ მიწის საკითხს გადაწყვეტდა დამფუძნებელი კრება, მაგრამ არაფერს ამბობდნენ იმაზე, თუ როდის იქნებოდა მოწყველი ასეთი კრება, ყოველივე ეს იწვევდა გლეხობის აღშფოთებას და აღიარებდა გლეხთა რევოლუციურ მოძრაობას.

მუშათა და გლეხთა რევოლუციური მოძრაობა ძლიერ ვალებნას ახდენდა არმიანზე. ქარისკაცები სულ უფრო და უფრო რწმუნდებოდნენ რომ ესერები და მენშევიკები საქმით ატარებდნენ კონტრრევოლუციურ ბერძენულს და ცდვის პოლიტიკას, მოითხოვდნენ რევოლუციურ მუშათა და ქარისკაცთა განთავრებას.

დროებითი მთავრობის გეგმაში მთავარი ადგილი ეჭირა ფრონტზე შეტევას ორგანიზაციას. შეტევის წარმატებით დამთავრების შემთხვევაში ბერძენულს იმედი ჰქონდა, რომ მთელ ძალაუფლებას თავის ხელში აიღებდა. განადგურებდა მშრომელთა ავანგარდს და ამით თავიდან აიცილებდა რევოლუციას, ხოლო თუ შეტევა მარცხით დამთავრდებოდა, მაშინ მთელ პასუხისმგებლობას დააკისრებდა ბოლშევიკებს და წაუყენებდა მათ არმიის განარწმინის ბრალდებას.

ასრულდება რა თავისი დასაუღეთელი მოკავშირეების ნება-სურვილს, დროებითი მთავრობამ 18 ივნისს დაიწყო ფრონტზე დანაშაულებრივი შეტევა. შეტევაში მონაწილეობას იღებდა 300 ათასამდე ქარისკაცი. შეტევის დაწყებისთანავე ცხადი გახდა, რომ იგი არ იყო სათანადოდ ორგანიზებული, ქარისკაცებმა რევოლუციური განწყობილება სუფევდა, მათ არ სურდათ დანაშაულებრივი ომის ვაგრძელება. შეტევაში, როგორც ამას ბოლშევიკები წინასწარმეტყველებდნენ, მარცხი განიცადა. ამ ამბავში უდიდესი უკმაყოფილება გამოიწვია

პეტროგრადის მშრომელებში. 18 ივნისს გამართა მძლავრი დემონსტრაცია რეგულაცი მონაწილეობა მიიღო 400 ათასამდე კაცი, დემონსტრაცია ჩატარდა ბოლშევიკური ლოზუნგით: „ძირს ომი!“, „ძირს ათი მინისტრი — კაპიტალისტი“, „მთელი ძალაუფლება საბჭოებს!“. ივნისის დემონსტრაციამ ცხადყო მენშევიკების, ესერებისა და დროებითი მთავრობის პოლიტიკის სრული მარცხი დედაქალაქში.

ბერძენულთა ყველა საშუალებით ცდილობდა, რომ შეეჩერებინა რევოლუციის შემდგომი აღმავლობა ბერძენების საშუალებით. ბოლშევიკებმა პარტიამ კარგად იცოდა კონტრრევოლუციური ბერძენულის ეს გეგმა და ყველაფერს აკეთებდა იმისათვის, რომ თავიდან აეცილებინა ნაადრევი შეტაკება ბერძენულთან. ამ პერიოდში ჯერ კიდევ არ იყო მომწიფებული პირობები გადაწყვეტი შეტევისათვის. პარტია აფრთხილებდა მასებს, რომ გამოეჩინათ სიმტკიცე და თავდაპყრილობა, ეინაიდან ნაადრევ გამოსვლას შეიძლებოდა მოყოლოდა რევოლუციური ძალთა განადგურება. მოვლენათა შემდგომ მსვლელობამ საესებით დადასტურა ბოლშევიკების ამ გაფრთხილების დროულობა.

მიუხედავად მიღებული ზომებისა, გამოსვლის თავიდან აცილება ძნელი ხდებოდა. მთავრობის მიერ გატარებული რეაქციული ღონისძიებებით და სამეურნეო ნგრევით გამოწვეული უკმაყოფილება სულ უფრო ღრმავდებოდა 3 (16) ივნისს პეტროგრადის ემიორგის რაიონში სტიქიურად დაიწყო გამოსვლა, რომელიც შეუძღვდა გაღიზიარდა განადგობილ შეიარაღებულ დემონსტრაციად მთელი ძალაუფლების საბჭოების ხელში გადასვლის ლოზუნგით. ბოლშევიკების პარტიას არ შეეძლო განზე გადგომოდა დროებითი მთავრობის პოლიტიკით აღშფოთებულ მასებს, რომლებიც ქუჩაში გამოსვლას ცდილობდნენ. პარტია აცილებლად უნდა ჩარეულიყო მასების სტიქიურ მოძრაობაში, რათა მისთვის ორგანიზებული და მშვიდობიანი ხასიათი მიეცა. ბოლშევიკებს კარგად ესმოდათ, რომ თავის ამარად მიტოვებულ დემონსტრაციას განადგურებული იქნებოდა, ამიტომ ბოლშევიკები დემონსტრანტებთან ერთად მიდიოდნენ და ყველა საშუალებით ცდილობდნენ, რომ გამოსვლა ორგანიზებულად და მშვიდობიანად ჩატარებულიყო.

სულ სხვაგვარად გამოხმადრნენ გამოსვლას შემთანხმებელი პარტიები — მენშევიკები და ესერები. ისინი აქტიურად უჭერდნენ მხარს დროებითი მთავრობის პოლიტიკას და სასტიკ პროტესტს აცხადებდნენ მასების რევოლუციური გამოსვლის წინააღმდეგ, სასტიკად გამოხდნენ ლოზუნგს მთელი ძალაუფლების საბჭოების ხელში გადასვლის შესახებ, მიუხედავად

მისა, რომ იმ პერიოდში საბჭოებში უმრავლესობა ჯერ კიდევ მათ ხელში იყო.

4 ივლისს ჭალაის ყველა რაიონი გამოვიდა დემონსტრაციასზე. მისი თითქმის ნახევარ მილიონზე მეტი მონაწილე მოითხოვდა საბჭოებისაგან ხელში აღმოთქმულ დასახლებულ პუნქტებსა და ბურჟუაზიასთან შეთანხმების პოლიტიკა, რომელსაც შენევიები და ესერები ატარებდნენ.

დემონსტრაციასი მონაწილეობას იღებდნენ ჭალაის ყველა რაიონის მუშები, პეტროგრადის გარნიზონის ჯარისკაცები და კონსტრუქციული მეზღვაურები.

შეშათა და ჯარისკაცთა შვიდობიანი დემონსტრაციის წინააღმდეგ გამოვიდა გაერთიანებული კონტრრევოლუცია, დაწყებული მენშევიერ-ესერული ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტით და გათავებული კონტრრევოლუციური გენერლებით, რომლებიც ყურდნობოდნენ რეაქტულ ჯარის ნაწილებს და სარგებლობდნენ უცხოელი იმპერიალისტების დახმარებით.

კონტრრევოლუცია ყველაფერს აცთებდა, რათა პროვოკაციულად გამოეწვია მასების შეტაკება. მთავარი დარტყმა მიმართული იყო ბოლშევიკების პარტიის წინააღმდეგ. 5 ივლისს დაარბიეს ვაზეთ „პრადვის“ რედაქციის შენობა, ხოლო შემდეგ „ტრუდის“ სტამბაც, რომელიც ბოლშევიკების ცენტრალურ კომიტეტს ეკუთვნის. დაიწყო რევოლუციური მუშებთან და ჯარისკაცების დაპირებება.

ძალთა მამინდელი თანაჯარობის დროს აუცილებელი იყო ორგანიზებული უკანდახევა, რომ შტერს არ მისცემოდა პროლეტარიატის ძალების განადგურების შესაძლებლობა. მოწინააღმდეგის ჰარბის ძალების წინაშე უკანდახევა ხორციელდებოდა ორგანიზებულად.

იმ პერიოდში ბურჟუაზია აღვირახნილ ცილისწამებას ეწეოდა ბოლშევიკური პარტიისა და მისი ბელადების წინააღმდეგ. ბურჟუაზია ცდილობდა ბოლშევიკებისათვის თავს მოეხედა პასუხისმგებლობა ივნისში ფრონტზე დაწყებულ შეტევის მარცხის გამო.

6 ივლისს დროებითი მთავრობამ დაადგინა დაეპირებებოდა და სასამართლო პასუხისმგებლობაში მდევთ ყველა ისინი, ვინც მონაწილეობას იღებდა 3-4 ივლისის გამოსვლაში. ვაცეშელი იქნა ბრძანება რევოლუციური ჯარის ნაწილებს პეტროგრადიდან გაყვანისა და აგრეთვე ბაქტის ფრონტის ხელმძღვანელთა დაპირებების შესახებ.

ივლისის ამბები წარმოადგენდა კლასებისა და პარტიების ძალებისა და მისწრაფებების სერიოზულ შემოწმებას. ყველასათვის აშკარა გახდა, რომ ძალუფლება მთლიანად გადავიდა ბურჟუაზიული დროებითი მთავრობის ხელში, ხოლო საბჭოები თავიანთი უსურულ-მენშევი-

ერ ხელმძღვანელობით გადაიქცნენ მარცხითი მთავრობის დამატებად. **ერ კონსტრუქციული**

განუზომილად გაიზარდა ბოლშევიკების პარტიის გავლენა და ავტორიტეტი მშრომელებში. უარი განაცხადა რა მიეღო ბრძოლა, რომელსაც მას თავზე ახევედნენ არახელსაურელ პირობებში, ბოლშევიკების პარტიამ განაწორივლა ღრმად მოფიქრებული ტაქტიკა, დროულად წარმართა სტიქიური მოძრაობა შვიდობიანი დემონსტრაციის გზით, რათაც ჩაშალა კონტრრევოლუციის დანაშაულებრივი გეგმები. ივლისის ამბების შემდეგ მშრომელთა მასებში თვალნათლივ დანახეს რომ რევოლუციის ბელადი შეიძლება იყოს მხოლოდ მუშათა კლასი და მისი პარტია — ბოლშევიკების პარტია, რომ მხოლოდ ბოლშევიკების პარტიას შესწევს უნარი გაათავისუფლოს მშრომელები შემთანხმებული პარტიების გავლენისაგან, მოახდინოს მათი იზოლირება და დარაზმის მასები გადამწყვეტი ბრძოლისათვის კამბრალისტებისა და მემამულეების წინააღმდეგ.

ლენინი აღნიშნავდა, რომ ივლისის ამბების შემდეგ შექმნილი იყო ლაპარაკი რევოლუციის მშვიდობიანი განუთავებებზე, ორბელსეფლებთანაა შეიკვალა ბურჟუაზიის ერთხელისუფლიანობით. ძალუფლება გადავიდა კონტრრევოლუციის ხელში.

შეცვლილ ვითარებასთან დაკავშირებით: ლენინმა საჭიროდ სცნო დროებით მოხსნილიყო ნოზუნიკი „მოთელი ძალუფლება საბჭოებსა, რადგან საბჭოები ამ პერიოდში უკვე აღარ წარმოადგენდნენ ხელისუფლების ორგანოებს. ამასთანავე ერთად ლენინმა დააყენა შეიარაღებული აჯანყების მომზადების საკითხი.

ივლისის ამბების შემდეგ შექმნილი სიტუაცია პარტიისაგან მოითხოვდა ენერგიულ მუშაობას VI ყრილობის მოსაწვევად, რომელსაც უნდა განუზოგადებინა პარტიის უდიდესი გამოცდილება და განესაზღვრა მისი შემდგომი ამოცანები. არალეგალურ მდგომარეობაში მყოფი ლენინი აქტიურ მონაწილეობას იღებდა ყრილობის მომზადებაში. ცენტრალური კომიტეტისადმი გამოგზავნილ წერილებში მან ჩამოაყალიბა თავისი შეხედულებანი ყრილობის ყველა უმნიშვნელოვანეს საკითხზე.

ყრილობის წინ, როგორც წესა, ჩატარდა ადგილობრივი პარტიული ორგანიზაციების კონფერენციები, რომლებზედაც იხილავდნენ ყრილობის დღის წესრიგს და ირჩევენდნენ დედატარებს.

პარტიის VI ყრილობის სხდომები ტარდებოდა არალეგალურად 26 ივლისიდან 3 აგვისტომდე ვიბორგის მხარეზე №62 სახლში. უკანასკნელი სხდომები ჩატარდა სკოლის შენობაში ნარეის ქიშკართან, სადაც ახლა კულტურის სახლი აგებულია.

3. 0. ლენინის ყრილობას არ დასწრებია, ბევ

ამ დროს იმალეობდა კარაქში სადგურ რაზლოვის ახლოს, ყრილობამ ვ. ი. ლენინი ახრია თაყვის საბატიო თავმჯდომარედ.

ყრილობის დელეგატებმა იცოდნენ, რომ შერყეპილულ მთავრობის გადწყვეტილი ქონდა აღმოვიჩინა ყრილობის ადგილსამყოფელი და დაებატიმრებიან მისი მონაწილენი, ამიტომ წინასწარ იქნა მიღებული მთელი რიგი გამაფრთხილებელი ზომები, რომელთა შორის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ის გარემოება, რომ ცენტრალური კომიტეტის წევრთა არჩევნები ჩაატარდა დიდი ხნით ადრე ყრილობის დამთავრებამდე, ზოლო ყრილობის მუშაობის ხანგრძლივობა შემცირებული იქნა.

VI ყრილობა მიმდინარეობდა მშრომელი მასების უდიდესი ყურადღებისა და მხარდაჭერის ვითარებაში. მის მუშაობას ფიზიკურად იცოდნენ პეტროგრადის მუშები. როდესაც ყრილობის სხდომები ნარვის გარეუბანში გადაიტანეს, შენობას რევოლუციებით შეიარაღებული წითელგვარდელელები იცადნენ. ისინი დღისით და ღამით ფიზიკურად ადევნებდნენ თვალსურსჭარბებსა და დამსჯელი რაზმების მოქმედებას, რათა მტერს არ მისცემოდა ყრილობაზე მოუღალანდელი თავდასხმის შესაძლებლობა.

ყრილობას მჭიდრო კავშირი ჰქონდა პეტროგრადის მუშებთან. ყრილობის მუშაობის მიმდინარეობის შესახებ დელეგატები სისტემატურად აწვდიდნენ ცნობებს რაინდელ პარტიულ ორგანიზაციებს.

მუშათა კლასთან პარტიის მჭიდრო კავშირის საუკეთესო დამატურებას წარმოადგენდა მისალმებები, რომელიც მან მიიღო პეტროგრადის ფაბრიკა-ქარხნების მუშებისგან, აგრეთვე მისსყოფიდან, როსტოვიდან, კრასნოდარსიკიდან და სხვა. ეს მისალმებები იმაზე მეტყველებენ, რომ მშრომელები ყურს უგდებდნენ მას და ბოლშევიკების ზელმძღვანელობით ემზადებოდნენ გადამწყვეტი ბრძოლისათვის.

ყრილობის ძირითადი საკითხები იყო ცენტრალური კომიტეტის პოლიტიკური ანგარიში და პოლიტიკური მდგომარეობის საკითხი, რომლებშიც გადმოცემული იქნა ვ. ი. ლენინის სახელმძღვანელო მითითებანი.

როგორც მოხსენებაში, აგრეთვე ყრილობის მიერ მიღებულ რეზოლუციამ მოცემულა იყო მიმდინარე მომენტის და პარტიის წინაშე მდგომი ამოცანების ღრმა თეორიული ანალიზი.

ყრილობამ დასახა სოციალიზმზე გადასვლის ძირითადი გზები და მოგვცა რევოლუციის გამარჯვების აუცილებლობის ამოწურავი დასაბუთება, ყრილობის მიერ მიღებულ რეზოლუციამ ლაპარაკი იყო იმ უდიდეს ცვლილებებზე, რომელიც მოხდა რუსეთის პოლიტიკურ ცხოვრებაში თებერლის ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული რევოლუციის გამარჯვების შემდეგ

და რამაც დღის წესრიგში დააყენა სოციალისტური რევოლუციის აუცილებლობის საკითხი. რუსეთის ბურჟუაზიულ მთავრობის ცეცხლსურდა და არც უნარი შესწავლა დამამარჯვებელი ხალხის საარსებო საჭიროებანი, რაც დღითიდღე ზრდობდა ხალხის უკმაყოფილებას. ამ პერიოდში რუსეთში გაცილებით უფრო მეტი შესაძლებლობა არსებობდა სოციალისტური რევოლუციის განხორციელებისათვის, ვიდრე რომელიმე სხვა ქვეყანაში. რუსეთში იყო საუკეთესოდ ორგანიზებული პროლეტარიატი, რომელსაც წინ მიუძღოდა ბრძოლებში გამოწრთობილი ბოლშევიკებს პარტია. რუსეთის პროლეტარიატი სარგებლობდა, როგორც ღარბი გლეხობის, აგრეთვე ჯარისკაცების მხარდაჭერით. რუსეთში უკვე არსებობდა მშრომელთა ხელისუფლების ახალი ფორმა საბჭოების სახით. რუსეთში რევოლუციის ბაზა უფრო ფართო იყო, ვიდრე ევროპის სხვა ქვეყნებში, სადაც პროლეტარიატი ბურჟუაზიის უპირისპირდებოდა სრულიად განმარტოებული. დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა აგრეთვე იმ ვარყეშობებს, რომ რუსეთის პროლეტარიატის წინაშე იდგა დამაყვეთის ბურჟუაზიისთან შედარებით სუსტი, პოლიტიკურ კომპინაციებსა და პოლიტიკურ მატყუარობაში ნაკლებად გამოცდილი ბურჟუაზია.

ემყარებოდა რა სოციალისტური რევოლუციის ღენინურ თეორიას VI ყრილობამ ხაზგასმით აღნიშნა ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული რევოლუციიდან სოციალისტურ რევოლუციაზე გადასვლის გარდუვალობა.

როგორც ცნობილია ჟერ კიდევ თებერლის რევოლუციის გამარჯვებამდე ვ. ი. ლენინმა დასაბუთა მომდევნება ერთ, ცალკე აიღებულ ქვეყანაში სოციალიზმის გამარჯვების შესაძლებლობის შესახებ. ამ თეორიას უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა იმ მხრივ, რომ იგი აძლევდა რევოლუციურ პერსპექტივას ცალკეული ქვეყნების პროლეტარიატებს, აძლევდა მათ სტრატეგულ საოლენაღური ბურჟუაზიის წინააღმდეგ ბრძოლაში.

ამრიგად VI ყრილობის პერიოდში ბოლშევიკების პარტიას უკვე ჰქონდა სოციალისტურ რევოლუციაზე გადასვლის კონკრეტული რევოლუციური პლატფორმა და ზუსტად განსაზღვრული სტრატეგიული გეგმა. ბოლშევიკების პარტიას ჰქონდა ყოველმხრივ დამუშავებული და მეცნიერულად დასაბუთებული პროგრამა გლეხთა და ნაციონალურ საკითხებზე, ამასთანავე ერთად იგი თანმიმდევრობით ატარებდა რევოლუციურ პოლიტიკას იმისა და ზაეის საკითხებში.

პარტიის VI ყრილობაზე სოციალისტურ რევოლუციაზე გადასვლის ღენინური ხაზის წინააღმდეგ გამოვიდნენ ტროცკისტები და ბუხარინელები. ისინი ამტკიცებდნენ, რომ რუსეთი

მომწიფებელი არ იყო სოციალისტური რევოლუციისათვის. მათი აზრით სოციალისტური რევოლუციის გზით პირველ რიგში წაეიდოღნენ დასავლეთ ევროპის ქვეყნები და არა რუსეთი, რომელიც ძირითადად აგრარული ქვეყანა იყო, ოპორტუნისტები თავისი გამოცდებით თესავდნენ პესიმიზმს ჩვენი ქვეყანაში სოციალიზმის გამარჯვების შესაძლებლობისადმი.

ოპორტუნისტები ვერ ხედავდნენ, ან არ სურდათ დაენახათ ის უდავო კემპარატება, რომ იმპერიალიზმის ეპოქაში დასავლეთი არათუ სტიმული აღწევს რევოლუციას აღმოსავლეთში, არამედ პირიქით, რევოლუციური მოძრაობის ჩამოშობის როლს ასრულებს.

VI ყრილობაზე მკაფიოდ ჩამოყალიბდა პარტიის კურსი ბურჟუაზიის და მის დროებითი შთაბრძნის წინააღმდეგ შეიარაღებული აჯანყების მომზადებისა და პროლეტარიატის დიქტატორის მოპოვებისაკენ.

VI ყრილობამ გაითვალისწინა რა ქვეყნად შექმნილი ვითარება ივლისის აშხების შემდეგ, საჭიროდ სცნო დროებით მოხსნილიყო ლოზუნგი „მთელი ძალაუფლება საბჭოებს“, ახალ პირობებში ამ ლოზუნგის დაცვა ობიექტურად იქნებოდა ხალხის მოტყუება, იქნებოდა იმის აღიარება, რომ თითქმის მენშევიტურ-ესერულ საბჭოებს ახალ პირობებშიც შეეძლოთ კიდევ ადრით ძალაუფლება. თუ ივლისამდელ პერიოდში საბჭოები წარმოადგენდნენ ძალაუფლების ორგანოებს, ივლისის შემდეგ ისინი გაუაფიქსენ დროებითი შთაბრძნის უბრალო დანაშტად.

ლოზუნგის „მთელი ძალაუფლება საბჭოებს“, მოხსნა არ ნიშნავდა საბჭოების როლის დამციკებას. ბოლშევიკების პარტია აღიარებდა, რომ ძალაუფლებისათვის ბრძოლაში ორგანიზაციის ყველაზე უფრო მისწრაფებული და სრულყოფილ ფორმას წარმოადგენდნენ არა ის საბჭოები, რომლებიც ბურჟუაზიასთან შეთანხმებულობის ორგანოები გახდნენ, არამედ ისეთები, რომლებიც მტკიცედ დაადგებოდნენ კონტრრევოლუციური ბურჟუაზიის წინააღმდეგ ბრძოლის გზას.

საბჭოების ხელში მთელი ძალაუფლების გადასვლის ლოზუნგის დროებით მოხსნა არ ნიშნავდა იმას, რომ ბოლშევიკები საერთოდ უარს ამბობდნენ საბჭოებში მონაწილეობაზე. ბოლშევიკები საჭიროდ თვლიდნენ დარჩენილიყუნენ საბჭოებში და განეგრძობენ მენშევიკებისა და ესერების ტაქტიკის შხილბა.

რევოლუციაში „პოლიტიკური მდგომარეობის შესახებ“, რომელიც პარტიის VI ყრილობამ მიიღო, აღნიშნულია: „საბჭოებისათვის ძალაუფლების გადაცემის ლოზუნგი, რომელიც რევოლუციის პირველმა აღმავლობამ წამოაყენა და რომლის პროპაგანდასაც ჩვენი პარტია

ეწეოდა, იყო რევოლუციის მშვიდობიანი განვითარების ლოზუნგი, ბურჟუაზიისგანმეშვეობისა და გლეხების ხელში ძალაუფლების უმეტესწილად გადასვლის, წერაილი ბურჟუაზიის მიერ თავისი ილუზიების გაქარწყლების ლოზუნგი.

ამჟამად მშვიდობიანი განვითარება და საბჭოების ხელში ძალაუფლების უმეტესწილად გადასვლა შეუძლებელი გახდა, რადგან ძალაუფლება უკვე ნამდვილად გადავიდა კონტრრევოლუციური ბურჟუაზიის ხელში.

სწორედ ლოზუნგი ამჟამად შეიძლება იყოს მხოლოდ კონტრრევოლუციური ბურჟუაზიის დიქტატორის სრული ლეგიდაცია. მხოლოდ რევოლუციურ პროლეტარიატს, უღარიბესი გლეხობის მხრივ მხარდაჭერის პირობით, ძალედს შესაძლებლობა ეს ამოცანა რომელიც ახალი აღმავლობის ამოცანას წარმოადგენს.

აიღო რა გეზი სოციალისტურ რევოლუციაზე, პარტიის VI ყრილობამ ზუსტად განსაზღვრა ამ რევოლუციის გამომარჯვებელი ძალები, მათთვისა იმ რეზერვებზე, ურამისიოდაც პროლეტარიატს არ შეეძლო გამარჯვების მოპოვება სოციალისტურ რევოლუციაში.

სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვების საქმეში გადაწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება იმ გარემოებას, თუ ვის დაუჭერდნენ მხარს მმართველი გლეხობა და ჩაგრული ხალხები — ბურჟუაზიის თუ მუშათა კლასს, ვისი რეზერვები გახდნებან ისინი.

დასაწყობის რევოლუციებში მუშათა კლასი მარცხდებოდა უმთავრესად იმის გამო, რომ იგი ვერ ახერხებდა თავის მხარეზე გადმოყვანა გლეხთა რეზერვები. ამავე დროს რუსეთში თებერვლის ბურჟუაზიულ-დემოკრატიულმა რევოლუციამ გაიმარჯვა იმიტომ, რომ მუშათა კლასმა შეძლო თან გაეყოლებინა გლეხობა. შეუძლებელი იქნებოდა ცარიზმის დამხობა ისე რომ არ განხორციელებულიყო კავშირი მუშათა კლასსა და წარსიკაის ფარჯაში ვადამულ გლეხებს შორის.

თუ ბურჟუაზიულ რევოლუციაში მუშათა კლასი გამოდის მთელ გლეხობასთან ერთად, სოციალისტურ რევოლუციაზე გადასვლისას ეს შეუძლებელი ხდება. რევოლუციის ამ ეტაპზე მუშათა კლასის მოკავშირეა მხოლოდ უღარიბესი გლეხობა.

პარტიის VI ყრილობამ გლეხობის უღარიბესი ნაწილი აღიარა მუშათა კლასის უახლეს მოკავშირედ, ამასთანავე ერთად საჭიროდ სცნო მიედწია მერყევი, შოლოდინში მყოფი გლეხობის საშუალო ნაწილის ნეიტრალიზაციისათვის, მიედწია იმისათვის რომ საშუალო გლეხობას ხელი არ შეეშალა რევოლუციისათვის და რომ იგი არ გადასულიყო სოციალისტური რე-

ვოლუციის მტრების ბანაკში, ამ მიზნის მიღწევა პარტიისაგან მოითხოვდა აქტიურ ბრძოლას და ფართო პროპაგანდას იმისათვის, რომ საშუალო გლეხობა განათვისუფლებულიყო კულაკობისა და შემთანხმებელი პარტიების გავლენისაგან.

პროლეტარიატისა და უღარიბეს გლეხობის ხელში ძალაუფლების გადასვლისათვის ბრძოლას, დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა აგრეთვე იმას, შეძლებოდა თუ არა მუშათა კლასი თან გაეყოლებინა ჩაგრულ ხალხთა მშრომელი მასები, რომელთა უმრავლესობას გლეხები შეადგენდნენ და რომლებიც ორმეგ ჩავერას განიცდიდნენ. ეს ჩავერა მათ აუცნებდა იმპერიოალიზმის წინააღმდეგ ბრძოლის გზაზე.

ბოლშევიკური პარტია ჩაგრულ ხალხთა ეროვნულ განმათავისუფლებელ ბრძოლას განიხილავდა, როგორც სოციალისტური რევოლუციის რეზერვს. იგი თავისი წარმომადგენელი იყო ნაციონალური ჩავერისა და ნაციონალიზმის წინააღმდეგ შეურიგებელი მებრძოლი, ხალხთა თანასწორუფლებიანობისათვის მებრძოლი. პარტია ჩაგრულ ერებს განუპარტავდა, რომ ნაციონალური ჩავერისაგან მათი განთავისუფლების მთავარი გზა შეიძლებოდა უოფიციო მემამულეებისა და იმპერიალისტური ბურჟუაზიის ძალაუფლების დამხობა. პარტია რუსეთის ჩაგრულ ხალხებს მოუწოდებდა, რომ მხარი დაეჭირათ მუშების რევოლუციური ბრძოლისათვის.

პარტიის VI ყრილობის გადაწყვეტილებანი, გამსჭვალული პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის სულისკვეთებით, ხელს უწყობდნენ ჩაგრულ ეროვნებათა მშრომელი მასების გადმოყვანას სოციალისტური რევოლუციის მხარეზე.

VI ყრილობის გადაწყვეტილებები, მისი მტკიცე ლენინური ხაზი მუშათა კლასსა და მის პარტიას უნერგავდა სოციალისტური რევოლუციის განხორციელებისა და სოციალიზმის აშენების ურყევ რწმენას.

ყრილობამ მოისმინა პეტროგრადის, მოსკოვის, ურალის, ამიერკავკასიის, ციბირისა და სხვა ორგანიზაციების მოხსენებები.

VI ყრილობის პერიოდისათვის ბოლშევიკური პარტიის ხაზს მიჰყვებოდა უმრავლესობა მთელ რიგ საბჭოებში და საფაბრიკო-საქარბნო კომიტეტებში. პარტიას უდიდესი ავტორიტეტი ჰქონდა ჯარისკაცთა მასაში, უღარიბეს გლეხთა და მოყამაგირეთა შორის, სძლეოდნენ რა უდიდესი სიძლეველნი, ბოლშევიკებმა გამოიჩინეს ბრძოლის არალეგალური და დეკადური ფორმების შეხამების არანევლებრივი უნარი. ბოლშევიკების პარტიის ლოზუნგებს სულ ახალი და ახალი მომხრეები ემატებოდა ქვეყნის ყველა კუთხეში.

არალეგალურ მდგომარეობაში ყოფნის

დროს ლენინს ერთი წუთითაც არ შეუწყვეტია მუშაობა. მას მჭიდრო კავშირი ჰქონდა პარტიის ცენტრალურ კომიტეტთან, რომელიც ლენინს ბოლშევიკურ ბეჭდვით სიტყვაში, ამ პერიოდში ლენინმა დაწერა 80-ზე მეტი სტატია, ბროშურა და წიგნლი. აქვე ლენინმა დაიწყო მუშაობა წიგნზე „სახელმწიფო და რევოლუცია“.

ლენინის მიმართ წაყენებულმა საზიზღარმა ბრალდებებმა და მთავრობის გადაწყვეტილებამ მისი სამართალში მარტობის შესახებ, გამოიწვია მუშათა და ჯარისკაცთა მასების უდიდესი აღშფოთება. ფაბრიკებსა და ქარხნებში ტრაუბოლა მრავალრიცხოვანი მიტინგები და კრებები, რომლებზედაც იღებდნენ საპროტესტო რეზოლუციებს ლენინის დევნის წინააღმდეგ. კრებებზე მიღებულ მრავალრიცხოვან რეზოლუციებში მუშები და ჯარისკაცები მოითხოვდნენ ლენინის დამატიმრების შესახებ გაეცემული ბრძანების გაუქმებას და ერთსულვნად იწონებდნენ ყრბობის გადაწყვეტილებას ლენინის არალეგალურ მდგომარეობაში დატოვების შესახებ.

პარტიის VI ყრილობის რეზოლუციებში მოცემული იყო მიმდინარე მომენტის დრმა ანალიზი. რეზოლუციაში „მიმდინარე მომენტო და ომი“, აღნიშნული იყო, რომ ომის ვაჭიანერება იმპერიალისტებისათვის ხელსაყრელია არა მარტო მოვეების გადიდების თელსახრისით, არამედ აგრეთვე მომწიფების პროცესში მყოფი პროლეტარული რევოლუციის წინააღმდეგ ბრძოლის თელსახრისითაც. საშვედრო დიქტატურის შენარჩუნების გზით ბურჟუაზია ცდლობს დაქსაქსოს საერთაშორისო პროლეტარიატის ძალები, შეასუსტოს ბრძოლა იმპერიალიზმის წინააღმდეგ ომის სფეროს ვაჭართობისა და ომში პროლეტართა მასების ჩათრევის გზით.

რეზოლუციაში დაპარაკი იყო, რომ მხოლოდ მასების რევოლუციური ბრძოლა ყველა ქვეყანაში იმპერიალიზმის წინააღმდეგ მხოლოდ ძლევაშილი პროლეტარული რევოლუცია შეძლებს მივაყვანოს დემოკრატიულ ზევაიმდე.

რეზოლუცია მიუთითებდა, რომ ომის ნამდვილად დემოკრატიული ლიკვიდაციის ერთადერთ საშუალებას საერთაშორისო პროლეტარიატისათვის წარმოადგენს ძალაუფლების დაპყრობა მის მიერ, რუსეთში კი ძალაუფლების დაპყრობა მუშების და უღარიბეს გლეხობის მიერ. მხოლოდ ეს კლასები შეძლებენ კავშირი გაწყვიტონ ყველა ქვეყნის კაბიტალიტბთან და საქმით შეუწყონ ხელი საერთაშორისო პროლეტარული რევოლუციის ზრდას, რომელმაც უნდა მოახდინოს არა მარტო ომის,

არამედ კაპიტალისტური შინაობის ლეკვიდა-
ცია“.

ყრილობის მიერ მიღებულ რეზოლუციაში
„ეკონომიური მდგომარეობის შესახებ“ აღნი-
შნული იყო, რომ გაჭიანურებულმა ომმა გამო-
იწვია შრომის ნაყოფიერების დაცემა, წარმო-
ების დეზორგანიზაცია, სატრანსპორტო ქსე-
ლის მოშლა, სასურსათო კრიზისი, მზარდი
უშეუვრობა და საშინელი სიღატაკე.

პარტიის ეკონომიური პლატფორმა, რომე-
ლიც ყრილობამ შეიმუშავა, ემყარებოდა ლე-
ნინის აპრილის თეზისების ძირითად დებულე-
ბებს, რომელთა შორის მთავარი იყო: მემარქ-
სიზმით მშენების კონფისკაცია და მთელი მიწების
ნაციონალიზაცია, ბანკებისა და მსხვილი მრეწ-
ველობის ნაციონალიზაცია, მუშათა კონტრო-
ლი წარმოებისა და განაწილებისაზე, ქალაქსა
და სოფელს შორის სწორი გაცვლის ორგანი-
ზაცია.

წარმოების სწორი ორგანიზაციის საქმეში
გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭებოდა ლო-
ზუნგს წარმოებაზე მუშათა კონტროლის დაწე-
სების შესახებ. ამ ლოზუნგით ბოლშევიკები
რამდენდენ მასებს კაპიტალისტების საბოტა-
ჟის წინააღმდეგ საბრძოლველად. ბურჟუაზიას
ყველაზე უმეტად აშინებდა წარმოებაზე მუშათა
კონტროლის დაწესების ლოზუნგი. ბურჟუაზია
უცილობდა არააბოზად ექცია ეს ლოზუნგი
სახელმწიფო კონტროლის ღონისძიებებზე ლა-
პარაკით, ამ საქმეში მას ეხმარებოდნენ მენშე-
ვიკები და ესერები, რომლებიც ამტკიცებდნენ,
რომ თითქმის მუშათა კონტროლის დაწესება
გამორჩევდა წარმოების მოშლელ ანარქიას.

VI ყრილობის მიერ მიღებულ ეკონომიურ
პლატფორმას უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა
პარტიის გარშემო მასების დარაზმებისა და
პროლეტარიატის ხელში ძალაუფლების გადას-
ვლისათვის ბრძოლაში.

VI ყრილობამ მიიღო რეზოლუცია პროფესი-
ული კავშირის შესახებ, რომელშიც ხაზგასმით
იყო აღნიშნული, რომ პროფესიული კავშირე-
ბი თავის საქმიანობაში უნდა ხელმძღვანელობ-
დნენ თანამიმდევრული კლასობრივი ბრძოლის
პრინციპებით, უნდა ეუფადონ ომისა და
გაბატონებული კლასების ინტერესებისადმი
პროფესიული მოძრაობის დაქვემდებარების ყო-
ველგვარი ცდები. პროფესიულმა კავშირებმა,
როგორც მუშათა კლასის მებრძოლმა ორგანი-
ზაციებმა, უნდა იქონიონ მჭიდრო კავშირი

პროლეტარიატის პოლიტიკურ პარტიასთან და-
მასთან ერთად უნდა მოაწყონ წინააღმდეგო-
ბის გაწევა კონტრრევოლუციისადმი, რომე-
ლიც ეკონომიურ ნგრევას იყენებს ხალხის
ფართო მასების სრული დამონებისათვის. ყრი-
ლობამ დაგმო ყველა მათი გამოსვლა, რომლე-
ბიც გადაგებდნენ პროფკავშირების ნეიტრა-
ლობას ამ მოტივით, რომ თითქმის ნეიტრალურ
პროფკავშირებში უფრო ადვილი იქნებოდა
მუშათა ფართო მასების მოზიდვა.

VI ყრილობამ გაითვალისწინა რა მუშათა
ახალგაზრდობისა და მოზარდი მუშების ფარ-
თო მოძრაობა ახალგაზრდა მუშების დამოუ-
კიდებელი პროლეტარული ორგანიზაციების
შექმნის მიზნით, მიიღო რეზოლუცია „ახალ
გაზრდობის კავშირის შესახებ“, რომლითაც
ავალდებდა პარტიულ ორგანიზაციებს დახმარე-
ბოდნენ ახალგაზრდობას სოციალისტური ორ-
განიზაციების ჩამოყალიბებაში და განემტო-
ცებინათ ეს ორგანიზაციები, როგორც პარტიის
რეზერვი.

VI ყრილობამ დაადასტურა აპრილის კონფე-
რენციის გადაწყვეტილება პარტიული პროგ-
რამის გადამსრუტისა და ამასთან დაკავში-
რებით სპეციალური ყრილობის მოწვევის აუ-
ცილებლობის შესახებ. ასეთი ყრილობის მომ-
ზადება და პროგრამის საკითხზე ფართო დის-
კუსიის მოწყობა დაეავალა პარტიის ცენტრ-
ლურ კომიტეტს.

ყრილობამ მიიღო რეზოლუცია დამფუძნე-
ბელი კრების საარჩევნო კამპანიის საკითხებზე,
რომელშიც სხვათაშორის აღნიშნული იყო,
რომ საარჩევნო კამპანიის პერიოდში დისამე-
რია ბლოკები და შეთანხმებანი მხოლოდ ამ
პარტიებთან, რომლებიც ინტერნაციონალიზ-
მის ნიადაგზე ღვანან და გადაჭრით ილაშქრე-
ბენ ოპორონცების წინააღმდეგ.

VI ყრილობას უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონ-
და ჩვენი პარტიის ისტორიაში, მან ყველა თა-
ვისი გადაწყვეტილება დაუმორჩილა მთავარ
მიზანს — მოემზადებინა მუშათა კლასი და
ულარბესი გულგობა შეიარაღებული აჯანყებე-
ლათვის, სოციალისტური რევოლუციის გამარ-
კებისათვის. ყრილობამ მანიფესტით მიმართა
ყველა მშრომელს, ყველა მუშას, ჯარისკაცსა
და გლეხს, მოეწოდა მათ მტკიცედ დარაზმე-
ლიყვნენ ბოლშევიკური პარტიის დროშის გარ-
შემო და მომზადებულიყვნენ ბურჟუაზიასთან
გადამწყვეტი ბრძოლისათვის.

ბიორგი კალენაძე

ბიორგი ლეონიძის პროზა

გარეკახეთის სოფელ პატარძელში, მამისეული ორსართულიანი ქვითკირის სახლის ფართო აივანზე გადმომდგარა იგი, ახოვანი, თმაშევერცხილი, სამოც წელს გადაცილებული; ყრმობის მოგონებებში გადასული, ოცნების თვლით გადმოსცქერის ფშატისა და ნუშის ხეივნებში გავლებულ, მშობლიური სოფლის შუაგამკვეთ გზა-შარას. ამ ორმოცდაათიოდე წლის წინათ წუთისოფლიდან წასულ წინაპართა აჩრდილები კვლავ გაცოცხლებულან ხანდაზმული მგოსნის ოცნებაში. ისინი რევოლუციის წინადროინდელი ქართულ სოფელში ცოცხლობდნენ, შრომობდნენ, ებრძოდნენ ცხოვრების უკუღმართობას, გახელებით უყვარდათ სამშობლო, ხარბად ყნოსავდნენ მისი მიწის, ბაღ-ვენახებისა და მინდორ-ველების სურნელს. შემდეგ დაიხოცნენ, მაგრამ ვანა გაჰქრა და შთამომავლობას უკვალოდ დაეკარგა მათი ხსოვნა?! მწერალს მიზნად დაუსახავს აღადგინოს, უკვდავყოს მათი სახეები. და, აი, იგი, მამისეული ორსართულიანი ქვითკირის სახლის აივნიდან გადმომდგარი, ყრმობის მოგონებებში ჩაძირული, უხმობს გარდასული თაობის აჩრდილებს. რა ბევრნი არიან ისინი, რა მრავალფეროვანნი! მაგრამ ამ სიჭრელესა და მრავალფეროვნებაში ოდნავადაც არ იჩრდილება ცალ-ცალკე თვითეული მათგანის მკვეთრად გამოხატული ხასიათები.

როდესაც გ. ლეონიძის მოთხრობებს კითხულობთ, ისეთი განწყობილება გე-

უფლებათ, თითქოს სურათების გალერეაში მოხვდით. გალერეა ვიწროა და ფუნჯის ოსტატის მიერ შესრულებული ექსპონატები უფრო დიდ ღარბაზს მოითხოვს, თუმცა საღებავების სიმკვეთრე და ექსპონატების სწორი განლაგება არ გაგრძნობინებს ამ სიეფიროვეს. ჩრდილში არცერთი ექსპონატი არ არის, ყველა სურათს, ყველა პორტრეტს სინათლის შუქი სცემს.

პირველ რიგში გაცემთ ხასიათების სიმრავლეს. თვითეულ პერსონაჟს აქვს თავისი ორიგინალური სამყარო, სადაც ვლინდება მისი საკუთარი თვალთახედვა, საკუთარი აზრი ცხოვრებაზე, დამოუკიდებულება შრომისადმი, სოციალური გარემოსადმი, სამშობლოსადმი. გვგრძობს ამ პერსონაჟების მხატვრული სიმართლისა და ფიქრობთ: რა მდიდარი და ნაირფერი ყოფილა ჩვენი სოფელი თავისი მადლიანი მიწა-წყლითა და სიციცხლის მოტრფიალად ადამიანებით! ამ ადამიანებს უყვართ თავიანთი ქვეყანა, რომანტიკულად არიან განწყობილნი მისი გმირული წარსულისადმი, მამა-პაპური ადათისადმი; ებრძვიან სოციალური უსამართლობით წარმოშობილ სიღატაკეს, სჯერათ ბედნიერი მომავლისა, მაგრამ გარკვეული გზა მისკენ ვერ მოუხახავთ.

გებადებათ კითხვა: რამდენად ბუნებრივია ამდენი ხასიათის მოქცევა ერთი სოფლის რკალში? ყოველივე მოთხრობილი მართლა სინამდვილეა, თუ მწერლის ფანტაზიის ნაყოფი?

ვეიქრობთ, ერთიც არის და მეორეც, რადგან მხატვარი-შემოქმედი ბუნებისა და ცხოვრების მოვლენათა ფოტოგრაფიული ამსახველი როდია. ხასიათები, რომელიც მწერლის თვალში გარეგანების ერთ-ერთ სოფელში დაინახა, შეიძლება ყველა ქართულ სოფელზე განვაზოგადოთ.

გიორგი ლეონიძის მიერ დახატული პერსონაჟები პოეტური ბუნებისანი არიან. ამ შემთხვევაში პერსონაჟთა ხასიათების გამოკვეთაზე ერთგვარ გავლენას ისიც ახდენს, რომ ავტორი თვითონ პოეტია. მაგრამ ვინც ქართველი გლეხის ბუნებასაც კარგად იცნობს, მას ხელოვნურ გამონაგონად არ მოეჩვენება ლეონიძის მოთხრობათა პერსონაჟების პოეტურობა და მასში ცხოვრებისეულ მხატვრულ სიმართლეს დაინახავს. „პოეტები მხოლოდ ქაღალდზე რითმებით მოლაპარაკენი როდი არიან. პოეტური თვალით, პოეტური გულით და დიდი ოცნებით გასხვიოსნებული, სხვათა ბევრი დაღის დედამიწაზე!“ — ამ შეგონებით თავდება ნოველა „ნატერის ხე“. ერთი ასეთი მეოცნებე, სილატაქისაგან, შიშხილისაგან დაბეჩავებული, ბედნიერების მძებნელი წვრილ-შვილი გლეხის პორტრეტი დაგვიხატა გიორგი ლეონიძემ აღნიშნულ ნოველაში. „გულში ჩადო ხერავანდის ხისა ანუ ნატერის ხის ნახვა და მისი ნაყოფის ჭამა“, რის შედეგად, დარწმუნებული იყო, რასაც ინატრებდა, აუსრულდებოდა, გამდიდრდებოდა. იანვრის ყინვიან ღამეებს უსიერ ტყეში ათენებდა, რომ საოცნებო საწადელისათვის მიედღია, მაგრამ ამაოდ. ერთ დილას, „როცა სიცივეს ჭახჭახი გაუდიოდა, ტყიდან მარხილით ჩამოასვენეს გაფიჩხული ელიოზი“.

ელიოზი არ არის სოციალური უთანასწორობის წინააღმდეგ მებრძოლი გლეხის ტიპი. მართალია, საკუთარი ფანტაზიით შექმნილ ოცნებათა სამყაროში მისი გადასვლა ერთგვარი გაქცევაა არსებული სინამდვილისაგან. პროტესტია მის წინააღმდეგ, მაგრამ ამ

გზით მან ვერ დააღწია თავი მკაცრ სინამდვილეს და ბოლოს ექვემდებარება მსხვერპლი გახდა.

ნოველა „ნატერის ხის“ ქარგის ასაწყობად ავტორი მდიდარ ხალხურ ფანტაზიას დაესესხა. მისი საგანძურადან აიღო ქართულ ხალხურ ზღაპრებში გავრცელებული ცნობილი მოტივი ნატერის თვალისა თუ ნატერის ხის შესახებ და მას სოციალური გააზრება მისცა.

თუ ღარიბ-ღატაკ ელიოზს ბედნიერების ძიების ეკლიან გზაზე საკუთარი ფანტაზიით შეთხზული, მიუწვდომელი ოცნების სხივი მაინც უნათებს, შეიღი გოგოს მამას, „სილარიბისაგან გაწყვალეულ, ჯანით მრეთა-მრე, სილარიბის ვერ მომრეე“ თარღიას საბოლოოდ ჩაუქნევია ხელი ცხოვრებაზე (ნოველა „თარღია“), სიზარმაცისათვის წაუხრია ქედი, რადგან სჯერა, რომ ჭაპანწყვეტისაგან მაინც არა გამოუვარა. მწერალი მხატვრის დიდ ალღოს იჩენს, ლაკონური თხრობის ოსტატობას ავლენს თარღიას ხასიათის გამოკვეთაში. თარღიას დილით ცოლი აღვიძებს:

„— აღეჭი, შე დევერხანა, მარტო ამ ჩენი დერეფნის მერცხლისა მრცხვენია, რას იტყვის ჩენს სილარიბზე. ადე, საცაა მზე ამოვიდა!...“

— დედაკაცო, მე ვინა ვგდივარ, მზეს ავასწრო! ჭერ მზე უნდა ამობრძანდეს, მერე მე ავეთიო!“

ასეთი ხალასი, მახვილგონიერი იუმორის მოშველიებით ავტორი ქმნის შთამბეჭდავ, დასამახსოვრებელ სიტუაციებს, რითაც სრულყოფს პერსონაჟის ხასიათს.

ინტერესით ვათვალიერებთ გლეხთა ტიპების გალერეას, რომელსაც ავტორი ახალ-ახალი პორტრეტებით ავსებს. რაც უფრო ღრმად შევდივართ გიორგი ლეონიძის ყრმობის მოგონებათა სამყაროში. მით უფრო თანდათან მდიდრდება მხატვრული საღებავები, მუქდება ფერები, რომლებითაც მწერალი ამ სამყაროს გვიხატავს. ყურადღებას იპყრობს ხასიათების მძაფრი კონტრასტი. ამ ბერხით არის აღწერილი ორი, ურ-

თიერთომიჯნავე, კერძო შესაკუთრე გლეხის „მტრობისა და სიყვარულის ამბავი“ შესანიშნავ მოთხრობაში „ჩირიკი და ჩიკოტელა“. ჩირიკი — მშრომელი, კაცთმოყვარე და გულუხვი, მხიარული ანუ, როგორც ავტორი ამბობს, „პირსიცილიანი“ გლეხი; ღატაკი, მაგრამ არა სხვის ხელში შემყურე; იგი, ჩოხის ძველ კონცეპტში გახვეული, ოცნებითა და სიყვარულით თავს დასტრიალებს ოჯახის იმედს, ერთადერთ პატარა ვენახს. მისი დევიზია: არავინ დაჩაგროს, არც არავის დაეჩაგვრინოს. ჩიკოტელა — ჩირიკის კარის მეზობელი, ისიც ღატაკი, მშრომელი, მაგრამ ადამიანური ბუნებით ჩირიკისაგან სრულიად განსხვავებული. მისი ხასიათის ნათლად წარმოსადგენად საკმარისია გავიხსენოთ მწერლის მიერ მისთვის შერჩეული მრავალი ეპითეტებიდან რამდენიმე: „უსალმო“, „მუდამ უკმაყოფილო“, „მზვამობარი“, „ხელმოჰერლი“, „ავდრიან დღეს უგავდა თავპირი“. მეზობლებთან მუდამ ცუდ განწყობილებაში იყო, მაგრამ ყველაზე მეტად სძულდა ჩირიკი, რომელიც თავის მოსისხლე მტრად მიაჩნდა. ჩიკოტელას სიხარბის გველი შესძრომია გულში და ბოროტების შხამს აწვეთებინებს. იგი მიწის ხარბია, მიჯნაზე ეძალება ჩირიკს. ავად დამთავრდებოდა მათი მეზობლობის ამბავი, რომ ჩირიკის დამთმობლობასა და კაცთმოყვარეობას არ გაემარჯვნა. მოთხრობის ბოლოს სიკეთისა და სიყვარულის აპოთეოზად ქლერს ჩირიკის დედისერთა ვაჟის — კიკრიკოსა — და ჩიკოტელას ერთადერთი ქალის — თეთრუას — შეუღლების ამბავი. ორი პაპა — ორი მძახალი — დიდი მზრუნველობით მოსდგომიან მარჯვნივ და მარცხნივ მათი მერმისის საერთო იმედს, პატარა შვილიშვილს და სიფრთხილითა და სიხარულით დაატარებენ ეზოში. ხოლო როდესაც შრომისაგან დაძალული ჩირიკი ავად გახდება და გარდაიცვლება, ჩიკოტელა, პირზექუდაფარებული, დასტირის მას: „მძახე ძმებულოო!“ ამრიგად, მოთხრობის დასასრულს ჩიკოტელა მო-

რალურად განწმენდილი წარმოსდგება მკითხველის წინაშე, თუმცა, წინა მხანცე დარცხენილია მეზობლისადმი. წარსულში თავისი უკეთური დამოკიდებულებების გამო. ასე წარმოგვისახა მწერალმა ჩიკოტელას სულიერი კათარზისის ისტორია.

მოთხრობა „ჩირიკი და ჩიკოტელა“ ერთ-ერთი საუკეთესოთაგანია გ. ლეონიძის ყრმობის მოგონებათა კრებულში, როგორც კომპოზიციური მთლიანობით, აგრეთვე მხატვრული წარმოსახვის სხვა საშუალებებითაც: მდიდარი ლექსიკით, ხალხური ჰუმორით, ლაკონური თხრობით. მოთხრობის ექსპოზიციურ ნაწილში მწერალი გვაზადებს მთავარ პერსონაჟებთან შესახვედრად. „განა არ იყვნენ ჩვენს დაბაში განთქმული ადამიანები?“ — კითხულობს იგი და იხსენებს „განთქმულებს“:

„შაბაშელა — სოფლის დიაკვანი, პატრონი ულაშახსი, ახალგაზრდა ცოლის ზიზილასი. როცა ზიზილა სადღესასწაულო ქართულ კაბაში მოირთვებოდა, დიაკვანი ორივე ხელს გაშლიდა ცოლის სილამაზით გაკვირვებული და აღტაცებით შეპლადადებდა: „დაჰმარნა ცანი მშვენიერებამან შენმან და ქეზიბითა შენითა აღავსო ქვეყანა! შე კურთხეულის შვილო, რამ გაგაჩინა ეგრე ლამაზი?“

„ქამპურა ქამპურიძე, რომელმაც ქამა იცოდა სანაძლეოზე და უყვარდა ყანწიანობა“...

„თითოშა, ხატს რომ შეწირულ ფულებს ჰპარავდა ნიშიდან!“

„კონდრო — თვალვიწრო და წუწკიძუნწი, ღამ-ღამობით საათის „მიატნიკს“ ჩამოხსნიდა, არ გაცდესო!“

„პროვიზორი ანთა, რომელმაც მეხუთე დღეს ამოაგდო თავისი ფეხსაცმელიდან შიგ ჩამძვრალი, მოგუდული თავი...“

დააკვირდით ჩამოთვლილ პერსონაჟთა თუნდაც მარტო სახელებს.

ეს სახელები გასული საუკუნის 80-90-იან წლებში ქართულ და რუსულ მწერლობაში გავრცელებულ, ხელოვ-

ნურად გამონაგონ სახელებსა და გვა-
რებს როდი ჰგვიანან. ისინი ხალხის წი-
აღში არიან წარმომობილნი, ბუნებრი-
ვად დაბადებულნი. მათში მოვლენათა
წარა ახსნას, მახვილგონიერებას, და-
ვირებების სიღრმესა და სილამაზეს აე-
ლენს ხალხური ჰუმორი. გიორგი ლე-
ონიძეს ეხერხება ამ ჯანსაღი ხალხური
ჰუმორის დროულად მომარჯვება სიტუ-
აციების გასაძლიერებლად, პერსონაჟ-
თა ხასიათების გამოსაკვეთად, პორტ-
რეტების დასახატავად.

მოთხრობებიდან, რომლებშიაც ავ-
ტორმა ხორცი შეასხა საშობლოს სიყ-
ვარულის თემას, გამოირჩევა „ჩორეხი“. მოთხრობის გმირი, შინგანსწავლული მწიგნობარი, საქართველოს წარსულის თაყვანისმცემელი, არქეოლოგიურ ოც-
ნებებს გადაყოლილი, დარწმუნებით ქა-
დაგებს: „ერის დაცემა იწყება იქიდან, სადაც თავდება წარსულის ხსოვნა“. ჩორეხი, თავისი ბუნებით, დიდი რომან-
ტიკოსია, საშობლოს წარსულზე ფა-
ნატიკურად შეყვარებული. „ბავშვი ისე არ გაეტირება დედას, როგორც ჩორე-
ხი მისტიროდა საქართველოს წარსულ დიდებასო“, — ამბობს მწერალი. ცალ-
მაგი კაცი იყო, აწყყოს მხედრობა არა ჰქონდაო, — აცხადებს ავტორი ჩორე-
ხის შესახებ, მაგრამ მოთხრობის მეორე ადგილას ჩვენ ეხედავთ წარსულის ცე-
ცხლით აწყყოს წინააღმდეგ ანთებულ ჩორეხს, რომელიც ფეხს ღონიერად დაკრავს მიწას და ომპაიანად შესძა-
ხებს: — აღსდგე, საქართველო! ჩო-
რეხს თუმცა ბუნდოვნად, მაგრამ მა-
ინც სწამს საშობლოს მომავალი. მას სჯერა, რომ „ისევ დაისხავს ჩვენი ვე-
ნაზი, ისევ დაგვებადება რუსთაველი, აღმაშენებელი, თამარი...“

მოთხრობის დასასრულს ავტორი შე-
ნიშნავს: „რატომღაც მგონია, რომ ჩო-
რეხი არ არის მკვდარი; და სადღაც, შავს ტყეში თუ ძველ ნანგრევში არის შეხიზნული! თითქოს მისი ხმაც კი მომესმის მკაფიოდ; ხანდახან ბინ-
დისას, ვხედავ შარავზაზე აჩქარებით მიმავალს, თმადამურდულს, აქეთ-იქით

თვალის მიძგერებელს“. ავტორისეული ასეთი განცდა მკითხველზედაც უკავია და-
დის, რაც ნაწარმოების მხატვრულ შე-
მეცნებობის სიმლიერზე მეტყველებს.

ყრობის მოვონებებში დახატულ პერსონაჟთა მოქმედების დრო პირველი მსოფლიო ომის პერიოდს ემთხვევა. მო-
თხრობებში „სახელის მილოცვა“ და „დღეიდა მაიკო“ ავტორი განგვაძღვეი-
ნებს უაზრო და დამღუპველი ომის მი-
ერ ქართული სოფლისადმი მიყენებულ მწვავე ჭრილობებს. მაგრამ ორივე ამ მოთხრობის თემატიკური რკალი სცილ-
დება ომის ამბებს. პირველი პატრიო-
ტიზმის, მამულისათვის თავდადების მა-
ღალი იდეით სუნთქავს, ხოლო მეორე-
ში დახატულია სიცოცხლის დიდი მოყ-
ვარულის, „ნიავისა და ყვავილების მე-
გობრის“, პოეტური ბუნების მქონე, სათნოიანი ქართველი ქალის სახე.

ქართველ ხალხს წმინდათა წმინდა ტრადიციად მოსდგამს საშობლოსათ-
ვის დაღუპულ გმირთა სახელების უკ-
ვდაეყოფა, იგი ფანდურზე ამღერებს მა-
მაცთა სახელებს, ხოლო მხდალსა და ბრძოლის ველიდან გამოქცეულს სწყვე-
ლის და აგინებს. ქართულ ხალხურ საგ-
მირო სიმღერებში, ლეგენდებსა და თქმულებებში გვხვდება ტრაგიკული სახე დედისა, რომლის შვილმა მტერს ზურგი უჩვენა და შინ სირცხვილიანი დაბრუნდა. ქართველის დედის რისხვა მსგავს შემთხვევებში ყოველგვარ საზ-
ღვარს სცილდება. იგი შეაჩვენებს. ჰკრულავს და ახლოს არ იკარებს მამუ-
ლის მოღალატე შვილს. ერთ-ერთი ასე-
თი თქმულებით ისარგებლა გიორგი ლე-
ონიძემ და მოთხრობის, რომლის სა-
თაურია „სახელის მილოცვა“, ექსპოზი-
ციურ ნაწილში დაგვიხატა დაუვიწყარი პორტრეტი ლასურიძიანთ ზვარამისა. სოფლის თავში მდგარ, ხავსმოდებულ ძველი ციხის ნაშალიდან, ღამით, დანიშ-
ნულ დროს ჩამორბის თმაქალარა მან-
დილოსანის აჩრდილი; უეცრად შედ-
გება, ვილაცას ხელს აუქნევს და მრის-
ხანებით შესძახებს:

„— არ გაბედო მოსვლა, სირცხვილ-
ანო, არ მომეყარო!

„ტანაბჯრინი, დახოქილი შვილი
თავში ხელს წაიშენს, შეპლმუვლებს
სიმწარით, ისევ უკან გამოიბის ხმალა-
მოღებული, უტბად შეჩერდება და დე-
დას შორიდან შეუთქვამს:

— ან შევაკედები, ან მოვალ იმედი-
ანი!

დედა ისევ კოშკში შევარდება, კარებს
მოაჩქურებს, მძიმე ურდულს აუგდებს
და კოშკიდან ისევ გამოსიშის გამწყრა-
ლი ხმა:

— არ დამენახო, გაბრუნდი, სახელის
შემრცხვენელო, ავსახელიანო!

იტყვიან, ეს თმაპალარა მანდილოსა-
ნი ლასურიძიანთ ზვარამზეა, ჩვენი
სოფლელი, ერეკლე მეფის დროს უცხ-
ოვრია თურმე. გმირების დედა ყოფი-
ლა. შვილები მტერს შეპხოციან, ერთი
ვაყი გამოსვლია მხდალი და დღესაც
იპას სწუხსო!“

ლასურიძიანთ ზვარამზეზე არა ნაყ-
ლები ძლიერი სახეა შალიას დედა ჩა-
ხტაურა. მას ამბავი მიუტანეს ომში შა-
ლიას დაღუპვისა. არ დაიჯერა, ფოსტა-
ლიონი გააგდო: „ენამც მოგტყდება,
ენამცდარო! შალია როდი მყავს მკვდა-
რიო“. აივანზე ზის და შალიასათვის
წინდებს ქსოვს. მაგრამ რამდენადაც
მტკიცე იყო მისი გადაწყვეტილება —
არ დაეჯერებია შვილის სიკვდილი, —
იმდენად უფრო შემზარავია მის მიერ
შვილის დატოვება, სასაფლაოზე, სახე-
ლის მილოცვის დღეს.

„სახელიანებ საფლავებს გულდიდად
გადმოვცქერიო“, ხალხური ლექსის ეს
სტრიქონები წაუმძღვარა ავტორმა ამ
მოთხრობას. მოთხრობის იდეაც ნათე-
ლია: „კლდე ჩამოიშლება, ქვაწყარი
დაირღვევა, არ მოიშლება სახელი“,
რომელიც ამ ქვეყნად პიროვნების მიერ
ხალხის საბედნიეროდ წარმოებული კე-
თილი საქმიანობით, გმირობითა და
პატრიოტიზმით მოიპოვება.

გიორგი ლეონიძის მოთხრობათა პერ-
სონაჟები ახლო დგანან მშობლიურ ბუ-

ნებასთან, მის წიაღში ტრიალებენ, მას-
ზე არიან შეყვარებულნი. მათთვის
ვთქვით, რომ ეს პერსონაჟები ავტორ-
რი ბუნებისანი არიან. ვინ ასწავლა დე-
იდა მაიკოს საიდუმლო ენა ბუნებისა,
ვინ შთააგონა უბრალო სოფლელ ქალს
ფაქიზი, ინტიმური სიყვარული მისდა-
ში.

„რა გითხრა ვარდის დედამა, დილი-
ლა დედილასა!“ — ალერსით ჩაპკი-
თხავდა აკვანში ჩაყრულ ჩვილს; „თუ
შენს გუნებას დილიდანვე მზის სხივი
არ შეპყვია, ძნელი იქნება ცხოვრება!“
— შეაგონებდა თავის დისშვილს (ე. ი.
თვით ავტორს); „აი, შე კამკამა სხივით-
გაზრდილო!“ — შეესიტყვებოდა ფან-
ჯარასთან გაშლილ წითელ ვარდს. „იმ
ადგილის ჭირიმე, სადაც შენ მომავონ-
დები...“ ქართულ მკითხველს სჯერა,
რომ მხოლოდ მის ლამაზ ქვეყანას შე-
უძლია დაბადოს ასეთი დიდი პოეტური
აღმაფრენის უბრალო, სადა ადამიანე-
ბი. ავტორი სინანულით შენიშნავს: „რა
იქმნენ, სად წავიდნენ ეს ალერსიანი
სიტყვები, ძველად ათასმა მაიკომ რომ
იციოდა საქართველოში? რატომ აღარ
ვალერსობთ დღეს ამ სიტყვებით, რა-
ტომ ჩვენც აღარავინ გვეუბნება, რად
გავიძარცვენიო, ზომ გვეცოცა უამსტყ-
ვებოთ!“ გრძობიერ მკითხველს ღრმად
ჩააფიქრებს მწერლის ეს ნაღვლიანი
შეგონება.

გიორგი ლეონიძემ აღადგინა რევო-
ლუციამდელი ქართული სოფლის
მკვიდრთა მრავალფეროვანი ხასიათე-
ბი, ახალ-ახალი ტიპებიც შენიშნა და
ორიგინალური მხატვრული თვალთა-
ხედვით მოხაზა მათი სახეები. მდიდარ
ქართულ ლიტერატურაში ზოგიერთს
ამ ტიპებიდან შეიძლება დაეძებნოს მო-
ნათესავე ხასიათები, მაგრამ ლეონიძე
ახალი კუთხიდან, ახალი თვალთ-
კვრეტს ამ ხასიათებს, ამიტომ მის მიერ
დახატული პერსონაჟები სრულიად ახ-
ალ მხატვრულ მოვლენად გვეჩვენე-
ბიან.

მოთხრობა „ფუფულა“ ერთი ბედდამ-
წყარი შინაბერა ქალის ტრაგიკომიკური

ცხოვრების ამბავს ეხება. ამ ქალს, კეთილშობილ აზნაურთა შთამომავალს, ახალგაზრდობისას სოფლის ქალიშვილთა შორის სილამაზით ტოლი არა ჰყოლია, რის გამოც მისთვის ფუფალა შეურქმევიათ. უყადრისა ამპარტავანს, საკუთარ თავზე შეყვარებულს, ბევრი კარგი ვაჟეკაცისათვის სიყვარულზე და ცოლობაზე უქმეხი უარი უთქვამს. რაც შემდგომ, ზანღაშვილობის ემს, მარტოხელად დარჩენილს, სამუდამო სანანებლად გახდომია.

მწერალს ბრწყინვალედ აქვს დახატული დიდი ფშატის ძირას, ამაღლებულ ბორცვზე სოფლელი კოორიანების თავყრილობა — სოფლის სალაყბო, სალაყბოსთან ფუფალას გამოჩენა, სოფლის გოგო-ბიჭებისაგან მისი ქირღვა-დაცინვა. „ზედ გზაზედ, ღობესთან, ფშატის ძირას — სოფლის არეობაზე იჭდა ქალთა სინედრიონი. თვალუბედი ჭორელები ქაქანებდნენ. რამდენი ენაც კი არსებობს ამ ქვეყანაზე, ყველა აქ იყო: ენა-მძლე, ენა-გესლი, ენა-ქალარცი, ენა-მორბედი, უკლიტო ენა...

...ბაბაღეს გადმოცემით, სოფლის მზეთუნახავ ნარგიზას ხალი მარცხენა ძუძუს ქვეშ რომ ჰქონდა, ბარე ათმა ბიჭმა იცოდა სოფელში...

— კარგადაც უქნია ნარგიზას! — წარმოსთქვა ნინუცამ, რომელსაც აღარც ერთი კბილი აღარ შერჩენოდა ყბაში და მხოლოდ ენას ალაღლაღებდა...“

ეს ტრაგიკომიკური შინაარსის შემცველი მოთხრობა, თავისი პირდაპირი თუ არაპირდაპირი გზით, დიდ ეროვნულ პრობლემას ეხმაურება. საქმე ეხება ქართველი ხალხის მოპაველს, მისი შთამომავლობის გაგრძელებას და გაძლიერებას. მკითხველი გაეცნობა ფუფალას ბედს, მაგრამ მას როდი გაიზიარებს.

წარუშლელ შთაბეჭდილებას სტრუქტურებს გიორგი ლეონიძის მიერ აღწერილი ლხინის სუფრა მოთხრობაში „ღვინჯუა“, რომელსაც პირველ ვარიანტში „დავიწყებული სადღეგრძელო“ ერქვა. ამ მოთხრობის პათოსი არის სოფლის

ყოფა-ცხოვრებითს ფონზე ქართული ლხინის, მისი ლამაზი რწმენის და ღრმა შინაარსის, მისი მარტოხელაობის ჩვენება.

მხატვრული წარმოსახვის სიმღვირვით განსაკუთრებულ ყურადღებას იპყრობს მოთხრობის მეორე თავი, ღვინჯუას ბრძოლა ქარიშხალთან. არ გადავაქარბებთ, თუ ვიტყვით, რომ არა მხოლოდ გ. ლეონიძის, არამედ მთელს დღევანდელ ქართულ პროზაში იშვიათად თუ მოენახავთ გამძვინვარებული ბუნების სტიქიონთან ადამიანის შებრძოლების უფრო მძაფრ სურათს. ბუნების მთელი ძალები, თითქოს, ლხინის სუფრის თავეკაცობაში დამარცხებულ ღვინჯუას წინააღმდეგ ამხედრებულან, რათა შეიპყრონ, გაჰყინონ, დაახრჩონ იგი. მაგრამ ღვინჯუა გაუტეხელი ჯანით, მგლის მუხლით, ნებისყოფის უჩვეულო სიმტკიცით ჯიქურ ებრძვის განრისხებულ ბუნებას და იმარცხებს ამ ბრძოლაში. იქმნება ილუზია: ბუნება გაჯავრებული იყო ღვინჯუაზე, რომელმაც მშობლიური ადათისადმი, „ღვთისა და ქვეყნისადმი“ დიდი ცოდვა-დანაშაული ჩაიდინა, მამა-პაპური ტრადიცია დაარღვია, რადგან ლხინის სუფრის დამაგვირგვინებელი სადღეგრძელოს — საყოველღწმინდოს — შესმა დაივიწყა. ხოლო როდესაც შეცდომა გამოასწორა, ბუნებაც დამშვიდდა; ქარიშხალი ჩადა. მკითხველი ხედავს და განიცდის, თუ რა ძლიერი ყოფილა მამა-პაპური ხალხური ტრადიციის გრძნობა რევოლუციამდელი ქართული სოფლის უბრალო ადამიანში. წაიკითხავთ ამ მოთხრობას, დახურავთ წიგნს, მაგრამ თითქოს კელავ ყურში ჩაგესმით ზამთრის ღამით, თოვასა და ქარიშხალში, მასპინძლის ოჯახში მიბრუნებული, ყინულის ლოლოებით წვერულვაშშეკირხლული ღვინჯუას ლუღლუღი:

— ღვინჯუა ვარ, შენი ქირივე, თქვენი ნათლია! ჩემი ცოდვით საყველღწმინდო დამვიწყებია, მახარეს გორიდან დავბრუნდი, მნელია ღვთის ვალი! ეგებ ან-

ჯამი, ან რქა გამომაწოდო, რომ ჩემი ვალი მოვიხადო!“

ქართულ სოფელს ტრადიციულად მუდამ ჰყავდა თავისი თავკაცი, ჭკუის დამრიგებელი, გზის მიმცემი. აქ ჩვენ მხედველობაში როდი გვაქვს თანასოფლელებისაგან სოციალური თუ სხვა რაიმე უფლებრივი პრივილეგიებით გამორჩეული პირები, რომელთაც სოფლის ხელმძღვანელობა ოფიციალურად ჰქონდათ დაკისრებული. არა, სოფლის თავკაცად აღიარებული პიროვნება განსხვავდებოდა თავისი მეზობლებისაგან, სოფლის უბრალო, რიგითი ადამიანებისაგან ჭკუა-გონებით, ცხოვრების გამოცდილებით, სიღინჯითა და სიღარბაოსლით. იგი არავის მიერ არ იყო არჩეული სოფლის ხელმძღვანელად, მაგრამ მას სოფლის მოსახლეობა ჭკუის მასწავლებლად თვლიდა. ჭირში, თუ ლხინში მასთან მიდიოდა და სამეურნეო, თუ ყოფითი ხასიათის საკითხებში მისგან რჩევა-დარიგებასღებულობდა.

„ჩვენი სოფლის შარაზე დარბაისლური, მხნე ნაბიჯით მოაბიჯებდა გრძელ, ჩერქეზულ ჩოხაში გამოწყობილი ახოვანი, ბრგე, სახიერი, თეთრულვაშა ციციკორე — სოფლის დარბაისელი თავისი განუყრელი ყურძნის ლიტაო ჯოხით“. ამ სტრიქონებით იწყებს მწერალი მოთხრობას, რომელშიაც მას მიზნად დაუსახავს მშობლიური სოფლის თავკაცის პორტრეტის დახატვა და შესანიშნავადაც შეუსრულებია თავისი განზრახვა. მოთხრობა „ციციკორე“ 1961 წელს უფრო „მნათობის“ ფურცლებზე გამოქვეყნდა სათაურით „კონსერვატორი“. მოთხრობის ზემოთმოტანილ, პირველსავე, სტრიქონებში მოხაზულია პორტრეტის მთავარი კონტური. იქმნება შთაბეჭდილება: პორტრეტის გარეგნული მონახაზით მხატვარმა თითქოს ყველაფერი თქვა, მაგრამ ციციკორე, თავისი ხასიათით, რთული პიროვნებაა. ამაში ჩვენ თანდათან ვრწმუნდებით, რაც უფრო ახლო ვეცნობით მის ადამიანურ თვისებებს, მის ცხოვრებას, მის

უცნაურობას, მენტორულ დამოძღვრებას.

არქანდელა

ციციკორე ბაქრაძე ზოგჯერ მორალის კანონმდებლად გვევლინება, მაგრამ თუ, ერთი მხრივ, თავისი კეთილშობილური, პატრიოტული მზრუნველობით იგი თანასოფელელთა იმედია, მეორე მხრივ, თავისივე ჩამორჩენილი, კონსერვატული ბუნებით, არა თუ წინ სწევს სოფლის ცხოვრებას, არამედ პარიჩით, ამუხრუჭებს მას. „ყველას ჭკუას არიგებდა და ყველა გმინავდა მისი არამკითხველ კირთების ქვეშ“. სოფელს არ გასცილებოდა, ქალაქში ერთხელაც არ იყო ნამყოფი და ამით ამაყოფდა კიდევ. უყვარდა ყველაფერი ძველი, ივეითა და სიძულვილით ხედებოდა სოფელად ყველა ახალ წამოწყებას. ამ მხრივ იგი ერთგვარად ენათესავენა ჩხოვის გმირს. ვერ ამჩნევს, რომ ცხოვრება წინ მიდის და საჭიროა ადამიანმა ფეხი აუწყოს მას. ახალ ყოფას ახალი მორალი უნდა. და, აი, ციციკორე საჯაროდ ილაშქრებს კახეთის რკინიგზის გაყვანის წინააღმდეგ, მაგრამ საშინლად მარცხდება. გამოდის თბილისის მუშათა გაფიცვების ერთ-ერთი ახალგაზრდა მონაწილე და სიტყვას უბრუნებს „სოფლის მერჯულეს“:

„— ძია კაცო, შენ ვინა გკითხავს სოფლის საქმეს, რა პირისა და პასუხის გამცემი შენა ხარ? ქვეყანა წინ წავიდა, შენ კი ადამის ეამის ამბებს გველაპარაკები!..“ ეს იყო სასტიკი დამარცხება ციციკორესი. ამის შემდეგ სოფელში თანდათან დაეცა მისი ავტორიტეტი. „სოფლის უმანკო წიაღში აღზრდილს, მისტიური შიში ჰქონდა ქალაქის ცივილიზაციისაო!“ — შენიშნავს მწერალი და ციციკორეს სიკვდილიც მოთხრობაში სიმბოლურად არის დაკავშირებული სოფლად ცივილიზაციის შეჭრასთან: „1915 წელს, კახეთის პირველმა მატარებელმა იორის სიდგურიდან რომ შეჰკვივლა პატარძელის მიდამოებს, სწორედ იმ ხანად ჰმარხავდნენ ციციკორეს“.

მოთხრობებში „სოფლის შარაზე“,

„სამთო საბალახე“ ისმის ახალი დროის სუნთქვა. ყოფილი სემინარიელი, ანარქისტი იორამი, თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ ამხედრებული, მოახლოვებული რევოლუციის ქარიშხალზე, ნგრევაზე, გილიოტინაზე ოცნებობს, იორამის სტიქია ბრძოლაა. იგი წინააღმდეგია ყველაფრის, რაც ადამიანის პიროვნებას ზღუდავს. ორგანიზებული რევოლუციური ბრძოლის მას არა ვაეგებო-რა. ვზის ყურეში იჭერს ნოფლელ ბავშვებს და კარნახით ამეორებიანება: „ძირს მეფე, ბატონი, მღვდელი, პოლიციელი!“ — ავტორს შესანიშნავად აქვს დამუშავებული სოფლის შარახე იორამის შეხვედრის სცენა მღვდელ ზირაქთან. ანარქისტი წინ გადაუდგება მღვდელს და ბოხი ხმით შესძახებს:

— შენ, ჰეი, მღვდლო, მითხარ, რამ შექმნა ქვეყანა?

— ღმერთმა, უფალმა, ფაცხად მიუგებს მღვდელი...

— კარგი და პატიოსანი! მაგრამ ესეც მითხარ, მღვდლო, ვინდა შექმნა ძონძი, ჭუჭყი, ჭლეჭი, ტალახი, ხომ შენმაც ღმერთმა, არა?

— ღმერთს სცოდავ, ჯოჯოხეთის ნახეთქო!...

— ნახვამდის, მამო, მალე შენი თმიანი თავი გილიოტინის ცულქვეშ მშენახოს!“

რევოლუციამ დასწყვიტა. არტახები ძველი საზოგადოებრივი ურთიერთობისა. მოსპო სოციალური უთანასწორობა. ქვეყნის მიწა-წყალი საზოგადო საკუთრებად აქცია. ნათავადარი ყადორი გოდებს:

„წაიღეს ჩემი მამული! სამართალია?... ორი ათასი წელიწადია, ჩემი გვარი თავადობდა! რამდენი იყო ჩემი გვარისა — კაცი, ქალი!.. ყმები ჰყავდათ, მთა-ბარი ჰქონდათ, შეირგეს წუთისოფელი ზომიანზე მეტად და ახლა ამისთანა საწყალ მოხუცის წელზე უნდა გადატყდეს ჯოხი? მათი ცოდვები მერათ უნდა ვზიდო, მარტოღმარტომ? ცოდვა არა ვარ? სამართალია?“ („სამთო საბალახე“).

ავტორს ორიგინალურად აქვს გააზრებული ამ მხატვრული ეტიუდის ფინალი. უეცრად ამოვარდნილი ქარიშხალი, სეტყვა და მეხისტეხა სიმბოლურად რევოლუციის ქარიშხალზე მიგვანიშნებს. ბუნების ბობოქრობა, სახურავზე სეტყვისა და ხორხომას ხმაური, კრამიტების მტვრევა, — ნთქავს, ახშობს ყადორის სიტყვებს, მისთვის აღარავის აღარ სცალია. დგას უფლებაყრილი ნათავადარი დაბის დუქანში ქიქა ღვინით ხელში და ჩივის, თუ რატომ უნდა გადაიტანოს მან, მარტოღმარტომ ორი-ათასი წლის ცოდვა თავისი გვარისა და პასუხს ვერ ღებულობს. „ორგვლივ ყველაფერი ილეწებოდა, ვის ეცალა ყადორის ცოდვებისათვის?“

ყრმობის მოგონებათა წიგნი „ნატვრის ხე“ ჩვენ სურათების გაღერებას შევადარეთ. შევედით ამ გაღერებაში და დავათვალიერეთ მთავარი ექსპონატები. მაგრამ განა შეიძლება უყურადღებოდ დაეტოვოთ დანარჩენი პორტრეტები! თუნდაც სოფლის მშვექალი, სათნო მარიტა, ბუნების მიერ ღვთიური სილამაზით უხვად დაჯილდოებული, „ნიავე ვერხვში შეხიზნული“, რომლის შესახებ მწერალი ამბობს: „მარიტას მერე მე აღარ გამკვირვებია არც ყინცივისის ფრესკა, არც არმაზელი ტურფა სერაფიტა“. მკითხველს აჯადოებს მარიტას მშვენიერება, მაგრამ ზარავს მისი ხვედარი, მისი ცხოვრების ტრაგიკული ფინალი (მოთხრობა „მარიტა“).

აი, სოფლის სინდისი, მისი ალალი ამგადარი, ქვეყნად პურის მომყვანი, ოთხმოც წელს გადაცილებული გლეხი ნინია, სამოცი წელიწადი გუთანს რომ ეკიდა, სიბერისაგან მისუსტებული ჩივის: „ახლა ნაცარმტვერი უნდა გავხდე?“... (ესკიზი „მოხუცი გუთნისღედის სიკვდილი“). ამ სიტყვებში არის სიკვდილის გარდუვებლობის გამო განცდილი უსახლდრო სევდა.

შემდეგ, ბეჩავი, უწყინარი, გაორებული ბუნების ადამიანი იაგორა, ახალგაზრდობაში სოფლიდან ქალაქს გადახვეწილი, ქალაქში ორმოც წელს მეეტ-

ლედ რომ მუშაობდა, ხოლო მოხუცებაში „მიწამ მოიყიბო“, მშობლიურ სოფელს დაუბრუნდა, სადაც მალე საშინელი მარტობა იგრძნო, მოსწყინდა სოფლის ტალახი და სიღარიბე, მოსწყინდა სიცოცხლე და თავი ჩამოიხრჩო („მეტელე იაგორა“).

მეყანწიშვილი ქაშპურა — „პერმარილის ტბილი მამა“, კუჭის მონა, ქაშა-სმით გაუმაძღარი, თვითონ ღარიბი, სხვის სახლში სტუმრის დიდად მოყვარე, „ლობიოს დაუჯდომელს“ რომ წაიკითხავდა ხოლმე დიდი გატაცებითა და სულიერი ტკობით: ახლა მკვდარი, დამიწებული, საფლავიდან კვლავ უსმელ-უქმელობაზე ჩივის:

სიყვდილო, შენ დაწყვედილო,
უცაბედად მიგვე მატე.
პერმარილის ტბილი მამა
რა უქმელად დაეიწარე. („ქაშპურა“).

დალაქი ბუნებულა ფარსმანიშვილი — წერილშვილის პატრონი, რომელიც შეკითხვაზე — რას აქმევ, რითა ჰქვებავ შეილებსო, — უპასუხებდა: „სამართლებლით! ფიქრით სოფელი გადავაბნელე! ბედის ბედაური გავაქენე და ეს მერგო საწუთროშიო!“ („ბუნებულა“).

აი, კიდევ, სოფლის საკეთილდღეოდ თავდადებული ფანტაზიორი — ფორე, მუხათწყაროში ნიშარქელის წყლის გაყვანაზე მეოცნებე, რომელმაც მთელი თავისი სიცოცხლე ამ ოცნებას შეაღია: შემდეგ დაბრმავდა და თავის ეზოში ჯოხით მოსიარულეს მაინც სჯეროდა, დადგებოდა დრო, როდესაც მის ნატვრას ხორცი შეესხმებოდა, მის ოცნებას საქმიანი თანამგრძობი გამოუჩნდებოდა. ამ იმედით წავიდა იგი ამ ქვეყნიდან („ნიშარქელის წყალი“).

ჩვენი დროის სინამდვილემ ბევრი ფანტაზია საქმედ აქცია. მოთხრობის ბოლო სტრიქონით „ნიშარქელი კი მხოლოდ წრელს ჩამოვიდა მუხათწყაროში“, ავტორი დღევანდელი დღის რეალურ სინამდვილეზე მიგვანიშნებს, კერძოდ, თავის მშობლიურ სოფელ პატარქელში წყლის გაყვანაზე, რომლის განხორციელება მხოლოდ

ჩვენს დროში გახდა შესაძლებელი და ამ სახალხო საქმის ინტერესში წამო-
თავე თვითონ გიორგი ლეონიძე იყრ.

გიორგი ლეონიძის ყრობის მოგონებათა პერსონაჟები მკითხველის მეხსიერებაში რჩებიან. მათ შესახებ ჩვენ, თითქოს, წიგნში კი არ წაგვეკითხოს, არამედ, საკუთარი თვალით გვენახოს. ახლო ნაცნობობა გვეკონოდეს მათთან. ეს გარემოება ამ პერსონაჟების მხატვრულ და ცხოვრებისეულ სიმართლზე მიგვიბრუნებს. ახლებური, მხოლოდ ლეონიძისებურია მისი პოეტური, ლირიკული თხრობა, მხატვრული წარმოსახვის ხერხები, პერსონაჟთა ხასიათები. გ. ლეონიძის ყველა მოთხრობას, ნოველას, ეტიუდსა თუ ესკიზს ერთი საერთო ლირიკული გმირი ჰყავს. ეს არის თვითონ ავტორი, რომელიც დიდი თანაგრძნობით, სიყვარულით, ფაქიზი გრძნობებით ეფერება, ეალერსება თავის გმირებს. სუსტი, მანკიერი თვისებები ზოგიერთი პერსონაჟისა ავტორში მათდამი მხოლოდ სიბრალულს იწვევს. რადგან მან იცის, რომ აღამიანის ბუნებაში მანკიერების ყოველგვარ გამოვლინებას თავისი გამომწვევი, სათანადო ობიექტური მიზეზები გააჩნია. ვეჭრობთ, თვით უაღრესად კაცთმოპულე ზედღიასადმიც კი (ნოველა „ხვედია“), ავტორი სიბრალულის გრძნობით უფროა გამსჭვალული, ვიდრე სიძულვილით.

გიორგი ლეონიძემ თითქოს ქართულ ხალხურ ზღაპრებში მოხსენიებული ჯადოსნური სარკით ნახევარი საუკუნის მიღმა გადაიხედა და რეოლუციამდელი გარეგანების მხოლოდ ერთი სოფლის, კერძოდ თავისი მშობლიური პატარქელის, მკვიდრთა საინტერესო, მრავალფეროვანი, ზოგჯერ უცნაური ხასიათები დაინახა და წარმოგვიჩინა. ჩვენ უკვე გავეცანით ამ ხასიათებს. ახლა ორიოდ სიტყვა მხატვრული წარმოსახვის იმ საშუალებათა შესახებ, რომელთაც ავტორი ამ ხასიათთა გამოკვეთისას მიმართავს.

ხალხური მეტყველება, მაღლიანი

ქართული ხალხური სიტყვა, მისი ჩინებულ მომარჯვება მხატვრული ჩანაფიქრის ხორცშესასხმელად, — არის უპირველესი ნიშანდობლივი თვისება ყრმობის მოგონებათა წიგნისა. ავტორი უხვად იყენებს ხალხური მეტყველების არა მარტო მდიდარ ლექსიკას, არამედ, აგრეთვე, ხალხურ სხარტულ გამოთქმებს, იდიომებს, ფრთიან ფრაზებს, ხალხური პოეზიის ნიმუშებს. ხალხური მხატვრული მეტყველების მრავალფეროვან ნიმუშებიდან, რომლითაც ავტორს უსარგებლია, ბევრი რამ მკითხველისათვის სრულიად ახალია და მას ზეპირსიტყვიერების დღემდე გამოცემულ ვერცერთ კრებულში ვერ შევხვდებით; იგი პირველად მხოლოდ ლეონიძისაგან გვესმის, ხალხური სიტყვიერების ლეონიძისეული ფონდია. ეს გარემოება ამდიდრებს და ახალ ელფერს აძლევს ლეონიძის პროზას.

წიგნი „ნატურის ხე“ იხსნება დღისადმი მიძღვნილი, გულში ჩამწვდომი შეგონებით, რომლის პირველივე სტრიქონი ავტორის მხატვრული კონცეფციის ერთგვარ გასაღებს წარმოადგენს: „დედის ჩაწვეთებულ ცრემლზე ია ამოდისო! — ასე იტყოფნენ ჩემს ყრმობაში“. ლეონიძისათვის იის სისპეტაკე ქართველი დედის სინდის-ნამუსის, მისი მადლი ზნეობრივი სიწმინდის სინონიმია. ავტორი ვასცქერის მშობლიური სოფლის მიდამოებში უხვად ამოფეთქილ იებს; იასავით სპეტაკი დედა მყავდაო, სიამაყით იგონებს და ნაღვლიანად წამოიძახებს: „უპ, რამდენი უტირნია დედაჩემს!“ დედის მადლი და შთაგონება თანა სდევს ყრმობის მოგონებათა წიგნის მთავარ ლირიკულ გმირს — მის ავტორს. დედის ხსოვნისადმი მიძღვნილი მთელი წიგნი, რომლის ცალკეულ მოთხრობებში ლეონიძე ხატავს იის სისპეტაკით შემკობილ ქართველ დედათა პორტრეტებს. ასეთებად წარმოსდგებიან: აჩრდილი ლასურიძიანთ ხვარაზმისა და ჩახტაურა („სახელის მილოცვა“), დედა მაიკო (ამავე სახელწოდების ნოველიდან), ნინორე (მოთხ-

რობიდან „ხვედია“), თოთოლა (მოთხრობა „თარღიას“ პერსონაჟი), თაშნეჭრა („ჩირიკი და ჩიკოტელა“) და სხვ.

გიორგი ლეონიძის პროზას ახასიათებს ლექსიკური სიმდიდრე, სიტყვათა უხვი მარაგი. მას არა მარტო პოეზიაში, პროზაშიაც არ შეუძლია გულგრილად წარმოსთქვას ეშხიანი ქართული სიტყვა. იგი მიმართავს სახელთა გაზმნურებას და ახალი, ორიგინალური ეპითეტების წარმოქმნას. „ნამქრმა გამუშტა ღვინჯუა“; „ბორბალა ქარი უფრო ბასრმჩხელეტობდა“; „ნინიამ ამრეშილი ყანები შეისაყვარლა“; „ამ ზვირთებიდან ჩემი ყრმობა მეციმიციმება“; „დრო ჩამოიძაფა“; „წუთისოფელს ვესურვილები“; „ცა უეცრივ გაპირბნელებულიყო“; „ვენახის მიჯნისათვის ევინჭრებოდა ჩირიკს გულნამცეცა ჩიკოტელა“; ოში დაღუპული შალისა დედა „გაშავებულ ხატს შეეკვნესებოდა“; „ბროწეული ამოვარავრებულიყო“ და სხვ.

ყურადღებას იპყრობს საგანთა თუ მოვლენათა თვისებების გადმომცემი ახალი, ორიგინალური ეპითეტები: „შუქელვარა“ (დილა), „ვერცხლურა“ (იორი), „ალავარდნილი“ (ვარდები), „დაიისფერებული“, (ზვირთები), „თავკარავიანი“ (ყაყლები), „მზევარდამომავალი“ (პატარძალი), „თვალზე ნისლწაკრული“ (ნათავადარი), „მუცელმერთა“ (თლოშიაური), „გაშალაშინებულ ტბა“, „ჩანაბასრი სიტყვა“, „თვალმცეცხლი“ (შალია), „ფამფარა ბალახი“, „ბუღრუგანა ვენახი“, „მუხლადი ბუდაური, მაძლარი სიტყვა“ და სხვ.

მხატვრული შთამბეჭდაობის გაძლიერების მიზნით, გიორგი ლეონიძე მიმართავს ერთი და იმავე მოვლენების მრავალმხრივი ნიუნსირებით წარმოსახვას.

„ბორჯი, უსმინარი, აღმართი კაცი იყო ხვედია. ვის არ ახსოვს ჩვენ სოფელში უკეთური, გულდორდიანი, ღვარძლია, ჭინჭკულიანი, ენიდან შხამის მდენელი“ („ხვედია“); „ენამთვრალი, ლიკლიკა, როხილა, თავჭარა, ყალაღანა, ქათათა“ („ღვინჯუა“); „გრიგალი ზეი-

მობდა, ქარი-ქარელი ბღღვირს აყენებდა, წიწმბობდა, აფთარივით კბილებს აღრქიალებდა“. (იქვე)

სიტყვისადმი ალერსი-ტრფიალი, მისი ეშხით ანთება-გატაცება უაღრესად პოეტურ ელფერს აძლევს გიორგი ლეონიძის პროზაულ ქმნილებებს. ამ გარემოებას აქვს თავისი ორი მხარე: ერთი, და რაც მთავარია, დადებითი — ლირიკული, სხარტული, მკითხველზე ავტორის განწყობილებათა გადამღები პათეტური თხრობა; მეორე მხრივ, იქმნება საფრთხე ლამაზსიტყვაობით ზედმეტი გატაცებისა, რაც თუმცა იშვიათად, მაგრამ მაინც შეინიშნება გიორგი ლეონიძის მოთხრობებში.

ხალხური მეტყველების მაღლით საზრდოობს ლეონიძის მხატვრული სიტყვა. მწერალი უხვად იყენებს ხალხურ ჰუმორს, ფრაზის მოქცევებს, იდიომებს, სხარტულ თქმებს, ხალხური პოეზიის ნიმუშებს.

გიორგი ლეონიძე, როგორც ძვირფას ჩუქურთმას, გამოცდილი სკულპტორის ხელით ძერწავს მხატვრულ დეტალს, რომ იგი გზადაგზა თხრობის პროცესში შეიტანოს, ნაწარმოების მთლიან მხატვრულ ჩანაფიქრს მიუსადაგოს. და ეს ჩუქურთმები მეტწილად იმდენად ხიბლავს და იტაცებს მკითხველს, რომ ეს უკანასკნელი აღარ ფიქრობს მოთხრობის სიუჟეტის განვითარებაზე, ნაწარმოების კომპოზიციურ მხარეზე, რაზედაც ზოგჯერ ავტორსაც შენელებული აქვს ყურადღება. ზემოთ, ცალკეულ ნაწარმოებთა განხილვისას, ოსტატურად დამუშავებული მხატვრული დეტალების რამდენიმე ნიმუში უკვე გვქონდა მოტანილი. გავიხსენოთ ერთიც: პატარა ეპიზოდი მოთხრობიდან „სოფლის შარაზე“. ანარქისტი იორამი „აბორგებულნი და დაუდგვარი ბუნების“ კაცია. მას ყოველგან და ყველადღერში რევოლუცია ელანდება. „კლდეზე გადაეჩნებ თვითმპყრობელობას!“ გაიძახის იგი, მაგრამ რევოლუციაზე, თავისუფლებისათვის ბრძოლაზე მეტად ქაოტური წარმოდგენა აქვს. იორამის ასეთი ბუნება შესა-

ნიშნავად არის გახსნილი მხატვრულ დეტალში. „ერთხელ, მასსოფს აიწიანზე წიგნს კვითხულობდი. გაკარგვარებული შუადღე იყო. ვხედავ, აიწიანზე ამოვარდა ავზნებული, თვალეგაფართოებულნი იორამი და შემომყვირა:

— კაცო, არ გესმის?

— რა?

— მიწის ქვეშიდან ხმა ისმის! აბა, ჩამოდი, ყური დაადე მიწას! — და ძალით ჩამომათრია კიბეზე.

— აბა, ყური დაადე, როგორ გუგუნებს ხომ იცი, რასაც ნიშნავს?

— რასა?

— იმას, რომ მოდის... მოდის!

— ვინა, ვინ მოდის?

მოდის, გუგუნით, ქექით, ძლიერებით მოდის — რევოლუცია!“

ლამაზი, სხარტული თქმები, მეტ ინდივიდუალურ ელფერს აძლევს მწერლის ორიგინალურ ხელრთვას, მხატვრული სიტყვის ბუდექართულობას. „შეღეთის გარეგანო, ურჯულო, უკეთურო, მწარედ ცოდვილო, გაქსუებულო, საქართველოს დამშლულო, დამაქცევილო! ჩემი ცოდვის პასუხი შენ გაეცი!“ ეუბნება ჩორეხი საიდუმლოს გამცემ, მამეზღარა მღვდელს ზირაქს. ხოლო როდესაც საუბარი თამარ მეფეზე ჩამოვარდებოდა, ჩორეხი „გზნებით აღიგზნებოდა: — ჯერ გული გავიწმინდოთ, სიტყვა მოვილამაზოთ, მერე ისე ვახსენოთ ჩვენი ლამაზი დედაო“... მეოცნებე ელიოზზე, რომელიც ივრის ტალღებში ბედის თევზს, ნათელთევზას, დაეჭებდა, მწერალი ამბობს: „მოჩხრიკა, ამოხაბა იორი, დაღალა ბადე“, „კლდეთა ამონაყარ მიწაში ჩასვენდა მარიტა. მიწას არ შერცხვა, მაგრამ ბალახი მიწაში ჩაძვრა სირცხვილით“. „თამადამ სიტყვა ჩასო მარგალიტში“. ეს თამადა გახლავთ ლხინისა და ნადიმის მგოსანი, გლეხი ღვინჯუა, რომელსაც ავტორი ღვინის საიღებელ დითირამბს ასე წარმოათქმევინებს: „ყველა ვინმე გულ-ქუქუიანი... მშობის გამტეხი, პურუხვედრი არ არის ღირსი ღვინის სმისა! ღმერთმა ღვინო სალხინოდ მოგვცა, სა-

ნადიმოდ, სამეგობროდ, განა ჩხუბისა თუ კაცის კვლისათვის? ღვინო ქართველი კაცის ხმალია“. ბროწეულის ყვავილის შესახებ ლეონიძე ამბობს: „მზის ნაბადებია: მის კოკორში დაგუბებულია სხივთა ნაგალობარი; შიგ ჩაწერილია ანკარა სხივთა რაკრაკი; მზისობა უჩანს თვითეულ ნაკვთში. ყვავილი კი არა, მზის ნაკადულის კამკამია! — ასე იტყვის გულისმყოფელი“.

ყრმობის მოგონებათა წიგნში გაფანტულია ხალხური სიტყვიერების საგანძურადან ამოკრეფილი მარგალიტები, რომლებიც ორგანულად არის შერწყმული ავტორის მხატვრულ მეტყველებასთან! „ირემმა ირემს ბალახი მიუშვირაო, განა თუ გაკლიაო! შეიძლება ღარიბები ვიყვნეთო ბალახზე, მაგრამ მდიდრები უნდა ვიყვნეთ სალამზე!“; „სხვას სხვისი მკედარი მძინარე ეგონაო“; „ქირი არ წავა უქიროდ, თუ ქირის დედა მთელია“ („ჩირიკი და ჩიკოტელა“). „კარგი თამადა სახლს პატივად შეემატება“. „დილის საუზმე ცოლის მზითვეს სჯობაოა“. „გზა ყვის წამავალისაო“. „დედამა ჰკითხა მზესაო, — ქვეყანაზე ბეჩავი რა გინახაო? — გასათხოვარი ქალი სახლშიო და სიდედრი სიძის კარსაო!“ („ღვინჯუა“).

მოთხრობებში „მარიტა“, „ციციკორე“, „ჩორები“, „კამპურა“, „სახელის მილოცვა“, „ორი შემოხედვა“, „ფუფალა“, უხვად არის გამოყენებული ხალხური პოეზიის ნიმუშები, რითაც მწერალი აძლიერებს პერსონაჟთა ხასიათების წარმოსახვას, მოვლენებისა და სიტუაციების შთამბეჭდაობას. სოფლის თავკაცი ციციკორე ახალგაზრდობას გმირობისა და ვაჟკაცობისაყენ მოუწოდებს; მეფანდურეს სააშიკო ლექსებს უწუნებს, საგმირო ამოსთქვიო. „აწანწკარებ მაგ ფანდურს და ის კი არ იცი, რომ ჰკუა და გონება მოეთხოვება შაირის გამოთქმელს“. და, აი, ერთხელ, შეზარბოშებული ციციკორე მეჩონგურე ლუთეთას ჩონგურს გამოსტაცებს ხელიდან და თვითონ დაიმღერებს:

გიორგის ებრძვის სიკვდილი,
ელვა გამოდის ხმლისა,
შამაქქნია სიკვდილმა,
მარჯვენას მოპკრისა,
შამაქქნია გიორგიმ. —
სიკვდილს შუაზე სკრისა.

ავტორის მიერ პერსონაჟის ხასიათის გამოსაკვეთად მოშველიებული ეს პატარა ხალხური საგმირო ლირიკული შედეგები აქ თავის მიზანს მშვენიერად აღწევს. სიკვდილთან ადამიანის შერკინებაზე ბევრი ხალხური ლექსი არსებობს, მაგრამ ამ ლექსის დამახასიათებელი მოტივი ისაა, რომ მასში ადამიანი ამარცხებს სიკვდილს. რამდენადაც ვიცით, ღღემდე გამოცემულ ხალხურ პოეზიის კრებულებში ეს ლექსი არ არის შეტანილი და იგი ლეონიძის მიერ უნდა იყოს ჩაწერილი. გიორგი ლეონიძე ხომ თვითონ იყო ხალხური სიტყვიერების ჩაწერისა და შეკრების დიდი ენთუზიასტი.

ავტორის მხატვრულ მეტყველებაში ქართული ხალხური პოეზიის ზოგიერთი მოტივი ისეა გადამღნარი, რომ მისი წარმომავლობა ძნელად შესამჩნევი ხდება. ეს არის ჰუმარატი შემოქმედებითი მისელა ხალხური სიტყვიერების საგანძურთან. „დეიდა მაიკოს“ დასაწყისში ახალგაზრდა ქვრივი დედა აყვანში ჩაკრულ ჩვილს ჩაესიტყვება: „გაიციენ, გენაცვალე, გაიციენ! შენს სიცილზე ღრუბლები იფანტებიან, შუბლს თუ შეიკრავ, — შავად იყუმშებიან! გაიციენ, გენაცვალე, გაიციენ, ღრუბლები გადიკარგებიან“. ამ სტრიქონების კითხვისას გვაგონდება ხალხური ლირიკული ლექსი, სადაც საუბარია ადამიანის გულზე, მის ორმაგ ბუნებაზე:

ეს ჩემი გული ორია,
ერთში წვიმს, ერთში დარია,
ავტირდ — შევეყრი ღრუბლებსა,
რომ გავიციოთ — დარია.

გიორგი ლეონიძეს სწამს, რომ მისმა მშობლიურმა ხალხმა ზეპირსიტყვიერების საგანძურში უხვად დააგროვა თავისი სულიერი ძალა, რითაც შესანიშნავად გამოხატა ცხოვრებისა და ბუნების მოვლენებისადმი თავისი დამოკიდებუ-

ლება, სიყვარულისა და მეგობრობის მაღალზნეობრივი იდეალები. სახალხო მთქმელ-მეფანდურეების სახეები დიდი სიყვარულით დაგვიხატა გიორგი ლეონიძემ თავის მოთხრობებში: „სახელის მილოცვა“, „ღვინჯუა“, „ციციკორე“.

დაუეწიარო სახეა „კოკობზიკა მეჩანგურე ცანგალა თავისი ჩანგურით“ (მოთხრობიდან „ღვინჯუა“). იგი თავას ოჯახში გაშლილ ნათლობის სუფრაზე დაგვიანებით გამოცხადდება. მოქეიფეები სიხარულით ხვდებიან მას; როგორც მწერალი ამბობს, „მიესიყვარულენენ სიმღერების მწყემსს“. შეაქეს და შესთხოვეს: „კაკაკო კარიოპელო, ენაზე კორძი არა გაქეს, ამოთქვი და ამოთქვიო!“ ცანგალასაც სჯერა თავისი სიმღერის ძალისა. იგი მზადაა ლექსი გამოუთქვას სულყველაფერს, რაც ამქვეყნად ზდება. მისი სიმღერისათვის უცხოა ყალბი ტონი. „ქერონა ჩიტი ვარ, სიმღერების ამომღები... რასაც გულიდან ამოვიტან, იმას ამოვლექსავ“, აცხადებს იგი და, თავისი აზრით, ჭართული პოეზიის დიდ კორიფეებსაც კი ეტოლება: „უაჟა-ფშაველას ავჯაბრდი, აკაკის—იმის ძმასაო!“

ამ რამდენიმე წლის წინათ, როდესაც ჭართულ ლიტერატურულ პერიოდულ პრესაში გიორგი ლეონიძემ თავისი პროზაული ნაწარმოებების გამოქვეყნება დაიწყო, მათ „ავტობიოგრაფიული ნოველები“ უწოდა, ხოლო შემდგომ, ცალკე წიგნად გამოცემულს („ნატურის ხე“), ეს სახელწოდება შეუცვალა და „ყრმობის მოგონებები“ დაარქვა. ვფიქრობთ, ავტორი სწორად მოიქ-

ცა. ჭერ. ერთი, ცნება „ავტობიოგრაფიული“ სპეციფიკურად ისეთ მხატვრულ ნაწარმოებს შეგვიძლია მივუყუროთ, სადაც თხრობის ყურადღების ცენტრში თვით ავტორია, იგია ნაწარმოების მთავარი გმირი. ამ წიგნში კი ეს ასე როდია. ავტორი აქ იმ მხატვრად გვევლინება, რომელიც მის მიერ დახატულ პერსონაჟთა პროტოტიპების მეზობელი ყოფილა და თავისი ყრმობის პერიოდში ახლონაცნობობა, სიყვარული და ზოგჯერ პირადი მეგობრობა ჰქონია მათთან. რაც შეეხება ყრმობის მოგონებათა წიგნში შემავალ ნაწარმოებთა ეანრობრივ ხასიათს, ყველა მათგანს როდი შეიძლება ნოველა ეწოდოს. წიგნი შეიცავს როგორც ნოველებს, აგრეთვე ეტიუდებსა და ესკიზებს. აქ ჩვენ არ ვაპირებთ გ. ლეონიძის პროზაული ნაწერების ზუსტი ეანრობრივი კლასიფიკაციის წარმოდგენას. ერთი რამ კი მთელი წიგნისათვის საერთოა: ლეონიძის პროზის უაღრესად თავისებური, ინდივიდუალური ენა და სტილი, ნათელი შინაარსით დატვირთული ფრაზები, ხალხური მეტყველების სიმამვილით, სიბრძნითა და სიყვარულით შთაგონებული თქმები, ეშხიანი სიტყვაჭართულობა.

ყოველივე ზემოთქმულის შედეგად, ნათელი ზდება, რომ გიორგი ლეონიძემ, როგორც პროზის ოსტატმა, თავისი საკუთარი ადგილი დაიკავა თანამედროვე ქართველ პროზაიკოსთა შორის, ხოლო მისი ყრმობის მოგონებათა წიგნი „ნატურის ხე“ თანამედროვე ქართულ პროზას ახალ, ორიგინალურ ნაკადად ერთვის.

ქართული საბავშვო ლიტერატურის კრიტიკის ძირითადი პრობლემები

საუმაწვილო მოთხოვნების კრებულის და განსაკუთრებით კი ქართული საუმაწვილო ჟურნალის გამოსვლამ ისე გამოაცოცხლა ეროვნული საბავშვო ლიტერატურის შესახებ კრიტიკული აზრი, რომ იაკობ გოგებაშვილთან ერთად ბევრი საზოგადო მოღვაწე აქტიურად ჩაება ამ მეტად უმნიშვნელოვანეს საქმეში, რითაც ხელი შეეწყო ქართული ეროვნული საბავშვო ლიტერატურული კრიტიკის განვითარებასა და მის შემდგომ განვითარებას.

რასაკვირველია, ზოგიერთი კრიტიკოსი სიფრთხილეს იჩენდა თავისი კრიტიკული შენიშვნების გამოთქმისას, ზოგს კი საკითხებისადმი მიდგომაში სუბიექტურობა ემჩნეოდა, მაგრამ ყველა მათგანის კეთილშობილურ მიზანს ეროვნული საბავშვო ლიტერატურის აღორძინება, მისი შემდგომი განვითარება შეადგენდა. ეს თვისება იყო ნიშნული ივ. გომართელის, სტ. ჭრეულაშვილის, მ. ნასიძის, ი. მანსვეტაშვილის, თ. ხუსიუაძის, ა. მირიანაშვილის და სხვათა კრიტიკულ-მეტიკურაფიურ წერილებში.

ივანე გომართელი კრიტიკულ წერილებში რეალისტური საბავშვო ლიტერატურის პრინციპებს უჭერდა მხარს და აუცილებლად მიიჩნევდა ყოველი მხატვრული ნაწარმოები ბავშვთათვის მხოლოდ ამ პრინციპების საფუძველზე ყოფილიყო შექმნილი, „როგორც საზოგადო ხელნაწერი ლიტერატურის, ისე საბავშვო ლიტერატურასაც უპირველესათ ნაშედეგი ცხოვრების კუთვნილებათ ხატვა უნდა მოესახლოვებოდეს. ის უნდა გვიჩვენებდეს ადამიანის ყოველგვარ თვისებას, ზნეობისაც, უზნეობისაც, ბოროტებისაც, სიკეთისაც; მხოლოდ ყოველგვარი მათგანი ღირსეულათ უნდა იყოს დაფასებულ, რომ ბავშვმატე კუთვნილებათ წარმოდგენა იქონიოს, კარგი შეიყვაროს, ცუდი შეიძლოს“.¹

ყოველივე ეს რომ მიღწეულ იქნეს, გომართელის აზრით, აუცილებელია ბავშვს მხატვრული ნაწარმოების კითხვა შეეფარებოდეს, მხოლოდ კითხვისადმი სიყვარულის გრძნობის აღზრდა

აზრის საიმედო საფუძველი წაიკეთების შეგნებულად შეცნობისათვის და წარმოდგენის გამდიდრებისათვის.

ამ მიზნით პატარა ყმაწვილებისათვის საუღლებლო და აუცილებელი არ არის გმირის რელი დანახვა, არამედ პირველ რიგში მთავარია ნაწარმოები ისეთი ცოცხალი ენით იქნეს დაწერილი, რომელიც ათ-თერთმეტი წლის ბავშვს წაიკითხვის სურვილს ისე აღუძრავს, რომ ის იქნება კითხვისადმი წახალისების საფუძველთ საფუძველი. ეს კი ბუნებრივად გამოაწვევს მისი აზროვნების, ფანტაზიის განვითარებას, რაც პატარა ბავშვისათვის ეგზომ საჭიროა; აღზრდის ერთი უმთავრესი მოვალეობათაგანი კი ის უნდა იყოს, რომ ბავშვს კრიტიკული აზროვნება განუვითაროს, კარგიც გააცნოს, გლახაც, კრიტიკულათ აწონ-დააწონოს, ცალმხრივობას ააცილოს და მართო მის რწმენაზე და გრძნობაზე არ იმოქმედოს. იწყებს თუ არა ბავშვი აზროვნებას, მას უნდა გააცნოთ ქვეყნიერება, ადამიანი, ის ქვეყნიერება და ადამიანი კი არა რომლებიც თქვენ სურვილშია გამოხატული, არამედ ის, რომლებიც ნაშედეგლათ არსებობენ“.²

ამ მიზნით პირველ რიგში მნიშვნელობა აქვს სადა, ვასაგები ენით, წარმტაცი სიუჟეტით შექმნილ ხალხურ ნაწარმოებებს, რომლის მოსმენა ბავშვებს ძალიან უყვართ და რომელშიც იაქსოვილი აზრები, ემოციები ბავშვებში გარკვეულ მისწრაფებას ავითარებენ, გარკვეულ შეხედულებას უშეშებენ.

ივანე გომართელი ხალხური შემოქმედების ბავშვთათვის საკითხავად გამოყენებას დიდ მნიშვნელობას აძლევდა და ამბობდა, რომ ზღაპარი თავისი შინაარსით, ფორმით ძალიან შეადგენს ყმაწვილების ხასიათს, მათს კუთვნილებასა და მოთხოვნებს. მხოლოდ ყველა ზღაპარს როდი თვლიდა საჭიროდ ან სასარგებლოდ რომ მიეცათ ყრმათათვის წასაკითხავად; ის ზღაპარს

¹ „კვალი“ 1899 წ. № 14, გვ. 262.

² იქვე, № 14, გვ. 231.

³ „ნობათი“ 1878, № 30, გვ. 10.

¹ „კვალი“ 1899 წ. № 14, გვ. 230.

დასასრული იხ. „მნათობი“ № 7

იღვერი შინაარსის მიხედვით სამ ძირითად ჯგუფად ყოფდა და ანსხვავებდა ერთიმეორისაგან.

პირველ ჯგუფს მიაკუთვნებდა ისეთ ზღაპრებს, რომლებიც არავითარ სასარგებლო საზრდოს არ აძლევდა ყრმთა ცნობისმოყვარეობას, პირიქით ზღუდავდა მათ თვითმოქმედებას, თავისუფალ სურვილსა და მიღრეკილებას.

მეორე ჯგუფს აკუთვნებდა ისეთ ზღაპრებს, რომელნიც განსაკუთრებით გვიხატავენ ადამიანსა თუ ცხოველის ხასიათებს.

მესამე ჯგუფს კი აკუთვნებდა ისეთ ზღაპრებს, რომლებშიც აღწერილია ხალხის საყვარელი გმირები და აგრეთვე იგავ-არაყენი, რომლებშიც სიცოცხლით, თვალდათვალ იხატება ბუნება ადამიანისა და სხვა ცხოველების ხასიათებო, ღირსებანი და ნაკლოვანებანი.

ივანე გომართელი ასე ახასიათებს ზღაპრებს, მაგრამ ამ ჯგუფებისთვის ნიშნული თვისებების მიხედვით არ ასახელებს კონკრეტულად არცერთ ზღაპარს და მხოლოდ თეორიულ ვარაუდს სწერდება, ამასთან აქედან ერთი ზოგადი დასკვნა გამოაქვს, კერძოდ — „ზღაპრების ხმარებაში წასაკითხავად გვმართებს ვაჭრობილება, რომ სასარგებლო და შემოგო შინაარსი მსხვერპლად არ იქცეს გარეშე მიმზიდველობისა და ინტერესისა“¹.

მხატვრული ნაწარმოების ღირსებად და უპირველეს მოთხოვნად ივანე გომართელი თვლის ობიექტური რეალობის ასახვასა და მხატვრულ სახეებში წყნებას; თუ საბავშვო წიგნში აწერია არაა ნამდვილი ცხოვრება, მკითხველი მოტყუებული თვალთ დაუწყებს მას ცქერას, ხოლო რაც მთავარია — ვამოვა თუ არა იგი ცხოვრების ასარგზზე მის ტრიალში დაცარება, რადგან ნამდვილ ცხოვრებაში იგი სულ სხვას დანიხავს, ვინემ წიგნით ვაგო და ისწავლო.²

საბავშვო წიგნის რეალისტურ ბუნებას კიდევ უფრო სრულად, გამოკვეთილად განსაზღვრავს იგი შემდეგი სიტყვებით, როდესაც ამბობს: „წიგნი მშველის ნამდვილი ცხოვრების გაცნობას და შესწავლას, იმ ცხოვრების შესწავლას, რომელშიც ბავშვი ყოველ დღე ბრუნავს და რომელსაც იგი ყოველ დღე ჰხედავს“³.

ვინაიდან ივ. გომართელის აზრითაც საყმაწვილო ლიტერატურა მძლავრი საშუალებაა, რომელიც შთავგონებით მოქმედებს ბავშვზე, ამიტომ მას უნდა მოვსთხოვოთ ცხოვრების ჰუმანიტარულად ხატვა; მან უნდა გვიჩვენოს ადამიანის ყოველგვარი თვისება; ზნეობა, უხეირობა, პირობებები, სიყუთეც, მაგრამ რაც მთავარია ყოველი მოთვანი ღირსეულად უნდა იყოს დაფასებული, რომ ბავშვმა მასზე ჰუმანიტარი წარმო-

დგნა იქონიოს, კარგი შეიყვაროს და ცუდი შეიძულოს“⁴.

ცხოვრების დადებითი და უარყოფითი მხარეების ჩვენებას მეტად დიდძალი მხატვრული ბავშვთა სწორად აღზრდისათვის და გამოდიან რა პედაგოგიური დებულებიდან ი. გომართელი არა ორპარტოვანდ ამბობს: არავითარი სარგებლობა არ აქვს ბავშვის ცალმხრივ აღზრდას, რაც საბავშვო ლიტერატურაში კარგის გაცნობით და ცუდის დამალვით არის გამოხატული. აუცილებელია ბავშვი თავიდანვე მოვამზადოთ დამოუკიდებელი, საზრდოანი ცხოვრებისათვის, რისთვისაც საჭიროა მას გავაცნოთ მთელი ცხოვრება როგორც მისი კარგი მხარით, აგრეთვე ცუდითაც“⁵.

ივანე გომართელის აზრით ყოველი ჰუმანიტარი საბავშვო ნაწარმოებო პატარა მკითხველის გულისაყენ ბუნებრივად უნდა პოულობდეს გზას, ერთვოდეს მის ფიქრებს, მის გრძნობებსა და ინტერესებს.

ეს მთავარი პირობაა. მაგრამ აქვე იმასაც შენიშნავს, რომ მწერლობა კი არ უნდა ჩამორჩეს ცხოვრებას; მასში ასახული სურათები კი არ უნდა იყოს საზოგადოებრივი ცხოვრების დავიანებული გამოძიბილი, უკვე განვლილი შეხედულებათა არაღირის მოქმელი გამეორება. ასეთ შემთხვევაში მას არავითარი ღირებულება, არავითარი დანიშნულება არ ექნებოდა.

ამიტომ ამბობს კრიტიკოსი: „ყოველი ხელოვანისათვის აუცილებელ პირობას წარმოადგენს, რომ მისი გრძნობა მკითხველის გრძნობაც იყოს, მისი ფიქრი მკითხველის ფიქრიც. თუ პოეტი იმეორებს მას, რაც საზოგადოებრივი გრძნობის და აზრს უკვე გაიცუდება, რა ნიშნის პატრონიც უნდა იყოს ის, სრულებით უმნიშვნელოდ ჩაივლის“⁶. „შესაძლებელია პოეზიაში აზრიც კარგი იყოს და ფორმაც, მაგრამ მიუხედავად ამისა ასეთ პოეზიას მაინც მნიშვნელობა არა ჰქონდეს. საქმე ისაა, რომ აზრი დროის შენაფერი იყოს, და არა გაცვეთილი, ის მკითხველის გულსა და გონებას რასმის იხალს აძლევდეს და არ იწვევდეს ისეთ ფიქრსა და გრძნობას, რაც ცხოვრებას დიდ ხანია ჰუმანიტარულად უღიარებია“⁴ (ხაზი ჩემია ა. ჩ.).

ივანე გომართელი ზნეთსწავლებლის, რეზონანსობის წინააღმდეგეა საბავშვო მწერლობაში: „თავდაპირველად მოთხოვნისაგან ეთხოვოთ ივანე ცხოვრების გადმოცემას, რა მზროვანი უნდა იყოს, მაგრამ ამავე დროს ის ხელოვნური (ე. ი. მხატვრული ა. ჩ.) ნაწარმოებსაც უნდა წარმოადგენდეს და არა ავტობის რეზონანსობას“⁵.

¹ „უკრაინა“ 1878, № 30.
² იქვე.
³ იქვე.

¹ „უკალი“, 1899, № 16, გვ. 262.
² იქვე, № 14, გვ. 231.
³ იქვე, 1902, № 14.
⁴ იქვე.
⁵ „უკალი“ 1899 № 2, გვ. 26.

ისტორიული ხასიათის მხატვრული ნაწარმოები კრიტიკოსის ყურადღებას იმდენად იქცევს, რამდენადაც მას სწამს, რომ ისტორიის მავალი-თებს ბავშვებზე დიდი, ძლიერი ზეგავლენა აქვს და ამდენად მისი მნიშვნელობაც განუზომებელია: „ასეთი ხასიათის ნაწარმოებებს გავლენა აქვს ყრმათა ჰეგელ-გონებაზე, ზნეობის აღზრდაზე და წარმატებაზე, მაგრამ, ისტორიული მოთხრობის მწერალმა თავის დღეში არ უნდა დაივიწყოს, თუ რა ასაკისათვის წერს მას“.¹

კრიტიკოსს ყურადღებიდან არ რჩება ის ფაქტიც, რომ განიჭმულ ისტორიულ მოღვაწეთა ბიოგრაფიებს ბავშვებზე მეტად ძლიერი ზეგავლენის მოხდენა შეუძლია: მაღალ ზნეობას, კეთილმოყვარეობას, თვითმომწეველბას აღუჭრავენ ლარსშესანიშნავ პირთა მოქმედება, რომელთაც არც შრომა, არც ქონება და არც სიკოცხლე არ დაუზოგავთ „თავისი სამშობლოსა თუ მშობლის კაცობრიობის ზვირისათვის“.² მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული ის მდგომარეობაც, რომ ყოველი გონებაგახსნალი ადამიანი ზნეობრივად ვალდებულია იცნობდეს ასეთ პირებს და ეს კი ხელს შეუწყობს ისტორიიდან ან მეცნიერებიდან ცოტადენი ცოდნის შექენას“.³

შესანიშნავი პირობების „ბიოგრაფიების და მხატვრული აღმზრდელობა უნდა ჩაუნერგოს ბავშვს ის აზრი, რომ ადამიანის ღირსებისათვის მართლმამა და ძილი კი არ არის საჭირო, არამედ შრომა თავისთვის და სხვისთვის (ხაზი ჩემია ა. ჩ.)“ ვარდა ამათ ყოველი გონებაგახსნალი ადამიანი ზნეობრივად ვალდებულია იცნობდეს იმ პირებს, რომლებმაც შესანიშნავი სარგებლობა მოუტანეს კაცობრიობას: როდესაც ბავშვი რომელიმე შესანიშნავი პირის ბიოგრაფიას კითხულობს, უსათოდ შეიძენს ცოტადენი ცოდნას ისტორიიდან, ან მეცნიერებიდან“.⁴

ივანე გომართელი მოითხოვს ქართული საბავშვო ლიტერატურა გამდიდრდეს სათანადო თარგმნითი ლიტერატურით: „ბ. ბოცაყაშვილ... თარგმანებს. ძალიან ნაკლებ მნიშვნელობას აძლევს, რატომ? იმიტომ რომ თარგმანებში ქართული ბუნება და ქართული სახელები არ არის! ნუ თუ რობინზონს, ანდერსენის ზღაპრებს და სხვ. ქართული ბავშვებისათვის არავითარი მნიშვნელობა არ ექნება? ნუ თუ ასე ძნელი ასახსნელია ბავშვებისათვის, რომ უცხოელები სხვანაირ სახელებს მხარობენ, ვიდრე ჩვენ?“⁵

კრიტიკოსი საგულისხმო პედაგოგიურ მითითებებს იძლევა იმის შესახებ, რომ ყმაწვილობა ნაწარმოებს კითხულობდეს გაგებითა და დაკვირ-

ვებით. ასეთი ჩვევის განმტკიცებში მონაწილე იგი რეკომენდაციას იძლევა დრო გაწმენებით გამოვიყიხოთ წაყითხული სატბრებნი და შევარებით, გავარკვიოთ განსაკუთრებულად ყმაწვილთა ყმაწვილის ყურადღება, რომელი მოქმედი პირის მოქმედება მოსწონთ, რომლისა არა და სხვ.

პედაგოგიური კრიტიკისა და მეთოდოლოგიური მიმოხივების უდევს საფუძვლად მხატვრული ნაწარმოების გამოყენება ყრმათა აზროვნებისა და ფანტაზიის განვითარებისათვის, როდესაც კრიტიკოსი წერს: „ჩვენის აზრით პატარა ყმაწვილებისათვის ათ-თერთმეტ წლამდე იმდენათ საჭირო არ არის გვირის სრული დახასიათება, რამდენადაც ცოცხლათ დაწერილი მოთხრობა, რომელიც ბავშვს წახალისებს... შეაფარებს მას კითხვას, განუვითარებს აზროვნებას, ფანტაზიას, — ყოველივე ეს კი პატარა ბავშვისათვის მეტად საჭიროა: სანამ ბავშვს ლიტერატურით აღზრდილი, მას უნდა შეაყვაროთ კითხვა და წაყითხული შეგნებას და წარმოუდგენს მიაჩვიოთ“.¹

ამგვარად, ივანე გომართელის შეხედულებას, რომელიც შვედეთის ქართული ეროვნული საბავშვო ლიტერატურის ესთეტიკური კრიტიკის ისტორიას, საფუძვლად უდევს ლიტერატურული და პედაგოგიური კრიტიკის პრინციპების ერთიანობა.

ლ. ბოცაყაშვილს კარგად ჰქონდა წარმოდგენილი და პერსპექტივაში სწორად დანახული თუ რას მოითხოვდა ახალი საუკუნე ქართველი ხალხის მათილფალი და ბედნიერი მომავლისათვის ბრძოლის გზაზე შესაფერისი ახალი თაობის აღზრდის ისტორიული ამოცანების განხორციელებისათვის; თუ ერთი მხრივ გაღაუფლებელი ამოცანა იყო სათანადო ცოდნისა და ჩვევის მქონე მებრძოლი ახალგაზრდობის აღზრდა, ხოლო ლ. ბოცაყაშვილს აზრით „კარგი და გონიერი აღზრდა თხოვლობს ბევრ ცოდნას“.² მეორე მხრივ ამ საქმეში დიდ როლს მიაკუთვნებდა საბავშვო სიტყვაჯამულ მწერლობასაც. მაგრამ რაც მთავარია მისი სწორი შეხედულებანი საბავშვო მწერლობის თავისებურებაზე იმ პრინციპობიდან მომდინარეობს, რომელიც ილიას, აკაის, ვეისი, იაკობის ესთეტიკური კონცეფციას წარმოადგენს.

ლ. ბოცაყაშვილის ერთ-ერთ უმთავრეს საზრუნავს, მისი მოღვაწეობის პირველ მცენებას ახალი თაობის სწავლა და განათლება წარმოადგენდა. ეს იყო ამ მჯნებაზე პატრიოტის ბრძოლას ცეცხლი და პათოსი. სხვაგვარად მისთვის არაფერი არ არსებობდა. ამ მიზანს უქვემდებარებდა იგი საბავშვო ლიტერატურის სხვადასხვა სფეროში

¹ „ივერია“ 1878, № 30 გვ. 10.

² იქვე.

³ „კვალი“ 1899, № 17, 274.

⁴ „კვალი“, 1899, № 17, გვ. 274.

⁵ იქვე.

¹ „კვალი“, 1899, № 17, გვ. 274.

² „კვალი“, 1895, № 36, გვ. 10.

გამოწვენილ ნაწარმოების იდეურ-მხატვრულ მიზანდასახულებას.

ეს არ იყო შემთხვევითი მოვლენა. იგი წარმოშვა და მოწინავე საზოგადო მოღვაწისათვის საიმპროვიზო პროგრამად გახდა არსებულმა საზოგადოებრივ-პოლიტიკურმა ვითარებამ: „უხლა კაცის ცხოვრება — ბრძოლა.. ნიადაგ იღაცეას და გვერდების მტერევაა გამართული; სდულს ბრძოლა, რომელშიაც იმარჩევებს ძალში, მცოდნე და მოხერხებელი, და რომელშიაც უღელ-მამურით, უიმედოთ რჩება უძლური, უმეცარი და შტერია“¹

ასეთ ვითარებაში არ შეიძლებოდა ლ. ბოცვაძეს საჭარბველოში სასწავლებლის, განათლების, საბავშვო ლიტერატურის ბედი საკუთარ საქმედ არ მიეღო: „სასწავლებლისა და განათლების ბედს და ხასიათს ჩვენ მუდამ სწორით ისე უნდა ვაღვივებდეთ თვალს, როგორც ჩვენს შინაურ, საკუთარ საქმეებს, როგორც ჩვენი შეილების ბედს და უბედობას“...² „უიველ გონიერ კაცს, როცა ის აღზრდაზე სჯის ან ფიქრობს ერთი უშთაერესი აზრი და კითხვა უნდა ჰქონდეს მხედველობაში: სა ცოდნა უფრო საჭიროა კაცისათვის, რანაირი სწავლის გავრცელება უნდა ჰქონდეს მიზნით ახალგაზრდობის აღზრდას და, განსაკუთრებით, რა გვარ, რის მცოდნე პირებს უნდა უშაბდედეს სასწავლებელი საზოგადოებას“³

და სრულიად ბუნებრივია ლ. ბოცვაძის სიხარული თუ გულსტიკილი, მოწონებისა თუ დაწუნების სიტყვები, რომელიც გამოსკვივის საბავშვო ლიტერატურისადმი მიძღვნილ მის კრიტიკულ-ბიბლიოგრაფიულ წერილებში და რომელიც გამოწვეული იყო „ერთი უშთაერესი აზრისა და კითხვისაგან“, რაც ახალგაზრდობას აღზრდის ძირითად მიზნიდან გამოშდინარეობს: რა უფრო საჭიროა კაცისათვის, რა გვარი ცოდნა, წარმოდგენანი უნდა მიეცეს ახალგაზრდობას, როგორი პირები უნდა მოუშალოს საზოგადოებას და ამისათვის როგორი უნდა იყოს საბავშვო მწერლობაც, — აი ის კითხვები, რომლის პასუხი ადვილად მოიძებნება მის კრიტიკულ-ბიბლიოგრაფიულ წერილებში, სადაც საბავშვო მწერლობის ამოცანა და ფუნქცია არის წარმოდგენილი.

ლ. ბოცვაძე თვლის, რომ „უშადლესი ნიჭი ადამიანის ზნეობრივი მხარის არის ესთეტიკური გრძობა, რომელიც მჭიდროდაა შეკავშირებული ადამიანის ყველა ზნეობრივ მხარესთან, ამიტომ ამ გრძობის გახსნა-განვითარებას ადამიანში მოსდევს მისი ზნეობრივად აშაღლება, გაკეთილშობილება და ზნეობრივად გათქაქი-

ვაპატავება. როგორც სხვა გრძობა, განვითარებული ესთეტიკური გრძობაც ბავშვის სუსტი და განვითარებული აქვთ თავდაპირველად, რეკონსტრუქციონი და რა საშუალებებით შეიძლება ამგვარობის განვითარება ბავშვებში? — ერთი უპირველესი საშუალებად ბავშვებში ესთეტიკური გრძობათა განვითარებისათვის, სამართლიანად აღიარებულია საბავშვო მწერლობა“⁴.

ამ ღრმა რწმენას უკავშირებს იგი თავის ესთეტიკურ კონცეფციას ქართული ეროვნული სიტუაციამდელი მწერლობის განვითარების ისტორიულ გზას, რომელიც კონკრეტულად შემდეგნაირად შეიძლება ჩამოვსალობოთ:

ქართული ეროვნული სიტუაციამდელი საბავშვო მწერლობის ასახვისა და ჩვენების საფუძვლად თელის ორ სინამდვილეს: აწმოსა და წარსულს. ბავშვისათვის ეს ორი სინამდვილე ახლომელი და გასაგებია, იგი მისთვის ნაცნობი და საინტერესო სფეროა; შშობლობური პანევი. შშობლობური ქვეყნის აღწერილობა. ადგილობრივი ბუნების მოვლენანი, ჩვენი წარსული ისტორიული ამბები, — აი რა უნდა იყოს შთავგონების წყაროდ გამოყენებული, მხატვრული სიტუაციით მიზანილი წასაითხვად სათანადო ემოციების აღმერისათვის, სათანადო გრძობების აღზრდისათვის.

ამიტომ თელიდა გამოჩენილი საზოგადო მოღვაწე აუცილებელ საპირობად ისეთი მხატვრული ნაწარმოების შექმნას ბავშვისათვის, რომელიც შეეგებოდა ადგილობრივ ცხოვრებას, ასეთი ნაწარმოები აღზრდის თვალსაზრისით მეტად მნიშვნელოვანი იქნებოდა, რადგან ადგილობრივი საგნების, ადგილობრივი მოვლენების, ყოფითი სურათების ჩვენება უფრო ეფექტურ შედეგს მოგვცემა ბავშვებში გამეფებულ ცრუმწერლობის განსამარტავად და მათში ცრურწმენის აღმოსაფხვრელად. ასეთი მასალები დაარწმუნებდა მათ ცრურწმენის შეუღლებლობაში, უსაფუძვლობაში და ამით გონებას გაათავისუფლებდა შემაწუხებელ შეზღუდულობისაგან.

ეს იქნებოდა ახალი აზრი, ახალი მოსაზრება, რომელიც ასეთი გზით შეიძლებოდა წარმოშობილიყო ყრმათა გონებაში და მისი შეგნებულად შეთვისებისათვის. მას სწამდა, რომ „აუცილებელია წარსულის გაუღენისაგან საჭირო ანალიზების გამოყენება, ახლის შეერთება წარსულის გაუღენისთანა“⁵, მაგრამ უკველიც ეს ეროვნული ხასიათის შემცველი უნდა იყოს: „ადგილობრივი ცხოვრება“, „ადგილობრივი მოვლენები“, „ადგილობრივი ყოფითი სურათების ჩვენება“, იყო უპირველესი მოთხოვნა, მკვიდარი

¹ „ქრებული“, 1871, III ნ, სკანდელი „ახალგაზრდობის აღზრდა“, გვ. 190.

² იქვე.

³ იქვე.

⁴ „ივერია“, 1898, № 111.

⁵ „ივერია“, 1898, № 71, გვ. 2.

⁶ „ივერია“, 1898, № 71, გვ. 2.

საფუძველი ეროვნული საბავშვო მწერლობის განვითარებისათვის.

„ადგილობრივი“ მოვლენების, ყოფითი სტრუქტურის ჩვენებას, რასაკვირველია, მეორე მხარე საფუძველად შედგავიჭირი პრინციპებიც უღუეს, პირველ რიგში ნაცნობი გარემოდან შექმნილი მხატვრული ნაწარმოებებით ბავშვებზე სათანადო იდეურ-ემოციური ზეგავლენის მოხდენა, მაგრამ იგი ხომ ეროვნული ლიტერატურის განუყოფელი თვისებაა. ეს თვისება თუ კი კარგად იქნა წარმოდგენილი საბავშვო ლექსში, მოთხრობაში, მაშინ მისი როლი ეროვნული საბავშვო მწერლობის განვითარებისათვის აუცილებლად მნიშვნელოვანი იქნება.

გამომდინარე ამ დებულებიდან ლ. ბოცვაძე საპროლოხანად აღნიშნავს საბავშვო ლექსის დანიშნულებაზე და ღირებულებაზე შემდეგს:

„ლექსის ღირსებას შეადგენს ის გონებითი საზრდოც, რომელსაც იძლევა ლექსი“ და რომელიც პატარა მკითხველებისათვის ადვილად გასაგებია უნდა იყოს თავისი შინაარსით, უქმნიდეს გარკვეულ წარმოდგენას იმაზე, რასაც მწერალი ეხება და ამავე დროს ბავშვს აძლევდეს გარკვეულ ცოდნას. ეს მიღწეული უნდა იქნეს „ხელოვნურად აღწერილობით“, აგრეთვე „შინაარსით და შიგ გატარებულის აზრით“, ეს „გონებითი საზრდო“, „ლექსითა წყობილებით“ გარკვეული ღირებულების შემცველი უნდა იყოს, და შეეძლოს ბავშვის ყურადღების დაპყრობა მასში მოცემულ „საქმარ ესთეტიკურ მსოფლმხედველობით ელემენტს!“

„უშთაგრესი პირობა საბავშვო მოთხრობისა როგორც ხელოვნურის პოეტური ნაწარმოებისა, ხასიათის დახატვა უნდა იყოს!“

„ყველა საბავშვო მოთხრობათა საგანის ის უნდა იყოს, რომ განაღვიძოს, შეაჩუკოს და ააღორძინო-განავითაროს, რაც საუცუთესო რამ მოიპოვება ადამიანში“

„საზოგადოდ იმისთანა მოთხრობები, სადაც არსებითი რაიგანი ტიპი არ არის გამოყვანილი და მასთან დაშორებულად არის ქართულ ბავშვის გარემომორტყმულ ბუნებას, ბევრ ვერაფერს, შესძენს მკითხველს.“

საკითხავად მართო მხატვრობითი აღწერას სინამდვილისა საქმარისად არ არის; ამასთან საკითხოა შინაგანი გაბრწყინება, ვანათებან..

შესანიშნავ ადამიანთა ცხოვრების აღწერას დიდი აღზრდევლობითი გავლენა აქვს მოზარდ თაობაზედ. „...როცა ბავშვებისათვის ასწერენ რომელსამე შესანიშნავი კაცის ცხოვრებას, საკითხოა მოხსენიონ ამ შესანიშნავის ადამიანის ბავ-

შეობის დროც, მოკლედ მაინც, თუ რა შედეგად იმის სოციალურ და სასურველ საგანს ბავშვობის დროს. ეს ბავშვობის, ხანა შესანიშნავის ადამიანისა მკითხველ ბავშვებისთვისაც სასამართლო იქნება, როგორც უფრო დაახლოებული მათ ცხოვრებასთან.“

გამომდინარე ქართული ეროვნული საბავშვო სიტუაციებში მწერლობის განვითარების პერსპექტიული ამოცანებიდან, თარგმანებს ნაელებ მნიშვნელობას ანიჭებს, რადგან თარგმანებში არ ჩანს ქართული ბუნება, არ არის ქართული სახელები; ყველა საბავშვო წიგნში ადგილობრივ ელემენტს უპირველესი ადგილი უნდა ეჭიროს. ბავშვებს ჯერ უნდა გავაცნოთ ადგილობრივი მასალები—ფლორა, ფაუნა და ამის საფუძველზე უკეთ შეიძლება უცხო ქვეყნების ვაცნობა. ამის გარეშე პირდაპირ უცხო ერის ნაწარმოების თუ საგნების შესწავლა იმავე ადგილობრივი საგნის გარეშე ხელს შეუშლის აგრეთვე ბავშვის მესხიერების კანონიერად განვითარებას, რადგან იგი მძიმე ბარგი იქნება ბავშვის მესხიერებისათვის.“

საბავშვო ნაწარმოების ენა უნდა იყოს გასაგებში, მდიდარი, ბავშვის ლექსიკონის გამომდინარებული. ამ მიზნით აუცილებლად მიაჩნია ისეთი სიტყვების ხმარებაც, რომელიც ჩვენი ქვეყნის ყველა კუთხეში არ იხმარება, მაგრამ იმ პირობით რომ კითხვის დროს ყველა ბავშვს გაუადვილოს წაკითხვის სრული შეგნება; აუცილებლად მიაჩნია ზოგიერთი სიტყვების განმარტება, წინააღმდეგ შემთხვევაში უცნობი სიტყვები უცნობად დარჩება, ხოლო ბავშვის ლექსიკონს ბევრი არა შეემატება რა. ამასთან ბავშვთა საკითხავ წიგნებში ადგილი არ უნდა ჰქონდეს სრულიად განუცნებელ სიტყვებს.“

აქვე საჭიროა მივყავინია მოკლედ შევეხოთ ლ. ბოცვაძისა და ა. ვომარტელის პაექრობას, რომელიც ძირითადად საბავშვო მწერლობის თეორიისა და კრიტიკის პრობლემებიდან გამომდინარეობდა, თუმცა ამავე დროს პერსონალური ანგარიშების იერი თან დაწყებულა. ცხადია, რომ ამ უქანასკენელა განწყობილებაში გავლენა მოახდინა სერბოზული პრობლემების გადწვევებისა პაექრობის ტონზე, მაგრამ მიუხედავად ამისა „იერიისა“ და „მოამბის“ ფურცლებზე მათ მიერ გამოტყმულ მოსახრებებიდან რაციონალური მარცვალის პოვნა არც ისე ძნელია.

საქმე იმით დაიწყო, რომ ლუარსაბ ბოცვაძემ 1898 წელს „იერიის“ ფურცლებზე გამოაქვეყნა ფართო კრიტიკული მიმოხილვა ეტრნალი „ჩევილის“ მთელი წლის ნომრებისა. იგი თითოეული ნომრის ყველა მასალას სათინალოთ არჩე-

1 „იერიის“, 1898, № 78.
 2 „იერიის“, 1898, № 161.
 3 იქვე.
 4 „იერიის“, 1898, № 209.
 5 „იერიის“, 1898, № 111.

1 „იერიის“, 1898, № 91.
 2 „იერიის“, 1898, № 78.
 3 „იერიის“, 1898, № 91.

ედა და საკუთარი შეხედულებით აფასებდა კოლეცია.

ივანე გამარათელი გამოცხადება ლუარსაბ ბოცაძის კრიტიკულ შენიშვნებს წერილით „შარშანდელი აჭაქილი“-ს კრიტიკოსი“; 1899 წლის აპრილიდან „კვალის“ № 14-დან იწყებს ლ. ბოცაძის წერილების კრიტიკულ განხილვას.

აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ ლ. ბოცაძისა და ივანე გამარათელის კრიტიკულ წერილებში საბავშვო ლიტერატურის ზოგიერთ საკითხზე გამოთქმული ისეთი მოსაზრებანი, რომლებიც განსაზღვრავენ მათს ესთეტიკურ კონცეფციას, ამავე დროს საინტერესოა საბავშვო მწერლობის ლიტერატურული კრიტიკის ისტორიისათვისაც. ამის გამო მათი ძირითადი დებულებანი, რომელიც განვითარდება მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევარში ქართული საბავშვო ლიტერატურის საინტერესო საკითხები, ჩვენ უკვე ზემოთ ჩამოვყავალბეთ. ახლა ვეცდებით „წყვილით“ გამოწვეული პექტობას იმდენად შევუბოთ, რამდენადაც მასთან არის სხვა ზოგიერთი საკითხი დაკავშირებული.

ლ. ბოცაძის მიერ 1898 წელს გამოქვეყნებულ კრიტიკულ წერილებში განხილულია ერთნაირ აჭაქილი“ „ვანოს“ ფსევდონიმით ხელმოწერილი მოთხრობა „ქალაქელ ძია“.

ეს მოთხრობა ლ. ბოცაძის არ მოსწონებია, რაზედაც ვარკვეულად წერს: „ამ მოთხრობაში ჩვენ არ მოგვეწონა ის, რომ საჩინო ყოველთვის იტყუებდა და სიმართლეს უმაღლავდა თავის მეუღლეს თამარს... ძნელი დასაყრებელია, რომ ქმარმა რამდენსამე წელს დაფარულად შეინახოს იმისთანა ამბავი, რომელიც თავითონ აწუხებს და არ ეუბნება მეუღლეს...“

არ მოგვეწონა აგრეთვე ის ადგილი, სადაც სოსია სახარტლის ვრწმობით აღლევებული მიუხელოვნება თავის სახლს—აქ შეითხველი მოვლის შემდეგ სცენებს, თუ რა მოხდება, როცა დიდი ხნის უნახავი ცოცხალმკვდრად აღიარებული შეილი, გიშნაზიის მოსწავლე შედის თავის ეზოში: იმის ნაცვლად ავტორი მოაკლავს საჩინოს ქალაქში ნახულსა და ვაგონილს ამბავს“¹ (ხაზი ჩემია ა. ჩ.).

ლ. ბოცაძის ამ კრიტიკის საფუძველს წარმოადგენს როგორც პედაგოგიურა პრინციპი, ისე ნაწარმოების სიუჟეტის განვითარების კომპოზიციური მხარე: პედაგოგიური პრინციპის მიხედვით ბავშვთათვის დაწერილ ნაწარმოებებში ლ. ბოცაძის აზრით, საჭიროა ყურადღება მიექცეს კარგი თვისებების ჩვენებას, რათა კარგის მაგალითზე აღზარდოთ ისინი, ზოლო სიუჟეტის, კომპოზიციის თავისებურება საბავშვო ნაწარმოებს მოსთხოვს ამბავის ლოგიკური თანამიმდევრობით, საინტერესოდ გაშლას, რასაც ლ. ბოცაძე „ქალაქელ ძიაში“ ვერ ნახულობს.

ის მოთხოვნა, რომ საბავშვო ნაწარმოებო უნდა ეფუძნებოდეს ბავშვებს ესთეტიკურ გემოვნებას, რასაკვირველია, საბავშვო არის მწერლები „იმ შეცდომას სწავლიან, რომ იღებენ მასალას ხშირად მარტო ბავშვების ცხოვრებიდან პირდაპირ ზნეობრივის აზრის მისაღწევად, მაგრამ ის მზარე მწერლობისა, რომელშიაც უმთავრესს საგანს შეადგენს ესთეტიკური გემოვნება, ჩვენს საბავშვო მწერლების ნაწარმოებში ძალიან დაეძმებულია, ხელოვნება მათს ნაწარმოებში იშვიათი მოვლენაა“.²

თქმა არ უნდა ივანე გამარათელი ქართული საბავშვო მწერლობის ერთ-ერთი დიდი ქომაგი და მოამაგეა. მისი წერილები ქართული საბავშვო მწერლობის მტკიცეული საკითხების ობიექტურად განსჯასაც შეიცავს, მაგრამ ამ საკითხებში მაინც ვარკვევით გამოჩნდა მისი ვიწრო სუბიექტივისტური სიფიქსე შემდეგ სიტყვებში:

ა) „ბოცაძის ფელტონებში დამტკიცება ცოცხალი არის, საკეთილი გემოვნება კი ყოველ სტრიქონში გამოსკვივის. ავტორი გიცხადებთ: ეს ლექსი კარგია, ეს მოთხრობა არ ვარგა ე. ი. მე ეს მომწონს, ეს არ მომწონს“³ (ხაზი ჩემია. ა. ჩ.).

ბ) „ლ. ბოცაძე, როგორც ველურბრყვილი ესთეტიკოსი ვუბნებთ: რაც მე მომეწონა, ის კარგია, რაც არ მომეწონა, ის არ ვარგაო, ჩვენთვის სრულიადაც არ არის საყურადღებო, ესთეტიკოსია ლ. ბოცაძე თუ არა, რა მოსწონს მას და რა არა“.⁴

გ) „მომწონს, ან არ მომწონს მართლაც ის ძახილისულ მეტია და უმნიშვნელო“...

... ავტორს იმიტომ კი არ გამოუყვანია ესა თუ ის პირი, რომ მოგწონებოდათ“ და სხვ.⁵

სიტყვები „ჩვენ არ მოგვეწონა“, „არ მოგვეწონა აგრეთვე...“ და მსგავსი მისანი ლ. ბოცაძის განსაუკუთრებით „ვანოს“ მოთხრობის მისამართით აქვს დაწერილი და კრიტიკოსის გაცხარება ამ ტონის გამო რომ არის გამოწვეული, ეს უკვე ცხადია.

ამგვამდ ვარკვეულია, რომ „ვანოს“ ფსევდონიმით დაბეჭდილი მოთხრობა ეყუთენის ივანე გამარათელს და უდავოა ლ. ბოცაძის კრიტიკული მიმოხილვაზე გამოხატულებაც „წყვილის“ შედეგია.

მაგრამ ამ წერილებში მოიქცეეს უფრადლებას ისეთი საკითხების განხილვა, რომელიც არა მარტო ქართული საბავშვო მწერლობის, არამედ რუსული საბავშვო ლიტერატურისათ-

¹ „ივერია“, 1898, № 16.

² „კვალი“, 1899, № 14.

³ იქვე.

⁴ „კვალი“, 1899, № 14.

⁵ იხ. „ლიტერატურული გაზეთი“ 1965, № 24(1453) ვ. წოწელას წერილი „ერთი უცნობი ფსევდონიმის გამო“

ესაც იმ დროს პროვლემატურად საკითხს წარმოადგენდა.

საკითხი ეხება საბავშვო მწერლობაში ცხოვრების ჩვეულებას: რა უფრო მიზანშეწონილია, საბავშვო მწერლობაში აისახოს მხოლოდ ნათელი მხარე თუ მასთან ერთად ჩრდილოვანიც, სიმბალანსი?

ამ საკითხის ირგვლივ ორი აზრი არსებობდა და ამან თავისებური გამოვლინება ჰპოვა. ბოცვაძისა და ი. გომართელის სტატიებში.

აი იგნავი გომართელი ამ საკითხზე რას წერს:

ა) აღზრდის ერთი უმთავრესი მოვალეობათაგანი კი ის უნდა იყოს, რომ ბავშვს კრიტიკული გარემოება განუვითაროს, კარგიც გააცნოს, აზრსაც. კრიტიკულად აწონ-დააწონოს, ცადმხრობას ააყოლოს და მართლ მის რწმენაზე და ვრწმობაზე არ იმოქმედოს... უკრიტიკოთ ამა თუ იმ მოვლენის აწონ-დაწონა შეუძლებელია. თუ თქვენ გააცნით ცხოვრების მართლ კარგი მხარე, ცუდს, რაზე თითონ შეხედება, როგორი შეხედვაგს მას ბავშვი, როგორ დაფასება? (ხაზი ჩემია. ა. ჩ.)

ი. გომართელის ეს მოსაზრება ენათესავება დობროლიტობის აზრს საბავშვო ლიტერატურის შესახებ, სადაც სხვათაშორის აღნიშნულა, რომ ამის ე. ი. საბავშვო ლიტერატურის მთავარი ამოცანაა ბავშვებს აუხსნას ეს საკითხები, რომლებიც აღუდგებენ ახლა საზოგადოებას და მათ შეხედულებათ მაშინვე, როგორც კი შევლენ ცხოვრებაში.

ბ) „როცა ბავშვი... გახდება დიდი, დამოუკიდებელი ადამიანი... მაშინ რა სარგებლობას მოტრანს მას თქვენი ცილმხრივი აღზრდა, კარგის ვაცნობა და ცუდის დამალვა? თქვენ თაუდიანვე უნდა მოამზადოთ ბავშვი ამ დამოუკიდებლობისათვის, თავიდანვე უნდა მოამზადოთ ის საზრიაში ცხოვრებისათვის; ამისათვის კი საჭიროა, გააცნოთ მას მთელი ცხოვრება, როგორც მისი კარგი მხარე, აგრეთვე ცუდიც“.

გ) „საბავშვო ლიტერატურა... უნდა გვიჩვენებდეს ადამიანის ყოველგვარ თვისებას, ზნეობასაც, უზნეობასაც, ბოროტებასაც, სიკეთესაც; მხოლოდ ყოველგვარი მთავანი ღირსეულია უნდა იყოს დაფასებული რომ ბავშვმაც უკმარისი წარმოადგენს იქონიოს, კარგი შეიფაროს, ცუდი შეიძლოს“.

არ იქნება უინტერესო თუ კი ლ. ბოცვაძისა და ი. გომართელის შეხედულებებს შეუბირისპირებთ რუსულ პედაგოგიურ მოძღვრებასა და საბავშვო ლიტერატურაში იმ დროისათვის არსებულ შეხედულებებს.

ამ შებირისპირებით ცხადი იქნება საკითხის როგორი გადამწყვეტა შეიქნა მიღწეული.

იმისათვის, რომ ობიექტურობა იქნეს დაცული ამ შეხედულებათა შეფასებაში, უცილებლად მივგანინა წინასწარ იმაზედაც რატიკული, თუ რატომ დიასა საკითხი ამგვარად? რა ობიექტური მართებულობა არის ნაქარბბები საკითხის ამგვარად დასმა და რამ გამოიწვია აზრთა სხვადასხვაობა?

ცნობილია, რომ ოფიციალური საბავშვო ლიტერატურის ძირითადი მიზანი იყო ბავშვთა, მოზრდილთა ყურადღება აცილებლობათა იმ სოციალური წინააღმდეგობებიდან, ცხოვრების მიერ მწვევედ წამოყენებული ჩაგრულისა და დამწავრულის, ექსპლოატატორისა და ექსპლოატრებულის ურთიერთდამოკიდებულებაში ისტორიულად პრინციპულად დაყენებულ საკითხებს, რომელიც ეპოქისათვის ნიშნულად მოწინავე იდეური ბრძოლის სასიცოცხლო ინტერესებს უკავშირდებოდა.

ამ მიზნით რუსეთში რეაქციული ოფიციალური საბავშვო ლიტერატურის წარმომადგენელი მეტად შენიღბულად მოქმედებდნენ; მათი მტკიცებობა ბავშვის გონება ვერ არ არის მომზადებული, მოწინავეებული იმისათვის, რომ გაურკვეს მას ირგვლივ არსებულ საზოგადოებრივი ცხოვრების რთულ პროცესებში. ბავშვი მეტად გულბრწყული, მეტად მგარწობიარე, ამასთან დამყვრი და მიმბაძველია, ეს მოსაზრება, ოფიციალური საბავშვო ლიტერატურის მიერ გამოყენებული იქნა სანტიმენტუალური, რეზონიორული ნაწარმოებების შესაქმნელად.

მოწინავე პედაგოგიური და ლიტერატურულ კრიტიკაში თანდათან მძლავრად ისმოდა ხმები ცხოვრების შეუფერავად ასახვის შესახებ საბავშვო მწერლობაშიც, რასაც დადებითი აღმზრდელობითი მნიშვნელობაც ჰქონდა.

ასე მაგალითად კ. უშინსკის აზრით საბავშვო ნაწარმოებების ავტორს არ უნდა აშინებდეს ახალგაზრდა, ნორჩ მეთხველ წარმოუბნის რეალური ცხოვრებიდან აღებული ისეთი მძიმე ფაქტი, როდესაც შეიძლება მოვალეობის კეთილსინდისიერად შესრულების შედეგად, მხოლოდ გაჭირვება და ტანჯვა მიიღოს, ხოლო საწინააღმდეგო მოქმედებით, ფუფუნებით ცხოვრება. მაგრამ ამ შემთხვევაში მთავარია ცხოვრებაში მომხდარი ასეთი შემთხვევები ბავშვებმა ისე გააზრონ, რომ იმავე წუთის დიდი დაფიქრების გარეშეც, უმაღ ზურგი შეაქციონ არასწორად შექმნილ ოქროს და დამყოფილდნენ პატიოსანი შრომით!

დობროლიტობი როგორც ზემოდ აღნიშნეთ, საბავშვო ლიტერატურას მთავარ ამოცანად უსახვდა ბავშვებისათვის განემარტა, გაეცნო ყველა ის საკითხი, რომლებიც ახლა აღუვლებენ საზოგადოებას.

1 „კვალა“, 1899, № 14.

2 იქვე.

რასაკვირველია, საზოგადოების მოწინავე ნაწილს აღუდგება ცხოვრება მთელი თავისი წინააღმდეგობებით, რომელიც არ შეიძლება დასაბამეო ლიტერატურას ბავშვების ყურადღების გამოწვევად აღტრფინა.

მაგრამ მეორე აზრიც პოტობდა მხარდაც. რას იმ მოტივით, რომ პატარა ბავშვის ვინაობა და მისი ცხოვრების უცვლელადი მოვლენების აღწერით, თვით ბავშვებისათვის არ არის კარგი; მათ ჯერ კრიტიკის, განსჯის უნარი არ აქვთ და შემადარწუნებელი, სევდის მომგვრელი ცხოვრების მიმხედ სურათების აღწერა მათში წახშობს ზალისიან განწყობილებას, ბავშვურ გულბრწყვილობას, სიხარულსა და აღუდგებას.

ბავშვების ხასიათის ეს განსაკუთრებული თვისებებზე, რასაკვირველია, არ შეიძლება უარყოფილი იქნეს. მაგრამ ბავშვების ეს ბუნებრივი თვისებები იმის საფუძველს არ იძლევა, რომ ბავშვებს მწარე სინამდვილის წინაშე თვალი დაეხუჭვიროთ.

არ არის სადავო, რომ ადრეულია კარგი მავალითების ჩვენებით ბავშვებზე გარკვეული ფსიქოლოგიური და მორალური ზეგავლენა მოეხდინათ: დიდი უკრანელი მწერალი ფრანკო სამართლიანად აღნიშნავდა, რომ საჭიროა ბავშვებს მიეცეთ ისეთი ნაწარმოები, რომლებიც გონებას გაუნათლებენ, გრძობებს გაუკეთილშობილებენ, ერთდროულად განუდგებენ გენერაციას და სულს. ეს რასაკვირველია, ჩვენი ძირითადი მიზანია, მაგრამ ამ მიზნის მისაღწევად საბავშვო მწერლობის სათანადოდ გამოყენება ადრეულგებლია ცხოვრების მეორე მხარის ჩვენებისათვისაც.

ოსტროგორსკი ამბობდა, რომ ბავშვებში მსოფლმხედველობა და მხატვრული გემოვნება ფორმირდება მხოლოდ ისეთი ნაწარმოებებით, რომლებიც შენაარსითა და ფორმით მშვენიერია... რომლებიც თავიანთი გენიალობით, ტალანტით, ყველაზე უკეთესად, ყველაზე დიდებულა თავისი უბრალოებით! მაგრამ ეს იმას როდი ნიშნავს ამ მიზნით ბავშვებს მოვლენის მხოლოდ ერთი მხარე ვუჩვენოთ, ხალხი მეორე მხარე კი შეგნებულად, წინაწარ განზრახვით დავეშალოთ.

ამ პოზიციიდან აკრიტიკებდა ივანე გომარტილი ლ. ბოცაძის შემდეგი სიტყვებით: „ბატონი ბოცაძე სასტიკი მორალისტია: ლიტერატურაში უზნეობის აღნიშვნა ძალიან ეყარება... მართალია ბავშვები ცხოვრებაში... უზნეო სცენებსაც შედავენ, მაგრამ კრიტიკულის თვალთ გარჩევა რომელისაზე საქციელისა ბავშვს არ შეუძლია, ამიტომ გონიერმა აღმზრდელმა ამისთანა სცენებს უნდა აარილოს

ბავშვი, ბავშვებისათვის საკითხავი მხოლოდ ბოცაძის მოცემული უნდა იყოს, ხოლო ბავშვებს ბავშვს უნდა უჩვენო რაც კარგია და მორალური ყველაფერს, რასაც კი შეუძლია ზნეობრივად ეცადოს იმოქმედოს“. როგორც ვხედავთ, შეიძლება, ლ. ბოცაძე გამოთქვას ამ თავის აზრს ბავშვის აღზრდისა და საბავშვო ლიტერატურის შესახებ; კრიტიკულ თვალთ გარჩევა რომელსაზე საქციელისა ბავშვს არ შეუძლია, ამიტომ მართო კარგი უჩვენეთ ხოლმეო. ი. ბავშვი ატყუეთ, ქვეყნისებრა საჩივრებელ დაუსახეთო.¹

ივანე გომარტილი უკიდურესობაში ვარდება, როდესაც ლ. ბოცაძის უკითხვებს თათქის მას სურდეს „ბავშვი ვატყუოთ“, „ქვეყნიერება საჩივრებელ დაუსახოთ“, მაგრამ ცნობილია რომ ბოცაძე მოთხოვს საბავშვო მწერლობაში ბავშვებს მისცეს „გონების საზრდო“, ასახოს რეალური ცხოვრება.

თუ ბოცაძე აქცენტობას აკეთებს ცხოვრების ნათელ მხარეზე, თუ მისთვის მთავარია, რომ სიყვით, ეთილიზობილება, აღმზიანის მორალური ცხოვრების კარგი მხარე განაკეთობინოს იყოს წინ წამოწყებული, საბავშვო მწერლობაში, რასაკვირველია, ეს არის ნაწარმოებისადმი წაყენებული პედაგოგიური ზოგადი, პედაგოგიური კრიტიკის პრინციპი, რომელიც მტიკედ არის დაქვემდებარებული ნაწარმოების აღმზრდელითი ფუნქციის შეკაც განსაზღვრისათვის.

მაგრამ მხოლოდ ასეთი მოთხოვნა უთვით ცალმხრივია.

ასეთ ცალმხრივობას ებრაძენენ, როგორც ჩვენში, ისე რუსულ საბავშვო ლიტერატურაშიც. ასე მავალითად, რუსული საბავშვო ლიტერატურის ერთ-ერთი მოამავე ევგ. ელჩინი გარკვევით წერდა: ერთადერთი სავალდებულო მოთხოვნა, რომელიც შეიძლება წაუყენოთ ყველ საბავშვო წიგნს, ეს მოთხოვნაა სრული სიმართლე, ბუნებრივობა, ვულწრფელობა და მხატვრელობა. საბავშვო წიგნი უნდა უხატავდეს ბავშვს მისი ვაგვებისათვის მისაწვდომი ფორმებში რეალური ცხოვრების სეჩათებს, საბავშვო წიგნმა უნდა გააცნოს ცხოვრება თავისი სიყვითა და ბორბტებით, მაგრამ არა გამოგონებულთი, არა სქემატურად, არამედ ისე მთლიანად, როგორც ეს ნამდვილად არის ცხოვრებაში² (ხაზი ჩემია, ა. ჩ.).

არ იქნებოდა სწორი საბავშვო მწერლობის ნიმუშების შეფასების კრიტერიუმად მივუღოთ მხოლოდ ცალმხრივი განსჯა ცხოვრების მოვლენისა ე. ი. იქვენიზა კარგი ან კოდე სწინააღმდეგო — ცუდი, უარსყოფი საზოგადოე-

¹ „კვალ“, 1899, № 14.

² В. П. Острогорский, Педагогическ. лист. 1895, № 1-3.

² Сборник стат. по детск. чтению, П. 1912, стр. 13.

მხოლოდ ცხოვრების კარგი მხარის ჩვენებაზე თუ იყო. ეს, როგორც ზემოთაც იყო ნათქვამი, მხოლოდ პედაგოგიური მოსაზრებებით იყო გამოწვეული და ეს ანსხვავებულა ზოგადი (საერთო) ლიტერატურის ესთეტიკური კონცეფციიდან მათ.

რასაკვირველია, ვიმეორებთ, ასეთი აზრის მატარებელი არ იყვნენ სწორი.

საბავშვო მწერლობის საკითხებს შეეხო ცნობილი კრიტიკოსი კიტა აბაშიძე ექატერინე ვაზაშვილის საყმაწვილო მოთხრობების გარჩევასა¹; კრიტიკოსი ე. ვაზაშვილის საყვარელი ნიჭიერისა და გრძნობა მდიდარ მწერალს უწოდებს, რომლის ნაწარმოებები მისივე თქმით არის „ტუბალი და მოლდუნე“, „სულის ჩამდგმელი“ ედვარდ შქევეი აღმიაინის გამხმარი გუნდის, აღმიაინის გულის ჰალ-ლონის და შიგ დამარტული სიმდიდრის მატყუნებელი და დამანურთებელია, მიტომ, რომ ავტორის კეთილშობილი სული ყოველთვის იმას ცდილა და შესძლულია კიდევაც, „აუფეხევიბა დამკნარი“ სული აღმიაინისა, „მკედრისა და უფერულის ლეთის შეილისათვის მართლა და აღმიაინური სული ჩაიღვა“.

კიტა აბაშიძეს მეტად მნიშვნელოვნად მიაჩნია ის, რომ ე. ვაზაშვილი აღმიაინში ეძებს მაღალ-სულოვნებას, აღმიაინურ ღმობიერებასა და გულთბილობას. ეხება რა მოთხრობას „როგორ მიეგება სეიმონიკა ახალ წელიწადს“ განსაკუთრებულ მაღალ შეფასებას აძლევს სეიმონიკასა და გუერტი-კაროს მწარე ხვედრის ჩვენებას; მოთხრობას იგი მიიჩნევს შედეურად, რადგან მასში „უხვავდ აჩის გაბნეული სინამდვილას სურათები და სინამდვილითვე (რაკი უამისოდ აღარა გვიქმს-რა) აღსავეს საუცხოვოდ ფსიხოლოგიური მომენტები“².

თუ კიტა აბაშიძის მიერ ექატერინე ვაზაშვილის საყმაწვილო მოთხრობების ანალიზს ღრმად ჩაეუყურებდებით, ადვილად გამოვიტანთ კრიტიკოსის შეხედულებას საბავშვო პროზისა და თვით საბავშვო მწერლის ბუნების შეხახვად.

იგი მოკლედ ასე შეიძლება ჩამოვყალიბოთ: საბავშვო მწერალი უნდა იყოს ნიჭიერი, გრძნობა მდიდარი შემოქმედი, რომელსაც უნდა შეეძლოს აღმიაინის გულის სიღრმეში ჩაწვდომა, მისი ტკივილების თუ გამოუთქმელი მწუხარების, გულში ჩამარტული სევდის ამოცნობა; საბავშვო მწერალს უნდა შეეძლოს იმედის, რწმენის შთაგონება და განმტკიცება „აღამკნარის სულის“ აღმიაინისათვის; საბავშვო მწერალი აღმიაინი უნდა ეცებდეს მაღალ-სულოვნებას, აღმიაინურ ღმობიერებას და გულთბილობას ე. ი. ჰემანიზმი, კეთილმოყვარეობა, გულისხმიერება, რომელიც მწერლის ერთ

ღირსშესანიშნავ თვისებად აქვს კრიტიკოსს მიზნულად, რასაკვირველია, სწრაფდება შექმენუნის მქონედ უნდა წარმოვთქვათ მწერლის ნორჩ მკითხველებზე, მაშინ ასეთივე გრძნობის აღზრდის წყაროდ მიაჩნია კრიტიკოსს და სწორედ ამას უსვამს ხაზს საბავშვო მწერლის ე. ვაზაშვილის საყმაწვილო მოთხრობებში; აღმიაინთა მწარე ხვედრის ჩვენებას, მამინდელი უყელმართი ცხოვრების უხვად გაბნეული სურათებით გადმოცემას, საუცხოვო ფსიხოლოგიური მომენტების რეალისტრად დაბატვას მიიჩნევს რა შედეგად, ამით კრიტიკოსი არა ორთხროვნად მიუთითებს საბავშვო სიტყვაჯამულ მწერლობას მხატვრული რეალიზმის პრინციპების საფუძველზე ნაწარმოებების შექმნისაკენ. მაშასადამე, კიტა აბაშიძეს საბავშვო მწერლობის უბირველეს ამოცანად მიაჩნია სინამდვილის ასახვა, ხოლო „სინამდვილედ უნდა ის მივიღოთ, რაკიუ ხშირი მოყუნენაა ცხოვრებაში და არა იშვიათი“;

საბავშვო მოთხრობა გონების ნაშრომი კი არ უნდა იყოს, არამედ „შეერთებულის გონებისა და გრძნობის ნაყოფი“³.

მ. ნასიძის „პედაგოგიური მოსაზრებანი“⁴ მეტად საყურადღებო დებულებებს შეიცავს საბავშვო ლიტერატურის პრობლემათკის გაგებისა და გადამწყვეტის თვალსაზრისით; იგი გულისტკივლით აღნიშნავს, რომ საყმაწვილო წიგნები და ჟურნალები არა მარტო ჩვენში, არამედ სხვა დარჩანურებულ ქვეყნებშიც, ხშირად, უყურადღებოდ არის მიტოვებული და მათზე არაიენ ფიქრობს.

საბავშვო ლიტერატურის ძირითად მიზნად ის ბავშვთა ზნეობრივად აღზრდასა და გონებრივი განათლების მიცემას თვლის.

ამ ამოცანის განხორციელებისათვის მ. ნასიძეს საჭიროდ მიაჩნია ბავშვებზე სათანადო ზეგავლენის მიზიდენა, რადგან ბავშვი ცხოვრობს და ცოცხლობს შთაბეჭდილებებით და ამიტომ მხედველობაში უნდა მივიღოთ ის კენზარტება, რომ ბავშვზე „შეიძლება იქნაიოს ზედგავლენა მხოლოდ მან, რაკიუ პირ-დამირ მის გრძნობას შეეხება“⁴. ამიტომ მეტად მნიშვნელოვანია საბავშვო მწერალმა მხატვრული სიტყვით უჩვენოს ის, რაც ცხოვრებაში უნახავს, უგრძენია, გამოუღვია; წარმოუხაზოს ნაცნობი გარემო, ცხოვრება რომელშიც ტრიალებს თვითონ ბავშვი.

მ. ნასიძეს მტკიცედ სწამს, რომ ბავშვის აღზრდა და განათლება, ლიტერატურისაღმე მისწრაფება უფოოდ ეროვნული ხასიათისა უნდა იყოს, რადგან „ბავშვს არ აქვს იმდენად გასასწავლი ანალოგიური მსჯელობა, რომ შეეძლოს

1 „მოამბე“, 1899, № 12.

2 იქვე.

3 „ივერია“, 1884, № 4.

4 „ივერია“, 1884, № 4.

1 „მოამბე“, 1899, № 12.

2 „მოამბე“, 1899, № 12.

უცხო ერის ცხოვრებლად აღებული ფაქტების წარმოდგენა და შედარება მის ნაწილთან და გაგონილთან. ეს ხშირად დიდებისათვისაც მნელ საქმეს შეადგენს.¹

საბავშვო მწერლობის სირთულის შესახებ თანდთან მტკიცდება ის აზრი, რომ „არც ერთი თხზულების დაწერა არ არის ისეთი მწველი და სადრთხილო, როგორც საყმაწვილო ამბების და მოთხრობებისა: განკვებ ბავშვებისათვის შედგენილ მოთხრობებში განათლებული მწერალი ცდილობს დაუხლოვდეს ბავშვის ფიქრებს, ოცნებებს ბავშვურად და არც ერთი სიტყვა დაწერა არის ამას არა სწავს. სახალხო ზღაპრებში და სხვა ნაწარმოებში კი დიდებულ და პოეზიით სავსე ბავშვი — ხალხია, რომელიც უამბობს ბავშვებს ბავშვურ ფიქრებს და ნაგებობით სწავს, კიდევ ეს ფიქრები; საყმაწვილო ზელოვნებით მწერლობა კი სულ სხვაა.²

ასეთივე აზრს ავითარებს საბავშვო მწერალი თეოფილე ხუციყვაძე: „ყოველ გვიან მწერლობაში საყმაწვილო მწერლობა უფრო მწველია. საყმაწვილო მწერლობას დიდი ნიჭი, სიფრთხილე და სიფაქიზე ეჭირვება. მოთხრობების წერა ვერ საზოგადოდ და განსაკუთრებით ყმაწვილების გონება განვითარებას შეადგენს. ამ თეოფილე სიტყვას, თეოფილეს აზრს და მიმართულებას, როგორც გზის ჩვენება ვახსნა და განვითარება შეუძლია, აგრეთვე სრულიად დამახინჯება, ვარყენა და გაოხრებაც შეუძლია მისი მსმენელი ყმაწვილისა.“³

თეოფილე ხუციყვაძე, ისე როგორც აკაკი გოგებაშვილი, ახალგაზრდობის აღზრდისა და მათი განვითარების განვითარებისათვის, გამოყენებს მეტად საჭიროდ და სასარგებლო მასალად თვლიდა, რის გამო წერდა: „უწინდელს დროში გამოყენების ახსნა ან შეხმა ერთმანერთთან გამოყენებით იყო დიდი ნიჭის და სიბრძნის ნიშანი. ვის არ ვაგვიჩვენა ზღაპრებში რომ შხით უნახავი ქალი ზნორად იმას მიყვებოდა ცოლად ერჩევა გამოყენების ახსნა კარგად იცოდა. გამოყენების ახსნით თავისუფლდებოდა ყაცი, თუ ვინდა სასიყვდილოდ წაშლდებოდა ყოფილიყო.“⁴

საბავშვო ჟურნალის „ნობათისა“ და ზოგჯერათი საბავშვო ნაწარმოებების იღვურ შინაარსობრივი და მხატვრული ღირებულების ანალიზის დროს სტ. კრელაშვილს მნიშვნელოვანი შეხედულებანი აქვს გამოთქმული საბავშვო სიტყვა-კაზმული მწერლობის პრობლემაზე.

საყმაწვილო ლიტერატურის დიდ მნიშვნელობაზე ამბობდა ეურადღებამ ალ. მირიანაშვილი და წერდა, რომ აუცილებელია შეიქმნას ქართული საყმაწვილო ლიტერატურა

„თუ კი გვსურს პირველიდანვე შეაჩვენოთ ჩვენს ბავშვებს ხალისი და სიყვარული სამშობლოს ენისადმი... ჩვენ გვმართებს ზრუნვა ბავშვების საერთოდ წყნებზედ... ანუ უკარგულეს გამოცემებზედ... წიგნები ბავშვთათვის უნდა იყოს დაწერილი რეალისტური, მშობლიური ქვეყნის ნაცნობ გარემოს შემცველი და ბავშვებისათვის ვასაგებ ქართულ ენაზედ...“

მეტად საყურადღებოა და საბავშვო სიტყვა-კაზმული მწერლობისათვის სასიცოცხლო პრობლემებს ეხება გრ. ყიფშიძე კრიტიკულ წერილში, რომელიც მან მიუძღვნა ე. ვაბაშვილის საყმაწვილო მოთხრობებს.

თუ გრ. ყიფშიძის მოსაზრებებს განვახილავდეთ, იგი შემდეგი სიხით წარმოგვიდგება: „არც კარგია და სახალისო, ვასართობი და სასარგებლო ზელოვნებაში ყმაწვილებისათვის, ის შეუძლებელია იმავე დროს კარგი არ იყოს და გულს-მოსახებდრა დიდებისათვის“.

ამ დებულების საფლგტრაციოდ გრ. ყიფშიძის მოყვას კონკრეტული მაგალითები: ნეკლომურის „ქაჯანა“, ს. მვალბლიშვილის „ყაყატას ჭურდი“, შ. არაგვისპირელის „ჩემო შეინდა“, ე. ვაბაშვილის „მადანას ლურჯა“, ვაჟაფშაველას „აქტოდები“.

გრ. ყიფშიძე საბავშვო მწერლობაში რეალისტური მიმართულების, რეალიზმის განმტკიცებისათვის შებრძოლია. მას კარგად ესმის ასეთი საბავშვო მწერლობისადმი წყენებული პედაგოგიური მოთხოვნაც — საყმაწვილო ნაწარმოებში შენაარსით არ შეეხებოდეს ბავშვის გონებისათვის მიუწვდომელ საგნებს. ეს პირობა აუცილებელია, რათა ბავშვებში აღიძრას ნაწარმოებისადმი კითხვის ინტერესი, შეიყვაროს არა მარტო ნაწარმოები, არამედ მისი ავტორი მიიზნოს როგორც აღმზრდელი, დიდი მოძღვარი.

ამას გარდა გრ. ყიფშიძის აღნიშნული წერილი ერთი ფრიალ სერიოზული საკითხის — ლიტერატურაში ტენდენციურობის პრობლემის კუშმარტაუ სწორად გაგების თვალსაზრისით არის მეტად საყურადღებო: „წინდაწინვე ამგებელი ტენდენცია არ უნდა აჰყვას მწერალს, არ უნდა ეტყოზოდეს ნაწერს, საით არის თანაგრძნობა მწერლისა. სენტენცია, მორალია კარგი, როცა იგი თავით თვისით გამომდინარეობს ნაწერიდან, როცა იგი შექსოვილი აქვს თვით დაბატულ სურათს.“

მიტმასწვლელი ტენდენცია სიყვდილია სახელოვნებო ნაწარმოებისა. ტენდენცია, როგორც ზემოდაცა ესთქვიით, ისე უნდა იყოს შესისხლხორცილებული ნაწარმოებთან, ისე უნდა ჰქონდეს ჩაწული და ჩაბრზილი საერთო სურათს ნაწერისას, რომ ცალკე არ ეჩხირებოდეს კაცს თვალში. დედა-აზრი ეტოდისა, ნაწერისა შიგ

1 „ფერია“, 1884 № 4.

2 „თეატრი“, 1886, № 23.

3 „მწვესი“, 1890, № 23-24.

4 „დროება“, 1883, № 39.

9. „შნათობი“ № 8.

1 „დროება“, 1882, № 51.

2 „მომამე“ 1899, № 3.

ნაწერში ისე უნდა ტრიალებდეს, როგორც სული უყვადებისა ადამიანის სხეულში, განუწორებელი, განუყოფელია" (ნაზი ზემია, ა. ნ.).

საბავშვო მწერლობაში ტენდენციურობის საკითხს შეეხო, აგრეთვე აკაციც ნ. ნიკოლაძესთან იმ პაექრობაში, რომელიც ქუთაისი ჯგუფის¹ კრიტიკულ განხილვასთან დაკავშირებით წარმოიშვა;² დიდებული მგოსანიც იმ აზრისაა, რომ საუბავშვო ნაწარმოებებში ტენდენცია თავისთავად უნდა გამოიძინარებოდეს, ძალდაუტანებლად, ბუნებრივად.

ცნობილი საზოგადო მოღვაწე მანსვეტაშვილი დიდი გულსყურით ეკიდებოდა ქართულ საბავშვო მწერლობაში გამორჩეულ ყოველ ნაწარმოებს. მისი კრიტიკული თვალა არ აცილებია ამ ნაწარმოებთა არც იდეურ-მინაარსობრივს და არც პედაგოგიურ მხარეს.

მანსვეტაშვილი მტკიცედ იცავდა ქართულ საბავშვო სიტყვებზე მწერლობაში მხატვრული რეალიზმის პრინციპებს; დედაზარი ღმკისისა ღმკიდანვე უნდა თავის თავად გამოიშვერივალბდეს. მან ყმაწვილებს გრძობაზე უნდა აღძვრას და ტყინსაც საზრდო მისცეს; საბავშვო მოთხრობა ცხოველი მართალი და მიმხილველი უნდა იყოს, რათა მკითხველს გულში ღრმად ემბეჭდებოდეს; მას უნდა შეეძლოს აღტაცებაში მოყვანა, სიამოვნების გრძობის აღძვრა; საყმაწვილო მოთხრობებს არ უნდა ჰქონდეს დიდაქტიური ელვა, თითქმის მოძღვრობის და ქადაგების. ამგვარი მოთხრობებს დიდი ზეგავლენა არ აქვს ყმაწვილების სულსა და გულზე და ამიტომ ხალხიანად არ კითხულობენ... ასეთ მოთხრობებში, თითქმის პირველსავე სტრიქონებიდან მიჰხვდებით, რომ ავტორს ამა და ამ აზრის, დარიცხვის, სენტიმენტის გამოთქმა უნდაო.

მანსვეტაშვილი ამის მგავლითად მოჰყავს ე. წ. ვაბაშვილის მოთხრობა „სახალწლო ფეშქაში“ და დაასკვნის: „იწყობთ კითხვას და მაშინვე თვალბეჭდში გეცემათ რაღაცა მომავლელური ღარიგება. ათავებთ კითხვას და აი რა სენტენციას სცნობლობთ მოთხრობადამ: მხიარულობაში და ბედნიერებაშიც ნუ დაივიწყებ უბედურ და ბედით დამაგრდეს. სწორედ როგორც სახარებაშია: „შვიდჯერ მოყვასი შენი, ეთარცა თავი თვისი“; საუბავშვო მოთხრობებში დაუშვებელია ბუნების გაქიანურებული აღწერა (ასახლებლს კონკრეტულ ნაწარმოებს „კაცაბაქს“); საბავშვო მწერლობაში „კარგად უნდა შეისწავლოს ქართულების ცხოვრება“, და ამით გაამდიდროს ქართული საუბავშვო ლიტერატურა.

ამგვარად, მანსვეტაშვილი ჰეშმარიტი საბავშვო ნაწარმოების მხატვრული რეალიზმის პრინციპზე შექმნის მოთხოვდა.

ეროვნული საბავშვო ნაწარმოებების შექმნასთან ერთად, საბავშვო ლიტერატურული კრიტიკა როგორც რუსეთში, ისე ჩვენშიც განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდა თარგმანებს და კლასიკოსების ნაწარმოებების ბავშვთათვის გადაცემებას, რითაც სურდათ ბავშვთა კითხვის არც გაფართოება.

თარგმნასა და გადაცემებას, როგორც ცნობილია მიმართავდა თვით იაკობ გოგებაშვილიც. თარგმნიდა ანასტასია თუმანიშვილი-წერეთლისა და მრავალი სხვა. იაკობ გოგებაშვილმა, როგორც კი გაიყო განზრახულია დანიელ დევოს „რობინზონ კრუზოს“ გადმოთარგმნა, მას მხვრეაღედ გამოეხმარა: „ამ ძვირფასს საუბავშვოლო საუნჯეს შესაფერის საბით დაანახებებს ჩვენს ქართულ ბავშვებს, რომელნიც ესე უწყალოდ აიბან მოკლებულნი, არამც თუ ხეირიანს საკითხავ წიგნსა, არამედ ყოველივე გონების ვაჭიშობას... რუსულ ენაზედ სხენებელი წიგნი ბევრ-გვარად არის გადაცემებულ-გადმოცემული სხვა-დასხვა ავტორებისაგან. ზოგი ძლიერ შემოკლებულია, ზოგი კარგა პრეტად არის დაწერილი; ამასთან ზოგი სულ პატარა ბავშვებისათვის არის შედგენილი, ზოგი კი უფრო ხნიერათათვის...“³

კრიტიკას არც საწინააღმდეგო მდგომარეობა გამოარჩენია მხედველობიდან, ასე, მაგალითად, ქალბის მიერ თარგმნილი, ქუთაისში გამოსულ, მოთხრობების კრებულს ასეთი შეფასება მიეცა: „რადგამ გადმოთარგმნეთ ეს უნიკო, უფერული და უზარო აჟია-ბაჟია გრძელნი მართრებისა? ხელში შეუხვდათ და იმიტომ, თუ გირჩიათ ვინმემ...“² ამასთანავე მიითვებელია რომ საქირთა ითარგმნოს გამოჩენილ პირთა ბიოგრაფიებში, ამ თანამედროვენი ასეთები, როგორცაა მაგალითად ვიქტორ პიუგო, გამბეტა, გლადატონი, ლასალი ფარფილდი, კასტელიორი, ქორჯ ზანდი, საჩა ბერნარი, ან კიდევ წარსული დროის გირჩინ: ვაშინტონი, ლინკოლნი, ეანა დარკი, რაშელი, მირაბო, ფრანკლინი, შილერი, ბელინსკი, დობროლიუბოვი, ნოვიკოვი...³

დიდი დავა გამოიწვია შ. რუსთაველის „ვეფხისტყაოსნის“ ყმაწვილთათვის გადმოცემებაში. ეს ზოგიერთმა პედაგოგიურ შეცდომადა ჩათვალა. ის, რაც აქ ყურადღებას იქცევს, ეს არის ვენიკიანი პოემის ფორმალური ვადმოცემება ე. ი. პოემის მართულ ტექსტად გადაცემება შინაარსის გადმოცემის მხნითი გ. იოსელიანის მიერ მორბილ ყმაწვილებისათვის, რაც გენიალური პოემის ფორმალური ვადმოცემების პირველი შემთხვევა არის ქართულ

¹ „დროება“, 1883, № 57.

² „დროება“, 1883, № 87.

³ „დროება“, 1883, № 88.

¹ „თეატრი“, 1890, № 8, 10.

² „ივერია“, 1886, № 6.

ლი საბავშვო ლიტერატურის ისტორიაში. „ივერიის“ ფერწილებზე ლალიგორელის ფსევდონიმით 1893 წელს პირველად დაბეჭდვად გამოვიდა წიგნი: „პედაგოგიური შეცდომა“-ს სათაურით „ვეფხისტყაოსნის“ გ. იოსელიანის მიერ ყმაწვილთათვის გადაკეთების წინააღმდეგ. კრიტიკოსი ავითარებს რა თავის მოსაზრებას თარგმნის საკითხებზე, მიზანშეწონილად მიიჩნია მხოლოდ იმისი „გადამოღება“, რაც აუცილებლად საჭიროა და ამავე დროს შესაძლებელია. ამის საფუძვლად მან მიიჩნია მხოლოდ ერთი გარემოება — ეს უნდა მოხდეს მხოლოდ მაშინ, როდესაც დედების წაქოხლება არ შეუძლია იმას, ვისთვისაც გვესურს ამისი მიწოდება: „მეგავითად, საჭიროც არის, ვაშრსაღებავი და თითქმის სავალდებულოც, ვისაც კი ამისათვის ძალ-ღონე შესწევს, გადმოიღოს და ადვილის, გასაგონის ენით უამბოს სპენსერის ფილოსოფია, დარჩენის სწავლა-მოძღვრება და სხვა ამ გვარ დაწინაურებულ მეცნიერთა ნაწერები, რადგან თუ არ ამ გვარად, სხვა გზით ეს ნაწარმოები ბევრისათვის და ძლიერ ბევრისათვის სრულიად ხელ-მიუწვდომელია“ (გვ. 1).

კრიტიკოსი აყენებს კითხვას, საერთოდ შეიძლება თუ არა შ. რუსთაველის „ვეფხისტყაოსნის“ გადმოკეთება, „გადმომუშაობურება“? ამ კითხვებზე თვითონვე იძლევა პასუხს, რომ ასეთი რამ შეიძლება, მაგრამ ამისათვის საჭიროა ის მაღალი შემოქმედებითი ძალა, „რომელსაც ზენა მიაჩნებებს ხოლმე მხოლოდ რჩეულთა, ზეით ხელდასხმულთა“.

ამ შემთხვევაში არ შეიძლება არ დავეთანხმოთ კრიტიკოსს იმაში, რომ პოემის ტექსტის „მდაბიურად“ გადაკეთებამ სრულიად დაუკარგა ნაწარმოებს ესთეტიკური და ემოციური ზეგავლენის ძალა. ამიტომ ის გადაკეთებულ პოემას ადარებს „ბუხს მღერას“ და თანაც დასძენს „მოგესხენებათ რომ ბუხს სიმღერა-საზარტელი კვილია და ეს კვილი, არამც თუ ბუხს მაგვარ მღერას, ბუღბუღლის გალობასაც კი საშუადად შეაძლებს ადამიანო“ (გვ. 3).

კრიტიკოსს „კეალი“ ფერწილებზე გამოეხმება გ. იოსელიანი, რომელიც პოემის გადაკეთების აუცილებლობას სხვადასხვა მიზეზით ხსნის. გ. იოსელიანი აღნიშნავს, რომ თუ ჭერ კიდევ პოემის ტექსტი ბევრისთვის გაუგებარია, ამისი მიზეზი გ. იოსელიანის თვალსაზრისით შემდეგია:

„ყველა კარგად ვიცი, რომ დღეს ქართულ ყმაწვილებს დედა-ენას არ ასწავლიან, როგორც საჭიროება მოითხოვს და როგორც სასურველია, არც ოჯახებში და არც სკოლებში. მამ, საიდან უნდა იცოდნენ ჩვენმა შეილებმა ქართული ენა ისე კარგად, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ თავისუფლად წაკითხვა და გაგება შეეძ-

ლოთ? არა თუ მოსწავლე ყმაწვილებმა, რამე წუხაროდ ბევრმა მასწავლებლებმა არ იცოდნენ ჩვენი დღეს ქართული ენა“.¹ მართლაც გ. იოსელიანი შემდეგ კლასიკტრულ ნაწარმოებების გადაკეთება-გადართარგმნის საქმის სასარგებლოდ მოყავს კონკრეტული მაგალითები შედარების, ანალიტიკების გაკეთების მიზნით და ადასტურებს, რომ ასეთი ნაწარმოებები ბევრია არა მარტო რუსულ ენაზე, არამედ განვითარებულ ხალხთა ენებზეც — ფრანგულ, გერმანულ, ინგლისურ და სხვ. ასახელებს ჰომეროსის „ილიადას“ და „ოდისეას“, შექსპირის ტრაგედიებს, რომლებიც ყმაწვილთათვის საკითხავად სპეციალურად არის გადაკეთებული და დასაკრისი: „თუ იმ ქვეყნებში, სადაც ყმაწვილებს პატარაობიდანვე ასწავლიან დედუნა ოჯახში და სკოლებში, საჭიროდ მიიჩნიათ ასეთი წიგნების შედგენა და გამოცემა, ჩვენი ყმაწვილებისათვის ხომ უფრო საჭირო უნდა იყოს რათა ამ საშუალებით მიიღონ შევანიჭოთ ცოტაც, არის, დედა-ენაზე წიგნების კითხვა“.²

ამ საკითხს დადებითად გამოეხმება „მწვემსოც“, რომელმაც დაბეჭდა „მცირე პედაგოგიური შენიშვნა“.³

ამგვარად, კლასიკური ნაწარმოებების ყმაწვილთათვის საკითხავად გადაკეთება იმ დროისათვის როგორც რუსეთში, ისე ჩვენშიც — საქართველოშიც წარმოებდა. ეს ერთი მხრივ იმით იყო გამოწვეული, რომ ერთდროულად საბავშვო მწერლობაში საქმარი რაოდენობით ჭერ კიდევ არ მოიპოვებოდა საინტერესო, კარგი და სასარგებლო წიგნები, რომელიც უპასუხებდა ახალი თაობის აღზრდის ამოცანებს და მეორეს მხრივ, იგი დაკავშირებული იყო ყმაწვილთათვის კითხვის არც ვადართოების მოთხოვნასთან.

საკითხის იმგვარად დაყენება, საშუალებით წიგნების თარგმნა სჯობდა თუ კლასიკური ნაწარმოების გადაკეთება, არ მიგვიჩნია სწორად; მოსწავლეობისათვის პოპულარული ნარკვევები თუ სპეციალურად მათთვის მიწარმოებულ ფორმებში ცოდნის მიწოდება მოწინავე მეცნიერების მიწვევებზე. აუცილებელია, საჭირო და სასარგებლო. ამდენად საშუალებით წიგნების გადაკეთება თუ მეცნიერების მონაპოვარზე და თვით მეცნიერებაზე ყმაწვილთათვის სპეციალური წიგნების დაწერა, კუშმარტილად სააშუალო და საშუალოწიგლო საქმეა. მას თავისი ამოცანები აქვს, თავისი სფერო და საზღვრები.

უფროდ შეცდომა ასეთი წიგნების დაბრუნება მხატვრულ ლიტერატურასთან, რომელიც ასახვის საგნის, ასახვის ფორმისა და გამომსახველობითი საშუალებებით ბუნებრი-

1 „კეალი“, 1893, № 11.
 2 იქვე.
 3 „მწვემსოც“, 1893, № 7.

1 „კეალი“, 1893, № 11.

ვად უპირისპირდებოდა, თავისი სპეციფიკურობის გამო, მეცნიერული ხასიათის წიგნებს.

მასაც თავის ამოცანები, სფერო და საზღვრები აქვს. მიუხედავად ამისა ამ შემთხვევაში მხატვრული და მეცნიერული ნაწარმოებები ახალი თაობის აღზრდის პრობლემაში იყრის თავს და მათთვის მიუთვინებელი როლის შესრულებით ერთ დიდ სახალხო საქმეს უნდა ემსახურებოდნენ.

სწორედ უნდა მივიჩნიოთ ის ელემენტარული მოთხოვნა, რომელიც შეიძლება წავუყუროთ ყოველ გადმოკეთებულ და გადმოთარგმნილ ნაწარმოებებს: ასეთი ნაწარმოებები მაღალი ოსტატობით, ძარღვიანი ქართული ენითა და მიწილიველ ფორმით უნდა იქნეს წარმოდგენილი, წინააღმდეგ შემთხვევაში ის კარგავს თავის ფუნქციას.

ამგეარად, ქართული საბავშვო ლიტერატურის კრიტიკის ისტორიაში მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევარი, ისტორიულად, ყველაზე მნიშვნელოვანი პერიოდია არა მარტო იმიტომ, რომ ზელს უწყობდა ეროვნული საბავშვო ლიტერატურის ჩამოყალიბება-განვითარებას, არამედ იმიტომაც, რომ ის პრობლემები, რომლებმაც პოევეს სათანადო გადაწყვეტა, საფუძველი გახდა ქართული საბავშვო ლიტერატურის კრიტიკის ძირითადი პრინციპის ერთი მთლიანი სისტემით ჩამოყალიბებისა და შემდგომი, ეპოქის თავისებურებათა მიხედვით, განვითარების სა-

ფუძველიც. იაკობ გოგებაშვილთან ერთად ივანე გომართელი, კიტი აბაშიძე, ლ. ბოლქვაძე, ი. შანსვეტაშვილი, სტ. ჭრელაშვილი, წ. ჩხარტიყ თოფილე ხუსცივაძე და სხვ. მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევარში ქართული ეროვნული საბავშვო ლიტერატურის კრიტიკის საფუძველს ამტკიცებენ, კრიტიკოსთა ეს ჯგუფი იაკობ გოგებაშვილის ესთეტიკური კონცეფციის განმატკიცებელ-განმავითარებელნი იყვნენ. ისინი ამტკიცებდნენ იმ აზრს, რომ რეალზმის პრინციპებზე შექმნილი ქართული საბავშვო ლიტერატურა არის სინამდვილის მხატვრულად შეცნობის საფუძველი, დადებითი და უარყოფითი მოვლენების ასახვისა და ჩვენების აუცილებელი პირობა; „ადგილობრივი მოვლენის“, „ადგილობრივ ცხოვრების“ ყოფითი სურათების ჩვენება მათთვის იყო მთავარი პრინციპული მოთხოვნა, რომელიც უნდა გამხდარიყო ეროვნული საბავშვო ლიტერატურის შექმნისა და განვითარების მკვიდრი საფუძველი.

ყველა ეს და სხვა უმნიშვნელოვანესი მოსაზრებანი ქართველ სამოციანელთა ესთეტიკურ კონცეფციაში იღებდნენ სათავეს და ამავე დროს პედაგოგიური თვალსაზრისიდან გამომდინარე სპეციფიკურობის გარკვეული მინიშნებით ავითარებდნენ საბავშვო ლიტერატურის კრიტიკის ეროვნული საბავშვო ლიტერატურის წარმოშობა-განვითარებასთან კავშირში.

ბაუზმბრობა გოეთეს ერთი ბაზმბის ბამო

როგორც მოსალოდნელი იყო, ჩენი ხანდაზმული გოეთელოგი პროფ. გრ. ზავთასი გამოეხმაურა შარშან გამოქვეყნებულ ჩემს წიგნს: „გოეთეს შემოქმედებითი გზა“ (იხ. „მნათობი“, 1967, № 7). უფრო სწორად, ამ წიგნის გამოქვეყნებამ მისცა მას საბაზი თუ იმპულსი ერთზეულად კრიტიკულად განეხილა გოეთეს ის „გაგებება“, რომელიც 1953 წლიდან მოყოლებული სხვადასხვა ნარკვევებში განივიითარებია და მეტნაკლებად სრული სახით სხენებულ წიგნში მაქვს ჩამოყალიბებული.

ასეთი გამოხმაურება, ცხადია, მხოლოდ სასიხარულო შეიძლება იყოს, თუკი მას მიუყვარებელი ხასიათი აქვს. მაგრამ, სამწუხაროდ, წინასწარვე უნდა ვთქვა: გოეთეს შემოქმედების ყველა ძირითადი საკითხის გაშუქებაში გრ. ზავთასი ისე „თანმიმდევრულად“ მიიჩინისპირდება, რომ ძალაუფლებრად გამოყრობს ეჭვი, ნუთუ შეიძლება ობიექტური საფუძველი ჰქონდეს ერთი საგნის ორი მველვაების შეხედულებათა აგრერტივად აბსოლუტურ თანხედენელობას?

თავის პირველ „შენიშვნას“, როგორც ჩანს, ამ დანიშნულებას უსახავს გრ. ზავთასი: ერთი ღარტყმით, იმათითვე ვადმომაგდოს უნდგირიდან, რათა მეტე ფეხით შემდგეხს მიწაზე დანარტყბულს. მართლაც, ვის რად უნდა და რა გემოსაქვეყნებელი იყო გოეთეს შესახებ ჩემი ყველა ნარკვევი და მათი შემაქამებელი მონოგრაფია, თუკი სინამდვილეს შეეფერება ის, რისი „აღნიშნითაი“ იწყებს ჩემს „კრიტიკას“ გრ. ზავთასი?! თავად განსაჯეთ: აცხადებს რა, ო. ჭინორიას „გამოკვეთილად“ ეტყობა „ტენდენცია“, აირჩიოს საკითხის შესწავლის „თავისებური“ გზაო, იგი იქვე „ახუსტებს“, რომ ესაა „იშისაგან არსებითად განსხვავებული გზა, რასაც აქამდე ჰქონდა აღვილი ჩენის მეცნიერებაში“ (გვ. 181. ხაზგამსა აქ და ქვემოთ ყველგან ჩემი — ო. ჭ.). დიახ, არც მეტი და არც ნაკლები: მე ისე ვაკრებდებოდა რა ორიგინალმანიით შეწყობილი, რომ „საერთოდ“ ე. ი. მთელი მარქსისტული, როგორც საბჭოთა, ისე გდრ-ის გოეთელოგია გამოიმეტხადებია „სავალალო მდგომარეობაში“ ჩავარდნილად, „ჩიხში მომწყვედეულად“ და ამგვარად ჩემს თავზე მიდგია „ყველა-

ფრის თავიდან დაწყება და თანაც არსებითად შეცვლილი მიმართულებით“, „გოეთეს ნამდვილი სახის აღდგენა“, მისი „ხელახლად აღმოჩენა“ (იქვე).

მაგრამ რას ამყარებს გრ. ზავთასი ასეთ ბრადღებას? მხოლოდ და მხოლოდ იმას, რომ „მნათობის“ 1953 წლის მე-4 ნომერში მე „გამიზიარებია“ და „ფაქტიურად სახელმძღვანელოდ გამოხილია“ გამოჩენილი გერმანელი კომუნისტი პოეტის — **იოჰანეს ბეკერის** დებულება, რომ გოეთეს შესახებ „ტრადიციული და უნაყოფოდ ქცეული ლაბარაკი შეწყდეს და არსებითად შეცვლილი მიმართულებით ხელახლად იყოს დაწყებული“, რომ „ხელახლად იქნეს აღმოჩენილი საწყარო, რომელსაც გოეთე ეწოდება“. მაშასადამე, გრ. ზავთასის სიტყვებით რომ ითქვას, „გამოდის“ და „ირკვევა“, რომ გოეთეზე ლაბარაკის ახლად დაწყებმს საქიროება რასაკვირვებელია, გააკვეული აზრით, იოჰანეს ბეკერის ვამოუცხადებია, რაც ჩემს „დანიშნულს“ იმიოთა ფარგლავს, რომ ასეთი ძნელი საქმე პირადად მე გამიბედავს. ხოლო მთავარი საკითხავი ესაა: როგორ მოხდა, რომ ისეთმა კაცმა როგორც იოჰანეს ბეკერია, მთელი „ჩენი მეცნიერება“, „საერთოდ“ მარქსისტული გოეთელოგია ავტოაზნუდა? როგორ უგერლვებლყო მან, საბჭოეთის ურყვემა მუგობარმა, საბჭოთა გოეთელოგის მიღწევები? ანდა რატომ ჩასთელიდა იგი არაზად დემოკრატიული გერმანიის ახლავზრდა გოეთელოგის, რომლის ერთ-ერთი ფუძემდებელი თვითონ იყო?! უაზრობის მთელი ეს ბურუსი მყისვე გაიფანტება, თუკი ის ფაქტი ვითავალისწინებთ, რომ ბეკერის ზემოთმოტანილი დებულება ხუდ არ ეხება მარქსისტულ გოეთელოგის, რამდენდაც გელასხმობს მხოლოდ ე. წ. „ტრადიციულ“ ანუ ბურჟუაზიულ გოეთელოგის. სხვა არა იყოს რა. გრ. ზავთასი თავდაც იხსენიებს ბურჟუაზიულ გოეთელოგის „ტრადიციული“-ს სახელით როდესაც 183-ე გვერდზე ირწმუნება, რომ ო. ჭინორია „ვერ აცდა“ ამ გოეთელოგიათავის დამახასიათებელ „წინაგამარტული და ვიიმარტული გოეთეს“ დამირისპირებასო) და რაღა მარტო ბეკერს უნდა მიეწეროს სიტყვა „ტრადიციული“-ს

ჩემი კრიტიკოსისათვის გამოსადეგად «ყოველის-მოწყველად» აზრით ხმარება?

ვინც ელემენტარულად ობიექტური თვლით წაითხობავს ჩემს ადრინდელ გოეთელოგიურ ნარკვევებსაც და შარშან გამოცემულ წიგნსაც, რომელიც გვევლინება გრ. ხავთასის კრიტიკული ვალაშქრების მთავარი სახანა, მისთვის ცხადი გახდება, რომ მე, მართალია, — ეყოფა — გამხელული სჯობის — ევლილობ «გოეთეს შესახებ არსებულ მდიდარ ლიტერატურაში» რაღაც საკეთარი ხილავი გავიყავი, მაგრამ ამ ცუდს შეაკრავს წარუშარათე სწორად «ტრადიციულ»-მეტრეპეზიული გოეთელოგიის საწინააღმდეგოდ და მხოლოდ ახალ-მარქსისტული გოეთელოგიის მიმართულებით. ამის ერთ-ერთი საბუთი თუნდაც ისაა უკვე, რომ გოეთეს «ჩემებურ» გაგებას ვაშკარებ მარქს-ენგელის ვარდა ვ. ულბრანტის, ო. გროტევილისა თუ ი. ბე-შერის, ა. ლენინისა, მ. როზენფელსისა თუ ნ. ვილმონტის და სხვა შრავალი როგორც საბჭოთა, ისე გერმანული მარქსისტული გოეთელოგიის პრინციპულ დებულებათა არა კოტორლოგიურ და-ნოშებულს, არამედ ანალიტიკურ გამოყენებას. გრ. ხავთასი კი ყოველივე ამას სრული დემი-ლით უვლის გვერდს.

გრ. ხავთასის მეორე «შენიშვნა» ის ვახლავთ, რომ ო. ჯინორია, თერმე, იზიარებს «იმ თეორიასაც», რომელიც «არსებითად უბირისპირებს ერთმეორეს მოახროვან-შხატვარ გოეთესა და პიროვნება გოეთეს», რამდენადაც მხოლოდ «მოახროვან-გოეთეს» მიიჩნევს გენიოსად, ხოლო გოეთეს, «როგორც პიროვნებას, საზოგადოების წევრს», აცხადებს ფილისტერად (გვ. 181-182). კარგია, რომ გრ. ხავთასი აქაც აღიარებს, რომ ო. ჯინორია კვლავ კი არ თხზავს, არამედ მხოლოდ «იზიარებს» ამ თეორიას და მომავლდინდელ (სინანდელივში კი ჩემი ოპონენტის მიერ ყოვლად შერყვნილი სახით ვადმოცემულ) «თეორიას»; მაგრამ იგი უკეთესს იზამდა, თუკი იმასაც იტყვოდა, რომ ამ «თეორიის» ავტორი ვახლავთ **ოტო გროტევილი**, რომელმაც თვითონ გოეთესვე მიუყენა ის განსხვავება, რაც «ინდივიდუალიზმისა» და «პიროვნების» ცნებებს შორის «ეიღებულ მისიტერის» ავტორმა დაადგინა.

მაგრამ მთავარი კვლავ ისაა, რომ გრ. ხავთასი მორიდებულად ახიზნებს ამ ჩემს მიერ მართლად ვაზიარებულ გროტევილისეულ «თეორიას». გოეთეს სწენებელი რომანის გმირის, — ეიღებულ მისიტერის, — ერთი მსყველბის თანახმად, ადამიანი ორი ასპექტი შეიძლება გავარჩიოთ: «პიროვნება» (Person), რომელიც იმით ისახლვრება, რაც მას აქვს, წოდება, რანგი, ქონება თუ სხვა რას შეეძინილი ანუ ახარ-ზებითი, ვარკვანი ღირსება, რითაც იგი რაღაცად ჩანს, მხოლოდ **გვევლინება** ხოლმე, და «ინდივიდუალიზმი» (Persönlichkeit), რომელსაც

ვანაპირობებს ის ორგანული თვისებრიობა, ის მყარად მოქმედი უნარი, რითაც იგი «მძღველად არის ე. ი. მართალი იქნის თავის ადამიანად», — საზოგადოების ორგანულ წევრად. და ამის შესახებმსადაც ო. გროტევილი თვით ეიღებულს შე-მოქმედში არჩევს ორ მხარეს — «გოეთე პიროვნებას, კერძო ადამიანს», რომელიც «თავის დროზე იყო იტრიტი, სახელმწიფო მინისტრი, საიდუმლო მრჩეველი» და ჰქარავდა უხედა ხარკს ფილანტერობას, კერძოდ, «ედლობდა შეხამებოდა თავის უხადრეუ გარემოცვას, რათა თიზიერად არ დაღუპულიყო», და «გოეთე-ინდივიდუალიზმს», რომელიც «გერმანული გენიოა და... უწინარეს ყოველის მუდმივ ბრძოლაში იყო თავის გარემომცველ სინანდელივსთან, რათა მის საწინააღმდეგოდ თავისი თავი მორალურად განმტკიცებინა» (იხ. ჩემი წიგნის გვ. 22-23). მართალია, «პიროვნება» და «ინდივიდუალიზმი» ხშირად მწვეველ დაპირისპირებთან ერთმანეთს გოეთეს წინააღმდეგობრივ არსებაში, მაგრამ ამ ფაქტის აღნიშვნა, რამდენადაც მესმის, სრულებითაც არ ნიშნავს გოეთეში «მოახროვან-ბელოვანისა» და «საზოგადოების წევრის» ერთმეორისგან «გამიჯვნის» ანდა, მით უფრო, გოეთეს შემოქმედებითი არსების «ერთმანობის უარყოფას», ისე რომ, ვფიქრობ ამჟამად პაერთი დაყოფილი რჩება გრ. ხავთასის განცხადებაც. თითქოსდა ჩემს მიერ ვაზიარებული «თეორია», ნულარ იტყვიო, «გოეთეს წინააღმდეგობის სათავეებს ეძებს მწერლის მსოფლმხედველობის მიღმა».

და კიდევ ერთი დეტალი: იმის საბუთად, რომ მე არახებულად «შეუღებე» გოეთეს ღირსება, გამოიყავს იგი «ანგარებითი ბუნების ადამიანად», «უბრინციო, წარჩინებასა და რანგებს დახარბებულ ეგოისტად», გრ. ხავთასი იმორწმებს პოლდერლინის შესახებ ჩემს ადრინდელ, 1950 წელს უნივერსიტეტის «შრომების» 39-ე ტომში გამოქვეყნებულ ნარკვევს, რომელშიც, სამწუხაროდ, მე ვერ კიდევ ვერა ვარ განთავისუფლებული იმ ველგარულ-სოციოლოგიისტური სქემებისაგან, რომელთაც რაგი ჩვენი გოეთელოგი 30-იან წლებში იცავდა, ხოლო ჩემი დღე-ვანდელი კრიტიკოსი «მოადრინიობელი» სახით ამჟამადაც იცავს. ამ ნარკვევში, მართლაც, ფილანტერის «განმსყველი რეალიზმი» და «მოკრძალებული ეგოიზმი» მიჩნეული «მეამბობე» პოლდერლინისადმი გოეთეს მტრულად განწყობის ერთ-ერთ მიზეზად. მაგრამ საქმე ისაა რომ 1966 წელს, ჩემი მონოგრაფიის 16-22 გვერდებზე მე თვითონვე გადჭრიო ევმრებე-ამას, საგანგებოდ ევამაითები ძველთაგან მოარულ თვალსაზრისს, რომ გოეთე ჩვეულებრივ ადამიანთა გარესამყაროსადმი ვულგარული, მხოლოდ საკეთარი იღეთა მოყვარული ეგოისტი იყო და ამ კამათს იმის აღიარებით ვამთავრებ, რომ ადრე თავდაც მიმიჩნავს ხარკი ამ მღვა-

მინაცლებს“, უპრობამდე გადაისხვადფერებს ამათუმი აზრსა თუ დებულებას, მერე კი ეკვეთება მას იმის „დასამტყვებლად“, რომ იგი უპრობა და „არამც და არამც“ არ შეეფერება რეალობას. თანაც ყოველზე ეს იგი „სტერეოტიპულად“ ეთოდება, რომ შეიძინებია რიგი გარეგან-სიტყვიერი ნიშანი, რომელიც შეუდომლად გვაგრძნობინებს გრ. ხავთასის „არგუმენტაციის“ ფარულ „ხვეულებს“. სადაც კი ნათქვამია: „ირაკვეა“, „არავითარი გევი არ რჩება“ ანდა „გამოდის“, — იქ საქმის ნამდვილი ვითარება, როგორც წესი, იმის საწინააღმდეგოა, რააც გრ. ხავთასი „გვიმტყუებს“.

გრ. ხავთასის რამდენიმე „შენაშენა“ ეხება „გოეთეს ევოლუციის“ ჩემს მიერ „შეშთავაზებულ“ გაგებას, რომელიც, თურმე, მიუხედავად იმისა, რომ „როგ შემთხვევაში არ არის მოკლებული მეცნიერულ ინტერესს“, მაინც „სერიოზულ კრიტიკას იმსახურებს“.

პირველი საკითხი, რაც აქ უდება, ესაა ე. წ. „ქარიშხლისა და შეტყვის“ ლატერატურული მოძრაობისადმი ჰუბუტ გოეთეს მიმართება, რომელსაც მე, გრ. ხავთასის თანხმად, უკვე იმიტომ წარმოვადგენ უნდა, რომ თვალს ეს მოძრაობა ვერ შემიფასებია ჯერჯერად. თუმცა „ჯერჯერად“ ჩა თქვია, — პარდაპირ რომ ითქვას, მარკსისტულად ვერ შემიფასებია! დიახ, გრ. ხავთასი, არც მეტი და არც ნაკლები, ასე წერს: „იგი (ე. ი. მე, — რ. ჯ.) დედამისს უწყალოდ ჩვენს მეცნიერებაში მიდებულნი ვაგებთ ამ ლიტერატურისა, რომლის თანხმად იგი (ე. ი. ეს ლიტერატურა, — რ. ჯ.) არსებით-ნაკლოვანებების მიუხედავად წარმოადგენს პროგრესულ მოძრაობას, ლატერატურაში ფართო მასივს ანტიტარაწული განწყობილებების გამოხატულებას“ (გვ. 182); ეს კვლამისა ვამოხატულა, რომ მე „ცალმხრივად“ შემიფასებია ეს მოძრაობა, დამინახავს „მასში ნეგატიური მხარის გაბატონება“, „მანკიერება და უნაყოფობა“! მიმინწვეია „შეტურმერეული მეაშობეობა“, რაც, თურმე, ეწინააღმდეგება იმ პოზიტიურ შეფასებას, რომელსაც ამ შეამბახეობის ფ. ენგელსი აძლევს გოეთეს - გოეთე ფონ ბერლინგენისა“ და შილერის „უჩაღლი“ დამოწმებით (გვ. 183).

ჯერ ერთი - ჩვენს მეცნიერებაში“ ამ საკითხზე ირი თვალსაზრისი არსებობს, რომელთაგან პირველი ამ შეამბოხურ მოძრაობას მისი პოზიტიური ტენდენციების გამო ლამის „რეკოლუციურ“ მიმდინარეობადაც კი რაცხს, ხოლო მეორე, მისთვის ნაშანაღბლო არგანულ მანკიერებათა, მასში საზოგადოდ გერმანული განმანათლებლობისათვის თვისობრივ ნეგატიურ ტენდენციათა, პირველ რიგში, ფილისტერული ინდივიდუალიზმის მოძალეტის გამო, „ქარიშხალსა და შეტყვას“ მიიჩნევს - გერმანული განმანათლებლური მოძრაობის კრიზისის გამოხატუ-

ლება“. მართალია, გრ. ხავთასი პირველი ტელასპრობასავე იხრება, მაგრამ ეს გერმანობა, ვიჭრობა, არ აყენებს მეორეს უკვე რეკოლუციურების“ მიღმა, მით უფრო, რომ განსაზღვრება: „გერმანული განმანათლებლური მოძრაობის კრიზისის გამოხატულება“ ჩემი შეთხზული კი არაა, არამედ ჩვენი უმაღლეს სკოლათა სასწავლო პროგრამადანა ამოწერილია (იხ. ჩემი წიგნის გვ. 126).

მეორეც გრ. ხავთასი ფიქრობს, რომ მე „ცალმხრივად“ შევაფასე „შეტურმე უნდ ღარნი“, ეინაღდან „მასში ნეგატიური მხარის გაბატონება დავინახე“. მე კი დარწმუნებული ვარ, რომ ამ ცოდვას ის სჩადის, რამდენადაც ამჟამად აზიარებებს, ამ მოძრაობის პოზიტიურ ელემენტებს და ისეთ ღირსებებსაც კი აწერს, როგორც მას ვერავითარ შემთხვევაში ვერ ექნებოდა. მართლაც, თეზისი, რომ „შეტურმერთა“ შემოქმედება წარმოადგენს „ლიტერატურაში ფართო მასების ანტიტარაწული განწყობილებების გამოხატულებას“, საკუთრივ ხავთასისეული შენაშენია „ჩვენი მეცნიერებისა“. სინამდვილეში კი როგორც საერთოდ იმდროინდელი გერმანიის, ისე კერძოდ „შეტურმერთა“ ტრადიციის სწორადც ის საზღვრავდა, რომ მასში, ასეთი განწყობილებები სრულიად უცხო იყო ხალხის „ფართო მასებისათვის“; აქ, როგორც ამას ფ. ენგელსი აღნიშნავს, მაშინდელი გერმანია - ეს იყო ერთიანი საზოგადოებრივი ლობადი და ხრწინადი მასა“, სადაც „უველაფერი ცდილი იყო“ და „საყოველთაო უმეყოფილება სუფევდა“, მაგრამ „ვეთილის შეყოფით ცვლილების იმედით კი არსად ზანდა, რამდენადაც ერს იმის ძალიც კი არ შესწევდა, რომ დრომოკმულ დაწმუნებულბათა დამოლიო გვაგებო ადგავა“, დიახ, რამდენადაც ამ „მოთლი ხალხს იყო გამჟავალული მდაბალი, მონური, უზადრეკი ვაგრული“ სულით“ (K. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, 2-е изд., т. 2, стр. 561-562).

ამის შესაბამისად შეტურმერული პროტესტანტიზმი ატარებს ტიპურ „გერმანულ“ ხასიათს. გამოიჩინება უაღრესი აბსტრაქტულობით, რომლის „შეღობარს“ უქადრებს ინდივიდუალიზმი შეადგენს, და გამოხატავს მაშინდელი გერმანელი ხალხის არა მარტო არსებული სინამდვილთი საყოველთაო უმეყოფილებას (რახვედაც ვერ. ხავთასი ამახილებს ყურადღებას), არამედ აგრეთვე ამ სინამდვილის წინააღმდეგ ქმედითურეკოლუციურთა ბრძოლისათვის საყოველთაო უენარობასაც (რახვედაც ვამახილებ ყურადღებას მე). ანუ სხვა სიტყვით: მე არსად უარმეყვია და საყვებით ეეთანხმები ჩემს ოპონენტს, რომ „ინდივიდუალიზმის მომენტის იმდროინდელ გერმანულ ლიტერატურაში“ წარმოადგენდა სოციალური ბორკილებისაგან პირველნების განთავისუფლებას მოთხოვნის თვისებურ ფორმას“

(გვ. 182). მაგრამ ისიც უნდა დამეთანხმოს, რომ ეს „თავისებური ფორმა“, ე. ი. შტურმერტოა უკიდურესი, ყოველგვარ კანონთა და წესთა უარყოფელი ინდივიდუალიზმი არამც და არამც არ ჩათვლება განმთავისუფლებელი ბრძოლის ქმედით, პოზიტიურ სახედ.

და მესამეც: იმ ფაქტის აღიარება, რომ შტურმერტული მეამბოხებთა თავისი ულტრანაციონალისტური ხასიათის გამო „შარტო რევოლუციურობას კი არ არის მოკლებული, არამედ საერთოდ უნიადაგო და უნაყოფო, სულაც მანვე, ყოვლად ასოციალურ ბენტარჩიზმად იქცეოდა“, **ოდნავაც არ ნიშნავს** „ქარიშხლისა და შტურმის“ არსებითად ნეგატიურ შეფასებას.

მართალია, „შტურმერტებმა“ ვერც არსებული სინამდვილისადმი ჭეშოვნად გარკვეული იდეალის დაპირისპირება და ვერც ამ იდეალისათვის ქმედითად ბრძოლა შესძლეს, მაგრამ მათი უემოქმედება ისეთ „მომენტუალსაც“ შეიცავდა, რომლებსაც „ქარიშხლისა და შტურმის“ მოძრაობა ატყობს გერმანულ განმანათლებლური ლიტერატურის ერთობ მნიშვნელოვან ეტაპად, სახელდობრ, ლესინგისეული კლასიციდიან გოეთე-შილერისეული კლასიციციან გარდამავალ საფეხურად. თუმცა „შტურმერტებმა“ ვერ შეძლეს თავიანთი ეპოქის ძირითადი პრობლემის დადგენა, მაგრამ ისიც ჩათვლებათ საბატო დამსახურებად, რომ **ახლებურად დასვეს** ეს პრობლემა, რაც მათ სხვა დამსახურებებთან, კერძოდ, განმანათლებლური რეალბიზმის შემდგომ განვითარებაში შტურმერტულ წვლილთან ერთად საკმაოდ დაშვრილებითაა აღნიშნული ჩემს წიგნში (იხ. გვ. 137-8, 144-151). მაგრამ ვერ ხავთასი კვლავ „ვერ ამჩნევს“ ყოველივე ამას.

და მით უფრო გასაოცარია ვრ. ხავთასის განცხადება, რომ თ. ჭინთაიამ, შიანინა რა „შტურმერტული“ მეამბოხებთა „მანკიერებად და უნაყოფობად“, ამით „ფაქტიურად უარყო მისი დავლებითი მნიშვნელობა გოეთეს შემდგომი პოზიტიური განვითარებისათვის“ (გვ. 183). პირიქით! ჩემი წიგნის ერთ-ერთი მთავარი თეზისი ისაა, რომ გოეთემ, რომელიც, შილერას მსგავსად, ლამის იმთავითვე ვასცილდა „ქარიშხლისა და შტურმის“ ფარგლებს, სწორედ ამით მიაღწია შემოქმედებითი სიმწიფის მწვერვალებს, რომ თავის ობიექტურ შესაძლებლობათა ფარგლებში მაქსიმალურად დასძლია „შტურმერტული“ მეამბოხების მანკიერებანი და იმ დროის ყველა სხვა გერმანულზე უკეთ განვითარა მისი პოზიტიური ტენდენციები.

ვრ. ხავთასს, ცხადია, შეუმჩნეველი არ რჩება გოეთეს ევოლუციის ჩემი „გაგების“ ეს ზერცხეალი, მაგრამ იგი იმით „არღვევს“ თუ „აუფასურებს“ მას, რომ მიიღლის რაღაც **ბიტყვიერ დეკლარაციად**, რომელსაც თითქოსდა არ ადარტრებებს, სულაც ეწინააღმდეგება უბუნე გოეთეს „დიდ ნაწარმოებთა ჩემს შიერ წარმოდგე-

ნილი ინტერპრეტაცია. იგი წერს: „თუმცა ბიტტარი (ე. ი. მე-ო. ჟ.) **ირწმუნებუ** გოეთეს ყველაზე წარმატებით“ შეებრძოლებ შტურმერტულ ლიტერატურის ამ მანკს, მაგრამ არავითარი ეჭვი არ რჩება(?) რომ თ. ჭინთაიას აზრით აღრინდელი გოეთე სწორედ ამ მანკიერის მეამბოხების ნიადაგზე დგას“ (გვ. 183). თანაც საგულისხმოა, რომ ამ „უეჭველი“ დასკვნის „გამოყენებისას“ პროფესორი კვლავ მიმართავს ჩემს აზრის უჩუმიად „შენაცვლების“ ნაცად ზერცხს: გამოდის რა ჩემი დებულებებიდან, რომ „გოეთე ფრანგულ ბერლინიანებში“ გოეთე თავის გმირს თანაუგრძნობს და ამარბლებს, რაც უფროდ მოწმობს აღმართიდელ გოეთეს დგომას შტურმერტთა „მანკიერი მეამბოხების ნიადაგზე“, ვრ. ხავთასი იმას უსვამს ხაზს, რომ „თ. ჭინთაიას აზრით“ უბუნე გოეთეს სხვა მთავარი გმირებიც, — პრომეთე და ვერთერი, — არსებითად გოეთეს მონათესავე ანუ აგრეთვე მანკიერი მეამბოხენი არიან, რაც თითქოსდა იმას მოწმობს, რომ „გოეთე ამ დროის სხვა დიდ ნაწარმოებებშიც“, — „პრომეთეს“ და „ვერთერშიც“, — „დავს მანკიერი მეამბოხების ნიადაგზე“. მაგრამ ამ „ლოგოეუი“ კონსტრუქციის აგებისას ვრ. ხავთასი უჩუმიდება ერთ გადამწყვეტ „დეტალს“: იმაზე არ მრავს კინრბა, რომ პრომეთესა და ვერთერის სახეთა ჭინთაიასეული ანალიზითლიანად იმის საჩვენებლადაა გამიზნული, რომ ამ გმირებისადმი გოეთეს დამოკიდებულება პრინციპულად განსხვავდება გოეთისადმი მისი დამოკიდებულებისაგან (იხ. გვ. 162-3, 177-8), სახელდობრ, იმის ნათესაყოფად, რომ გოეთესადმი **აპოლოგეტური** დამოკიდებულებით გოეთე ჭერ კიდევ შტურმერტული მეამბოხების ვიწრო ფარგლებში რჩება, ხოლო პრომეთესა და, მეტადრე, ვერთერის მიმართ უკვე კრიტიკულადაა განწყობილი, რითაც არსებითად ემერება „შტურმერტობას“, რომლის მანკიერებაშიც სწორედ „ვერთერიზმში“ უკოცათავისი დასრულებული გამოხატულება.

დასასრულ, მართალია, ვრ. ხავთასი არც ვერთერის სახის ამ „ნეგატიურ“ გააზრებაში მეთანხმება, ვინაადაც მის დომინანტურ ნაშნად „უსამართლობის წინააღმდეგ ამხედრებას“ თვლის და არა ამ ამხედრების მანკიერებას. მაგრამ მე ვარჩევ აქაც ფრ. **ენგელსს** მივემხრო, რომელიც ე. გრაუნის საწინააღმდეგოდ ვერთერში ზედაედა იმდენად არა „საზოგადოების მიმდრ და ღრმა კრიტიკისას“, რამდენადაც „**პროცენებე მირბალას**“, იმის გამო მკოედებელ და მვერცხეად ფილიტრებს, რომ უფსერული ნაწოლილა ბიურგერულ სინამდვილესა და ამ სინამდვილის შესახებ მის საკუთარ, არანაებ ბიურგერულ ილუზიებს შორის“ (K. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. 4, стр. 236) დიახ, იმისდა მიუხედავად მივემხრო, რომ ვრ. ხავთასის „არგუმენტაციის“ თა-

ნახმად „გამოდის“, „ირკვევა“ და „არავითარი ეჭვი არ რჩება“, რომ ვერტუბრის ამგვარი „ნეგატიური“ შეფასებით **ფ. ენგელსი** „გარკვეულ ზრდილს ფენს“ ახალგაზრდა გოეთეს შემკვლად-რებისს და მდებარეობს მნიშვნელობას.¹

მეორე მთავარი საკითხი, რაც გოეთეს ევოლუციის პრობლემასთან დაკავშირებით იჭრება, შეეხება 1775 წლიდან ვაიმარში დამკვიდრებული გოეთეს **კომპრომისის** უბადრუტ გერმანულ სინამდვილესთან, ე. წ. „რეზინიაციას“ ანუ „თვითშეზღუდვას“, რომელსაც პოეტი მას შემდეგ დაადგა, რაც „მტურმერულ“ მაქსიმალიზმზე აიღო ხელი. იქ გრ. ზეთასს ის არ მოსწონს, რომ „ო. ჯინორია ამ კომპრომისში ზედადგა დადებითი მნიშვნელობის ფაქტს მწერლის განვითარებისათვის“ (გვ. 183). მერე და რაა ამაში მკდარი და ცუდი, თუკი, ცხადია, ჯერონად დაედაგენთ ამ კომპრომისის ხასიათს? ჩემი აზრით, გრ. ზეთასის მთელი კრიტიკული შეჯელობა ამ საკითხზე იმ გაუგებრობას ემყარება, რომ მას „კომპრომისზე“ გოეთეს წასვლა, — მწერლის განვითარების თავისი თავდადრეველი, ძირითადი კონცეფციის თანახმად, — ეს-მის, როგორც რეაქციულ გერმანულ სინამდვილესთან „შერიგება“. ამას ცხადყოფს გრ. ზეთასის „განმარტება“, რომ მიუღებელ სინამდვილეზე მისი გარდაქმნის მიზნით „ზემოქმედების შესაძლებლობას“ უზრუნველყოფს „არა (მასთან) კომპრომისი, არამედ მის წინააღმდეგ გამოსვლა“ (გვ. 184). მე კი იმას ვამტკიცებ, რომ შეინაგანად გოეთე-გენიოსი არასოდეს შერიგებია თავის უბადრუტ ცხოვრებისეულ გარემოცვას და მხოლოდ იმიტომ დაადგა სწავებულ კომპრომისს, რომ იგი მაშინდელ გერმანიაში წარმოადგენდა მიუღებელ სინამდვილეს „წინააღმდეგ გამოსვლის“ ერთადერთ იმიტატურად შესაძლებელ ფორმას. „თავისთავად“ აღებული, გოეთეს კომპრომისი, ცხადია, დათმობას, მართალია, ნაწილობრივ, მაგრამ მაინც ვარკვეულ „დაზიანებას“ წარმოადგენდა და „როგორც ასეთი“ ანუ იმ კონკრეტული სიტუაციისაგან განყენებულად, რომელშიც უბედობლა პოეტს არსებობა, ნეგატიურ „ფაქტადია“ მისაჩნვეი, მაგრამ თუკი იმ გარემოებას ვაკეთავლისწინებთ, რომ,

ფ. ენგელსის თქმისამებრ, გოეთე მუდამ იღგა დილექსის წინაშე, „ეარსებნაქსპიკციონსტრუქტიონში, რომელიც უნდა სხედნებრედქსტრუმელთანაც, ამავე დროს, მიჯაჭვული უნდა ყოფილიყო, როგორც ერთადერთთან, სადაც მოქმედება შეეძლო“, ანუ იმას თუ ჩავთვლით, რომ სხვა არხევიანის უქონელ გოეთეს მხოლოდ ამ გარემოცვაში შეეძლო ზიარებოდა იმ „პრაქტიკულ ცხოვრებას“, რომლისაკენაც უბიძგებდა „მისი ტემპერამენტი, მისი ყველა სულიერი მისწრაფება“ (ესეც **ფ. ენგელსის** ცნობილი სიტყვები ვახლოვით), — დაბ, ასეთ კონკრეტულ ასპექტში თუ განვიხილავთ ამ საკითხს, ცხადი გახდება, რომ გოეთესათვის ეს კომპრომისი წარმოადგენდა აუცილებელ პირობასა და ერთადერთ შესაძლებელ ფორმას სინამდვილეზე ზემოქმედებისა, გრ. ზეთასის სიტყვებით რომ ვთქვათ, ცხოვრების „ქანსად რეალიტეტურ ნაწყისთან“ დაკავშირებისა. და მეც მხოლოდ ამ აზრით ვამბობ, რომ სწავებულ იქნელებით კომპრომისს, მთელი მისი სიმძიმის მიუხედავად, მაინც ჰქონდა „დადებითი მნიშვნელობა“, რამდენადაც სწორედ მის, ამ კომპრომისში შეიძლებინა გოეთეს მის უბადრუტ გარემოცვას წინაშე გაღებული მძიმე მსხვერპლის ფასად. მაგრამ საბოლოოდ ამავე გარემოცვის საწინააღმდეგოდ არა მარტო ფიზიკური არსებობა შეეწინააღმდეგებინა, არამედ საიმისო სულიერი ძალაც მოეცარება, რათა ფაქტის შემოქმედად ვახრდილიყო.

ამიტომაც, სიმართლე რომ ვთქვა, კარგად არ მესმის, რას მთხოვს გრ. ზეთასი, როცა მისაყვედურებს, რომ მე ვხედავ „გარემომცველ უბადრუტობისადმი მწერლის მხოლოდ კომპრომისზე წასვლას“ (გვ. 183), და მით უფრო მივიჩნევ, როგორც თვეის იგი შესაძლებლად თუნდაც, რამე კონტექსტში დამაკავშიროს გენდოლოფთან და კროჩესთან. დაბ, ჩემი აზრით გოეთე-გენიოსი იმიტოა დიდი, რომ მხოლოდ კომპრომისზე წავიდა და არა შერიგებაზე, რის შედეგადაც მას არცერთ თავის ქნდი, ასე ვთქვათ. ქემმარტად გოეთესეულ ქნინებაში იმ აზრით არ „ჩამოვდგია ზავი“ გერმანულ უბადრუტობასთან, რომ მას „დამცველად“ დასდგომოდა. ხოლო გენდოლოფსა და კროჩეს რაც შეეხება, ისინი მართლაც მტრულად ეკიდებინა მათეც გოეთეს რადიკალიზმს. ხოლო გვიანდელ გოეთეს სწორედ „შერიგებას“ მიაწევენ „ღირსების“ სახით, მაგრამ მე ხომ არც ერთს ენა-ღვიარ და არც მეორეს. პირიქით, საწინააღმდეგოდ გენდოლოფისა და კროჩეს ტიპის „ტრა-დიციულ“ გოეთელოგებისა, რომლებიც უპირისპირებენ ხოლმე ერთმანეთს ორ—ჰაბუსსა და ჰარმაგ, ფრანკფურტულ და ვაიმარულ—გოეთეს. მე საგანგებოდ ეუნეამ ხაზს გოეთეს შემოქმედების ენის ორი მთავარი ეტაპის შინაგან, ორგანულ ერთიანობას: სახელდობრ, ერთი

¹ დავსძენ, რომ **ფ. ენგელსს** ამ საკითხში ისეთი წინამორბედები ჰყავს, როგორნიც არიან: **ფლენსგი**, რომელმაც „მტურმერებს“ უწოდა „ჩუქაგალოიათი, ჭირდვით პატრიარხთაგანე ორი-გინალები“ (იხ. ჩემი წიგნის გვ. 152), და **კანტი**, რომლის აზრითაც „მტურმერთათვის“ ნიშანდობლობი პიეტროფორებული ტრფალი საკუთარი პროფენებისა, რაც ესოდნე მკვეთრად ემწნევა ვერთურს, წარმოადგენს „მხოლოდ პათოლოგურ მიდრეკილებათა მქონე თავაშეკრულ მანქანობას“ (იხ. ჰეტერის „XVIII ს-ის გერმ. ლიტ-ის ისტ. III, 1. 1872, გვ. 13).

მხრივ იმას აღვნიშნავ, რომ ე. წ. „რეზინაცი-
ის“ ანუ „თეთრშეღვდვის“ პრინციპი, ბო-
მელსაც გოეთე ვაიმარში ადგება მტკიცედ,
„უკვე მისი „მეტრმგრობის ხანაში ჩანს ხასაბუ-
ლი“ (გვ. 185), ხოლო მეორე მხრივ იმაზე ვა-
მახილავ კერძოდ, რომ გოეთესათვის არც
ვაიმარში ხდება უტყობი, პირიქით, აქაც არჩება
„როგანული და აქტუალური“ „რეკოლუცი-
ური ბძბოლის“, სულაც, „სახალხო აქანების“
პრინციპი (გვ. 190), რომელსაც იგი ერთხელ
და სამუდამოდ იმისდა მიუხედავად ეზიარა
სიკაბუტეში. რომ აღზიადანვე კრიტიკულად
მოეკიდა „მეტრმგროლ“ შეამზობუბას; დიხს,
იმას ცხადყოფ კონკრეტული ანალიზით, რომ
როგორც „სინამდვილის რადიკალურად გაზ-
დამქმნის იდეისადმი“, ისე სხვა პოზიტიური
მეტრმგროული სულსკვეთებებისადმი ე. წ. „ვა-
იმარულ“ გოეთეს პრინციპულ ერთგულებას
ასაბუთებენ „მისა შემოქმედებითი ევოლუცი-
ის გენერალურ ხაზზე მდებარე ისეთი თხზუ-
ლებები, როგორცაა დრამები „ეგმონტი“, „ტო-
მკვატო ტასო“ და რომანი „შერჩევათი ნათ-
საობა“ (გვ. 189).

ხოლო დამოლოს, ამ საკითხთან დაკავშირებით
ის მინდა დავსძინო, რომ გოეთეს „კომპრომი-
სის“ დადებითი თუ უარყოფითი შეფასებები
არც ო. ჟინორიას და არც გრ. ხავთასის კუთ-
ვნილებას არ შეადგენენ. კერძოდ, ისაა სავე-
ლისმთ, რომ გრ. ხავთასის ისეთი შორეული
წინამორბედი ჰყავს, როგორცაა გოეთეს ცნო-
ბილი „მეფისტოფელის“ მეგობარი მეტკი.
ხოლო ო. ჟინორიას, ეფიქრობ, თავად ფაუსტის
აეტორი უტურს მხარს, რომელმაც 1781 წლის
ერთ-ერთ პარათში შემდეგი თქვა გერმანულ
უბადრუტობასთან თავისი კომპრომიზის გამო:
„მეტკი და ბეზერი სხვადასხვა მცდარად
მსუქლობენ ჩემზე. ისინი მხოლოდ იმას ხედი-
ვენ, რასაც მე მსხვერპლად ვწირავ და არა იმას,
რასაც სანაცვლოდ ვიღებ; ამიტომ მათ არ ეს-
მით, რომ მე, თუმცადა ყოველდღიურად ასე
შევტარ ვეარგავ, დღილიღვე მაინც ვმდიდრდე-
ბი“ (იხ. ჩემი წიგნის გვ. 186).

გოეთეს ევოლუციის შესახებ მთავარი და,
სულაც, ცენტრალური საკითხი, რომლის ვადა-
წყვეტისაგანაა დამოკიდებული დიდი პოეტის
მთელი სიმწიფის დროინდელი შემოქმედებისა
და მეტადრე „ფაუსტის“ ვაგება-შეფასების ხა-
სიათი, ეხება მწერლის დამოკიდებულებას მი-
სი დროის უმნიშვნელოვანესი მოვლენისადმი —
საფრანგეთის ბურჟუაზიულ-დემოკრატიულ
რევოლუციისადმი.

ამ საკითხში გრ. ხავთასის მთავარი ბრალ-
დება ის გახლავთ, რომ „ვაიმარული, კერძოდ,
საფრანგეთის რევოლუციის ეპოქის გოეთეს
შეფასებში“ ო. ჟინორია „არა უბრალოდ დგას
იმთი თვალსაზრისზე, ესაიკ საყვედურობის გო-
ეთეში ფილიტრის დანახვას, არამედ მათთან

შედარებით გაყოლებით უფრო მარჯნეფ წასუ-
ლად, რეაქციონერადაც წარმოადგენენ მწე-
რას“ (გვ. 182), რომ, სხეულდებურ, უმჯეს გვა-
მოყავს მწერალი როგორც საფრანგეთის რე-
ვოლუციის მტერი, ბოლომდე რეაქციული ტი-
ნდენიული შეზოქილი (გვ. 184).

უნდა ვიღიარო, რომ ასეთ ბრალდებას ყვე-
ლაზე ნაკლებ მოველოდი, რამდენადაც სრუ-
ლიად საწინააღმდეგო ხასიათის შიში მქონდა
იმას ეეკვობდი, რომ ვინმემ შეიძლება მისაყვე-
დუროს, გოეთე მეტრმგროლ „მარცხნივ წა-
სულ“ უქმანებდა, ლამის მარქსისტულ გამოფ-
ყავსო. და მთლად „სამავალითო“ ისაა, რომ
ასეთი საყვედური მართლაც არ ამოდა... იმავე
გრ. ხავთასისაგან, რომელიც ქვემოთ, სადაც
მეორე ნაწილის ფაუსტის ჩემს ვაგებას „იხი-
ლავ“, იმის გამო წყრება, რომ „...ო. ჟინორია
სოციალზმისადმი გოეთეს დამოკიდებულებას
იმგვარად წარმოადგენს, რომ ამყარა ხდება
(ე. ი. კვლავ: „გამოდის“ თუ „ორკევა“ —
ო. ჟ.), რომ გოეთეს იგი „მეცნიერული სოცია-
ლზმის იდეაზე ამადლებულ მწერლად მიჩ-
ნენს“ (გვ. 190). ხოლო ახედაც თუა საწმე, მა-
შინ ამგვარი კითხვა იმალება თავისთავად: რო-
მელი ქვეთმყოფელი კაცი იტყვის, გოეთე
მეცნიერული სოციალზმის იდეაზედა ამადლე-
ბულით, თუკი ამავე დროს მიჩნენს მას საერ-
თოდ (არა თუ სოციალისტური, არამედ თუნ-
დაც ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული) „რეკო-
ლუციის მტრად“, რომელიც „ბოლომდე რეაქ-
ციული ტენდენციითაა შეზოქილი“?! მაგრამ
გრ. ხავთასი ისე შეუბყრია „უსამწელო“ წი-
ნალმდეგობებში ჩემი „ვამოკერის“ ტინს.
რომ არც ამგვარ უხერხულ კითხვებს ებუება.

მაგრამ, მაინც, რას ამყარებს იგი თავის ამ მთა-
ვარ ბრალდებას, როგორ ასაბუთებს, რომ მე
გოეთე გამომყავს „საფრანგეთის რევოლუციის
მტრად“ ანუ, როგორც ეს რამდენიმედ ქვემოთ
185-ე გვერდზეა, თქმული, წარმოვადგენ „რე-
ვოლუციისადმი მწერლის დამოკიდებულებას
ისე ნეგატიურად, როგორც ეს გოეთეს არც
ერთ კრიტიკოსს არ მოუშემდენია“?

უწინარეს ყოელისა ის მინდა აღვნიშნო, რომ
გრ. ხავთასი აქ კვლავ „იშველიებს“ ჩემი, ასე
ვთქვათ, ადრინდელი ცთომილების სამწე-
ხარო ნაყოფს, 1950 წლის ნარკვევს პოლ-
დერლინის შესახებ, რომლებშიც მართლაც
მიწერია, რომ გოეთე და შილერი „რეკოლუ-
ციის განუდგნენ, არა მხოლოდ მის შეთოდებს
უარყოფდნენ, არამედ მის იდეალთა რევიზი-
საც ახდენდნენ“. მაგრამ 1966 წლის ნაშრომში
მე ხომ დიამეტრალურად საწინააღმდეგო თვა-
ლსაზრისს ვიკავ, რათაც, თავისთავად ცხადია,
ჩემს ძველ აზრს „აეტომატურად“ ეხსნი?

მაგრამ ერთი შეხედვით არც ასე მარტივად დგას საკითხი. აქ გრ. ხავთასს ამ 1966 წლის ნაშრომიდანაც მოაქვს რიგი ციტატი, რომელთა მიხედვით თითქოსდა მართლაც „აშქარა ხდება“, რომ გოეთე რევოლუციას მტრობს და რომლებიც, ამდენად, იმას მოწმობენ, რომ მე დღესაც ვიყავ იმავე მანკიერ თვალსაზრისს, რაც 1950 წელს გამიზიარებია. მაგრამ საქმის ვითარებას ცოტათი ღრმად თუ გავხიზრეთ და სხენებულ ციტატებს იმ კონტექსტს დავებრუნებთ, საიდანაც გრ. ხავთასმა ისინი ამოგლიჯა, უმაღლესი ყოველივე გაცხადდება და, ეერძოდ, ისიც გახდება ნათელი, პოლიმიკის რა ბერხს მიმართავს აქ ჩემი ოპონენტი.

საქმის ვითარება კი ასეთი ვახლავთ: „ჩემი“ ძველი დებულება, რომ გოეთე „რევოლუციას განუღვა“ და მხოლოდ მის მეთაღებს კი არ უარყოფდა, არმედ მის „იდეალთა რევიზიასაც“ ახდენდა, მთლად უსაფუძვლო როდია, სახელდობრ, რამდენადმე უხეშად, მაგრამ არსებითად სწორად გამიხატავს იმ ანტირევოლუციურ განწყობილებას რომელმაც იაკობინური ტერორით შეპარწეხებული გოეთე 90-იან წლებში შეიპყრო; და ამდენად ბუნებრივია, რომ ანლოგური ადგილები მოიძებნება ჩემი წიგნის იმ გვერდებზედაც, სადაც ვარჩილია გოეთეს ამდროინდელი შემოქმედება. განხილულია მისი **მაშინდელი** ანტირევოლუციური განწყობილების გამოხატველი თხზულებები, ეერძოდ, კომედია „მოქალაქე გენერალი“. მაგრამ იმავე დროს აქ, 1966 წლის წიგნში, მე უკვე კატეგორიულად ვემაჩვენებ „ჩემს“ ადრინდელ თვალსაზრისს, რომელსაც იმდენად მივინწევ პრინციპულად მცდარად, რამდენადაც იგი გოეთეს 90-ნი წლების დროინდელ ნეგატიურ განწყობილებებს განაერცობს მის მივლ შემდგომ შემოქმედებაზე ანუ იგი წარმოადგენს საქმეს, თითქოს „ფაუსტის“ ავტორი ბოლომდე დარჩენილიყო რევოლუციის მტრად. და აქვე მიზნდა დავსძინო, რომ ეს თვალსაზრისი, რომელსაც მე ადრე ვიზიარებდი, ზოლო გრ. ხავთასი „შელამაზებულად“ ახლაც იცავს, კვლავ არც ჩემია და არც მისი, არმედ იმავე „ტრაგედიაში“ გოეთეოლოგიის კუთვნილებას წარმოადგენს, რომლის ისეთ ბერჯებს, როგორც ნიუ გუნდოლფი და კორფი არიან, კიდევაც ვაერტიკებს ჩემი წიგნის 57-60 გვერდებზე.

თუკი რამეა ახალი გოეთეს ჩემს „გაგებაში“, ესაა, უწინარეს ყოვლისა, საფრანგეთის რევოლუციისადმი მისი დაყოფიებულებების განვითარებაში ვარჩევა საში სხვადასხვა ეტაპისა, ანუ იმის ჩვენება, რომ 1) იაკობინულთა დიქტატორამდე მწერალი, რევოლუციური მეთოდებისადაც ერთგვარი იქვისა და შიშის მიუხედავად, მაინც ცნობს საფრანგეთის რევოლუციას, როგორც ეკობრბობის ისტორიაში ახალი ერის დასაწყისს; რომ 2) იაკობინულთა

ტერორის შემდეგ რომესიერის „საშინელი საქმეებით“ შეპარწეხებული პრეტორი ვენდრას; მუდავს რევოლუციის დადებამი შედეგებშია უარყოფს მის მიზანშეწონილებას, თუმცაღა მაინც არ იქცევა მის აშქარა მტრად; და რომ 3) 90-ანი წლების მერე იგი თანდათან ძლიერ იაკობინურ „უქიდერესობაში“ წინაშე შიშს და ეთვისება არა მარტო იაკობინულთა უმაღლეს რევოლუციურ იდეალებს, არამედ ერთდგვარად მათ რევოლუციურ პრაქტიკასაც, რომელსაც, მართალია აღიქვამს მხოლოდ „გერმანულ“, ე. ი. აბსტრაქტულ — ფილოსოფიურ-მორალურ-ფსიქოლოგიურ — პლანში. ჩემი ეს უკანასკნელი თვისიკ, ერთის მხრივ, აკონკრეტებს იმავე იოსანეს ბეგრის ზოგადად გამოთქმულ აზრს, რომ „ფრანგული რევოლუციის სულია, რაც გოეთეს დაედგვა, რამაც იგი მის არსებით ხაზებში, ჩამოაყალიბა და რის განმარტივებდაც იგი ისე იქცა, როგორც არც ერთი სხვა გერმანელი“ (იქვე, გვ. 58-59); ზოლო მეორეს მხრივ იგი წარმოადგენს შემდგომ განვითარებას ცნობილი საბჭოთა გერმანიისტის ნ. ვილმოინტის აზრისა, რომ „გოეთე ვაკილებით უფრო ახლოს იდგა, ვიდრე თავად ფიქრობდა, იმ „აღზნებულ“ ზალხურ თავებთან, რომელთაც თავის კომედიებში დასცინოდა“ (იქვე, გვ. 106); სახელდობრ, თუკი ვილმოინტის თანახმად, გოეთეს იაკობინულებთან დაახლოება მხოლოდ მათ უქიდერეს „ეთერიითა“ შეთვისებით შემოიფარგლა, მე იმის ჩვენებას ვცდილობ, რომ საბოლოოდ მისთვის არც მათ რადიკალურ პრაქტიკას ნაუვლია უნაყოფად, რამაც კიდევაც განსაზღვრა მისი ფუნსტური პუმანიშნის მებრძოლი ხასიათი. ეერძოდ, ის ვარემოება, რომ „ფაუსტის“ პრობლემა „იმდენად მაღალია მიზნის, რევოლუციური იდეალის პრობლემა კი არ არის, რამდენადაც ამ მიზნისაკენ სწრაფვის. ამ იდეალისაკენ მიმავალი რევოლუციური გზის პრობლემა“ (იქვე, გვ. 113). და სწორედ ჩემი ამ დებულებამ გამოიწვია გრ. ხავთასისავე მეორე (პირველის საწინააღმდეგვარ) საყვედური, რომ მე „მეცნიერული სოციალიზმის იდეამდე ამდლებულ მწერლად“ მივიჩნევ გოეთეს, რაც, შემოძლია დაიფიციო, ისევე არ მიქნია, როგორც „კონტრრევოლუციონერად“ არ გამოიხყვანია ვაიმარელი ბრძენი (აქი მე იმისაც სიგანებოლ აღვნიშნავ, რომ რევოლუციას, როგორც კაპიტალიზმიდან სოციალიზმისაკენ გადამუვან გზას, გოეთე მეტისმეტად აბსტრაქტულად და ბუნდოვანად, სოციალურ-პოლიტიკურ პლანში დაფონკრეტებლად აღიარებს, ისე რომ ვერ კიდევ ვერ სცილდება უტოპიზმის ფარგლებს, თუმცაღა უკვე არც ზვეულებრივი ბერყვანიულ-დემოკრატიული ფტობების ჩარჩოებში ეტყვა, რომლებიც სოციალიზმის უბრძოლველად დაშყარებას ქადაგებენ ზოლოვე;

ყოველზე ამის შესახებ იხ. იქვე, გვ. 237, 255, 484, 112).

მეშ, როგორღა „ხერხებს“ ვრ. ხეთასი თეთრის შივად „გამოყენას“ ანუ ასეთ ვითარებაში იმის „დამტკიცებას“, რომ ი. ჭინორია დღესაც, როგორც ოდესღაც, რევოლუციის მტრად სახავს გოეთს?

იმას ვერ ვიტყვი, რომ იგი დემოლით უშლის გვერდს ჩემ დებულებას, რომლის თანახმად გოეთემ საბოლოოდ პოზიტიურად აღიქვა და მიიღო ს:ფრანგეთის რევოლუციის გამოცდებო. პირიქით, სიგანგებოდ აღნიშნავს, რომ გოეთეს შემოქმედებით ევოლუციის „უკანასკნელ, ფულსტერ პერიოდს“ ო. ჭინორია თვლის „არსებითად რევოლუციურ პერიოდად“ (გვ. 184), რომელშიც მწერალმა გამოიჩინა „მტრმტრობაზე“ უფრო „მაღალი ხარისხის შეამზობობა“. ოღონდ ვრ. ხეთასი ისევე არ მიიფიქრებს ამ დებულებას, როგორც მანამდე „მტრმტრულ“ შეამზობობაზე უბრალოდ გოეთეს ამდღება ჩამოთვალა „დაუსაბუთებლად“, და ამ „საფიქრებზე“ მთელ გვიანდელ გოეთეს მიმართ „აღიქვებს“ ძალას ყოველივე იმას, რაც 90-ნი წლების გოეთეზე მიიქვამს „ცუდი“.

„ტექნიკურად“ ასე „კეთდება“ ეს: ერთის მხრე, ვრ. ხეთასი იმას მიიწუნებს, რომ ჩემს წიგნში „ერთობ მართლად“ მაქვს წარმოდგენილი „ის... რაც ნამდვილად პოზიტიურია რევოლუციისადმი გოეთეს დამოკიდებულებაში“, კერძოდ, არც კი ვიხილავ „გოეთეს იმ ნაწარმოებებს („აქანებულნი“, „წელწელის ოთხი დრამი“ და სხვა), რომლებშიც რევოლუციისადმი გოეთეს ეს პოზიტიური დამოკიდებულება განსაკუთრებით ცხადად ჩანს“ (გვ. 185). მეორეს მხრე კი მიქვდე და ვადაქრით, რაიმე ატგემენტის დემონსტრაციად, მაგრამ ყოველგვარი ეჭვის გამოშროცხველი ტონით აცხადებს, ო. ჭინორია „კონკრეტულ მასალაზე“ არ უჩვენებს „ამ მაღალი ხარისხის შეამზობობას“ (იქვე), ხოლო ამ ორი „ფაქტად“ იმას ასკენს, რომ მე ისე გამოვიყენე გოეთე „რევოლუციის მტრად“, „როგორც ეს გოეთეს არც ერთ კრიტიკოსს არ მოუშოქმედნია“.

სინამდვილეში კი ამ ორივე „ფაქტის“ მასახიკ ამ მოიპოვება ჩემს წიგნში.

კერძოებით: მე არათუ „არაფერს ვამბობ“, არამედ ანაერტგზის ვლაპარაკობ იმაზე, რომ გოეთეს თანახმად რევოლუციები შემთხვევით არ ხდება ანუ ვარკვეული პირობები ათუღებენ ხოლმე ხალხს მოახდინოს რევოლუცია: კერძოდ, 30-31 გვერდებზე 90-იანი წლების დრამას „დიდ კოლტას“ მივიჩნევ იმის აღარებოდ, რომ „არისტოკრატის (მორალურ-სოციალური) დეგრადაცია რევოლუციის აუცილებლობას საბუღრავს“, ვინაიდან ამ „დეგრადაციის გამო ხალხის მრისხანების ტალღამ უნდა

აღეაოს ვ. წ. „მაღალი“ საზოგადოება ისტორიის ასპარეზიდან“; ანდა „ფულსტერ“ მეორე ნაწილის IV აქტში იმ ისტორიულ ფაქტის კონსტატაციის ექსემა ხაზს, რომ მშინი, როცა ზემოთ „პიროტების ცელოს პიროტება, უკანონობა კანონივით დადის კარდაკარ“, ქვემოთ „ბრბო ლეაფს, იწყებს განგაშს და აჯანყება იმღება წელში“ (გვ. 338). ხოლო „აჯანყებულებსა“ და „წელწელის ოთხ დრამს“ რაც შეეხება, ამათვან პირველს იმიტომ არ შეეხებია, რომ გოეთეს ეს დემონსტრაციული დრამა რევოლუციის როგორც უარყოფის, ასე გამართლების თვალსაზრისით არაფერს შეიცავს არსებითად ახალს 90-ნი წლების ჩემს მიერ გარჩეულ სხვა გოეთესწულ თხზულებებთან შედარებით: მეორე კი იმიტომ ვერ დავიმოწმებ „რევოლუციისადმი გოეთეს პოზიტიური დამოკიდებულების“ საბუთად, რომ აქ არაფერი შეიმჩნევა ამის მავგარი (პირიქით 1797 წლის ამ კრებულში დისტიქებისა გოეთე რევოლუციის თემზე ან იმას ამბობს, რომ „ფრანგობა ამ აღრეულს დღეებში ისევე ავიწროებს მშვიდობას ქმნალობას, როგორც ამას ოდესღაც ლუთერანობა ჩადიოდა“ ანდა იმ აზრს გამოიქვამს, რომ რევოლუციების თავიდან ასაცილებად საჭიროა მებრძოლ ელასებს შორის საერთო ენის გამოხატვა, ზვედიან ზრუნვისა და ქვევიდან მოთმინების გამოჩენა, ე. ი. იმას ქალებს, რაც, ვრ. ხეთასისავე მართებულა თქვით, „არის გოეთეში ფილისტერობის უაღრესი გამოხატულება“ (იხ. მისი „გოეთე და რევოლუცია“, 1937, გვ. 83). და ამის შერე თვად მკითხველმა განსაჯოს, ეს აქვს „პოზიტიურობა იმართ დანახული, რაც მწერლის სისუსტეს წარმოადგენს და არა სიძლიერეს“: მე თუ ჩემს დღევანდელ კრიტიკოსს?

და მეორეც: მე დიხავე „კონკრეტულ მასალაზე“ მრავალრიცხოვანი ფაქტებით ცხადვყო, რომ გოეთეს შემოქმედებით გზის უკანასკნელ, ფულსტერ მომკვეთს სწორედ „რევოლუციის სელი“ უღებას.

უწინარეს ყოვლისა, ვიმოწმებ 1799-1803 წლებში მოფიქრებული და ნაწილობრივ განხორცილებული დრამატული ტრილოგიის „უკანონო ასულის“ მეორე ნაწილის სქემას, რომელშიც, მართალია, „აქრ კიდეც საკმაოდ სუსტად“, ასე ვთქვით, ჩანასაბორივად, მაგრამ მინც შეიმჩნევა „რევოლუციისადმი გოეთეს დამოკიდებულების ახალი ნიშნები“, კერძოდ, უკვე არა „სუბიექტურ-ემოციური“, არამედ „გონების ობიექტური თვადობა“ ჩანს დანახული რევოლუციის „საშინელებები“ (გვ. 47-48);

შემდეგ გოეთეს მეგობრებიდან, მაქსიმიზიდან და საუბრებიდან მომაქვს უკვე პირდაპირი ჩვენებანი იმის შესახებ, რომ ის ეტაპი, როცა მწერალი რევოლუციის „ცუთილისყო-

ფელ შედგება“ ვერ ხედავდა, ვასულია (გვ. 49-50), რომ რევოლუციური „ძალდატანება“ პოეტს, მართალია, ისევე-ისე ესაბება „ტირა-ნიად“, მაგრამ უკვე მიანჩი დიდ ახალ იდეათა დამკვიდრების აუცილებელ საშუალებადაც (გვ. 51-52) და რომ, მისი აზრით, ყოველ რევოლუციას ახლავს დროებითი ნაკლოვანებები, რომელთაც ეწირებათ ხოლმე მისი თანამედროვენი, და შოაქენ ხანგრძლივი უპირატესობანი, რომლებითაც სარგებლობენ მომავალი თაობები (გვ. 53-55);

სპეციალურად ეიხვალე გოეთეს ფილოსოფიურ-მეცნიერულ ძიებებს, რომელთა „საბოლოო დასკვნა“, რაც მსოფლმხედველობრივ საფუძვლად დაედო მის მეტაფიზიკურ-ემპირისტურ მრწამსს, ისაა, რომ ყოფიერების ძირითად ფორმასა და არსებობის მთავარ სტიმულს წარმოადგენს წინააღმდეგობათა კვილია, რომელიც განსაზღვრავს ბუნების პროგრესულ განვითარებას, დავვირგებნებულს გონივრულ-შემოქმედებითი შრომით თავისუფალი კაცობრიობისა (გვ. 205-237);

და დასასრულ, ამევე თელსაზრისით ვახსიათებ რთულ, წინააღმდეგობრივ ევოლუციას გოეთეს გმირისა, ფაუსტისა, რომელიც მხოლოდ მას შემდეგ განვითარებს თავისივე მუწახე თავისუფლად შემოქმედი კაცობრიობის არსებითად კომუნისტურ იდეალს, რაც თავისთავისი ფილოსტერს დასძლევს ანუ მეტაფიზიკის ხასიით განიმტყიცებს, რითაც ხსენებულ იდეალსაც შესაქნის „იკაონიურ“ სპეციფიკას; და კერძოდ, ბავიჯისა და ფილემონის ტრაგიკულ თემას, — „შობნისლ“ ალგორითული „ზრუნვის“ დიუპლირებული გამოცხადებით, ფაუსტის ცხოვრებაში „ნაძალადევი“ შეჭრით, — მივიჩნევ ვადამწვეტრ საბუთად ჩემი ძირითადი თეზისისა, რომ მძიმე უკუებისა და მეტაფიზიკის შემდეგ ფაუსტი ბოლოს და ბოლოს მაინც სცნობს „რევოლუციური ძალდატანების“ აუცილებლობას საკაცობრიო პროგრესისათვის ბრძოლაში (გვ. 371-384).

მაგრამ ყოველივე ამის შესახებ გრ. ხავთასი ისევე-ისე კონტრასტ არ ძრავს, არც პოს ამბობს არც ახს.

და ამგვარად „არღვევს“ გრ. ხავთასი „გოეთეს ერთი გაგების“ მთელ შენობას: იმას „არკვევს“, რომ მე ერთიანად ვადამიზანინეზება „ფაუსტის“ აეტორის შემოქმედებითი გზა, პრინციპულად მცდარად, სულაც, ყალბად ვამიზანრებია როგორც კვანუც, ისე ჭარბად გოეთეს მეცნიერების ყველა კარდინალური საფიქსი, ისე რომ ამის შემდეგ ზემეტრიც კი ჩამს იმაზე ლამარაკი, თუ როგორ შაქენს განხილული პოეტის ცალკეული თხზულებანი. მაგრამ გრ, ხავთასი ზემოდ აღწერილი „არტილერიული მომზადების“ შემდეგ მაინც დაუზარებლად „არტყის“ ჩემს მიერ წარმოდგენილ გან-

ხილვას „ფაუსტისა“ რომლის მავალითავეც, თურმე, „მთელი სიხებადით“ ჩანს „გოეთეს ს. ჯიორიასტული გაგების“ მანკურეტი ვენფიქი

რა „ყოღვენი“ არ აღმოჩენავენჯერ, ხეიფესმე „ფაუსტის“ ჩემს ანალიზს, მაგრამ მე არც მათ ჩამოთვლას ეპირებ და არც ყველა მათგანის გამო თავის მართლებას. მკითხველი თავადც იოლად მიხვდება, რომ არგუმენტაციის თავისი ხერხებით გრ. ხავთასს არ ვაუჭირდებოდა ყოველივე ამის „გამოყვანა“. ოღონდ მიწნდა ჩემს ისედაც უკვე ვაგრძელებულ პასუხს კიდევ რამდენიმე რეპლიკა დავერთო, რომელიც საბოლოოდ მომგვანს შექს ამ ხერხების რაობასა და ღირებულებას.

გრ. ხავთასს თუ დავუჭერებთ, მე მართლაც მსჯელობა-ანალიზის ელემენტარულ თანმიმდევრობას ვერ ვიკავ; ჯერ იმას ვაცხადებ, რომ ტრაგედიის I ნაწილში ეტორისთვის გზახე დამღვარი ფაუსტი უკვე „ტრაგედიის მეორე ნაწილის დასაწყისში“ ჩანს „მსოფლმხედველობრივად განახლებული“, ხოლო ქვემოთ ვიუფიქვებ ამას და „მომდევნო მოქმედებებში“ თუ, სულაც უკვე „მომდევნო სცენაში“ წარმოვადგენ მას ძველებურად „მანიკურ“ გმირად, რომელსაც რიც შემთხვევამი „უყვანა“ კი ვადიდდვამს ნაბიჯი „ტრაგედიის I ნაწილის ფაუსტთან შედარებით“ (გვ. 188). მაგრამ საბედნიეროდ, მე იმგვარად არ მივიჩნევ ფაუსტს II ნაწილის დასაწყისში განახლებულად, როგორც ამას გრ. ხავთასი მაწერს. მართალია, მე ვამბობ, რომ გრთავინის დაღობული ტრაგიკურებულ ფაუსტს მეორე ნაწილის I აქტის I სცენაში „მარტო სასიცოცხლო ენერჯია, ზესწრაფვის წყურვილი კი არ აღდგენია, არამედ ღრმა შინაგანი ცვლილებაც განუცდია, კერძოდ, მსოფლაღქმაც ისე განახლებია, რომ ძველი გზით მისი შემდგომი სვლა უკვე გამორიცხული რჩება“, მაგრამ ეს ნათქვამი იმას როდი ნიშნავს, თითქოს ფაუსტი ერთხანად განთავისუფლდა თავისი ყველა აღრინდელი „მეტრბრერი“ ნაელისაგან. გრ. ხავთასმა კი სწორედ ასე „გამიგო“. თუ ფაუსტის ტრაგედიის II ნაწილის დასაწყისშივე ასე განახლებულა, ბუნებრივია, რომ იგი ასეთი განახლებული მსოფლაღქმის მქონე იქნება მომდევნო მოქმედებებშიცო, — ასეცნის იგი, მაგრამ იმას „უშეებს“ მხედველობიდან. რომ ჩემი აზრით „მეორე ნაწილის პირველი მოქმედების პირველი სურათი ერთგვარ მესამე პროლოგს, ახალ ექსპოზიციას წარმოადგენს“ (გვ. 331), რომელიც მხოლოდ — „მინისნებულია ის მათგანი ცვლილება, რასაც ფაუსტის მსოფლაღქმა ვანიციდის“ (გვ. 335), „უფრო დასახულია, ვიდრე დამყვებული გმირის შინაგანი გარდაქმნა“, ისე რომ „მეორე ნაწილის პირველ აქტში ფაუსტი ჭერ კიდევ ძლიერაა შემოტოლი იმ ნაკლოვანებებით, რომლებიც მას ჭეშმარიტებას

გზას აცდენდნენ“ და, კერძოდ, უკვე ხსენებული ექსპოზიციის მომდევნო სეცენაში, „რომლითაც არსებითად იწყება მეორე ნაწილის მოქმედება... კვლავ ამკლავებს თავის მთავარ ეთიკურ ნაკლს, აწვარა სუბიექტივისტად, ევოცენტრიკოსად გვევლინება“ (გვ. 337.) გრ. ხავთას, ცხადია, უფლება აქვს არ გაიზიაროს ჩემი ეს დებულება, მაგრამ ვალდებულია მისი ნამდვილი სახით გამოიტანოს იგი თავის კრიტიკულ სამკაფაროზე.

გრ. ხავთასი არ მეთანხმება იმპერატორის წინააღმდეგ მიმართული აჯანყების ფაუსტის მიერ ჩაჭრობის შეფასებაში, შენიშნავს, „ამ საქმეში მონაწილეობა ფაუსტს მინელად ჩაეთვლება და არა პოეტად“ და თავის სასარგებლოდ შევე „მიმოწმებს“, დასძენს, ამას „თავისდარუნებურად ვერც ო. ჟინოჩია უარყოფს, რამდენადაც აღიარებს, რომ „ამ აჯანყებას ქვეყნის „რჩეული“ და „მართალი“ კაცები ჩაუდგნენ სათავეში“ (გვ. 189). მაგრამ მე ხომ სულ სხვა რამ მიწერია იმ ადგილას, საიდანაც ქვეყნის ეს „რჩეული“ და „მართალი“ კაცები არიან ამოგლეჯილი! აი ეს ადგილიც: „...გოეთე საგანგებოდ უსვამს ხაზს იმას, რომ ეს ხალხური აჯანყება არაა, თემცალა მასში ამბოვეთელის ძლიერთა ძალმომრეობით სასოწარკვეთილი მასა იარაღად გამოყენებული. მართალია, ამ აჯანყებას ქვეყნის „რჩეული“ და „მართალი“ კაცები ჩაუდგნენ სათავეში, მაგრამ იმასაც თუ არ ჩავთვლით, რომ მასზე ხარბ „მედღებებს უდევს წილი“, მისი პატიოსანი თუკაცული იმაზე შორს არ მიიდანს, რომ უფარგის ზღმწიფის ნაცვლად „სხვა ზღმწიფის“ დასმას აპირებენ...“ (გვ. 367-8) ამ ფაქტობრივ ცნობას-კორექტივს შემდეგი განმარტებაც შეიძლება დაერთოს: გრ. ხავთასს ნუ ავიწყდება, რომ „ფაუსტის“. მოქმედება, ანტიეტრ სულთა სამყაროში გვირის გამგზავრების გარდა, გერმანიაში ხდება და ამდენად ამ გოეთე ვერ განსახიერებდა ფრანგული ტრის პროგრესულ, რევოლუციურ-დემოკრატიულ აჯანყებას; დიდმა რეალისტმა ამ განსახიერა ისეთი აჯანყება, როგორც გერმანიისათვის იყო შესაძლებელი და ტანტური, აჯანყება, რომელშიც უკანონობის გამო ხალხის უკმაყოფილება და თავისუფლებებზე ცალკეულ „რჩეულთა“ ოცნებად პრაქტიკულად სიყარო გადატრიალების ფარგლებს ვერ სცილდება; და ამასთან დაკავშირებით ისიც გაიხსენოთ, რომ ფენველზმა საგანგებოდ შენიშნა, ჩვენ იმას „არ ვხსავებდებოდ გოეთეს, რომ გერმანული თავისუფლების მიმართ ვერ იჩენდა ენოუზიანობა“ (H. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения 2-е, изд., т. 4, стр. 233).

ჩემი დებულების „დეფორმაციისა“ და გაუფასურების ასეთსავე ცდას წარმოადგენს გრ. ხავთასის ერთ-ერთი მთავარი ბრალდება.

თითქოს მე არა პროგრესის, არამედ რეგრესის გზაზე მიმავს ფაუსტი, „ცხოვრების სულ უქანასკნელ მომენტად“ წარმოვადგინებ „მანკიერ გზაზე დამდვარ“, სულუც-აქტიუტეს ტური ვხვთ მავალ გვირად“ (გვ. 190), რომელშიც საბოლოოდ „არაფერს ჩნდება იმისაგან, რაც ფაუსტურის ძირითად ნიშანს წარმოადგენს“ (გვ. 189). რას ემყარება ასეთი გამანადგურებელი დასკვნა? არაფერს, გარდა იმავე სათაველი „არავმენტაციისა“, რადგანაც სინამდვილეში მე სრულიად საწინააღმდეგო რამეს ვადგენ, სახელდობრ, იმ ფაქტის კონსტატაციას ვახდენ, რომ თავისი მთელი ცხოვრების მანძილზე ფაუსტი მძიმედ და თანდათან თავისუფლდება სხვადასხვა ნაკლოვანებებისაგან, რომლებიც მას ახალ-ახალი ცოუნებისა და განსაცდელის წინაშე აყენებენ და რომლებსაც იგი ერთმანეთის მიყოლებით სძლევეს, რითაც თან-მიმდევრულად სრულქმნის თავის ფაუსტურ არსებას. კერძოდ, ის მაქვს ნაჩვენები, როგორ განუწყვეტლოვ ებრძვის ფაუსტში ერთმანეთს „ორი სული“ ანუ მისი ადამიანური ბუნების ორი „საწყისი“, პოზიტიურ-გენიალური და ნეგატიურ-ფილისტერული, „ღვთაებრივი“-მორალური და „ეღმწიფური“-ეგოისტური, რომელთაგან მეორე ხან გრეთმუნის დამატებელი სექსუალური ენის, ხან ელენესთან ერთოთიკელი თვითდაიწყებისაგან მიდრეკილების და ხანაც ცხოვრების ტრაგიკულ გამოვლენათა წინაშე სულმოკლე ერთობის სახით უტევს პირველს, ხოლო ეს უქანასკნელი ისე იმარჯვებს ხოლმე, რომ ფაუსტი ყოველ შეპირების შედგად შინაგანი განწყენის უფრო მაღალ საფეხურზე დგება, ვიდრე საბოლოოდ არ დააღწევს თავს იმ სულიერ კრიზისს, რომელშიც ადამიანის შესაძლებლობებში დაეკვება ტრაგედის დამაწყისში ჩაავდო და რომლის დაძლევათთან ერთად ელდევიც ეზიარება „სიბრძნის უქანასკნელ დასკვნას“, — კაცობრიობის კემ-მარტი მომავლისაგან ბრძოლით სწრაფის იღებს. — რის ვასამრჯელოდაც ირგებს ღირსეულ წილდის სიკვდილის შემდგომ ბუნება-ღმერთის ნათელ სიფრცხვანო ახლდებში.

ხოლო ყოველივე ეს იმასაც ცხადყოფს, რომ მე არანაირად არ ვუპირისპირებ ერთმანეთს „ფაუსტის“ ნაწილებს, არამედ, პირიქით, მათ ორგანულ მთლიანობაში ვპოულობ გვირის განვითარების გოეთესეულ დიალექტიკურ ცონცეფციას, რომლის თანახმადაც ფაუსტი იმისდა მძებლვით ეუფლება ჭეშმარიტებას, რაც შეუძლებელია და სძლევეს თავის ცთომილებებსა და ნაკლოვანებებს, ანდა ასეც ითქმის: მე კი არ ვუპირისპირებ ერთმანეთს „ფაუსტის“ ნაწილებს, არამედ ვადგენ მათ წინააღმდეგობრივ ერთიანობას, რომელიც იმაში მდგომარეობს, რომ I ნაწილში ცთომილების გზაზე დაქანება განსახლდრავს II ნაწილში ფაუსტის შედგო-

მას კემმარტების გზაზე, ე. ი. იმაში, რომ პირველი ნაწილის ნევატიური გამოცდილება ლოგიკურად კარნახობს მეორე ნაწილის პოზიტიურ დასკვნებსა და შედეგებს.

რომ მოეწოდებინა, გრ. ხავთასი მით უფრო იოლად ამოკითხავდა ჩემი წიგნიდან ამას, რომ საკუთარ გოეთელოგიურ შრომებში მას „ფაუსტის“ ნაწილთა ნამდვილი დამაირისპირების, ასე ვთქვათ, კლასიკური ნიმუში აქვს მოცემული. აქი მასთან ჩემი კამათის ერთ-ერთი მთავარი საგანი ისაა, რომ, მისი გაგებას თანხმად, „ფაუსტის“ ნაწილები შექმნილია ორი სხვადასხვა, ერთ-ერთის გამომორცხველი მსოფლალაქმის საფუძველზე: პირველი გვეყვლინება „ამბედრებელი“ გოეთეს ქმნილებად, რომლის გმირიც, მისი შემდგომი განვითარება თანმიმდევრულად, ლოგიკურად რომ წარემართა მწერალს, დადგებოდა „მწუხარი რევოლუციური მსოფლმხედველობის ნიადაგზე“; ხოლო მეორეში სინამდვილესთან „შერავებაზე“ წასული გოეთე „იჩნევს კონფლიქტის სხვა გზას, იმის ნაწინააღმდეგოს, რისი შესაძლებლობა რსახებოდა ტრაგედიის პირველ ნაწილში“ (მისი შეს. იხ. ჩემი წიგნის გვ. 15). და ვფიქრობ, რომ მკითხველი აქ ამასაც განსჯის იოლად: მე დავამიკრე პირველი ნაწილის ფაუსტი, თუ გრ. ხავთასმა გამოიტანა „მეტად მრისხანე“ და „ამასთანვე ყოველად უმარაბებულ განაჩენი“ მეორე ნაწილის ფაუსტს?

ფაუსტის „აშკარა დამცირების“ ერთ-ერთ მთავარ სახეობად გრ. ხავთასმა ის ჩამითვალა, რომ მისი განვითარება მე წარმოადგინე „როგორც გზა ღმერთის წინააღმდეგ ამბედრებიან ღმერთთან დაბრუნებისაკენ. შინ დაბრუნებისაკენ“ (გვ. 186). მისი აზრით, „მოთლი ჩემი მსჯელობა“ ფაუსტის ამ „შინ დაბრუნებაზე“ იმ შემთხვევაში არ გამოიწვევდა დავას, რომ მართალი ყოფილიყო ჩემი გაგება „პროლოგის ღმერთისა“, სახელდობრ, ის თელსაზრისი, რომ „ღმერთი აქ წარმოადგენილია არა როგორც ქრისტიანული ღმერთი, არამედ როგორც პანთეისტური“ (იქვე). რის საპარტებლოდაც შე. თორმე, ვერ მომიტანია „რამე ანგარიშგასაწვეი არგუმენტი“ (გვ. 187).

უთქვათ, რომ ვერ მოიტრანე, მაგრამ იმასაც მიგზავლო, თუ რა არგუმენტებით ამტკიცებს გრ. ხავთასა თავის აზრს, რომ „პროლოგის ღმერთი“ არის „ქრისტიანული ღმერთი“. ასეთი არგუმენტი მას ორი მოაქვს უმთავრესად: ა) „რომ პროლოგის ღმერთი გამოდის როგორც პირველი მიზეზი, როგორც სამყაროს შემქმნელი“ და ბ) „რომ ნაწარმოებში (ე. ი. იმავე პროლოგში — რ. ქ.) ლაპარაკი სამყაროს არა მხოლოდ შემქმნელის, არამედ მისი შემქმნის დასაწყისის, „პირველი დღის“ შესახებ“ (იქვე). პირველი არგუმენტი, კაცმა რომ თქვას, არც ჩათვლება არგუმენტად, რამდენა-

დაც პანთეისტურ აღიარებს ღმერთად მანქნულ ბუნებას ყოველივე არსებულის პირველი მიზეზად. სამყაროს ანუ საკუთარი თავისი შემქმნელად ყოველ შემთხვევაში ასე იქცევა გოეთე. რომლის აზრითაც „ბუნებას თავისი თავი საკუთარ თავში ჰყავს დაფუნებულა“ (იხ. ჩემი წიგნის გვ. 208). ხოლო მეორე არგუმენტი, ასე ვთქვათ, ანალიტიკურ პასუხს მოითხოვს. გრ. ხავთასის აზრით, ის ვარაუდობა, რომ „ფაუსტის“ პროლოგში შექმნის „პირველი დღე“ მოიხსენიება, იმას ამტკიცებს, რომ აქ წარმოდგენილ ღმერთს სამყარო ექვს დღეში შეუქმნია ანუ იგი ტრადიციულ, ბიბლიურ-გეანგელიურ, რელიგიურ ღმერთადაა მისაჩნვეი. ვარაუდუნულად, დიახ, „ფორმალურად“ ეს ასეა. მაგრამ ამავე დროს ისიც ხედავი, რომ თავისი ფილოსოფიურ-ეთიკური შინაარსით „პროლოგის ღმერთი“ არამც და არამც ახაა ტრანსცენდენტური და მრისხანე ღმერთი ობიექტურად ეკლესიისა. ამიტომაც ხსენებული „პირველი დღე“ აქ იქცევა წმინდა პირიბიობად, არსებით მნიშვნელობას მოკლებულ რღველებად. პროლოგის აუცილებლობა თუ საჭიროება იმით ისახლდება, რომ გოეთე, აშუშავებს რა „ფაუსტში“ ძველ სიუჟეტს, არ ახდენს მის ტრადიციულ სიმბოლოთა, — როგორც ფაუსტის, ისე მის მთავარ „კონტრავენტთა“, ღმერთისა და შეფასტოფილის სახეთა, — სრულ „მოგერნაზაციას“. სახელდობრ, იგი ყოყოფილებდა ამ სახეების მხოლოდ ზოგად-არსებით განსაზრში „აქტუალიზაციით“ ანუ გათანამედროვეებით და ამავე დროს უნარჩუნებს მათ ცალკეულ მეორად ატრიბუტებს, რომლებიც სტილისტიურ ფუნქციას ასრულებენ, არქიული შტრიხები“. სახით სძენენ ძველებურ იერს. და სწორედ ასეთ სტილისტიურ „სამყარულად“ შერჩა პროლოგის პანთეისტურ ღმერთს „პირველი დღის“ მოტივიც, ზუსტად ისევე. როგორც ფრანგ ენციკლოპედისტებთან „წილნაყარ“ მეფისტოფელის არაერთგზის „უჩნდება“ შუასაუკუნებრივი ემეპიას ნაშენი: „ცხენის ფლოკეტი“ (იხ. „Faust“-ის ტაეპები 4141, 6340, 7738).

გრ. ხავთასის ვარაუდ, ცოტა ეინში თუ ეზობს, რომ „პროლოგის ღმერთი“ გოეთეს (და ფაუსტის) ღმერთიცაა და ამ თელსაზრისითაც გამოირიცხებოდა, რომ „პირველი დღის“ მოტივმა, როგორც ბუნებას შემოქმედებით უნარის გამოსახველ სიმბოლოს, არსებითად ახასიათებდეს. მართლაც, სერიოზულად რომ სჯეროდეს, რომ ღმერთმა რამდენიმე დღეში შექმნა სამყარო, გოეთე ვერც ევოლუციის თეორიის ერთ-ერთი პირიერი იქნებოდა და არც პომუნკულუს შემქმნიდა. რომელმაც, მოკლე ხანში ზელოფურად გაკეთებულმა ცოცხარსებამ, იმით მოამოკა ნამძლეობა, რომ ყოფიერების პირველად სტიქიონს (წყალს, ოკეანეს) შევარჯევა ხაიმისოდ, რათა მისი წიაღიდან ბუნებრივად

კვლავადმოცენებულს ბუნებრივად განველო „მეტამორფოზის“ ანუ ფორმათა ცვლის თან-
უთან აღმავლად გრძელთავრბელი გზა.

და ესეც რომ არ იყოს, ნუთუ გრ. ზავთასი
ვერ ვგრძნობს, რომ „პროლოგის ღმერთის“ თა-
ვისი გაგებით, რომელიც იმის მტკიცებას აიძ-
ულებს, რომ საბოლოოდ ფაუსტი არც მეფის-
ტოფელის და არც ღმერთის გზით არ მიდის,
იგი მართლაც და საოცრად აყენებს კითხვის
ნიშნის ქვეშ ვაფთე-შობაზროვნესა და ვაფთე-
შხატვარს? რაღაც „მესამე“ თუ „საყუთარი“
გზით ფაუსტის წასვლის ზავთასისეული სქემა
მართალი რომ იყოს, ისიც უდავოდ **გამოვა**,
რომ „ცაში პროლოგის“ საბოლოო, რომელშიც
„ღუთისგან“ განმდგარი ფაუსტის კვლავ „ღმერ-
ტიან“ დაბრუნება აღიქმულად, ვაფთეს **პრო-
ლოგი** ვერ დაუწერია ანუ მხატვრული ნაწარ-
მოების ისეთი შესავალი არ **გამოსვლია**, რომე-
ლშიც მოკლდაა წინასწარ მიანიშნებელი შე-
მდგომი მოქმედების განვითარება. თუმცა,
ვეგრძნობ, ამ არგუმენტს უფლაზე ნაკლებ „ან-
გარიშგასაწეველ“ ჩამოთვლის გრ. ზავთასი,
რომელიც, თავისი ხელაფნერი სქემის „ლოგი-
კას“ აყოლილი, იმასაც ეი ამტკიცებს, რომ
„ფაუსტის“ არაორგანულ ნაწილად, რაღაც ნა-
ბალადეც მიწამატად გვევლინება მისი „ეპი-
ლოგი“, ტრაგედიის მეორე ნაწილის თანაღუ-
რი სქემა, სადაც „ცაში პროლოგის“ **ფინაბა-
მისად** სიმბოლურადაა გამოსახული ბუნება-
ღმერთთან ფაუსტის კვლავერთქმნა.

ამიტომაც მერტს აღარ მოვიტან „არგუმენ-
ტებს“ და საბოლოოდ მხოლოდ ერთ საინტე-
რესო ფაქტს აღვნიშნავ კიდევ. დემოკრატიული
ვერშაინის თერნალ Weimarer Beiträge-
ს („ეიამარის უწყებათა“) 1966 წლის № 2-ში
დაბეჭდა გრ. ზავთასის პოლემიკური წერილი,
მომართული ცნობილი დასავლეთული ვაფთე-
ლოგის ბენი ფონ ვიზეს წინააღმდეგ. „საიდან
ჩანს, რომ ფაუსტიტ ბოლომდე გვევლინება
ღუთის მონად, მაშინაც კი, როცა ღუთის წი-
ნაღმდეგ მისი ამბობება ექვს არ იწვევს?“ —
კითხულობს ამ წერილში გრ. ზავთასი და გა-
ნაგრობს: „აეტორის (ე. ი. ვიზეს — ო. ჯ.)
თავისი მტკიცება რაიმე პირობით რომ განესა-
ზღვრა, ფაუსტის ღმერთი თუნდაც **ვანთისე-
ტურ ღმერთად გამოცხადებინა**, მაშინ კიდევ
შეიძლებოდა საკითხის ამ კუთხით განხილვა,
მაგრამ სამწუხაროდ ვიზე მსჯელობს ამგვარი
პირობის ვარგეშე; მისმა წიგნმა ლამის ისეთი
შთაბეჭდილება შეგვიქმნას, თითქოს ფაუსტის
ღმერთი **ორთოდოქსული ქრისტიანობის ღმერ-
თია**“. აქედან ეი ორი რამ გამოივს უცილობ-
ლად: 1) გრ. ზავთასი იმას უარეებს ვიზესს, რა-
საც მე მიწუნებ, და 2) იგი ისე „სწწებს“
იმის გამო, რომ ვიზესს „ორთოდოქსული ქრის-
ტიანობის ღმერთად“ გამოჰყავს „ფაუსტის

ღმერთი“. თითქოს თავადაც ასეთად არ მიიჩ-
ნევედს „პროლოგის“ ღმერთს, ხოლო ამასთან
დაკავშირებით ვერც ასეთ ღმერთს „ავლელით
ვევარდს მართალია, გრ. ზავთასი“ უბუნთან
დაეპიეც უარყოფს ფაუსტის „ღმერთთან დაბ-
რუნებას“, რისთვისაც კვლავ აზღენს „ფაუს-
ტის“ ამბეტაციას, — ისევე-ისე „აქქმებს“ ტრა-
გედიის „ეპილოგს“, სადაც, ვიშვორებ, სიმბო-
ლურადაა გამოსახული ღმერთთან ერთქმნილი
ფაუსტის ამბელება, — მაგრამ აქ, ვერმანევილი
მეიბეველისათვის დანიშნულ წერილში, უკვე
„შეფარვით“ აკეთებს ამ „ოპერაციას“; ისე ლა-
პარაკობს „ფაუსტის“ დასასრულზე, თითქოს,
ებრალოდ, ბუნებაშიც არ არსებულყოფს ხე-
ნებული „ეპილოგის“ ანუ სიტყვაგაყვად აღარ
წინავე იმანზე, რომ იგი „არ წარმოადგენს ნაწარ-
მოების ქსოვილის ორგანულ ნაწილს“, რასაც
შეუქრთამლად ამტკიცებს თავის ჭართულ ვა-
ფთელოგიურ წრომებში. ჭადრაკის ენაზე ასეთ
რამეს „ცხენით სვლა“ ეთქმის, რომელსაც, შე-
ნასძლია, აქ ერთგვარი გამართლებაც მოეძებ-
ნას: მართლაცდა, ნებისმიერი ნამდვილად
მხატვრული ქმნილებისა და მეტადრე ვაფთეს
„ფაუსტის“ ამა თუ იმ „გაგების“ მცდარობა
და უსაფუძვლობა კიდევ რაღაც უნდა ცხად-
ჰყოს, როცა ამ გაგების „გასამართავად“ მსგავს
„ქორტრგული ზარევა“ ხდება საწარო. მა-
გრამ პრაქტიკული თვალაზრისით ეს გასაგები
გადაგება („ცხენით სვლა“), უფოფ, მიინც
არ ამართლებს გრ. ზავთასს როგორც მეცნი-
ერს, რომელსაც არავითარ სიტუაციოში არ
მართებს ორნაირი თვალაზრისა ქეონდეს ერთი
მოვლენაზე „საშინაო“ და „სავარეო“.

დასასრულ, კიდევ ერთი „შეგონება“. რჩე-
ბა რა „ვაფთეს ერთი გაგების“ ამგვარ „განჩ-
ხრეკას“, გრ. ზავთასი შესაძლებლად თვლის
ასე „შემიწინაროს“ და „დამამწვიდოს“: „მაგ-
რამ აეტორის სასარგებლოდ უნდა ითქვას,
რომ იგი ასეთ პირობებშიც (!) ახერხებს (!?)
გამოვლინოს ვაფთეს მსოფლმხედველობისა
და შემოქმედების, თეთი მოხუცი ფაუსტის
მხატვრული სახის (!) რიგი დადებითი მომენ-
ტი...“ კეშმართად გასაკვირია, რა სასწეუ-
ლით „ავახრებ“ ამას, თუ ეი ერთიანად ვალა-
ბი და მიუღებელი ის კონცეფცია, ის დედა-
ზარი. რომელსაც გამოსატყვის ვაფთეს შემოქ-
მედებითი გზის რეშს მიერ წარმოადგენილი სუ-
რათი? ამ კითხვის პასუხი პროფესორის ლო-
გიკისათვის მიმინდვია, ხოლო ამ პასუხის მო-
ლოდინში ერთი ოპტიმისტური ანდაზის პერიფ-
რაზით მიინდა „ნუგეშინი“ ევე რეშს თავს ზოჯ-
ერ კსეთი „კრიტიკაც“ მარგებელია, რამე-
თუ, როგორც ჩანს, არც ისე უფლად გაიგია
ვაფთე, რაე ამის უარსაყოფად უკეთესი ზერ-
ხები და საბუთები არ აღმოჩენია რეშ სასტყე
ოპონენტს.

პარტიული პარტიის

უზბეკეთის სახალხო რევოლუციის

უნგრეთის სახალხო რევოლუციის მდებარეობის ცენტრში, უკრაინის დუნაის შუაწელის დაბლობში. მოსახლეობამ ათ მილიონს გადააჭარბა ამის გარდა ოთხ მილიონამდე უნგრელი ცხოვრობს სამშობლოს გარეთ (უნგრეთის მეზობელ ქვეყნებში, ამერიკის შეერთებულ შტატებში, კანადაში, ავსტრალიაში, სკანდინავიაში, ინგლისში...). უნგრელები თავიანთ თავს უწოდებენ მაღიარებს. ისინი ეკუთვნიან უგორ-ფინური მოდგმის ხალხს. აწინდელ მიწაწაღზე უნგრელები დასახლდნენ მე-9 საუკუნის მიწურულში (ზოგიერთი უნგრელი ისტორიკოსის ფიქრით, მათი წინაპრები თავდაპირველად თითქო საქართველოს მთიანეთში ბინადრობდნენ, შავი ზღვის სიახლოვეს).

მაღიართა მომთაბარე ტომმა ევროპაში ბრძოლით მოიპოვა საცხოვრებელი ადგილი, ახალ სამკვიდრებელში შექმნა სახელმწიფო, მიიღო ქრისტიანობა და საუკუნეების მანძილზე იგი ღირსეულად ზედებოდა მტერსა და მოყვარუს. პეტისმეტად მძიმე ისტორიული ცხოვრების გზა განვლო უნგრელმა ხალხმა. 1241-1242 წლებში უნგრეთი უმოწყალოდ მოაოხრეს და მისი მოსახლეობა გაქოლტეს მონგოლებმა. მონგოლების შემდეგ ქვეყანამ წყლულები მოიშუშა და მე-14-15 საუკუნეებში დიდ წარმატებებსაც მიაღწია. მე-15 საუკუნე არის ძველი უნგრეთის პოლიტიკური და კულტურული აყვავების ხანა. ამავე დროს ეს ის ხანაა, როდესაც ევროპის შუაგულისაკენ ცეცხლითა და მახვილით იკაფავდა გზას ბარბაროსული ოსმალები. ერთხან უნგრეთი გმირულად უმ-

კლავდებოდა მოზღვავებულ მტერს, მაგრამ 1526 წელს მოჰაჩთან უნგრელები სასტიკად დამარცხდნენ. ამ დროიდან უნგრეთს ქედზე დაადგეს ოსმალთა ბატონობის მძიმე უღელი. საუკუნეწინახევიარი გაგრძელდა ოსმალთა ავიკირთება. მე-18 საუკუნის დასაწყისიდან (1711 წლიდან) ოსმალები ჰაბსბურგებმა შესცვალეს. ჰაბსბურგები ძალმომრეობის ცივილიზებული ხერხებით ცდილობდნენ უნგრელი ხალხის დამონებასა და გადაშენებას. ამის საპასუხოდ არ ცხრებოდა აჯანყებები ჰაბსბურგთა ტირანიის წინააღმდეგ. ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ფერხულში ჩაება უნგრეთის მთელი მოწინავე საზოგადოება. 1848 წელს იფეთქა საყოველთაო სახალხო რევოლუციამ ავსტრიელთა ბატონობის დასამხოზად. რევოლუციის ხელმძღვანელობდნენ სახელგანთქმული პოლიტიკური მოღვაწე ლაიოშ კოშუტი (1802-1894) და უნგრელთა უდიდესი პოეტი შანდორ პეტეფი (1823-1849). გაპირებაში ჩავარდნილ ვერაგ დამპყრობლებს მიეშველა და აჯანყებას ბოლო მოუღო რუსეთის იმპერატორმა ნიკოლოზ პირველმა. ჯალათებთან ბრძოლაში დაიღუპა შანდორ პეტეფი. კოშუტი უცხოეთში გარდაიხვეწა. უღვთო იყო გამარჯვებული ჰაბსბურგების შურისძიება. უნგრელ ხალხს იარაღი მაინც არ დაუყრია და ბრძოლაზე ხელი არ აუღია.

ქართველთა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის მესვეურები დადალ აფასებდნენ უნგრელ თანამოძქეთა

საბრძოლო საქმეს. ილია ჭავჭავაძის კაზინეტში (საფურცამოში) ახლაც არას დაცული ლაიოშ კოშუტის სურათი შესანიშნავი წარწერით: „არასოდეს ჭეშმარიტებას ამ ქვეყნად ასე მძლავრად არ დაუქუხია“. აკაკი წერეთელი კი გამოტეხილად აღიარებდა: „კოშუტი ყოველი შეგნებული ქართველი პატრიოტის იდეალია“.¹

როგორც აღვნიშნეთ, ლაიოშ კოშუტი უცხოეთში გარდაიხვეწა. კოშუტის ოჯახის ერთმა შტომ სამკვიდრებელი დაიდგა საქართველოში. ქართველი კოშუტების ორი შთამომავალი ახლა თბილისში ცხოვრობს. ესენი არიან ინჟინერი სტანისლავ კოშუტი და მისი შვილი სვეტლანა კოშუტი, ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატი.

პირველმა მსოფლიო ომმა (1914-1918) უნგრეთის ბურჟუაზიული რესპუბლიკის ჩამოყალიბება შეაპირობა 1919 წელს, 133 დღის განმავლობაში (მარტი-ივლისი), უნგრეთი საბჭოთა რესპუბლიკას წარმოადგენდა. იგი ჩაახშო მტარვალმა კონტრადმირალმა ჰორტემ. მიკლოშ ჰორტის დიქტატორულ-შოვინისტური რეჟიმი გერმანული ფაშიზმის ბუნებრივი მოკავშირე და საყრდენი ძალა გამოდგა უნგრეთის სახელმწიფოში. პიტლერს მიჰყვა ჰორტიც და მისი მემკვიდრე, უნგრული მარკის პიტლერელი სალაში. 1944 წლის სექტემბერში უნგრეთამ მაწა-წყალზე ფეხი შედგა საბჭოთა განმათვისუფლებელმა არმიამ. 1945 წლის 13 თებერვალს განთავისუფლდა ბუდაპეშტი. 4 აპრილისათვის დამთავრდა მთელი უნგრეთის განთავისუფლების დიადი საქმე. გააუბუღლი მტერი ბრძოლით იხევდა უკან, ანგრევდა და მიწასთან ასწორებდა ქვეყანას, არბევდა, აწიოკებდა, ძარცვავდა მოსახლეობას, წინ ერეკებოდა მძევლად გატაცებულ ათასობით ტყვეს.

ცხოვრებამ თავისი გაიტანა. დიდი საბჭოთა ქვეყნის ძმური დახმარებით

უნგრელი ხალხი წელში გაიმართა, თანდათანობით მოიშუშა მძიმე წყლულები და ახალი, სოციალისტური ცხოვრების მშენებლობას შეუდგა. 1948 წლის 18 თებერვალს დაიდგა საბჭოთა კავშირ-უნგრეთის თანამშრომლობისა და ურთიერთ დახმარების ისტორიული პაქტი, რამაც უზრუნველყო უნგრეთის უშიშროება და მისი სახალხო მეურნეობის სწრაფი განვითარების შესაძლებლობა. მართალია, 1956 წლის კონტრრევოლუციურმა აჯანყებამ დროებით შეაფერხა ქვეყნის ეკონომიური წინსვლა, მაგრამ ამ აჯანყების დროულმა ლიკვიდაციამ უნგრეთი კვლავ დააყენა აღმავლობის გაწაღდულ გზაზე.

უნგრეთის სახალხო რესპუბლიკა ამჟამად სოციალისტური ბანაის ხალხთა მოწინავე რიგებში იმყოფება თავისი მძლავრი ინდუსტრიით, განვითარებული სოფლის მეურნეობით და დიდი კულტურით. 1964 წელს რესპუბლიკის ეროვნული შემოსავალი სამჯერ მეტი იყო, ვიდრე მეორე მსოფლიო ომის წინ. 1939 წელს. უნგრეთში მტკიცედ არის ჩაყრილი სოციალიზმის საძირკველი. სრულდება უმნიშვნელოა კერძო სექტორის წვლილი როგორც მრეწველობაში (3%), ისე სოფლის მეურნეობაში (3,1%). უნგრეთს არ აქვს დაუმუშავებელი და დასვენებული მიწები. მოსავლიანობის ზრდა ხდება ინტენსიფიკაციის ხარჯზე. საგულისხმოა, რომ 1964 წლიდან რესპუბლიკა საქვებით იკმაყოფილებს თავს საკუთარი ხორბლეულით. მაღალია უნგრეთის მოსახლეობის ცხოვრების დონე, მაღალია მოსახლეობის სულიერი მოთხოვნილებანიც.

უნგრეთის რესპუბლიკაში ძლიერ დაწინაურდა სახალხო განათლება, მეცნიერება, ლიტერატურა, ხელოვნება (მუსიკა, მხატვრობა, არქიტექტურა, თეატრი, კინო), სპორტი. პირველი უნივერსიტეტი უნგრეთში დაარსდა ეკესასი წლის წინათ (1367 წელს), ბუდაპეშტის უნივერსიტეტის წინამორბედ უმაღლეს ეროვნულ სასწავლებელს კი 1635 წელს დასდებია საფუძველი. ომამდე უნგრეთში იყო 16 უმაღლესი სასწავ-

¹ გ. ჩიშაკაძე, უნგრეთ-საქართველოს კულტურული ურთიერთობა („ლიტერატურული საქართველო“, 6. 11. 64).

ლებელი, ახლა 91-ა, ცხრაჯერ გაიზარდა სტუდენტთა რიცხვი. უნგრეთს ჰყავს მუშურ-გლეხური წარმომადგენლისტა მრავალრიცხოვანი შესანიშნავი კადრი, დიდებული ეროვნული ინტელიგენცია. უნგრეთის მეცნიერებათა აკადემია თავის არსებობას ითვლის 1825 წლიდან, აკადემია მეთაურობს რესპუბლიკის მთელ სამეცნიერო-შემოქმედებით საქმიანობას. უნგრეთის სწავლულთ მსოფლიო მნიშვნელობის წარმატებები აქვთ მოპოვებული მეცნიერების სხვადასხვა დარგში. საყოველთაოდ ცნობილია უნგრული მუსიკისა და მხატვრობის დიდი მიღწევები. მუსიკის სფეროდან საკმარისია თუ დავიმოწმებთ ფერენც ლისტის (1811-1886) და ბელა ბარტოკის (1881-1945) უკვდავ სახელებს. გიგანტური ნაბიჯებით მიდის წინ უნგრელი ნაციონალური თეატრი და კინოხელოვნება (რესპუბლიკაში 4500 კინოთეატრია).

უნგრულმა ლიტერატურამ, უწინარეს ყოვლისა, უნგრულმა პოეზიამ, მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა მსოფლიო მწერლობის ისტორიაში. შარშან, რუსთაველის საიუბილეო დღეებში, პოეტთა საერთაშორისო ფორუმზე ქალაქ ბორჯომში თანამედროვე გამოჩენილი უნგრელი პოეტი დიულა იიეში აღნიშნავდა: „რამდენად უფრო მკაცრი და სასტიკია ბედი ამა თუ იმ ერისა, იმდენად უფრო მნიშვნელოვანია მისი პოეტის როლი. ხდება ხოლმე, რომ მთელს ერს წინ უძღვიან პოეტები. აქ, საქართველოში, ამის მაგალითია სწორედ რუსთაველი, ამის მაგალითია ჩვენი უნგრული პოეზიაც“¹. მართლაც და, მოწინავე უნგრული პოეზია, რომელიც უკვე მე-16 საუკუნეში აღწევს განვითარების მაღალ საფეხურს, იმათეთვე ჰუმანისტური მსოფლმხედველობის, სოციალურ-პოლიტიკური და ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი თავისუფლების კეთილშობილური იდეების გამომხატველ სულიერ საზრდოდ ევლენება

საკაცობრიო პროგრესისათვის მებრძოლ მცირერიცხოვან ერს. ეროვნული და სოციალური თავისუფლების, რბილუგია ასულდგმულზედა უნგრეთის უდიდესი პოეტი-რევოლუციონერისა და მამულიშვილის, შანდორ პეტეფისა (1823-1849) და მისი ერთგული თანამებრძოლის იანოშ არანის (1817-1882) მგზნებარე პოეზიას. პეტეფის შთამავრებელი ლექსების დიდი ნაწილი მშვენიერად ვადმოთარგმნა ქართულ ენაზე პოეტმა გრიგოლ აბაშიძემ. პოეტ კარლო კალაძეს კი ამით უფლება მიენიჭა კმაყოფილებით მოახსენოს თავისი თანამოძმის შორეულ აჩრდილს:

მე უნებლიედ ვფიქრობ, შენს ლექსებს
თუ რაიგ შეენით ლექსი ქართული!
ჩემს ბაღში შენი წიგნის ფურცელი
სანდო კაცს შეხვდა, შანდორ პეტეფი!

ქართველობა იცნობს, სწავლობს და აფასებს უნგრეთის ახალი დროის ისეთ სახელმწიფოებრივ მწერლებს, როგორაც იყვნენ და არიან იოჟეფ კატონი (1791-1830), მიხაი ვერეშმარტი (1800-1855) მორ იოკაი (1825-1904), იმრე მადაჩი (1823-1864), ენდრე ადი (1877-1919), ეიგმონდ მორიცი (1879-1942), ატილა იოჟეფი (1905-1937), მიკლოშ რადნოტი (1909-1944) ფერენც მოლნარი (1878-1952), დიულა იიეში, იოჟეფ დარვაში, იშტვან შიმონი, ლაიოშ მეშტერაზი, შანდორ ვერეში და მრავალი სხვა. სამწუხაროდ, დასახელებული მწერლების ნაწერებიდან მეტად მცირე რამ არის თარგმნილი ქართულ ენაზე.

უნგრულ-ქართულ კულტურულ ურთიერთობას მოდგამს დიდი ტრადიცია. ყოველ შემთხვევაში მე-17 საუკუნიდან მაინც გარკვეულად ისახება ამ ურთიერთობის ღირსშესანიშნავი კონკრეტული ფაქტები. სანიშნოდ ჩვენ მხოლოდ რამდენიმე მათგანს დავასახელებთ

საყოველთაოდ ცნობილია, რა დიდი როლი შეასრულა კაცობრიობის კულტურის ისტორიაში გუტენბერგის გამოგონებამ. ისტორიული ცხოვრების უკუ-

¹ მწერალთა ბორჯომის საერთაშორისო ფორუმში („მნათობი“, 1967, № 3, გვ. 111).

ღმართობის გამო ბეჭდვის საქმემ საქართველოში ძლიერ დაიგვიანა. მხოლოდ მე-17 საუკუნის პირველ ნახევარში და ისიც უცხოეთში, იტალიაში, გამოქვეყნდა პირველი ნაბეჭდი ქართული წიგნი. ქართული ეროვნული სტამბა ჯერ მოსკოვში დაარსდა, შემდეგ თბილისში. მოსკოვის სტამბა უკავშირდება არჩილის (1647-1713) სახელს, თბილისის სტამბა კი მოაწყო ვახტანგ მეექვსემ (1675-1737).. მაგრამ არჩილმაც და ვახტანგმაც თავიანთი საშვილისშვილო წამოწყება განახორციელეს უნგრელი სპეციალისტების დახმარებით.

არჩილს ჯერ კიდევ 1687 წელს, მოსკოვში პირველად ჩასვლის დროს, სახელმძღვანელო უნგრელი მესტამბის მიკლოშ ტოტფალუშ კიშისათვის (1650-1702) ამსტერდამში შეუკვეთია ქართული საბეჭდი შრიფტის დამზადება და მისი ჩამოსხმა. სადოქრებელი ზდება, რომ ამ შრიფტს არჩილი ამზადებინებდა საქართველოში წამოსაღებად და თბილისში სტამბის გასამართავად.¹ სანამდის საქმეს თავი მოეხერხებოდა, არჩილი საქართველოში დაბრუნებულა, ხოლო კიშისეული ქართული შრიფტი სტოკჰოლმში გატანილი აღმოჩნდა. შემდეგ, გვიან, მე-18 საუკუნის დასაწყისში, ამ შრიფტის გამოქვანა და მოსკოვში მისი ტრანსპორტირება არჩილმა შვედეთში ტყვედ მყოფ მის შვილ ალექსანდრეს მიანდო. პეტრე პირველის დიდ მეგობარს, რუსეთის არმიის გენერალფელდცეხმაისტერს.

თბილისის სტამბის მოწყობაში ვახტანგ მე-6-ს გადაწყვეტილი დახმარება აღმოუჩინა დიდმა რუმინელმა განმანათლებელმა ანთიმოზ ივერიელმა (1650-1716), ტომით ქართველმა. ანთიმოზმა ვახტანგ მეექვსეს თავისი ნიჭიერი და სასტამბო საქმეში დახელოვნებული შეგირდი მიხაილ სტეფანეს-შვილი ანუ მიხაი იშტვანოვიჩი გამოუგზავნა. თუმცა მიხაი რუმინეთში (ვალახიაში) მოღვაწეობდა, წარმოშობით უნგრელი უნდა

ყოფილიყო, „უნგრო-ვლახელი“. ხაზგასმით უნგრო-ვლახელად იხსენიებს თავის თავს სტეფანეს-შვილი: „ქართულ დოკუმენტებში. ისე როგორც ანთიმოზის სახელს ამკობდა ეპითეტი ივერიელი (ქართველი), მიხაი სტეფანეს-შვილიც თავის უნგრელობას ვერ ელეოდა. რუმინელი აკადემიკოსი პ. კონსტანტინესკუ-იამი საგანგებოდ აღნიშნავს, რომ რუმინულ გამოცემებში მესტამბე სტეფანეს-შვილი თავის თავს უწოდებს მიხაილ იშტვანოვიჩს-ო და განმარტავს: „შტეან უნგრული ფორმაა სახელი. სა შტეფან“.¹

ამგვარად, ქართული ეროვნული სტამბის ორგანიზაციის საშვილისშვილო საქმეს განუყრელად უკავშირდება ორი შესანიშნავი უნგრელი მოღვაწის დაუვიწყარი სახელი.

უნგრულ-ქართული ძმური ურთიერთობის უბრაწყინვალეს ფაქტად ეხატება ყველა ჩვენთაგანს ეფეხისტყაოსნის უნგრული თარგმანისა და დასურათების სამაგალითო ისტორია. უნგრულ ენაზე მოპოვება ეფეხისტყაოსნის რევოლუციამდელი სრული პოეტური თარგმანი, რომლის ავტორია მეცნიერი და პოეტი ბელა ვიკარი (გარდ. 1945 წ.). რუსთველის პოემის თარგმნა ვიკარს შთააგონა მისმა გამოჩენილმა თანამემამულემ, მხატვარმა მიხაი ზიჩმა (1827-1906). ბელა ვიკარმა შეისწავლა ქართული ენა, იგი გაეცნო საქართველოს ისტორიულ წარსულს და ისე შეუდგა პოემის თარგმნას. ქართული და უნგრული ენების ჩინებული მცოდნის, ავსტრიელი ქართველოლოგის პუგო შუპართის დაკვირვებით, ეფეხისტყაოსნის ვიკარისეული თარგმანი ერთა საუკეთესოა პოემის არსებულ თარგმანთა შორის. ჩვენ დროში ეფეხისტყაოსანი კიდევ ორჯის ითარგმნა უნგრულ ენაზე, ახალი პოეტური თარგმანი შეასრულა თანამედროვე ცნობილმა პოეტმა შანდორ ვერეშმა, ხოლო პოემა პროზაულად გარდათქვა მწერალმა იოჟეფ რომანმა.

¹ ქრ. შარაშიძე, ქართული შრიფტი ამსტერდამში, თბილისი, 1937.

¹ აკად. კონსტანტინესკუ-იამი, მიხაილ შტეფანი („ლიტერატურული გაზეთი“, 16. 10. 59).

უნგრულ-ქართული კულტურული თანამშრომლობის ისტორიას ამშვენებს განთქმული უნგრელი მხატვრის მიხაი ზიჩის დიდი სახელი. როცა მე-19 საუკუნის ოთხმოციან წლებში ქართველ მწერალთა და მეცნიერთა საგანგებო კომისიამ ილია ჭავჭავაძის მეთაურობით ვეფხისტყაოსნის კრიტიკული გამოცემის თადარიგი დაიწყო, ისიც გადაწყდა, რომ გამოცემა ყოფილიყო დასურათებული. მხატვარ-დამსურათებლად მოიწვიეს პეტერბურგში მცხოვრები უნგრელი ემიგრანტი მიხაი ზიჩი. ზიჩმა კვაყოფილებით იქისრა ეს დავალება. მან რამდენიმეჯერ იმოგზაურა საქართველოში, გაეცნო მის ყოველ კუთხეს, მის ლამაზ ბუნებას, მის ხალხს, შეისწავლა ამ ხალხის ყოფა-ცხოვრება, ადათ-წესები, რამდენადმე სალაპარაკო ენაც. ზიჩი არჩევდა პოემის დასურათებისათვის საჭირო პეიზაჟებს, იძებდა სახე-მოდლებს, იკეთებდა პირველ ჩანახაზებს, აღგენდა მომავალი სურათების ესკიზებს. ჩანახატებს მხატვარი ამოწმებდა სცენაზე დადგმული ცოცხალი სურათებით. ზიჩი არ ზოგავდა არც დროს, არც ენერჯიას, არც ნივთიერ სახსარს, რომ შეექმნა რუსთაველის პოემის საკადრისი მხატვრული სამკაული. ვეფხისტყაოსნის დასურათებას უნგრელმა მხატვარმა ჩააქსოვა უსაზღვრო შრომა, უზადო ნიჭი და უზომო სიყვარული. დიდმა სიყვარულმა დიდი ნაყოფიც გამოიღო. ვეფხისტყაოსნის ზიჩისეული ილუსტრაციები დღემდის საუკეთესოდ რჩება, პოემის შემდგენლოინდელი მრავალგზისი კვალიფიციური დასურათების მიუხედავად. ვეფხისტყაოსნის სურათების ალბომი ზიჩმა ქართველ ერს უსახსოვრა შესანიშნავი მინაწერთ: „ქართველ ხალხს ჩემი თანაგრძნობისა და გულითადი ერთგულების ნიშნად. ს. პეტერბურგი, 10 მარტი, 1889 წ.“ ჩვენ ვერ დავეიწყებთ, რომ ვეფხისტყაოსნის დასურათებისათვის საჭირო ყოველი ხარჯი ზიჩმა გაიღო სრულიად უსასყიდ-

ლოდ. კარგად ამბობს ზიჩის მკვლევარი ბენო გორდენიანი, რომ „დიდ უნგრელ მხატვარს ნივთიერი პონორარის სამხაგეროდ ერგო ქართველობის ღრმა სიყვარული და გულითადი პატივისცემა.

უნგრელი ზიჩის სახელი ერთი უსაყვარლესი სახელია ქართველთა შორის.

უნგრელი და ქართველი ხალხების კეშმარიტი ძმობა-მეგობრობა თანდათანობით გაღრმავდა და განმტკიცდა მას შემდეგ, რაც საქართველოში დამყარდა საბჭოთა წყობილება, ხოლო უნგრეთში დაემხო პორტისტულ-სალაშისტური რეჟიმი და უნგრეთის რესპუბლიკა სოციალისტური ბანაკის ქვეყანათა რიგებში ჩადგა. ამ დროიდან ხშირდება ცოცხალი კონტაქტები ჩვენი ხალხების საუკეთესო წარმომადგენელთა შორის, დელეგაციების გაცვლა-გამოცლა, ტურისტული მგზავრობა, სპორტული შეჯიბრებანი, ინდივიდუალური თუ კოლექტიური მიპატიე-მოპატიეება, სტუმარ-მასპინძლობა. უნგრეთში იმოგზაურეს და თავიანთი შთაბეჭდილებანი მშვენიერი პოეტური ენით გადმოსცეს გიორგი ლეონიძემ, სიმონ ჩიქოვანმა, იოსებ ნონეშვილმა. გიორგი ლეონიძემ თავის დროზე მონაწილეობა მიიღო პეტეფის გარდაცვალების 100 წლისთავისადმი მიძღვნილ ზეიმში. შარშან, რუსთაველის საიუბილეო დღესასწაულზე, საქართველოს ეწვია უნგრელ მეცნიერთა და მწერალთა დიდი დელეგაცია, რომელშიც შედიოდნენ პროფესორი კაროი ცეგლელი, მწერლები დიულა იიეში, იშტვან შამონი, ტიბორ დერი, გიდაშ ანტალი, ბენიამონ ლასლო, შანდორ ვერეში, ქართველოლოგი მარტონ იშტვანოვიჩი და სხვ. ცოტათი ადრე, სექტემბრის დასაწყისში, თბილისის უნივერსიტეტის სამეცნიერო სესიის მუშაობაში მონაწილეობა მიიღეს სეგედის უნივერსიტეტის პროფესორებმა იშტვან რუკაშმა და არპად ბერციკ-

შა. სხვათაშორის, წელს, სექტემბრის თვეში შედგება ქართულ და უნგრულ სწავლულ მკურნალთა სიმპოზიუმი ჩეხენს დედაქალაქში.

თბილისში სისტემატურად იმართება უნგრეთის ცხოვრებიდან საგულისხმო თარიღების აღსანიშნავი საღამოები. ცალკე უნდა დავიმოწმოთ კომპოზიტორ ბელა ბარტოკის, მწერლების ბელა ილქვისა და მათე ზალკას და ბათუმში დამკვიდრებული უნგრელი რევოლუციონერის ბელა კუბერისადმი მიძღვნილი საღამოები. შარშან, უნგრეთის განთავისუფლების 21 წლისთავის აღსანიშნავ საღამოში მონაწილეობა მიიღეს უნგრეთის ეროვნული გალერეის დირექტორმა ლასლო ბენიმ, ორგანიზტმა იანოშ შობეშეკინიმ და მუსიკალურმა ეურნალისტმა ერვინ ფედენიმ. თბილისში მოეწყო (1965 წ.) უნგრული კავშირგაბმულობისა და „ტრანსელექტროს“ საუცხოო გამოფენები, საუკეთესო შთაბეჭდილება დატოვა აგრეთვე უნგრული მხატვრული ფოტოს გამოფენამ. სახელმწიფო კომერცატორიასა და ვასო აბაშიძის სახელობის მუსიკალური კომედიის თეატრში მოეწყო უნგრულ კომპოზიტორთა ნაწარმოებების კონცერტები. ჩვენი საზოგადოება ინტერესით ხედება უნგრული ფილმების დემონსტრაციას. უნგრულმა რეჟისორმა იანოშ პატამ ქართული რეჟისორის ევლახიშვილის თანამშრომლობით და ბენო გორდუხიანის კონსულტაციით გადაიღო კინოფილმი „მიზაი ზინი საქართველოში“.

ჩვენ ბევრი შეხვედრები და მეგობრული საუბრები გვქონდა გამოფენების მომწყობ უნგრულ სპეციალისტებთან, სხვადასხვა დარგის წარმომადგენელ უნგრულ ტურისტებთან, მათ შორის უნგრულ ასპირანტებთან და სტუდენტებ-

თან, უნგრეთის ბიბლიოთეკების მუშაკებთან, მასწავლებლებთან, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში სწავლობს ოთხი უნგრული სტუდენტი — ლინგვისტი (მარია ჩაპო, ანიკო დემეტერ, შანდორნე ბავდან და ანდრას კომლოშ). რომლებმაც ჩინებულად შეისწავლეს ქართული ენა. ქართული შეისწავლა და ქართულად დაიცვა საკანდიდატო დისერტაცია იური-სტმა ჟიგმონდ მეღვემ. ქართული სამეცნიერო განათლება მიიღო და მალე სადოქტორო დისერტაციას წარმოადგენს ქართულ ხალხურ ბალადაზე მარტონ იშტვანოვიჩი, ჩვენი გულითადი უნგრელი მეგობარი, რომელიც ქართველოლოგიურ დისციპლინებს ასწავლის ბუდაპეშტის უნივერსიტეტში და ხშირად გამოდის საქარო ლექციებით საქართველოს ისტორიისა და ქართული მწერლობის საკითხებზე. მარტონ იშტვანოვიჩმა უნგრულად გადათარგმნა ქართული მწერლობისა და ხალხური სიტყვიერების არა ერთი და ორი პირველხარისხოვანი ძეგლი, მათ შორის „ქართული ხალხური ზღაპრები“ და ილია ქაქავაძის პოემები („განდეგილი“, „აჩრდილი“, „აკაკო ყაჩაღი“); შეადგინა აკაკი წერეთლის თხზულებათა ერთ-ტომეული და თანამედროვე საბჭოთა პოეტების ნაწარმოებთა კრებული. მანვე მოამზადა გამოსაცემად „ამირანდარეჯანიანი“, ბესიკის რჩეული ლექსები, ეკას პოემები.

ბევრს თარგმნიან ქართულიდან უნგრულად და საყურადღებო ნაწყვეტებს აქვეყნებენ ჩვენ ჟურნალზე ჩვენი მეგობარი მწერლები დიერდ რადო და ლაიონ ტარდი. ამას წინათ დაიბეჭდა მათი მშვენიერი წერილი რუსულ ენაზე «Грузия глазами венгров» („ლიტერატურული ურთიერთობანი“, 1, 1965).

ამეამად უნგრელ მკითხველებს თავი-
ანთ მშობლიურ ენაზე შეუძლიათ გაეც-
ნონ როგორც რუსთაველის უკვდავ პო-
ემას, ისე მე-19 საუკუნის დიდი ქარ-
თველი კლასიკოსების (ნიკოლოზ ბარა-
თაშვილის, ილია ჭავჭავაძის, აკაკი წე-
რეთლის, ვაჟა ფშაველას) და გამოჩენი-
ლი საბჭოთა კალმონების (ლეო ქია-
ჩელის, გიორგი ლეონიძის, სიმონ ჩიქო-
ვანის, ირაკლი აბაშიძის და გრიგოლ აბა-
შიძის, იოსებ ნონეშვილის) რჩეულ ნა-
წერებს

უნგრეთ-საქართველოს კულტურულ
თანამშრომლობის დაგვირგვინებს წარ-
მოადგენს შარშანდელი ქართული საზოგადო-
ებრივი და წლებიანი უნგრული კულ-
ტურის დღეები საქართველოში. ეპეო-
არაა, ეს დღეები ხელს შეუწყობს უნგ-
რული და ქართველი ხალხების კიდევ
უფრო მეტი ძალით დაახლოების, და-
მეგობრებისა და დაძმობილების კეთილ-
შობილურ, ინტერნაციონალურ საქმეს.

ი ნ ლ რ ე ბ ე ი

ინდოეთის მთავრობის მიწვევით, საბჭოთა კავშირის უმაღლესმა საბჭომ ინდოეთში გაგზავნა აზიური ქვეყნების უმაღლესი საბჭოების დეპუტატთა დელეგაცია. დელეგაციაში საქართველოდან შედიოდა მახარაძის რაიონის სო-

ფელი შრომის კოლმეურნეობის თავმჯდომარე — ამ სტრუქტურის აგტორი.

დელეგაციას ჰქონდა, პროგრამა რომელიც შედგენილი იყო საბჭოთა კავშირისა და ინდოეთის სავაჭრო საქმეთა სამინისტროების მიერ.

ზოგი რამ იქიდან, რას ვი ვნახი

თითქმის ყველა ქვეყნის საელჩოები ინდოეთის სატახტო ქალაქ დელში ერთ ქუჩაზეა განლაგებული.

ჩვენი საელჩო უმწვენიერეს შენობაშია და ყუაილებში ჩამგდარი კარმიდამოთი გამოიჩინება სხვა საელჩოებს შორის.

ინდოეთში ჩვენი ელჩია ამხანაგი ბენედიკტოვი, სოფლის მეურნეობის ყუაილი მინისტრი, რომელმაც მე ერთხელ (1951 წელს) ჩეხოსლოვაკიაში გამგზავნა, საერთოდ, მას წინაღობის ხეობა შეეხებდრეობა. მოვადგონე, ესამოვნა. ბევრი რამ მქონდა საქართველოზე, მოიკითხა ძველი ნაწარმები, — ხომტარია, ალაივქ და სხვები.

ჩვენი წარმომადგენლობაში შეეხვლით თანამემამულეებს — ქართველ ტიტვისტრებს-სპეციალისტებს, რომლებიც ამოწმებენ შესასყიდი ნაისა და თამბაკოს ხარისხს. ისინი უმთავრესად მადრასსა და კალკუტაში მუშაობენ.

შემდეგ ამბ. ბენედიკტოვი და მისი მეუღლე საელჩოს სხვა თანამშრომლებთან ერთად, თან წავიყვანენ შტატებში მოგზაურობის დროს.

მთელი დელეგაცია დიდად კმაყოფილი და მადლობელი დარჩა ამხანაგი ბენედიკტოვის, მისი მეუღლისა და, საერთოდ, საელჩოს ყველა თანამშრომლისა, უადრესად თბილი მიღებისა და დიდი ზრუნვისათვის.

ინდოეთი მსოფლიოში განთქმულია უმუშე-

ვებუდეთ სოციალისტური შრომის გმირის, მახარაძის კოლმეურნეობის თავმჯდომარის მიხ. ორაგველიძის წიგნის იმ ნაწილს, რომელშიაც ავტორი მოგვითხრობს ინდოეთის სოფლის მეურნეობაზე, რედ.

ვართა არმით და უსახლკარო ღარიბი მოსახლეობით.

უმუშევარი და უსახლკარო ქალაქებისავე ილტვიან.

ბომბეი, ეს ვებებრთელა ქალაქი, გაწმენებულია არაბეთის ზღვის სანაპიროზე. მისი მთავარი ქუჩა (სანაპირო) რვალივით არის გაწოლილი ზღვის სანაპიროზე, სადაც ათასობით ციამბეგნია აღმართული. ამ ძვირფას შენობებში დღეს დ ვადმოდულს ცხოვრება. აქ არის თავმოყრილი ბომბეის შეძლებული მოსახლეობა, უცხოელი, თუ ინდოელი მილიონერები.

სახლების ქვედა სართულებში მოთავსებულია უზარმაზარი სავაჭროები და რესტორნები, საიდანაც ისმის ჯაზის ხმა.

აი, ასეთ ქუჩაზე, რომლის სიგრძე ათი კილომეტრი მაინც იქნება დაახლოებით, ცხოვრობს 1000 უსახლკარო და უმუშევარი ინდოელი.

ქუჩაში, სახლის კედელზე, ჩამოკიდებული აქვთ ბრუგენტის, ან რაიმე ჩეხარის ნაგლეჯი და მთელი ოჯახი აქა თავშეფარებული. ასეთი „მოსახლეობა“ ინდოეთში ათ მილიონზე მეტია. დიდი ოჯახები, რომელთა წევრები ასეთი გადახურების ქვეშ ვერ თავსდებიან, პირდაპირ ქუჩაში წვიბიან და იქ იძინებენ.

გათენდება თუ არა, ოჯახის ყველა წევრი, რომელსაც სული უდგას, ქალია იგი თუ კაცი, გაბრის, იქნებ ქალაქში რაიმე სამუშაო იშოვოს და „ოჯახში“ ლუქა პური შეიტანოს.

ბავშვები და მოხუცები, რომლებსაც მუშაობა არ შეუძლიათ, დიდიანვე ქუჩებში გამოყვინებთან და მათხოვრობენ. თუ ვინმე უცხოელი შეინიშნეს, მუდარით შემოესვენ, ტრო-

ტურაგზე გორვით და ხოხვით, ხელგაფრედ-
ლები. მერე მოსდევენ, მანამ ბინაში არ ჩაიკეტ-
ბი. მაგრამ თუ ბინა შორს გაქვს, მისვლამდე
ორასი მათხოვარის შეავლში აღმოჩნდები.
მაშინ მოვა ჩასტეხული პოლიციელი და პოლი-
დოგოვით დაერგვა ამ უბედურ ხალხს, მიუგ-
ვირებ.

მე ისე შემაწუნა ამ ხალხის ბედმა, რომ გა-
ბრუნებულავით ფეხს ძლივს მივადგამდი ქერა-
ში; რა ვშველებათ-თქო, ვფიქრობდი, ამ მილი-
ონობით ადამიანს, რომლებიც განუტოხავად
იხოცებიან შიმშილით. უბინაობით. უსუფთაობი-
საგან გავრცელებული შავი ჭირით, უვაგილით,
კეთრით. ეს იყო მიზნები, რომ ერთი დიდი კა-
რი, რომელიც ხელმძღვანელობს დიდი შტატის
სოფლს მეურნეობას, კინალამ გვაგბარაზე ბან-
კებზე, სადაც უხვად ეყარა საქმელ-სამშელო.
უცნაური დილოგი გაიძარა ჩვენს შორის:

მე ყველას ვაინტერესებდი, რადგან გმირის
წიშანი და ლენინის ოთხი ორდენი მქონდა.
გამსაკურთხები ოთხი ლენინის ორდენი უცვირ-
დათ. შეივდისთან ჩემს პირდაპირ ოქდა სოფლის
მეურნეობის ხელმძღვანელი. გამოირკვა, რომ
ის ხორცს არ ჰჭამდა, დანდური და შემწვარი
ჭამის ხორცი მივაწოდე. ჭათამს აქ ისე
წავავე, რომ მის სუნს ამ კოლომეტრზე იგრ-
წნობ, რაღაც უჩვეულო ქუნელში აშხადებენ.
ინდოვით ხომ საერთოდ ძველთაგანვე სანაღე-
ბელის ქვეყანა იყო და ასე დარჩა. არც დან-
დური გადაიღო და არც ჭათმის ხორცი. მაშინ
უკითხე:

— რატომ არ მიირთმევთ. სერ, მშვენიერ
დანდურს?

— მე ვეგეტარიანელი ვარ. — მიპასუხა ინ-
დოელმა.

მე ვეღარ მოვიტყინე და იმ წამსვე უკითხე:

— სერ, ხალხი, რომელიც ქუჩაშია დაეროლი
და შიმშილით იხოცება, ამას აქ რა ჰქვია?

— თარქიმანი ცოტა შეყოვნდა თარგმნაზე. მაგ-
რამ იგი ქართული იყო, იყოდა ჩემი ახირე-
ბა და ამიტომ უთარგმნა:

— მისტერ ორაგველიძე გვეითებებით, ვინც
ზორცს არ სჭამს, ამას რომ ვეგეტარიანი ჰქვია.
ეს კი ვაგიფი, მაგრამ ვინც სულ არაფერს არ
სჭამს, მას რას ეძახით?

მე შეგონა, იწყენდა და გაწითლებოდა, მაგ-
რამ თქვენც არ მომიყვლეთ, სულაც არ დაფიქ-
რებულა, ისე მიპასუხა:

— მისტერ ორაგველიძე, თქვენ რომ ხალხზე
შეკითხებით, მას ჩვენი, ინდოელების ერთგული
უბედურება ჰქვია, რაც კოლონიალიზმმა და
კასტრუმმა უღელმა გადაგვავაპარაო.

ჩვენს საუბარს ახლა სტეგმაც წამოაყურეს,
მეც გუფთამაში და განაგრძე კითხვები:

— სერ, თქვენ ვაჩაღლებული კაცი ბრძან-

დებით, რა იქნება; ეს ლატაკი ინდოელები, რომ-
ლებსაც სამუშაოს ვერ აძლევდნენ უბედურებანი,
გააერთიანოთ კოოპერატივებში? [წმინდა] შეგნ.
იცხოვრებენ. ეს ხომ შეირჯისა რამ იქნებოდა
მათთვისაც და სახელმწიფოს ინტერესისათვი-
საც.

იცით, რა მიპასუხა?..

— მისტერ ორაგველიძე, მე ვიცნობ თქვენს
კოოპერატივებს. ერთადერთი მსნა დარბი, უმე-
წყებართა დიდი არმიისათვის ინდოეთში მხო-
ლოდ კოოპერატივია. მაგრამ რა გქნათ, როგორ
შევემნათ კოოპერატივები, როცა მიწა არა
გვაქვს. მიწა არ გვეყოფნის. საიდან მივეყო
მიწა კოოპერატივებს. უმიწოდ კი რა კოოპერა-
ტივი შეიძლება შეიქმნას?

მე მაინც არ მოვეშვი, გამახსენდა, მთელი
ინდოეთის დაროცელი მიწა-წყალი მცხოვრებ-
თა შორით 15 პროცენტის ზელში რომ არის,
და შევეკითხე:

— სერ, თქვენ რამდენი გავით მიწა, ამ
სტეგს?

— მიღირებს, მეამბეღლებს. ხუთასიდან ორ-
სამ ათას ჰექტარამდე — რაღაც უცმყოფი-
ლოდ მიპასუხა მან.

მე ვიფიქრე, ეს არის მიზანს მივალწიე-მეთქი
და ისევე უკითხე:

— დაროცელი, აი, ამ თქვენს მიწაზე შეიძლ-
ება კოოპერატივების მოწყობა.

— ალბათ, ვერ გვაგებინეთ. — მიპასუხა
მან, — მე ჩემი ორი ათასი ჰექტარი მიწა მაქვს.
თქვენ კი გგონიათ, სახელმწიფოს მიწაზე გე-
საუბრებოდით. ასეთი ფორდი კი არ გავაანია.

— ღიახ, მეც თქვენს მიწაზე ვამბობ, სერ.
ღიახ, თქვენს მიწაზე მოწყვეთ კოოპერატივე-
ბი და ინდოელი ხალხი შევინერაბ იცხოვრებს.

— ეს არ შეიძლება. მისტერ ორაგველიძე,
იგი ჩვენი საკუთრებაა, მას ინდოეთის დარი-
ბებს ვერ გადავცემთ. ეს რომ აგრე მოხდეს,
მაშინ ჩვენ გვეღარობდებით.

მე ისევე დანდურის ჭამა ვანდარბე. ზედ შორ-
ლანდური ეისკი დაეყოლო და გავიღიმე. გა-
ვიფიქრე: — რასაც ენენი ინდოელი ხალხი
უბედურებას ეძახიან, ამის მიზეზი თვითონ არ-
იან. ღიახ, მთავარი მიზეზი ამ უბედურებისა
უვითონ არიან და თითქმის ვერ ხვდებიან... აქ
უფრო ღალი რამ უნდა მოხდეს, რომ ინ-
დოელმა ხალხმა აშოისუნტოქსი.

მე ნათლად დაეინახე კოლონიალიზმის, კაპი-
ტალიზმის, ფეოდალიზმის სისხლიანი კლანჭე-
ბი და, სანამ ეს კლანჭები პირიანად არ მოიკვე-
თება ინდოელი ღარიბ-ლატაკების საშველი არ
იქნება.

ღიღი ვაევიგლახით ახერხებენ კაიიკების დაე-
როკუებას და რიქმის ეტლის შექმნას. ცხენის
მაგიერ თითო ებმებიან ამ ეტლში და გებუ-
ღარებთან:

— დარბანდით ჩემს ეტლში; წინ ჩამოსადარე-
ბელი აქვს. მზე არ დაეცხუნებს, მე საათში

20 კილომეტრს მაგრბევიან, და ძალიან იაფათაი, რაც გნებავთ, ის მაჩუქეთო!"

ასეთი რიქვებით სავსეა უზარმაზარი ქალაქები. — ბომბეი, მაღრასი, დელი, კალკუტა, თუმცა აქ ყველან თველი ათასი ავტომობილია, მაგრამ ამ მანქანებით მხოლოდ მდიდარი ინდოელები ან უცხოელები დაბრძანდებიან. ეტლში გახველი, ფეხშიშველი ინდოელები, რომლებსაც მხოლოდ სასირცხო ადგილი აქვთ დაფარული, ოფლში იწურებიან. სიჩქარეში მანქანებს ეკობრებიან და ლეკმაპურის საშოვნელად გარბიან.

ნ ბ 0

ინდოეთის ჩაი უმაღლესი ზარისხისაა, ჩვენ ვნახეთ ჩაის პლანტაციები, რომლებიც მხოლოდ შემამულეებს ეკუთვნით. თვითველი ასეთი პლანტაცია 200-300-500 და მეტ ჰექტარს შეადგენს.

შემამულეებს ქობმაგებში უკეთესი ჩაისაზღებულნი უსახლარო ინდოელები და ეწვიენ მათ განუზომელ ექსპლუატაციას. ჩაის პლანტაციები, მოზნეით არის ნათესი, მწკრივებს ვერ ნახეთ. მას არც თონიან; კულტავადა კი მოუხერხებელია.

დაჩვილინის უკეთესი პლანტაციები საშუალოდ იძლევა 2-2.5 ტონა მოსავალს ჰექტარზე. ჩაის კარგი მკრეფავი კი დღეში მხოლოდ 20 კილოგრამს უკრეფს. დაბალი მოსავალი აიხსნება იმით, რომ პლანტაციებს არავითარ სასუტეს არ აძლევენ, არც ორგანულს და არც მინერალურს. სავართოდ, ინდოეთში მინერალური, სასუტეების წარმოება თითქმის არც არის. მხოლოდ ახლახანა აღშენებით ერთი ქარხანა, რომელიც მთავრობის ზელშია და წლიურად უშვებს 300.000 ტონა სელენატამონიუმს, ეს კი წვეთია ზღვაში.

პლანტაციების მეპატრონეებს აქვთ ჩაის პაპატარას საყურთარი ფაბრიკები. ეს ფაბრიკები კუსტარულია და მოწყობილია ტრანსპისაზე. ჩაის შუა პროდუქცია იქვე იყრება სპეციალურ ყუთებში და მეპატრონის სახელის და გვარის აღნიშვნით ვაქვთ ბაზარზე.

მთიან არმატულ ჩაის ძალიან შევეწყვეთ. მწვენიერ, სასიამოვნო სუნისა და გემოს ნავენს იძლევა. და ეს, ჩემი აზრით, იმიტომ, რომ ჩაის პლანტაციები ვაშენებელი აქვთ ზღვის დონიდან 1000-2000 და მეტი მეტრის სიმაღლეზე. მასთან, არის უსასუტო. იყრიდება მხოლოდ დრეყები და მოვლარებულა ტრანსპორტირება. დღეს მოკრეტელს მეორე და მესამე დღეს არ აფუშავებენ. ქალი ვერეფს ჩაის და თავისივე საკრეფი კალათით მიდის ფაბრიკაში და იქ აბარებს.

უკეთესია ჩვენი ფაბრიკები თავისი ავტომო-

ბი ეს არის ახლანდელი ინდოეთის სოციალური სურათი. ზოგი უსახლარო ოჯახი, რომელიც სამი-ოთხი მუშახელისაგან შედგება, ოცნებობს შეიძინოს ფორანთ-თუ შეიძენს, მთელი ოჯახი შიგ შეებმება და მიათრებს მიღებ ტვირთს. მიათრებს უკანასკნელ ამოსუნთქვამდე.

ღიახ, ეს ადამიანები მხოლოდ სოციალიზმს შეუძლია გადაარჩინოს და უბედურებიდან გამოიყვანოს. სხვა არავითარი სასწაული ამ ხალხს არ უშველის.

ტიზაციით, სხვადასხვა დანადგარებით, მაგრამ ინდოეთის ჩაის შუა პროდუქცია სჯობს ჩვენსა თანისი საუკეთესო გემოთი და სუნით. ჩვენ ინდოეთში ვიყავით თებერვალსა და მარტში. აი, ამ თვეებში უკვე მომწიფებული იყო პლანტაციები. პურის ნათესები, სიმინდისა და ბრინჯის ყანები.

ბალები დატვირთული იყო მწიფე მანდარინით, ყურძნით, ფორთოხლით, მსხლით, ვაშლით, ყურძნით, ბროწეულით, ანანასით, კოქოსით, ბანანით, კიტრით, ნესვით, სახამორთით და პამიდორით.

ინდოეთის მაღლიანა მიწა ორ-სამ მოსავალს იძლევა წელწადში.

პური და ყველა ერთაწლიანი კულტურა აღებისთანავე ითუება, ირგვება.

მართლაც, ცოცხა ინდოეთში ადამიანი მშინერი კვებობდენ, მაგრამ რა მიწის ბრალია, რომ აქ მიწა ზოგისათვის, მართლაც, დედამიწა ზოგისათვის კი დედინაცვალი.

წვიმები მოდის მხოლოდ მაისსა და ივნისში. იცის ტროპიკული წვიმები, განუწყობადი, რაც აცოცხლებს მზისაგან გადაბუფულ ველ-მინდორებს... ბევრია ვეალებების გამო გამოუყენებელი ადგილები.

ყერ კიდევ ქვეყნის სამსახურში არ არის ჩამდგარი ვეებერთელა მდინარე განგი მისი შენაკდებით, ნაკლებია წყლის გამოყენება, არ არის მოწყობილი სარწყავი არხები. ხოლო იქ სადაც წყალი გაყვანილი, იქაბრება წალკობად არის ქვეაული.

ინდოეთის სოფლას მეტრეობაში სრულებით არ არის გამოყენებული მექანიზაცია; ისე გაიყლი ათას კილომეტრს, რომ ტრაქტორს ვერ შეხედები. ჩვენს სავაპრო წარმომადგენლობას მოწყობილი აქვს გამოყენება ჩვენი სასოფლო-სამეურნეო მანქანა-არალები. ასევე სხვა ქვეყნებსაც. მაგრამ მას ინდოელი შემამულეები არ ყიდულობენ. ზედაც არ შეხედავენ ხოლმე. და ეს იმიტომ, რომ გაცილებით უფრო იაფი უყდებათ მშიერ-ლატაი მუშა-ხელი!

სოფლად ძნელად შეხედებით ელექტრო განათებას. ყველა სოფელი ჩაბნელებულია. სოფლის კეთილმოწყობაზე, სკოლებზე, აბანოებზე, განათებაზე თავს არაფერ იწყენებს. ცხოვრობენ ქობებში; ამუშავენ თოხითა და კავით იმ მიწებს, რომლებსაც გლეხები კაბალურ პირობებში იჯარით იღებენ შემამულეებისაგან.

ვინ არ ეაქრობს ინდოეთში: ინგლისი, ამერიკა, იაპონია, გერმანია, საფრანგეთი, საბჭოთა კავშირი, თითქმის ყველა ქვეყანა.

ზარბეჭში გახსნილ საეპრობებში, რასაც ინტრებთ, ყველაფერს იშოვით.

დიდი მალაზიების პატრონებს ყველა დიდ ქუჩაში დაგზავნილი ჰყავთ ავენტები, რომლებიც უცხოელებს ევედრებიან: იქნებ, გსურთ იყიდოთ რაიმე. წამობრძანდით ჩვენს მალაზიაში, მე თვითონ გავაცილებთ, ჩემს პატრონს ძვირფასი საქონელი აქვს. რასაც ისურვებთ, იმას მოგართმევთ. იგი ყველაზე იაფად ყიდის მთელს ინდოეთში.

მალაზიაში შესვლისთანავე გთავაზობენ ტუბილ ხოლმეს, წყლებს, ვიდგამენ სკამს; ვთხოვენ, დაბრძანდით, შემდეგ კი იწყება ეპრობა. ეს ყველაფერი იმიტომ ხდება, რომ საქონელი უამრავია, მისი მყიდველი კი ძალიან ცოტა.

ყველაზე ძვირია სასმელები, თუმცა მას ინდოეთის მცხოვრებთა მხოლოდ 20% მიირთმევენ. ესენი არიან მდიდრები და მილიონერები. რელიგიაც უკრძალავს სასმელის ხმარებას და მთერალს ქუჩაში ვერასოდეს შეხედებით. არის ქალაქები; მთელი შტატები, რომელთაც „შშრალი

შტატს“ ეძახიან. „შშრალი ქალაქი“, სადაც სასმელის ამჟრად სმა აკრძალულია.

სასმელზედად დიდი პარტულარობით სარგებლობს შოტლანდიური, ამერიკული, ინგლისური, ფრანგული ვისკი.

ვახიანი წყლის წარმოება კი ყველა ქალაქშია, ხოლო რაიმე მინერალურ წყალს ვერ იპოვით.

მძლოლი, რომელიც მე და სომხების მინისტრთა საბჭოს მაშინდელ თავმჯდომარეს კონინიანს გვატარებდა, ინდოელი იყო. ძალიან მარჯვე, ასე 40 წლის კაცი. მას ვითხოვთ, ვისკის თუ სვამთ-მეთქი, გვიპასუხა: მხოლოდ ზოგჯერ, როცა რუსეთის საელჩოს სტუმრები ჰყავს. ისინი გვთავაზობენ, ჩვენ კი, შოფრებს, ამა როგორ შევეიძლია ვიყიდოთ ვისკი; მე პირველი კლასის შოფრები ვარ და თვეში 160 რუპიას ვიღებო, ერთი ბოთლი ვისკი კი — 80 რუპია ღირს.

აი, ასეთია პირველი კლასის მძლოლის თვითრი ბელჟასი; ორი ბოთლი ვისკის ფასს არ აღემატება.

საერთოდ დიდად გვატყინა გული ერთმა გარემოებამ:

ჩვენ გვქონდა შემთხვევები: მძლოლს ივიყვანდით სასტუმროში, ჩავეტყავდით და უხვად ეუშასაპინაღმდობდით ყოველგვარი საჭმელ-სასმელით, ამით განცვიფრებული მძლოლები ამბობდნენ მძლოლის ფასი მხოლოდ თქვენ იცით, სხვები ზედაც არ გვიყურებენო. განსაკუთრებით ავანებდნენ ამერიკელ, ინგლისელ და ინდოელ მილიონერებს.

რად იცინა ინდოეთში საკართველოზე?

დღეში ერთ ბანკეტს ესწრებოდა ინდოეთის სახალხო პოეტი, კომუნისტი, პარლამენტის წევრი. როდესაც ჩვენმა მეთაურმა ნასრდდინოვამ დასწრებებს ვააცნო ჩვენი თავი, სხვასთან ერთად ჩემზედაც თქვა, მისტერ ორავველიძე ჯორჯიადან არის, კოლმეურნეობის თავმჯდომარე, უმაღლესი საბჭოს დეპუტატი და სოციალისტური შრომის გმირი, ლენინის ოთხი ორდენის კავალერიო. ამის შემდეგ პოეტი გამოვიდა, თავისი სიტყვა ჩემით დაიწყო. აი რა თქვა:

— მე ვიცნობ ჯორჯიას, მე მაქვს შოთა რუსთაველის „ფეხისტყაოსანი“, მას ხშირად ვკითხულობ. მეთორმეტე საუკუნეში ამ დიდმა პოეტმა თავის პოემაში უმღერა ინდოეთს; მეტიც, ის ამბობს, რომ ჩემი პოემის მთავარი პერსონაჟები — ტარიელი და ნესტან-დარეჯანი ინდოელები არიანო.

სიმათლე ვთხარათ. წელში ვავიძარბე, ასე მეკონა, ტარიელი მე თვითონ ვიყავი.

პოეტმა კი ვინაცხო:

— ჯორჯია ფერების ქვეყანაა, მსოფლიოს ულამაზესი ქალები იქ იზადებიან. როცა ინდოელის წარჩინებულ ოჯახში გოგონა იბადება, მას ეუბნებიან: იყავი ისეთი ლამაზი ფერიას მსგავსი, როგორც ჯორჯიაში იზადებო.

დამერწმუნეთ, ჩემი ყურები ამის უკეთესს აქ ვერაფერს ვაიგონებდა. სულ მთლად ავენთე, უკანასკნელი ბოთლი კონიაკი მქონდა შემორჩენილი, „1500 წელი, თბილისი“ და პოეტს ვარქე. მან დიდად გაიხარა, ყველა დამსწრენი კმაყოფილი დარჩნენ ამ სურათით, თანაც დავიხინე:

— ამაში საქართველოს მზის ნაბერწყლებია. მიირთვით, გამით!

ესაღია, საქართველოს შორეულ ინდოეთში ფაქრ რომ იცნობენ, ამასაც უკვდავ შოთას უნდა ეუბნებოდეთ.

რვა მარტმა ქ. მადრასში მოგვისწრო, აქ ჩვენმა საელრომ მოაწყო დიდი ბანკეტი. მას ეს-

წრებოდა ყველა საბჭოთა მოქალაქე, ვინც კი იყო იმ დროს ამ ქალაქში. ამასთან, ბანკეტს ესწრებოდნენ ქალაქის მფრის და სხვა წარჩინებული პირები თავიანთი ცოლებით. მივიდა ჩვენებურად, ქართულ ყაიდაზე იყო გაწყობილი. ჩვენს წარმომადგენლობაში ქართველებიც არიან, და, ალბათ, ეს მათი გავლენით მოხდა.

გამართა სადღეგრძელოები, ერთმა ინდოელმა თქვა, ქალები ჩვენთან მუდამ მონები იყვნენო.

ყირგიზმა დაუმატა, ქალებს არასოდეს ჩვენს ქვეყანაში პატივისცემა არა ჰქონიაო.

ტაჯიკმა განაცხადა, — ქალებს ჩვენთან ისე ჰყოლიდნენ, როგორც რაიმე ნივთსაო.

უზბეკმა თქვა: ჩვენთან ქალებს არასოდეს არ აფასებდნენ, ქალის პატივისცემის გრძნობა უზბეკს არასოდეს ჰქონიაო.

მე მომეცეს სიტყვა. მე არც ინგლისური ვიცი, არც პინდი, ასეთ დიდ საზოგადოებაში, წინასწარ მოუშვადებლად, ჩემი რუსულიც არ გამოდგებოდა. ამიტომ ეზოზე წასრდდინოვას ნება დავართო სიტყვა ჩემს მშობლიურ ენაზე ქართულად შეთქვა. არა მარტო წასრდდინოვასაგან, ბანკეტის ყველა მონაწილისაგან აღფრთოვანებული თანხმობა მივიღე.

მე მინდოდა გამომეჩინა ჩემი ქვეყანა, ჩემი სამშობლო, რამდენადაც კი შემიძლო, თუმცა ამ მხრივ ჩემს თავზე უფრო მეტი იმედი გვერდში მდგომი თარჯიმან ბანკაძისა მქონდა, რომელიც თავისუფლად ლაპარაკობდა ევროპულ ენებზე.

ჯადაგარი ვისკი, მომეცეს სიტყვა და მეც დავიწყე:

— საქართველო ცნობილია თავისი ძველი კულტურით. ქართველმა კაცმა მუდამ იცოდა ქალის ფასი და პატივისცემა. ჩვენში, მეთორმეტე საუკუნეშიაც გათანაბრებული იყო მამაკაცისა და ქალის უფლება და ღირსება. მე-

თორმეტე საუკუნეში საქართველოს სახელმწიფოს ქალი — თამარ მეფე მართადა, რომლის კურა-გონებამ და თავდადებას კური-ყუყუების გზაზე დააყენა ამიტომ იყო, რომ მისი მეფობის ხანას ქართველებმა „ოქროს ხანა“ შეაჩვენეს. მეთორმეტე საუკუნეში თქვა ჩვენმა დიდმა პოეტმა შოთა რუსთაველმა:

„ლექვი ღომისა სწორია, თუ იყოს თუნდა ხეაღია“, რაც მკაფიოდ გამოხატავს ქალისადმი პატივისცემასა და მის დაფასებას საქართველოში.

ახლა კი რუსთაველის ბრძნული აზრის ხორც-შესხმის ფაქტს ჩვენი დღევანდელი შემადგენლობაც ადასტურებს. ჩვენი დღევანდელი ხელმძღვანელი წასრდდინოვა — ქალია, მაგრამ ვის შეუძლია თქვას, რომ იგი რაიმეთი ჩამორჩება მამაკაცს. ამ ჩემმა სიტყვამ დამსწრეთა მოწონება დაიმსახურა.

შეტად ბევრია სათქმელი ინდოეთზე, მის ძველ კულტურაზე, დღევანდელ ცხოვრებაზე. დღევანდელი მწუხარება, მაგრამ მე მეტი ვერ მოეხებოდა და ვთხოვთ მიაბრებოთ.

როცა სამშობლოში მოვდივართ, დღეში აეროდრომზე გამოვაცილებს, როგორც ჩვენმა საელჩოს მეთაურმა აბ. ბენდელიტოვმა, ისე ინდოეთის მთავრობის წევრებმა.

სიმართლე გითხრათ, როცა საბჭოთა თვითმფრინავი დავინახე, გავიხარე დ. გულმა სიამით ძვერა დამიწყო. მე ძალზე დაღლილი ვიყავი, მაგრამ რაღაც სიმსუბუქე ვიგრძენი: მეგონა, ახალგაზრდული ჯანი დამიბრუნდა, რაც უფრო ვუახლოვდებოდი თვითმფრინავს, მით უფრო ვჩქარობდი. ყველა უკან მოვიტოვე. მივედი, ქუდი მოვიხადე და ფრთაზე ვაკაცე. რადგან ვიცოდი, სულ რაღაც შევიდრევა სა.თში ეს დალოცვილი ფოლადის არწივი ჩემს საყვარელ სამშობლოში დამაბრუნებდა. საქართველოზე უმწვენიერესი ქვეყანა ხომ დღდამიწის ზურგზე არ მოიპოვება.

ათასი უთი ბაღი

განცხადება და გამოცხადება

როსტომი ბუნება...

ტრაინინს მისი მუდმივი თანამგზავნი და სულიერი მეგობარი დოქტორი პარუშაძე მოჰყვა. სასაცილო ვინმე იყო. ერთი შეხედვით ყანას გავდავებები მგონი ორჯერ უფრო გრძელი ექნებოდა, ვიდრე კორპუსი, გამზადარი, წელში მოხრილი. რატომღაც სათვალე ეკეთა, თუმცა ლაპარაკის დროს სულ ამ სათვალის ზევიდან იყურებოდა. ყველაზე სასაცილო მაინც ცხვირი ჰქონდა, ჯერ სწორად იყო წინ წამოწეული, მაგრამ მერე მოულოდნელად მარჯვნივ უხვევდა და უცნაურ „ვინიეტას“ აყვებდა. მის მავურებულს აუცილებლად გებადებოდა სურვილი ცხვირისთვის ხელი მოეგვიდა და გაეწეწორობინა. უკვე ბინდებოდა და გულამ აკრიფა თავისი მოწყობილობა. ტრაინინი და მისი მეგობარი ჩვენი თან ჩამოსხდნენ.

— ე, ცოტათი მუხლები მოვასვენოთ, — წარმოთქვა ტრაინინმა, თითქოს მართლაც რამე მუშაობით ყოფილიყოს დაღლილად.

პარუშაძე ჩვენი რუმინული გაზეთის რედაქციამი მუშაობდა. ტრაინინივით სულ წუწუნებდა, დოქტორი ვარ და ვერც ერთ უმაღლეს სასწავლებელში ვერ მოვიყვებო დოქტორად. ანტიკური ტექსტების ისტორიის სპეციალისტი იყო და, ტრაინინისა არ იყოს, ისიც სულ ბერძენსა და რომაელ ავტორიტეტებს იმეორებდა ლაპარაკის დროს.

პარკში დაურბულებულ ნაკადად მოედინებოდნენ წყლები — ქალი და ვაგი, ქალი და ვაგი, სამხედრო და სამოქალაქო, ახალგაზრდა და შუაბნის, რუსი თუ რუმინელი, მოდიოდნენ და ჩიმიჩიუხუნ ბნელ ხეივანებში იკარგებოდნენ. მერე იქვე, პირდაპირ მიწაზე ეწყობოდნენ და ხარკს უხდიდნენ სიყვარულის დღურათებს. ომი საოცრად ამარტივებს ურთიერთობას, წყნობისა და მორალის კანონებიც კარგავს აუცილებლობის ძალას. არავითარი სირცხვილი, შირიდება ან უხერხულობა. ყველანი ერთად, ერთხანეთის გვერდით, ისე, როგორც დამსვენებლებით გადატვირთულ პლაჟებზე... ჩვენს ჟარისკაცებსაც

მოჰყავდათ რუმინელი ქალები და ყველაასათვის ვასაგებ ვინაზე „უმუსაიფებოდნენ“ ერთმანეთს.

— სქესობრივი ლტოლვა უფრო ადვილად ამყარებს ხალხთა შორის მეგობრულ ურთიერთობას, ვიდრე პოლიტიკა და დიპლომატია, — ჩაუფიქროსოფოსა ტრაინინმა. პარუშაძე მაშინვე ამყავდა იასკოლევას:

— ასეა, ბატონო! — თქვა მან. — სქესი და ვნების ისტერია მართლაც ქვეყანას, სხვაგვარად არც შეიძლება იყოს, რადგან ყველაფერი, რაც ჩნდება და იწყებს არსებობას, სექსუალური ინტინქტის შედეგია, პირველ რიგში კი — ადამიანში. ბუნებრივ რესპონსია და რა გასაკვირია, რომ ადამიანებიც ამათგან არიან. დედამეფა ხომ ზევსის შრუში ცოლი იყო — გეა. ის ჯერ უჩანთან შრუშობდა, მერე ზევსის უღალატა და ქვეყნების შეუფხვს ტარტაროსს გაყვა. ქვეყნებისა და რესპონსი დედამეფისაგან რა სიკეთე გამოვიდოდა! მან ორმოცდაათთავიანი და ასხელიანი სამხინელები შეა. მერე ციცილოები დაბანდა, შეიღებინა მამის აუჯანყდა და ზევსი დაამხოხინა. ამის შემდეგ ოლიმპის მუფედ თხის რძით გაზარდილი და გარყვნილი ზევსი დაჯდა. იგი დაჯერა მძაფრ ღმერთებსა და ყველა დააარსულა. ზოგი ოქროს წყვამით, ზოგი — ქუქ-ქუხილით. ქალი ყველა შევანდა, ბატონო, ზევსი მათ ხან წვიმის სახით ევლინებოდა, ხან ხარის, ხან გედებს და ხანაც მელის. ისინი ზოგჯერ სახეობასთან შრუშობდნენ. ფერები რომ ფერებიან, ისინიც რესპონსიან, თხისფერებიან სატირებსაც არ თაკილობენ. ადამიანები არ ყოფნით და მათი გარყვნილი გონება კენტატრებს იღონებს. ეს კი სულ იმ რესპონსი დედამეფის ბრალია. ყველა, ვისაც ის შობს — შრუშობს; ცხოველებში, ფრინველებში, მწყერებში, ყვეალებშიც კი. რაყო დედამეფა თვითონ შრუში დედაყვაცა, ადამიანები ბედით მის მსგავსებს აბარია. ბედისწყლის ღმერთები, მორატები ხომ დედაყვაცა. ზის ერთი დედაყვაცა — მორია კლოტა და ასევეს ძაღს. ვაწუჯა ძაღო — მოყვდა ადამიანი, კიდევ ვაწუჯა, კიდევ მოყვდა. მორე დედაყვაცა წილის ყრის და, ვის რა შეხედება იმას მიუზღაფს. მესამე დედაყვაცა ყოველივე

ამას იწყებს ბედისწერის წიგნში, და მორჩა! რაც იქ ჩაიწერება, გათავებულა, იმას ვერაფერს შეცვლის. ესეც შენი დედაშაჟა, ბატონო, ოკანე უარესია! მართალია, ის მამაკაცია, მებრამ ზუთი ათასი შეჭავი ქალიშვილის მამაა. ქვეყნულშიც დედაცააგები ბატონობენ, არც ეს დაანებებს იმ როსკიებშია სხვება— პერსფონას თავისი ერთიუები ჰყავს... ქვეყანა ასეა მოწყობილი და თქვენ ის გიყვართ, რაც ამ პარკში ზღვება? პარკებიც ხომ როსკიანი ფურები იყვნენ! აი. ხომ ზედავთ, მოდიან და ზოდიან. ასეა, ბატონო, მამაკაცები გოგონებს ახლა ისე უკურებენ, როგორც ნამსხვრებს...

საკოდავები! ვიდრე გიმნაზიაში სწავლობენ, ვარდის სურნელთ იყვებებიან, ლექსებს კითხულობენ და ბროლის კომედიებზე ოცნებობენ... მერე?... სადმე ფოსტაში იწყებენ სამსახურს და მთელი დღე ქორთებს ნიწრებს. ომის დროს კი სხვა რა გზა აქვთ. ორში ერთი: ან მონაზვნებად უნდა იქცნენ ან როსკიებდა. მონაზვნობა, მოგესხნებათ, მოდამი აღარ არის, როსკიებია კი, აი, თქვენც ხედავთ რა ვაგრცვლებული ხელობაა. განსაკუთრებით ახლა, როცა ბუნებრივი ურთიერთობები დაარღვეულია. მამაკაცები ფორტზე სიბინ, ქალები შინ... მათ კლავთ უსაქმობა, შიში... მოწყენილობა... სურვილი — ერთობლი ბედნიერი წუთი შინც გამოგლიჯონ ამ აუტანელ ცხოვრებას და... რას არ სჩადიან! ამ პარკში მშვენიერი ტბაა, ახლა მას „ქერას ტბას“ ეძახიან. ხომ მოგესხნებათ, ის რისკიანი ქალღმერთი რომ ყოველი ბნაობის შემდეგ ისევე ქალწული ამოდიოდა რაღაც მდინარადან. ამ სულელებს ჰგონიათ, ესეც ქერას მდინარეაო და დიდიან-პატარაიანად ქვეშეხალობენ შის მორცხვს!... ვინ ვისთან? ანაა შინაშენულობა არც აქვს. გარეშეხებთ, უმარადესობაა ვინაობაც არ იყოს ერთმანეთის... სადმე შეხვდებიან. შემთხვევით... ვაუთლებენ ერთმანეთს და მიდიან. ნაშუადღევს ისეც დამორღებიან და მგორვ დღეს კიდევ რომ შეხვდნენ შესაძლებელია ვერც კი იცნონ ერთმანეთი... ასე ამარტოებებს ომი ურთიერთობებს, ჩემო ბატონო. ჩვენც ვეღუებით ამას. ან სხვა რა გზა გვაქვს! მე აქ ყოველ საღამოს გამოვიდვარ და ვეუდი, როდის ინებებენ ჩემი ძვირფასი მშუღლ დომინიკა და უფროსი ქალიშვილი მამუცი გამოსვლას ჰქვას ამ ბუნაგიდან, რომ სახლამდე მივაყოლო. ეს არის ახლა ჩემი მოვალეობა მათ წინაშე. ჩემი მშუღლ ბრძანებს, ბნელ ქუჩებში მარტო სიარულს ვერ ვტყანო. ამ ბნელ ბუნაგში კი ყველაფერს იტანს... ქალიშვილიც, რომელიც ჯერ 17 წლისაც არ არის, ისიც უძღებს მშუღლების მომხიბლობას. უმცროსი ქალიშვილი ჯერ სახლში მყავს ჩაეჭვილა, მაგრამ თვლი იმასაც ატუთ უძირავს. ასეა, ბატონო! ამბობენ, ევამ იმით შეცვოდა დემონს, რომ ავრტალული ხის ნაყოფი შეჭამაო, იმას კი ვერ ხედავიათ, ის ვაწლი რომ მცვახე იყო. მთელი უმეღურტობაც ამამია. ევამ მყავს ვაწლი შეჭამა და თავი იმართლა, გველმა შეამდინაო... ამის შემდეგ ქალები თავიანთ ცოდვას სულ სხვებს აბრალებენ, საკუთარ წეს-საც ყოველთვის სხვაში ხედავენ. ეს „სხვა“

გამოუღვევლია. მე კი სად შემიძლია ამდენი ყარაულობა.

— პარდონ, მსო, თქვენ აქ რას ყარაულობთ? ვერ მიხვდა გვი.

— ჩემს ცოლს დომინიკას და უფროს ქალიშვილ-მამუციას, ბატონო.

— ისინი სად არიან?

— აი, იქ! — თქვა პარუმბაევი და თითი იმ პარკის ბნელ ხახას ატყავ.

— კიდევ პარდონ, მაგრამ იქ რას აკეთებენ?

— ერთობიან, ბატონო, ვიღაცებთან, ჩემი დომინიკა ვერ იტანს მოწყენილობას, ქალაქში კი ახლასხვა გასართობი არაფერია.

ბები ნელ-ნელა გაგრევა სიტუაციაში და სულ ცნობისმოყვარობად იქვა:

— თქვენ აქ რაში უკეთებ მერე?

— ავი მოგასხნეთ, ბატონო, როცა გითავისუფლებიან, შინ უნდა მივაყოლო.

— რატომ ისინი არ მიაკოლებენ ვისთანაც ვართობიან? — დაუსვა „სურუპულუზური“ კითხვა ბებო.

— უხერხულია, უცხო მამაკაცებთან უნდა რამ ბნელ ქურჩაში დაინახოს, რას იტყვის ხალხი?

— უუ-უ-უ-უ-უ... შენი ტევის ტირიშე, — გაიკვირვა ბებო — ქმარი კი არა, პირდაპირ ანტრეკოტი ხარ!

გაკვირდებოდა, აბა რა იწებოდა! იმ ბნელ ბაღში უცხო მამაკაცებთან დროსტარება თუ არ იყო სირცხვილი, ქურჩაში გავლა რატომ უნდა ყოფილიყო ასეთი საშიშრელება?

...ბოდლერს ვიღაც „ილუსტრაციონი როსკიები“ ფანდიუგული შეუყვარდა — ლითი და გარყენილი დედაცაა, რომელსაც ხიდების ქვეშ ეცინა და ყოველ მსურველს ეძღოდა განუზღვლად. შეყვარებულმა ბოდლერმა ის ერთხელ ხელოვნების ტაძარში, — ლუვრში შეიყვანა. სადაც ზნედაცემული დედალი სირცხვილისგან გაწითლდა, როცა შიშველი დემონ-ქალების სურათები და ქანდაკებები ნახა. გოცნებულმა იკითხა კიდევ, როგორ არა რცხენიათ; რომ ასეთ უსამსოებას უწევებენ ხალხსო...

...ტეც იმ ყანაა პარუმბაეუს ნაამბობს ჰყავს. იგი კიდევ დიდხანს გვმოდერავდა თავისი ფილოსოფიით და ფრანგული ანდაზებით.

— ქალი გელესიაში წმინდანია, ქურაში — ანგლოლოხი, სახლში კი ეკლიანიო, — ამბობდა, მაგრამ ჩვენ შორის, ტრანინის გარდა, თანამაზრებს ვერ პოულობდა; ტრანინა კი სულ ასეილეთით უწნედა თავს ყველაფერზე.

— პირველი მთელიო იმბინდ მგორებდ არც ისეთი დიდი დროა გასული, რომ ადამიანი ილუზიებს მიეცეს, — წარმოთქვა ბოლოს პარუმბაევი... ამიტომ სულ იმაზე უნდა იფიქრო, თავი როგორც გადაირჩინო. მე არაფერს ვმალავ და პატიოსნად ვა-

ღირებ: შირჩვევია მთელი ქვეყანა დაიღუპოს, თორღ მე გადავრჩე ცოცხალი...

— შერ რა ფასი აქვს ასეთ „პატიოსნებსა?! — მავრია მის ჭადავებაში დრუენიყო.

— ხვას რას აქვს ფასი, ბატონო, რომ მაინც-ღამიანე პატიოსნებს ჰქონდეს? ვერ ვუვრებო და ხვებს იქ? — თქვა მან გულდაწყვეტით და ხელი ისევ ჩამიჯიჯო პარკისკენ ვაიშვირა. — ადამიანს ახლა მხოლოდ თავის წინაშე შეიძლება ჰქონდეს პასუხისმგებლობა. მეც ასე ვამზობ: თორღ მე ნუ შემეხებით, ბატონო, და თქვენ რაც ვინდათ ის ქვენიით. მე არც თქვენი გამარჯვება მინდა და არც თქვენი ჭეშმარიტება მე მოსვენება მინდა... სულერთია ამ ქვეყნად წმიდა არაფერია!... არაფერია. — გაიმეორა მან და თავის ნათქვამს ლაითინურად დაუსვა ბეჭედ: Nihil sacri!..

...ცხოვრებაზე გაბოროტებული კაცი იყო ყველაფერზე გულაყრებული და იმედდაკარგული... გრძობდა კიდევ თავის ზედმეტობას ამ ქვეყნად და გულის ჯავრს ჩიმიჯიუტს პარკის კარბთან ვარულობით იქარებდა... იმ საცოდავს ვერა, ამით მანაც დაიცავდა „პატიოსნების“ უკანასკნელ თავშესაფარს უპატიოსნების მორფში... ის პარკი კი ისე აივსო წყვადებით, რომ ტყვეც არ იყო და ახალბოსულენი შესასვლელთანვე ეძებდნენ თავისუფალ ადგილებს.

უკვე გვიან იყო. პარუშაკე დატოვეთ თავის პოსტზე და წამოვიდით. ქალაქი წველიადმი იყო გახვეული და ვნებიანად სუნთქავდა. მხოლოდ ტანვების მუხლუხობის სჩტიალი და თვითმფრინავების გამბული გვეუნი ამდღავენბდა საომარ სიტუაციას...

სადარბაჯო პარათი...

ოტკომრის დასაწყისში განკარგულება მივიღეთ, ვანყოფილება ისევ ფორტის შტაბთან გადავყვანა. რუმინული ჯგუფი ბუქარესტში რჩებოდა. ჩვენ უკვე უნგრეთისკენ ვეშურებოდით და ახალი თანამშრომლები უნდა მიგვეღო. ბეგი, როგორც უნგრულის მცოდნე, ჩვენთან მოდიოდა. ბრძოლები ახლა მის სამშობლო ტრანსილვანიაში მიმდინარეობდა. 10 წლის ზეტილის შემდეგ იგი ისევ უბრუნებოდა თავის კარ-მიღამოს. ვინ იყის, ჩემი „სიგე-შასწავლებელი“ ასევე ცოცხალი იყოსო, ამზობდა. წარმოადგენილი მაქვს როგორი იქნებოდა მათი შესვლა. ბეგი რომ ტაპიტრის ჩინში, ორდენებითა და მედლებით მორთული წარდგებოდა მისეს, ის თვალებს დააქვეტდა გზოდებისაკენ, ბეგი კი სტუკასაგეთ დაფრიადა თავის „ფრანგულს“: ის თუ ნაპოლენი იყო. „საკრამენტო“. ბეგი გაეცნობოდა როგორც სარდლანაპალი, თანაც შარტო „პარდიონია“ და „საკრუელთურით“ კი არ დაემაყოფილდებოდა. უნდა „შასხის“ ეტყოდა, უნდა „ფუწელას“, „ანტრეკოტის“ ამბავსაც მოუყვებოდა და „კოლოსალის“ დაფოლებდა.

შერ ის და მთე შერიდებობდნენ. მსივს გაეპარდებოდა „ამ რეფლენასკან“ კაცო რომ გამოვიდა; ბევის კი ის ენაიზოვნებოდა, „საკრამენტოს“ რომ თავი მოაწინა...

...მე და ბეგი ერთად გავედით ბუქარესტიდან. კილინგერის შიერ დატოვებული „მორისი“ ისარივით მიჰქრთდა ავტოსტრატაზე. შებინდებამდე საშინელი კანაპატება გავიარეთ, ოლტულის სვობას აყვებით და ქ. სიხიუში შევედით. დალოლები და დამშეულები მივიდევით საშხედრო კომენდანტურას. მე ფრონტის სამხედრო სამბოს ისეთი მანდატი მქონდა რომ ყველა საშხედრო კომენდანტზე ვრთნარად რლოურ შთაბეჭდილებას ახდენდა, მიუხედავად იმისა ლეიტენანტი იყო, პოლკოვნიკი თუ გენერალი. სიხიუს სამხედრო კომენდანტი უკრანდელი აღმოჩნდა. ერ-

თი წერთა უღვაშები ქონდა მამოკიდებული. ის მაშინვე დატრიალდა და ღამის გასაფხად ვილაც მხველი ვაქრის ვილაში მოგვანყო.

— დემიტრიე ფლორესკე! — გამოვეყვანურა ქონადქვეული მასპინძელი, რომელსაც საოტრად წყრილი, ქალური ხმა ჰქონდა. შემდეგ მისი ჩაფაშრულ-ჩაბუბუვებელი ოლიფ გამოოტრდა და ბევის კინადმი გული წაუგოდა.

— კოლოსალ, საკრამენტო! — ჩილაპარაკა მან თავისთვის და ორათვე წუთში გაუშინანურდა. დემიტრიუს ძლივს დაქონდა თავისი უზარმაზარი სხეული. რამდენიმე ნაბიჯს რომ გადადგამდა, ისე ამოიქმნდა, თითქოს მანქანის საბურავმა დაუშეაო, და ისევ განაგრძობდა გზას. ბევის თვალის დასვება დომინა (ქალბატონი) ჯუზი ზომ სულ ქონბი ევრავდა. მას მამაკაცივით ზისი ხმა ჰქონდა და უღვაშებიც უფრო აზნდა ტუნებზე, ვიდრე მის ქმარს. ოცობდე წლის ქალიშვილს, „პარიზულ“ ფლორავას, როგორც ბეყვან, კანი ასტვებოდა, ზლო პატარა ბებრუსი იმე ჰქონდა დაღდავა ლოყები გადმობრუნებული, რომ პროფილი ცხვიარი აღარც უჩანდა. ბეგი იღვა დონ-ქმეშოყრილი და ტებებოდა ამ სანსაპობით. მორიდებაზე ცოტა შწურალად იყო და როგორც კი დროს იხვდებოდა, ჯუზის მიშველ ზურგზე ხელს მოუთათუნებდა. ჯუზი მაშინვე ჭიხეინს იწვებდა, რითაც ისედაც დაბლყერილ დემიტრიუს უფრო უფაშპადა სასიამოს.

— ყველაფერი კარგი, მაგრამ ქენი არც ფიტობენ რამე ვაპამირ,— დასვა დადგროზი ბეგი.

ბეკობოდა, მართლაც ასე იყო. ამიტომ ბეგი გავაფრთხილვ, კომენდანტურაში გადავალ, იქ ვაუტმვეენ რამეს, მენც ერთი თხუთმეტი წუთის შემდეგ გადმოიღ-მეოტი. არ ესიამოვნა, დემიტრიუს მეცლივით დაუბრიალა თვალენი, მაგრამ ჯუზის რომ ნეხელა ისევ დადნა და კარგიო, მიიბარა. ყოველ შემოთხვევისათვის გავაფრთხილვ, ამითან საჭმელზე

კრინტი არ დაფრანა. ვიცოდი, ამაღი იყო, ისედაც არაფერს ტყუოდა, მაგრამ მაინც „კომუნდანტმა მამინეუ „განსაკუთრებული“ შეუკვეთა მსარტულს და ვიდრე ბევი მოვიდოდა, ტკბილად ვასაუბრო. მეფესთან მიღების ამბავს რომ მოუყუვე, ბევი იცნა. ბევიმ დაიღვიანა, მეტი კაცი ვაგავსაღნეთ და მოგაფანინეთ. სულ ხელების ფუმეტილი შემოვიდა. თვალბიცი რაღაც ემშაყურად უცონიდა.

— ხელი არაფერს აბლოთ! — მითხრა მან „კონფიდენციალნად“ — იქ ისეთი ამბავია სულ ფიარზე დგანან, გრანდიოზული ვახშამი მზადდება! სულ ანტრეკობები!

— შემომხედა, ხომ არაფერი დაასალა-მეთქი. დემონი, რჯული, იფიცა ყველაფერი, ვახშამზე კრინტიც არ დამიბარდასო.

— იხე სიმპათიით კი გავმსებალე ის ზღლის კვრქები, — ნაპილაპარაკა მან რაღაც საჭეობე და ისევ ემშაყურად გაიციანა.

გამოიკითხვა ვერც მოვასწარი, რომ უღვაშა კომუნდანტმა წაგვეყვანა სასადილოში, დანარჩენი იქ გოლაპარაკოთი. ბევიმ ფეხი გაიდგა, ნასადილევი ვარ და ურთი ღუკმა არ გადამწვა კასერშიო. მე რა მეთქმოდა, როცა თვითონ დავაპატოკებინე თავი. ან ეს უღვაშობიანი გოლაათი რას გავფიქვებდა ასე აფეოლა!

კომუნდანტის „განსაკუთრებული“, ამერიკული კონსერვები აღმოჩნდა. ბევი აიპრიზა. რომ მივმეფათ, კამერს გაატყავებდა, ახლა კი პატარაძლივით დაიბორცვა და ზელი არაფერს აბლო. ვხედავდი, თავს ინახავდა...

„...მან“ რომ ვბრუნდებოდი, ბევი გამოტყბვა: — აბა, სარდნასპლო, ახლა მოვევა როგორ გამსტყველე ის შენი მასპინძლები სიმპათიით?

— სერუბულთურად! — მითხრა მან — თქვენი საველე ნაწითა გავხებნი, ქაღალდები აგურატ გადამეგლე-გადმეგლე, მეფის სადარბაზო პარათი და ხელისმიწერა ამოვიდე და... უნდა გვინახო, რა ამბავი მოხდა! დუმიტრიუმე მეფის ხელისმიწერა რომ ნახა, ტყუა დაკარგა. მეც, რა თქმა უნდა, მევეთი და შევეთი. ვუბნები, თქვენ იცით ეს მითორი ვინ არის? მეც ისე არ დაჯდება პურის საჭმელად, რომ ვერაფრე არ პავდეხს, მივლი რეუნიონთა ახლა მანის ხელშია, უნდა დაქვევბ, უნდა ამინებხ. მოვევი, მაგრამ რა მოვევი! ეს თხერი, ტყუილებს რომ დავიწვებ, თუ არავინ შემაჩერა, განა გაავიფებ, ცას და დედამირის ხელ ერთმანეთში ავურვე ხოლმე. რა არ მოვრომე იმ გაბატონებთან, ქაი ეს და ქაი ის! მერე ვუთხარა, მე მისი ადუიტანტი ვარ-მეთქი. მაგრამ ბევი არ გინდა! თქვენ რომ მითხარით, ის ფრანგული ვერ მოვიფინე. ერთი ორჯერ კი წაგირტყვი ხელი შეუღლი, მაგრამ გაგფიონია!

— ფლადელ-ადიუტანტი — შევასხენე.

— კი, აბა, მე მაგონია... პარდონ! არ მომიგონდა, თორემ ესეც რომ მეთქვა, ის ჯუზი მაშინვე... იხე, პარდონ! ისე ტყუილი კი დაჯერტყვი, მეფის სასახლეში მეც ვახლდი-მეთქი. მაიორს... მე-

რე მოვეყვი, რა გვატამა და გვახვა მეფემ... როცა მიხერი ვარ, უფრო მაღიანი ტყუილები ვიცი. მართალივით კი გამომვიდა. რაჟ... თქვენ მითხრეთით ის მე იმათ მოვეყვი და, თანაც მთავარსავე და მთავარსავე, სულ ანტრეკობები მოქონდათ-მეთქი.

— კი და, შენ იმდენი გოლაპარაკია საჭმელებზე, რომ მიხედებოდნენ, აბა, რა იქნებოდა.

— არა, განა იმასათვის ვუთხარი! სიმპათიისთვის, თავი ნუ მომიკვდება, უნდა გვინახათ როგორ მიუერებდნენ! ვითომ ის გამოტყვინებული მევე მკადარი-ყოს მათ წინ. ეს რომ ვნახე, მე თვითონ გამიყვირდა, ასე რამ ვაგავთათ ეს ოხრები-მეთქი. ან ამ მეფისა და მისი ბუნტყა დედის ნაქლანში რა ნახეს ასეთი! სულაც არ მოველოდი, ასე კვებას თუ დაჯარაგდნენ, მაგრამ რაჟი ერხებოდ ავუსევი, მერე რა გამაჩერებდა! ვუბნები, დომნულ დემიტრესკე, მე შემობრლია ეს ქაღალდები იმ თქვენი მეფის წარწერებინად (კინალამ ვთქვი ნაქლანთანად-მეთქი) სულაც გაჩქეო!

ეს რომ ვუთხარა, იმ წინის ტომარას კინალამ გული ვუღვიდა. ჯუზიმ კი ისე მომიჭირა ხელი მკლავზე, რომ სისხლი გამიჩერდა ძარღვებში. მეც რომ ხელი შეტყა მამინ მისთვის, დარწმუნებული ვარ... პარდონ, მაგრამ... არა უნახს, მაინც გრანდიოზული ვეგმა მატვს ჩაფიქრებული...

— კი, მაგრამ, — ვუბნები, — შენ თუ პატროსანი კაცი ხარ, რად გინდოდა ასეთი ალბაქოთის ატყბვა?

— განა ვახშმისათვის, — იტყვი ბევიმ, — დედის საფლავში ჩამქსახს კუპრა თუ ამისთვის, მე მარტო ჯუზის გამსტყველა მინდოდა სიმპათიით...

— რა ტქენი მეტი, როგორ გგონია, გამსტყველე?

— პარდონ, ეს ჩემზე იყოს, — მომიჭრა მან და ისევ ემშაყურად ჩაიციანა, — სულ ბზრიალსავით დატრიალდნენ: ბატონო ბევი, თუ თქვენი აღმტებულებაც, თქვენი ბრწინვალებაც, მოწყალე ხელმწიფეთ, ეს ხომ არ ენებათ, იმას ხომ არ მართმევი, რა ვიცი, ემშაყე წაიღოს იმათი თვი და ტანი, ვერ ავთავიდი ამდენ მანჭყარებას. ვიფიქრე, ის შტერა მთიე მაინც უკურებდეს-მეთქი, რა დღე-შეი მისი რვევნი მოწყა!

...სახლში რომ შევედი მასპინძლები, მართლაც, თითონ წყურბულე იდგნენ. ყველას სახეშიო ტანსაცმელი გადაცეცა თუ პირითი, დემიტრიუს შეტს, რაც ვევათ ისიც გავხადათ. ჯუზის და ფლორიკას ტანსაცმელი ხედ აკედებოდათ; თან ისე ოფერენ დეკოლტორებულები, რომ ბევი ხან აქეთ ადევბდა თვალბებს და ხან იქით. თვითონ დემიტრიუს მთავი კოსტუმო ჩაეცვა, ციფორი გაატყათებული პერანგი და, რატომღაც ითხურენ „მეპლებო“ გავეტყებინა. ადრე სულ მოღუშული იყო, ახლა კი ახალ მოფარესავით გაბაფრული გამოიყურებოდა. უფრო ცქვიტადაც დადიოდა. ყველასე სასაცილო კი ის იყო, ეს გოლაათივით კაცი უცემ რომ აწიკინდებოდა და ქალწულივით მინახებული სმით დაიძმებოდა:

— ჯუზიითი! აი, ჯუზიითი! — თან ამ „იი“-ს იმდენად გააგრძელებდა, სანამ ხულისთქმა ვყოფოდა და ტკივით არ დაიბუტებოდა

— კო, საყვარელო! — მოისმოდა ამის საპასუხო ზოდ კუხის ხორხოცა ხმა. იგი მარდად დაეკრავა აქეთ-იქეთ და მაგიდაზე კიდევ რაღაც „ანტიკვოტებს“ ალაკებდა.

ფლორია კი, პარიზელი კვლევით ფლორია, მანინ რომ თვალებს ნაბავდა, ახლა ისე იყურებოდა აქეთ-იქით, რომ... მეც პარდონ — მეტქი, უნდა ვთქვა ბევრით.

იმით განაგივებლად, ბოლოში მოვსადე, ნამკვარზენი ვართ, დადლილები, უკვე ვიგაშხმეთი-მეთქი, და წიასხვლვლად მოვეშვადე.

ყველა ერთად აფერდა, როგორ გვეადრებთ, თავი არ მოკვებრათ, ჩვენ სტუმართმოვლად ხალხი ვართ, თქვენისთანა საპატიო პატივებს უპატივცემოდ როგორ გავიწყვებთ, და ასე უშეშდე...

ბევრი მოსაზრება ყებში ჩაიშთვლვდა. კომენდატურაში ხელი არაფრისთვის უხლდა და ახლაც რომ პირში ჩალაგამოვლვებული დარჩენილიყო — გაიფრებოდა. მე რომ ძალან გავიდდე ფეხი, წამწურწურვლა:

— მართლა ამბობთ თუ? — აბა როგორ, მეორედ ხომ არ ვიგაშხმებ? ვერ ხვდებ, რომ შეძინება?... — არ გამაგივოთ რა დროს ძალა, ვრანდოზული გვემა მაცქს ჩაფიქრებული...

ბოლოს „როგორც იქნა“, დამითანხმეს და ბგემ თავისუფლად ამოისუნთქა. მაგიდაზეც, რა თქმა უნდა, კუხის გვერდით აღმოჩნდა. მე დემიტრად მიმავდა. ბგეის ლაყბობის შემდეგ ასე ვერნა, მთელი რუმინეთის ბუდი მართლაც ჩემზე იყო დამოკიდებული. ჯერ შორიდან მოვარა და თანდათან მისთვის საინტერესო საკითხებს დაუახლოვდა. სახლგარეგანეთთან ვაჭრობის საშუალება თუ მოვეცემოდა, იგიონა მან და პასუხის მოლოდინში გაიღურსა.

მე ასევე ყვარყვარე თუთაპერის როლის თამაში მომხმდა რა თქმა უნდა-მეთქი — ისე დაბეჯითებით ვუთხარა, თითქოს ამ საქმის მართლაც რამე გამეგებოდა. მერე იმით დამიტყვებდა, ფულის ნიშნები იყოვე დარჩება თუ გამოიცვლება? — არც ამასზე ვაწყენინებ რატომ გამოიცვლება, იგივე დარჩება-მეთქი.

— ნამდვილად? — მოთხრა მან და ისე შემომხედა, როგორც ხატს შეხედავენ ხოლმე კვლევანში. — ამხუ ლაპარაკიც უხდამტკა, ფულის ნიშნები რატომ უნდა გამოიცვალეთ, ეს ხომ ერთ დღეში დალუპავს ყველას, ვისაც ბგერი აქვს შენახული!

დემიტრიემ მუხლზე ოფლი მოიწმინდა და პირჯვარი გადამწერა. მერე სულ დემტით და ფული ყვერა პირზე. ორივე სტვეს ერთპირი მიწიწებით წარმოთქვამდა და მანინვე პირჯვარს გადამწერდა. დანახული იყო საყოფადე. ერთი დემტითა სახსახური ადვილი იყო მისთვის, მაგრამ ფულის ამდენნაირ ნიშნებში და მათ კურსში გაკვეყვა ვენდვებოდა. დემტით, ყველას დემტითა და, თუ იქით არ შეაქვებ, თვითონ იქნებ სულაც არ ჩაერის მენს ცხოვრებაში. ის „უდემტოთ ფული“ კი არ იყო სად გილდატებს. ხან დოლარის კურსი დავეცხა, ხან სტერლინგის, ფრანკი ხომ სულ ბურბუნვლად იქცა. დემიტ-

რის უკანასკნელი იმედი რუმინული ლეია და, თუ იმის კურსიც დაეცა, შევლება მათხოვრად იქცეს...

— ნეტავი ლეია მარცხ შენარჩუნებებს თაგის კურსს, — თქვა მან და ისევ პირჯვარო გადამწერა.

— აუცილებლად შეინარჩუნებს, — დავაღასტურე მე „ამინ“-ის მაგივრად, თუმცა ვიცოდი, რომ ეს ასე არ იქნებოდა. ომის დროს ბერძნობის სახელმწიფოებმა იმდენი ყაღბი ფულები ბჭეს, რომ მტაციე კურსზე ლაპარაკი უღამარი იყო, მაგრამ მე რა შენადვლებოდა და იმას ვამბობდი, რაც იმ გაბერებს ემიამოვებოდა.

ბგეის პატარა ტიქებით წრუტვა მოწყინდა და ყველაზე დიდ სახმისებს დააღვა თვლი.

— ნამდვილი ბურგუნდიულია! — დაიწრობინა დემიტრიემ.

— ბურგუნდიული კი არა, ჩვენბური ტოკაია, — ღაუწია მარცხ ბგეი. დემიტრიე გაწმუდა „ამოდენა კასი“ ხომ არ შეუკამათებოდა და, ბურგუნდიული იყო თუ რაღაც, ბოლომდე დაცალა. ჯუხიმ დიდხმას ასავსავა ხელები, მაგრამ ბგემ მარცხ დააღვენია. ფლორია არაგვის დაძალებას არ დაელოდა, ისე მიირთვა. თამამდე თურმე მართლა პარისში სწავლობდა. ამიტომაც მკითხა, მომავალი წლიდან თუ მაინც შევძლებო პარისში დაბრუნებას. როგორ არა-მეთქი. ვანუვემე ისიც. ბგემ ახალგაზრდა მეფე როგორ მოგეწონათ, იუთონა ჯუხიმ. აღტაცებული ვართ-მეთქი.

— აბა რა, მის გიე მამას კი არა გაეს, — ჩავრია საუბარში დემიტრიე.

— ვითომ მამამისი უარესი იყო? — ვიკითხე მე, მაგრამ ამ ორინიას ვერაგენ მიხვდა. არც ვცოდათ ამისთვის. დემიტრიე უკვე ბგეის ქვეწიქოდა, მტტი არ დამაღვივონოთ, თორემ კისერი მომწვედებაო. როგორც ხანდა, ბგეის „გრანდიოზულ გვემამი“ სწორად ეს შედიოდა და სასმისი ბოლომდე გამოავლევინა. როცა ბგეი მასპინძლებთან რუმინულ ვნაზე იწყებდა ლაპარაკს, თან გასაოცარი სისწრაფით თანრეწნდა ყველაფერს, ამასთანავე ასეთი ფორმით: მე ვამბობ, ის ამბობს, მე ვამბობ, ის ამბობს...

მასაბურებს სუფრასე განუწყვეტლივ შემოქონდათ რაღაც რაღაცეები. პირველი, ცხაღია, ბგეი სინჯაედა ყველაფერს.

— აი ეს მართლაც კოლოსალურია! — მოიწონებდა ის და თავისი აზრის დასადასტურებლად დააყოლებდა: — ანტიკვოტ!

მერე პატარა ბეტრე შეწინდა და მოსვენება არ მისცა, ხან მუხლებზე დაუჯდა, ხან ორდენებს და შედელებს დაუწყო ბჭევა. ბგეი ჯერ ჩუმად სცადა მისი მოშორება, მაგრამ არაფერი გამოუვიდა, მერე, როცა ბეტრემ თითი შავ ცხვიარში ატაკა, ბგემ იყვარა:

— მომამირეთ ეს ლოქის ფანა, თორემ ყურებს აგახვე!

უკვე მთვრალი იყო, მაგრამ ბჭევა ისე არ ბჭონდა არეული, რომ ეს რუმინულად ეთქვა. რუსულად თქვა და იმ „ლოქის ფანას“ ყურის ახვევის მაგივრად გაუღიმა, თავზე ხელი გადაუსვა და თავისი დიდი სახელიც აჩუქა:

— სარდნაპალ, საკრამენტო! — უთხრა მან იმ მართლაც ლოქის ფანას და გასამხიარულვლად ვნაე

გამოყო. მასპინძლები მაინც ყველაფერს მიხედნენ და ატყუარებული პეტრე დასაძინებლად გაიტანეს.

დუმიტრიუს ბებიმ კიდევ ერთი სასმისი დაატაკა და უკვე ფულის კურხა კი არა, დავითობიც აერია. ფლორია რთაილისკენ „გაფრთხიდა“ და რაღაც ფრანგული სიმღერა შესაჩურა. არ ვიცი, ბების ფლორია უფრო მიყვინა თუ სიმღერა, ყოველ შემთხვევაში მაშინვე მისი სადღვერბელი დალია და იმ პარიზულ კოპიასაც დააღვინა. მერე ისევ დუმიტრიუს შეურჩნდა „საქმის მოსათავებლად“.

— მეტი არ დალიო, მიტრე! — გაფრთხილა კუზიმ ქმარი, მაგრამ ბებიმ მაინც თავისი გაიტანა. ამის შემდეგ ჩემს გვერდით კაცი იჯდა თუ კუნძი იდო, განსხვავება არ ეტყობოდა. საწყალი დუმიტრიუ უკვე ამ ქვეყნად აღარ იყო. მერე, ჩვენდა მოულოდნელად, რთაილთან თვითონ კუზი მივართდა და ბოშური სატრფილო სიმღერა დააგუნუნა. ბები სულ დააბუგა.

— კოლოსალ! — წამოიძახა მან, როცა კუზიმ „ღუღუნა“ გაათავა, — პირდაპირ გადასარევი სიმღერა გყოფნიათ ქალბატონო! — და განსაკუთრებით გამოყვეთოლად დაამატა: — სურუქორო!

კუზიმ და მისმა „გადასარევიმა სიმღერამ“ სმის ემზხე მოიყვნა და ისევ უსარმასარი სასმისი მიაწოდა ისედაც გამოთავყანებულ დუმიტრიუს იმ საცოლაგს უკვე წინააღმდეგობის თავი არ ქქონდა, აღარც „კუზიით“ უშლიდა თავის მიტრუს დაღვეს. ფლორიაკაც ატყუდა და მოელი პარიზი გადმოაბრუნა — იმღერა, იცეკვა. ის ახლა უფრო ბოშა ქალს

გვაგადა, ვიდრე „პარიზულ ლიციუსტეს“. უმარანი იყო, ხალხბიანი, დიდ შავ თვალებს ისე აბრალებდნ და მიშველ შირებს ისე ათამამებდა, რომ ქვეყნისკენაღამ მისამართები აერია. ლეონო ქვეტქონდა, მყოფედებული, რომ ფლორიაკაც თავის მენიუში შეიტანა და მეთუჯარ წამოიძახა:

— ანტრეკოტ!

კვიან ავიმღელი. ვეველა კმაყოფილი მანდა ჯემიტრიუს გარდა, რომელიც ოთხზემ ძლივს გაეიტანეთ საწოლ ოთახში.

...იმ ღამეს ბების კვირასლის სიხმარივით აუბდა ოავისი „გრანდიოზული ვევა“...

...დღილით აღრე უნდა გამოემგზავრებულავით. მკომენდატურაში გადავედი მწლოლის გასაფრთხილებლად. ბებიმ მითხრა, ახლავე დავეწვიო, და ისევ ნახევიარი საათი დავევიანა.

ქალკე რიმ ვავედით, კბიდან მეფის სადარბაზო ბარათები აწიილო და გამომწოდა.

— აკი დუმიტრიუსთვის უნდა გერქვებინა, რატომ უტებე პირი? — გაევიკარე მე, რაზედაც ბებიმ მაპასუხა:

— მართლა რევენი კი არა ვარ, იმ გაბერილს ასეთი რამ მიეცე, ვინ იცის, კიდევ სად გამოვედგებმა...

მერე ეს სადარბაზო ბარათები არხად არ ვამოვედგომა, მაგრამ არც ვადამიგდია და თბილისშიც ჩამოვეყა. როცა ამ ამბებს ვუცევი შევიბრებს, ამ ბარათსაც ვერცენებ ხოლმე საბუთად...

ზანი ციკლში

იმ დღეს გავიარეთ ქალაქები: სებეში, დევა, ლეოლი და დიდ სამრეწველო ცენტრ ტიმოშოვარაში მივედი. იქიდან ბები ტრანსილვანიის ფრონტზე წავიდა. აღბათ თავის მიაე-საც მოინახულებდა. მე ტიმოშოვარაღან არადელი ვადავედი და იქ შევეერთედი განყოფილებას. ბებიმ უნგრელი ამხანაგი შემოგვემატა, მათ შორის გამოჩენილი კომუნისტები, რომლებიც 1918 წლიდან ემიგრაციაში ამყოფებოდნენ. ზოგიერთი მათგანი 25 წლის შემდეგ უბრუნდებოდა თავის სამშობლოს. ისინი განუზომელი მღვლეგრებით ელოდნენ, როდის გადავლახავდით უნგრეთის საზღვარს. ამასობაში ჩვენი ფრონტის მხადების პერიოდიც დამთავრდა. ხუთ ოქტომბრს ახალი დიდი შეტევა დაიწყო. მთავარი დარტყმა მდინარე ტისას რაიონში წარმოებდა, ქალაქის დასავლეთითა და ჩრდილოეთით. აქ განლაგებულმა უნგრულმა არმიამ ვერ გაუძლო საბჭოთა ჯარების ძლიერ იერიშს და უკან დაიხია. ჩვენმა ორივედ დღემი გავიდნენ სანაპიროზე. ისევ იწოდა ტისა, ისევ ბოშოქრობდა ცეცხლის წილდარი მის ნაპირებზე. ჩვენმა მებრძოლებმა არამოუ „გადაყარეს“ მოწინააღმდეგე მდინარის მარჯვენა ნაპირზე, არამედ ქ. სევედთან ორ ადგილას გადალახეს კიდევ და ფხბდაფხბ დაე-

დვენენ გაქცეულთ. ამასობაში საბჭოთა არმიის სხვა ნაწილებმა ტრანსილვანიის მთავარი ქალაქი კლუვი გაათავისუფლეს გერმანელებისაგან.

ფრონტის მარტებმა ფლანგი მღვდრადისკენ მიიწვედა, მარჯვენა დიულას მიმართულებით. გრანდიოზული სატანკო ბრძოლები გაიმართა ქალაქ დებრეცენის მისადგომებთან. ჩვენებმა აქაც სძლიეს მოწინააღმდეგე და დებრეცენში შევიდნენ. ახლა საბრძოლო ოპერაციები მოლიანად უნგრეთის ტერიტორიაზე მიმდინარეობდა.

უნგრეთი უკანასკნელი მოკავშირე იყო გერმანიისა. ყველა დანარჩენი ჩამოშორდა და თვით გერმანელებს წინასწომდე მიმართა იარაღი. პატლერის ახლა თავის უკანასკნელ სატელიტს, უნგრეთის რეგენტს, 75 წლის „სახმელეთო აღმირალს“ მიკლოშ ხორტის ებაუტებოდა; ემუქრებოდა კიდევ, რომ საბჭოერი შემოხვევაში „უკიდურეს ზომებს“ მიმართავდა.

1944 წლის 18 მარტს ხორტი კლასიკაში შეხვედა კიტლერს. მღვდმარტობა უაღრესად დასასული იყო. ხორტი ერთგულებას ეწოდებოდა მას, მაგრამ განრისხებული ფიურერა „უფრო მტკიცე გარანტიებს“ მოითხოვდა. ამ თათბირის მოწაწილე ფელდმარშალი კაიტელი უნგრეთის არმიის გენერალური

შტაბის უფროსს გენერალ-პოლკოვნიკ ფერენც ხომბატების განუმარტავდა, რომ ეს გარანტია „სამხედრო ხასიათისა“ უნდა იყოს. ყველაზეთვის გასაგებია გახდა, რომ საკითხი უნგრეთის ოკუპაციას ეხებოდა. ზორტი ჯერ თითქოს ეწინააღმდეგებოდა ამას, მაგრამ სხვა რა გზა ჰქონდა! როცა კლასისპირაში მოლაპარაკება მიმდინარეობდა, გერმანული არმიის ნაწილები უკვე შედიოდნენ უნგრეთის ტერიტორიაზე. უნგრეთი ოკუპირებული იქნა. ბუდაპეშტი გაივსო ესპელებით. აქ რამდენჯერმე იყო ქიშპინი და მისი მოადგილეები. პიტლერის საგანგებო დაგალებებს მისი „რწმუნებული“ უდმუნდ ვესენმაიერი ასრულებდა. ცნობილი ანტისემიტო ახსმანი კი ებრაელების „ფოლტრაციას“ ასდენდა.

ქალაქში გერმანული გენერლები მზრანებლობდნენ, მაგრამ მათმა ყველა ცდამ უშედეგოდ ჩაიარა. გაჭირვების დროს უნგრელებიც ემსხვერპლნენ. 15 ოქტომბერს დღის 1 საათზე თვითონ აღმჩარლმა ხორტიმ მიმართა რადიოთი მოკავშირეთა არმიებს და ზავი თხოვა. ასეთვე მოწოდება გაუგზავნა მან თავის არმიას. უნგრეთის 1-ლი არმია მამინვე გაემოხმარა რევენტს და შეწყვიტა ბრძოლა, მაგრამ ჩქარა ნაციონალისტმა ოფიცერებმა იგდეს ძალაუფლება და ხელი შეუწოდეს ამ განკარგულების შესრულებას. საღამოთი უკვე შემინეულ რევენტსაც შეეცვლა გუნება. მან გააკუმა თავისი პირველი ბრძანება და მოუწოდა არმიის გაეგრძელებინა ომი.

ამასობაში ძალაუფლება საღამოს ფაშისტურმა პარტიამ იგდო ხელთ. როგორც ჩანს, პიტლერმა აქ უკვე გაითვალისწინა „ბუქარესტის შეცდომები“. გერმანულთა დახვეწვას არ შეიძლებოდა გამომარეოდა, რომ სტატემბერ-ოქტომბრის განმავლობაში უნგრეთის მთავრობამ რამდენჯერმე სცადა ნეიტრალური ქვეყნების, განსაკუთრებით, შვეიცარიის დიპლომატიურა არსებით დაკავშირებოდა ამერიკელებს და გაეფთო ზავის პირობები. ასეთ საკითხებს განიხილავდნენ თვით უნგრეთის მთავრობის სხდომებზედაც. 8 სექტემბერს გადაწყდა გაეძლიერებინათ წინააღმდეგობა საბჭოთა არმიის მიმართ და მოეთხოვათ ვერმანისაგან, 24 საათის განმავლობაში, 5 სატანკო დივიზიის გამოგზავნა, წინააღმდეგ შემთხვევაში იძულებული გაქნებოთ ზავი შეითანთყოთო.

ეს ულტრამატუნს ჰქავდა. გერმანელებმა ამხე მუქარით უპასუხეს: თუ სასულმწიფო გადატრიალებას ცდით, დაუყოვნებლივ წავაშლით ამ მიმართობას. შემინებული ზორტი ეფიცებოდა გერმანელებს ამის მაგვარი არაფერი მოხდებაო. ტყუილობდა, არც შეიძლება ეს. ამიტომ 11 სექტემბრის სხდომაზე მისმა მოთხოვნამ გადწყვიტა უარი ეთქვა ზავზე. ეს მათი ნება იყო, მაგრამ ვიდრე ზორტი დასაფლავდა იყურებოდა, საბჭოთა არმია ბუდაპეშტს მიადგა. შემინებული რევენტმა თავისი წარმომადგენელი ნადიი გაგზავნა იტალიაში ამერიკელებთან მოხალაპარაკებლად და ასეთი არსაც მიართვა მოკავშირეთა ძალეების სარდლობას:

„სასურველი იქნებოდა, რათა ანტანტას დერწმუნებინა საბჭოთა კავშირი არ გადაეღება უნგრეთის

საზღვარი. ასეთ შემთხვევაში ჩვენ მოვსინდით ვარებს საზღვრებიდან და გადავადგამით გადაწყვეტ ნაბიჯს, მაგრამ თუ ეს არ გამოვა, ანტანტამ სარქაროდ უნდა გადმოსართოს წამდენიმე დღისა ფოეში და შეიჭრას დასაფლეთ უნგრეთში“.

ასეთი სენარატული მოლაპარაკებაც, რა თქმა უნდა, უშედეგო გამოდგა. მაშინ უნგრეთის მთავრობამ გერმალ ფარანგის მეთაურობით თავისი წარმომადგენლები გაგზავნა მოსკოვში.

უნგრელები ითხოვდნენ:

1. საომარი მოქმედების დაუყოვნებლივ შეწყვეტას.
2. ინგლისისა და ამერაიის მიწაწილეობას უნგრეთის ოკუპაციასში.
3. გერმანული ჯარებს თავისუფალ ევაკუაციას. რა თქმა უნდა, ეს წინადადებები უარყოფილ იქნა. ამის შემდეგ თითქოს უნდა შეთანხმებულიყვნენ, რომ უნგრეთის არმია დაბრუნდებოდა 1937 წლის 31 დეცემბრამდე არსებულ საზღვრებზე და იმს გამოცხადებდა გერმანიას. სამაგიეროდ უნგრეთი რეზოლა დამოუკიდებლ სახელმწიფოდ და მის შინაგან საქმეებში არავინ ჩაერეოდა.

ეს შეთანხმება არ დაამტკიცა ზორტისტულმა მთავრობამ, მაგრამ გერმანელებმა მაინც მიიღეს „წინასწარი ზომები ხორტის „უცნებელსაყოფად“. ამ მიზნით ბუდაპეშტში გადმოსართლი იქნა დიფერსიულ ოპერაციებში უკვე საკმაოდ დახვეწილებული „ნაუი ციკლოში“ — ოტტო სკორცენი...

დახვეწილი მამინვე შეიტტო სკორცენის საიდუმლოდ შემოსვლა ბუდაპეშტში... იგი შეცვლილი გვართია და სამოქალაქოდ გადაცემული მოქმედებდა თავისი ახლოვედ თანამებრძოლთან ერთად. ჩვენ ვანყოფილებს მაშინვე მოთხოვეს ცნობები სკორცენის შესახებ, თუმცა ურეზონანს თითქმის ყველამ იცოდა, რომ სკორცენმა თავის დროზე წარმომადგენლობა ჩამდენიმე „საგანგებო ოპერაცია“, მათ შორის, მუსოლინის გათავისუფლება ტყვეობიდან...

...მე ახლაც კარავდ მასსოვს 1945 წლის 18 ოქტომბერა, ეს ამოყანი სახენიაარევი ოფიცერი რომ მიიყვანეს ნიურნბერგში დაკითხვავზე.

ამერიკელმა პოლკოვნიკმა ჰოვარდ ბრუნდელიმ, რომელიც დაკითხვის აწარმოებდა, ჯერ წესისამებრ, მთავრწინეს ზიფერის რამდენიმე მიმართა:

— ჰოციკავ თუ არა, რომ სწორად თარგმნით გერმანულიდან ინგლისურზე და ინგლისურიდან გერმანულზე ამ კაცის ჩვენებას თქვენმა საუკეთესო შესაძლებლობების მიჩვედით? გუარავიდეთ ღმერთი!..

ამაზე მთავრწინელმა უპასუხა:

— დიას, ვოციკავ, ამინ!..

მერე სკორცენიმ დალო ფოცა:

— ვოციკავ მალო ღმერთი, რომ ვიტყვი სიმართლეს, მხოლოდ სიმართლეს, და არაფერს, გარდა სიმართლისა.

სკორცენი მაშინ 37 წლისა იყო. პოდპოლკოვნიკი, სამოქალაქო პროფესიით ინჟინერი, სამხედრო პრო-

ფეხით მფრინავი, მერე ჯაშუშური სკოლის ზღმძღ-
ვანული და სპეციალურ დაჯილდებითა თვლიერი...

დაკიხვის დროს სკორცენის პოჯარდ ბრუნდეთა-
მა შეასხვია, რომ მას თითქოს ეიზენშტაინის მო-
ტაცება უნდა მოეწყო.

— ეს სწორი არ არის, — თქვა სკორცენამ, —
ამაზე ჩვენი ფანტაზიური ოფიციერები ლაპარაკობდ-
ნენ. ვინ როგორ გვემას არ აღვინდა, მაგრამ საქ-
მით არაფერი გაკეთებულა.

ასეთი ოპერაციები პირველი როდი იყო სკორცე-
ნისათვის. ნორმბერგში იგი სხვა ამბებსაც მოჰყვა.
აესტრიის „ანშლუისს“ პერიოდში, ასევე პატრულის
დავალებით, სკორცენი ოც ექსტლთან ერთად პირ-
დაპირ დღისით-მზისით შეიჭრა პრეზიდენტ მიკლა-
ნის სასახლეში და ვიდრე მცველები ვინს მოვიდოდ-
ნენ, ერთ წუთში გააქროს ის. რამდენიმე წინა შემ-
დედ მან ასევე თავმჯდომარე მოაკვლევინა აესტრიის
კანცლერი შუშინიცი...

...ჩვენ რომ გავითბრეს, სკორცენი თავისი რაზმით
ბუდაპეშტში გამოჩნდა, მაშინვე მიუჭვდიო, რომ
საქმე ისე ვიდავის მოტაცებას ეხებოდა. ეს უკვე
პროფესია იყო სკორცენისა. დაჯილდება და... თვალსა
და ხელს შუა გააქრობდა კაცს... ახლაც ამისთვის
ემზადებოდა, თუ სორტი „რუმინეთის მავალიოს მი-
ბაძავდა“.

სკორცენიმ უკვე შეადგინა მკომედების გვება. გა-
მოდებლბით იყოდა, რომ ერთი კაცის მოტაცებით
საქმე არ გაკეთდებოდა. საჭირო იყო იმათი „უნე-
ბელყოფაც“, ვასაც შეეძლო შეეცალა „მოტაცებუ-
ლი დიქტატორი“ და იგივე გაეკეთებინა. ვვლამ
იყოდა, რომ ადმირალი მიკლომ სორტი სახელმწი-
ფოს მართვის „შემკვიდრებითი უფლებით“ სარ-
გებლობდა. თუ ეს 75 წლის მოხუცი უკვე ხელს
შეცას მიაბარებდა, მის ადგილს („სახტისი“ არ ამ-
ბობდნენ, თორემ ასე კი იყო) დაიჭრდა უფროსი
ვაგი ნიკოლაუსი. ეს ხელს არ უწყობდა გერმანე-
ლებს, რადგან სახელმწიფოს სათავეში მათ უნდოდათ
„უფრო საინფლო“ პირი, ფასისტური ორგანიზაციის
„უვარდინა ისრების“ მეთაური, საღამო დაეყენებინ-
ათ. აქედან გამომდინარე, ბუნებრივია, რომ ნიკო-
ლაუს ხორტიც შეტანილი იქნა „მოსატაცებელთა“
სიაში.

სკორცენის სხვაც ბევრი ეგულებოდა ბუდაპეშტში
ისეთი, რომელთაც შეეძლოთ ხელი შეეშალათ მისთ-
ვის. საჭირო იყო მათი უვნებელყოფა. ვიდრე ხორტი
„არასაურველ ნაბიჯს“ გადადგამდა. „ნადირობა“
სწორედ ასეთებზე დაიწყო! სკორცენის განკარგულე-
ბაში თავსებალაღებულ ესეივლითა მთელი პატალიო-
ნი იყო — ვვვლა სამოქალაქო ტანისამოსში და ვვ-
ლა გვარშეცვლილი. ჟინემი მათ უხმო რევოლვერ-
ბი და სხვა „პროფესიული ზღმასწავლები“ ელთ...

...10 ოქტომბერს, დღისით, ოტელ „რიტთან“
გაჩერდა ფრენებელური ავტომანქანა და იქიდან

ბუდაპეშტის სამხედრო კომენდანტი, გენერალი ბაკაი
გადმოვიდა. უნერულ სამხედრო ფორმაში — წაყმულმა
„ადიუტანტებმა“ სამხედრო საღამო-მისხვის მას...
და მერე გენერალმა ბაკაიმ ვერე გაიყო, როგორ მის-
ვდა ისე მანქანაში, სად წაივდა, ვინ წაიყვანა...
როცა გონს მოვიდა, უკვე გერმანიაში იყო...

...მეორე დღეს, დამით, დუნაის ფლოტილის სარ-
დალს, სორტის ფლიველ-ადიუტანტს, კოლომან პარ-
ლის მშვიდად ეძინა, როცა მავი ანრდილები მოად-
გნენ მის სახლს. ჟერ ფანჯრიდან გადამჩრნენ, მერე
კარები შეღნიდან გააღეს, სხვებიც მიიპატოფეს და
მძინარე სარდალი მსუბუქად ასწიეს საწოლიდან...

როცა მან „გაიღვიძა“, უკვე გვიან იყო. თვითმფ-
რინავს ისე ვერმანისკენ მიჰყავდა...

...ნიკოლაუს პორტი უფრო ძნელი მოსატაცებელი
„პატარალი“ იყო. მას, როგორც „ტახტის“ შემე-
ვადრეს, ლაიბ-გვარდიის გაძლიერებული რაზმი
იყავდა. შემევიდრე ფეხს ისე ახსადა ადგამდა, რომ
თან საიმედო მცველები არ ზღებოდა. ვე არაფერი,
სკორცენის ასეთებზე უნახავს მისმა „ბიჭებმა იმდენ-
ნი მოახრებეს, რომ ნიკოლაუსი ერთ-ერთი მსხვილი
უწევებს „დირექტორის“ კაბინეტში შეიტყუებს და
ხელუბზე ბოკალები დაადვებს. მერე, „ყოველ შემ-
თხვევისათვის“, იქვე „დირექტორის“ კაბინეტში და-
გებულ საღამოში გაახვიეს და უნდა წაეღოთ. მაგრამ
გარეთ მყველ გვარდიელთა მთელი ასეული იდგა.
ჯერ მათ ვერადღებდა არც მიაქციეს, საღამოში გამ-
ვეული „რალაც“ რომ მიჰქინდათ ვილაყვებს... მერე
კი აზრზე მოვიდნენ და ატყუეს სროლა. მაშინ სკორ-
ცენილებმა უხმო რევოლვერები იხერეს, მერე ხელ-
ყუმარებზე მოიშველიეს და უნგრეთის ტახტის მემ-
კვიდრე ნიკოლას პორტიც გაუწვენს ბაკაისა და
პარდის გზას...

...დარჩა მთავარი — რევენტი მავლომ სორტი.
ეს სულ სხვა საქმე იყო! უნგრეთის მეფეც ასეთ ცი-
ხე-სიმადრეში იოდა, რომ ისევე „ქაუთის ცხისსა“ არ
იყოს, კაცნი კი არა, თვალნიც ვერ შესწავდებოდნენ.
ხორტის რეზიდენცია ბუდის უზარმაზარსა და მთე-
ვალ ციხე-სიმადრეში იყო მომარტყვული. იქვე მუ-
შაობდა სამხედრო და შინაგან საქმეთა სამინისტროე-
ბი, შტაბი და უამრავი ჟარი.

ბუდის სიმადრე ერთ უძლიერესთავანად ითვლე-
ბოდა ვეროპაში მის მრავალსართულიან სარდალებ-
ში მოეღო არჩენალი ჰქინდათ მოწყობილი ტვეინის
მმართველებს, მუფეებსა და რევენტებს. იმ ოთხ
დროს კი ბუდის ციტადელი ერთი ათად იყო გა-
ძლიერებული. გარდა ამისა, ბუდაპეშტს რამდენიმე
არმა იყავდა. სკორცენის კი თავისი „სამოქალაქო“
პატალიონით უნდა აეღო ბუდის ციხე-სიმადრე. ამის-
თვის საჭირო იყო ოპერაციის მართლაც „სურბული-
ური“ მომზადება. კიდევ შეადგინეს გვება, რომელ-

საც არცთუ ისე რომანტიკული სახელწოდება „რკინის მუშა“ მისცეს. ამ გვეგის დღეიწივე „მოლოდინელოსა და გამხედაობა“ იყო.

დაკაობვის დრის გაოცება რომ გამოვთქვით, თუ როგორ ახერხებდა ეს კაცო ყოველივე ამას, სკორცენიმ გაიგინა და თქვა:

— როცა შენ იყო რას აკეთებ, მოწინააღმდეგემ კი არა, ასეთი რამ ადვილი შესაძლებელია. იგი იბნევა, შენ მოქმედებ ვიდრე ის გაგატყვევა, საქმე მოგვარებულია! შეტა არაფერი!..

ბუდაპეშტშიც ასე მოხდა...

...15 ოქტომბერს, როგორც უკვე მოგახსენეთ, ხორტი რადიოთი გამოვიდა და ამით თავის თავსაც გამოუტანა განაწინი.

16 ოქტომბერს ჩვეულებრივი „სამხედრო დილა“ გაიჭნა ბუდაპეშტში. ქუჩებში უმოაერესად სამხედროები დადიოდნენ. ბუდა სახეს იყო ჯარებით და სამხედრო ტყვენი. ქალაქის თავზე ტრიალებდნენ თეთმფრინავები. საბჭოთა ზარბაზნების სმა ჯერ კიდევ შორიდან იხმოდა. ასე იყო წინა დღეებშიც და, ახა, ყურადღებას ვინ მიაქცევდა, ბუდის ციტადელი ის ალაყაფის კარგითონ ჯგუფ-ჯგუფად რომ ვიღაცეები დადიოდნენ. ისინი ხალხში იყვნენ გარკულნი და არაფრით არ იქცევდნენ ყურადღებას. მერე რამდენიმე ტანკმა ჩაიარა. მათ უკან მიჰყვა მძიმე გერმანული ტანკი „ვეფხვა“. არც ეს იყო ისე იშვიათი ფრონტზე და ზურგში, რომ რამე განსაკუთრებული ყურადღება გამოიწვია. გამეღვლია მოქალაქენი მოლოდინებისმიცვარე მზერას აყოლებდნენ ამ „მოდარე ცინე-სიმაგრეს“. როცა ეს ტანკი ბუდის ციტადელის რაინის ალაყაფის კარებს გაუჭირდა, თვალის დახამსამებაზე შეტრიალდა მარჯვნივ, პირდაპირ დაღებულა შესავალს, შეაგრიდა ის და ხორტის სასახლისკენ გაემართა. ესოში მამინვე შევივდნენ სკორცენისკენ. ამ ტანკიდან თვითონ სკორცენი გადმობტა და შევარდა სასახლეში. მისი რაზმის რამდენიმე წევრი მიყვა მას, სხუვმა კარის მცველები „განეიტრალეს“. სკორცენი პირველად, ცინე-სიმაგრის გვერდით ხელში, სამხედრო კომუნდანტ გენერალ ლაზარის აბინეტში შევარდა. გულზე რევოლვერი დააღო და უბრძანა, ტელეფონით განეკარგულეს ჯგუფი და ცეცის ოფიცრებისადმი, შეეწყვიტათ წინააღმდეგობა.

შეშანებულმა გენერალმა სულმოკლეობა გამოიჩინა

ნა და როგორცა რევოლვერის ლულის შეტება იგრძნო, მამინვე გასცა ასეთი ბრძანება. სკორცენიმ დაკლავა ტელეფონის სახეები და პირდაპირ ხორტის კაბინეტისკენ გაემუქა.

გენერალი ლაზარი მოლოდ ახლა მოვიდა ვინს, მკარამ სხვა ვუარფერი მოიფიქრა, გარდა იმისა, რომ ტყვეა იყრა მუხლში.

დანარჩენი ვეღლაფერა ელვის სასწრაფით მოხდა. ორთოდე საათის შემდეგ ბუდაპეშტისაგან ბერლინიში თეთმფრინავით ახალი „პატარძალი“ გაღზავნა: უნგრეთის რევენტო, დიტატატორია, ადმირალი მიკლოშ ხორტი, რომელიც 26 წლის მანძილზე იყდა ამ ქვეყნის „სამეფო“ ტახტზე...

იმავე დღეს უნგრეთის სახელმწიფოს მეთაურად გამოცხადდა სალაში, რომელმაც კიდევ უფრო გააძლიერა ტერორისტული რეჟიმი.

სალაში ერთ დროს არმიიდან გაძევებული, ნასამაროლვეი და ფსიქიურ საფადმყოფოში ნამკურნალვეი იყო. იქნებ ამიტომაც ფიქრობდნენ, რომ მას დირსულუ პარტნიორობა შეეძლო გაეწია პიტლერი-სათვის. ის ზომ ყველაფერმა ზამავდა თავის კოლეგა ფიურერს. თუ პიტლერმა განსვლენად დანიშნვისას ფიცი ფრიდლამ დიდეს აკლდამასთან მიღო, სალაშიმ სადღაც ბუდის სამეფო სასახლის მუშეუშეში მოაქმინა უნგრეთის პირველი მეფის კარლ I ანდუს გვირგვინი (XIV საუკუნე). ძველად მეფეთა კორონაცია ამ გვირგვინითან ფიცის დაღებით ხდებოდა. ახლა სალაშიმ გამოატანინა ეს „წმინდა რელიკვია“ სასახლის თეთრ დარბაზში და მოაწყო ფიცის ცერემონიალი.

სუანდალი კი მოხდა როცა ის მიეროფონთან ფიცის საზეიმო ტექსტს კითხულობდა, რადიო-ქსელში მოულოდნელად ჩაერთო უნგრელი პატრიოტების არალეგალური ორგანიზაცია და რემპოლექტორებში გაისმა მიწოდება:

— უნგრელებო, მოიგონეთ, როგორ იღვა სალაში სასამართლოს წინაშე!

ცერემონიალი ჩაიშალა, გაძლიერდა ტერორი. შიგ ქალაქში ურყეუბტის პრისაქტება და კრეკუმის სასახლაოზე მასიურად ხერხეტდნენ „სამობტაქმი“ იტეპიტანილებს. ამ საქმის მთავარი კონსულტანტები იყვნენ თეთი პიმლერი და ოტტო სკორცენი, რომელიც ბუდაპეშტის ციტადელის სამხედრო კომუნდანტად დაინიშნა.

„შეშა ცეკლოში“ ამ ოპერაციის ჩატარებისათვის „ოქროს რაინდის ჯვარი“ მიიღო პიტლერისაგან.

ჰაზაბა ტოპანიში...

ფრონტზე კი საბჭოთა არმიის შეტება გრძელდებოდა. მძიმე ბრძოლის შემდეგ აღებული იქნა ქ. დებრეცენი, მერე ნირედბაზაც. ჩვენი ტანკისტები შეიჭრნენ ტოპანიში და მთელი ტრანსილვანიის ჯგუფი აღლას შემორტყმას საფრთხის ქვეშ დააყენეს. შუე და ბეტი, ძველი ჩვეულებისამებრ, ისევ ამ სა-

ტანკი კორპუსს გახვევით და ნაშუადღევს ტოპანიში შევედით. ეს პატარა ქალაქი ფერდობზეა განწყებული. მის გარშემო ვეღლან ვინახებია. ტოკაის ლეინო განთქმულია მთელს მსოფლიოში. მსჯავსად კართველებსა, ვაზს აქვს ისე უყურებენ, როგორც წმიდათა წმიდს. ლეინის დაფენების ურთულეს ხელობასაც

ჩინებულად ფლობენ, რამაც იმ დღესაც დაგრწმუნდით, საღამოთი ადგილობრივი მასწავლებლის სახელში რომ მივეჯექით სუფრას. მსამინძელმა სტუმართმოყვარეობაც ქართული გვიჩვენა. მაგიდაზე რამოფენიმე დოქი ნამდვილი ტოკაი დაფა და მერე ერთი საერთო რვეული გამოიტანა, რომელშიც ჩაყერილი ქონდა გამომჩენილი ადამიანების აზრი ტოკაის ღვინოს შესახებ. ვოლტერი წერდა:

„მისი სიტყვა და სიმაგრე აღადგენს ადამიანს. ამ ღვინოს მოპარობაში მოკაცებს ტვინის ყველა სერვილი და ანთებს სულის სიღრმეში ჯადოსნური ნაპერწკლოვანი გონებასამედიოლისა და სიხარულის ფიერეფრეს“.

მერე ერთი როტერდამელის, კროველის და ანატოლ ფრანსის აღტაცებული სიტყვები წავკვიფიხს. მე მინამდვიე ვიყოფი, რომ მეფისტოფელი ფაუსტა და მის მეგობრებს აუერბასის სარდაფში ტოკაის ღვინოთი გაუმასპინძლდა, ხოლო მუხერტმა სვეციალური ხიზლერა შექმნა: „ტუბა ტოკაისი“.

მე ყველაზე უფრო მაინც იმ მასწავლებლის ნაამბობი მომეწონა: როცა ამ ვენახებთან უნგრელი ქუხარების ღვინოები ჩაივლიდნენ, თურმე ოფიცრის ბრძანებით სამხედრო საღამს აძლევდნენ ფერდობზე ბევრსაღ ვენახებს და ცერემონიალური მარშით გააგრძობდნენ გზას.

ჩვენ ურადღებოთა და დანტერესებით ნახამოწმებმა მასწავლებელმა ისიც გვიამბო, რომ ვატერინე მეორეს თურმე თავისი მუდმივი წარმომადგენელი ჰყავდა ტოკაისი ამ საოჯარ ღვინოს შესახებ. ტოკაიდან პეტერბურგში იმპერატორის ღვათგვარდომი მაიყილებდა ღვინოს. პეტერბურგში არასოდეს არ იმართებოდა დიდი წვეულება „ტოკაის“ ვარემე.

იმ საღამოს ჩვენც ასეთ „მეფურ წვეულებაზე“ ვიყავით. ტოკაის ღვინო უხვად იყო სუფრაზე. არც მათი მომწოდებელი ჭალიშვილები იყვნენ ნაკლები ხატების დინანი...

...როცა ჩვენს სამხედრო ნაწილები დებრეცენიდან და ტოკაიდან მიიწვედნენ წინ, მეორე მხრივ, დუ-

ნას ნაპირებზე სამჭოთა მოტო-მეწანიშებულა-მარე-ნი პირდაპირ ბუდაპეშტისკენ გაემართნენ, მგრამ ჩქარა ტანსაწინააღმდეგო ორმრტმს [წააწყდნენ] და შეგრდნენ. ბუდაპეშტში პანიკა [ატტლეს] დრობომა-ტორი კორნუსი პირველი გაიქცა კალაქიდან. საღამო გი მილიონნახევარი ჯარისკაცის მობილიზაციას პირადებოდა პიტლერს, მგრამ ანკარისში მოტლუდა. მს უნდოდა არმიაში გაეწვია ყველა კაცი და ქალი 12 წლის ასაკიდან 70 წლამდე. ასეთი „ზეტოტალური“ მობილიზაცია ჯერ არ მოსწრებია კაცობრიობას. არც საღამოს გამოუვიდა ეს. გერმანელებმა საჭირო რეზერვი ვერ მიიღეს, რაც ჰყავდათ, ისინივე მიიშვე მდგომარეობაში იყვნენ. ტისასა და ღუნას შორის ჩვენმა ფრონტელ კიდევ გაანადგურეს „კოუტი ნომერი“ მე-ნ გერმანული არმიისა. ამ არმიის უკანასკნელი ნარჩენები კონძულ ჩეპელზე გადაპარგდა. სტალინგრადისა და იას-კუმიანიოვის შემდეგ ეს ამ არმიის უკვე შესაძვ სიკვდილი იყო.

არმია იღუბებოდა, ნომერი გი რჩებოდა! მარტუბა ფლანგზე, უკრანის შესამე ფრონტმა, ბულგარეთისა და იუგოსლავიის გათავსუფლებინ შემდეგ, ბუდაპეშტისკენ შემოუხვია და ბალატონის ტბის მამართულებით განავითარა შეტევა. ბალატონი ცენტრალური ეფროპის უდიდესი ტბაა. უნგრელებს ის ზღვის მთავრობას უწევს. ამიტომაც უწოდებენ „უნგრეთის ზღვას“. მისი სანაპიროები ორას კილომეტრამდე გაჭიმული. აქ მთელი ნოემბრის განმავლობაში გააფთრებული ბრძოლები მიმდინარეობდა. ბოლოს ისევ ჩვენმა სძლიეს მტერს.

სამჭოთა არმიის ასეთი წარმატება საყოფელთათ იყო. ცენტრალური ფრონტის შენაერთები უკვე აღმობაღლეთ პრუსიაში იმართდნენ. დასაუფლოლმა მოკავშირეებმაც დაიწყეს დიდი შეტევა ვოლკებში. დეკემბერში ბრძოლები კიდევ უფრო გაძლიერდა. უკრანის მეორე და შესამე ფრონტებმა განახორციელეს ერთიანი ოპერაცია, ირთვე შხრიდან შემოუარეს ბუდაპეშტს და უნგრეთის უხელებ დედაქალაქს ეტერპომს შეგრეს რკალი.

24 დეკემბერს ბუდაპეშტი აღყამეორტმული აღმონიდა...

ტპის ფრბი

ისმ ბუნებრივად მოსდევს ძველი წეს-წყობილუბის ნგრევა და რაღაც ახლის შექმნა, მით უნეტეს, პლუტოკრატულ სახელმწიფოებში. როცა ხალხთა დემოკრატული უფლებების დამრთფუნველი ორგანიზები ირღვევა მშრომელი მასები გამათავსუფლებოლა მოძრაობის მეტ შესაძლებლობას იღებენ თუ, რა თქმა უნდა, ასალი გაბატონებული სამხედრო ძალა კვლავაც არ დაამყარებს რეაქციულ რევიმს.

სამჭოთა არმიის ნაწილები რომ სამხრეთ-აღმოსავლეთ ეფროპის სახელმწიფოებში შევიდნენ, მართალია ამ ქვეყნების შინაურ ცხოვრებაში არ ვერცდნენ, მგრამ ამით მშრომელმა ხალხმა უფრო აჭ-

ტორი მოქმედების საშუალება მიიღო და რამდენიმე წლის შემდეგ ხალხთა დემოკრატული ზელი-სუფლებინ დამყარებას მიაღწია. ამით მონარქისტულ-დოქტატორული რევიმი თანდათან დარღვა და დი-მელა, როგორც პოლიტკურს, ისე სოციალ-დემოკრატორი მოკრონი. ყოველთვის ეს ჩვენ თვალწინ ხდებოდა, როგორც რუმინეთში, ისე ბულგარეთში, ჩეხოსლოვაკიასა და უნგრეთში.

მე ამის შესახებ ერთი უნგრული არისტოკრატული დინასტიის — ეტერპასუბის ოჯახის მაგალითზე მოგაყვებით. ფეოდალურ-არისტოკრატულ უნგრეთის

ყველაზე ძლიერ საგვარეულო დინასტიას სწორედ ესტერკაზები წარმოადგენდნენ.

მათ საზაფხულო სასახლეს ქალაქ სენტივში ვრცელი მამული და ტყეები ჰქონდა. ეს ტყეები კარპატებამდე წვდებოდა. ამბობენ, მთელი უწყრეთის ეროვნული ხიშიდრის მესამედი ესტერკაზებს ეკუთვნოდა. მე არ ვიცი, რამდენად სწორია ეს, მაგრამ ის კი ფაქტია, რომ უმდიდრესი შემამულენი იყვნენ უწყრეთში. როცა ჩვენი ფრონტის ნაწილებმა გაიარეს ეს ადგილები, ესტერკაზები, რა თქმა უნდა, მათ არ შეხვედრათ. ისინი დასახლებულნი იყვნენ გარბოდნენ და, როგორც ჩანს ისე სწრაფად, რომ მუხუტები ნათების წაღებისას ვერ ასწრებდნენ. სენტეში ჩვენი მათი სასახლის ერთ ფლიგელში ვიყავით მოთავსებული. მეორე ფლიგელი თავისი ვრცელი დარბაზებიანად, უუმარებოთ იყო დანგრეული. აქ რამდენიმე დარბაზში ესტერკაზებს სელოვნების ძეგრუბი ნაშუშები — სურათები, ქანდაკებები, კერამიკა და სათამაშოები — ჰქონდათ გამოფენილი. ეტყობოდა, ესტერკაზების ოჯახში იყვნენ ამ საქმის კარგი მცოდნე კოლექციონერები. ახლა ყველაფერი ეს იატაკზე ეყარა დამსხვრეული — უძეარფასები ჩინური, იაპონური და საქსონური ფაფური, ინდოეთში ნაკვთები სპილენძის ძეგლები და სხვა ნივთები, მოჭვდილი ჭურჭლები, ვტრუსკული თიხის ლარნაკები და მსოფლიოს ყველა კუბის კერამიკისა და ტერაკოტის ნაშუშები. ყოველი მათგანი ალბათ თავის დროზე დიდი წვალებითა და დაეიდარბით ჰქონდათ ნაშრონი. მათი გქსპოზიციაც გემოვნებით იყო გაკეთებული: ჩინური კუთხე, სპარსული, იაპონური, ინდური დარბაზები და სხვა.

ამ სახლში სამოდე კაბა მოგვიბდა მუშაობა, ვიდრე ქალაქ დებრეცენში გადავიწველებდით. ყოველგვარი მოულოდნელობის თავიდან ასაცილებლად თანამშრომლებს აცუკრალე ტვის ხიდრემში შეხვლა, მაგრამ ხომ არიან ისეთები, რომელთაც მინდებამინი ეს უნდათ გააკეთონ, რაც აკრძალულია. ასეთი პირველ რიგში, ისეც კაპიტანი იყავი იყო. იხელთებდა თუ არა დროს, სანადიროდ გარბოდა ტყეში, თუმცა მისი ნანადირევი ჯერ არავის უნახა...

...გრძობელ ბეგი ჩემთან შემოვიარდა, ჯერ თავისი ჩვეულებრივი „პარდონი“ მესაროდა, ხოლო შემდეგ ასევე სულმოთქმელად გამოიმცხადა, ტყეში სანადიროდ ვიყავით და ფერია უნახეთო. გამეცინა, ალბათ რაღაც თავისებურია ოინი აქვს მოლონილი-მეშაქტი, მაგრამ მაინც დაიწემა, ნამდვილად ვნახე უფროსი, გაწეწილი თმები ჰქონდა და თერთ ცხენზე იჯდა. რომ არ დავუჯერე იწეინა. ერთხანს დავეინებოთ მიმტყობა, ნამდვილად. თან ნერვულად თითებს იმტვრედა. მაგრამ მაინც რომ ვერ დამარწმუნა, გულდაწყვეტით მიიხრა:

— თქვენ თუ გინახავთ, უფროსო, როდისმე ფერია?

- რაკი საშველი არ იყო, მეც აცყვი.
- მინახავს, მაგრამ ტახზე.
- როგორი იყო?

— წელზევით ლამაზი ქალი, წელქვევით თუ თვეში!

— უბუ, კუუ!.. ასეთი ფერია ვის რად უნდა, მე რომ ვნახე ის წელზევითაც ქალი იყო, და წელქვევითაც. არც ამან გაჭრა. არ იქნა და ვერ დამაჯერა, ფერია რომ ნახა, და წაივია...

...მე მეგონა საქმე ამით დამთავრდა. ორიიდე დღის შემდეგ კი ბეგემ და სხველე ტიპოგრაფიის მუშაკებმა ის „ტყის ფერია“ გაჭაწული მოიფიქრეს. ჩუხობდა, ვფაროდა, გაქცევის აპირებდა, მაგრამ არ გაუშვეს. მართლაც, ვიღაც თამაგაწეული გოგო იყო თვითიდე წლისა, ამაზონურად ეცხა და ქერა თმები ტყის ალქაჯით ქქოდა გაწეწილი.

— პარდონ, უფროსო, დავედარაჯდით და დავიჭირებთ, გრადი ესტერკაზის გოგოა, ეს თოკით დასამბული ესა.

ამსიბანა დრუნეიკოები და პაოლო მოვიდნენ. იმათაც გავგოთ „ტყის ფერიის“ დაჭერა და დანტერესდნენ. განოკვითხეთ და მართლაც რომელიღაც ესტერკაზის ასული აღმოჩნდა. როცა მათი ოჯახის წევრები გაქცეულან, ეს ტყეში დამალულა და არ გაყოლია, მერე მისი ობნობივიდე წლის გამოურეხულ ბებიასაც უარი უთქვამს წასვლას და მახურბითან ერთად სანადირო სახლში დამალულან. ბეგის „თავისი ბიჭებით“ მოუწყვია „ნადირობა“ და ეს „ფერია“ დაუჭირათ. ახლა ის ბეგის ვნებებოდა:

— რას მიჭერ, მე თვითონ წამოვალ, მენი კი არ მუშინია, ოხერია!

ისე თამამად იქცეოდა, ეტყობოდა, მართლაც არაფრის ეშინოდა. არც „იმ ოხერი“ ბეგისა, რომელიც პირდაღებული შესცქეროდა ამ გაუგონარი სილამაზის „ფერიას“.

ესტერკაზის ასულმა, თავის მხრივ, მწყრალად შეგვათავაღიერა ყველა და სკამზე ისე შეკავბდა ფეხებით, რომ მზისა ქავებდა — გასაფრენად მიშხაებულს.

რაკი ტყეებში დაკითხვამი პაოლი იყო დასპეციალებული, კითხვებიც იმან მისცა. ბეგი თარგმნიდა. მერე გამოირკვა, რომ ამ „ქავმა“ გერმანულიც იცის, ფრანგულიც და ინგლისურიც. ამიტომ პაოლომ გერმანულად დაუწყო გამოკითხვა:

- სახელი რა გქვია, ქალიშვილო?
- რა ვიცი მე, რა მქვია, რასაც შემახინ ის მქია! — მოკლედ მოუჭრა „ტყის ფერია“ და სკამზე გასწორდა.

— მაინც რას ვგვამინან? — ჩაეციოთა პაოლო.

- ცოცხს, თითინანს, ჩიტის პარტეს, ფისუნია კატას, გიფს, გადარეულს, რა ვიცი კიდევ რას, ქო, ტყის ქაჯასა და ეშმაკის ფესს!
- სახელები კარგი გქონია, — გაეცინა პაოლონს, — ახლა ის მიიხარია, თქვენები რომ წაივდნენ სენტემიდან, შენ რატომ არ წაივდი?
- არ მიყვარს ისინი და იმიტომ! — ისევ მოკლედ მოსჭრა მან.
- რატომ არ გიყვარს? — ჩაეციოთა პაოლო.

- იმიტომ, რომ ყველაფერს მიშლიან.
- რას გიშლიან?
- ყველაფერს, რაც მე მინდა.
- შენ რა გინდა?
- მე რა ვიცი, რა მინდა; რაც მიმინდება, ის მინდა!

— მინდ? — გამიჭირვო ერთი საქმე ამდენი კითხვებით, — გაბრახდა ზეგნ „ფერია“. რა თქვენი საქმეა. თავი გამახრეთ! ბები მივდის და შევშინებდა. — ლაპარაკის დროს ხეაშუე ერთ ადგილას ვერ იხევენება, ხან იქით შეტრიალდებოდა, ხან აქეთ, მერე ცალი ფეხი ჭვეს ამოიღო და ისე დაჯდა. პათლო მინდ არ მოეშვა:

- ჯერ ერთი, წესიერად დაჯექი, ნუ ტრიალებ!
- მალან წესიერად ვხეიარ, მოწყინდა და იმიტომ ტრიალებ.

— მე გეკითხები რას გიშლიდენ-მეოქი თქვენუბი?

— უპ, ისეე დაიწყო! რას მიშლიდენ და ყველაფერს: ცხენის ჭენებას ტყეში, მდინარეში ბანაობას, ცოფებზე ნადირობას. მე კიდევ ის მინდა ვაკეთო, რაც მომინდება, როცა მინდა ავდეგ, როცა მინდა დაეწვე, სადაც მინდა იქ წავიდე და, რაც მინდა ის ვაკეთო!

— მერე რატომ გიშლიდენ ამას? — ჩაცეითხა პათლო.

— აბა, რა ვიცი რატომ მიშლიდენ! ღებადღებანი თავზე მიცოლები და: ახლა ადექი, ახლა დაწექი, ახლა ხაუზზე, ახლა სადილი, ახლა იმასთან სტუმრად, ახლა ეს, ახლა ის... სულ რაც თვითონ უნდათ... ბავშვი კი არა ვარ სულ სხვის ჭეუაზე ვიარო, სომ ხედავთ რამეღლა ვარ! ახლა კი არა, მე რომ პატარა ვიყავი, მაშინაც დიდი ვიყავი!

— ჭეუა ახლაც პატარა გაქვს, ნუ გეშინია! — ჩაერია ბეგი.

— შენ თუ დიდი ჭეუა გაქვს, იმიტომაც არ ხარ სულელი! ტყეში გოგობს დასდეგ დასაჭურად, შენო ტყეა, ლენი? — შეუტია ფერია.

— შენ ენა დამიოლე, თორემ... — დაეშუქრა ბეგი.

— თორემ რა, არ შეგამინო, შენსთანა აქლემი ზოობარკვიც მინახავს!

ბეგი ისე იყო იმ „ტყვის ფერია“ ხილაშხით „დამშული“, რომ ეს შეურაცხყოფაც ატანდა, ერთი კა შეთავაღიერ-შემოთავაღიერა თავისი „ნანადირევი“ და პირდაპირ მივიდა საკითხთან:

— ქმარი არა გაყავს?

„ფერია“ მოულოდნელად გადაიკისკისა, მერე ხელში პირზე აიფარა და გაბერდა. ბეგიმ კითხვა გაუმეორა. იმან ისეე გაიციან და უთმრა:

— რა ვიცი, შეყავს?

— შენ თუ არ იცი, აბა, ვინ იცის? — გაიკვირვა ბეგი.

— დედაქმემა. ქმარი იმან შეშროო, მაგრამ მე არ გავყვი!

— როგორ არ გაყევი? — მიუცა ბეგი.

— როგორ და ისე, ქორწილიდან გავიარე! — ახლა ყველას წაგვხედა სიცილი. „ფერია“ გუხარდა, რომ გაგვიცინა და თვითონაც დაიწყო კისკისი. სამაგიეროდ ბეგი გაბრახდა:

— გეთა ეს პალოდან აწვევტილი, — დაუხემა მან დაავნოხი და, როგორც უნერელმა, თვითონ აილო დაციოთხვას ინიციტივა, ჩვენ კი „მე ვამბობ“, „ის ამბობს“-ით ამოგვართვა სული.

„ფერია“ უამბო, რომ „ბრილიანტების წინწკლებიან“ საქორწინო კაბის შეკერა უნდოდა, ამიტომ დაეთანხმა „ვილაც ამხას“, რომ ცოლად გავებოდა, მაგრამ ჭორწინების დღეს გაიპარა სახლიდან. მშობლებმა ერთხანს ეძებეს, მთელი უნერეთი შეაწრიალებს, ვენიანდ გაცხადეს მამიებლები, მაგრამ ის „კამანად გოლე“ შაინდ ვერ აღმოჩინეს. ის თურემ იმავე ქაუზე იმალბოდა მეგობართან.

— მერე ჭეუა არა გაქვს, რომ კაბისთვის თხოვდებოდი? — კითხა ბეგი.

ახლა მგონი „ტყის ფერია“ იფიქრა, ეს გიქვიან არისო და, თითქოს მისი მსახური ყოფილიყოს, ისე დაუკვირა:

— ყოუ ხარ? სომ გეთხარი, მე კი არ ვთხოვდებოდი, დედაქმევი მათხოვება-მეოქი!

— მამა სად არას?

— მამა არა შეყავს, ბიძები მყავს.

— მამაშენი ცოტახალი არ არას?

— რა ვიცი, იქნებ ცოტახალია, მე არ მახსოვს; ამბობენ სხვისი მამა გახდა და სხვა დედა ითხოვა.

— ერისაა, ისეე ააფერინა! — თქვა ბეგი. „ტყის ფერია“ კი უცებ სერიოზული გამოშეტყველება მიიღო და იკითხა:

— შეიძლება მუზეუმი ვნახო? იქ ჩემი სათამაშოები, რაც დამახლებს დღეებში სათამაშოები მოაქონდათ, სულ იქ არის.

ჩვენ ერთმანეთს გადავხედეთ. სათამაშოები კი არა, ახლა ყველაფერი დალეწილი იყო. გენადოდა თავი აგვერადებინა ამ საქმისათვის და ვუთხრა:

— ახლა გვიანაა, გაიქეცი სახლში, თორემ შენა ბებოს შევშინებდა.

— არა, ჯერ ვნახავ? — დარქემა მან.

— კარგი, ვნახოთ, — დავეთანხმე მე, — მაგრამ იყოფდ, რომ შენს მუზეუმს ყუმბარები მოხუდრია და ყველაფერი დამტყვევულა.

— მართლა? — თქვა მან და გაფითრდა. მერე ადგა და წყნარად დაუმატა, შაინდ ვნახავ, თუ შეიძლება.

ბეგის, როგორც მანამ, არ უნდოდა ამ უსამიგნო სცენას შესწრებოდა, რაღაც „უფრო განადიოზული საქმე“ მოიმიჯნა და ვიპარა...

...მუზეუმში რომ შევედით, რაფის ასულის თვალწინ მართლაც საშინელი სურათი გადმოსცა ყველაფერი ძირს იყო დაყრილი და დამხვრეული; კარადღები გადმობრუნებული, ეიტრინები ჩალეწილი. დადაოდა და ათვალთერება ნაშხერევეს. წყენისაგან ტურები უთროდა, თვალები ცრემლებით მჭინდა საყ-

ბე საბევე კი ადამიანის ფერი არ ედო... მერე იატკე დიდებულნი ვანა ნანა, აიღო, შიველი იყო. ხელში რამდენჯერმე შეატრიალა, მიიჭინა და კედელს შეანარცხა.

ამის შემდეგ უცებ გამაზარულდა, დარბოდა დარბაზებში და, თუ რამეს ნახავდა შიველს იატკეზე, ფეხს წყარავდა. მერე სიცილიც დაიწყო...

— არაფერია — თქვა მან — ერთი რომ გატკე-

ლოვ, გული დაწყებოდა, რაყი ყველა დაიტკერა... უფრო ადვილად შეეცევი.

ათი წუთის შემდეგ მწუხარებას ნატყამილიც არ აჩნდა, ძველებურად კაცსაყებდა... ჩვენ მის ტყვისსა და მსახურებს სასახლის მარჯვენა ფლიჯელის მივლითიანებში ვადმოსვლის ნება მივეყით და გამარცხული „ფერია“ ისევ გაიქცა ტყვეში...

თითბი და შავი კანბაჲრი...

მეორე დღესვე „ტვის ფერია“ და მისი გამოფრეული ბეზა — გრაფის ასული ვრჯებტეტი, სასახლეში გადმოსახლდნენ, საჯინიბოც ვადმოიტანენ. შესანიშნავი ცხენები ჰყავდათ. მერე სანადირო ძაღლებიც „გადმოსახლეს“ და იქვე დაიბანეს. ცხენებსა და ძაღლებს ძალიან სიმათიური მოხეუთი ძია ანდრასი უვლიდა 70 წელს გადაცილებული იყო, მაგრამ ისე მარტად მოასტებოდა ზოღვე ინგლისური წმინდა სისხლის ბედაურებს, თითქოს 20 წლას ვნაწიგელი ყოფილიყოს. ტვის ფერია ზომ სულ ცხენზე დაბადებულად იყო. პატარა დრუერნიოჯიც საცხენოსნო სპორტით გატაცებული აღმოჩნდა; ბევრ კი უნგრელი იყო და, აბა, ცხენით რას შეამინებდით. უნგრეთის კავალერია ზომ შიველ მოფლთთშია ახელვანთქმული.

სალამობით ძია ანდრასი ცხენებს გაამაზადებდა და გვასკორნებდა. მერე ისევ „ტვის ფერია“ აიტკებდა რამე სიხუღუღესს, დიდა გავმართოთ ტყვენი მთვარის სინათლეშვი.

ყველას გვეჯობინდა და უსაროდა...

...იმ დღეს გამოცვიცნადა, ბებო ჩიონე გაბატეოსოთ, პაოლო, ტრანინინი და მე წავედით. გრაფის ასული ვრჯებტეტი ვერც წამოდგა ადგილიდან, სტუმრებთან შესასველრად. არც არავფერი ესმოდა. ზელში რაღაც ეჭირა ძველებური გრამაფონის მილივიტი. ამას მიიღებდა ვურზე და ისე გვასმენდა. ერთ კიბებას რომ მოღვეციდა, პასუხის გავებინებებს ათათვე წუთი ვუძღვებოდი. ამ ველაყუდა ტრანინინმა ამ წუთსავე აულო აულო საშიშროებას და ვრატის ასული პაოლოს შეატოვა.

— რომელი მეფე მეფობს რუსეთში? — იკითხა პირველად ვრჯებტეტი. პაოლიმ როგორღაც გააკვანა, რომ რუსეთში მეფე აღარ არის. აბა, რვეტეტი ვინაო — იკითხა ვრატის ასულმა. პაოლი ახლა ამის განმარტებას ვუდგა. მერე ვრჯებტეტი ახალი კითხვა დაუსვა — „ვინ ვისთან თმობს“. იმ უზედურმა შიველი ლეცვა ჩაავერა „გრამაფონის მილში“, მაგრამ მაინც ვერფერო ვავებინა. თქვენ რომელი ტვეყნიდმ ხართო — იკითხა პაოლი. რუსეთიდანო, რომ ვუთხარით, თავიდან დაიწყო, თქვენი მეფე ვინ აირსო. ისევ ავუსხენით, რომ ჩვენთან მეფე არ არის, ახლა ეს იკითხა, ამერიკის მეფე თუ ვრჯებტეტი ინგლისის მეფესო, ვერმანის მეფე ვის მზარებაო, ან უნგრეთის ამ „ვევირგვინო მეფეს“ რა ამიბესო. ბო-

ლოს ისევ პაოლოს მიუბრუნდა და კითხა, რუსეთის მეფე რამდენი წლის იქნებაო ახლა.

— ვაიბე, დედაქმომ! — ამოიკმინა პაოლიმ. ვტყობოდა, ტვის ფერიასაც შეუწყნა გული ამდენმა კითხვებმა და თავის ბებოს უსავედურა:

— წავალს წავლია, ბებო, ყველა მეფე, მუნ რაში გაინტერესებს?!

— როგორ არ მაინტერესებს? — გაბარზდა იგი, — ცხონებული პაპარემი ეტკერეპაში მიკლოში, ყველაფრით იყო დაინტერესებული; პოლიტიკით, ხელოვნებით, მუხიკა უყვარდა, ის ცხონებული ბუბოკენინისა და ცხონებული ჰაიდლის ვეგობარი იყო. ჩვენს სახლში ახლაც ინახება ცხონებული ბუბოკენინს ნაწარმოებები შიბღენილი ცხონებული პაპარემისადმი. დო-მაიორული მესსა იმ ცხონებულმა ბეთიოკენინმა, ცხონებული პაპარემის მიკლოშისთვის დაწერა. ცხონებული პაპარემი მიკლოში ესმარებოდა იმ ცხონებულ ბეთიოკენინს, ამიტომ ჩემი ცხონებული პაპა...

— ღმერთო ჩემო! რა დავამეფე ასეთი! -- ამოხენენმა პაოლიმ და უნდიდა როგორმე შეეჭრებინა ეს თითქმის ცხონებული დედაქმერი, მაგრამ იგი მაინც თავისას ვანაყვარობდა:

— მე ახლაც ვინახავ ბუდაქმეში ცხონებული ბეთიოკენინს რამდენიმე წერილს ჩემი ცხონებული პაპის მიკლოშისადმი მიწერილს.

მერე ისევ ტვის ფერიას მიუბრუნდა:

— შენ რა იყო ციციო! კახების მეტი თუ რამეა ქვეყანაზე, არც გაინტერესებდა!

— უე, მართლა, ჩემი საქორწინო კაბა! -- გაიხსენა „ტვის ფერია“ და შეზობულ თთბში შევარდა, ვრჯებტეტი კი ისევ შეუდგა პაოლს წამებას:

— რუსეთის დედოფალი ვინ არას ახლა?

— ემმაყე, სატანა, სიკვდილი! რა ვიცი ვინ არის, შომამორევი აქუარობას, თორემ ვავევიდებო ვარო. -- თქვა მან რუსულად. ვრჯებტეტი კი ვურში ჩაასახა.

— ვატტარნე მეორე გახლავთ, ქალბატონო!..

... კიდევ კარგი, რომ ისევ „ტვის ფერია“ შემოვარდა. ახლა მართლაც ჰყავდა ფერიას. „პრილიანტის წიწყლებიანი“ თეთრი საქორწინო კაბა ჩაცვა და ვლექტროსინათლეზე ჩირაღდანივით იყო ანთებული. ასეთი სიღამასზე მართლაც არ ეშორილენა კალამს. ან კალამს რა საქმე აქვს სიღამასზეთან. ეს თვალების საქმეა, მაგრამ ვერც თვალები უწორდებდა ამგვარ სანახაობას. აღბათ ამიტომაც

ამბობენ „თვალის მომჭრელი ხილამაზეო“, ყველანი გაოცდები მიწურებოდიო ნახ. ანუ დროს კი რადაც შეინანინი ძალა გიხმობს ფეხზე წამოდვ და ისე მტვფელ ღუთავბრიუ ხილამაზის შემოტყება.

პალოო მართლაც ადგა და ხმა არ გაუღია, ისე ემთხება ხელზე ხუნების ამ ხაოცარ ქმნილებას. თანაც სახეაოოდ წარმოთქვა:

— ო, მადონა ესტერასის!

ერაუბტება ვერი მოკრა ამას და იფიქრა, რაფაელის საქვეწმოდ ცნობილ სურათ „მადონა ესტერასისზე“ ლაპარაკიო, და ისეე პალოოს შეუწინდა:

— რაფაელის სურათი ჩვენი ოჯახის საკუთრება იყო. ის ცქონებულმა პაპამემს აჩუქა ერთგულ მუზეუმს...

მერე ისეე რუსეთის მუფეების ამბავს უნდა დაბრუნებოდა, მაგრამ პალოოს უკვე არაფერი ესმოდა... ისე გაოცებული მიხმურებოდა ტყის ფერიას. ტრანზიონმა კი სათვალეებს შემოდან ასედა მას წინ ამოღტილ „სატანას“ და რატომღაც ლათინური ანდაზა მოუმარჯვა: *Femina mors animae* — ქალი სულის ხივედილიაო...

... ვერანდაზე რომ გაბოვდით, „ღვრიამ“ ახალი წინადადება შემოიტანა:

— მოდით, სიწუმეში გავჯავბროთ ერთმანეთს! დავაჯეთ და, ვინე პირველმა ამოიღოს ხმა -- დავაჯარნიშოთ...

— რითი? — იუთხა ტრანიონმა და სათვალე შეესწორა.

— მეზომან ვრთი საათი ლაპარაკიო! — წამოიძახა „ღვრიამ“ და გადოცისკისა.

„სიწუმეში გავჯავბროთ“ მისთვის იქნებოდა აწელი, უნას რომ ერთი წამითაც ვერ იმერებდა, თორემ ჩვენ რა! ერთუბტთან ამღვნი ვერილიის შემდეგ, ეს მართლაც სასამოფნო დასვენება იყო, ვისხელთი ვერანდაზე

და ეუფრებდით, როგორ მიუცრავდა ყვეოელი მთვარე თეთრსა და შავ ღრებლებს შორის. ღრებლებიც სადღა, დასავლეთისაკენ მიწურებხდნენ, თბოტის ისინიც დოღს მართავნი *შეთგარანა ქამაქა ჩვენ* ეუფრებდით, რომელი გაასწრებდა რომელს, თეთრი შავს თუ შავი თეთრს. ესედავდით, რომ ხან ერთი დაწინაურდებოდა, ხან მეორე. ზოგჯერ ერთმანეთში ირეოდნენ და რაღაც მღერავ ნაკადს ქმნიდნენ. მერე ისეე თეთრი ღრებელი გამოეყოფოდა ამ ნაკადს და წინ გაიბრებოდა. მას ფეხდაფეხ მისდევდა შავი ღრებელი. ეს ისეე ჰგავდა ზოგჯერ „ტყის ფერასთან“ გამართულ თეთრი და შავი ცხენების მარულას მთვარადან ღამეს, რომ თვალწინ ახლაც გერმანელო მნატრის მტკიცის სურათი „ღვენა“ (die vir-folung) მიდგას:

შავი კენტავრი მისდევს თეთრ კენტავრს ტყეში... მისდევს მაგრამ ვერ უწყება. თეთრი კენტავრი — ქალაია, ყვლს რომ იღერებს და იცინის, შავი კი — ვავი. ის იძაბება, იწვლება, ხელებს მისკენ იშვევს, მაგრამ თეთრი კენტავრი მისწინე წინ მიჰქრის. აყოობის მოშიბებელი დიმილი ახელებს შავს. დი სულ სრბოლად იქცევა. ნდომად, სურვალად... თეთრი კი ისეე კვლუკობს და მიედურად იცინია, მერედა გაუღელია ველი მომხიბულულად მოუღერებია და იცინის...

ამ მიედური ხიელით იხმობს იგი შავ კენტავრს ტყის ხიღრემიო...

ვინ იცის, დავწყება თუ არა შავი კენტავრი თეთრ კენტავრს. ან თეთრი თუ მოუცდის სადმე, ამაო ხრბოლით გახლებულ შავი მიდგასნ?..

თეთრი და შავი ღრებლები ისეე მისდევენ ერთმანეთს... უწყებან ერთი მეორეს და არევიან ერთმანეთში, მერე კი ისე მტკიცის ის სურათი ცოცხლდება თვალწინ და უფრო ცხადად ესედავ. როგორც ვწყება შავი კენტავრი თეთრ კენტავრს, მერე კი ერთად მიდინა ტყის ნაპარას ხელ-ხელ გადამეუღლნი, ისეე იმ მტკიცის სურათის, „ღაისის“ მთვარესად...

კოფტის პანსონება

შეული დეკემბერი დებრეცენში გაავატარეთ. უნგრეთის დიდი ნაწილი უკვე გაათავისუფლებული იყო. საკონტროლო საბჭო ჯერ არხად ჩანდა და განყოფილებას ისეე მძიმე საშუმეო დააწყება. ზუდადამტნი ჯერ კიდევ გახტარებული ბრძოლები მიმდინარეობდა. ამდენ ხანს კი მთავრობის გარეშე ნორმალური ცხოვრების აღდგენა ძნელდებოდა. ამის გამო ადგილობრივმა ორგანიზაციებმა გადაწყვიტეს დროებითი მთავრობის შექმნა. ჯერ დაინიშნა უნგრეთის 13 ოლქის მთავარი იმჰანი, სასამართლოები, პოლიციის ხელმძღვანელობა. საინიციატიუო ჯგუფმა დებრეცენის ზურგომიტრის მეთაურობით შემოაკრიბა დემოკრატიული ინტელიგენციისა და სხვადასხვა ლეგიონარული პარტიების წარმომადგენლები.

დროებითი უროვნული კრების არჩევნები შედგა 13-20 დეკემბერს. სულ არჩეული იქნა 230 დელეგატი. მე მთილენე უნგრეთის უროვნული კრების „საპა-

ტიო დელეგატი“ მანდატა, რომელზეც ახლაც წმენსუენინებში ინახება...

...21 დეკემბერს, დილით, რეფორმატორთა კოლეჯის ისტორიულ შენობაში, სადაც დაახლოებით ასი წლის წინათ კომუტმა უნგრეთის დამოუკიდებლობა გამოაცხადა, შევკრიბა ეროვნული კრება და აირჩია დროებითი მთავრობა გენერალ-პოლკოვნიკ მიკლოშ ბელას მეთაურობით.

უნგრეთის დროებითი მთავრობამ მამინეე ომი გამოუცხადა გერმანიას...

ეს უდიდესი მოვლენა იყო უნგრელი ხალხის ისტორიაში. მანამ ეს მდღიარი და ძლიერი ქვეყანა ღოთქმას ორახსი წლის განმავლობაში გერმანელებს და აფელიონბრივი ვაიდალური არისტოკრატიის უღელქვეშ იმყოფებოდა. უნგრელი ხალხი არასოდეს არ იყო შეუწყველი ასეთ რევიმს. იზრდებოდა ეროვნულ-გამათავისუფლებელი მოძრაობა. XVIII საუკუნეში

გლქობა აჯანყების ერთხანს სათავეში უნგრეთის სახალხო გმირი რაკოცი ედგა. ეს აჯანყება ჩააქრეს, მაგრამ 1848 წელს, ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული რევოლუციის შემდეგ, რომელსაც ლაიონ კოშტიცი ხელმძღვანელობდა, უნგრეთი გათავისუფლებულ იქნა გერმანელების ბატონობისაგან. მაშინაც ქ. დებრეცენში შედგა ერთგული მოაზრობა, რომელსაც უნგრეთის დამოუკიდებლობა გამოაცხადა, მაგრამ უნგრელ შემამულეთა, მათ შორის, ესტერპაშების დილტას შედეგად რევოლუცია დამარცხდა და ისევ გერმანელებმა დაამყარეს თავიანთი რეჟიმი.

1918 წელს ავსტრო-უნგრეთის ომში დამარცხებისა და ამ კოალიციის დაშლის შედეგად, ისევ გამოცხადდა უნგრეთის დამოუკიდებლობა. ერთი წლის შემდეგ მუშათა კლასის აჯანყების შედეგად დამყარდა საბჭოთა ხელისუფლება, რომელმაც ხელ ოთხი თვე იარსება. ინგლისის, საფრანგეთის და ამერიკის მხარდაჭერით რუმინეთის არმია გენერალ იონ ანტონესკუს შეთავაზებით შეიჭრა უნგრეთში და ადაილობრაც თეთრგვარდიელთა დახმარებით დაამო საბჭოთა ხელისუფლება. სახელმწიფოს სათავეში ამას შემდეგ დიქტატორი მიკლოშ ხორტი მოვიდა. იგი 26 წლის განმავლობაში იჯდა უნგრეთის ტახტზე, როგორც მისი უკუერთგამი შეფე. მერე კი მისი „უდიდებულესობა“ ტახტის ახალმა მადიებელმა საღამომი უცყალა და ისევ გერმანელებს გაუწოდა ზედი...

...გერმანულმა ოკუპანტებმა და საღამოსტებმა ბუდაპეშტი განამადგურებელი ომის ასპარეზად გადააქციეს. ქალაქის მთელი მოსახლეობა გამოყრილი იყო სანგრების სათხრელად. პარკებში, სანაპიროებზე, ბროსებებზე და თვით სასაფლაოზედაც აგებდნენ „სტალინგრადისებურ მიწვალ სიმარეებს“. ასეთივე სიმაგრის ქმნიდნენ კუნძულ მარტიტივეტზეც, სადაც თავმოყრილი იყო ბურჟუაზიულ-ანტიტოკრატიული „უდიტას“ უშიდრესი პარკები, სათამაშო სახლები და რესტორნები. როგორც ჩანდა, საღამოსტებში ნაკლებ წუხდნენ იმაზე, რომ ბუდაპეშტის ისტორიულ ძეგლებსა და ძვირფას არქიტექტურულ ნაგებობებს განადგურება ემუქრებოდა. ალფაშეშორტმულ ქალაქში მათი წინააღმდეგობა უნიშნო იყო. ნარშეშო ისეთი ძლიერი საბჭოთა შენაერთები განლაგდნენ, რომ ამ რკინისებური რკალის გარღვევაზე ლაპარაკიც არ შეიძლებოდა, მაგრამ ქალაქში მაინც გატანარებული ბრძოლები მიმდინარეობდა. მიუხედავად მდომარეობის უწყვეტობისა, ბერლინიდან ბრძანება ბრძანებაზე მოდიოდა უკანასკნელ კაცამდე გაქცევათ წინააღმდეგობა. ჩტარა ქალაქის მომარაგება სულ შეწყდა. საბურველის მარაგი ილეოდა. ვიდრე მათ ხელში აღორძინი იყო, თვითმფრინავები კიდევ ასრებდნენ დაშვებას, მაგრამ ჩვეულება სწორედ ამ მიმართულებით განავითარეს შეტევა და ზელთ იღდეს ეს „საპარო იპიდრმისი“. ამის შემდეგ მოწინააღმდეგეს თავიხი ჯარების მომარაგება მხოლოდ ქაურიდან შევლო და ისიც ღამით. თვითმფრინავები პარაშუტებით უშვებდნენ ტვირთს ან პირდაპირ ყრიდნენ. ტვირთი სწორად მიხამართ იყვლიდა და

ჩვენების განლაგებაში ცვიფოდა. ეს საერთო ბუტყეების იწყვედა.

— ფრიც, კიდევ, ფრიც! — ყვიროდნენ ჯარისკაცლები და სიამოვნებით იღებდნენ მათ ციურ ამწასაფებს... —

...დღე და ღამ გრძელდებოდა ქალაქის ქუჩებში ბრძოლა. ყოველი ბინის, ყოველი სახლისა და ქუჩის იერიშით ადგება იყო საჭირო. ყველგან მტერი იყო ჩასაფრებული. ყველა ფანჯრიდან ტყვიამურქვეყებსა და ავტობატებს სჭენდა ღულა გამოშვებით. მიუხედავად ამისა, ჩვენი ნაწილები ნელ-ნელა მიიწვდნენ წინ და სახლებს სახლებზე წმენდნენ გერმანელებისა და უნგრელებისაგან.

გამორტყმული პიტლფრელები სასტიკად ვაყრიბოდნენ მოსახლეობას, ძარცვავდნენ მათ, ართმევდნენ ყველაფერს, რაც გააჩნდათ. ღამით, როცა ჰრძოლა ოდნავ მიწეღებოდა, ჩადიოდნენ სარდაფებში, სადაც მოსახლეობა იმალებოდა, მიანათებდნენ ელექტრონათურას და ირჩვებდნენ „ღამას გასართობებს“. ზოგან გერმანულ და უნგრელ ჯარისკაცებს კონფლიქტი მოდიოდათ ამის გამო. ადგილი ქაონდა სისხლისმღვრელ შეტაკებებსაც.

ერთხელ ფანჯრიდან ძირს რომ წავიხედეთ, გაცვებულებმა თვალები დაგაწყვიტეთ. ქვემოთ ქუჩებში ამოგანგლული გერმანელები დადიოდნენ. თურმე ერთი ჯგუფი ქალაქის უზარმაზარ საცანალიზაციო შილს გამოყოლია, რომ ალფაშეშორტყმულ ქალაქიდან გაბარულიყვნენ, მაგრამ მაინც ჩვენს განლაგებაში აღმოჩნდნენ. აქ ისევ ჩვენი შეიარაღებული რაზმებს წააწყდნენ და თავიანთი გენერალანად ასწიეს სელეზნი...

ისე იყვნენ აყრილებულები, რომ ახლოს ვერ ვკვარებოდით...

...მიძიება ქალაქა შინდის ბრძოლა და ისიც ხანგრძლივ პერიოდში. ასეთ დროს იმდენ საოცარ ამბავს ნახავ, რომ არასოდეს დაგავიწყდება. ზოგჯერ ჩვენები რომელიმე უზარმაზარი შენობის პირველ სართულში შეიჭრებოდნენ. მერე კი ნელნელა იწყებდნენ ზემოთა სართულების გაწმენდას. მოწინააღმდეგეც სულ ზვეით მიიწვდა და უკანასკნელ სართულს რომ მიადწვდა, მერე ყრიდა იარაღს. იყო შემთხვევები, როცა მთელი კვირის მანძილზე აქოთილშეზობლურად ცხოვრობდა ორივე მხარე. გერმანელები საღამოთი ძაფზე მოხმულ წირილს ნაშოუ-სეებდნენ და წყალს ითხოვდნენ. საოცარი მეომრის ბუნება! უზუნაინდენ კიდევ. მერე ფრიცები ისე გათავებდნენ, რომ ერთხელ ასეთი შეკვეთაც მოგვეცა: „რუს დავი ვოდაკა“...

ჩვენებმა „კოდაის“ მაცივრად ავტომატების ცეცხლი გაუგზავნეს...

...ასეთ პირობებში განუთოილების მუშაებზე მოწინააღმდეგეს ჯარებს შორის მუშაობის ახალი საშუალება აღმოაჩინეს: ქალაქის ავტომატური სატელეფონო ქსელი, რომელიც ერთხანს კიდევ მუშაობდა. ბეტა, ჩემი უნგრელი მოაზრებელი (უნგრულიდან

გერმანულზე), ილონკა და ჩარიტა თავისუფალ დროს ხელ ტელეფონებთან ატარებდნენ. ყველაზე მეტად, რა თქმა უნდა, აქაც ზევი აქტიურობდა: აგრეთვე ტელეფონის ნომრებს და, თუ უნგრელი უპასუხებდა, დაუწყებდა:

— ეი, იმტიან, რას იკლავ თავს მანდ გერმანულენობისათვის... — და დაუწყებდა „ლექციის კითხვას“.

ილონკა ვერ მივსალმებოდა ვიღაცას, ის რომ იკითხავდა ვინა ბრძანდებოდა, უპასუხებდა:

— ფრანგსკა გაალი!

ფრანგსკას ღიმილი...

ბევრი და ჩარიტამ საერთო პოზიცია ილონკას „გაუგუზბერი სილამაზის“ დაუნუნებამი იპოვეს. განყოფილებაში მომუშავე ქალები მოზობილური იყვნენ ილონკას მშვენიერი გარეგნობით. ყველა მის „ველიკით ტანს“ და მადიარული ენით სავსე სახეს ატყებდა. ილონკა მართლაც იმსახურებდა ამ ქებას. როგორც თვითონ ამბობდა, ერთი-ორჯერ კინოშიც ყოფილა გადაღებული და პირადად იცნობდა ცნობილ უნგრელ კინოჟანსკვლავს ფრანგსკა გაალს. ბევრს რომ არ მოსწონდა ილონკა — გასაგებია. ის არ იყო იმდენად „კოლოსალური“, რომ მისი გემოვნება დავაშაოფილებინა. ჩარიტას კი სხვა აწუხებდა. დღემდე მის ტანს ატყებდნენ განყოფილებაში, ახლა კი ამ მართლაც გველივით დაეკლავილმა ილონკამ დანაგრა.

— რა ნახეს ამ სულელებმა ამ ასანთის ღეროვით გამამარა ქალში, — თქვა ჩარიტამ.

— შემოსვებით რომ წამოფლავ და წააქციავ, ხუთ ატეილას გადაღებდა, ისე წყრილია ეს თუხაბჭობი, — დაუბღბურა ბევიმ.

ესაღიბა, სოფლივე ეს ილონკას ყურებამდე აღწევდა, მაგრამ ის უფრო კვლავობდა. თან ისე გაღოწვებდა იტყებდა, რომ ერთხელ ბევიმაც კი შეუღრინა.

— ქალი, ყველაფერი რომ ვიტრინაზე გამოვიწვევა, სირცხვილი არ იყო?

— თუ არ მოეწონა, რას მოგიტყობია თვალები? — დაუბრუნა ილონკამ.

— ენა გააჩერე, თორემ დაგტყუნი მაკარონივით, — დაემუქრა ბევი. ილონკა მაინც კეთილად იყო მისდამი განწყობილი.

— ბევი, ვინდა შენი ხათრით ვაგებუქდე, — უთხრა ერთხელ მან.

ბევიმ ამაზე უნგრული ანდაზით უპასუხა: „კუნტი — ამიღო წემ ლეს სალონს“ — თუ რაღაც ამის მთავსი, ვითომ ძალღის კუდიანაგან ხალა არ გამოვა. ეს ილონკას მისამართით იყო ნათქვამი, მაგრამ „იმ წიბილასათი წყრილამა“ მაინც მოტყებნა კომპრომისის გზა:

— ბევი, ვინდა ყველაზე ლამაზი უნგრული ქალი გაეცი?

— ვინ? — მისინვე დანტყობდა ის.

— ვინ და, ფრანგსკა გაალი!

— ამა! — დაალო პირი ბევიმ.

პეტრისა და პატარა ღედის რთლების შემსრულებელ ფრანგსკას მაშინაც დიდი სახელი ჰქონდა

— ნუთუ მართლა?
და იწყებოდა ლაპარაკი, რომელიც ბოლოს ისევ ბევრს კონსულტაციით მთავრდებოდა. მერე — როგორც გამოირჩება, ამ „მუშაობაში“ სხვებიც ჩაებნენ. ჩარიტამ არც უნგრული იყოდა და არც გერმანული, მაგრამ თავისი გაუთავებელი სიცილითაც ადვილად ამყარებდა კონტაქტს... სიცილს რომ მოჩრებიოდა, მერე რამდენჯერმე ჩააბახებდა ყურშიღში „კიტლერ კაპუტო“, და ამით ვითომ ისიც ატარებდა „აღმზრდელითა მუშაობას“.

არა მარტო უნგრეთში, არამედ მთელ მსოფლიოში. იცა საკმაოდ პოპულარული იყო ჰენრიეტა. ამიტომ ყველა დანტყობდა ამ ახალი „სურპრიზით“.

— მართლა თუ? — შეუწინდნენ გოგობი.

— ამა, როგორ? ჩემი მეგობარია. კინოში ერთად ნომაშიმობდიო, მისამართიც ვიცი მისი. თუ კარგ ვნახება გააწყობი, დაეპატივებ კიდევ!

გოგობი დატარებდნენ. ბევიც დატებდა ილონკას, მაგრამ შესაფერი „ფრანგული“ რომ ვერ იპოვა, უცებ რუმიწული მოუწავდა:

— ფორმუზა დომინიუარა! — მშვენიერი გოგო ხარო, — თან იმდენი ემსაკობა იხმარა, რომ ეს რუმანული სიტყვები უნგრულ ქალთან ფრანგულად გასახდა...

...ფრანგსკა გაალი მისი მოხუცი შენაჯერის ფერხდის თანხლებით მოვიდა და თავისი მომიხებლელი ღიმილით მაშინვე მიიანდირა ყველას გული. თავი უბრალოდ ვეირა, ყველაფრით ალტაცებს გაშითქამადა, მაგრამ მის უფულ მოქმედებას მაინც ფურცეც დირიგობობდა. მანვე რაღაც სასწაულით გაღაპრინა ეს სახელგანთქული ქალი გზარელების ღარბვეის დროს ბუდაპეშტში. გერმანული ოკუპაციის დროს საღვაც სარდაფში აკავდა დამალული. ბევრები რომ ბუდაპეშტს მიუახლოვდნენ, ფერხემა ფრანგსკა აღმოსავლეთისკენ წამოიფანა და საბჭოთა პარტების განლაგებაში აღმოჩნდა. აქ კი ის უცვლ საერთო პატივისცემით სარგებლობდა და ფურცეც კაცყოფილი იყო „იმ ანტისემიტური სამიწროების ასეთი მღვდინერი დასასრულით“.

მე ძალიან კარგად დამამახსოვრდა ამ გამოცდინილებური აღამაინის უცნაური გამოშტყველება. მანამდე არც მინახავს მეორე ასეთი არაფრისმოქმელი სახე: ცივი, წყლისფერი თვალები, მიაშე, მაგრამ შეუპირბული ქუთათობი, ნაცრისფერი სახე, გამოხედვა, მოძრაობა, თითქოს არაფერ გარკვეულზე არ მტყვევლებდა. იგი ერთნაირი განურჩევლობით უყურებდა ჭალს, კაცს, ნიფოს, სილამაზეს, სიმანინჯეს. თითქმისა და თვალების თღნაც შესამწვევი მოძრაობით ანიშებდა ფრანგსკას, რომელიც კერძი აედო და რომელიც არა, რა ანდავობა და რაზე ეოტვა უარი. ეს იყო და ეს. მისი არაგების აზრი იმამი მდგომარეობდა, მუდამ „საპირი რეჟიმი“ აკოლოდა ეს ქალი და სხვა ყველაფერი თუნდაც წყალს წავლო. საკვარველია, როგორ ბტანდა ახეთ ღონწისებური ხასიათის მეურ-

ვეობას ეს გეპანსიური ქალი; ან ასე მონუსხულივით როგორ ემორჩილებოდა მის ყველ ნიშანს, თითები-სა და თვალების მოძრაობას.

— მე მჭონი ამან შეიძლება გაავიციოს ადამიანი, — თქვა ერთხელ პალომე. ფრანსესკა კი, ვტყუობოდა, ისე ფერ ასეთ რვეიმს შეჩვეული, რომ არავითარ უსერხულობას არ გრძნობდა; შენიშნა კი, რომ ეს ყველა სჯერადა, თქვა კიდევ:

— ასეა, უკვე 15 წელიწადია რაც ბატონი ფერენცის მიითვებით ვაკეთებ ყველაფერს. როგორც ზეტყვას, ისე ვიჭყევი. მის მიერ დანიშნულ დროს ვდღებ, ვწვება, ვსურნობ, ვსადილობ, ვწუშობ... ასე შეგვიძენე ამას რომ საკუთარ სურვილებსაც გადავეჩვიე. ვინმემ უკებ რომ შეიხოს, რას ისურვებდითო, აღბათ ამასაც ფერენცს ვკითხავდი. ჩემით კი ვერაფერს ვუბასუხებდი. მე უკვე აღარც სურვილის უნარი მაქვს. როცა ადამიანი წლების განმავლობაში თანდათან შორდება საკუთარ აზრებსა და სურვილებს, მერე გვიჩრს კიდევ უკან დაბრუნება. ახლა კი მე მხოლოდ ინტერუმენტი ვარ სხვების ხელში — დადძინა მან სინანული, ვისაც რა უნდა, იმას უკრავს ჩემი სულის კლავიმენტზე, მე კი ვემორჩილები... სხვა არაფერი!

ბევიც კი მიხვდა, რომ ეს ყუდი რაღაცა და საუბარში ჩაერთა:

— დიხს, ეს ხერხეულურზური!
— რა ბრძანეთ? — შევკითხა ფრანსესკა.
რა ბრძანა, ეს თვითონ ზევისთვისაც გაუგებარი ცყო, ამიტომ...

— არაფერი, ჭალბატონო, კარგი ცხოვრება გქონათ, — უბასუხა მან დაბნეული დიმილით.
— სულაც არ არის კარგი, — განაგრძობ ფრანსესკამ, — მაგრამ რას იზამ! ასეთი ვოფილა მსახიობის ხედი. ცხოვრებამიც სხვა ხარ და ვერანხუდაც სულ სხვას ანსახივრებ, საკუთარი თავი კი თვითონაც ვაგვიფელება.

მერე ხელი ჩაქინა და დაუმატა: ახლა ყველგან დიქტატორია: სახელმწიფოში, ოჯახში, სტუდიაში, გადამღებ ჯგუფში. ძველად თურმე მსახიობი ანსახივრებდა იმას, რასაც გრძნობდა. ახლა არა. ახლა რეჟისორმა უნდა იგრძნოს შენს მივიერ. ეს კი აუტანელია!

— აუტანელი სულაც არ არის, — ზარია ლაბარაკში ილონკა. როცა კინოში მიღებდნენ, არავითარი უსერხულობა არ მიგრძენია. პირიქით, ძალიანც მომეწონა. ამას რა სუობია? შენს მივიერად სხვა ფიქრობს, სხვა ვეძებს, განიცდის, განიხეებს, როგორ გაბრძანებ: შენ კი თავისუფალი ხარ, თავს ძალას არ ახატ, არც წერვებს იმლი, უფრებ, იმსახურებ და იმეორებ. მერე კი, როცა ფილმი გამოვა, ასე გგონია, რომ თვითონ აკეთებდი ყველაფერ ამას. სხვებიც ასე ფიქრობენ...

— რას ამბობთ, ეს რა შემოქმედებანა, — შეაწყვეტინა ფრანსესკამ.

— შემოქმედება რა ჯანდაბად გინდა, თუკი ასე უფრო ზელსაყრელია და მოსახერხებელი! — ვაიკვარება ილონკამ.

მთელი ამ ლაბარაკის დროს ფერენცის საბზე ვრ-

თი ნერვიც არ შერხეულა. იგი სულ თავის „ობიექტს“ უივლითვალედა. მერე ადგა და საივრად განურჩეველი ხმით გამოაცხადა:

— ბოდიში ბატონებო, დროა ქანა ფრანსესკა დასასვენებლად წავიდეს! ვერაფერია თხოვნა ვერ გაგზრა. მჭონი, ვაიკვარება კიდევ, ასეთ სიხუელეღეს როგორ მოხიფვრო...

...ორიღე დღის შემდეგ თვითონ ფრანსესკამ მიგეწვია „ტყუილა სალაპარაკოდ“, თორემ გასამსპინძლებელი არაფერი მაქვსო, — მოგვებოდნა, თუმცა ართუ ისე ზელცარიელი დახვედრია სტუმრებს. მოსამსახურე ქალს რაცღე მანქანებით კარგი უნერჯო კერძები ვაგვეყვებინა, რამდენიმე ბოთლი „ტოკაიცი“ გაჩნდა და ომის პირობებში უკეთესი რა უნდა ყოფილიყო!

მე იმ დღეს ვაგვიე, რომ უნერჯოში პოპულარული კერძების სახელწოდება უმეტესად გამოჩენილი მსახიობების ხელმოწერაზეა დაყავიერებული. ფრანსესკამ ეს ასე ასხნა:

— არ გვეცნოთ, თითქოს უნერჯო მსახიობები გორმანები იყვნენ. პირიქით, ისინი კვების ისეთმაკრ რეჟიმს იცავენ, რომ მათთვის სპეციალური კერძები შიადღებდა. ეს გადამდებია, მსახიობებს სხვებისე მიაძვენ... რამდენადაც ვიცი, ასე გაჩნდა ქანაბულიონი „ა ლა უბაზი“. ცნობილ მსახიობს ედგ უიხასს კუვის წყლული ჰქონდა და ეს კერძიც მისთვის შემუშავდა. უნერჯო მსახიობ ქალს დერის ტრანსილენიაში გაბატონების დროს, ისე მოეწონა „კლუტის კომოსტო“, რომ „დერის კომოსტო“ შეარქვეს. ინდოეთიდან ჩამოსული ცნობილი მსახიობის საპატრიცეზულიად გაჩნდა „ინდური ფუნთუშები“. მე კი, ბატონო, მხოლოდ უნერჯო პურბუშულას“ გვებლებია, მაგრამ მაინც ხომ ზედავი, რომ კატასტროფულად ესუქდები... ყოველთვის ასეთი ჩოდი ვფავო. აი, ნახეთ!...

ჩანთა გადმოაბიქვეავა და მაგიდაზე უამრავი ფოტოსურათები დაყარა... მერე ვგანუქა კიდევ თითო ცალი წარწერით, თან იმდენი სინტერესო ამავე გლიზმო, დრო შეემწეველად გაიპარა. ერთიორჯერ საპაერო განგავში გამოცხადდა. ფერენცმა მამივე თავმესაფრამი ჩაიყვანა ის. ზვენ ზეით დადგირით.

როცა უბლაქში ბრძოლები მიმდინარეობს, რამდენი საპაერო განგავში გამოცხადდებია, იმდენი თავმესაფარში რომ იზინი, სად წავა!...

...სალამოს ათი საათი იქნებოდა, რომ ფერენცმა სვე გამოიტანა განაჩენი, ფრანსესკას დასვენების დროათ. ყველანი წამოვიწადლეთ. ფრანსესკამ სერები გაასავსება, არავითარ შემთხვევაში, თქვენ ჯერ დარწითო. ფერენცმაც ხიმტაციე გამოიჩინა და ვივობანა, თქვენ დარწით, ეს პარტო ქალბატონ ფრანსესკას ვეძებო.

ბევიმ ველარ მოითმინა:
— თქვენსთანა კოლოსალური სილაპაზე რომ წავა, მერე ზვენ აქ რა ვაკეთოთ?
— ეპ, ჩემო ბატონო, — უბასუხა ფრანსესკამ, —

ჩემი სილამაზე სადღაა. ლამაზი აგერ იღონეკა ვეიფელები, ისე მომიწონ. — ეს თქვა და წვიდა.

ბები საგონებელში ჩავარდა. ფრანსუკამაც რომ იღონეკას სილამაზე აქო, სულ დაინნა.

ფერენცმა თავისი „ობიექტი“ რომ მოსვენა, ისე დაბრუნდა. ჩვენ წასვლა გვირდოდა, აქ დარჩენას რა აზრი ჰქონდა, მაგრამ ეს სენივ გადამდები ყოფილა: ფერენცმა თითონ უბრალო მოძრაობით განაინნა, დამბანდით, და ყველანი თოვანებოვით ჩამოხებდით შემდეგი განკარგულების მილოდინში. მასხურმა კიდევ ერთი ბოთლი ღვინო შემოატანა და ცოტა ხანი ამან შევეციქა. მერე უხერხულ მდგომარეობიდან ისევ ბებიმ გამოგვიყვანა:

— პატრონ, მხო, თქვენ რომელ კინოში თანა-შობთ? — კითხა მან ფერენცს.

ფერენცმა ხელა მიაბრუნა მისკენ თავი:

— მე მსახიობი არ გასლავართ, ჩემი ბატონო, — თქვა მან გულფრილად.

— მე რომელიღაც კინოში გნახეთ.

— ეს შეუძლებელია!

ბები არ მოეშვა:

— არა, ნამდვილად გნახეთ, მაგრამ სად?... ღმერთო მოშეგონე... პო, გამახსენდა კინოთეატრ „არიზონას“ ფოიეში ხანძარ-საწინააღმდეგო პლაკატი გვიდა, იმაზე დაბატულ კაცს გაგზარო. ძალიან მომწონს ის პლაკატი. როცა გამახსენდება, სიგარეტისთვის ცეცხლას მოკიდების შემინია!

— ვილაყამ ბები შენდარზე დაქანა.

ფერენცს სახის გამოეხატულება არ შეეცვლია:

— არა, ბატონო, ის ალბათ სხვა იქნებოდა!

ბები დანებდა.

ფერენცი კიდევ რაღაცეებით გაგვიმსპინდლდა და გვიხმრა:

— ახლა შეგიძლიათ წამბანდეთ, მხოლოდ ქალბატონ ფრანსუკას ნამუქარი სურათები დატოვო.

ჩვენ გაოცებულად გადავხედეთ ერთმანეთს, მაგრამ უხვოდ დავმორჩილე ფერენცს განკარგულებას და სურათები მაგიდაზე დავაღაგეთ.

— ქალბატონს ასეთი დაუდევარი ხასიათი აქვს.

ველაფერს ასარტყრებს, ის კი არ იცის, რომ ტესურათები უკვე ისტორიას ვკეთების და არა მას!

— კი მაგრამ, წარწერები რთვ ბეჭენ ველებს ჩვენი სახელი და გვარი აწერია!

— არა უშავს, ეს ფაქტი უფრო საინტერესოს გახდის ამ ამბავს. ისტორია შეიძლება როდისმე ამითაც დაინტერესებულე! — თქვა მან და კარებაშეღვიგებულა...

...შინ რომ დავბრუნდით, აქაც ნამდვილი „სუბრიზი“ დაგვხვდა: ტყოს ფერია! ჯერ იცისცასა, იანცა. მერე კი გამოგვიყვანა:

— ჩემი ბებო მოკვდა!

ერთი წუთით გაჩერდა, ვითომ მოიწყინა კიდევც-მაგრამ მერე მაინც სიცილით თქვა:

— ახლა მე სულ თავისუფალი ვარ შემიძლია, სადაც მინდა იქ ვიქოფრო, ჰურაა! — და ტანში შემოკრა.

მერე ისევ გავიგეთ, რომ ძია ანდრასივ ჩამოსულა. ტყოს ფერია მას ჩამოუყვანია ბუდაპეშტში და ეს უბრწყინვალესი ვრახის ასული, „მადონა ესტერპაზი“ ახლა მეჯინებისა და შხარველის მერუკობაში იღო.

— თქვენები სად არიან? — კითხა პათლოში.

— ვენაში გაქვეულან. გივებია, თორემ რას გარბიან?

— ბუდაპეშტში რატომ ჩამოხვედი, ვერ უყურებ გე რა ამბავია!

— იყოს მერე, მე რა მენახვლება?

— არ გეშინია?

— სხვებს თუ არ ეშინიათ, მე რა?

ბებიმ საღღაც შხარველის საკუნაში „მიაციო“ ესტერპაზების ეს უკანასკნელი ნამიერი... დრო იყო ასეთი! რაფაელას სურათი „მადონა ესტერპაზი“ ასე ვგეო ალბათ ბუდაპეშტის რომელიმე მუზეუმის სარდაფში.

მერე ესტერპაზებზე სამუშეუშო ვესპონატებად იქცენ...

ჩაწლილი ჯიმი...

ბუდაპეშტში გადაწყვეტი ბრძოლები დაიწყო. ინგრის დასაწყისში სალამისტიმბა მთელ ქალქს მოპოინეს უზარმაზარ ადრემები, რითაც იუწყებოდნენ, თვით პიტლერი მიდის თავისი არმიით ბუდაპეშტის ალყამორტყმული გარნიზონის დასახმარებლად.

პიტლერმა მართლაც გადაწყვიტა „პირადად და უშუალოდ“ ეხელმძღვანელა საომარი ოპერაციისათვის ბუდაპეშტში. სარდალთა შორის თითქოს არავინ აღმოინდა ამ „ვევლაზე საპასუხისმგებლო ფორტისთვის“ შესაფერინი და თვითონ იცისრა როგორც ბუდაპეშტის ალყის გარღვევა, ისე მისი გარნიზონის გა-

თავისუფლება. იგი ამბობდა: „მხოლოდ ისტორია შეიძლება შექმნა მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ნამდვილად დაღვები ფსიხული გონების, ცოცხალი შეცნების ან დაუსრულებული საფხიზლის მიღმა და ყოველივე ამას შეველი ფანატაგური სიჯაუბით“.

ახლაც ასეთი „ფანატაგური სიჯაუბის“ გამო, სხვა, შესაძლებელია ხინამდვილეში უფრო მნიშვნელოვანი, ფორტების დასუსტებით, პიტლერმა ატვთ გადმორჩილა თავისი საუკეთესო დივიზიები, მათ შორის იცის სატანკო, ორი ქვეითი და ერთი კავალერიის ბრივადა. აქვე იზრძინენ ესტელთა რკ-

ული შენაერთები: „ვიკინი“, „ადამის თავი“ და სხვ.

1945 წლის ორ იანვარს გერმანულ-უნგრული კარის ნაწილებში გააერთიანეს პიტლერის ბრძანება:

„უკვე დაგეგმარებათ მძლავრი აფიკა და არტილერია. უნდა გაკეთდეს ყველაფერი, რათა გავათავსოთ ჩვენი მეგობრები. თქვენს რეზერვებს ვუბრუნებ შე თვითონ!“

აღუკვეთეს გერმანულ გარნიზონს აცნობეს, რომ მათ ვაითარსებდნენ 3 იანვარს. საღამოს მთავრობამ დაიწყო მზადება „გამათავისუფლებელი ფურერის“ სახელით შეზღვევისათვის.

პიტლერმა გადაწყვიტა შეტევა ბუდაპეშტის დასავლეთით, დუნაისპირა ქალაქ კომარნოდან განეხორციელებინა. ჩვენება ელოდნენ ამ შეტევას. თოვლით დაფარულ სანერგებში სამხედრო შენაღობული შენაერთები მზად იდნენ იერიშის მოსაგერიებლად...

...შეტევა საარტილერიო მიზნადებით დაიწყო. შემაღლე წამოვიდა ავიაცია, ბოლოს სატანკო დივიზია „ადამის თავი“ შეიარაღებული „ვეფხვის“ ტიპის მიმე ტანკებით. ძალთა უბირატესობა აქ გერმანელების მხარეს იყო. მათი „ვეფხვები“ მოუახლოდნენ ჩვენებს დაკვირვებით. ზოგიერთმა მათგანმა გადაურა კიდევ სანერგებს. სადაც შეუტომატებდნენ შემოიჭრნენ, მაგრამ ამ ბრძოლაში გერმანელებმა ისეთი ზარალი ნახეს, რომ „კამარჯვებად“ არ აღიარა. საღამოთი ჩვენებმა მწყობრად დაიბრუნეს ახალ პოზიციებზე.

ბრძოლის ველი ბრძოლის ნახატებს ქვედა. თერთად გადაღებული მინდორი მიმე ტანკების მუხლებების შავი სახეებით იყო „მონატული“. აქ-იქ დამსხვრეული სამხედრო იარაღების მუქი სილუეტები ჩანდა. შავისა და თეთრის ამ მოძალბაში იყო რაღაც სისასტიკის გამოხატულება...

...3 იანვარს ფურერი ვერ შევიდა ბუდაპეშტში. მომზადებული ზეიმი ჩაიშალა. ბუდაპეშტის გარნიზონს შეუთვალეს, ფურერთან შეზღვევის ცერემონია ერთი კვირის შემდეგ შედგებოდა. გენერლებს არც ამის იმედი ჰქონდათ. მათ აფიქრებდნენ შეტევის პირველ დღეს გაწეული დიდი ზარალი. პიტლერი კი მაინც გაიბრძოდა:

— შეტევა, შეტევა, რაღაც არ უნდა დაგვიჯდეს, მაინც შეტევა! — ეს, სხვა რომ არა იყოს რა, უკვე „სწორეპოვარი მზედარმოავრის“ პრეტენციის საკითხი იყო.

შორე დღეს ისევ განახლდა იერიში. ისევ გაიმართა სისხლისმღვრელი შეტაკებები. გენერლებმა ყველაფერი წინა ხაზზე გადმოისროლეს, კოლონალები მსხვერპლის ფასად აიღეს კიდევ კ. ესტერში და მიადნენ კ. ბაქეს.

სალაშისტურმა პროპაგანდამ ისევ ატყა ღრიანცელი „ფურერის უდადეგი გამარჯვების“ შესახებ. გეზელსი ბერლინში იჭაქებოდა და სულ ახალ-ახალ

ეპიტეტებს იგონებდა პიტლერის „მზედარმოავრული გენის“ შესახებ. სარდლები, ვა მაინც, სავონებელში იდნენ ჩავარდნილი იმ მიმე დარსულია გამო, რაც შეუძლებლეს ხედავ შეტევის წარმატებით განეთავრებას. ჩვენები კი დინჯად ამზადებდნენ კონტრშეტევის გეგმას. ესტერში მისი ასაღებად გერმანელებმა იმდენი ძალა დახარჯეს, რომ უკვე მიიწყეს ვეღარ მოელოდნენ. ამ ქალაქის დამცველები კარგად ჰქონდათ შეზღვეული, რომ სწორედ აქ წყდებოდა ბუდაპეშტის ბედი.

— არც ერთი ნაბიჯი უკან! — ასეთი იყო ჩვენი სარდლობის ბრძანება. შეზღვევებმა: იცოდნენ, თუ ასეთი ბრძანება გაიცა, უნდა შეზღვევდნენ კიდევ სხუთი დღე ვრძელდებოდა გაფორმებული ბრძოლები. სუთი დღე აწუხებდნენ ტალღებად ჩვეს თავდაცვის დასე გერმანელების ყველაზე საუკეთესო დივიზიები. ავიაცია, არტილერია, მოტომექანიზებული ძალები, ფეხოსანთა მოძრაობა მრავადები, ყველაფერი იქნა ბრძოლაში ჩაბმული, მაგრამ ჩვენს შეზღვევებს მართლაც ერთი ნაბიჯითაც არ დაუშვით უკან.

პიტლერი გაყოფდა. მისი მზედარმოავრული პრეტენციები შეიჭრა, შეტევის ძალა გამოიღო, მაგრამ ის მაინც კოუტობდა. ახლა, 13 იანვარს შემოვალთო ქალაქში, — შეუთვალა უკვე სასოწარკვეთილ გარნიზონს. ტანკიერი მოსაზრებით შეტევის ძალა სამხრეთისაკენ გადაინაცვლა. აქაც არაფერი გამოვიდა და „უღვეველი ფურერი“ იძულებული გახდა მეოთხედ შეეთვალა ბუდაპეშტის გარნიზონისათვის, ძალთა გადაჯგუფების გამო ქალაქში შემოსულა გადადებულაო.

რთლისთვის? ეს უკვე თვით პიტლერმაც აღარ იცოდა!

...18 იანვარს გერმანელებმა სცადეს ბალატონის ტასთან გერლეთით საბჭოთა არმიის დაცვის ხაზი. აქ მათ თავი მოუვარეს ყველაფერს, რაც შეეძლოთ. ბრძანებაც იქნა გაცემული, „ბუდაპეშტის აუცილებელი გათავისუფლების“ შესახებ. კარისკაცებს სპეციალურად დააღებინეს ფიცი ფურერის წინაშე, რომ უნათოდ შეესრულებდნენ სურვილს. პიტლერის გამოჩნტებამ იქამდე მიადწია, რომ ბრძანება გასცა „საბჭოთა ტყვეების დაბრუნების“ შესახებ...

დაიწყო შეტევა, უფრო ძლიერი, ვიდრე ეტეტობითან. ბრძოლის ამ უბანზე პიტლერმა დივიზია „ლაიბ-შტანდარტი ადოლფ პიტლერი“ გადმოისროლა თავისი ფაეორტი გენერლის ზეპ-დიტრიხის მეთაურობით. რამდენიმე დღის ბრძოლის შემდეგ გერმანელებმა აიღეს კ. სევერფეშტვარი და ღუნის ნაპირზე გამოვიდნენ. აქედან იერიში ბუდის მიმართულებით უნდა განეხითაინათ.

იგივე ატყა პროპაგანდისტული ბურზარი. ბუდაპეშტის გარნიზონი ერთი დღე მოეშადა „უღვეველი ფურერის“ შესახებ. მდგომარეობა მართლაც დაძაბული იყო. ვერმანული ტანკები იძლიებდნენ ბუდისკენ გაჭრას. მაგრამ ჩვენმა

სარდლობამ ისევ ვახვა ბრძანება: „არც ერთი ნაბი-
ჯი უკან მტერი არ უნდა სვედეს ბუდაქმნში!“
ასეც მოხდა. ვერ იქნა და, გერმანელებმა ვერ გა-
არღვიეს ალყა, ვერ გასტყვეს საბჭოთა შენობების
ნებისყოფა და ერთი ნაბიჯითაც ვერ დაახვეწეს
უკან. ვინ იყოს, რამდენჯერაც ზღაბრული ვიბი-
რობა იქნა იმ დღეებში ჩაღწეული: მე ყველაზე
უფრო ის მოსებდა, სასწრაფოში მსხდომი ჯარსაკა-
ცები რომ მტრის ტანებზე „გადატარებდნენ“
თავიანთ თავზე“ და მერე ფეხთან ნაწილებს „მოკე-
ვითდნენ“ ავტომატების ცეცხლით. ამას ზახაი-
თის განსაკუთრებული სიმკაცრე და რკი-
ნის წერვები უნდა. მერე ვიღაცამ მატ-
როსოვის გმირული აქტი გააშეორა, ვიღაცამ
ტანზე ხელუკმაშარები შემოიკრა და ტანს შეუვარდა.
არტილერიასტებმა პირდაპირი დამიზნებით გაუხსნეს
ცეცხლი მოწინააღმდეგის მოტიმქვანზედულ ძალებს.
მე მაინც სასწრაფო არტილერიის ნაწილთან ვი-
ყავი და ჩემს გაოცებას საზღვარი არ ჰქონდა, როცა
მეთაურმა უბრძანა შებრძოლებს იმათაც პირდაპირი
დამიზნებით უსროლათ ტანებზედაც. მიუხედავად
იმისა, რომ ერთ დროს სასწრაფო არტილერიის
სამხედრო სკოლაში ვსწავლობდი, ასეთი რამ პირ-
ველად დავინახე. მერე ვახსენებაც ვაწყდიდი არტი-
ლერიასტებს, მაგრამ, როგორც ჩანს, ეს საქმე წე-
ლია. ჩვენმა „ზენიტებმა“, ვერც ერთი უშეშარა ვერ
მოახვედრა მტრის ტანს...

...მერე ის მოხდა, რაც ადრე მხოლოდ გაშვონა
ან შორიდან შენახა... მტრის ტანებზე სასწრაფო
გადმოლაშქარ და სასწრაფო არტილერიის განაღ-
ვებამაც შემოიჭრნენ... ერთი ტანზე პირდაპირ
წამოაყენ წაშლიდა. რამდენჯერაც უსროლეს მუხუ-
რიტებზე, მაგრამ უშედეგოდ... კიდევ ერთი ირი
წუთი და დაიწყებოდა „მუხურეობით მუხურება“...
მეთაურმა გვიბრძანა და სასწრაფო მოეშურეთ... მე
მაინც და მაინც სასწრაფო ბოლოში მოვხვდი... მარჯუ-
ნივ ვერსად გავიწყოდი, მარცხნივ კი სხვები იყე-
ვნენ... ტანები კი სწორედ აქვთ წაშლიდა და... მთე-
ლი ჩემი „სატანო რომანტიკა“ უცებ გაქრა...
შინისაგან გული გადამიქანდა, თან ისე დაგებინი,
რომ სასწრაფო ჩაწოლის ნაცვლად, ფეხზე მდგარმა
განარჩევ ვერ მოვახერხებ... თვლები დაეხუტე
მხოლოდ... ტანზე გარეუნიტ ზედ ჩემს გვერდით
გადაიარა და ღრმა, მაგრამ ვიწრო, თანაც ტალახაი-
ნი სასწრაფო კედლები ისე მოატყლიტა ერთმანეთს,
რომ მე მხოლოდ თავი და რატომღაც აწეული
ცალი ხელი დამჩრა მალა... ახლაც მიკვირს,
ამ დაბნეულობაში ეს ხელი ტანზე ვსაჩე-
რებლად რომ არ ავიწიე-შეოქი ინსტრუმენტად...
ყოველ შემთხვევაში, ასე მუხურეობდნენ გა-
დამჩნეული არტილერიასტები, რომლებმაც რის
ვია-ჯგუფებით ამოშახარეს...

საველე არტილერია კი მართლაც სასწრაფო
ახდენდა. პირდაპირ უმიზნებდა გერმანელთა შემოჭ-
რით ტანებს და მიე მუხურეობებში ურტამდა.
ამ „ხელმართულ ბრძოლაში“ „ილუზინებიც“ ჩაე-

რივნენ. ისინი ყუშარებს აყრიდნენ მოწინააღმდეგის
ტანების ახალ-ახალ ეშვლებს და რეზერვების
შემოყვანის საშუალებას არ აძლევდნენ მტერს.
ჩვენს განლაგებულ სოლიდურ შემოჭრობაში ტანებმა
კი ჯერ შეჩერებული, ხოლო შემდეგ უაპაღებულად
იქნა.

პიტლერელების მიერ გამოცხადებული ზეგმი
საბოლოოდ ჩაიშალა. განრისხებულმა პიტლერმა
გაამყარებინა თავისი ლაინმეტანდარტ „აღლოვ
პიტლერას“ გადაარჩინილი მებრძოლები და ოფიც-
რები, რომელთაც ნიშნად განსაკუთრებული პატივის-
ცემისა უზარმაზარი სამკლავები ეყრათ წარწე-
რით: „აღლოვ პიტლერი“. იმ ადოლფ პიტლერის
ბრძანებით ყველას სამკლავები და ორდენები ჩა-
მოგლიყვს. გაშარებული ჯარისკაცები და ოფიც-
რები ტრიბუნაზე. ბევრმა შეურაცხყოფა ვერ ატანა
და თავი მოიღწა. სხვებს ეგონათ, ეს დამამიერებე-
ლი ბრძანება პიზღერის მიერ იქნებოდა გაცემული.
და ჩამოგლიყვილი სამკლავები და ორდენები
პროტესტის ნიშნად პიტლერს გაუწავენს, მაგრამ
ფიურერი შეურაცხებელი იყო. მან სასტატაოდ დასა-
ჯა სხვა დევიზების მუთაურებიც „მხედარმთავრის
უხედავობის ბრძანებების“ შეუსრულებლობის გამო...

...ამასობაში საბჭოთა არმიის შენაერთები კონტრ-
შეტევებისათვის მოემზადნენ. ბუდაქმნის გარშემო
მარცხეთა შინაშეულოვნად შევიწროვდა. მიე ქა-
ლაქმეც გაფორებული ბრძოლები მიმდინარეობდა.
ჩვენი განყოფილების ოფიცრები შესაძლებელ მო-
ნაწილეთას იღებდნენ ამ ბრძოლებში. ანატოლი
და ჩარიტა ყოველდამ თავს დასტრიალებდნენ ბუ-
დაქმნის გარნიზონს. „ერბონის მიმდევრებმა“
იმოვეს მოხერხებული პოზიციები და გადაცემდნენ
ქნობებს გერმანელების კონტრშეტევის ჩაშლისა
და მათი წინააღმდეგობის უაზრობის შესახებ. დამ-
ღამობით ისევ ტელეფონების წყარალი ისმოდა:

— აბა, იმტვან, ალყაფის კარები გააღე, შენი
ფიურერი მობრძანებდა! — მუშრობა ზეგი.

ადრე ასეთ ხუმრობას გინებით უპასუხებდნენ,
ახლა კი მოცხდნად გაისმოდა:

— ვი, მამა რა დროს ხუმრობაა, თქვე როგორაა
საქმე!

პასუხის მაგივრად ბეგი და „ტვის ფერია“
„მურინაც ფერცლებს“ უკითხავდნენ თავიანთ
„ძებმა“. ისინი კი ინტერესით უსმენდნენ.

ასე სასწრაფო სატალაქო ბრძოლის პირობებში
საჭირო იყო მუშაობის ახალი ტაქტიკის გამოშემა-
ვება. ყველაფერი ეს გაკეთებული იქნა და ერთგვა-
რი შედეგებაც გამოიღო: განსაკუთრებით უნერულ
ნაწილებში. გერმანელები კი ისევ გაფორებით
იყავდნენ ყოველ სახლს, ყოველ ქუჩას, ბაღს,
სკვერს... სასაფლაოთაც კი...

ავლაბრელი ბილუას ამბავი...

მე სწორედ კერებების სასაფლაოსთვის ბრძოლა დამამბათორდა კარგად იქნებ იბიტოპი, რომ ამასი მართლაც იყო რაღაც პარადოქსული: ბრძოლა სასაფლაოსთვის! საფლავებს შორის გათხრილი სანგრები, მიწიდან ამოყრილი ძვლები, დამსხვრეული ძვლები და გუმბათიშობილი ველისა, მიწასზე დაყრილი მარმარილოს ანგულოზების ნამსხვრევები, ბიუსტები, დაღწეული საფლავთა ლოდები. მთელი სასაფლაო ყუმბარებით იყო გადათხრილი, ცოცხლები და მკვდრები ერთმანეთში არეული. ყოველივე ეს განსაკუთრებულ მძიმე შთაბეჭდილებას ახდენდა დამით. მებრძოლები შებრწუნებული იყვნენ საფლავებს შორის წოლით. სხვაზე უფრო მეტი ეს მე განვიცადე, რადგან სწორედ აქ მომიხდა 3 დღე და ღამის განმავლობაში ყოფილა. თანამე დაშვს სასაფლაოზე რა გამათრელებინებდა! ახლა კი სამი ღამე დაჟევი. უფრო პირველი ღამის გათენება გამიტირდა. სანგრებში ვისთანაც ვიყავი, ასე თუ ისე, შეგვეული იყვნენ. ზოგზე სულაც არ მოქმედებდა ასეთი გარემოება. მე ვერ შევევევი, განსაკუთრებით მოვარაან ღამეს გვერდზე მივდებულ თავის ქალის ყურებას, ეს მართლაც საშინელოა: ზნეული თეთრად მომანს გამომხარი თავის ქალა და კბილები. ასე გგონია დაეცინისო. დაეცინება, აბა რა იქნება; მკვდარს საფლავში არ ვაფუნებთ და სასაფლაოსთვის ერთმანეთს ვხეცავთ! ტრაიინი განახსენდა, მისი პრაქტიკები ზალდაბინისა და სასაფლაოს შესახებ. ვუტირობ, იქნებ მართლაც მოვიდა ჩემი ცხოვრების ზალდაბინი კერებების სასაფლაოშივე—მთქი. არ ვიცო სხვა რაზე ფიქრობდა ამ დროს, მაგრამ ვეფლა ერთ ყოფაში კი ვიყავით და სიყვარლის ამ სამეფოშივე ვიბრძოდით სიციფლინისათვის, თითქოს სასაფლაოს უბრძოლველად გვამადლიდეს ვინმე? ან იმის დროს სასაფლაო რად გინდა! სადაც ტყვია მოგისწრებს შენი საფლავიც იქ არ არის?!

...სულ რომ ჩამობნეულა ხმაური თანდათან მიწყდა. ჯერ მოვარე არ ამოსულიყო. საშინლად ციოდა. სანგრები ვიჯექი და არ ვიცოდი შიშისაგან უფრო მიგამკაწებდა კბილები თუ ხაიფისაგან! ეს სიჩუმი სულ აუტანელი იყო. სანამ ბრძოლები მიმდინარეობდა, ვურადღება ვაფანტული მიქნდა, ახლა კი ამ მართლაც „სამარისებურმა სიჩუმემ“ სულ გამომიყვანა მომინებებიდან. ძალი არ შემიძლია, თავს კი ვატან ძალას. მინდა ჩავთვლიყო მაინც, მაგრამ არაფერი არ გამოდის. თვალებს ვუჭევი... უაზროდ ვთლი ციფრებს... სულერთია... არ შევინება. უნდა ვინმეს ველაპარაკო, მაგრამ ვის? ვეფლა გატრუნელია და ძილს ებრძვის. შეე ვავინაბე. ხანდახან სადაღაც ახლო ყუმბარა ან ნაღმი გასკვდება. მაგრამ ამას ვურადღებას არაფერ აქვებს. მერე ისევ ღრმა ღუმლილი მოიცავს იქაურობას.

ისევ ვეცადე ჩაძინება, მაგრამ ისევ ამაოდ. რამდენჯერ გამომიძლიდა. თავს რომ ძალას ატან ჩაგვძინოს, პირიქით, უფრო აფროზობ მას. ახლაც ასე

მობდა და გაგვირდი. მერე იქვე ახლანა მწიროვლ სანგრებში ჩხუბი ატვდა, ერთხანს ჩირქიქვდა და ისევ მიწყნარდნენ. რამდენიმე წუთის შემდეგ კი იქიდან ქართული ხიმღერა მომესმა: ნამდვილი ჩვენური, ქალაქურა განის ბაიათი:

საცვარელია გულითონა,
შუბაც დამიხვეია!..

ვუბნები ვეწვიტ. მერე იგივე განმეორდა.
— ჯე, რომელი ხარ მანდ!—შეგახე მეც ქართულად.

— ვაჰ, ქართული ხარ? ჩემი თავი მოგაკვდეს!— სიხნეულში ძლივს გაგარჩიე, რომ ვიღაც ჩემსკენ მობობდავდა.

— რომელი ხარ, ხმა ამოიღე. მკვდარი თქმა თუ ცოცხალი!—გაფიქრე ისევ ქართულად.

— მე ვარ, აქეთ მოდი!—მკვდარი რომ ვიყო რას დავიძახებ, შე კაცო!

— რა ვიცი მე, ამათი მკვდარი და ცოცხალი... აქ რაშეს გაარჩევ?

მერე ჩემს თვალწინ აჩრდილმა გაივლია და სანგრებში ერთი ტანთორილი ჯარისკაცი ჩამოხტა:
— სადურა ხარ, ჯიჯირო?—მომახსა მამინვე.

—თბილისელი ვარ!
— ვაჰ! თავი მომიკვდეს, მეც ხომ თბილისელი ვარ! აფსუს, ძმაკაცს დუქანში უნდა შეჭედე, ამ სოჯევანქის სასაფლაოზე კი არა.

მოვიციმთხე ერთმანეთი, შე ჩემი ვუფხარი, იმან თავისი. მერე ზნეული რომ გააჩნია, თუცივრა ვარ, წამოიძახა:

— ვაჰ, მაიორი ხარ! პარტი მომიხსენებია, შე კაცო, მაიორი თუ ხარ, აქ რა გინდა, იქით ვერ წახვალ, ადგილი ცოტაა?—გაეკვარება მან.

— საქმე მქვს!—უფხარი მე.
—სასაფლაოზე რა საქმე გაქვს, შე კაცო, ქალაქში წადი, იქ მოსყვე, მკვდრები მაინც არ დაეცინებენ!

რა გვიან—მთქი რომ ვკითხე, უფრო გამაციანა:
— დიოცენა მქვია, ისე ძმა ზიტეში ტილუას შეძახიან!

— დიოცენი თუ იცი მაინც, ვინ იყო, იმისი სახელი რომ დაურქმევიათ,—ვითხე შე.

— პო, ვაჰანას უთქვამს, ერთი ტუტუცი ვინმე იყო, ხელში ფარანი ვჭირა და კაცის ტყუას ეძებდაო. ტუტუცი რომ არ ყოფილიყო, ფარნით ტყუას იპოვი? ან ამდენი ტყუა სად არის, რომ ქურაშიც ეყაროს. ვერა ზედამ — სასაფლაოს გულითონი ზალბა ერთმანეთს ხოცამენ?

— ტილუა ვინ შეგატყვა თუ გახსოვს?—დავინტერესდი.

— ვაჰ, როგორ არ მახსოვს, ნათლია — ჰირის ზე ბრება ზეფნი ვაჰანა იყო. ვერე პატარა რო არა ვარ, ვაჰანა ამბობს. შენ ისეთი ტილუა ვინმე გაჩენილხარ, დიდი ტყუა თუ არ მოვაროვე, დაიკარგებო.

კეუ სად უნდა მოგვაროვო. ვის დაკარგვია, რომ
ეუ ტუტუბუ მომწყეს?!

სიამოვნო შემინია და ათას სისულელეს ვეცითებნი.
აქლამბრული ტიუფა კი ისე სასაცილოდ ყვება ვე-
ლაფერს, რომ მართობს კიდევ. არასოდეს არ შემ-
ხედვითა კაცი, რომელიც ხულ ასე ანდაზებით და
ქარაგმებით ლაპარაკობდეს. წინადადებას ისე არ
იტყვის, რამე „აქლამბრული სიბრძნე“ არ გაუტობს.

— შენ ხომ არ ჩნუბობდი, იქით რომ აფაღ-მა-
ვალი იყო? — შევეციხებ.

— შე ვიყავი, მა!

— ვის ეწუბებოდი?

— ჩვენა სერვანტია, სე მაცანი ოხერა... რომ

უფროს კაცა ჰვანა, ისე კაცაე არ მისცემ.

— რატომ ეწუბე? — არ მოვეციე მე.

სულ იმას იბახბს, შენთვის ღინინ აკობი გათბა-
რეო. სადა კაცო, სად უნდა ვთხარო-შედექი, ხომ
ხედავ სულ საფლავებია. ვანა ესმის! შენ საფლავს
რას დატებ, მიდი და თხარეო. თხარე რა, მაშინე-
ნია ბოხტანია, შევდარს საფლავში არ აყენებ-შეო-
ნი? მაგრამ რამეა ვაიგონებ თუ? მე რომ ვამბობ,
ხარა-შედექი, ის ამბობს, მიდი შოწველვო! აბა,
ასეო კაცს ჰკუბას ასწავლიდ ვერის ყურში სძინამ,
პითომ არაფერი. ნენი ჯაფრი სულაც არა აქვს. ის
კი არა, თუნუკ რა ცეცხლი ვეკიდობ, იტყვის,
აქეთ მოიწი აპატონსა უნდა მოვეკიდოვო. განა
სირწყელი-ნამუქა იყოს, სახეში შეაფურანო, ვამ,
რა წვიმა მოდიაო—ნეტყვის. სერვანტი რომაა, თა-
კი დიდი ვინჰე გინია. ის ცხინებული ვაპანა იტ-
ყოფა: მაშალმან კოიშაზე დადგა, სუდათ, ეს სახლი
რას უწოდებს? რას ობამ, ცრევი, სერვანტია, მაგ-
რამ მაინც ნემი უფროსია და მაშეშავენ. რომ და-
ვიდლებ აკობის თხირი, ვეუბნები, ჭათამი წყალს
დაღვმა ღმერთს შეხედამს, შე კაცო, დაიბადე, მუ-
ღეინდამ ჭარა ამოვიღო-შედექი, საქმეში ხარი ყფო-
რის, მიდი იშეშავეო. ვიშეშავე, განა არ ვიშეშავე-
ისეთი აკობი ამოთხარე, ვარანციოვს დვარცხ-
ჰვანს. სულ ბოლოს რომ გავედი, ზედაშე კაცი წივს,
არა, კაცი კი არა, სველები! აბა, მაშინ გავტოვდი!
უნდა ვაფიქე მინდა, ხელი წამავლო, ისე იმ აკ-
ობში ჩამავდი და შეუბნება, მიდი, ეს ძელები ამო-
ყარეო. გამაგებე კაცო! ძელები როგორ უნდა ამო-
ყარო-შედექი... არა ვქენი. იმანაც აიღო, ფეხით ის
ძელები ჩემსკენ მოახვეტა, მერე დაწვა და დაიძინა,
ვამ! ეს რა ვნახე! აქეთ ძელები ყრია, იქით იმას
სძინამს. მე სად უნდა ვვიიდე! ზემოთ ამოვად
თუ? ვერა ხედავ, ნემეცი ტყვიით თავსა ბარცამს.

სხვა ჩარა რომ არ იყო, თვალები დატუტე და
ის ძელები რაყის ჰეხევიით ამოყარე. მერე მი-
ოომ მეც დაწვეტი. კაცო, გინახამს კაცი თავიხით
საფლავში წვებოვდეს და იქაც არ აყენებდნენ!
გაიღვიდა და წიხლი გამყარა, გვერდზე მიდევით...
შე ოხრის გიგო, ვეუბნები, ვაფიგინია თვხმან თყ-
ვი უთხრა, იქით მიიწიეო. ვამ, სად უნდა მივიწიო!
ვერა ხედავ, ჭრა ტაფაზე ვარა? შენას ვაიგო-
ნებს? შენ აქეთ ვუბნები, ის იქითა ზედაშე. ჯორსა

კითხეს, დედამენი ვინ არიო და, მაშინვე ტყუილი.
ვერა ხა, რა არ გავიწიე, კიდევ წიხლი მერა და
ბუბანება, ეთროსიტო—მითომ სულ ტყუილად მქე-
დანო. ივის მე თათრულსაც ვამბობ—ჩანს, ხანამანც
რუხულად ვეცანა, ვიბროსიტო. ნიეტუ ვიბროსიტ-
მეტი—ახლა მეც რუხულად ვეუბნები. რუსულისა
ბეჭერი არაღერი ვიცი, მაგრამ თათრის რუხულს
მაინც ვთბია... განა გაიწიდა! ვინ აქვდანო, შენ
თითონ ვინ-შედექი, ვუთხარი და ახლა მე მივარტყე
წიხლი. გინახამს? თბი კაცი რა საფლავში იჯდეს
და ერთმანეთსა კლამდეს, ეს საფლავი არა ჩემია
და არა ჩემო. მე თფული დამიღვრია იმას ამოთხ-
რამი, ეს თათარი კი შეუთად წეება და მეც მაგ-
დებს.

წიხლი რომ მოვარტყი, ვამ, რა გული მოიყვანა,
გულმისული თათარი გიე მოწერეზე უარცხია. ადგ
და ფეხზე წამოტბა. მეც წამოხტე. ვიბროსიტო,
დამოყვარა. ისეც ნიეტუ-შედექი, გავეშოვო. შენი
მატიო მოაცილა. ვამ, წამეკიდა, მაგრამ რა წამე-
კიდა! რუხი რა შენი მატით ვეცევა, ვითომ დი-
ლა მშვედროსია უოქვამს, მეც ზრასტა-შედექი, ვე-
უნებანი, მაგრამ თათარმა მატო როგორ უნდა მითხ-
რას-შედექი, და გავყარა... ტილუა რომ ვარ, ესე ნუ
მიეუბრებ, ხარის ჯანი მაქვს... გაჯვარი თუ არა,
ჩაირობა და იყვირა, მელამო. გაჯვარეულს, მერე
კიდევ შევეარიფეს და ამ ერთ საფლავში ისეც ორ-
ფეც მაქვს, მარა ძილი არ გინდა? რა დაგაძი-
ნებს, კაცო, მართლა მყვადარი ხომ არა ხარ, საფ-
ლავში იმბო...!

გამეჩინა, ხელი ხელს დაარტყა და დაყოლა:
— ვამ, მე ამ ხალხისა რა ვოქვამ ვერა ხედავ,
მეღვრესაც ხოცამენ, მაგათ რომ კეუა ჰქონდეთ,
რალა ამ სასაფლაოზე აქლამენ თავს! ახლა აქ
რომ საფლავში მოხელან სასაცილო არ აქნება? იმ
ქვეყანაში არ გინდა ვაპანას შეხედვდი არ მტყვის, შე
ტუტუტუტო, სასაფლაოსათგან თავს რად იულავდი! ვე-
თუ განდიდა, მითომ ხოჯეყენების სასაფლაო არ გე-
ყოფოვდი? აბა, ვერთი ვაპანა იყოს აქ, ის იტყვოდ
მაგათ ჰეყისას რამეს.

შე მინდიდა ლაპარაკი გავერძელებინა და ვკით-
ხე:

— ვაპანა ცოცხალი არ არის?

— არა, წავიდა ის საწყალი ქოთნის საყვებე-
ლად, გარეი ვინჰე კი იყო. უნდოდა ვეშაქს პერანგი
წაეცინდა, უნდოდა ქეყრის თოკს დაეგრძედა. ისეთი
პაპონი იყო ჩვენს ქეყრასზე. ვენეცია თავს არ დაუ-
კრავდა. ამჰავე ვაპანა აშობდა, თორემ მე რა ვიცი
ყენი ვინ არი! შავი კაბის კალთით გამოსრდილი
იყო ის უხედეური. მერე ისეთი გამბიდრდა რა,
ქონება სულ ბანში ამოდიდა, მაგრამ რა გინდა,
ბოლოს მაინც ქვეყრში ჩაისჩიო, ამ უხედეურს. დე-
დას რატეც უფრო ღვირო უყვარდა. ქედმოუხდედი
ღვიროს არ დაღვინდა. მე სულ ამისი უნივერსიტე
ნიასწავლია. ტანით ბატარა რომ ვარ, განა ჰეყავ ვე-
რე მაქვს. ბეჭერი შეშობს. თუ იცი ყურმან დიდი რა-
ტომ იზრდება?! — ბეჭერი ესმის და იმიტომ ტილუა

კი ვარ, მაგრამ ვასანას უნივერსიტე დამიმთავრებია; ის ტუტუეი კი მწავრამს.

ბევრი ილაპარაკა. საიდანღაც ბეგის „აკადემია გადოსცემია“ შესაკას. ამან სულ გაავიფა ის საფოღავი ტილუა. ეს ვინ გიცი თხზრია, მუწიკას რომ უკრამსო. მერე ჩარტას „მჭრინანავა ფოლარმუნიაში“ რომ გადაიფრინა, ტილუამ იყვინა:

— მიდით, თქვენ გენაცვალეთ, მიდით, თან მუ- ჰლზე ხელი იტყიცა და დაავიღა:

— ვამ! შე გვიფიქრებო თუ სხვა ვიფიქრებო, გავინი- ლა! კაცებან კაცი ვლას, ტო ვსტ, ცოცხლად საფლავში მისას, იმან მუწიკა უკრას, ვამ ყვენიშობა, მა რა ოხვრია!

მერე რომ ყველაფერა მიწყინარდა, მძხოვა:

არაქული მისამართები...

მერე ჩვენი განყოფილების არტილერიაც ამუ- შავდა. მე და ბეგიმ მიკროფონთან წაივითხეთ სა- რდლობის მიმართვა მიწინააღმდეგის გარნიზონისა- დში, რომ დილით, ამა და ამ საათზე, ამა და ამ ადგილას გამიოღენ საბჭოთა პარლამენტობები და გაემართებინა ვერმანელ-უნგრელი პოზიციისკენ ულტიმატუმის გადასაცემად. ამასთანავე დრო, ად- ვილი და მიმართულება ზუბტად იყო ნაჩვენები.

ამ ცნობის გადაცემა მცირე ინტერვალებით მიუ- ლი დღე და ღამე გრძელდებოდა. ჩვენი „მჭრინავი ფილარმონიაც“ იმასვე იმეორებდა პაერადან და ყრინდა ფურცლებს ანალოგიური ტექსტით. გარტი- რაების ისევე განწყობილთ მეორდებოდა გადაცე- შა. მთელი ღამე მუშაობით დამქანდულები ვიყვიო, მაგრამ მაინც დიდი ინტერესით მიველოდი, რითი დამთავრდებოდა ეს საქმე. პარლამენტობები ჩვე- ნი კარგი ნაწილები იყვნენ და, მიუხედავად იმისა, რომ პაავის კონვენციის მიხედვით მათ თითქმის არავითარი საფრთხე არ ელღობო, ჩვენ მაინც ვეუ- ლადვით...

...საბჭოთა სარდლობის მიერ წარდგენილ ულტი- მატუმში ეწერა, რომ აღვამეორტყმულ ქალაქში მათი წინააღმდეგობა უაზროა და ღირსშესანიშნაო- რებისა და არქიტექტურული ძეგლების წერტვა და მშვიდობიანი მოსახლეობის დამოცილება რომ ავი- ლებულ იქნეს, საჭიროა წინააღმდეგობის შეწყვეტა. თავის მხრივ საბჭოთა სარდლობა პიირდებოდა ინ- ტერინარებულთა პირად შემაღვეწლობას, რომ შე- უნარჩუნებდნენ სამხედრო ფორმას, წოდების ნიშ- ნებს, ორდენებსა და პირად ნიშნებს, სილო უფ- რის ოფიცერთა შემადგენლობას — ცოე იარაღსაც.

ულტიმატუმის უარყოფის შემთხვევაში სარდლო- შა იმასვე პირდებოდა, რომ დაუყოვნებლივ დამი- ვებდა ოკრატციებს მათი განნიზონის სრულ მოსას- პობად...

...ზუსტად 11 საათზე მაგრად ჩამოვართეთ ხე- ლი ოფიცერ პარლამენტორს, მას მთარმენელს, შო-

— მოდი, ერთი იმ ჩვენს ღიბნი აკოში ჩამოდი, ის ტუტუეი რომ ნახამს, მათი რეაქცია ყოფილია, უფრო პარტინად მომცდება. შევალ დილით მოვალ-მეთოე, შევიპირდინ...

...დილით არტილერიის ძლიერმა ცეცხლმა გამა- ლინა. 15 წუთის განმავლობაში ბომბავდა მიწინა- აღმდეგე ჩვენს პოზიციებს. მერე შეიღმა იუნკერს- მა „დაგვაუთოვა“. ცეცხლი რომ ოდნავ შეწელდა, ტილუას „ღიბნი აკოპისკენ“ გაეწიე... ცარელი ორ- მო დამხვდა. ყუმბარას პირდაპირი მოხვედრით ნა- ფლეთობად ექვია ტილუავა და მისი სერტანტიც. მათ „ღიბნი აკოპს“ ფრთხილმტკბილი მოამარი- ლოს ანგელოზი დაქუერება შეშინებულად...

ფერს და მუბუბეი მანქანა თეთრი დროშით გაემართა ბუდაპეშტის გაერუნის — კიშპეშტის ერთ-ერთი ქუ- ზიდან მიწინააღმდეგის პოზიციისკენ. ეს „პოზი- ცია“ იქვე იყო, ქუჩის მეორე მხარეს. ჩვენ ყველა- ნი საფარიდან ვადვენებდით თვალ-ყურს მანქანის მოძრაობას, ასევე შეწინავე ხაზის ყველა ოფიცერი და მებრძოლი. პირდაპირ, გუსკავარდინზე, დიდი ნაყრისფერი შენობა იდგა. მანქანა ამ შენობისკენ გაემართა. ჩვენ ნერვები დავაწყვედა, ვულმა თითქოს ცემა შეწყვიტა, რაღაც ცუდი წინათგარძნობა გეჭო- ნდა, ვეუღავდიო...

მიუახლოვდა თუ არა მანქანა იმ შენობას, გაიბ- მა გრავინცისებური ხმა და ყველაფერი კვამლი გა- ვხვდა. როგორც ჩანდა, ზარბაზანი ესროლეს მანქა- ნას პირდაპირი დამინებით. შემდეგ ნალმუბეც და- უშინეს. იქვე, შენობის ფანჯარებიდან, ტყვიამურტვე- ვებმაყ გახსნეს ცეცხლი. კვამლი რომ გაიფანტა, და- მსხვერფელი მანქანა, პარლამენტორის, მთარმენლი- ნა და მოფრის გარკუული ვეამუბი და სიხლში მო- ხერხილი დროშა დარჩა ფილაქანზე...

...ახლა ჩვენი გულისყური იჭითყენ იყო მიმარ- თულა, რომ როგორმე შეეცემებოდნა ჩვენი მებრძო- ლები, არამელთა თვალწინ მისხდა ყველაფერი. ისი- ნი მოთიხივდნენ დაეყოვნებლივ შეტევის იმ სახე- ზე, და შურისძიებას... დიდა ცდიხა და კატეგორი- ული პრძანებების შემდეგ მებრძოლები შეეპრევი, რომ უაზრო მსხვერპლი აყვეედინა...

ამას წინად ვიცინი „ბრძოლა ბუდაპეშტისათვის“ წაიციოთ ამ დანიოდის აღწერა. ამშების მონაწი- ლე ავტორი წერს „ჭადარამერველ მთიორზე“, რი- მელსაც სიმწრისსკან „თვალწიდან ცრემლები გად- მოდიოდაო“. არ მახსოვს, მართლა ასეთი სანტიმენ- ტალობა გამოვიჩინე თუ არა, ის კი ვიცი, რომ გუ- ლის ძარღვები ჩამწყვიტა მეგობარი პარლამენტი- ორის დაღუპვაში.

იგივე განმეორდა დუნაის მარჯვენა ნაპირას. იქაც გაგვაყენილ იქნა პარლამენტორი. გერმანელმა ოფი- ცრებმა მიიღეს ის, თვალეზი აუხვიეს და მოარგმნე-

ლთან ერთად წაიყვანეს შტაბში. ულტიმატუმი აქვე უარყოფილ იქნა. პარლამენტობრივი და მისი მთარგმნელი ისევ თვალყურსადაც დამოხრწნებას საბჭოთა ჯარების პოზიციისკენ, მაგრამ როგორც კი გერმანული მხლებლები ჩამოშორდნენ მათ, გაისმა სროლა და პარლამენტობრივი იქვე ჩაიყვანა, მთარგმნელი გადაარჩა.

შეიძლება ეს პარლამენტობრივი მე ვყოფილიყავი, რომ სიყვადლისთვის ერთ მოულოდნელ შემთხვევას არ ატყის მისამართები...

...პირველი პარლამენტობრივის მოკვლის შემდეგ გადაწყდა, ეს ამბავი დაუყოვნებლივ გვეცნობებინა ბუდაპეშტის 170-ათასიან განრიზონისა და მილიონანაზღვრიან მშვიდობიან მოსახლეობასათვის. ტექსტი გვიან გადმოვიტეს შტაბში. ღამით გავუღივთ კინო-სემინარიდან დებარტენისკენ, სადაც ჩვენი ტაიფურაფია იყო. მეც რამდენიმე ღამის უძინარი ვიყავი და მოფერი ვიტალიც ვიყოფი, მას უფრო ცაუჭირდებოდა კიდევ ერთი ღამის თვეა და ისევ სატყუარან. შერთა-ლთა, ბუდაპეშტიდან დებარტენამდე კარგი მოსეა, მაგრამ გზა მოყინული იყო და მანქანას აქეთ-იქით აფრებდა. ჩემი მთავარი საზრუნავი ის იყო, ვიტალით არ წაბინებოდა, თორემ ძილს რომ თუნდაც ერთ აწვით წაერთვოდა თვალში — კატასტროფას ვერ ავიდგუ-პოდივ. ამიტომაც მინდოდა მისი უკრძარებლად მიმე-ბურთ, რას არ ვუფრებოდი, როგორც არ ვცდილობდი. მაგრამ ხანდახან მაინც ჩავერთობოდა ამ მანქანა მო-იქნეულა უცქრად „კედს“ და ბორბლები ერთ ადგილას იწვივდნენ სრიალბ.

ვიტალი გამოყვადილი მოფერი იყო, ადრე ტანკის-ტადაც მუშაობდა, „დიდების ორდენიც“ პქონდა მი-ღებული კიევის ალგის დროს. მამივე კრილობის მუ-მდეგ მოფრად გაამწერეს შტაბში და აქედან ჩემთან მოხვდა კილინგერის იმ მანქანაზე, ბუკარესტში რომ დაარჩა.

მინდოდა საუბრით გამერთო და ვკითხე, „დიდ-ბის ორდენი“ რაში მიიღე-მეთქი, მაგრამ უხალი-სოდ მიპასუხა:

— ეს ხომ უკვე ორჯერ გიამბეო, ახალს ხომ ვერ მოვიფრებე!..

მერე მშობლების ამბავი გამოვეითხე, ვხეუნიერ კბოდე:

- შევფრებული თუ გვავს ვინმე?
- ამყარადაც ცალკებად მიპასუხა:
- ვწმამეა შეფუარა ამათი თავი! იხე გადა-გამოღიან, რომ მავათას ვინ რას გიცივებს!
- აქ თუ არა, თქვენთან, სოფელში მაინც?
- 39 წლიდან არამიმი ვარ, ვინ ოხერი მოფუ-ღის ამდენ ხანს!
- რა იყო, იქნებ ვიციღის?
- არა, წეროლებსაც არ ვიღებ.
- სათის დახვდე, ღამის თურთმეტკა.
- ჰაპირისი მოსწიე და არ წავეციღნება.
- აღარ შეციღნება, გამოფრებოზღი.

ახლა იმისაც მემზინია, მე თვითონ არ ჩამყინო-

მეთქი. მანქანა გაეაჩრებინე. გადმიფრედი და სახე-თოფლით დავეზღე.

— აწი არაფერი ვიციკის, — ვუყბენებ ვეღარც...

მანქანაში ვფდებოთ. მინდოდა იმასაც დავეზღა სახე თოფლით, მაგრამ არ ქნა, არ შეციღნებათ. კი ვხედავდი რაც არ ვხე-ნებოდა, მაგრამ ღამაპარაკის შეტტი რა შემიქლო. საქ-მე საქმარი იყო, თორემ ერთი საათის ძილაც გვე-უყოფოდა.

ნეტავი ასე გვექნა!..

...მერე როგორ მოხდა, არც ვიცი. ეტყობა, ძილმა მაინც წართვა თავი. აღბათ მეც ჩათვლიმე, ბუ-რანში რაღაც ჯახანი მომესმა და ვცვლაფერი ერთ-მანეთში აირია. სადღაც დატრიალდო, დავეკორდო და... გონს რომ მოვედი, მანქანას მოტორსა და სა-მართავ სატყს შორის ვიყავი ჩაჭვდილი. ფეხები და კურრლები სამინდოდ მტკიოდა... მანქანა გადაბარუნე-ბული და დაშხრებული იყო.

ჯამიდან ნათურა ამოვიღე და გაეანათე. ვიტალი არსად ჩანდა...

ნათურის შრვალე სინათლე მოვატარე გარშემო — ხევიმი გადავტიქილვართ, მოსყარა, აქ როგორ გადა-ვრჩი ცოცხალი! აღბათ იმას მიშველა, ბურთოვით რომ ჩამეჭედე მოტორთან, მერე მანქანა რამდენჯერ-მე გადატრიალდა, მაგრამ მე დაბევიით და ფეხების წვეჭე ტკივლით გადავრჩი. ვიტალი კი არ ჩანა. მოკვირს, სად უნდა წასულიყო, ან სად უნდა იყოს! ვუბახი, მაგრამ პასუხი მაინც არ ისმის. ისევ დაყო-წე მანქანის გარშემო ხიხება და ძებნა, მერე ხვე-ღამაც წავედი. ათიოდე მეტრის მოშორებით თვალე მოკვიარი. პირალმა იწვა. როგორღაც მივბინძვი იქა-მდე უკვე აღარ სუნსოქავდა.

დღემდე გამოვიანა ჩემთვის, როგორ მოხვდა ის. ასე შორს მანქანიდან? — გადაბარუნების დროს გა-მოვარდა თუ თვითონ გადატრია... გაუუგებარია...

...ხევიდან, როგორც იქნა, მოსეზე ამოვბობღდე. სინათლე ავანთე და საათს დახვდე. ოსრები პირჯუ-ლის 15 წუთზე იყო გაჩრებული. იქვე ხე იდგა. მანქანა ვერ ამ ხეს დაჯახებია და მერე გადავარღინე-ლა ხევიმი.

ახლა ვცვლაფრზე უფრო ეს ტექსტი მაწესებმა. დროზე თუ არ მივიტანე, შეიძლება განზრახული ოპერაცია ჩაიშალთ. ერთხანს მოსეზე ვიკუქი იმ-იმიდით, რომ მანქანა ჩამოივლიდა, მაგრამ ამათ-ვიტალის მოსედან გზის შესამოღებლად სადღაც დადაბევიდა და აქ ღამით მანქანები არ დადიოდნენ. მერე შევნიშნე, რომ ასიოდე მეტრის სიშორეზე რკინიგზის ხაზი გადაიღდა. ვიყოფი, რამე ვშელონ-აუცილოვებლად ჩამოივლიდა, მაგრამ ამ ასი მეტრის არ უნდა ხიხვით გაეღა? დიდი გაჭირვებით ესეც მოვახვრებე და დაველოდე მატარებელს.

ვიცა, ყინავს, ვცვლაფერი მტკიოა. თან იმას ვფი-ქრობ, შევადლება მატარებელმა ჩამოიაროს, მაგრამ როგორ შევასტქ! მუხლებს ძალა თუ არ დაატანე, ისე ვერ შევასტებო. მე კი მუხლებზე რა ძალის დატანება შემიძლო, როცა ფეხზე ვერ ვდებოდი!

...ნახევარი საათის შემდეგ სამხედრო ემულიონ გამოჩნდა. ძალა მოკარიზე და ცალ ფეხზე დაეფეკი. მინდოდა, რაღაც არ უნდა დამჯდომოდა, შევშატარიყავი. თუ არ გამოვიდოდა... როგორც იტყვიან... ამხა ან თავი, ან ფეხები! გადავწყვიტე უკანასკნელ ვაგონს დავლოდებოდი, თუ ვერ შევასტებოდი უკანვე გადავმარჯდებოდა და ზორბლუბის ქვეშ მაინც არ მოვუვებოდი. ორთქმავალმა ჩაიარა, ვაგონებმაც; ერთი, ორი, სამი, ოთხი... მეგრე პლატფორმები, პილოლის ისევე ვაგონები და აი, უკანასკნელი ვაგონიც. .

სახელურს კი წავაყლე ხელები, მაგრამ ნახტომი მაინც ვერ გადავყეო და მატარებელმა დამითარა. ერთხანს ასე მიმათრეცდა. დამტვრეული ფეხები უარესად ამტკივდა, მაგრამ ხელები მაინც არ შევშავი. მეგრე, როგორც იქნა, მელაფეხზე ავიწიე და ცალი მუხლი ჩამოვდედი საფეხურზე... ცოტა ხნის შემდეგ — მორცხ. ეს უკვე ხანა იყო. ახლას ვერ გაბურხებდი, მაგრამ საფეხურზე კი ჩამოვჯექი და თავი უცებ „სრულიად კომფორტამულურად“ ვგრძობინი. სახე და ხელები კი შქონდა მოფანული, მაგრამ ამის ატანა შეიძლებოდა...

როგორც იქნა დებრედენამდე მივაღწიე. ემულიონი სადგურიდან დაშორებით გამერდა. ახლოს არავინა. სამჯერ გაევისროლე.

— ვინ ოხვრია რომ ისერბი? — მომესმა ხმა და მაშინვე ვიღაც თოფიშპართული ჯარისკაცი მოვიდა. .

მერე ყველაფერა ისე მოხდა, როგორც სპიჩიონ იყო...

...10 დღის შემდეგ პოსტბოლოდამ გამოვიდდი და პუდამეტიში დაგზრუნდი. ჯერ კიდევ ვკოვლიოდი. სიარული მიქარდა. ესტერასზევის სახლში მოხვეა შხარეული ქალი დარბნალოყო, ძია ანდრასის ცოლი. ის მივლიდა. კეთილი ქალი იყო და ისეთი გემრეული საუმელების გაკეთება იცოდა, რომ... აბა, რა იქნებოდა ესტერასზევის მხარეულად.. ადვილად შევევჩვიე. სულ იმას ცდილობდა, რამეთი ესამოყენებინა ჩვენთვის. ზნაოოდა, „საოცრად ღამას ხიტყვას“, „მამაშას“ რომ ვეძახდნენ. უნდოდა თავისი გულინარული ხელოვნებით გაგვევირგვინეთ. როცა მინერეული ნაციონალური „გულიანში“ მოვეტანა, ზვენი განყოფილების მხარეული, „ლოქო“ სირცხეულით დაიწყო. მისი „შეთითნილი გულიანში“ სულაც არ ჰგავდა ამას.

საერთოდ, უნერელები ნაწყენნი არიან, რასაც უცხოელები „გულიანში“ უწოდებენ სულ სხვა და ჩვენებურთან საერთო არაფერი აქვსო. უნერელებს ძალიან უყვართ პიშილი — ჰაპრიკატ, ჩვენც შეუვაწივებ ამას და სხადალონიც წარა-შარა გაიპოოდა.

— მამაშა, პაპრიკატ!

ზევის თავისი „ანტრეოტა“ დაავიწყდა და ისიც „ჰაპრიკატს“ იძახდა. უნერელები პიშილისხაგან ათასგვარ ცხარე, მაგრამ გერეილ კერძს ამზადებენ და ჩვენი „მამაშაც“ ამის ოსტატები იყო...

დაპირილი მხიბლენი...

ჩვენი ეს „კულინარული იდილია“ როგორღაც არ ევგეოდა ქალაქში გაჩაღებულ ბრძოლებს. საბჭოთა არმიის ქვედანაყოფებმა „ჩვენი უბნოდა“ წინ წაიწიეს და ქალაქს პარკზე მიიტანეს იტრამი. იქიდან კი ანდრასის პრისპექტზე გაივდნენ. ბუდაპეშტელები სამართლიანად ამყობდნენ ამ პარკით. იგი დიდხანს შენდებოდა, მაგრამ საბოლოო სახით 1899 წელს გაიხსნა უნერეთის ათასი წლისთავის ზეითონ დაკავშირებით. ძალიან უხდება პარკს XII საუკუნისა უცნობი გამოადრეხეულის (ანონიმუსის) მონუმენტი. ღიადებული მოსუცი ზის ჩაფიქრებული, გულში კლასში უბრაავს, მუხლზე კი პერფამენტიბი აკურთია. ეს მან დაწერა პირველად უნერეთის ისტორია. ისეთი შეთამბედილებაა, რომ ახლაც, ამ ათასი წლის შემდეგაც, განაგრძობს იგი თავისი ქვეყნის ისტორიის წერას... ნატყყარი ადგილები რაღაც სიმბოლურ გამოუმეტყველებას აძლევს მის სახეს... ზის და წერს, ვურადლებას არ აძევებს ვარშენო გამოაღებულ ბრძოლებს...

ქალაქის ცენტრში უფრო შიშვე ბრძოლები გაიმართა. რაკოცის პრისპექტი ბარკადებად იყო ქსეული. დრამატული თვატრის და მუსიკალურა აკადემიის შენობებში ენესელები იყვნენ გამარჯბულნი. რა დონეს არ ხმარობდნენ ჩვენები, რომ ასეთ კამბიტალურ შენობებში ჩამჯდარი მტერი

გადედენათ თავანთი „მოუვალი“ პოზიციებიდან. ერთ სახლთან სახანძრო მანქანა მიავიკრეს და ბენზინი მიასხტეს, მერე ცეცხლი წაუვიდეს და ასე გააქციეს თავზეხელაღებული ესტელები. საიდან სად არ მიტერებოდნენ ჯარისკაცებს; ეხო-უხო, სახურავებზე, საწვეშარი მილებით, სახანძრო კიბებით, ყოველი სახლი, ყოველი ბინა და ოთახი სიმარჯუიყო ქვეული. ისიცარ გმარობას იჩენდნენ მესანგრეები. ითინი ანერეედნენ მოწინააღმდეგის სიმარჯუებას, ბარკადებს, მავთულბარათებსა და სხვა დაბრკოლებებს...

სადამოთბით, როცა ომის ცეცხლი ნელდებოდა, კვფუ-კვფუად ვიკრიბებოდი და ერთმანეთს ვუამბობდი იმ დღის თავგადასაყლებს: ვინ როგორ გადაგრჩა სიკვდილს. ახალ ზოგჯერ ძველსაც უკმატებდით და მართლაც ისეთ სასწაულებრივ შემთხვევათბათა სფეროში ვხვდებოდი, რომ გვართობდ: კიდევ სიკვდილ-სიუციქლის ეს საოცარი ვათამაშებოდა. ერთს ტყვია ორდენზე მიხვდა და გადარჩა, მეორეს ტამრის მალთაზე. მართლაც, ვისაც ასეთი ბუდნიეება არ ხვდა წილად, ვერც ვურაფერს ვყვებოდი. მაგრამ გადარჩენილებს ყველაფერი ეს სასწაულებ გვეჩვენებოდა. მეც, რა თქმა უნდა.

ერთხელ საძაგრო თავდახსნის დროს უხარმანარა კუშმარა ჩემთან სულ რაღაც ერთი მეტრის დაშორე-

ბით დავყავ და... არ ვასკდა! ასეთი შემთხვევა ათას-
ში ერთაა, მაგრამ იმ „ერთმა“ ღმერთს სიციცხლე შემო-
ნარჩუნა. მეორეჯერ, ფონტის ხაზიდან დაბრუნე-
ბულში, დაღლილ-დაქანცულმა შტაბში მგობრის მა-
კარად ვიმორიყევი. თურმე თავის ტურფასთან უნ-
დავად პაემანზე წასვლა, შემტყევა და ხათრი ვერ
გავატყებ.

ღამით მტრის თვითმფრინავები დაესხნენ ქალაქს.
ერთი წუმბარა პირდაპირ იმ ოთახს მოხვდა, სადაც
მე ვებოცრობდი, სულ ნანგრევებად აქცია ვეფლავე-
რი. შტაბში რომ იმყოფებოდი მორაგე ამ ვეფლავე-
რიც, მეც იმ ნანგრევებში წავიშობებოდი.

რამდენჯერმე „შადაბნეული ტყვია“ მიმხვდა,
მაგრამ ხან ქედზე, ხანაც გალიფზე მარჯალზე ისე,
რომ არც ვაგვიპარულვარ... ესაფა, ასეთი რამ გვი-
ხაროდა და ამიტომაც ვაწერდათ ვეფლავერს სას-
მულოდ...

რამდენიმე ხნის შემდეგ კი ბუდაპეშტში, მართ-
ლაც, ისეთი სასწაულის მომწიფე ვაგვადით, რომ
უცებ გავიხსენადა ვეფლა ჩვენი თავდასასავალი:
ქალაქის თავზე სასაერო ბრძოლა გაიჭარბა, ამ
ბრძოლაში ჩვენი ყუმბარამწმენი დახიანდა ორი ათა-
სი მტრის სიმაღლეს. მფრინავი მამოლვე გადმოიტა
პარაშუტით. 20 წლის გვარსივლიანი მწიფელოდმა, ვო-
ლონინკოვმა კი ამ დროს სულ ახლო მოგრა თვალი
მტრის გამარჯვებულ თვითმფრინავს. გულმა არ ში-
ნოვინა, ხიფათი დაიფრევა და სრულად დაუწყო. მო-
ახვედრა კიდევ. მერე თვითონაც ხედავ გადმოიტა
მა, მაგრამ თვითმფრინავი პარაშუტითაღლით წა-
მოვიდა ძირს და ვერ მოახერხა. ბევრი იწვალა
პაერში და, როგორც იქნა, გადმოიტა, მაგრამ პარა-
შუტი წამოვდო რაღაცას და თვითმფრინავმა დაით-
რია. 700 მტერი მოვიღოდა ასე ვარდნილ. სულ იმას
ცდილობდა, როგორც მოწყვეტა პარაშუტი, მაგრამ
ვერ მოახერხა, ვიდრე პაერის ტალღამ თვითონ არ
შეოღოვას იმ თვითმფრინავს. ისევ ვაუვლავ იმედმა
და მოქანა სახელურს...

ბედი არ ვინდა! ახლა პარაშუტი არ გაიხსნა.
ყოველგვარა იმედი დაიკარგა. სანაპირო და ვინე-
ლით დაფარული ღენია კატასტროფიული ხასწრა-
ფიით ახლოვდებოდა... 30 მტერიო ძირს მინა თვათ-
მფრინავი ვარდებოდა... ორიოდე წამი და თვით-
მფრინავი აფეთქდა მიწაზე, ვოლონინკოვმა თვადები
დასტევა და...

სწორედ აქ მოხდა ხოცობა! მფრინავმა იგრძნო,
რომ რაღაცამ აპერა ქვემოდან. მერე კი მუხუტეად
დაეშვა მიწაზე. ეონს რომ მოვოდა, ფილაქანზე იწეა.
მხოლოდ ფეხი ქვემოდა მუხუტეად ნაღწობი...

ასე თქვებ; როცა მიწაზე 30 მტერი რჩებოდა.
აფეთქდა მისი თვათმფრინავი, რომელმაც რამდენიმე
ყუმბარა იყო დარჩენილი. სასაერო ტალღამ ქვემო-
დან აპერა ვოლონინკოვს და განეიტვარა ზემოდა
ვარდნის ხამხამზე. იგი თითქოს პაერის ბალიშზე და-
ვდა და მუხუტეად დაეშვა დედამიწაზე...

ჩვენი მებრძოლები ისევ ნელ-ნელა მოიწვედნენ
ღენის ნაპირსაგან. საოპერო თვადები, განმარტო
ავადმია, პარლამენტის შენობა და რატუნა, ცო-
ვერმანელების უკანასკნელი საყრდენი შენობები.
პარლამენტის ოცი წლის განმავლობაში ამოწმებდნენ
უნგრელები (1884-1904) ახლა კი რამდენიმე დღე-
ში ემუქრებოდა დაღუბა. ჩვენები პირდაპირ იგრძნო
ერიდებოდნენ. შენობა 265 მტრის სიგრძეზეა გაი-
შული, სივანე ზოვან 127 მტერა, შავავარი გუმბათის
კამადლე კი ას მტრის აღწევს. შენობის ინტერიერი
დამწვევებელი თეთრი კოლონებით და 253 სულა-
ტურული ძეგლით. ფრანკონების, კიბეების, მოაჯი-
რებისა და სტატუების გვარსებლებოთა მოსაგებად,
როგორც ამბობდნენ, 200 კილოვარსზე მტერი ოქრო
ქენა გამოყენებული, დარბაზებიც სულ ფრესკებითაა
მორთული. განსაკუთრებით გამოირჩევა ფერფენ შენ-
კანის უზარმაზარი ფრესკა „ქვეყნის დაპყრობა“, რომ-
ელშიც განსაზღვრია უნგრელების მიერ ამ ადგი-
ლების დაკავება IX საუკუნეში.

შენობის შესასვლელთან ორა ბრინჯაოს ლომი
დგას; მათი მურა მიპყრობილია ორ ძეგლისაგან:
ლაიონი კოშტისა და ფერფენ II რაკოვასა. ორივე
უნგრეთის გამაათვისუფლებელი მოძრაობის გამორი-
ვლილი მთავარი იყო.

17 და 18 იანვარს, ღამით, აქ ვადამწვევები ბრძო-
ლები გაიშარა. განსაკუთრებით საინტერესო იყო
მტრის „ფიზიკური კონტრირიში“ შექმნილი
ვერმანეული „ფეხის“ ტიპის ტანკები ერთმანეთთან
პაერით დგებოდნენ ფართო პარაშუტის გარდაგარ-
დში და ანათებდნენ მძლავრი ფარებით. დაკარ-
გებულ პარაშუტს თვალისმოშორელი სინათლე აე-
ხებდა. ამას გამო პარაშუტის მტევა შეუძლებელი
იყო, მაგრამ ჩვენი შემოვლითი ოპერაციებით
სძლევდნენ მათ ემწიკობას.

ბოლოს ღენის ნაპირებამდე სულ რაღაც 200.
300 მტერი დარჩა. უკანასკნელ მტევაზე პირველი
გატანე ბარანაშვილის კვდელი წავიდა. ლოზუნგი
ასეთი იყო:

— არ ვაუვლავ ვერმანელები ბუდისკენ!
ამით ღენის მარცხენა ნაპირზე — მეშტში უცებ
მოკრებოდა ბრძოლები. მეორე ნაპირზე კი — მე-
დაში, მტერი ჯერ კიდევ პოეტად იყავდა თავის პო-
ზიციებზე, მაგრამ 13 თებერვალს ბუდაც აღებული
იქნა და ამით დამთავრდა ბუდაშეშტისათვის ბრძო-
ლის გრანდოზული ეპოპეა.

ამის შემდეგ ფრანტმა ისე სწრაფად წაიწია წინ,
რომ ფაქტორად სულ „ბორბლებზე ვიხსენებო“. უნ-
გრეთშიც პირდაპირ შეხოსლოვავიში შევედით. პირ-
ველი „სულთს მოთქმა“ ბრასტისლავაში გვეღიანა.
შემდეგ ისევ ღენის ნაპირებს ავყვით და უკანონის
მე-3 ფრონტთან ერთად უენაში აღმოვინდით.

ინგლისელებსა და ამერიკელებს უნდოდათ აქ
ჩვენთვის დაეწყოთ, მაგრამ მათ მყინავე ნაწი-
ლებს მხოლოდ ვენას დასავლეთით შევებდით პიტ-
ლერის სამშობლო ქალაქ ლინციში.

ოლიშური მოთხრობები

მესლიმანური აღმოსავლეთის მეფეები და სარდლები, მეზობელი ქვეყნების ასაყლებად რომ მიდიოდნენ, თან თავიანთი მემატიანეები მიჰყავდათ, რომელთაც ველდასმით უნდა აეწერათ მთელი ლაშქრობა მის ბარველიდან უკანასკნელ დღემდე, რა თქმა უნდა, ეს მემატიანეები თან ახლდნენ საქართველოში შემოსეულ დამპყრობლებსაც. ისინი წერდნენ, რასაც ხედავდნენ: დაწერილებით აღწერსაყდნენ რამდენი რა დაიტაცეს, რამდენი ოქრო და ძვირფასი თვლები წაიღეს, როგორ გააძრევეს ყველაფერი „დაწყებული მფის ბელადან ტინკველას სორათი დამთავრებულა“, როგორც ამბობს ერთი მათივე პოეტი, მაგრამ ყველა საგანძურზე უფრო მეტად ისინი ქართველ ქალ-ვაყებზე ნადირობდნენ. ამ რას წერს სეფიანთა ეპოქის ისტორიკოსი მეთექვსმეტე საუკუნეში: „... მღევამოსილმა ჩვენმა წარმა ის მხარეც მოარბია და ნადედად ვაზღაწეებიათი ქართველი ქალიშვილები და მზიერის სახის ყმა-წილები საიგდო ხელში“.

ცოტა ქვემოთ იგვევ ავტორი განაგრძობს: „მოკლულთა ცოდნევილი, მოწიობილობა და ქონება გადაცა მკვლელებს, როგორც კანონიერ მეგვიადრეთ. ფერიების მსგავსი ქართველი ლაშქმანები ტყვედ წაიყვანეს. ქართველთა ერთმა ნაწილმა თავი შეაფარა მაღალ მთებსა და მავარ გამოქვაბულებს. ზოგი გამაგრდა ვარძიის ციხეში და ეკლესიაში. რომელიც ღვთის მიერ შექმნილ საკვირველებას წარმოადგენს“.

მეზღადმეტე საუკუნის თორეტი მემატიანე, აღწერს რა საქართველოში შემოსევას, აღნიშნავს:

„... ურიცხვი შევარდნისთვალეებიათი და ყაყბიეთი მოგოგმანე კაბულები და ქალწულები მესლიმან გმირთა ხელში ჩაყვიდნენ“.

და შემდეგ: „აურაცხელია ძვირფასი და რჩეული ნივთი, რომელიც მოაბოვეს და შეავროვეს, შესახედავად ვერცხლისებური ტანისა და ვარდის-“

კოცობიბა, ჭერ კიდევ ახლადდაელორტებელი, ვარდლოყებიანი და თანაზომიერი აღნაგობის კობტა ქართველი გოგონებისა და სლამაზით შეუდარებელ ახალგაზობილთა აღსარიცხავად ქალი კალამიც უძღურია. მკოლენე პირთს ვამოთქმული ერთსულოვანი აზრის მიხედვით ამბობენ, რომ ამჟერად შეკრებილი მეომრების ოდენა წარი არც ერთ ლაშქრობაში არ ყოფილა. არც ერთი კარავი არ არის, რომ წიგ ზემოაღმწნელი მიკები და გოგონები, სულ ცოტა, ორზე ნაკლები იყოს: აურაცხელია აგრეთვე ისეთი კარავი, რომლებშიც ხეთზე, ათზე მეტნი არაან“.

ამ მატიანეებში ყოველ გვერდზე წაწყდებით ასეთ ცნობებს; და ეს გრძელდებოდა არა მარტო XVII-XVIII საუკუნეების მანძილზე, არამედ XIX საუკუნის პირველ ნახევარშიც, არა მარტო ომების დროს. არამედ ხანმოკლე შესვენებითა პერიოდებშიც, როცა ომი არ იყო. ვაჭრებად გადაცმული მეკობრენი მიულდენ ან აშკარად ჩამოდიოდნენ საქართველოში, იტაცებდნენ ან ყიდულობდნენ ტყვეებს; ეს იყო ყველაზე საშიწელი ისტორიული ტრაგედია, ვინაიდან ამან დასცალა საქართველო სისხლსაყან, ახლო აღმოსავლეთის დიდი ქალაქების, კერძოდ სტამბოლის ბაზრები საყვე იყო ლამაზი ქართველი ქალიშვილებითა და კაბულებით. 1867 წელს სტამბოლი ინახელა ვამოჩენილმა ამერიკელმა მწერალმა მარტ ტვენმა: ამ მოგზაურობის შედეგად მან გამოაქვეყნა ერთეული წიგნი - „ველდებრყვილონი საზღაარგაგეთ“, რომელშიაც აღწერილია აღმოსავლეთის მონათა ბაზრებიც, მაგრამ ვთ ამ აღწერას მწერალმა მართლაც გულტბრყვილოდ გამოეორა ის, რაც თვითონ სტამბოლელმა მონებით მოაქტრებმა უამბებს, მარტ ტვენის ხსენებელი წიგნის მეორე ტომში ვკითხულობთ

„სტამბოლში მენეთები მეყარა, ეკლესიები რამდენაც ვინდათ, სასაფლაოები — უფრო მეტი, მაგრამ ზნეობა და ვისყო ცოტა. ყურანმა მართლმორწმუნეებს აურკაბლა სპირტიანი სასმელები... ჩერქეზები და ქართველები ჭერ კიდევ ჰყიდიან კონსტანტინეპოლში თავიანთ ქალიშვილებს, მაგრამ უყვე არა აწყაიოდ, სახელგანთქმული მონათა ბაზრები, რომლებზეც ჩვენ

გრიგოლ ჩიქოვანი, „მურობეგბა“, (ოლიშური მოთხრობები) „სახელოთა საქართველო“, 1966.

ბერი რომ წაგვიყობას და სადაც ქალიშვილებს საჯაროდ ამიშვებდნენ და სინჯავდნენ როგორც ცხენებს, ახლა აღარ არსებობს. ახლა საქონლის გამოფენაც და გარიგებაც ხდება სოილუმლოდ, ყვარო ბინებზე. ფსაფსა მალაღია, განსაკუთრებით ბოლო ხანებში, აწილობრივ იმის გამო, რომ მოთხოვნილება ამგვარ საქონელზე გაიზარდა სულთანისა და მისი ამაღლის ევროპის ქვეყნებში მოგზაურობიდან დაბრუნებისთანა დაკავშირებით, ნაწილობრივ კი პუროს უჩვეულო სიუხვით გამო — შიშხილი აღარ აწუხებთ გამოფენებს და ისინი აღარ ქირობენ დაუწორო ფასებში... კონსტანტინეპოლში მსხვილი ამერიკელი ვაჭრებთან რომ გამოდიოდეს, ასეთ ვითარებაში, მათი მორიგე საბირვო ბიულეტენები შემდეგი სახის იქნებოდნენ:

ქალიშვილი ბაზარზე: დარჩეული ჩერტები ქალიშვილები 1850 წლის მოსავლისა — ფაშა ცალობით 200 ვირეანქა სტერლინგი; 1852 წლის მოსავლისა — 250 ვირეანქა სტერლინგი; 1854 წლის მოსავლისა — 300 ვირე. სტერლინგი; დარჩეული ქართული ქალიშვილები — ბაზარზე არ იშოვება. მეორე ხარისხის — 1851 წლის მოსავლიდან — 180 ვირეანქა სტერლინგი. ცხარეული ვალახელი (ჩუმიწილი) ქალიშვილი საშუალო ხარისხისა, თითო ცალი 130-150 ვირეანქა სტერლინგი, მყიდველი არ არის.

რამდენიმე ქართველი ქალიშვილი, საუკეთესო ხარისხისა, 1852 წლის მოსავლიდან, სხვა მგლობლებს ხელში მოხვდნენ. ქართველი ქალები, რომლებიც ახლა გამოიდევნება მოცხოვრებით, უმთავრესად ნარჩენებია შარშანდელი მოსავლისა, რომელიც უჩვეულოდ მწიბრი იყო. ახალ პარტიას საქონლისა, ცოტა არ იყოს, შეავიანდა, მაგრამ ამბობენ, რომ ჩქარა ჩამოაღწეწას ბაზარზე... მისმა უღიდებულესობამ სულთანმა უკვე გასცა განკარგულება შესისყიდონ დიდძალი საქონელი ახალი პარამხანისათვის, რომლის აწილება დამთავრდება ორ კვირისში ამ განკარგულებამ, ცხადია, განამტკიცა ბაზარი და ხელი შეუწყო ფასების აწევას ჩერტება ქალიშვილებზე“.

და ბოლოს მარტ ტვენი დამაჯანსი:
 „ჩემი აზრით, ასეთი იქნებოდა ეს ბიულეტენი. ფასები ამჟამად შედარებით დიდია და საქონლის მფლობელები ვაიაფებზე არც ფიქრობენ. მაგრამ თრისამი წლის წინ შიშხილი-საგან სიყვდილის პირამდე მსულ მშობლებს ჩამოკავდათ თავიანთი ნორბი ქალიშვილები და ჰყიდდნენ მათ რაღაც ოუ-ოუდათ დოლარად, რომ შიშხილით სიყვდილისაგან ეხსნათ თავიანთი თავი და თავიანთი შვილებიც. რა ნიღვლიან ფიქრებს აღძრავს კაცს ასეთი საშინელი სიღატაკის დანახვა! რაც შეგხება მე, სულითა და გულით მიხარბან, რომ ფასებმა ამჟამად კვლავ აიწიეს“ (იხ. მარტ ტვენი, თხზულებათა

კრებული. რუს. ენაზე, ტ. I, გვ. 155-156, 1959 წლის გამოცემა).

რა უნდა ითქვას ყოველთვის იმის შესახებ ვაჭრობა — თავისუფალი ვაჭრობის ფაქტი იყო, მაგრამ თუ აქ უველაფერი ასე მრუდდებდა და უველმართად არას გამოქმედული. ეს იმდენად ვერ ტვენის ბრალი არ არის, რამდენადაც იმ კრებულებებისა, რომლებიც მას სტამბოლში დაუხვდნენ და აქედით ვითარება აღწერეს. მარტ ტვენი მარტ ტვენი, იმას ახლა დავას ვეღარ დავუწევებთ, მაგრამ თარგმანის რედაქტორის და კომენტატორის შეიძლება მთარე შენიშვნა მინდ დავართოთ 300.000-იანი ტრაპით გამოსული წიგნისათვის, მცარე შენიშვნა იმის თაობაზე, რომ ძველი საქართველოს ეს უველახე შემარწუნებელი ისტორიული ტრაგედია აქ დამახინჯებულად არის წარმოდგენილი, რომ ქართველები კი არ ჰყიდდნენ თავიანთ ქალიშვილებს, არამედ უფიქრულად, უფიქროსად წყდობდნენ, თავს იკლავდნენ, იღონდნენ ისინი ვადეარჩინათ და მომტაცებულთა ხელიდან გამოეხსნათ. ისტორიულ დოკუმენტებში, ქართულ თუ უცხოურ, თუნდაც იმავე თურქულ, ირანულ და არაბულ წყაროებში არ არის აღნიშნული არც ერთი ფაქტი, რომელიც მარტ ტვენის მოსაზრებას აღსტურებდეს. ზემოთ ჩვენ ორი მემბრანა — ქასან რუმელს და ანრაბი ფიქრის მატარებლებიდან თრისოდე აღვილი მოვიყვანეთ; ასეთი ფაქტების მოყვანა შეიძლება დაუძრებელიყო.

მატიანეები და ათასგვარი სხვა ჩანაწერები თუ დოკუმენტები მოწმობენ, რომ საქართველოს ისტორიის თვით უველახე წიგნულ წლებში არ მომხდარა და არც შეიძლება მომხდარიყო, რომ ქართველი კაცს თავისი ქალიშვილი წაეყვანა ბაზარზე გასასყიდად. ამის მტკიცება და ამაზე წერა არც იქნებოდა სპირობა, მაგრამ მარტ ტვენის წიგნში ეს შავით თუთრზე დაბეჭდილი და მე მგონია, ამას რაღაცნაირად გამოხმარება სპირდება. ვიპოვებთ, ქართველი კაცს კი არა, მტერს ვაყვავდა ეს ბავშვები ბაზარზე; ამისათვის არსებობდა მთელი ფლოტა და ოსმალთა ზომილსადაც რომელსაც ეს ვაჭრები და ქალიშვილები მიჰყავდა, თავისი სპეციალური აღამი ჰქონდა და ეს იყო საყვებით ოფიციალურად, ისე როგორც ახლა თავისი აღმები აქვთ თვესსაქერ ფლოტილებს. სამგზავრო თუ საეპრო ფლოტის გემებისაგან გამოსარიწყება.

მოწინავე ქართველები, ქვეყნის მესვერნი, რომლებიც ხალხის ბედს განაგებდნენ, მუდამ მყავრად ებრძოდნენ ქვეყნის დამლუბვე ამ წაღურს — ტყვეებით ვაჭრობას. 1712 წელს, როცა ვახტანგ მეექვსე აკფისტყალასანსა“ ბეჭდავდა, მისმა თანამეცხედრემ დედოფალმა რუსუდანიმა და უფლისწულმა ბაქარმა, ცხადია, დიდი ზემანისტის — მეფე ვახტანგის შთავო-

ნებით, გამოსცეს ბრძანება, რომელიც კრძალავდა ტყვეებით ვაჭრობას. აი ეს ბრძანება:

„ქ. ნებითა და შეწყვეთა ღმრთისათა, ესე წიგნი და პირი მოგაძაფრეთ ჩვენ, დედოფალთ-დედოფალმან პატრონმან რუსუდან და ძემან უღმრთესანს სანტრეღმან პატონიშვილმან, პატრონმა ბეჟარ თქვენ, კათალიკოს პატრიარქს პატონს დომენტი, ანუ და ამა პირს ზედა რუმე: ზოგს ერთს აღავს ტყვის სყიდვა გამაჩნდა და თქვენთ ვიარცა მართებელი იყო, ვგრეთ აწყვიდე და გაშოყვიდეთი.“

ახლა ეს აღქმვა დავიგეფავთ თქვენს წინაშე: სადაც ან სადედოფლოში ან სადეღლისწულაოში, ან საცა ჩვენს სამხატონოსა და მამულში ან ტყვის—გამოყვანილი გამოჩნდეს... ან ტყვე მოიყვანოს გასასყიდელი და ჰყვანდეს ვინმე, წარათავად და გაუწყრეთ... და თუ ვინმე წინ აღვიდგეთ და თქვენს ნებას არა ქნას, დიდადაც გამოვიწინებთ და ვეწყვიროთ.“

და ბოლოს, დედოფალი და უფლისწული დასაყვინენ, რომ თუ „საქართველოს კაც“ საღმრეთ ტყვეს გადააწყდებდა, „შესანახავდ დაიხსნას, თავარი დასაღიღლად წე იყიდის და წრეც გაყოფის.“

ეს ბრძანება, პირველ რიგში, მიმართული იყო იმ მოღალატე და ვანდღობილი უფროსების წინააღმდეგ, ვინც სამშობლოს შეიდუნენ და ხელს ებრათყვანდნენ ოსმალეთს: იმავე მეთვრამეტე საუკუნეში ტყვეებით მოვაჭრეთა წინააღმდეგ ვადაწყვეტი ზომები მიიღო იმერეთის მეფე სოლომონ პირველმა: მან ბრძანება გასცა სიყვდილით დაესაჯათ ყველა, ვისაც ეს დანაშაული დაემტკიცებოდა. სოლომონის ამ გონიერებამ ნაბიჯმა ოსმალეთის სულთანის მისიხანებმა გამოიწყვიან: ამის მოპყვა ხრეტილის ომი, როცა სოლომონმა დაამარცხა შერისხველი ოსმალთა ლაშქარი.

ტყვეებით ვაჭრობა, როგორც ვთქვით, საუკუნეების მანძილზე გრძელდებოდა.

ძველი საქართველოს ამ ტრადიციულ მოგვათხრობს გრიგოლ ჩიქოვანი თავის ბოლო დროინდელ მოთხრობების ციკლში, რომლის სათავეს ავტორს „ოდიშური მოთხრობები“ უწოდებია. მაგრამ აქ თავიდანვე უნდა აღვნიშნოთ — შეტრახს ზემოხსენებული თემა სხეცადურად ვამოყოფილი კი არა აქვს: არა, მისი თემა — ქართველი ხალხი, მისი სულიერი სამყარო ხალხის ფსიქოლოგია, მისი რამდენი სული, პატრიარქაში და ის შინაგანი ძალა, რომელმაც წვეს ხალხს გააძლიერა და გადაატრინა სამწიქლო განსაცდელი და სამწინელი საფრთხე ვანადგურებისა. ეს არის მოთხრობები ქართველ ვაჭარებს და ქართველ ქალზე, ქაბუცებსა და ქალიშვილებზე: მწერალი მსინი, თუ რამ მისცა ძალა ამ ადამიანებს ავტონაოთ და გაეძლიათ გოგონათისათვის, წამებისათვის, იმ ტანჯვისათვის, რო-

მელიც შემოსეულ დამპყრობლებს მოსწონდათ. ამ მოთხრობების თემა და პათოსი — სიყვარული, სიყვარული დედისა შედოქაძემი, დედისა — შოთაბლებისადმი, ქაბუცისადმი, სურთრფოსადმი; ქართველისა — თავისი სამშობლოსადმი; ეს ხალხის სული ჩახედვად და მისი დიდი სიყვითისა და სილამაზის გამოტანა სამზეროზე. სწორედ ამიტომ აღტარა მკითხველს ღრმა ინტერესი „ოდიშური მოთხრობების“ ციკლში.

ცალ ჩიქოვანის ოდიშური მოთხრობების ციკლი სათაურით „შურისგება“ ამას წინათ გამოსცა „საბჭოთა საქართველოში“, ამის შემდეგ „მნათობისა“ და „ლიტერატურული საქართველოს“ ფორცულზე გამოქვეყნდა მოთხრობები ამავე ციკლიდან: „ქობი“, „სიყვდილი“, „გზა“ და „ერთი დამის საბარელი“. ხანებულწინაწარმოებებში ტრადიციულს პათოსს ჭეშმარიტად თავის მწვერვალს აღწევს. აი, თუნდაც, მოთხრობა „ქობი“. ანაკლიის ნაუბადგურს ტყვეებით მოვაჭრე ზომალდი მოადგება და აქური მებატონის—მერხაყის ანჩიბის კარები დაძრწინა ოდიშის სოფელში, რათა ქალიშვილები მოეგროვან ოსმალელებს გასასყიდად, მერხაყის ოდიშელი თითონ ებრძოდა ოსმალებს. ბრძოლაში დაიჭრა, ტყვედ წაიყვანეს და სულთანს მიივარეს. სულთანმა დაასაყურისებინა და გაუშვა, დამრტუნდა გაბოროტებული და გამწარებული მერხაყის სამშობლოში და ახლა „თურქისაგან ცოცხლად მკვდარი, თითონ მკვდილს ემა ქალებს თურქებსზე“. გულგებმა გახიზნეს თავიანთი ქალიშვილები ტყეში, ტყეს შეაფარა თავი ზუსტე ჩვერენაის ქალიშვილმა ევა-მაც. მაგრამ ევას იმედი აქვს — საცა მოიხადე უნდა ჩამოვიდეს მისი საქმრო — ქვეზე ბერხაია, ის შევედრებმა ბატონს და ევას ხელს არ ახლებენ. მართლაც, ჩამოდის ქვეზე. ისიც დაწმუნებულია, რომ თავადი მის საცოლეს არ გაომტებმა ვინაიდან ქვეზე მისი ერთგული კაცია: ქვეზეს მამა და ძმა, ოსმალეთთან ბრძოლას დროს, მკერდით აფარანენ მერხაყის ბატონს, თითონ დაიხრცენენ, ოდიშე ზატონი გადაერჩინათ. და აი, შევყარებულნი თავადის დობორენსკენ მიდიან, მაგრამ მერხაყის ვაგონებაც არ უნდა მათი ვედრებისა, და შეყვარებულნი იძულებული არიან გაიქცენენ; ისინი იუქმებებთან ყორათისაკენ, რათა იქიდან ყულავე გადავიდნენ. იქიდან ფოთში, გადაცირონ პალიასტოში და გერბას შეებრინონ.

შეყვარებულებს თავისი ხელშეკითებითა და ძალუბით უკან მისდევს მერხაყიანი, რათა შეიპყროს და როგორც სწევია, ისე გაუსწოროს ანგარიში, სიყვითის წილ მორბოტებით მიეზღიას. ეს არის მოთხრობის ელემენტარული, აქ ვაღმარებელია, როგორ ნადირობდნენ ადამიანებს, ძველია ვაღმარებელი, რასაც ვინცდის მკითხველი წიგნის ამ ადგილებს კითხვის ღრმის-

მარბიან შევეარებდნენ, მარბიან ტყეზე, კაო-
ბზე, მინდორზე, მეყოფისა თუ საქონლის გა-
ვალელ ბილიკზე, თუ უბილიკოდ და უზნაოდ.
მათ მისდევნენ ადამიანებზე დავეშილი ძალე-
ბი და იმ ძალებზე უფრო ბარბოტი ადამი-
ანები. ძალონზე ელევით გაქცეულები, ფეხები
უწისხილიანდებოთ, ტანსაცმელი შემოფლითი-
ბათ, იღბებიან ასე, რომ ვეღარ არჩევენ, რა
არის ნამდვილი და რა ცრუვანებათ, აგერ მოქ-
რიან ძალები და საცა დაფლეთენ მათ. უცებ
კაობში ქალიშვილი გველების ხროვას წააწე-
დება და გული შეუწეხდება, მიწაზე დაეცემა.
ორ-ორი აღბანს სოკრზე გველები არც შეხ-
დევნენ, ისე ჩაუსრიალებენ გვერდით... უცებ
ორი მხედარი წინ გადაეღობებათ, მაგრამ რა-
კი ბატონის თვალ მათ ვერ ხედავს, — გზას
უთმობენ ლტოლვილებს; მაგრამ ისე ყოფილეთი.
თურცა ეს გზა, ისე საშინელია ეს წამება, რომ
ქალევი მკვ ნატრობს — სულ ერთია მათ-
თვის, რა დემონებთან, დაე დაეწიონ და გა-
ვიდონ, დაე ძალებში დაგლოჯონ, ოღონდ გა-
თავდეს ეს წამება. ეს ყოფილეთი. რატომ არ
ეწევიან ეს წყევლი ძალები, რომ დაუბოძ-
კათ ფეხებზე? ქმბეთი ხელში აყვირს თავის სატ-
რფოს და ორივენი იმარბებიან სქელსა და მურალ-
ქაობში... მოციოდენენ ძალებმა, მაგრამ კაო-
ბით დაფეთებულები, ამ საოცარი თვითმკლე-
ლობით შექრწეხებულნი, პირებუცხეობს კი
უქუდგენენ და გაშობებულნი გააფთრებთი აწე-
ხეულდენ.

რადღენ შემარბია აქ ბუნებაც, რადღენ
პირქვეში. შეუბრალებელი როგორ შეიძლება
აქ არ ინატრო საეკდალი, როგორ შეიძლება
აქ არ გაიყინოს სულ, როგორც იყინება
თოვლში მოხტევი ქამლეთ ზარანდა (სიკვდი-
ლის გზა). შერაღმა აქ დაევიხარა ყულვე
და მოგლა სანპარო შვი ზღვისა იმ დროს,
როცა ის ევენი ბაზრად იყო გადაქცეული.
თ. ერთი ადგლა მოთხრობიდან:

„ბომალდებს შორის თერქეთის ერთი დიდი
ხომალდი გამოირჩეოდა. მის ანაზღ ტყვეებით
მოკაქრე ხომალდს საზარელი აღბი ფრა-
ლებდა. იქვე, ნაბიზზე, პალიშებსა და მეტაქებ-
ზე ხომალდის პატრონი იქდა ფეხპირთხობით.
ვარს ნახვეარკალად შემოდგომოდენ თავით
ფეხამდე იარაღისმხული თერქი მეზღვაურე-
ბი, ახმასები, ტლაქები. მათ პირდაპირ ტყვე-
ების გაყიდვებები იდგნენ და რიგს ელოდ-
ნენ. ხელეზგაურელი ტყვეები — ქალები, კაცე-
ბი, ბავშვები ნახვეარდ შეივლები იყენენ. ასე
უფრო შეაფასებდა მყიდველი მათ.

ნაბიჭი შეანელა ქამლეთმა, თვალის შეივლო
ხომალდის პატრონს, მის მეზღვაურებს.

— დედა!.. დედა! მოშველი, დედა!.. — ისმო-
და მეზღვაურების ზურგს უკან ბავშვის სასო-
წარყვეთილი ხმა.

ხომალდის პატრონის წინ თერამეტი წიღის

ქალიშვილი და მისი გამყიდველი, სახეაქვე-
ლარი თავადი იდგა. ქალიშვილს მუხზე რა-
მომილილი თმა უფარავდა სახეს, თავადმა ნი-
კახზე მოკადა ხელი და თავი შეაღწეოდა. თავი
გადაუყარა თმა. ვამორინდა მისი თმა, სსტრე-
ლითი სასვე თვალები, ღამაზი, ფერმკრთალი
სახე.

ხომალდის პატრონმა თავი დაუქნია თა-
ვადს, კრიალონანი ჩააბრეცლა, თავის კაცებს
ანიშნა, — კახა გაგხადათ ქალიშვილისთვის.
იმავე წამს თერქმა მეზღვაურებმა ჩადრი მო-
ახვეეს, და მისთვის სიმდამოდ დახმულდა
თავისი ქვეყნის მზე.

მივიდა შოლა. თავზე ხელი დაადო.
— რა გქვია, შვილო?
— ნინო, — უბასება თავადმა.
— ასწიე ხელი, ნინო, ვაშალე სალოცი თა-
თი და უბასევე რქული შენი! — უთხრა მო-
ლამ.

მეზღვაურებმა არ დააყოვნეს, ძალით აქწი-
ეს ხელი და გააშლევინეს თითი.

მიწერებოდა ამ შემპარწუნებულ სურათს
ქამლეთი და არ იცოდა, რა ეწეა. იგრძნო,
რომ თავს ვერ შეიკავებდა, ხელი სატერგის
ვადისკენ მიუწეოდა. შებრიალდა, სწრაფი ნა-
ბიჭით გამოირდა ხომალდს. ბაზარში რომ შე-
ვიდა, მხოლოდ მაშინ მოახგდა თაბასკენ, მიმ-
ყვება თუ არაო.

ხალხი ტიანყველსავეთ ირეოდა მოედანზე.
რას არ ეკდნენ აქ, ვინ არ ყიდდა, საქონე-
ლი ეყარა მიწაზე, გამოდგმული და გამოფე-
ნილი იყო ფარდულებსა უა დუქნებში.

ყიდნენ ირანულ და თერქულ ხალიჩებს,
ბერძნულ რკინასა და ფოლადს, თათბერს,
ბელგარულ ჭერკულს, თიხისას და ხისას.
ფრანგულსა და იტალიურ ფარინას, ღარსა
სტავრას, ხორბალსა და ქეაეს, ლენოსა და
თაფლს, ცვილს, მატყლს, მსხვილფეხსა და
წერილფეხს, მარბლს, შქაქას, ტილოს, წამ-
ლებს...

რა ენაზე არ ღამარაკობდნენ, რა ფული არ
ტრიალდებდა ბერძნული მონეტები, იტალიური
ცეკონები, ირანული ანაზებო, ესპანური რეა-
ლები და კიდევ და კიდევ ოქროს, ვერცხლის და
სპილენძის ფული. მაგრამ ფულს დიდი ვასავლა:
არა ჰქონდა და საქონელს ცელიდენ ერთმო-
ნეტზე ბითმად, წერბლად, ვის როგორ უნ-
დოდა, ენა როგორ ეხერხებოდა.

ქამლეთის ცოლი ყანაში მოკლეს მოთარე-
შე ოსმალებმა, მის პატარა ბიჭებს — ეკუნე-
მა და ბაზდულნიას კი ხელები შეუკრეს, გემ-
ზე დასხეს და სტამბოლს წაიყვანეს. მარტო
ერთი პაწია გოგონა — თათა შერჩა მიმას.
ქამლეთი ამიერიდან მარტო შერჩისძიებაზე
ფიქრობს — აქვე, ყულვეშოვე ჰყავს ყველა
ოსმალი, რომელსაც კი დამით უკაცურ ად-
გილას დაიმარტოხულებს. მაგრამ ბოლოს,

როცა თაბა წამოიზრდება, ისიც ოსმალთა ვაჭრის მსხვერპლი ხდება; ქალაქილი შუა ზღვაში გემიდან გადახტება და იღვპება.

როგორც ეს მოთხრობა — „სიკედლის გზა“, ისე „ტავეუ“ უმძაფრესი ტრაგიკით არის აღსაყვანი და გვიჩვენებს, თუ რაოდენ თავგანწირვით აბრძობდნენ ჩვენი წინაპრები თავიანთი შთამომავლობის, თავიანთი შვილების გადასარჩენად, არაღ აფუგუნდნენ საცუთარ სიცოცხლეს, ოღონდ ბავშვები მტრის კლანკებისაგან გამოეხსნათ. ეს იყო ყოველი ქართული კაცის ფიქრი, ეს იყო მთელი ხალხის უფლებები მთავარი საზრუნავი. ვრცელ მოთხრობაში, რომელსაც „შურისძიება“ ეწოდება, ავტორმა უკვე არა მარტო ცალკეული უბედური ადამიანების ბრძოლა გვიჩვენა, არამედ დამატა, როგორ ღვებდა მთელი ხალხი შემოსეული მტრის დასათრგუნად. „სინთეს“ მერივერტი საუკუნეში გადაყვართ — აქაც საშინელი ტრაგედიაა გადმოცემული; და იმავე ღრმად, რაც უფლებები მთავარი, შურისძიება გვიჩვენებს, რომ ეს „ქარსა შიგან გამაგრება“ ხალხს შეაძლებინა მისმა სულიერმა ძლევამოსილებამ, სულიერმა სიწმინდემ, სამშობლოს სიყვარულმა; ავტორი შესანიშნავი ოსტატობით გადმოგვცემს იმ სუფთა წინაპრებიც ამოსიფროს, რომელიც ზრდიდა ჩვენი ხალხში რაინდებსა და კებოს კარამდე მათ ვრთველ შეუღლებებს, ისეთებს, როგორც არის სინთე უამეც სახელწოდების მოთხრობიდან, სამუდამოდ ერთგულ შეყვარებულებს, როგორც არიან ჩვეუდ და ევა („სიბოძა“) და სიზენი: აქ არსად ნახსენები არ არის „ვეფხისტყაოსანი“. მაგრამ მეთხველი ყოველ ნაბიჯზე გრძნობს, რომ ეს ადამიანები აღზრდილი არიან ამ უკუდავი წიგნის სულით, რომ სიყვარული, მეგობრობა, სამშობლო — მათთვის უფლადღებზე მალა დვას, რომ ნაძახ სიცოცხლეს მათ სიკედილი ურჩევნით, რომ არც ყოველ წუთს მხად არიან „გული მისცენ გულსათვის, სიყვარული გზად და ხილად“; ეს აღლეს მათ სიმამაცეს, ძალას, მტრზე შემატების უნარს; როგორც დიდი მეგობრი და მფარველი, ისე მისლევს რუსთაველის სიბრძნე საქართველოს ისტორიას და მუდამ გამოკუთვს სწორ გზაზე, მომავლისაკენ, ჩემსკენ, ა. ე. ს. ა. დ. ა. ბ. გ. ჩ. ჩოქოანის „ოღმურნი მოთხრობებისა“.

ამ მოთხრობათა ციკლს განეკუთვნება „ერთი ღამის სიბარული“, რომელზეც საგანგებოდ გვიჩვენა შევნიერდეთ მისი ენობობრივი თავისებურების გამო. აქ ავტორი არ მიმართავს და არ იყენებს არც ერთ ხერხს პრიზის მდიდარი არსნალიდან, ვარდა დილოვასა; მიუხედავად ამისა, აქ საოცარი სიცოცხლით არის დახატული მთელი ეპოქა, ადამიანი, იმდროინდელი საქართველოს აუბედითო-

ბა; მთელი მოთხრობა — შეყვარებული ქალაქის აღერსია, ღამით, ეზოს წინ რომ შეხვედრიან ერთი-მეორეს; ეს უბრალო საუბარია, საცუდ სინაზით, სულხერი სიტყვებით და სითბოთი გამსჭვალული სიტყვებით, მაგრამ წაიკითხეთ მოთხრობას და ხედავთ, თუ რაოდენ ბევრი რამ მასტია მწერალმა ამ ფრანგში, ქალაქის გულბრუნული შემახილებში, ბოლოს კი — ღღის მწარე მოთქმაში. მე არ მინდა ვთქვა, რომ ეს უფლებად კარგი ხერხია, მაგრამ ვა. ჩიქოვანმა დაამტკიცა, რომ მას აქვს ლიტერატურაში არსებობის უფლება და ასეც არის შესაძლებელი წერა, რამდენადაც მასხვს, ქართულ პროზაში ამ ხერხისათვის ჭერ არავის მიუშროთავს. ჩიქოვანმა იგი ფოლკლორის სამეაროდან აიღო და განვიითაბა — არის ქართულ ფოლკლორში ცალკეული ნაწარმოებები, სადაც მოქმედს მოუხერხებია ისე გადმოცემა მთელი ცხოვრება ქალისა და ვაჟის სატრფილო საუბარში, რომ ჭერ ერთი, არ დავრღვია ამ საუბრის ბუნებრივი, ღლი მდინარება და მეორეც — გამოეხატა მასში დიდი ცხოვრებისეული სიმართლე. ამის მაგალითებად შეიძლება დავასახელოთ ხალხური ხალაღები — „სიკედილი მოთხროვს, მენაცვალე“, „წუხელის სიზმარი ენახე“ და მრავალი სხვა, ყოველივე ამან მწერალს მხოლოდ ბიჭვი მისცა გამოეხატა ადამიანის სულის დიდი სინაზე და სიწრფეღე, დიდი უშუალობა, სიცოცხლის დიდი პოეზია, ესოდენ უხეშად დარღვეული და ფეხქვეშ გათვლილი იმ ბოროტების მიერ, რომელიც თარეშობს ქვეყნად; მოთხრობა ჭკვემარტად ხალხურია არა იმიტომ, რომ მას, მხატვრული აგების თვალსაზრისით, ფოლკლორში აქვს თავისი გუნების, არამედ პირველ რიგში იმიტომ, რომ აქ თვით ჩვენი ხალხის, ქართული ხალხის სულიერი სიწმინდე და ცხოვრების სიხატულია გამოხატული.

ვ. ჩიქოვანის საუკეთესო მოთხრობათა რიცხვს განეკუთვნება „ბერძენი“, ამ მოთხრობის მთავარი ღირსება მის უშუალობასა, სიწრფეღესა და მალღ ჰემანიზმშია; ავტორს დასაღვლეთ საქართველოში, თავის სოფელში ოდესღაც ერთი გადმომხვეწილი კვიაროსელი ბერძენი უნახავს, კარგად აქვს მას გადმოცემული განწირული, მარტობელა ადამიანის სულიერი ტრაგიაში, რომელსაც ერთი ნათელი შექილა აბრწყინებს, — მან ქართულ სოფელში ობოლი ქართველი ბავშვი მონახა, რომელიც თავის დეარგულ გოგონას ურანიას მიამსგავსა და მთელი გულით შეიყვარა; აქ ისეთი სიძლეღილია ომიადმი, რომელიც ადამიანის გულს ღრმად სიბრავს, მწერალი გვიხატავს, როგორ დაჩაგრა, გაუბედურა, განადგურა ომმა და იმპერიალიზმმა უბრალო ადამიანი — კვიბროსელი ბერძენი, მაგრამ

აი, თითქმის ცხოვრებიდან წასულ კაცს, ქართული ბავშვისადმი სიყვარულის ეს შექვი მოაზრებებს, როგორც უყვარების წყალი მომავლადეს; სიცოცხლის მღვდელ აზრზე შეგვი-თითებს ეს მოთხრობა, მივითითებს სიყვარულზე, ამ სიყვარულზე, რომელიც სიყვარულზე უფრო ძლიერია; ეს ფართო, ყოვლის დამტყევი სიყვარული, რომელმაც უყოყმანოდ ვაჭირებინა სიცოცხლე ვადმთავრებულ ბერძენს, როცა ის ვაივებულ ჩაფარს წინ გადაუდგა. ამ თითქმის თავისთავად ზოგადდება შეტყებმა ჩაფართან — ეს არის სამკვდრო-სასიცოცხლო შეტყებმა ცხოვრების უბედურებასთან.

მოთხრობაში ძველი ქართული სოფლის სინამდვილე მოცემული და ამ ჩარჩოში გიორგიის მორტიტისის სახე უარგხად ბუნებრივი და დამაჯერებელი გამოჩნდა.

ამას გარდა, ზემოხსენებულ წიგნში შეტანილია მოთხრობები „მხედრები“, „მიღმა“, „დაჩრდილი ბერთი“ და „მალსკო“.

გრ. ჩიქოვანის მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს დღევანდელი ქართული ბროზის მოწინავე ოსტატთა შორის. იტრა ნაკობინის სიტყვებით რომ უთქვამთ, იგი „არ იმეორებს თავის თავს, არ ღვას ერთ ადგილზე, ვინაიდან ის წერს „დაქარულელად მრავალფეროვანზე“, წერს ხალხზე, რომელთაზეც დავაემირებულია თავისი ფესვებით; ეს იმას ნიშნავს, რომ ის დამაჯერებელია თმას, რომელიც დაუშრეტელი და დაუღვევლია. მის მოთხრობებში ხმადობს. სუთქავს, ყველა ხმაზე წყრილებს ცოცხალი, მთრთოლვარე საერთო

სახალხო ცხოვრება, რომელსაც მწერალი ბუნობს ყველა გამოვლენაში, ყველა სფეროში; ას დაჯერებული და მტკიცე ხელის მტყუნარ ხალხის ყოფას, ჩვეულებებზე და მტყუნებზე, ბრძენლსა და ხანდახან შინაგანი იუმორით საყვ ხალხურ სიტყვას, ხალხურ ტაბებს, ყოფითის დეტალებს, სახლების შინაგან მოწყობილობას, ტანსაცმელს, ყველაფერს, რაც კი ხალხს დაუშვიდრებია და შეუთოვრებია თავის მიწაზე, თავისი ისტორიის ათასეული წლების მანძილზე. და კიდევ — პეიზაჟები, სამშობლოს ბუნება, მისი ვამლოლი ველები, დადი მთები, ხეობები, სწრაფი მღვანელები, დალოცვილი ზეცა, ვენახები, ტყეები, ბუჩქნარი, ხალხები“.

გრ. ჩიქოვანის მოთხრობებში იგრძნობა ძალია და სინატიფე ქართული სიტყვისა, ღრმა ცოდნა ადამიანის სულისა; მის მიერ გამოტყერილი სახეები — ნათელია, თავისებური, გამოცალკეებულნი, და იმავე დროს, ისინი აღბეჭდილნი არიან სპეციფიური ქართული იერით, ქართული კოლორიტით. ჩვენ გვიჩნდა გვიამოროთ იტრა ნაკობინის სიტყვები, რომ მწერალი არ ღვას ერთ ადგილზე; ამას ყველაზე ნათლად მისი „ოდიშური მოთხრობები“ აღსატრებენ, რომლებიც, მხატვრული ოსტატობის თვალსაზრისით, მწერლისათვის უღაივად ახალ საფეხტრს და წინ გადადგმულ ნაბიჯს წარმოადგენს; ეს გარემოება კი საწინდარია და არსებითი პირობაა მისი ახალი შემოქმედებითი წარმატებებისა.

გიორგი ნახროშვილი,

„კეთილი იმედის კონცხი“

შეიკრ რებელია, რომელსაც თვითდაზღვევის სახით მწერლები ზოგჯერ თავის ნაწარმოებს წინ დაურთავენ ზოლზე. დღით ქავახიშვილმა თავის ახლანან გამოქვეყნებულ მოთხრობაში „კეთილი იმედის კონცხი“ არა მარტო ნაწარმოების შექმნი ჩართო, არამედ მას მხატვრული კვალიფიკაციც მიანიჭა. რადგან დ. ქავახიშვილის „კეთილი იმედის კონცხი“ არა მხოლოდ ასაკობრივად მისი თანატოლების ცხოვრებას ეხება, არამედ თვით მისი კოლეგების (გეოლოგების) საქმიანობასა და მასთან დავაემირებულ ზოგჯერ თავგადასავალს. ავტორის მიერ „თადარიგის დაჭერა“ შესაძლებელია მართლაც გამართლებული იყოს და მხატვრული მისტიფიკაციის ელემენტს ნაკლებად შეიცავდეს.

ასეა თუ ისე, ეს მცირე ავტორისეული რებელია იმაზეც მიუთითებს, რომ მწერალი არ ცდილა პირველი საკმაო მოცულობიან (და ამ მხრზე, მოთხრობის მოთხრობაში დაეხატა ფართო განაზოგადებული სახეები, ფაბულაში შეეტანა ფილოსოფიური ქვეტექსტი, რომელიც აკითხება, როგორც ნაწარმოების მოქმედების თვალის მიდევნებისას, განსაკუთრებით მისი მთლიანი-კომპოზიციური ათვისების შერტეც. ამ მხრზე ოლიტრატურული მასალა მოცუბულია მხატვრული კონდენსაციას, მხატვრული აზროვნების შემჭიდროების (მხატვრული „ეკონომიურობის“) სანიშნუი მეთოდს. — პირობას ედებ, აუცილებლად დაეწერ მოთხრობას, — მიმართავს მთავარი გმირი, გურამი თავის კოლეგას, მისსავე გეოლოგიურ ქვანთში მომუშავე ნანას, — რომელსაც ბევრ ნაცნობ ადგილსა და ხასიათს წააწყუბებთ. მაგრამ მასში

დღით ქავახიშვილი, „კეთილი იმედის კონცხი“, „ნაკადული“, 1967.

იქნება ბევრი მოგონილი რამ და მე წინასწარ და მოწინებით ვთხოვთ, არ აუტოვოთ ერთმანეთში სისამდებლე და მონაგონი ნურც კარგა და ნურც ცუდი, თუ რამ შეგხვდებათ, პირადად თქვენს თავზე ნუ მიიღებთ და ნუ შემოაწყრებთ ამის გამო თქვენს უერთმობრილ მონას... როგორც სწორად ხდება ხოლმე!" (გვ. 77).

კომპონიციურად სინტერესოდ ჩართულ ამ განცხადებაში არ არის ლიტერატურული კომპონის ნატამალიც და თუკი ის აუცილებელი ვადა, უფრო იმიტომ, რომ აღბათ ავტორიუკადად გრძნობს, თუ რა კარბად არის მოთხრობაში „დატოვებელი“ ვ. წ. ემპირიული მასალა, რაოდის სინდლე. დამუშავების საშუალო ხარისხი და ანბობრივი ღირებულების „უოველდღიური“ დონე აშკარა.

ეუო თუ არა დ. ჟავახიშვილის წინა მცირე მოკლეობის მოთხრობებისთვის დამახასიათებელი თხრობის ერთგვარი „სიმტკნარე“, „ემპირიზმებით“ ვაუბრალეობა და ა. შ.? უნდა ითქვას, რომ ამგვარი ლიტერატურული ცოდვები მეტ-ნაკლებად შეიძინეოდა. აღრეულ მოთხრობებშიან შედარებით მოხდა თუ არა შესამჩნევი წინსვლა მხატვრული აზროვნების მეტეკონდენსირების, მისი ხარისხობრივად ზრდის მხრივ? „ზღვისა“ და სხვა ზოგი კარგი ნოველის ავტორის, უნდა ითქვას, ამ მხრივ საგრძნობი ნაბიჯი არ წარუდგამს, თუმცა სხვა მხრივ, რომელთა აღნიშვნას არ დავყოყნებთ, მისი მწერლური ოსტატობა გაზრდილა, დავუკაცებულა.

მოთხრობის სხვა ადგილას (დასაწყისში) ავტორი მთავარი გმირის, გურამის შესახებ გვაცნობდა, რომ მისთვის უცნობი არაა შემოქმედებითი დატყუება. საქმე ისაა, რომ გეოლოგ გურამს ორი პროფესია აქვს, რომელიაგან ამცამად მისთვის ძვირფასი და მთავარი მხატვრულ პროზაში მუშაობა გამზდარა. თუ ავტორის სახელმძღვანელო „რეპლიკას“ ვაქვეყნებით, მთავარ პერსონაჟში შეიძლება („სინამდვილისა და მონაგონის“ თანადარლობათა პრინციპის ვათავალისწინებით...) თეთი ავტორის პიროვნების ზოგი ნიშანი აღმოვაინიშოთ. ამიტომ მით უფრო სინტერესოა გურამის მსჯელობა საკუთარ შემოქმედებით წარსულსა და აწუყოზე, მისი შემოქმედებითი ანგარიშსწორების მოსმენა.

ზოგი ზეემი ახალგაზრდა თუ შუა თაობის პროზაიკოსებისგან განსხვავებით, როგორც მთავარი გმირისგან ეივებთ, და ეს ლტონი ნათქვამი არ უნდა იყოს, დ. ჟავახიშვილს — გურამს ახასიათებს ის ძვირფასი ლიტერატურული გრძნობა, რომელსაც თვითკრიტიკულობის ანდა თვითკონტროლის გრძნობა ჰქვია. სუბიექტურად ნაკლებად იგრძნობა (რაც აუცილებელი პირობაა), რომ მთავარი გმირი გან-

საკუთრებული უპირატესობით იყოს დაწილდობელი არა მარტო სხვა „სწორების“ შედარებით, არამედ, მაგალითად „სწორისკვლამ“ ე. ი. ცუდად რომ არ გამოვიგონ, მისი გმირების მოქმედების სფერო, ქვეყანა ხასიათი, გრძნობების მიმართულება და ა. შ. სუბიექტურად განწყობილი ავტორის ნებისმიერი სურვილის გამო კი არაა განსაკუთრებულობის შარავანდელი დაწილდობელი და თითქოს შეიხვეწილის სამყაროსაგან მკვეთრად გამოყოფილი; ავტორის განვითარებული აქვს თანამედროვეობის, დროის საკუთარი განცდა და მისი ფიქრები, გრძნობები და გმირთა ვინაობაც არაა ანაქრონისტული, ის ზვენი ცხოვრების ჩარჩოებში, ჩვენთვის ერთგვარად ნაცნობ ვარემოში კარგად ჟდება და ითვისება (მხოლოდ ზომიერების ამ კარგ გრძნობას ზოგჯერ მენტორული კილო და ფრაზები არღვევენ...) ამ ეს ადგილიც: „—გაიდა წელიწადზე ცოტა მეტი. ამ ხნის განმავლობაში იგი (გურამი — ვ. წ.) დარწმუნდა, რომ არც ზემირი მითქმა-მოთქმა მისი წიგნის გამო, არც რამდენიმე სასიამოვნო საგანეთო სტატიონი ამ წიგნის „ახალგაზრდა“ ავტორზე და არც ნაცნობების მკვეთრად გამახვილებული ყურადღება მის მიმართ არ იყო ნაძღვლი და მტკიცე წარმატება, არამედ — დროებითი და უმნიშვნელო. იგი მიხვდა, რომ ვერ გაქცეოდა ამ მოჩვენებითი გამარჯვების მაღურ გაყენას, და რომ მის თვითკონტროლს სრულიად გამორჩენილა დროის ის მოსაყვით, როცა ილუზიებითა გათამამებულს თავისი მომავალი ძალიან ნათლად და გასრვეულად ეჩვენებოდა. და აი დღეა დრო, ძალიან სწრაფად და მოულოდნელად, როცა მან იგრძნო საკუთარი თავის უმამყოფილება და სცადა ამ უსიამოვნო გრძნობის მოშორება. სცადა, მაგრამ არაფერი გამოუვიდა. გმირები, რომელთაც „ქმნიდა“ იგი, უსიცილბონი და უხორციე იყვნენ. იგი ისევ სიზოდა მათ და უკვე ნანობდა, რომ გადაურჩნენ ისინი, რომლებმაც წიგნის ნაბეჭდ ფურცლებზე შეასწრეს და ისე გამარავლდნენ, რომ აღარაფერი ეშველებოდათ.“ (გვ. 10).

სინტერესოა, რომ ავტორმა აირჩია „გმირის გამოცნობის“ ისეთი ზერხი, როდესაც „გამოცნობა“ ორმაგადა ერთი მხრივ, პატარა ნუეზარის, კეთილი იმედის კონცხის გეოლოგიური ჩგუფის წევრის, პიროვნული და აღმთანური რაობა (რომელიც მოთხრობის დასაწყისიდანვე ავტორის მიერ სასწორზეა შეგდებელი) აინტერესებს შეიხვეწეს, მაგრამ თითქმის იმავე ხასიათის ინტერესს ამოძრავებს მოთხრობაში პატარა ნუგზარისადმი გურამსაც. მისი ფსიქოლოგიური „სონდაჟიც“ ისევე უშედეგო იყო აქამდე, სანამ თვით კრიტიკულმა ვითარებამ (იტალიელი მეცნიერის ბრუნო სკიავის ზღვაშიდახრობისგან გადაარჩენა) არ გახსნა მისი ვა-

კაცური და ყვითლი ადამიანური საწყისები — როგორც გურამისთვის, ისე მკითხველისთვის. და მიუხედავად იმისა, რომ როგორც ზვეით თქვა, ავტორი თავის გმირებს არც ზედმეტად ანებივრებს, არც თითოდას გამოყოფილ „მაღალ მატერიებზე“ სნობისტურად არ ამსჯელებს, თავის გმირებს ზომიერი რაშანტივით მოსაეს და თვით ყვითლშობილ გრანობებზე მომჭირნად ანაწილებს იმათ შორის, ვინც ამას იმსახურებს, მაინც თავისი გმირების ხასიათთა ხატვის სრულსაყოფად დ. ჯავახიშვილს ჭერ კიდევ დიდი სკოლა აქვს გასაუღელი. ავტორი, ალბათ, შინაგანი უწყაყოფილების გრანობისგან არ განთავისუფლებულა, თუკი თვითკრიტიკულად შეგებდეს ამ ლიტერატურულ მიღწევებს, რომელიც მას აქვს დიდი ნუგზარისა და პატარა ნუგზარის მხატვრული სახეების შექმნაში. იგრანობა პლასტიკური ოსტატობის ნაკლებობა, ოდნავ გურამისა და შტრახების ხმაირება, რის გამოც ორივე ეს გმირი არა მარტო მოუხეშავს და ტლანქი ჩანან მოთხრობაში (როგორც ეს ავტორის სურდა კიდევ), არამედ ისინი ტლანქდაც არიან მხატვრულად შესრულებულნი. ასეთვე სწორხაზობრივი, ოდნავ გურამისა და ხერხებით არის შესრულებული დიდი ნუგზარის ცოლის, ნინას სახეც. ავტორი არ იძლევა მათი ხასიათების მეთოდურ, თანმიმდევრულ პლასტიკურ გახსნას, არამედ მოულოდნელად მსხვილი შტრახებით, დეტალით ან მოტივით სურს გამოუმუშაოს მკითხველს ავტორისათვის ცნობილი საკუთარი თვალსაზრისი ამ გმირებზე.

ნანა საკუთარი ზედით უწყაყოფილო ადამიანია და ზედნიერებისკენ სხვადასხვაგვარი გზებისა და მოუხედავებელი ხერხების გამოყენებით მიიწევს. ერთგვაროვანია დიდი ნუგზარის დროსტარების თუ ენამსახილობის საგანიც, მაგრამ იქნება ავტორი დაგვიანდებოს, რომ ეს ერთგვაროვნებაც ერთი თავიდანვე ნაცნობი კუთხიდან არის დანახული თუ ჩაბატული. პატარა ნუგზარის საკმაოდ მონოტონური ჩანს თავის ყოყმანობა-თავმიმწონეობაში და ავტორმა ეს სახე იმით გაამდიდრა და გააღრმავა, რომ სრულიად უცნობი, ახალი მოვლოდნელი ყვითლშობილება და სიღრმე შესძინა მას მოთხრობის დასასრულს. თუმცა დასასრულამდეც მკითხველი უფრო სინტერესო ნატივთ ხერხებით გაცნობილ, მხატვრულად გამდიდრებულ „ნუგზარებს“ იხურავებდა.

ზევრად უფრო პლასტიკურია ვლენეს სახე, თუმცა ავტორის ნამდვილ წარმატებას მაინც ვერამისა და იტალიელი მეცნიერის ბრუნო სივარის დასამახსოვრებელი სახეები წარმოადგენენ. გურამი მკითხველს ამახსოვრდება სწორედ იმ მხატვრული ზომიერების წყალობით, რომელიც იგრანობა მისი ადამიანური ბუნების თითქმის ყოველგვარ გამოვლინებაში. ავტორმა

არც ერთ შემთხვევაში არ გაუწყა ხანა იმ გარემოებას, რომ იგი ყვითლშობილურად გმირდული და ვეყავიო ადამიანის სრულყოფილებისთვის და მასში იგრანობისგან განსხვავებული მინიმუმებით იგებს მკითხველს იმასაც, რომ გურამი ღრმა გრანობის კაცია, თუმცა ამის მიმდრტოფირებულად დიხატვა ავტორის გვიგინებისთვის აშკარად მოუღებელი იყო. გურამის კარგ მოჭალაქობრივ გრანობებზე და შეგანებზე მრავალი ფაქტი მკითხველს მოთხრობაში, მაგრამ გადაკარბებას ან ვალბ ვითარებას ვერც ერთ შემთხვევაში ვერ შეგვხვდებით. გურამი ნიჭიერი დამწყები პოოზიალისია, მაგრამ ლიტერატურაში საჭარბად საუბარს ერთიდან. მისი ღრმა რწმენით, მწერალს მხოლოდ ვნებს ავტორი საკითხებზე ყოველგვარ სიტუაციაში და ყველასთან მსჯელობა. აშკარია „საუბრების“ შემდეგ, ერთი მწერლისა არ იყოს, შემოქმედს „უსამოცნო ნაღვლის შეგრანობა“ რჩება მხოლოდ.

გურამს არ საამოცნებს პატრიოტული ადამიანის მარცხით ტყობა; გურამს არ შეუძლია გრანობათა „სიმოსულება“ ატანაც; ის ვერც იმ გრანობადაც კარგად თავს, სადაც სიმამართ თუ თავიანთივეთი მიიღებდნენ. ავტორის აზრით, ამ საერთო სიმამართობას უნდა აწონასწორებდეს ოდნავ გამაღიზიანებელი, კრიტიკული მხარე ცალკეულ პიროვნებებთან დამოკიდებულებაში. გურამს დღითიდღე უფრო და უფრო უჭირდა გესმედივის წყურთა ერთსულვანი სიმამართების მძიმე ტვირთის ტარება და ამიტომაც პატარა ნუგზარის მუდამ დამცინავი და ჭიბრანად დამოკიდებულება მისდამი სრულებით არ აღიზიანებდა, პირაქით, თითქოს უწინასწორებდა სულის დარღვეულ სიმშავდეს“ (გვ. 27).

ჩვენი აზრით, ავტორი ასევე სათუთად და მხატვრული ტაქტით თუ სიღრმისილთ უნდა მოკიდებოდა სხვა გმირების ხატვისაც, რათა მათი ხატვის მანერა თუ მეთოდი ერთანმშენელოვანი არ გამოსულიყო. ამ მხრივ, ინტერეს-მოკლებული არაა, როგორც აღვნიშნეთ, იტალიელის გარეგნული და შინაგანი პორტრეტის შესრულება. ზოგერთი გმირისაგან განახავებით, ბრუნო სივარე სტატეურად შექმნილი პერსონაჟი კი არაა, არამედ მისი ლიტერატურული ვანეითარების, მასში ახალ-ახალი ფსიკური მომენტების ჩვენების და შენიშვნის კარგი შესაძლებლობებია მონახული. მოვიგონოთ მისი დასამახსოვრებელი ფიგურა ზღვის ნაპირზე. კენჭზე ჩამომჯდარი სივარე, რომელიც ქართულ გეოლოგებზე მანიაკის შთაბეჭდილებას ტოვებდა; შემდეგ მისი მოვლოდნელი სტუმრობა გეოლოგებთან, მისი ხმაყალაღი „ჩაო“. დამახასიათებელი ექსტრეუალაცია და გულიანი ხარხარი; გეოლოგებისა და იტა-

ღელის დაძლიების ყოველი ახალი ეპიზოდი, ახალი ადამიანური თვისების შემცველია, რომელიც ბრუნო სკიავის მეტად სიმპათიურ პიროვნებას გვიხატავს: — სკიავი ელენეს „ღამზარე ასისტენტი“, კარბატანობებიანი სკიავი საეკვაო მოედანზე, სკიავი როგორც „მეტრანალი“ დიდი ნუგზარისა, სკიავი მსოფლიო სახელისათვის მომუშავე და მყოცნებე; მისი სამხრეთული ტემპერამენტისთვის მსოფლიო მნიშვნელობის ფიზიკოსის სახელის ძიება ბუნებრივი ჩანს. ბოლოს სკიავი აღდევბულ ზღვაში, სადაც მას ორი ქართველი გეოლოგი იხსნის და ა. შ...

ავტორისათვის ახლა უფრო ცხადი უნდა გახდეს ჩვენი პრეტენზია იმის შესახებ, რომ სწორედ ასე მდიდრულად და სულ სხვადასხვა განათებით თუ კეთხით დახატული გმირი იმსახურებს მკითხველს ინტერესს და მოწონებას. თუკი ავტორი მიაჩნდ იმ აზრისა აქნება, რომ უფრო მდადარი სულის ადამიანის ჩვენება შეიძლება მრავალფეროვანი ხერხებით, ხოლო ღარიბი, უფერული ადამიანის ბუნებას ის ხელოვნურად ვერ გავითვლებდა და გამაღდიდებდა, ჩვენ ამ კონტრარგუმენტს ასე ვუპასუხებდით: მწერლური ეთიკისა და ესთეტიკის მზრვივე ყოველი გმირი ერთნაირი სიფრთხილით და გულისყურით უნდა იქნეს ჩახატული ნაწარმოებში, დადებითი გმირის ხატვა ფაქიზი ხერხებით და საღებავებით არ ნიშნავს უარყოფითების ხატვას ბევრად უფრო სტატიკურად და გაუბრალოებულად. ირღვევა მხატვრული წონასწორობა და ესთეტიკური აღქმის მთლიანობა. დიდი ნუგზარის გაცნობა და დახასიათება იმით, რომ „ომი და შვეიციზა“ არ წაუციტხავს, ფეხბურთზე ძლიერი სხვა ინტერესი არა აქვს, გამუდმებით „ეს მი ჰანი, ჰანი, ეს მი“-ს მოსმენა შეუძლია ყოველდღიურად იმდენივე ხანს, რამდენ ხანსაც მას საერთოდ ვაღმოსცემენ (ე. ი. გაუთავებლად) და

სხვა, მკითხველისთვის არაღამაჟმყოფილებულია.

შეიძლებაოდა ზოგიერთი სხვა წინაშეწინააღმდეგეთება: ავტორს ზოგჯერ ჰუმორის გრძნობა დალატობს, შავალითად, მაშინ, როდესაც მეტისმეტად სერიოზულობით არის (რამდენიმე ადგილას) ლაბრაჟი ნაწარმოებში ახალგაზრდობის ფეხბურთით ზედმეტად გატაცებაზე (გვ. 50-53, 109) ან ტვისტის და თანამედროვე ცეკვების „გარყვნილების საზოგადოებრივ ფორმად“ მიჩნევაზე (გვ. 72).

მოთხრობაში ზოგჯერ თხრობა, თხრობის სიმამარე და სიზუსტე, თხრობის გეონომიურობა და ლაკონური ჩაბატვა შეცვლილია აღწერილობით. ავტორმა არ უნდა დაიშვროს ძალა, რათა თხრობის მეტ ენერგიულობას, სიმკვეთრეს და თვალსაჩინოებას მიაღწიოს.

დ. ჯავახიშვილის მოთხრობას „კეთილი იმედის კონცეს“ (სათაური შეეცა იმის მიხედვით, რომ გეოლოგები შავი ზღვის სანაპიროს ერთ-ერთი კონცესის ფენების ფაუნას აგროვებენ და სწავლობენ; თუმცა სათაურის გადატანითი მნიშვნელობაც კარგად ჩანს და მხატვრულად გადაწყვეტილია ნაწარმოებში) ავტორმა იცის, თუ სად ეძებოს ის და როგორ მიაყვლიოს ოსტატობის ნამდვილ სათავეებს: „ერთადერთი, რითაც შეიძლება ამ ტიპის გაყურება, ესაა დროსთან ნაბიჯის შეწყობა, ეს არის რწმენა სიცოცხლისა და სიყვითისა, რწმენა საკუთარი თავისა. სიცოცხლე კარგია, ოღონდ არ უნდა დაკარგო სინამდვილის შეგრძნება და მის ნაცვლად არ ეძებო რაღაც სხვა, „რაღაც“, რაც არ არსებობს. ის, რაც არის აქ, შენს ზევით, შენს ჰვევით, შენს გარშემო, თუთი შენშიც, სინამდვილეა და იგი სრულიად საკმარისია ბედნიერებისათვის. ეს ბედნიერებაა სწორედ, რომ არ აძინებს გურამს“.

პურაბ ანანაძე